

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Maarten van der Goes van Dirxland [1751-1826], Nederlands eerste minister van Buitenlandse Zaken

Waldeck, P.W.

Citation

Waldeck, P. W. (2017, November 15). *Maarten van der Goes van Dirxland [1751-1826], Nederlands eerste minister van Buitenlandse Zaken*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/55510>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/55510>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/55510> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Waldeck, P.W.

Title: Maarten van der Goes van Dirxland [1751-1826], Nederlands eerste minister van Buitenlandse Zaken

Issue Date: 2017-11-15

Pim Waldeck

Maarten

Nederlands

van der Goes

eerste minister

van Dirxland

van Buitenlandse

[1751-1826]

Zaken

A portrait of Pim Waldeck, a Dutch politician and diplomat. He is shown from the chest up, wearing a dark coat and a white cravat. A red sash is visible on his left side. The background is a dark, textured brown.

Pim Waldeck

MAARTEN VAN DER GOES VAN DIRXLAND [1751-1826]

Van dit proefschrift verschijnt een handelseditie bij
Uitgeverij Vantilt (ISBN 9789460043420)

MAARTEN VAN DER GOES VAN DIRXLAND
[1751-1826]

Nederlands eerste minister van Buitenlandse Zaken

Proefschrift

ter verkrijging van
de graad van Doctor aan de Universiteit Leiden,
op gezag van Rector Magnificus prof.mr. C.J.J.M. Stolker,
volgens besluit van het College voor Promoties te verdedigen
op woensdag 15 november 2017 klokke 16:15 uur
door

PIETER WILLEM WALDECK

geboren te 's-Gravenhage
in 1947

Promotor: Prof. dr. H. te Velde

Promotiecommissie: Prof. dr. B.A. de Graaf
(Universiteit Utrecht)
Dr. J. Oddens
Dr. J.G.G.M. Rosendaal
(Radboud Universiteit Nijmegen)
Prof. dr. N.C.F. van Sas
(Universiteit Amsterdam)
Prof. dr. B. Schoenmaker

Inhoud

1	Inleiding	7
2	De driehoek	15
3	Bataafse buitenlandse zaken	25
4	De regentenzoon [1751-1785]	37
5	De leerschool [1785-1796]	55
6	Lille [1797]	79
7	Staatsgrepen [1798]	107
8	De Agent [1798]	127
9	De uitdaging [1799]	137
10	De houdgreep [1800-1801]	183
11	Amiens [1802]	213
12	De beproeving [1803]	227
13	De omslag [1804]	249
14	De teugels ontglipt [1805-1808]	271
15	Een cirkel gesloten [1808-1826]	293
16	De balans	319

Summary 339

Nawoord 345

Noten 347

Archiefbronnen 391

Literatuur 393

Bijlagen 403

Over de auteur 409

Illustratieverantwoording 411

Personenregister 413

Hop, Marjanneke, stroop in 't kanneke
Laat de poppekes dansen
Eertijds was de Prins in 't land
En nu die kale Fransen.

Inleiding

In de Nederlandse diplomatieke geschiedenis geldt Gijsbert Karel van Hogendorp als de eerste Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken. Hij werd benoemd op 7 december 1813, maar trad vier maanden later op 6 april 1814 al af. Nederland kende echter eerder een minister van Buitenlandse Zaken, die bovendien gedurende een respectabele periode van meer dan tien jaar de leiding had over de Nederlandse diplomatie. Wat de duur van zijn formele ambtsperiode betreft (1798-1808), werd hij in de negentiende eeuw slechts gepasseerd door Anne Willem van Nagell en in de twintigste eeuw door Herman van Karnebeek, Joseph Luns en Hans van den Broek.

Wie was deze man? De eerste Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken heette Maarten van der Goes van Dirxland. Van der Goes was, vanwege republikeinse vrees voor te grote macht verbonden aan een volwaardige minister,¹ achtereenvolgens agent, secretaris van staat en staatssecretaris, maar onder koning Lodewijk minister. In het buitenland werd hij stevast als minister aangeduid. Gedurende zijn loopbaan overleefde Van der Goes politiek acht bewindswisselingen in het Nederlandse staatsbestel. Zijn onbekendheid hangt samen met het feit dat de Nederlandse buitenlandse politiek in de Bataafs-Franse periode ook in de meer recente geschiedschrijving nogal onderbelicht blijft.

Historiografie

Het is niet onbegrijpelijk dat de Bataafse buitenlandse politiek in publicaties weinig aandacht krijgt. Er is weinig heldhaftigs te melden. Na de omwenteling van 1795 werd de hoop van vele hervormingsgezinde patriotten dat Nederland in zijn oude glorie van zeemogendheid zou

worden hersteld, de bodem ingeslagen. Alle inspanningen tot behoud van de onafhankelijkheid en het naakte bestaan ten spijt, kon de inlijving niet worden voorkomen. De Bataafs-Franse periode (1795-1813) was in de negentiende eeuw, tegen de achtergrond van het herstel van het Huis van Oranje en de opbouw van het Koninkrijk der Nederlanden, in de geschiedschrijving niet populair. Halverwege de eeuw, in 1864, verscheen voor het eerst een overzicht van de geschiedenis van de diplomatie van de Bataafse Republiek, geschreven door G.W. Vreede.² Daarna is het lang stil gebleven. De samensteller van het monumentale werk *Gedenkstukken der Algemeene geschiedenis van Nederland van 1795 tot 1840*, H.T. Colenbrander,³ leverde in het begin van de vorige eeuw een enorme hoeveelheid bronnenmateriaal over de Bataafs-Franse tijd aan waarvoor hij veel uit Nederlandse en buitenlandse diplomatieke archieven putte. Daaronder bevindt zich ook veel correspondentie tussen Rutger Jan Schimmelpenninck en Maarten van der Goes. Vreede had reeds een deel van die archieven geraadpleegd, hetgeen wellicht een reden is dat er na de publicatie van de *Gedenkstukken* nooit een nieuwe studie is gemaakt van de Bataafse buitenlandse politiek. Deze kwam pas weer aan de orde in *Nederland tusschen de Mogendheden* van J.A. van Hamel, verschenen in 1918. Van Hamel concludeerde dat de Bataafse buitenlandse politiek in hoge mate illusoir en ‘naïef’ was geweest, met name waar het ging om het streven naar neutraliteit. Zijn oordeel was wellicht wat gekleurd door de ervaring van de Eerste Wereldoorlog.⁴ Zijn conclusie werd echter onderschreven door C. Smit, die na de Tweede Wereldoorlog, in 1950, zijn *Diplomatieke geschiedenis van Nederland*⁵ publiceerde en later, in 1982, nog herhaald in het proefschrift van C.B. Wels, *Aloofness & Neutrality, studies on Dutch Foreign Relations and Policy-making Institutions*.⁶

In de jaren zeventig heeft het bekende werk van Simon Schama, *Patriots and Liberators, Revolution in the Netherlands 1780-1813*⁷ ontegenzeggelijk een herwaardering van de Bataafs-Franse tijd gestimuleerd. De buitenlandse politiek komt in Schama's boek uiteraard aan de orde, maar veelal als onderdeel van zijn grote verhaal over de betekenis van de Nederlandse revolutie. Het breukvlak van de achttiende en negentiende eeuw bleek van groot belang in de metamorfose van Nederland tot moderne staat. Vooral de laatste jaren verschijnen steeds meer publicaties over de historische betekenis van de Bataafs-Franse tijd. Het prachtige boek *De metamorfose van Nederland, van oude orde naar moderniteit 1750-1900* van Niek van Sas⁸ uit 2004 vormt daarbij ongetwijfeld een inspiratiebron. Zo werd in 2007 het onderzoeksproject *The First Dutch Democra-*

cy: the political World of the Batavian Republic (1795-1801) gestart. Maar het zijn vooral de binnenlandse politieke en sociaal-maatschappelijke ontwikkelingen die in de meer recente publicaties de aandacht krijgen. De buitenlandse politiek speelt in die studies meestal slechts zijdelings een rol of wordt behandeld vanuit een zeer specifieke invalshoek. Raymond Kubben (2009), bijvoorbeeld, heeft in zijn proefschrift de juridische benadering van de Bataafse buitenlandse politiek centraal gesteld.⁹ Annie Jourdan deed vergelijkend onderzoek naar de relatie tussen de Bataafse Republiek en de Franse ‘zusterrepublieken’ (2013) dat een uitgebreidere voortzetting heeft gekregen in het boek van Oddens, Rutjes en Jacobs (2015). In de meest recente biografie van Rutger Jan Schimmelpenninck (2012) van Edwina Hagen komt de Bataafse buitenlandse politiek weliswaar aan de orde, maar nog altijd onder een specifieke invalshoek, die van de diplomatiek-culturele kanten van Schimmelpennincks ambassadeurschap in Parijs en Londen.¹⁰ In een recente publicatie als *De wereld volgens Nederland, Nederlandse buitenlandse politiek in historisch perspectief* (2015) komt de buitenlandse politiek in de Bataafs-Franse tijd slechts op bescheiden wijze en in algemene termen aan de orde.¹¹

Deze niet-samenhangende benadering geldt eigenlijk voor de moderne Nederlandse diplomatieke geschiedschrijving in het algemeen. Een actuele interpretatie van de ontwikkelingen in de buitenlandse betrekkingen vanaf het ontstaan van Nederland als mogendheid, niet alleen wat interstatelijke actie maar vooral ook wat het diplomatieke proces in al zijn facetten betreft, is langzamerhand zeker opportuun. Maurits Ebben en Louis Sicking hebben daarvoor al gepleit in hun artikel ‘Nieuwe diplomatieke geschiedenis van de premoderne tijd’ in het *Tijdschrift voor Geschiedenis*.¹² Zij legden nadruk op het belang de oriëntatie op het statelijk handelen te doorbreken en veel meer aandacht te schenken aan materiële, culturele en sociaal-culturele uitwisseling in diplomatieke contacten.

In de zeventiende en achttiende eeuw bijvoorbeeld had de commerciële oriëntatie een sterk privatiserende invloed op de buitenlandse politiek van de Republiek der Verenigde Nederlanden. Handelsagenten (voorlopers van de latere consuls) in het buitenland speelden dikwijls een actieve rol in het onderhouden van diplomatieke betrekkingen zonder dat er een gezant aan te pas kwam. Die situatie veranderde aanmerkelijk door de gevolgen van de Franse revolutie. Na een korte periode van ‘volksdiplomatie’ gedurende het Comité du Salut Public en het Directoire werd het diplomatieke proces in Europa onder invloed van Napoleon weliswaar opgeschud, maar veel culturele en sociale facetten

bleven behouden. Het belang van ceremonieel bijvoorbeeld bloeide zelfs op.

Na de omwenteling van 1795 kreeg de Nederlandse diplomatie een beter gefundeerde organisatie. Vernieuwing van het proces gebeurde geleidelijk. Het voornaamste kenmerk van de diplomatie in de Bataafs-Franse tijd was evenwel de enorme nadruk die kwam te liggen op de politieke en economische aspecten gericht op het behoud van de staat. Daarmee kreeg het beleid enige kenmerken van wat men tegenwoordig in de diplomatie onder veiligheidsbeleid verstaat.

De ambtsperiode van Maarten van der Goes valt grotendeels met deze ontwikkeling samen. Zijn biografie is daarom in de eerste plaats een geactualiseerde reconstructie van het statelijk handelen en het optreden van de belangrijkste bestuurders in de Bataafs-Franse tijd. Vanzelfsprekend komt de praktijk van het diplomatieke proces daarbij regelmatig aan de orde. Dit boek kan hopelijk een bouwsteen zijn voor een toekomstige integrale studie van de Nederlandse diplomatieke geschiedenis.

In de internationale historiografie blijven Napoleon Bonaparte en de coalitieoorlogen traditioneel een onderwerp van grote fascinatie. De strategische en geopolitieke betrekkingen tussen de Europese grote mogendheden in de periode 1792-1815 maken daar deel van uit. Gedurende het laatste tiental jaren verscheen echter een toenemend aantal publicaties over onderzoek naar de inwerking van de oorlogen en in het bijzonder naar de inwerking van de Franse hegemonie op de politieke cultuur en de sociaaleconomische verhoudingen in de getroffen meestal kleinere Europese landen. Zij probeerden zich ter wille van hun bestaansrecht, onafhankelijkheid en welvaart met alle macht te onttrekken aan het oorlogsgeweld en de overheersing.

Over de manier waarop deze landen echter werden gedwongen zich te schikken naar directe of indirecte politieke, militaire of economische invloed van het revolutionaire en napoleontische Frankrijk geeft bijvoorbeeld het door Ute Planert geredigeerde *Napoleon's Empire, European Politics in Global Perspective* (2016) een goed overzicht.¹³ Over de 'zusterrepublicen' verscheen in 2015 het al genoemde boek van Joris Oddens, Mart Rutjes en Erik Jacobs, *The Political Culture of the Sister Republics 1794-1806: France, the Netherlands, Switzerland and Italy*. In 2008 publiceerden Beatrix Jacobs, Raymond Kubben en Randall Lesaffer de bundel *In the Embrace of France* over de volkenrechtelijke en constitutioneelrechtelijke complicaties voor de door Frankrijk overheerste

Europese landen. Meer dan voorheen bestaat er ook aandacht voor de inwerking van de economische blokkade en het Continentaal Stelsel op de samenlevingen van met name de kustgebieden van het Europese vasteland, bijvoorbeeld in *Revisiting Napoleon's continental system: local, regional and European experiences* door Katharine B. Aaslestad en Johan Joor (2015).¹⁴

Aan de buitenlandse politiek in de periode 1792-1815 van sommige kleine Europese staten afzonderlijk wordt nu weliswaar aandacht gegeven,¹⁵ maar wat eigenlijk ook hier ontbreekt, is een geïntegreerde benadering door middel van een vergelijkende studie. De meeste van die staten waren verstoken van bondgenoten en waren dus op zichzelf aangewezen. Onderzoek naar de interactie tussen de kleine en grote mogendheden, in het bijzonder Frankrijk, zou wellicht tot interessante conclusies voor de diplomatieke geschiedenis van die periode kunnen leiden.¹⁶

De ontwikkeling van de Britse politiek jegens de Franse Republiek en het keizerrijk wordt beschreven in Emma Macleod, *A War of Ideas, British attitudes to the wars against revolutionary France 1792-1802* (Aldershot 1998) en Christopher Hall, *British strategy in the Napoleonic War 1803-1815* (Manchester 1992), terwijl voor begrip van de uitwerking van de Britse intern politieke tegenstellingen op de buitenlandse politiek van die tijd een biografie als van Michael J. Turner, *Pitt the Younger: a Life* (Londen 2003) behulpzaam is.

De Pruisische politiek wordt zeer uitvoerig behandeld in Brendan Simms, *The impact of Napoleon, Prussian high politics, foreign policy and the crisis of the executive, 1797-1806* (Cambridge 1997). Het boek is mede daarom belangrijk omdat Pruisen een vooraanstaande rol speelde in het buitenlands beleid van de Bataafse Republiek.

De kwestie van de toekomst van een al of niet hersteld onafhankelijk Nederland gaat pas in de internationale historiografie over de periode van 1813 tot 1815 (Congres van Wenen) een rol spelen. Uiteindelijk kiezen de geallieerden voor de vereniging van de Nederlanden als bufferstaat tegen eventueel Frans revanchisme. Voor de bilaterale betrekkingen van de Bataafse Republiek en het Koninkrijk Holland met de grote mogendheden vóór de inlijving bij Frankrijk lijkt in de meer recente historiografie weinig aandacht, anders dan dat de vazalstatus van de zusterrepublieken en andere cliëntstaten als feit wordt aangenomen.

Maarten van der Goes

Bij een herwaardering van de Bataafs-Franse tijd kan de buitenlandse politiek van de Bataafse Republiek en het Koninkrijk Holland niet ontbreken. Dit boek beschrijft vooral de jaren 1795-1808, de periode waarin Maarten van der Goes leiding gaf aan de Nederlandse diplomatie, vanaf zijn benoeming tot secretaris van de Commissie voor Buitenlandse Zaken in 1797 tot zijn ontslag als minister van Buitenlandse Zaken in 1808. Van der Goes duikt in vele oudere en meer recente binnen- en buitenlandse publicaties steeds incidenteel op, maar een monografie over zijn leven, werken en invloed ontbreekt. De opzet van een biografie maakt het juist mogelijk een persoonlijke beleving te schetsen en tegelijkertijd een interpretatie te geven van de gebeurtenissen op het terrein van de Nederlandse diplomatie van die dagen.¹⁷

De tragiek van zijn ambtsperiode schuilt daarin dat hij de leiding over de diplomatie kreeg op een moment dat zijn opdracht hem toen al uiterst moeilijk, zo niet als een verloren zaak moet hebben toegeschenen. Van der Goes was realist. Hij wist dat, zoals hij schreef, de ‘dagen van Tromp en De Ruyter voorbij waren’ en dat zijn belangrijkste succes niet meer kon zijn dan het bij elkaar houden van het ‘overgeschoten boeltje’ tot betere tijden. Desondanks kwam hij telkens onverdroten op tegen de inperkingen van de internationale bewegingsvrijheid van de Bataafse Republiek en de aanslagen op haar soevereiniteit. Aanvankelijk probeerde hij volgens het beproefde recept van de aloude Hollandse afzijdigheidspolitik Nederland ten behoeve van zijn politiek en economisch voortbestaan door de grote mogendheden neutraal te doen verklaren. Maar al gauw werd duidelijk dat het amalgaam van provinciale, stedelijke en corporatieve maritiem-commerciële belangen geen gewicht meer in de schaal van de heersende machtspolitiek kon leggen. Wat daarvoor in de plaats trad, was een strijd om het naakte voortbestaan van de Nederlandse staat waarbij zelfstandigheid en zo mogelijk neutraliteit een zaak op zichzelf werd. Daarvoor was bij alle politieke instabiliteit een echt ‘unitair’ buitenlands beleid nodig om deze vorm van moderne veiligheidspolitik te kunnen voeren. De oprichting van een departement van Buitenlandse Zaken door het radicale Bataafs bewind van 22 januari 1798 bleek dan ook een cruciaal besluit. Voor het eerst was het mogelijk Nederlandse buitenlandse politiek te bedrijven die noch door dynastieke of andere partijbelangen noch door commerciële deelbelangen beheerst werd. Hier was sprake van een breuk met de gang van zaken onder de oude Republiek. Van der Goes heeft aan de in-

richting en de ontwikkeling van het ministerie een belangrijke impuls gegeven.

Bij de strijd om het behoud van de Nederlandse staat had Van der Goes slechts één doel voor ogen: het handhaven van de naam Holland op de kaart van Europa. De vorm van staatsbestel was voor hem uiteindelijk een secundair doel. Frankrijk vond steeds nieuwe aanleidingen om de Bataafse Republiek te annexeren, niet in de laatste plaats vanwege het aanhoudend verzet van het bewind tegen de Franse financiële en militaire eisen. Van der Goes in Den Haag en Schimmelpenninck in Parijs verpakten de toenemende koppigheid van het bewind in een tactiek van vertraging van de uitvoering van de verplichtingen: het Franse geduld zo lang mogelijk op de proef stellen en tegelijkertijd het bewind masseren om de onvermijdelijkheid van het toegeven te accepteren. Als tweede spoor naast deze ‘statelijke ongehoorzaamheid’ voerde Van der Goes een beleid om waar mogelijk de kwestie van het bestaansrecht van Nederland te internationaliseren met als doel Frankrijk te waarschuwen en de andere grote mogendheden te herinneren aan hun op zijn minst morele verplichtingen ten aanzien van het belang van een onafhankelijk Nederland in het Europees machtsevenwicht. Op deze manier voedde hij de Franse twijfel over de wijsheid van het moment van annexatie en de mogelijke internationale repercussies daarvan. Dit beleid heeft er zeker toe bijgedragen dat Frankrijk niet over één nacht ijs ging, voordat het in 1810 besloot ons land in te lijven. Daarmee heeft het ook bevorderd dat de eigenlijke ‘Franse tijd’ maar relatief kort geduurd heeft en Nederland niet verfranst is zoals in België na 1794 wel kon gebeuren.

Samenvattend is de these die in dit boek wordt onderzocht tweeledig. Ten eerste dat de Bataafs-Franse tijd beslissend was voor het indalen van het politieke besef dat Nederland in Europa nog maar een kleine mogendheid kon zijn. Maarten van der Goes heeft in het daarmee gepaard gaande transformatieproces van de Nederlandse buitenlandse politiek van een federatieve republiek naar die van een moderne eenheidsstaat een belangrijke verbindende rol vervuld. En ten tweede dat het tweesporenbeleid van enerzijds het voldoen aan Franse eisen zo veel mogelijk te vertragen met een tactiek van ‘buigend riet’ en anderzijds het blijven hameren op het internationale belang van het zelfstandig bestaansrecht van de Nederlandse staat, ertoe heeft bijgedragen dat de inlijving bij Frankrijk uiteindelijk maar drie jaar heeft geduurd. Maarten van der Goes is voor dit beleid tot behoud van de staat van grote betekenis geweest.

Vijf thema's liggen aan dit onderzoek ten grondslag. Het eerste betreft de parameters van de buitenlandse politiek van de Bataafse Republiek waarmee Van der Goes rekening diende te houden. Het tweede thema is het effect dat zijn beleid op de buitenlandse betrekkingen en in het bijzonder op die met Frankrijk heeft gesorteerd. De betekenis van de belangrijke samenwerking tussen Van der Goes en Schimmelpenninck vormt het derde thema. Het vierde thema betreft het persoonlijk optreden van Van der Goes. Ten slotte zal getracht worden de balans op te maken van welke betekenis het optreden en het beleid van Maarten van der Goes is geweest voor de internationale positie van Nederland in die periode.

De driehoek

Om de context waarbinnen Maarten van der Goes in 1797 een hoofdrol ging spelen in de buitenlandse politiek van de Bataafse Republiek te begrijpen, is een schets van hoe de oude Republiek der Verenigde Nederlanden haar internationale manoeuvreerruimte, met name die in de achttiende eeuw, heeft gebruikt noodzakelijk.

Schipperen tussen lusten en lasten

De onafhankelijkheid van de Republiek werd in 1648 bij de Vrede van Münster (Westfalen) erkend. Vanaf toen had zij nooit de ambitie om in Europa machtspolitiek te bedrijven met als doel een substantiële uitbreiding van het grondgebied. Haar koloniale expansie elders in de wereld ging in de eerste plaats om het vestigen van handelsposten en minder om het staatkundig of cultureel beheersen van grote gebieden. Het besef een zelfstandige machtsfactor te zijn geworden was er wel.¹ Het argument om toch haar macht te laten gelden bestond uit het alles-overheersende belang van de handel als middel van bestaan van haar burgers. Handel was de *raison d'être* van de Republiek en bepaalde haar buitenlandse politiek. Indien dit belang werd bedreigd of aangetast, was de Republiek bereid, bij voorkeur in coalitie, geweld te gebruiken, ook tegen machtige burens als Engeland of Frankrijk. Het meest aangegeven instrument echter om vrij te blijven van de handel verstorende evenwichtspolitiek van de Europese hoven was volgens de Heren Hoogmogenden Staten-Generaal een politiek van zo volstrekt mogelijke afzijdigheid.

De Utrechtse historicus Johan Christiaan Boogman doopte deze vorm van op maritiem-commerciële belangen gestoelde neutraliteits-

De Republiek der Verenigde Nederlanden

politiek de ‘Hollandse traditie’. Kenmerkend hiervoor was volgens hem een pacifistische inslag, zij het dat dit pacifisme volgens hem in de regel niet ideëel maar utilitair van aard was.² Deze politiek werd tijdens het bewind van Johan de Witt tot grote morele hoogte verheven. De ontgoocheling kwam, toen in 1672 bleek dat bondgenoot Engeland in het geheim met rivaal Frankrijk al twee jaar eerder een verdrag gesloten had met het doel de Republiek te vernietigen. Wat volgde was een periode van ruim dertig jaar, waarin de Hollandse traditie van afzijdigheid op de achtergrond werd gedrongen door de directe betrokkenheid van de Republiek bij de Europese *balance of power*-politiek van prins Willem III, de nieuwe stadhouder en sinds 1688 ook koning van Engeland. De Republiek voerde in coalitieverband actief oorlog te land en ter zee om het expansionisme van de Franse koning Lodewijk XIV dat een bedreiging voor haar voortbestaan was, een halt toe te roepen. De Britten zagen hun kans schoon ‘varende weg’ de hegemonie ter zee te veroveren, maar het meest fnuikende was dat de oorlogen de Republiek financieel hadden uitgeput. Toen de koning-stadhouder kinderloos was gestorven, was het niet verwonderlijk dat met name de Hollandse regenten en kooplieden hun kans wilden grijpen om terug te keren tot afzijdigheidspolitiek. Er kwam een tweede stadhouderloos tijdperk. Vloot én leger werden nu verwaarloosd. Men vertrouwde op de onvervangbaarheid van Amsterdam als stapelmarkt. Middelen om de stagnerende economie te stimuleren of om te investeren in binnenlandse industrialisatie kwamen onvoldoende beschikbaar. Vermogende Hollanders stelden zich liever tevreden met winst op de financiële markt.

Machtspolitiek gesproken bleef de Republiek echter met Engeland verbonden. Allereerst door het Verdrag der Zeemogendheden (1678), maar vooral door het zogenaamde Townshend-verdrag van 1709, dat Smit vergeleek met ‘gouden ketenen’. Sindsdien kon de Republiek eigenlijk niet meer onafhankelijk optreden in de internationale politiek. Deze situatie, waarin Engeland de koers bepaalde, zou tot 1780 voortduren.³ Wat er aan ruimte voor buitenlandse politiek overbleef, werd nu weer vooral bepaald door economische belangen. De concurrentiestrijd met Engeland stak weer de kop op, waarin de Republiek zich nogal eens de kaas van het brood liet eten omdat onvoldoende militaire macht kon worden ontplooid ter bescherming van de eigen handelsbelangen. Frankrijk maakte daarvan gewiekst gebruik door op het juiste moment de Republiek met aantrekkelijke, alternatieve handelsvoordelen te paaien.

De rivaliteit tussen Frankrijk en Engeland nam in de loop van de achttiende eeuw weer toe. Rekening houdend met de neutralistische

stemming onder regenten en kooplieden, probeerden de Staten-Generaal beide landen tegemoet te komen, in het geval van Frankrijk om de handel in oorlogsbehoeften niet te verliezen. Het gelukte de Franse diplomatie in 1755 een belangrijk vernieuwd handelsverdrag met de Republiek te sluiten. De voordelen daarvan werden echter verleend bij koninklijke ordonnantie. Dat betekende dat die voordelen te allen tijde zonder overleg konden worden ingetrokken, bijvoorbeeld indien de koers van de Republiek ten opzichte van Frankrijk de koning niet zinde. De Republiek legde zich zo aan een tweede ketting, die in de buitenlandse politiek een uitgesproken pro-Frans accent veroorzaakte.

In 1756 brak tussen Engeland en Frankrijk opnieuw, nu rechtstreeks, oorlog uit (1756-1763).⁴ De oorzaak lag vooral in de koloniale rivaliteit tussen beide grootmachten in Amerika en Voor-Indië. De Republiek profiteerde daarvan met haar uitgangspunt van ‘vrij schip, vrij goed’ meer dan rijkelijk. In het Europees theater ging het er de kempfanen nu om de Republiek tot bijstand (Engelands belang) of tot neutraliteit (Frankrijks belang) te dwingen. In het eerste waren de Engelsen niet succesvol. De zaak op de spits drijven durfde Londen niet, want daarvoor was de positie van de Republiek strategisch te belangrijk. De Fransen brachten intrekking van de beloofde handelsvoordelen in stelling, waarop de Staten-Generaal de Republiek neutraal verklaarden. Uit erkentelijkheid verlaagde koning Lodewijk xv het invoerrecht op stokvis.⁵ Op een dergelijk ruim gebaar hadden de Hollandse kooplieden vast niet gerekend.

De Engelsen daarentegen gingen ertoe over Nederlandse schepen op zoek naar contrabande aan strenge visitatie te onderwerpen waardoor de irritatie in de Hollandse handelskringen ten opzichte van de eeuwige bondgenoot en aartsconcurrent gestaag groeide. Engeland won de oorlog en had daarmee de Franse koloniale ambities voorlopig de kop ingedrukt. Het was dus voor de Republiek nu zaak om Engeland niet te veel voor het hoofd te stoten.

Spoedig greep Frankrijk zijn kans tot revanche op de Britten door in de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog (1774-1783) de zijde van de opstandelingen te kiezen. Ook de Republiek zag daar handel in en zo werd het spel om te proberen van twee walletjes te eten, met veel lusten en weinig lasten, herhaald. Engeland vroeg wederom tevergeefs om bijstand. Het onderscheppen van Nederlandse schepen nam weer een aanvang (de vloot was niet bij machte dit te verhinderen). Frankrijk moedigde de Nederlandse neutraliteit ten gunste van de Franse politiek aan onder meer door het principe van ‘vrij schip, vrij goed’ te steunen

en daarbij anti-Engelse propaganda te maken in de Republiek. Opnieuw stelden de Engelsen zich terughoudend op. De Staten-Generaal kwamen de Engelsen slechts enigszins tegemoet door iets beter toe te zien op de afgesproken definitie van oorlogsmateriaal. Frankrijk trok daarop onmiddellijk de handelsvoordelen in, maar niet, *adding insult to injury*, ten opzichte van Amsterdam en Haarlem, waar de Fransgezindheid het meest uitgesproken was. De openlijke aankondiging van toetreding van de Republiek tot het Verbond van Gewapende Neutraliteit (met Rusland, Zweden, Denemarken en Pruisen) in 1780 werd Londen te veel. Toen tezelfdertijd de Amsterdammers een rampzalige fout begingen door – buiten de Staten-Generaal om – een handelsverdrag te sluiten met de opstandige Amerikaanse koloniën, was voor de Engelsen de maat vol (het verdrag werd ironisch genoeg tijdens een visitatie op zee ontdekt). De Republiek kon zich niet meer verschuilen. Zij ‘dobberde de haven van de neutraliteit uit’.⁶ Het gevolg was de Vierde Engelse Oorlog, die Nederland verloor en de zeehandel veel schade berokkende. De irritatie leidde nu tot verbittering. Vrede kwam op een voor de Republiek smadelijke wijze tot stand. Onderhandelingen werden haar nauwelijks gegund. De neutralistische koers werd bestraft met vervallenverklaring van alle vroegere verdragen met Engeland. Enig soelaas bood het behoud van de meeste koloniën.

Inmiddels was de patriottenbeweging ontstaan die de nederlaag in de schoenen van de stadhouder Willem v en de prinsgezinden schoof. Daar valt wel wat op af te dingen, want het centrale gezag in de Republiek, voor zover dat bestond, was door de kortzichtigheid van de regenten en kooplieden in de afgelopen jaren danig uitgehold. Geld voor de vloot en het leger werd, ondanks herhaald verzoek van de stadhouder – opperbevelhebber van de strijdkrachten – mondjesmaat ter beschikking gesteld. Het federaal systeem van de Republiek frustreerde een welbewust, financieel onderbouwd, slagvaardig buitenlands en defensiebeleid aanzienlijk.

De patriotten keerden zich tegen de zelfgenoegzaamheid van de regenten en de heerschappij van een oligarchie. Zij waren militant, nationalistisch en geloofden in de wederopstanding van de Republiek als grote mogendheid, zowel economisch als politiek, als er maar ingrijpende hervormingen werden doorgevoerd. Enigszins paradoxaal zochten zij bescherming bij het in die periode nog steeds absolutistische Frankrijk.

De laatste raadpensionaris

Onder druk van de patriotten ging de Republiek in 1785 een defensief verbond met Frankrijk aan, waarmee zij de weg opende voor Franse inmenging in de binnenlandse politiek. Engeland realiseerde zich dat nu alles op alles moest worden gezet om de Republiek van rivaal Frankrijk los te weken. Innige vriendschap met Frankrijk hield immers ook het risico in dat de Fransen de Nederlandse koloniën konden gebruiken om Brits-Indië te bedreigen.⁷ De Britse regering van William Pitt stuurde James Harris, de latere Lord Malmesbury, als gezant naar Den Haag en met behulp van voldoende werkkapitaal sleutelde deze succesvol aan een herstel van de Brits-Nederlandse belangengemeenschap. De Pruisische inval in de Republiek in 1787 tot herstel van de macht van de stadhouder was in belangrijke mate door de diplomatie van Harris bewerkstelligd en leidde tot een nieuw, drievoudig bondgenootschap: van de Republiek met Engeland en Pruisen, terwijl het defensief verbond van 1785 met Frankrijk van kracht bleef! Er was voor Pruisen op dat moment weliswaar sprake van een dynastiek belang in de Republiek (de Prinses van Oranje, Wilhelmina van Pruisen, was een zuster van koning Friedrich Wilhelm II van Pruisen), maar even doorslaggevend voor het besluit tot interventie in Nederland was dat Berlijn zich in ruil daarvoor van Britse afzijdigheid verzekerde bij het uitbreiden van de Pruisische macht in Centraal- en Oost-Europa, met name in Polen. In het Drievoudig Verbond werden garanties voor de onafhankelijkheid en het erfelijk stadhouderschap van de Republiek vastgelegd waarmee de soevereiniteit onder curatele werd gesteld, nu van Engeland en Pruisen. Evenmin als Frankrijk zagen deze grote mogendheden er heil in de Republiek nog langer een eigen weg te laten volgen. Nederland was nu voor zijn bestaansrecht volstrekt afhankelijk geworden van de politiek in de driehoek Londen-Parijs-Berlijn. In 1793 verklaarde het inmiddels revolutionaire Frankrijk de oorlog aan de stadhouder (niet aan het Nederlandse volk) en begonnen de Franse legers hun gestage opmars naar de Lage Landen. In januari 1795 werd de ‘bevrijding’ van de Republiek voltooid en ging het Drievoudig Verbond ten onder door een nieuw fenomeen in de internationale politiek: de ideologische strijd tussen monarchisme en republicanisme.

Na het herstel van de stadhouder werd de Zeeuwse orangist Laurens Pieter van de Spiegel tot raadpensionaris benoemd. Hij was een bekwaam man, die in de periode 1787-1795 oprecht geprobeerd heeft het geschon-

den aanzien van de Republiek te herstellen. Hij volgde in beginsel de Hollandse traditie met een beleid van verbondspolitiek en utilitair neutralisme, dat wil zeggen: wat voor de afzijdigheid en de handelsbelangen beter uitkwam. Als machtsfactor had de Republiek afgedaan. Zij was in de toenmalige Europees politieke omstandigheden ‘prooi’ geworden. Engeland vormde voor Van de Spiegel weliswaar nog steeds het plechtanker, maar hij beschouwde het fenomeen van een permanente natuurlijke bondgenoot als een fictie. Pruisen was voor hem vooral militair belangrijk als bondgenoot bij gebrek aan een noemenswaardig Nederlands veldleger. Maar om gelijke afstand tot Londen, Berlijn en Parijs te bewaren hield Van de Spiegel het defensief verbond met Frankrijk van 1785 in stand. Daarmee trachtte hij zich zo veel mogelijk te onttrekken aan Frans overwicht zonder tegenóver Frankrijk te staan. Zo voerde hij een behoedzaam beleid van ‘schikken en plooiën’ gericht op bescherming van de kwetsbare onafhankelijkheid van de Republiek. In geval van oorlog tussen Engeland en Frankrijk kon de Republiek zich dan zo nodig beroepen op een plicht tot afzijdigheid.⁸ Hij wilde de integriteit van de Republiek tot gemeenschappelijk belang van de grote mogendheden maken om zo het machtsevenwicht in Europa niet te verstoren. Van de Spiegel maakte echter geen juiste analyse van de breuk in de Europese buitenlandse politiek die het revolutionaire met het monarchale Frankrijk maakte. Toen Engeland en Pruisen in 1794 de Republiek trachtten op te nemen in een anti-Franse coalitie, oordeelde Van de Spiegel de situatie, ondanks de oorlogsverklaring aan de stadhouder, niet urgent genoeg voor een breuk met Frankrijk. Hij koos ervoor zich te verlaten op de beproefde tactiek van dubbelspel in afzijdigheid.⁹ Het leverde niets op. Het evenwicht was reeds verstoord door de overmacht van Frankrijk. Engeland noch Pruisen bleek in 1794 bereid grootschalig militair te interveniëren om de Republiek te redden.

Het bestaansrecht van de Republiek begon zijn betekenis in de Europese verhoudingen te verliezen. Daarom is het hier de plaats om kort vooruit te blikken naar de houding van de ‘driehoek Londen-Parijs-Berlijn’ ten opzichte van Nederland in de volgende jaren. Immers de buitenlandse politiek van de Bataafse Republiek zou zich in hoge mate binnen de belangendriehoek van deze drie hoofdsteden afspelen.

In de periode tussen 1794 en 1814 was de Republiek herhaaldelijk onderwerp van onderhandelingen tussen de Europese grote mogendheden over hun invloedssferen en de herschikking van delen van het Europese vasteland ter bewaring van het machtsevenwicht.¹⁰ Een sterk

Frankrijk bleef daarvoor onontbeerlijk. De vraag was echter hoe sterk Frankrijk moest zijn en vooral hoe een sterk Frankrijk er geografisch uitzag. De coalities van de continentale mogendheden tegen Frankrijk konden altijd op Britse steun rekenen om te voorkomen dat één bepaald land het vasteland ging domineren. De coalities werden echter steeds geplaagd door wantrouwen, gebrek aan politieke wil en planning, en niet in de laatste plaats door eigenbelang. Het kwam de Europese grote mogendheden goed uit dat de Republiek zelf hard op de trommels van bestaansrecht, onafhankelijkheid en neutraliteit bleef slaan. Het was een drukmiddel bij hun eigen onderhandelingen met Frankrijk zonder dat het ooit een breekpunt hoefde te zijn.

Voor Frankrijk was een in naam onafhankelijk, eventueel neutraal Nederland een zeer bruikbare *bargaining chip* om de annexatie van België te doen accepteren in een herschikking van de landkaart van Europa of om tijdens zijn conflicten met Engeland, Oostenrijk en Rusland tenminste de neutraliteit van Pruisen te bewaren. Bovendien hield Frankrijk er rekening mee dat te veel inmenging in de Bataafse binnenlandse aangelegenheden de Engelse bereidheid om een *deal* te maken over de koloniën van de Republiek zou doen afnemen. De annexatie van België vormde voor het Frans revolutionair bewind in eerste instantie een onderdeel van het bereiken van ‘natuurlijke grenzen’, maar na het aan de macht komen van Napoleon werd de beheersing van de haven van Antwerpen (met de Brabantse barrièreesteden en de marinebasis Vlissingen als ‘voorposten’) militair prioriteit.¹¹ De economische exploitatie van Noord-Nederland was aantrekkelijk, maar niet zonder risico's, zo besefte het Franse Directoire al. Annexatie was voortdurend een optie, maar politiek ‘onnatuurlijk’.¹² Een Bataafse Republiek als onafhankelijke bondgenoot in de strijd tegen Engeland woog voor Frankrijk lange tijd zwaarder.

De Britse steun voor herstel van het stadhouderschap in Nederland was minder altruïstisch dan het wellicht toescheen. Herstel van de oude orde was natuurlijk gunstig voor de maritiem-commerciële suprematie van Engeland. De beheersing van de Lage Landen en, wederom, vooral van Antwerpen en Vlissingen, door een bevriend bewind was echter voor de Britten eerder een kwestie van machtsevenwicht dan van hulp aan de Prins van Oranje, oom van koning George III. Bij de Vrede van Amiens (1802) accepteerde Engeland de nieuwe politieke orde in de Bataafse Republiek en het principe van schadeloosstelling van Oranje in Duitsland in ruil voor het bezit van Ceylon. Maar toen een jaar later Napoleon zijn zinnen op een invasie van Engeland zette, nam de belangstelling voor

de Lage Landen weer toe. Dat ging zelfs zo ver dat de Britse regering in 1805-1806 bereid was de Republiek in de directe invloedssfeer van Pruisen te brengen of zelfs Nederland door Pruisen als provincie te laten annexeren als dit land maar een nieuwe anti-Franse coalitie op het vasteland zou willen leiden. Engeland wilde dat Pruisen aan Frankrijk zou gaan grenzen. Koning Friedrich Wilhelm III weigerde.¹³ Pas in 1813 ging Engeland weer ijveren voor een zelfstandig bestaan van Nederland als buffer tegen Frankrijk.¹⁴

Pruisen verliet in 1794 om met name financieel-economische redenen de Eerste Coalitie en sloot in 1795 vrede met Frankrijk. Daarna volgde een periode waarin Pruisen zich hardnekkig afzijdig probeerde te houden van de oorlogen in Europa. Het voerde een neutraliteitspolitiek die in ieder geval tien jaar vrede en welvaart in Noord-Duitsland opleverde.¹⁵

Uitbreiding van deze neutrale zone naar de Bataafse Republiek was niet zozeer om dynastieke redenen (herstel van Oranje), als wel om strategische en economische redenen aantrekkelijk, maar pogingen daartoe strandden uiteindelijk door de tegenstellingen tussen de pro-Franse en anti-Franse facties binnen de Pruisische regering. De neutraliteit maakte Pruisen in die jaren tot een potentiële bemiddelaar in de Europese conflicten, waarvan ook de Bataafse Republiek gebruik trachtte te maken, zij het zonder succes. Het Pruisisch eigenbelang prevaleerde. Alles wat zich buiten de neutraliteitszone afspeelde liet de regering in Berlijn tamelijk onverschillig. Pruisen moest zijn eigen positie in Centraal-Europa beschermen. Het bevond zich voortdurend tussen de twee vuren van enerzijds Rusland en Oostenrijk, en anderzijds Frankrijk, een wanhopige *juggling act* die Pruisen uiteindelijk in 1806 in oorlog bracht met Frankrijk en die het smadelijk verloor.¹⁶

Volgens Jourdan was de inlijving van het Koninkrijk Holland in 1810 voor het Franse keizerrijk rampzalig.¹⁷ Pas toen zouden de ogen in de kanselarijen van de continentale mogendheden voor het napoleontische doel van een ‘imperium sine fine’¹⁸ geopend zijn en begon niet alleen Pruisen, maar ook Rusland en Oostenrijk zich weer voor de geopolitieke positie van de Lage Landen te interesseren.

In 1794 ontbrak het Van de Spiegel aan zowel politieke als militaire middelen om het tij van onverschilligheid over de onafhankelijkheid van Nederland te keren. Het was simpelweg te laat. Hij was er niet in geslaagd in de korte tijd die hem na 1787 gegund was de politieke geesten te overtuigen van de noodzaak van een werkelijk ‘unitair’ buitenlands beleid met een neutralistische inslag waarmee de Republiek internatio-

naal sterker zou staan. Dat zou een beleid betekenen dat beheerst werd noch door dynastieke of andere partijbelangen, noch door deelbelangen van gewesten of steden. Een beleid dat in de kern gericht was op het landsbelang van herstel van aanzien en zelfstandigheid van de Republiek. De zozeer gewenste economische vruchten zouden haar daaruit vanzelf toevallen. Een dergelijk ‘vaderlandslievend’ beleid zouden de patriotten moeten hebben kunnen waarderen, maar na de omwenteling van 1795 sloten zij Van de Spiegel op in het kasteel van Woerden.

Bataafse buitenlandse zaken

In de oude Republiek was de buitenlandse politiek een aangelegenheid van de Staten-Generaal, die de soevereiniteit van de Verenigde Nederlanden vertegenwoordigden. In de praktijk echter voerde het gewest Holland de boventoon. De Hollandse raadpensionaris bepaalde in feite het buitenlands beleid. Hij werd geassisteerd door de griffier van de Staten-Generaal, die formeel slechts een uitvoerende functie had maar in feite zeer invloedrijk was.¹ Hij voerde, dikwijls namens de raadpensionaris, zelfstandig correspondentie met de gezanten. Het beviel griffier Hendrik Fagel niet erg dat Maarten van der Goes in 1787 zijn brieven uit Kopenhagen rechtstreeks in plaats van door Fagels tussenkomst aan de nieuwe raadpensionaris, Laurens Pieter van de Spiegel, richtte. Van de Spiegel, van een ander kaliber dan zijn voorganger Van Bleiswijk, trok namelijk de correspondentie met de gezanten naar zich toe omdat hij zelf greep op de buitenlandse politiek wilde houden.²

Het diplomatieke apparaat tussen twee eeuwen

De benoeming van diplomaten was een bevoegdheid van de Staten-Generaal, waarbij rekening werd gehouden met een zo evenredig mogelijke verdeling over de gewesten. Van der Goes werd in 1785 op voordracht van de Staten van Holland benoemd tot gezant aan het hof van Denemarken. In de laatste decennia van de achttiende eeuw onderhield de stadhouder conform de gewoonte contact, zij het onregelmatig, met de gezanten van ‘Hunne Hoog Mogende Heren Staten-Generaal’. Informele invloed bij sommige benoemingen moet zeker niet worden uitgesloten, maar de stadhouder was geen soeverein. In 1785 was zijn invloed überhaupt gering. Maar na 1787 ziet men, niet onverwacht, op belang-

EUROPEES POSTENNET BATAAFSE REPUBLIEK IN 1805

- ★ Ambassade
- Gezantschap
- Consulaat c.q. Handelspost

Kaart van het Bataafse diplomatieke postennet in Europa rond 1805

rijke posten als Berlijn en Londen Oranjegezinden, terwijl men in Parijs meer het Frans georiënteerde Amsterdam vertegenwoordigd ziet. Meteen na de omwenteling van 1795 vond het revolutionaire bewind het nodig het diplomatieke apparaat te zuiveren. Dertien vertegenwoordigers werden op 19 februari 1795 teruggeroepen, onder wie Jacob Fagel uit Kopenhagen, de vredesonderhandelaars Gerard Brantsen, Ocker Repelaer en Willem Six uit Parijs, Heinrich von Kinckel uit Mainz en Arend van Reede uit Berlijn. Anne Willem van Nagell, gezant te Londen, Oranje-aanhanger en in 1814 minister van Buitenlandse Zaken, bood zelf zijn ontslag aan, maar werd nog even op zijn post gehandhaafd. Jan Willem Hogguer in St. Petersburg ontsloeg zichzelf en ging over in Russische dienst.³ Van der Goes, toen in Madrid, werd op zijn post gehandhaafd.

De Bataafse diplomatie liet zich echter in het algemeen niet verleiden tot een vorm van Franse ‘volksdiplomatie’ die na de revolutie de diplomatieke en volkenrechtelijke conventies tartte. Wel kreeg men te maken met het daarvan afgeleide hoogmoedige optreden van de vertegenwoordigers van het Comité du Salut Public en het Directoire. ‘Gelegenheidsgezanten’, maar vooral revolutionaire Franse generaals, zoals in Italië en in de Bataafse Republiek, trokken zich vaak weinig aan van het officiële beleid en opereerden politiek (en financieel) op eigen gezag. Nadat een van die generaals, Napoleon Bonaparte, in Frankrijk aan de macht kwam, keerde de Franse diplomatie wat professionalisme en vorm betreft terug tot de gevestigde diplomatieke gebruiken. De Bataafse diplomatie behield tegenover deze Franse grilligheid zo veel mogelijk de noodzakelijke terughoudendheid.

Er bestond in die tijd wel een ‘postennet’ van ongeveer dertig vertegenwoordigingen, maar nog geen georganiseerde diplomatieke dienst met werving aan de voet. Indien er op een post een vacature ontstond, kon daarop ook door niet-diplomaten worden gesolliciteerd. Er was geen sprake van overdraagbaarheid of erfelijkheid van het ambt van gezant. Bij een sollicitatie moest worden bedacht dat de functie van gezant met zich meebracht dat de kandidaat niet alleen de vereiste kennis en vaardigheid bezat, maar ook over voldoende eigen financiële middelen beschikte om zijn staat te kunnen voeren. Een secretaris en eventueel ander personeel, maar ook papier en schrijfgerei, moest de gezant uit zijn salaris of eigen beurs bekostigen. Klachten over de hoge kosten van de diplomatieke dienst waren legio, klachten over de lage salarissen ook.⁴ Het was dus een relatief kleine groep kandidaten waaruit de keuze kon worden gemaakt. Een benoeming had daardoor wel in hoge mate een coöptatief karakter.

In het algemeen kende de Republiek geen ambassadeurs. Dat was te duur. Alleen in Constantinopel bij de Ottomaanse sultan resideerde een Nederlandse ambassadeur.⁵ Functionarissen in die rang werden beschouwd als de persoonlijke vertegenwoordigers van hun soeverein en dat bracht daarom traditioneel aanzienlijke extra representatiekosten met zich mee.⁶ De Republiek kende buitengewoon gezanten dan wel gevolmachtigd ministers op de overige vaste posten in Europa. Ter voorkoming van verwarring zal voor gezanten en ministers hierna de term ‘gezant’ worden gebruikt. Voor de handel bestond een uitgebreid netwerk van ‘commissarissen’ (consuls), met name in het Balticum en het Middellandse Zeegebied. De regie van de diplomatieke vertegenwoordiging in Azië werd overgelaten aan de *voc*. Hetzelfde was het geval wat de *wic* betreft op het westelijk halfrond met uitzondering van de Verenigde Staten waar een minister-resident de zaken behartigde.

Na de omwenteling van 1795 veranderde er op de diplomatieke werkvloer niet veel. Het uit 1700 daterende reglement inzake de verantwoordelijkheden en de bezoldiging van gezanten werd, ondanks een poging daartoe, niet noemenswaard gewijzigd.⁷ Opendevallen posten werden door betrouwbaar geachte personen vervuld (in Parijs de patriotten Jacob Blauw en Caspar Meyer), of bleven onbezet (Berlijn, Londen). De invloed van het gewest Holland verminderde. De laatste benoeming door de Staten-Generaal, voordat zij zich op 1 maart 1796 ophieven, was die van de patriot Johan Valckenaer tot gezant in Spanje als opvolger van Van der Goes. Wat de griffier van de Staten-Generaal deed in opdracht van de raadpensionaris, werd na maart 1796 gedaan door een secretaris in opdracht van de Nationale Vergadering. De uit haar midden samengestelde Commissie voor Buitenlandse Zaken vormde in tegenstelling tot de raadpensionaris onder het oude regime een collegiaal dagelijks bestuur van de buitenlandse betrekkingen. Dikwijls hadden de leden van de Commissie nog andere verantwoordelijkheden als burger-representant. Ter verhoging van de slagvaardigheid voelde men daarom de noodzaak van een meer efficiënte en aan regels gehouden dagelijkse leiding van de diplomatie. De Nationale Vergadering koos voor het aanwijzen van een vaste secretaris voor de Commissie (Van der Goes), wiens positie tegelijkertijd aanzienlijk werd versterkt.⁸ In deze opzet leek de functie sterk op die van de Franse minister van Buitenlandse Betrekkingen onder het Directoire. Talleyrand was weliswaar minister, maar was politiek ondergeschikt aan het Directoire, zoals het in 1795 aan de macht gekomen Frans bewind heette.⁹ In de Bataafse opzet droeg de secretaris ook geen directe politieke verantwoordelijkheid, maar als ‘chef

de la diplomatie' was zijn invloed op de besluitvorming navenant. Hier werd de kiem gelegd voor een zelfstandige leiding over het buitenlands beleid. Na de staatsgreep, uitgevoerd op 22 januari 1798 door democratische, meer radicale patriotten onder leiding van Pieter Vreede, werd de Commissie opgeheven. Behalve dat het toen ingevoerde Uitvoerend Bewind de aanstelling van de Bataafse diplomaten werd toevertrouwd,¹⁰ voorzag de nieuwe Staatsregeling in de oprichting van een agentschap van Buitenlandse Betrekkingen. Toen Van der Goes na de tweede staatsgreep op 12 juni terugkeerde in zijn functie van secretaris en vervolgens tot agent werd benoemd, nam hij de daadwerkelijke leiding en organisatie van het agentschap ter hand. Op basis van die organisatie groeide het vanaf 1813 uit tot het huidige ministerie van Buitenlandse Zaken.¹¹

Bataafse buitenlandse zaken

Vergeleken met de binnenlandse strijd over de invloed van de burgerij op de staatszaken lijkt de Bataafse buitenlandse politiek vaak onbeduidend, illusoir en machteloos. Maar om haar als 'naïef' af te schilderen is bepaald een al te rappe conclusie. Dan wordt te weinig rekening gehouden met het perspectief van tijd en toenmalige omstandigheden.

Het Bataafs bewind was zich bij de machtsovername in 1795 welbewust van de internationale positie van Nederland, enerzijds bepaald door de strategische ligging tussen de botsende Europese grote mogendheden en anderzijds door de gestaag afgetakelde invloed van de Republiek op het Europees machtsevenwicht. De Bataven van het eerste uur waren vast van plan de aloude positie van de Republiek te herstellen met steun van het eveneens revolutionaire Frankrijk in een bondgenootschap van gelijkwaardige partners. De tragiek is dat het Bataafs bewind met het alliantieverdrag van 16 mei 1795 (het Haags Tractaat) een kat in de zak kocht. Meteen bleek dat de Franse 'bevrijders' helemaal niet van plan waren hun 'oudste bondgenoot' als gelijke te behandelen. De Franse bevoogding liet aanvankelijk nog voldoende ruimte voor eigen inbreng in de hervorming van de constitutionele orde en het binnenlands bestuur. Op buitenlandspolitiek terrein echter werden de piketpaaltjes al spoedig geslagen door de Franse autoriteiten. De rijke Bataafse Republiek moest zo snel mogelijk een 'nuttige' bondgenoot worden, dat wil zeggen: een adequate bijdrage leveren aan de door Frankrijk bepaalde en geleide oorlogsvoering. De wens van het patriotisch bewind om in de internationale arena als vanouds invloed, of zelfs

macht uit te oefenen mag men *illusoir* noemen. Uitsluitend *soft power* was daarvoor niet genoeg. Er waren ook toen voldoende en sterke strijdkrachten nodig, een ‘zwaard van staat’ waarmee de Republiek in ieder geval een zekere politieke rol zou kunnen herwinnen. De omvang van de Bataafse strijdkrachten bleef echter als gevolg van de militaire verplichtingen jegens Frankrijk noodgedwongen klein.¹² Mede door deze omstandigheid kwam het voeren van een zelfstandige buitenlandse politiek in de verdrukking, al wil dat niet zeggen dat zij werd opgegeven. Daarvoor hadden de revolutionairen van 1795 te veel ambitie en gevoel van ‘nationale’ eigenwaarde. Machteloos was het Bataafs bewind echter niet. Er bleef altijd interactie mogelijk met het Franse gouvernement, ook over kwesties van buitenlandse politiek.¹³ De overheersing door Frankrijk en zijn rivaliteit met Groot-Brittannië schiepen namelijk ook ruimte.¹⁴ Beïnvloeding van Engeland en Pruisen, dat ook belangen had bij de beheersing van de rivierendelta, bleef een beproefd middel om tegendruk uit te oefenen tegen de Franse aanslagen op de Nederlandse zelfstandigheid. Bovendien behandelde Frankrijk de Republiek aanvankelijk wel degelijk als onafhankelijke staat. Tot de machtsovername door Napoleon Bonaparte wist men in Parijs niet goed wat men met de eerbiedwaardige ‘oude’ Republiek aan moest. Natuurlijk, er moest een democratische grondwet komen, maar de Fransen toonden opvallend geduld met het Nederlandse politieke en sociaal-culturele klimaat en de lokale zeden en gewoonten. De Bataafse Republiek werd niet over één kam geschoren met de andere, zogenaamde ‘zusterrepublieken’ (de Helvetische Republiek en de Italiaanse republieken).¹⁵ Daar was de Franse invloed op het revolutionaire proces en de militaire inmenging in de politiek veel sterker.¹⁶ Dit, tezamen met het Franse vooruitzicht van toegang tot de Nederlandse koloniën, verschafte de Bataafse Republiek zeker de eerste jaren invloed op buitenlandspolitiek terrein, zij het mede dankzij een zekere *nuisance value*.

De financiële, militaire en economische dwangmaatregelen tegen bewind en bevolking droegen ertoe bij dat de Bataafse buitenlandse politiek later meer het karakter kreeg van een politiek van verzet. Het bewind, hoe zwak en besluiteloos ook, wilde niet meteen opgeven en berusten. Waar de bilaterale betrekkingen met de andere mogendheden van de toenmalige wereld een passiever karakter kregen, voerde de Bataafse Republiek in haar betrekkingen met Frankrijk een actief beleid van tegenwerking, vertraging, ontduiking en gedogen, afgewisseld met vlaggen van medewerking aan de uitvoering van bondgenootschappelijke

verplichtingen. De Republiek probeerde zo voortdurend te ontsnappen aan betrokkenheid bij ‘andermans oorlogen’ of te voorkomen zelf het toneel van oorlogsgeweld te worden.

In de jaren dat Van der Goes leiding gaf aan de Bataafse diplomatie kreeg dit beleid steeds scherpere kanten. Hij was het in de grond met een dergelijke benadering eens. Het was zijn ondankbare taak dit optreden telkens te ‘verkopen’ aan de Franse autoriteiten. Dit vereiste voortdurend ‘schikken en plooiën’ waarbij zijn intensieve samenwerking met de ambassadeur in Parijs, Rutger Jan Schimmelpenninck, hem grote steun gaf. Desondanks was veel argwaan en achterdocht zijn deel. Patriotten, Oranjegezinden noch de Franse autoriteiten konden Van der Goes als centrale figuur goed indelen in een van de vele toen gangbare politieke hokjes. Dat gold in het bijzonder voor de politieke betekenis van de nadruk die Van der Goes in zijn beleid legde op het zoeken naar mogelijkheden de Republiek neutraal te verklaren. Op papier was dat de beste voorwaarde voor overleving en voor herstel van rust, economie en handel, de *raison d'état* van de Republiek. Tegelijkertijd kon de Bataafse Republiek op die manier een bijdrage leveren aan het politieke evenwicht in Europa. Dit werd een soort ‘queeste’, verdacht in de ogen van de Franse regering, die haar niettemin noopte tot zekere terughoudendheid met haar aspiraties ten opzichte van het bezit van de rivierendelta. Zij moest rekening houden met de gevoeligheid voor een onafhankelijk Nederland bij de andere grote mogendheden. Toen de geopolitieke situatie op het continent definitief wijzigde in het voordeel van Frankrijk, was deze ‘queeste’ gedoemd te mislukken. De Franse aanslagen op de onafhankelijkheid en in het bijzonder op de soevereine rechten van de Republiek werden zo flagrant dat de Bataafse buitenlandse politiek veranderde in een strijd om het pure behoud van Nederland als staat.

‘Geaccommodeerde neutraliteit’

Het is met name het neutraliteitsstreven dat in het beleid van Van der Goes tot 1803 een vooraanstaande plaats innam. Neutraliteit, zoals dit tegenwoordig als volkenrechtelijk begrip wordt verstaan, kreeg pas tijdens de tweede Haagse Vredesconferentie in 1907 een meer omljnde juridische basis. Het werd daarna in belangrijke mate ingekleurd door de beide wereldoorlogen en niet te vergeten de daaropvolgende Koude Oorlog. Aan het eind van de achttiende eeuw en tijdens de napoleontische periode was neutraliteit allerminst een juridisch vastomlijnd

begrip waaruit rechten en verplichtingen voortvloeiden. Verschillende vormen van neutraliteitsbeleid deden zich voor. Om de 'queeste' van Van der Goes in de juiste context te beschouwen is een korte uiteenzetting van de rol die neutraliteit toen in de internationale betrekkingen en in het bijzonder in de buitenlandse betrekkingen van de Republiek speelde, behulpzaam.

Een direct in het oog springend kenmerk van de toepassing van neutraliteit in die periode was accommodatie.¹⁷ Zo er sprake was van 'neutraliteitsrecht' was dit een losse verzameling van precedentes, beginselen en praktijkervaringen die staten op verschillende en dikwijls tegengestelde wijze toepasten. Men claimde neutraliteit, desnoods tijdelijk, als het op een gegeven moment politiek goed uitkwam en naar de omstandigheden geplooid kon worden.¹⁸ Een tweede kenmerk was dat neutraliteit nauw verbonden was met de bescherming van economische belangen, met name die van de zeehandel. Vooral kleine Europese mogendheden wilden verschoond blijven van 'andermans oorlogen' om in alle vrijheid handel te kunnen blijven drijven, ook met de belligerenten, als dat voordeel opleverde. Hetzelfde gold voor de jonge Verenigde Staten ten opzichte van Frankrijk en Groot-Brittannië (Thomas Jefferson was in dat opzicht een onvermoede geestverwant van Van der Goes!).¹⁹ Grote mogendheden als deze toonden weinig respect voor neutraliteit wanneer het om hun militaire belangen ging. Toepassing van het traditionele neutraliteitsrecht werd na afkondiging van het Continentaal Stelsel door Napoleon zelfs denkbeeldig.²⁰ Op zee werd de neutrale vlag dan ook regelmatig geschonden.

De vorm van neutraliteit die veel werd nagestreefd was een soort geacommodeerde neutraliteit (De Amerikaanse auteur Hyneman gebruikte de term *benevolent neutrality*): weliswaar afzijdig, maar op grond van verdragen bereid tot incidentele compromissen. Een overeenkomst bijvoorbeeld waarbij de ene partij verkoos het oorlogspad op te gaan en de andere partij in vrede wilde blijven leven, en deze 'non-belligerent' zich bereid verklaarde de 'belligerent' bepaalde materiële bijstand te verlenen.²¹ Een dergelijke afzijdigheidsafsprake was weinig bestendig, vol risico's en ontbeerde een theoretische onderbouwing. Het was een politieke afspraak waarbij schending van verdragsverplichtingen constant op de loer lag. De Leidse volkenrechtgeleerde Telders merkte in de vorige eeuw op dat neutrale landen 'ondanks zichzelf' toch aan de oorlog deelnemen.²² Van der Goes maakte zo'n situatie van nabij mee toen

hij gezant was in Kopenhagen. Denemarken, hoewel neutraal, had op grond van bestaande verdragen bijstandsverplichtingen aan de elkaar bestokende belligerenten Rusland en Zweden. De Deense regeringsleider graaf Bernstorff toonde in die jaren het evenwichtsvermogen van een koorddanser. Om een beleid van ‘geaccommodeerde neutraliteit’ te voeren was het noodzakelijk de juiste mengvorm te vinden van overtuigende argumenten, intrige (smeergeld was niet ongepast) en ontplooiing van macht. Immers, een staat moet zijn neutraliteit kunnen en willen verdedigen of het nu te land is of ter zee.

Het Bataafs bewind, geconfronteerd met de erfenis van een eeuw lang schipperen met neutraliteit, en nauwelijks bekomen van de schrik van de zware verplichtingen van het Haags Tractaat, maakte een neutralistische opstelling van de Republiek niettemin tot kernelement van de instructie aan zijn Agent van Buitenlandse Betrekkingen.²³ Van der Goes vatte de wens van het Bataafse volk zich aan ‘de stiptste onzijdigheid ten aanzien van alle mogendheden’ te houden op als een opdracht te zoeken naar een vorm van geaccommodeerde neutraliteit, omdat deze onder de omstandigheden de enig begaanbare weg leek. In zoverre hield hij zich aan de traditionele contouren van de buitenlandse politiek van de oude Republiek. Auteurs als Van Hamel en Schama concludeerden terecht dat Van der Goes zich daarmee een volgeling toonde van de laatste raadpensionaris Laurens Pieter van de Spiegel.²⁴

Een complexe buitenlandspolitieke erfenis

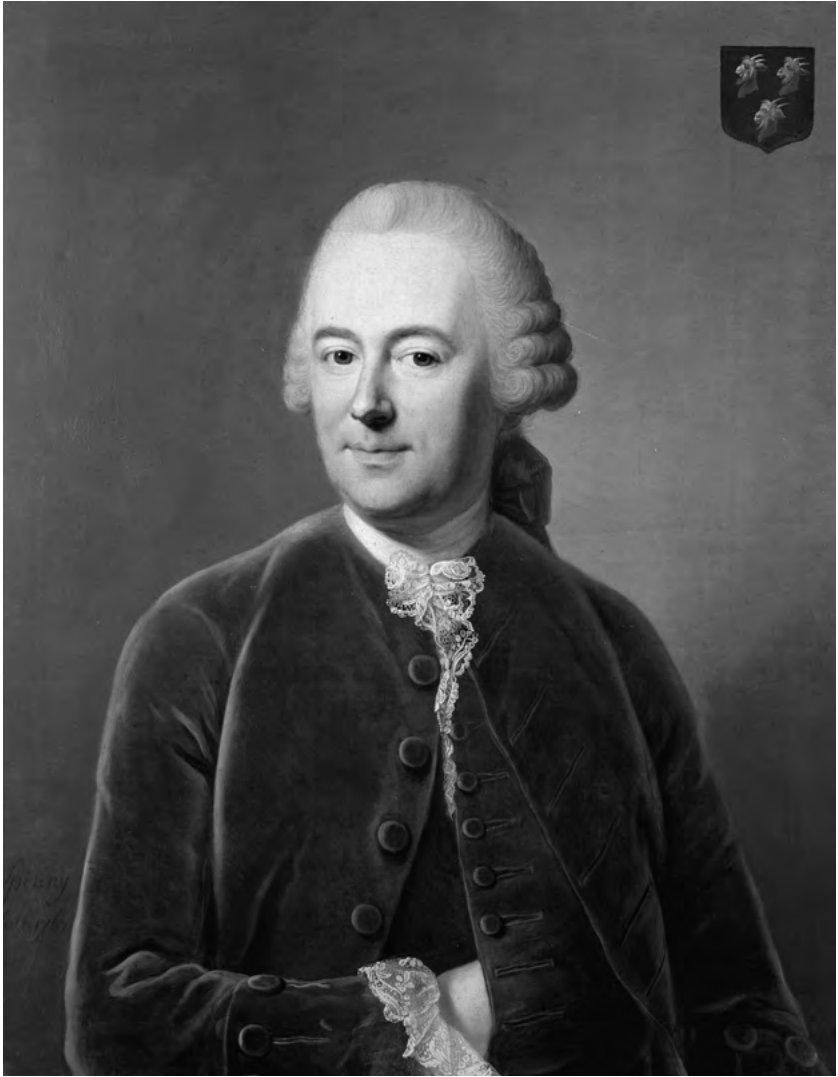
Waar in 1795 op binnenlandspolitiek terrein – staatsinrichting, democratisering – ontegenzeggelijk sprake was van een breuk met het verleden, lijkt het erop dat de buitenlandse politiek ondanks de omwenteling opmerkelijke continuïteit vertoonde. Met het machtsrealisme van de zeventiende eeuw nog slechts als een schone herinnering, werd Nederland na 1795 gedwongen zich aan te passen aan een nieuw realisme. Het nastreven van vrijheid, vrede en stabiliteit vond nu plaats in een arena waar ‘oude’ machtsevenwichtpolitiek streed met democratisch geïnspireerde ideologie.²⁵ Vanuit een zeer beperkt geraakt machtsrealistisch perspectief was het belang van de jonge Bataafse Republiek bovenal de stabilisering en handhaving van de staat. Het staatsbelang bestond uit drie elementen: bestaansrecht, onafhankelijkheid en neutraliteit. Het spreekt vanzelf dat vooral economische factoren daaraan ten grondslag lagen. Ondanks de moeizame politieke discussie over de staatsvorm in

een nog zeer onvoldragen parlementaire democratie bestond er in het algemeen wel consensus over de buitenlandse politiek. Als inwoners van een handelsnatie had immers vrijwel iedereen belang bij de genoemde drie elementen. Slechts incidenteel was er sprake van wrijving of verschil van mening, altijd over de uitvoering van het beleid (de periode van de staatsgrepen van 1798, de opening naar Pruisen en de erfprins in 1799 en de mate van effectiviteit van de diplomatie ten opzichte van het bonapartistisch bewind in Frankrijk).²⁶ In zoverre was er wel sprake van een publiek mandaat voor de buitenlandse politiek en viel in de Bataafse Republiek het staatsbelang samen met het nationaal belang. De aloude idealen van vrijheid, vrede en stabiliteit bleven ook na de omwenteling van 1795 van kracht.

Al bestond er dan een hoge mate van consensus, de invloed van de binnenlandse politiek of de openbare mening op het buitenlands beleid was bepaald niet groot. Dat kwam niet alleen door informatieachterstand (die soms ook voor het bewind zelf speelde). In die tijd waren er nog weinig ‘buitenlanddeskundigen’, waren de persoonlijke internationale contacten bescheiden en was de pers nog volop bezig ‘mondig’ te worden. Dit nam overigens niet weg dat ‘opiniestukken’ gretig gelezen werden en dat de Bataafse legatie in Parijs regelmatig probeerde de pers te beïnvloeden zodat zij gunstiger zou schrijven over het Bataafs bewind. Het beleid werd bepaald door een relatief kleine groep van leden van het bewind, de agent en invloedrijke ‘burger-representanten’ (volksvertegenwoordigers). Deze situatie heeft in essentie tot in de twintigste eeuw voortbestaan.²⁷ De Bataafse volksvertegenwoordiging in haar opeenvolgende hoedanigheden had weinig inzicht in de uitvoering van het buitenlands beleid. Dat was in de staatsregelingen expliciet voorbehouden aan het bewind. Meestal werd de volksvertegenwoordiging voor een *fait accompli* gesteld. Dat gebeurde bijvoorbeeld wanneer het bewind om ratificatie van een vredesverdrag (Amiens) of van een nieuw bilateraal verdrag met Frankrijk vroeg. Slechts één keer weigerde zij ratificatie. Dat gebeurde bij het vereffeningsverdrag met de gewezen stadhouder in 1804. Ook elders in Europa was het nog ongebruikelijk de behandeling van vitale belangen onderwerp van openbare discussie te maken. Er werd natuurlijk wel druk gelobbyd, bijvoorbeeld door koopmanskringen of koloniale belangengroepen.

In oktober 1798, na twee staatsgrepen in Den Haag, werd Maarten van der Goes tot Agent van Buitenlandse Betrekkingen benoemd. Met een complexe buitenlandspolitieke erfenis op zijn smalle schouders nam

Van der Goes het roer over van de Nederlandse diplomatie. Hij voer uit 'op een verbolgen zee' onder de dreiging van 'onweerswolken en rampen', woorden die Van der Goes in zijn correspondentie in relatie tot de toestand in Europa meermalen gebruikte. Tien jaar lang zou hij het roer in handen houden.

*Adriaan van der Goes (1722-1797), vader van Maarten van der Goes.
Schilderij door Guillaume de Spinny, ca. 1760*

De regentenzoon [1751-1785]

De geschiedenis van Van der Goes begint in Den Haag in het jaar 1751. Den Haag, ooit door de Italiaan Lodovico Guicciardini het mooiste dorp van Europa genoemd, was ontegenzeggelijk de meest mondaine plaats in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. In de eerste helft van de achttiende eeuw – het tweede stadhouderloos tijdperk – kwam daar nogal de klad in. Toen echter in 1747 de Friese stadhouder Willem Karel Hendrik Friso in alle gewesten werd verheven tot erfelijk stadhouder, verplaatste hij als prins Willem IV zijn hof van Leeuwarden naar de oude residentie. Er kwam weer een toestroom van welgestelde inwoners en winkeliers op gang. Het grote aantal nieuwe naar Franse stijl ontworpen patriciërshuizen gaf het centrum een voornaam aanzien. Den Haag beleefde een opleving van zijn allure, maar als internationaal diplomatiek centrum van een grote mogendheid had het afgedaan.

In 1751 stierf Willem IV plotseling na een voor velen teleurstellend begin van zijn stadhouderschap. Hij bleek behoudender dan de beweging die hem aan de macht had gebracht. De regenten, de bestuurselite en de kooplieden zagen Oranje niet graag terug in een doorslaggevende machtspositie. De burgerij begon, aangespoord door de ideeën van de Verlichting, meer invloed op het bestuur te eisen. Het regentschap van prinses Anna ten behoeve van haar minderjarige zoon Willem V was eveneens weinig succesvol. De aanstelling van Lodewijk Ernst hertog van Brunswijk-Wolfenbüttel als tutor van de jonge prins maakte de zaak er niet beter op. Politiek ontkiemden daardoor de zaden van de patriottenbeweging. In de periode na 1751 werd Nederland in zijn internationale betrekkingen steeds meer afhankelijk van buitenlandse mogendheden en kreeg een afzijdigheidspolitik de overhand.

*Cornelia Martina Vlaerdingerwout (1726-1762), moeder van Maarten van der Goes.
Schilderij door Guillaume de Spinny, ca. 1760*

Economisch gesproken realiseerden de kooplieden-regenten zich niet dat de bakens in Europa waren verzet. Amsterdam verloor in de tweede helft van de achttiende eeuw zijn eerste plaats als entrepot-haven. Andere landen gingen stevig concurreren in het zeevervoer. VOC en WIC vertoonden tekenen van zelfoverschatting. Engeland en Frankrijk wonnen economisch terrein, zowel in de Oost als in de West. De Amsterdamse politiek-commerciële inmenging in de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog zou de Republiek door de Britten niet in dank afgenomen gaan worden. Op het gebied van industriële ontwikkeling liep de Republiek bovendien verontrustend achter.

In 1751 was Den Haag niet veel groter dan het gebied binnen de ter verdediging van het dorp gegraven singels als de Zuidwestbuitensingel, de Prinsessegracht en de Mauritskade. De Scheveningseweg voerde nog door een uitgestrekt duingebied naar het vissersdorp aan het strand. De pleitbezorger van de straatweg, Constantijn Huygens, vond dat Den Haag de term ‘Dorp’ met een hoofdletter als een geuzennaam moest voeren. De groene woonoorden, wandelalleen en ruime straten wonen het glansrijk van de stenige, benauwende Hollandse steden.¹ Tussen Den Haag en Loosduinen lagen tal van buitenplaatsen, waarheen de welgestelden zich voor het zomerseizoen terugtrokken en waarvan de namen nu nog slechts voortleven in die van buurten en lanen.

De regenten en andere welgestelde burgers en buitenlanders woonden, flaneerden en vermaakten zich vooral in het gebied rond het Binnenhof, de Vijverberg en het Lange Voorhout, de zogenaamde Hofbuurt. Er was intensief sociaal verkeer met veel etiquette, pracht en praal, maar ook geestelijke en artistieke ontwikkeling gedijden. Wetenschapsbeoefening, literatuur, muziek (Mozart in 1765 in Den Haag!) en toneel bloeiden. Er was veel te doen in Den Haag, ondanks het betrekkelijk kleine inwonertal van ongeveer vijfendertigduizend zielen.

Dit bruisende Haagse leven had evenwel ook een donkere zijde. Pal naast de Hofbuurt, met name tussen Nieuwe Kerk en het Westeinde, lagen groezelige sloppen waarin de armen woonden. In de achttiende eeuw behoorde meer dan de helft tot bijna driekwart van de Haagse bevolking tot de categorie der allerarmsten. De historica Thera Wijzenbeek noemde Den Haag een gespleten stad, met name sociaal gezien.²

Vrijwel op de grens van het rijke en het arme Den Haag, aan de zuidzijde van het Westeinde, woonde in 1751 meester Adriaan van der Goes (1722-1797), advocaat voor het Hof van Holland en voor het Leenhof van Brabant en de landen van Overmaze. In 1747, bij het herstel van het

Oranje-stadhouderschap, was Adriaan bovendien schepen van Den Haag geworden. De stadhouder moest zijn goedkeuring hechten aan de benoemingen in de Haagse magistraat. Of Van der Goes nauwe banden onderhield met de Oranjes is niet zeker, maar op zijn minst blijkt uit de benoeming dat hij niet aan de verkeerde kant stond. Daarna zou Van der Goes deze functie vele malen afwisselen met die van burgemeester, zoals toen gebruikelijk was. Adriaan had nog meer bijbanen. Hij was onder meer secretaris van het College van Hoogheemraden van Delfland en Raad ter Admiraliteit op de Maze. Daarnaast vervulde hij verschillende ‘zorgfuncties’ in Den Haag en was hij president-curator van de Latijnse School.³ Burgemeester van der Goes was zo’n vertrouwde figuur geworden, dat de patriotten hem na de omwenteling van januari 1795 tot voorzitter van de Provisionele Raad van ’s-Gravenhage (de eerste ‘gemeenteraad’) benoemden. Kennelijk stond hij ook weer niet bekend als uitgesproken Oranjegezind.

De familie Van der Goes kwam uit het land van Goes in Zeeland, maar vestigde zich al in de vijftiende eeuw in Delft.⁴ Als juristen en bestuurders werden de Van der Goesen een Hollands regentengeslacht. Adriaan was de eerste Van der Goes die zich in de lokale Haagse politiek manifesteerde. Diverse leden van de familiekring der Van der Goesen zouden zich voor en na de Bataafse omwenteling roeren in het Haags bestuur.⁵

Adriaan sloot in 1748 een voordelig huwelijk met Cornelia Martina Vlaedingerwout, vrouwe van Dirxland. Het echtpaar kreeg acht kinderen. Cornelia Martina was een dochter van Maarten Vlaedingerwout, Heer van Dirxland, Wijk, Veen en Aalburg, en Anna van Baerle. Vlaedingerwout was brouwer en schepen te Rotterdam.⁶

Dirksland (in de familienaam als Dirxland gespeld) ligt op het Zuid-Hollandse eiland Goeree-Overflakkee. Het werd voor het eerst genoemd in de dertiende eeuw als een zoutland. De bewoners leefden van de winning van zout uit derrie, veengrond die door de overspoelende vloed was verzilt. Het onbedijkte land van Diericxslant, het gors, werd in het begin van de vijftiende eeuw voor het eerst bedijkt en daarna met steeds nieuwe bedijkingen uitgebreid. De zoutwinning verdween. De verbouw van meekrap kwam ervoor in de plaats. Overflakkee stond jaren bekend om de productie van deze plantensoort die vroeger werd gebruikt voor het maken van een roodachtige verfstof. Dirksland groeide uit tot een volwaardige ambachtsheerlijkheid, waaruit de ambachtsheer bepaalde belastinginkomsten en voorrechten genoot. In 1728 werd het vruchtgebruik van de heerlijkheid Dirksland verkocht aan Maarten Vlaedingerwout. Dirksland hield als heerlijkheid op te bestaan in 1848.

Op 3 januari 1751 werd in het huis aan het Westeinde een zoon geboren, Maarten. Bij zijn doop in de Grote Kerk door dominee Munnikemolen, drie dagen later, was zijn grootvader Vlaerdingerwout getuige. Over de vroegste jeugd van Maarten van der Goes is niet veel teruggevonden. Hij groeide op in een kroostrijk gezin. Maarten had twee zusjes en vier broers die volwassen zijn geworden. Het was in welgestelde gezinnen niet ongebruikelijk dat de kinderen huisonderwijs genoten. Pas in 1762, toen Maarten elf jaar oud was, dook hij samen met zijn één jaar jongere broer Philip Jacob op als leerling van de Latijnse School in Den Haag. Zij hoefden niet ver te lopen naar school. De school was gevestigd in een krakkemikkig voormalig klooster in de Zuilingstraat, een zijstraat van het Westeinde.⁷ De leerlingen droegen hun leerboeken tussen twee door een riem aan elkaar verbonden plankjes. Door de jongens uit de aangrenzende sloppen werden deze heertjes spottend 'kwakken' (suk-kels) genoemd en werden zij nagezongen:

De Haagsche kwakken
Die vullen hun zakken
Met uien en peen
Daar lopen die Latijnsche kwakken mee heen.

Aan het Westeinde had Maarten in ieder geval een kans te ontdekken dat er naast zijn wereld nog een andere bestond. Vader Adriaan wist als kerkmeester van de Grote of St. Jacobskerk en als lid van de magistratuur⁸ maar al te zeer hoe het er met de armenzorg in dat deel van Den Haag voorstond. Maarten groeide op in een beschermd, maar niet afgeschermd wereld. Door de openbare functies van zijn vader kan de jonge Maarten zich later aangetrokken gevoeld hebben tot een loopbaan ten dienste van de publieke zaak.

De Latijnse School leed in die tijd een financieel armlastig bestaan. Het aantal leerlingen was teruggelopen tot enige tientallen. Ook dat was een zorg van vader Adriaan, die desondanks zijn kinderen naar deze school stuurde. De lesstof bestond in hoofdzaak uit Latijn (met name Tacitus, Cicero, Sallustius). Grieks werd nogal stiefmoederlijk behandeld. Opvallend is dat onderwijs in het Frans ontbrak, maar misschien ging men ervan uit dat die taal genoegzaam thuis onderwezen werd. Of ook de steeds populairder wordende natuurwetenschappen werden onderwezen is niet duidelijk. Maarten en Philip Jacob deden het niet slecht, want hun namen komen voor in de rekeningen van prijsboeken die aan goed presterende leerlingen werden uitgereikt. Maarten kreeg

*Het Westeinde te Den Haag, gezien naar de Loosduinse brug,
door Jacob Elias la Fargue, 1770*

waarschijnlijk tot zijn onuitsprekelijke vreugde de fabels van Flavius Avianus en de *Comoedia Plutus* van Aristophanes cadeau. In de periode 1761-1764 was Adrianus Kluit leraar (praeceptor) aan de school. Het is goed mogelijk dat Maarten van hem onderwijs heeft gekregen. Kluit werd later hoogleraar in Leiden en een vooraanstaand oranger, reden waarom hij in 1795 werd afgezet.

De schooltijd van Maarten werd overschaduwd door het vroege overlijden van zijn moeder Cornelia Vlaerdingerwout op 12 april 1762. Een halfjaar later stierf ook zijn grootvader Vlaerdingerwout. Van hem erfde Maarten het leen van de ambachtsheerlijkheid Dirksland, maar vader Adriaan genoot het vruchtgebruik tot Maartens meerderjarigheid.

Opperfabrieksmeester

In 1769 werd Maarten achttien jaar, een moment wellicht waarop hij volgens de mode van zijn stand behalve een kniebroek en zijden kousen ook een licht gepoederde pruik ging dragen. Zeker is dat nu het systeem van de ‘contracten van harmonie en correspondentie’ zijn rol ging spelen, want Maarten van der Goes van Dirksland, of Van der Goes zoals ik hem vanaf nu zal noemen, moest een betrekking hebben om zijn sociale status te kunnen opbouwen. In dat jaar was vader Adriaan burgemeester. Het zal niet verbazen dat de magistraat Van der Goes op 27 februari tot derde secretaris benoemde. Bestuursfuncties werden als het ware als persoonlijk eigendom beschouwd. Eenmaal benoemd behield men de functie voor het leven. De vraag is of er veel discussie is geweest: ‘Is om redenen haar Edele Achtbaren daartoe moverende goed gevonden en verstaan, dat tot medesecretaris van Schepenskamer zal worden aangesteld (...) Maarten van der Goes.’⁹ De resolutie stelde daarna dat Van der Goes geen ‘baten en emolumenten’ zou ontvangen en zijn ambt niet hoefde te vervullen totdat er een vacature zou ontstaan voor de functie van tweede of eerste secretaris onder het gezag van de Secretaris van de Magistraat, mr. Johan Steenis, die voor het leven was benoemd. Maartens collega’s werden mr. Johan Pieter van der Haer en mr. Jacob Willem van der Bruggen. Als een van hen om de een of andere reden ‘geïndispositioneerd’ was, moest Van der Goes wel aantreden. Tegelijkertijd werd in de resolutie vastgelegd dat Van der Goes kon rekenen op zijn benoeming in die mogelijk toekomstige vacature. Dezelfde dag nog, 27 februari 1769, legde hij in handen van baljuw baron van Wassenaar, Heer van de beide Katwijken en het Zand, de eed af.

Q U U M
I N G E N U U S
B O N Æ Q U E S P E I
P U E R ,

Wilhelmus Carolus Vosmaer,

In Classe *quincta* eximiam in
emendanda manu præstitisset industri-
am, honoris ergo hoc cum dili-
gentiæ præmio donarunt

NOBILISSIMI ET AMPLISSIMI
HAGANÆ SCHOLÆ CURATORES

A. D. 111. Non. Mart. C1D1DCCLXIV.

Jan Hudde Dedel. Johan Dierquens

Adriaan van der Goes. E. V. Staveren

R. Ouwens
Rect.

Rapport Latijnse School's-Gravenhage voor Wilhelmus Carolus Vosmaer, maart 1764. Met handtekeningen van Adriaan van der Goes, Jan Hudde Dedel, Johan Dierquens en E.V. Staveren. Rector is R. Ouwens. Willem Carel Vosmaer (1749-1823) was een zoon van Arnout Vosmaer, directeur van de menagerie van prins Willem v

Waarmee hij zich de daaropvolgende paar jaar bezighield, is onduidelijk. In mei 1771 kreeg hij van zijn collega Van der Haer en zijn vriend Arend van Reede bericht dat hij zich geen zorgen hoefde te maken over de ballotage voor de Loge. Van der Goes trad toe tot de Haagse loge 'L'Indissoluble'. De denkbeelden van de Orde der Vrijmetselaren waren verwant met het gedachtegoed van de Verlichting. Onder de beter gesitueerden, bijvoorbeeld in Den Haag, had de tolerantie die de orde voorstond een bijzondere aantrekkingskracht.¹⁰ Elders, bijvoorbeeld in Amsterdam, maar ook in de universiteitssteden, bestond er meer belangstelling voor de nadruk die de orde ook legde op democratische beginselen en verbetering van morele standaarden. Dat maakte de vrijmetselarij verdacht bij de gevestigde politieke machten. De vrijmetselarij heeft bijgedragen aan het geestelijk en cultureel klimaat waarbinnen een omwenteling denkbaar werd. In de volgende jaren kreeg politieke bewustwording in veel loges de bovenhand, waardoor een sfeer kon ontstaan waarin de leden elkaar gingen wantrouwen. Veel latere patriottische leiders en bestuurders waren vrijmetselaar. Na 1795 leken velen van hen door onderlinge verdeeldheid ver verwijderd van de vrijmetselaarsidealen 'ware Godsvrucht, deugzaamheid en broederlijke eensgezindheid'.¹¹ De idealen van de vrijmetselarij zijn herkenbaar in het latere optreden van Van der Goes. Aangenomen kan worden dat zijn lidmaatschap van de vrijmetselaars een vormende invloed op hem heeft gehad. Misschien mede aangespoord door zijn collega's in de schepkamer, Van der Haer en Van der Bruggen, beiden meester in de rechten, vatte Van der Goes de rechtenstudie aan en wel aan de Academie van Harderwijk, 'de Gelderse universiteit', die bekendheid genoot vanwege het aanbod van spoedcursussen. Niet precies is vast te stellen wanneer hij is begonnen. Zeker is dat Van der Goes op 18 december 1771 in Harderwijk promoveerde op gezag van rector Johannes Pagenstecher met de patriottische hoogleraar civiel en publiek recht Petrus Roscam als promotor,¹² nadat hij slechts één dag eerder als kandidaat was ingeschreven. Een proefschrift is niet bekend. De vele juristen in de familie Van der Goes hadden meestal in Leiden gestudeerd. Waarom Maarten uitweek naar Harderwijk is niet duidelijk. De lagere kosten van de promotie in Harderwijk hoefden in zijn positie geen argument te zijn. De snelheid ten opzichte van een rechtenstudie aan een universiteit als die van Leiden trok daarentegen velen aan. Later bekend geworden tijdgenoten als Hendrik Willem Daendels en Cornelis Kraijenhoff studeerden ook in Harderwijk af.

Meester Maarten van der Goes kreeg op 19 november 1772 substantieel

werk te doen voor de Haagse magistraat. De functie van ‘opperfabrieksmeester’ kwam vacant en werd niet vervuld. De notulen geven geen inzicht in de reden. Speelde hier een conflict in het kader van het toen gangbare systeem van verdeling van openbare functies? Van der Goes werd namelijk maar tijdelijk voor een jaar in deze functie benoemd, hetgeen inhield dat hij algemeen opzichter van alle Haagse werken, gebouwen, plantages, straten en wateren werd, een soort directeur gemeentewerken *avant la lettre*, met een salaris van duizend gulden, maar zonder emolumenten. Hij bleef in deze positie tot 1781, telkens gecontinueerd voor een periode van twaalf maanden.¹³ Twee wapenfeiten zijn geboekstaafd in de notulen van de Haagse magistraat. In 1774 adviseerde hij om bij het uitbreken van een besmettelijke ziekte slagbomen of palen te plaatsen, hetgeen de getroffen en niet meer dan drie gulden zou kosten. En in 1779 kreeg hij opdracht van de magistraat om de Delftse opperhavenmeester aan te spreken over het niet betaalde deel van de rekening voor de gezamenlijke reparatie van de Hoornbrug bij Rijswijk, die wegens ouderdom vervallen was geraakt: zijn eerste ‘diplomatieke’ opdracht.¹⁴

Grand tour

De functie van opperfabrieksmeester hoefde Van der Goes niet te verhinderen verlof op te nemen voor reizen naar het buitenland. Als ‘kind van de Verlichting’ ondernam ook hij zijn grand tour om zijn horizon te verbreden en zijn geestelijke vermogens te slijpen met het oog op een latere carrière.

De eerste reis, van drie weken, voerde hem in november 1773 naar Parijs, de hoofdstad van een machtig, maar in die tijd militair en vooral financieel uitgeput land. Terwijl in Frankrijk de uitwassen van het aristocratische systeem schrijnend toenamen, heerste er in Parijs een feestelijke atmosfeer met het koninklijke hof als gangmaker. Het culturele leven bloeide met theater, salons en talloze cafés waar werd gefilosofeerd en politieke debatten werden gevoerd. Parijs had een grote aantrekkingskracht. Volgens zijn dagboekje bezocht de jonge Van der Goes iedere avond de Italiaanse opera of het Franse toneel. Overdag zwierf hij door de stad om de talloze bezienswaardigheden te bezoeken. De schilderijenverzameling in de appartementen van de hertog van Orléans maakte diepe indruk op hem. Maar hij ging ook naar Marly om het reusachtige pompstation uit 1684 te zien dat de fonteinen van Versailles

van water uit de Seine voorzag. In Versailles was hij toeschouwer bij de aankomst van de kersverse gravin van Artois, Marie Thérèse van Savoye, net getrouwd met de jongste broer van Lodewijk xvi, de latere koning Karel x. 's Avonds was hij getuige van de uitbundige illuminaties. Ook bracht Van der Goes een bezoek aan het sinistere Hospice de Bicêtre, waar duizenden criminelen, sociaal zwakkeren en geesteszieken bij elkaar waren opgesloten. Droog merkte hij in zijn dagboekje op dat onder de vijftienzeventighonderd gevangen vrouwen er duizend waren die 'het niet zo nauw hadden genomen met de gaven van de natuur'.¹⁵

De tweede reis duurde bijna acht maanden, van augustus 1775 tot maart 1776. Italië was nu het doel. Via Antwerpen, waar de schilderijen van Jan Erasmus Quillein bij hem bewondering opriepen, Cambrai en Peronne, kwam Van der Goes in Parijs aan. Daar pikte hij spoedig weer het uitgaansleven op met veel theaterbezoek en een bal masqué dat de ambassadeur van de koning van Sardinië, graaf de Viry, gaf in een tent op een van de Parijse boulevards ter gelegenheid van het huwelijk van de zuster van Lodewijk xvi, Clothilde, met de prins van Savoye. Van Parijs reisde Van der Goes via Neuchatel en Genève naar Turijn en Milaan. Daar luisterde hij naar operamuziek van Giovanni Paisiello. Na bezoeken aan Bologna en Venetië kwam hij eind oktober in Rome aan. Hij huurde een appartement op de Piazza di Spagna. De architectuur, maar vooral de vele kerken in Rome hadden zijn aandacht. Een uitstap naar Napels bracht hem naar de Vesuvius en Herculaneum. Terug in Rome trok hij op met een paar Nederlandse reizigers, Arnout Vosmaer, directeur van de menagerie van prins Willem v, Gerard Johan de Hochepped en 'Meerman', wellicht zijn verre neef Daniël Adriaan Meerman van der Goes.¹⁶ Samen brachten zij de jaarwisseling door in Albano. Het culturele spoor nam Van der Goes weer op in Florence, vanwaar hij via Genua in Marseille belandde, waar hij genoot van Molières toneelstuk *Le Bourgeois Gentilhomme*. Langs Aix, St. Remy, de Pont du Gard en Lyon keerde hij terug naar Parijs en vandaar naar huis.¹⁷ Tegenwoordig lijkt zo'n reis een peulenschil, maar dat was het in de achttiende eeuw natuurlijk niet. Met name de wegen waren doorgaans slecht, vertraagden de reis en soms kon men daarom beter gebruikmaken van een trekschuit of een kustvaarder.

De dagboekjes van zijn reizen vermelden veelvuldig theaterbezoek. Van der Goes zou zijn leven lang grote belangstelling blijven koesteren voor de podiumkunsten. Dat hij ondanks de vele aangename verpozingen ook oog had voor de maatschappelijke werkelijkheid, blijkt uit een brief van september 1775 van vader Adriaan naar Neuchatel, waarin hij

reageert op kennelijke observaties van Maarten over Frankrijk: ‘Quel dommage pour un si beau pays que la France d’être si mal dirigée et que les habitants de nos provinces sont heureux sous leurs gouvernements.’¹⁸

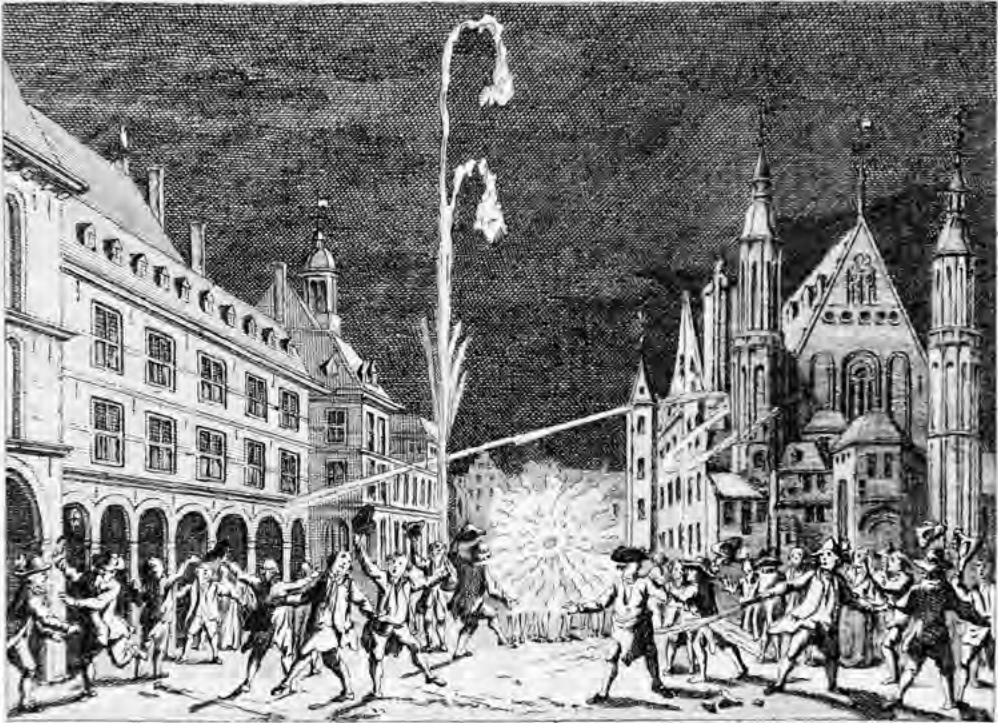
Onrust in Den Haag

Terug in Den Haag nam de functie van secretaris der schepenkamer in augustus 1779 een serieuzere vorm aan. Jacob van der Bruggen vertrok en Van der Goes moest zijn werkzaamheden gaan waarnemen. In november 1781 verzocht Van der Goes opnieuw verlof uit zijn functie. Dit keer wilde hij naar Berlijn als reisgezel van de nieuwbenoemde gezant van de Republiek bij het hof van Pruisen, zijn vriend Arend Willem baron van Reede. Van der Goes bleef ruim een halfjaar in de Pruisische hoofdstad. Dit gaf hem de gelegenheid om het diplomatieke verkeer van zeer nabij mee te maken en gade te slaan. Tijdens zijn verblijf in Berlijn overleed in april 1782 gemeentesecretaris Johan Steenis en werd Johan Pieter van der Haer in diens functie benoemd. Daardoor schoof Van der Goes nu formeel door naar de positie van tweede secretaris, waarvoor hij wel eerst drieduizend gulden ambtsgeld diende te betalen. Schout, burgemeesters en schepenen benoemden hem met eenparigheid van stemmen wegens zijn ‘naarstigheid, bekwaamheid en ervaring’. De eed kon hij pas afleggen na terugkeer uit Berlijn in juni 1782.¹⁹

Dit speelde tegen de achtergrond van toenemende partijstrijd tussen patriotten en prinsgezinden, ook in de residentie. De Haagse bevolking was in het algemeen prinsgezind, maar dat was geen reden om niet ook meer invloed op het bestuur na te streven. Ruim tien jaar eerder had de vroedschap zonder succes betoogd dat burgemeesters en schepenen, regenten, onterecht veel macht naar zich hadden toetrokken. Sindsdien was de democratiseringsbeweging veel breder geworden. In 1781 was het manifest *Aan het Volk van Nederland* van Joan Derk van der Capellen verschenen: een roep om meer burgerrechten. De perikelen rond het uitbreken van de allerminst glorieus verlopen Vierde Engelse Oorlog (1780-1784) deden ook in Den Haag de gemoederen oplaaien. In koffiehuisen en politieke clubs kwam men samen om lucht te geven aan bestemde of nog onbestemde gevoelens van onbehagen. Pamfletten en oppositiekrantjes circuleerden boven- en ondergronds. In 1782 was de onrust zo groot geworden dat er, zelfs naar Haagse begrippen, sprake was van opstootjes.

Secretaris van der Goes kreeg nu direct te maken met de politieke werkelijkheid. Bekend is bijvoorbeeld het Sint-Nicolaasoproer van 6 december 1782, in de volksmond ‘pakjesslaagavond’ genoemd. Een pro-Oranjebetoging op het Binnenhof, met vuurwerk en jenever, onttaarde in een vechtpartij met protesterende patriotten.²⁰ Aanleiding was het verbieden door de magistraat van het colportereren door Haagse schutters met een dankadres aan de in het nauw gedreven prins Willem v. De magistraat had geprobeerd de gemoederen tot bedaren te brengen door middel van een officieel en veel gematigder dankadres ‘om Zijne Doorluchtigheid op een heuse en vurige wijze dank te betuigen voor hoogst deszelfs betoonde vredelievendheid en zucht voor de ware belangen van deze stad en burgerij’. Van der Goes vergezelde op 7 december baljuw baron van der Does en de burgemeesters Van Byemont, Patijn en Slicher om dit stuk aan de prins aan te bieden.²¹ Daags daarna verschenen er op de bomen van het Voorhout gehechte oproepen tot tekening van nieuwe dankadressen. Van der Goes kreeg opdracht om hiertegen een verbod op te stellen. De magistraat, die immer rekening moest houden met de politieke gevoeligheden van de Staten van Holland, begon nerveus te worden. Al in januari 1783 moesten de Staten gesust worden door een delegatie van de burgemeesters Patijn en Slicher en secretaris Van der Goes. De magistraat had de Haagse boekhandelaar en courantier Pieter Gosse haastig verboden zijn kranten uit te geven, nadat hij een kennelijk de Staten onwelgevallig artikel uit de *Courier du Bas-Rhin* had overgenomen.²²

Behalve op sociaal en economisch gebied was Den Haag ook op bestuurlijk vlak een ‘gespleten stad’. Sinds de zestiende eeuw werden de bevoegdheden van het Haags bestuur gekneveld door de bemoeienis van niet alleen de Staten van Holland (waarin het ‘dorp’ Den Haag geen vertegenwoordiger had), maar ook de Rekenkamer van Holland en het rechtscollege Hof van Holland. Rechtsmacht over het Binnenhof had de Rekenkamer, het Hof van Holland was bevoegd in de Hofbuurt, terwijl de magistraat slechts het ‘dorp’ mocht doen. Dit leidde natuurlijk tot terugkerende conflicten over wie, waar, wanneer welke jurisdictie had. De welgestelde bewoners in de Hofbuurt hoefden zich bijvoorbeeld van belastingheffing door de magistraat niet veel aan te trekken.²³ Men probeerde weliswaar deze conflicten uit te praten in een coördinatieorgaan, de ‘Sociëteit der Hooge Collegien en van de Haghe’, maar zeker in de achttiende eeuw met zijn nadruk op etiquette en vormelijkheid nam in de notulen van de magistraat ruzie over competenties een meer dan overvloedige plaats in.²⁴ Van der Goes zat daar als secretaris middenin.

Sint-Nicolaasoproer, ook wel 'Pakjesslaagavond', 6 december 1782

In 1783 bijvoorbeeld speelde een langdurige kwestie met het Hof van Holland over het recht tot benoeming van registratieambtenaren.²⁵ Al dit gedoe moet hem werkende weg een leerschool geweest zijn voor de ontwikkeling van diplomatieke vaardigheden.

De vriendenkring van Van der Goes was in dit stadium van zijn leven, voor zover valt na te gaan, niet erg uitgebreid. De meest intieme cirkel was zijn directe familie: vader Adriaan, zijn oudste zusje Annette (Alida Cornelia) en haar man Leonard de Beyer, later burgemeester van Nijmegen, en zijn iets jongere broer Philip Jacob, later secretaris van de machtige Rekenkamer van Holland. Van de bewaard gebleven particuliere brieven zijn de meeste van hen afkomstig.

Dan was er de kring van vrienden met wie Van der Goes nauw contact onderhield. De diplomaat Arend Willem van Reede kwamen we reeds tegen. Joan van der Bruggen, broer van zijn medesecretaris der schepenkamer, en Gerrit Carel van Spaen van Voorstonden behoorden tot deze groep. Gerrit van Spaen werd eveneens diplomaat. Een derde kring moest nog tot wasdom komen: mensen met wie Van der Goes functioneel te maken kreeg.

Over vriendinnen is uit die tijd weinig te vinden, slechts aanwijzingen zoals in de brieven van vader Adriaan, waarin af en toe vaderlijke vermaningen opduiken over minder goed verlopende amoureuze relaties. Op zijn reis naar Rome maakte Van der Goes in Neuchatel kennis met een Madame Pourtalès, van wie hij diep onder de indruk raakte. Van der Bruggen, die enige tijd later Neuchatel bezocht, schreef hem dat het beeld dat Van der Goes van haar had geschetst geheel klopte: *‘J’a-voue que vous avez un très bon gout quoique j’en aye jamais douté du contraire. Je vous souhaite de tout mon coeur une femme pareille quand l’envie vous prendra de vous marier.’*²⁶

De publieke zaak

In 1784 was Van der Goes 33 jaar oud. Hij was opgegroeid in een tijdsge-richt waarin aloude zekerheden op losse schroeven waren komen te staan. Geen makkelijke tijd om als regentzoon je toekomst te kiezen. Van der Goes was opgegroeid in een milieu dat hem een maatschappelijke positie verzekerde. Vooralsnog kon hij vanuit die positie zonder veel zorgen zijn geest trachten te ontplooien, maar ook zijn pleziertjes najagen.²⁷ Advocaat worden bij het Hof van Holland, zoals zovele voor-

vaderen hadden gedaan, zou voor Van der Goes misschien een te hoog gestelde ambitie hebben betekend. De aanvang van zijn loopbaan als secretaris van Den Haag was echter alleszins respectabel en kwam overeen met burgerdeugden als vaderlandsliefde die vooral in de tweede helft van de achttiende eeuw opgeld gingen doen. Naast loyaliteit aan stad of gewest speelden cultureel natiebeseft en loyaliteit aan het land een grote rol. Later ontwikkelde zich daaruit rond 1800 het idee van een nieuw type openbaar bestuurder. Hij moest, in tegenstelling tot vele regenten, behalve vaderlandslievend ook integer en onbaatzuchtig zijn.²⁸

Van der Goes voldeed in 1784 nog niet aan dit ideaalbeeld. Over zijn visie op maatschappij en politiek in die tijd is niets te vinden. Zijn sociaal netwerk vond hij voornamelijk in de kringen van aanzienlijken en welgestelden, ofschoon ook daar de tegenstellingen tussen Oranjegezinde en patriottische opvattingen merkbaar werden, maar elkaar niet hoefden uit te sluiten. Behalve tot de orde van vrijmetselaars trad Van der Goes ook toe tot de illustere confrérie van Sint Joris, het deftige broertje van de schutters van Sint Sebastiaan in Den Haag. Het Sint Jorisdigilde telde vrijwel uitsluitend leden van aanzienlijke en adellijke families. Ofschoon het digilde was opgericht als schutterij, kreeg het sociëteitskarakter steeds meer de overhand. De werkelijke schutterijtaken liet men over aan het uit de burgerij samengestelde Sint Sebastiaansdigilde. Van der Goes leerde de patriot en eerste Agent van Buitenlandse Betrekkingen na de staatsgreep van januari 1798, Willem Buys, kennen in zowel de vrijmetselaarsloge ‘L’indissoluble’ als aan de haard in de Sint Jorisdigilden. Daar kon hij later ook de letterkundige en bekende Oranjeklant Willem Bilderdijk als lid ontmoeten. In 1785 werd Van der Goes toegelaten tot de besloten ‘Groote Sociëteit Haagsche Club’.²⁹

De instelling het openbaar bestuur te willen dienen was Van der Goes van huis uit niet vreemd. Zijn ervaringen, opgedaan tijdens zijn reizen naar Frankrijk, Zwitserland, Italië en Pruisen, hebben zijn horizon ongetwijfeld verbreed. De wereld van Van der Goes bleek groter dan Den Haag. Ondanks alle hang naar de oude glorie van de Gouden Eeuw als gevolg van het algemeen gevoel van moreel verval in Nederland, moet Van der Goes beseft hebben dat de Republiek niet meer het centrum van de (toenmalige) wereld was. Om de internationale positie van Nederland te handhaven, was er werk aan de winkel. Op dat terrein, en in een maatschappelijk prestigieuze functie, wilde hij nu zijn land dienen. Van der Goes solliciteerde in 1785 naar de vrijkomende positie van gezant van de Republiek aan het hof van Denemarken.

In mei 1784 was de Vierde Engelse Oorlog tot een einde gekomen. De gok om door steun aan de beloftevolle Fransen concurrent Engeland een klap toe te brengen, mislukte op desastreuze wijze. Bij de Vrede van Parijs moest de Republiek het gelag betalen. Het belangrijke handelsverdrag van 1674 met Engeland werd niet hersteld, de Republiek kreeg geen bevestiging van haar neutrale rechten. Haar militaire positie (de barrièresteden) in de zuidelijke Nederlanden werd verzwakt. Het belangrijke steunpunt aan de Indiase Coromandelkust (Tamil Nadu), de factorij Negapatnam, ging definitief over naar de Engelsen, alleen het bezette St. Eustatius werd aan de Republiek teruggegeven. Engeland had zijn Hollandse handelsconcurrent weliswaar behoorlijk afbreuk gedaan, maar de Fransen behaalden een belangrijke tactische overwinning. Later, in november van dat jaar, werd in Fontainebleau een defensieve alliantie gesloten tussen Frankrijk en de Republiek, een duidelijke overwinning voor de patriotten in de buitenlandse politiek. Nu begon de rivaliteit tussen Frankrijk en Engeland om de politieke beheersing van de strategisch gelegen Lage Landen pas goed. De verharding van de strijd tussen patriotten en Oranjegezinden in de nasleep van de oorlog verschaftte beide landen een vijver met troebel water, waar het niet slecht vissen was.

De Oostzee, het gebied dat aan de wieg van de jonge Republiek als machtige handelsnatie had gestaan (de Oostzeehandel werd bijna liefkozend de 'moedernegotie' genoemd), speelde in het jongste treffen tussen Frankrijk en Engeland geen grote rol. Het was meer een zijtoneel waar Rusland, Zweden, Pruisen en Denemarken, dat toen ook Noorwegen bezat, elkaar de hegemonie met diplomatieke en militaire middelen betwistten. Voor de Republiek waren handhaving van de vrije vaart op en de handelsbetrekkingen met de oeverstaten van de Oostzee van eminent economisch belang. Temeer omdat Engeland en Frankrijk hun rivaliteit nu ook begonnen uit te spelen in de noordse contreien. Dit kon ongunstige gevolgen hebben voor het machtsevenwicht tussen de beide oeverstaten van de Sont. Denemarken gold weliswaar als een mogendheid van de tweede rang, maar de hoofdstad Kopenhagen beheerste de Sont. Daarom had het land grote strategische betekenis. Voor de Republiek was Kopenhagen belangrijk als kijk- en luisterpost en daarmee een leerzame omgeving voor een beginnend gezant.

Bijeenkomst van een patriotse sociëteit of club, waarschijnlijk in de Oude Doelen op het Tournooiveld in Den Haag. Tekening door Johan Daniël de Gijsselaar, ca. 1795

De leerschool [1785-1796]

‘In een maand die ik nu in Coppenhague heb doorgebracht heeft de zonne zelden dit gedeelte van de aarde beschenen. De regens blijven bij aanhoudendheid voortduren,’ zo schreef Van der Goes op 6 september 1785 aan zijn meesters, Hunne Hoog Mogenden Staten-Generaal.¹ Zijn sollicitatie had succes opgeleverd. Op 25 april 1785 hadden de Staten-Generaal, op voordracht van de Gedeputeerden van de Staten van Holland, Van der Goes benoemd tot ‘extraordinaris envoyé’ ofwel buitengewoon gezant aan het Deense hof als opvolger van Christiaan Albrecht graaf van Rechteren, die naar St. Petersburg werd overgeplaatst.²

Hoe de sollicitatieprocedure in zijn werk is gegaan valt niet te reconstrueren. Het is niet duidelijk of Van der Goes zelf het initiatief heeft genomen of dat hij is aangemoedigd. Hij beschikte op dat moment niet over uitgebreide bestuurservaring. Misschien was het feit dat de familie Van der Goes tot de bestuurselite behoorde voldoende aanbeveling. Sociale vaardigheid had hij wel. Van nauwe banden met de Oranjepartij of die van de patriotten blijkt niets. De familie Van der Goes was een ‘bekende, oude gedistingeerde familie’ volgens de geloofsbrief die Van der Goes in Kopenhagen aanbood³ en zal niet onbemiddeld zijn geweest. Sprake van een belangrijk fortuin was er stellig niet. Van der Goes kon behalve op zijn ambtelijk inkomen en buitenlandtoelage rekenen op inkomsten uit de heerlijkheid Dirksland, terwijl zijn inkomen als secretaris van Den Haag niet werd stopgezet. Opvallend is dat de benoeming plaatsvond hoewel Van der Goes niet getrouwd was. In het algemeen, en zeker bij koninklijke hoven, kon de intellectuele aanwezigheid en sociale betrokkenheid van een echtgenote in die tijd van essentieel belang zijn. Het voeren van een diplomatieke huishouding is ook vandaag de dag geen sinecure.

Wanneer men de presentielijst van de betrokken vergadering van de

Staten-Generaal bekijkt, komen daarop een paar Van der Goes niet onbekende namen voor. Johan Patijn kende hij in diens functie van Haagse burgemeester. Dirk Jan baron van Heeckeren van Brandsenburg was een broer van de Van Heeckeren met wie Van der Goes tien jaar eerder op reis was. Bovendien diplomaat, evenals Reinier van Haeften, oud-gezant te Constantinopel, en Mattheus Lestevenon, oud-gezant te Parijs, bij wie Van der Goes tijdens zijn reizen geluncht had. Griffier Hendrik Fagel was voor de Haagse schepensecretaris ook geen onbekende.⁴

Gezant aan het Deense hof

De benoeming kon overigens niet eerder plaatsvinden dan nadat door het Deense hof ‘agrément’ was verleend, met andere woorden: dat men had laten weten dat de beoogde nieuwe gezant welkom was. Tijdelijk zaakgelastigde Roest schreef op 17 mei 1785 aan de Staten-Generaal dat minister van Buitenlandse Zaken graaf Bernstorff: ‘mij in de allerpoetste termen betoogd [heeft] dat deze keuze alleraangenaamst aan Zijne Majesteit was’.⁵ In juli 1785 nam de voorbereiding van zijn uitzending een aanvang. Zelfs schrijfbehoeften – zijn primaire communicatiemiddelen – moesten voor eigen rekening worden besteld. Een partij van 27 colli verhuisgoed, verzekerd voor negenduizend gulden, werd vanuit Amsterdam naar Kopenhagen verscheept.⁶ Op 13 juli verscheen Van der Goes in de vergadering van de Staten-Generaal om afscheid te nemen, toevallig in aanwezigheid van prins Willem v, die gekomen was om instemming te vragen met een voorgenomen militaire inspectiereis naar Culemborg. Het onderhoud met Hunne Hoog Mogenden was eerbiedig en bijna devoot. Van der Goes ontving daarna zijn acte van indemniteit en zijn diplomatiek paspoort. Aan zijn jongere broer Franc, inmiddels stedelijk ontvanger van Den Haag, gaf hij enkele cassettes met persoonlijke documenten, waaronder de leenbrief van Dirksland en zijn Harderwijkse promotiebul, in bewaring. Eind juli ging Van der Goes op reis. Na een week kwam hij in Hamburg aan, waar hij oponthoud had. Hij schreef aan Fagel: ‘mijne reiskoets heeft veel geleden doordien de wegen door de menigvuldige regen zeer slecht waren’.⁷ Natuurlijk schreef hij zijn vader in Den Haag, die hem met een bemoediging antwoordde: ‘Vos intentions sont bonnes et conables, mon cher Maerte, perséverez toujours, et pour cet effet implorez sans cesse avec moi l’Être Suprême qu’il vous dirige et vous éclaire dans toutes vos démarches.’ Hij deed ook andere correspondentie af, waaronder een brief aan een niet nader

genoemde ‘G’: Van der Goes was, zoals later zal blijken, op vrijersvoeten.

Op 10 augustus 1785 in Kopenhagen aangekomen, trof Van der Goes daar nog zijn voorganger Christiaan van Rechteren aan. Deze, reeds op doorreis naar St. Petersburg, wachtte op zijn afscheidsgesprek bij koning Christiaan VII, die bovendien nog een verklaring van goed gedrag moest geven alvorens gezant Van Rechteren Kopenhagen formeel kon verlaten. De koning handelde efficiënt door beide gezanten gezamenlijk te ontvangen voor het afscheid en het aanbieden van de geloofsbrieven. Van der Goes sprak daarbij de volgende wens uit: ‘J’aurai satisfait a mon désir, Sire, et à la fois à mon ambition, si Votre Majesté daigne approuver les efforts de mon zèle et le choix que Leurs Hautes Puissances ont faits de ma personne que je prends la liberté de recommander respectueusement à Votre Majesté.’⁸ Van der Goes stond nu aan het begin van een drieëntwintigjarige diplomatieke loopbaan.

Neutraliteit à la danoise

Zijn eerste opdracht was om te onderzoeken hoe het tol- en handelsverdrag van 1701 tussen de Republiek en Denemarken geactualiseerd kon worden. Dat bracht Van der Goes in een eerste werkcontact met de Deense regering in de persoon van de al eerdergenoemde Andreas Peter graaf von Bernstorff. De Hannoveriaan Bernstorff was in 1755 in Deense staatsdienst getreden.⁹ In 1773 minister van Buitenlandse Zaken geworden, was hij zich steeds welbewust van de noodzaak een evenwichtspolitiek te voeren en daarbij een zo strikt mogelijke neutraliteit te handhaven ten gunste van het Deense belang bij het beginsel van de vrije zee. Dicht bij huis moest de zeeverbinding met Noorwegen, dat deel uitmaakte van het koninkrijk Denemarken, te allen tijde gewaarborgd worden. De voor de Deense economie eminent belangrijke handelsvaart moest beschermd worden, evenals de verbindingen met de Deense factoirijen op de kusten van West-Indië, Oost-Azië en West-Afrika. In dat opzicht leken de buitenlandse politieke belangen van Denemarken veel op die van de Republiek. De strategische ligging van het land aan de toegang én de uitgang van de Oostzee verschaft Denemarken weliswaar macht en politieke betekenis, maar maakte het ook kwetsbaar. ‘finlandisering’, zoals dat in de Koude Oorlog heette, door Rusland of Zweden lag altijd op de loer.

Bernstorff zorgde daarom dat Denemarken op goede voet bleef met de keizerin van Rusland en de koning van Zweden. Niettemin werd hij van

tijd tot tijd gedwongen tegen de wispelturigheden van beide monarchen steun te zoeken bij andere mogendheden zoals Engeland, Pruisen of de Republiek. De gevolgen van de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog voor de neutraliteit van de Deense scheepvaart inspireerden Bernstorff in 1780 een van de architecten te worden van het Verbond van Gewapende Neutraliteit met Rusland en Zweden. Het begrip gewapende neutraliteit was baanbrekend in de ontwikkeling van het volkenrecht. Ofschoon het er in het algemeen om ging de visitatie van neutrale schepen door oorlogvoerende mogendheden eventueel met geweld te verhinderen, was het verbond natuurlijk in werkelijkheid gericht tegen Engeland (en het was voor Engeland de laatste druppel om de Republiek in 1780 de oorlog te verklaren). Om de regering in Londen te apaiseren legde Bernstorff tegelijkertijd gewicht in de andere schaal van de balans door een apart handelsverdrag met Engeland te sluiten. Op die manier kon het belang van de Noorse houtexport naar Groot-Brittannië worden beschermd. Op de korte termijn was dit een mooie triomf voor Bernstorff. Maar deze stap wekte de toorn van Rusland op, waardoor hij in eigen land politiek krediet verloor en moest aftreden. Terug in het zadel in 1784 onder de prins-regent, kroonprins Frederik (wiens vader koning Christiaan VII tekenen van geestesziekte vertoonde), werd Bernstorff de meest invloedrijke minister en regeringsleider tot zijn dood in 1797. Tijdens zijn tweede ambtstermijn voerde Bernstorff een voorzichtig pro-Russisch beleid zonder het steeds assertiever wordende Zweden voor het hoofd te stoten. Tegelijkertijd zocht hij vriendschappelijke betrekkingen met andere Europese mogendheden, Engeland en Frankrijk voorop. Van der Goes volgde het doen en laten van Bernstorff nauwlettend. De Nederlandse gezant had veelvuldig toegang tot de Deense minister. Uit die contacten ontwikkelde zich een relatie van vertrouwelijkheid, waaraan ook overeenkomsten van karakter zullen hebben bijgedragen. Beiden hadden een degelijke ambtelijke training ondergaan, beiden verbonden bedaardheid en hoffelijkheid aan een ontwikkeld diplomatiek taalgebruik. Als nieuwkomer in het vak keek Van der Goes de kunst van de diplomatie af van de oudere Bernstorff. Later in Den Haag, toen hij zelf geroepen werd op het koord van de evenwichtspolitiek te dansen, moet Van der Goes tijdens zijn beproevingen met het onderhandelen over de betrekkingen met Frankrijk dikwijls inspiratie gezocht hebben in het voorbeeld van deze leermeester.

De eerste jaren van het gezantschap van Van der Goes in Kopenhagen verliepen nogal routinematig. Zijn rapportage legde veel nadruk op

handelsinformatie, zoals scrupuleus bijgehouden scheepsbewegingen in de Sont. Een jaarlijkse opgave van gepasseerde koopvaarders liet zien dat Engelse schepen verreweg in de meerderheid waren, gevolgd door schepen onder Nederlandse vlag. Ook de uit- en thuisvarende Deense Indiëvaarders werden steeds vermeld en uiteraard de passerende oorlogsschepen – Russische, Zweedse, Engelse, Nederlandse, maar ook Franse. De laatste zeilden vooralsnog de Oostzee in om aan de Baltische kust masthout voor de vloot te halen. Regelmatig schreef Van der Goes over de malaise in de Deense economie en de financiële toestand van het land. Tussen Nederland en de Deense West-Indië Compagnie speelde een kwestie over de Deense handelsposten op de kust van Guinee. Veel onrust was er in Noorwegen, waar het volgens Van der Goes zeker was ‘dat de armoede groot, de directie slecht, en het volk in sommige districten zeer ongemakkelijk is’.¹⁰ De correspondentie tussen Kopenhagen en Den Haag deed er trouwens gemiddeld zes à negen dagen over om haar bestemming te bereiken. Gezantschappen maakten gebruik van elkaars koeriers. Bij strenge vorst, als bijvoorbeeld de Grote Belt dichtvroom, kon de postzending behoorlijke vertraging oplopen en in een enkel geval zelfs verloren gaan in het drijfzand.

De relatieve kalmte in de Deense hoofdstad stond in schril contrast met de politieke ontwikkelingen in de Republiek in de jaren 1785-1787. De verhouding tussen de Staten van Holland en de stadhouder verslechterde onder de invloed van de sterker wordende patriottenbeweging. Na een flinke ruzie vertrok de stadhouderlijke familie met hofhouding uit Den Haag, hetgeen een flinke aderlating voor de diensteneconomie van de stad was. Hoe Van der Goes op deze ontwikkelingen reageerde is niet bekend. Vader Van der Goes hield zoon Maarten per brief op de hoogte: ‘Het wordt hier een rommel. Ik zal er niets over zeggen anders dan dat je er geen spijt van hoeft te hebben dat je van functie bent verwisseld. Of en wanneer de stadhouderlijke familie zal terugkomen is een onderwerp waarover verschillend wordt gesproken. Quelle perspective pour La Haye!’¹¹

In 1787 brokkelde het gezag van Willem v snel verder af. De situatie werd onoverzichtelijk. Ook tussen regenten en hervormingsgezinden boterde het steeds minder. Een burgeroorlog was niet ondenkbaar. De patriotten verwachtten veel van Frankrijk, sinds 1785 bondgenoot van de Republiek, maar de monarchistische regering in Parijs was te beducht voor oorlog met Engeland om haar beloften na te komen. Pruisische militaire interventie herstelde het stadhouderlijk bewind.¹² Prins Willem v was op 20 september 1787 terug in Den Haag. De Zeeuw Laurens

Pieter van de Spiegel volgde Van Bleiswijk op als raadpensionaris. Van der Goes toonde zich opgelucht, toen hij met de gangbare hoffelijkheid op 9 oktober 1787 de stadhouder gelukwenste met de afloop. Hij was verheugd dat er nog landgenoten waren die zich niet lieten verblinden door een 'faux patriottisme'.¹³ Deze terloopse woorden lijken een aanwijzing dat Van der Goes op dat moment nog een onderscheid zag tussen het neergeslagen patriottisme en het achttiende-eeuwse ideaal van 'ware vaderlandsliefde'.¹⁴

In de zomer van 1787 was Rusland, gesteund door Oostenrijk, met de Ottomaanse sultan in oorlog geraakt over de Krim. De zeer ambitieuze Zweedse koning Gustaaf III zag daarin een gelegenheid om het noordse, regionale machtsevenwicht in zijn voordeel te veranderen. Dit evenwicht kon worden bewaard doordat Rusland de aloude rivaliteit tussen de beide Sont-naties kundig uitspeelde of in bedwang hield. Omdat St. Petersburg het traditioneel militair expansievere buurland Zweden (waarvan Finland deel uitmaakte) nog minder vertrouwde dan het meer mercantilistische Denemarken, had Rusland in 1773 een defensief verbond met Kopenhagen gesloten. Dit verbond was voor Denemarken weliswaar een verzekering tegen Zweedse agressie, maar deze alliantie compromitteerde ook de Deense neutraliteit. In geval van Zweedse agressie tegen Rusland waren de Denen gehouden assistentie te verlenen.¹⁵

De tijd leek Gustaaf III rijp om zijn wens te verwezenlijken Noorwegen, dat aan Denemarken toebehoorde, te annexeren. Keizerin Catharina II, om hulp gevraagd, weigerde echter haar medewerking, waarop Gustaaf het over een andere boeg gooide. Eind oktober 1787 verscheen hij onaangekondigd in Kopenhagen (hij was gehuwd met een Deense prinses). Daar begon hij de Deense regering te paaien met een vriendschapsverdrag, dat natuurlijk absoluut niet tegen Rusland bedoeld was. Ondanks deze intriges van de Zweedse koning slaagde Bernstorff erin zijn voorzichtig pro-Russisch beleid te handhaven. Gustaaf III vertrok onverrichter zake uit Kopenhagen. Om zijn gezicht te redden gaf hij aan het bezoek een glimp van zuivere vriendschap door af te kondigen dat de Zweedse gezant voortaan de rang van ambassadeur zou hebben. Deze nogal ongebruikelijke stap werd door Denemarken niet gerecipieerd.¹⁶ In mei 1788 kwam de aap uit de mouw. Gustaaf zocht oorlog met Rusland. Hij eiste van Catharina II de aanvaarding van Zweedse bemiddeling in de oorlog met Turkije en het afstaan van Russisch Finland, Karelië. Bernstorff deed tegenover Van der Goes alsof er weinig aan de hand was, maar het was duidelijk dat men 'bang en verlegen' was. De

Denen begonnen hun vloot te versterken.¹⁷ De Zweden bleven druk uitoefenen op Bernstorff om zich aan hun zijde te scharen, maar die stelde zich resoluut achter het principe van *pacta sunt servanda*. Van der Goes was getuige hoe een politiek van afzijdigheid in het nauw gebracht kon worden.

Een wijnkopersdochter

Op de dag dat koning Gustaaf ten slotte de oorlog verklaarde aan Rusland, 2 juli 1788, was Van der Goes net twee weken met groot verlof vertrokken uit Kopenhagen. Het was kennelijk niet dringend genoeg om direct naar zijn post terug te keren. Van der Goes bleef tot het eind van het jaar in Nederland. Daar was een bijzondere reden voor. Op 22 december trouwde hij in Den Haag met de eerdergenoemde 'G': Geertuida Francisca Eerens. Françoise zoals Van der Goes haar later noemde, kende hij al sinds 1772. Waarom hij dan pas zestien jaar later met haar trouwde blijft in nevelen gehuld. Van der Goes was bijna 38 jaar en zijn bruid een jaar jonger. De volgende verklaringen zijn denkbaar. Ten eerste het feit dat Françoise katholiek was. Zij werd op 7 maart 1752 in Den Haag gedoopt en was een dochter van de uit Leende afkomstige Haagse wijnkoper Jacobus Eerens en de eveneens Brabantse Catharina Heppers. Het zou kunnen dat er in de protestantse familie Van der Goes enige aarzeling bestond over deze verbintenis met een niet-patriciërsdochter en nog wel katholiek!¹⁸ Een meer praktische reden kan zijn geweest dat Françoise tussen 1781 en 1787 heeft gezorgd voor haar moederloze neef Dominique Jacques Eerens, zoon van haar jongere broer dr. Petrus Paulus Eerens.¹⁹ Diens vrouw was veertien dagen na de geboorte gestorven. Eerens was hierdoor zo getroffen dat hij verkoos geestelijke te worden. Pas in 1787 was hij in staat zijn zesjarige zoon in de pastorie van Vlodrop op te nemen. Françoise reisde nu, gechaperonneerd door broer Carel van der Goes, naar Kopenhagen, nadat zij door koning Christiaan VII op 1 juni in de Deense adelstand was verheven. Sindsdien mocht zij haar familienaam als De Eerens schrijven.²⁰ Zij had in de Deense hoofdstad alle gelegenheid zich op het huwelijk voor te bereiden.

Van der Goes maakte van zijn verblijf in Den Haag ook gebruik kennis te maken met de nieuwe raadpensionaris, Van de Spiegel. In een overzicht van de situatie in Denemarken dat hij Van de Spiegel gaf, beschreef hij onder meer het nogal materialistische karakter van de Deense samenleving.²¹ De commercie was er in groot verval. Dat stimuleerde

Geertruida Francisca de Erens (1752-1803), eerste echtgenote van Van der Goes

om eigen belang als algemeen belang te beschouwen. Van der Goes noemde hovaardij en luxe de hoofdpassies van de natie. Tegenover rijksinkomsten van zeven miljoen rijksdaalders (waarvan achthonderdduizend daalders de opbrengst van de zeetol van Oresund – de Sont) stond een schuld van twintig miljoen, plus een gelijk bedrag aan roulerend inflatoir papiergeld. Het leger was echter in tamelijk goede staat en kende een korte jaarlijkse dienstplicht voor alle boeren. De vloot vormde 's lands beste verdediging.

Volgens Van der Goes waren de Denen in het algemeen Engeland zeer toegedaan, vreesden zij de Russen en haatten zij de Zweden. Over Bernstorff informeerde hij de raadpensionaris dat deze een beleid voerde om 'met alle mogendheden in rust te leven en aan die rust alles wat mogelijk is op te offeren'. Bernstorff wilde niets liever dan de Russische invloed verminderen, 'doch hij begrijpt dat het gevaarlijk voor het Rijk zou zijn dat ook zijn eigen ondergang daarmee gemengd was, indien hij op dat stuk met te veel ijver werkte'. Van der Goes gaf hoog op over Bernstorffs deskundigheid. Als deze al misslagen maakte, was dat mogelijk aan zijn aangeboren drift te wijten.

De ontmoeting met Van de Spiegel luidde een nauwe werkrelatie in die zou duren tot 1795 toen de Oranjegezinde raadpensionaris werd afgezet en gevangengezet. Veel meer dan zijn voorganger Van Bleiswijk reageerde Van de Spiegel zelf op de rapporten van Van der Goes, hetgeen deze kundige laatste raadpensionaris van de Republiek tot diens tweede leermeester in de buitenlandse politiek maakte.

Diplomatie à l'anglaise

Het ook voor die tijd niet meer zo jonge echtpaar ging begin 1789 naar Denemarken en arriveerde op 17 februari in Odense. De ijsgang in de Grote Belt verhinderde echter een snelle doorreis naar Kopenhagen. Op 7 maart was Van der Goes pas terug op zijn post, waar de hoogopgelopen spanning tussen Zweden en Denemarken al zijn aandacht vroeg. Tijdens zijn afwezigheid van ruim zeven maanden had secretaris Elias Loder als zaakgelastigde de leiding van de post waargenomen. In de tweede helft van 1788 had Bernstorff zijn hand overspeeld bij zijn pogingen buiten het conflict tussen Zweden en Rusland te blijven. Het volkenrechtelijk beginsel *pacta sunt servanda* was moreel gesproken natuurlijk een zuiver uitgangspunt, maar de politieke werkelijkheid dwong Denemarken een ruime interpretatie van zijn neutraliteitsbe-

leid in te roepen. Het werd een tweeslachtige argumentatie. Denemarken zou zijn verplichtingen jegens Rusland inzake militaire bijstand nakomen, maar verder een stipte neutraliteit in acht blijven nemen. De Deense steun aan Rusland zou bestaan uit een inval vanuit Noorwegen in Zweden. Deze moest volgens de Denen aanleiding vormen voor het Zweedse volk, dat niet veel met de oorlog van deze koning ophad, om de constitutie te verzetten en de koninklijke macht verder in te perken. Dit kon moeilijk anders dan als een weinig neutrale inmenging in de binnenlandse aangelegenheden van Zweden worden beschouwd. De Deense opmars begon in september. De legermacht rukte langs de kust onverwacht snel op in de richting van Göteborg. Bernstorff had echter de reactie van de Europese mogendheden zwaar onderschat. Niet alleen Groot-Brittannië en Pruisen, samen met de Republiek leden van de Triple Alliantie,²² maar ook Frankrijk keurde de Deense actie af. Onder zware diplomatieke druk kwam het al half oktober tot een wapenstilstand. De Denen trokken zich uit Zweden terug. De Britse gezant Hugh Elliot bracht deze wapenstilstand en de verlenging ervan tot eind juni 1789 tot stand door op eigen houtje zonder enige instructie van Londen een soort *shuttle diplomacy* te beginnen tussen Stockholm, Kopenhagen en Berlijn. Elliot onthield zich bepaald niet van intimidatie en bedreiging. De regeringen in Londen en Berlijn waren hierover weliswaar gepikeerd, maar het behaalde succes telde.²³ Het was net op tijd, want Zweden kreeg het moeilijk aan het Russisch front en de geallieerden wilden niet dat Zweden als mogendheid zou worden vernietigd.

De tussenkomst van de Triple Alliantie had tot gevolg dat nu ook de Nederlandse diplomatie, zij het zijdelings, betrokken raakte bij de bemiddelingspoging tussen Zweden en Denemarken, en zo mogelijk Rusland. Van der Goes ontving van Van de Spiegel de uitgangspunten van het Nederlands beleid en hield zo goed en zo kwaad als het ging contact met zijn collega in Stockholm, Jan Carel van der Borch. Het Nederlands belang lag in de vrijheid van scheepvaart en handel in de Oostzee, waarvoor een evenwicht in het Noorden en neutraliteit van Denemarken als voorwaarden werden gezien. De Republiek zou geen partij kiezen. Dit stond los van het oordeel over het gedrag van de koning van Zweden. De primaire opdracht voor de gezant in Kopenhagen was uiteraard te bewerken dat Denemarken neutraal bleef.²⁴ Begin 1789 liet de tsarina weten de goede diensten van de geallieerden te willen aanvaarden op voorwaarde dat het einddoel van een vrede terugkeer naar de *status quo ante* zou zijn. Het hielp niet dat er een complot werd ontdekt met betrokkenheid van de Zweedse ambassadeur om een Russisch oorlogs-

schip dat op de rede van Kopenhagen vastgevroren lag, in brand te steken. De Britse gezant deed een duit in het zakje door te beweren dat er een Nederlandse vloot in gereedheid werd gebracht om de interventie van de geallieerden kracht bij te zetten. Van der Goes polste begin april Bernstorff over hoe deze zou reageren op een bemiddelingspoging door de geallieerden. De Deen bekende Van der Goes zijn lastige positie. Men wilde buiten de oorlog blijven, maar Denemarken kon op dit moment niet op een eerlijke wijze de alliantie met Rusland verlaten. Bernstorff verlangde daarom vriendschap van de andere mogendheden en zou het grievend vinden als de geallieerden Denemarken, zonder met Rusland in oorlog te zijn, met geweld zouden behandelen. Er werd door de gezanten van de geallieerden en Rusland zo heftig geïntrigeerd dat hij niet meer wist op wie hij zich moest verlaten. En wat betekende nu weer, zo vroeg hij, het uitrusten van een vloot in de Republiek? Van der Goes kon hem op dat punt geruststellen. Elliot sprak niet namens de Republiek. Het ging om een normale oefenreis. In zijn rapport over het gesprek aan de raadpensionaris merkte hij terloops enigszins parmantig op dat Bernstorff alleen dan zo openhartig is 'wanneer hij meent tot een eerlijk man te spreken, die zijn uitdrukkingen niet verdraait'.²⁵

Hugh Elliot bleef eigenmachtig optreden. Toen hij Van der Goes er toe probeerde over te halen een door hem zonder instructie opgesteld memorandum aan de koning van Zweden mede te ondertekenen (de Pruis had het al gedaan), was de maat vol. Van der Goes beklaagde zich bij Van de Spiegel die bevestigde dat Elliots optreden niet alleen in Den Haag, maar ook in Londen en Berlijn irritatie oproep. Van der Goes kon de Brit laten weten dat hij een openlijk 'desaveu' van de Staten-Generaal riskeerde als hij doorging zich 'de kwaliteit van universeel minister aan te matigen'.²⁶ Hij moest Elliot evenwel met de grootste prudentie behandelen om te voorkomen dat er vermoedens ontstonden over onenigheid tussen de geallieerden.

Het duurde toch nog weken voordat Bernstorff ermee instemde terug te keren naar een politiek van strikte neutraliteit. De wapenstilstand bleef behouden. Van der Goes kreeg een felicitatie van Van de Spiegel voor zijn inspanningen voor de geallieerde bemiddeling. Maar in juli 1789, terwijl in Parijs de revolutie woedde, was er in Kopenhagen weer diplomatieke storm op til. Een Deens eskader stak in zee om positie in te nemen bij het eiland Bornholm, naar het leek ter bescherming van een Russisch eskader. Elliot en de nieuwe Pruisische gezant, de jonge Von Arnim, beschouwden dat, evenals Van der Goes, als een mogelijk-

*Hugh Elliot (1752-1830), de Britse gezant in Denemarken
met wie Van der Goes het aan de stok kreeg*

ke inbreuk op de neutraliteit. Omdat Elliot en Arnim wel vermoedden welke slechte naam zij hadden, vroegen zij Van der Goes de zaak op te nemen met Bernstorff. Deze ontstak in drift over de bemoeizucht van Arnim en in het bijzonder Elliot. De Russen hadden de Denen inderdaad als blijk van vriendschap gevraagd het Russisch eskader te escorteren. Bernstorff had dit verzoek vertrouwelijk met Elliot opgenomen waarop besloten was er niet aan te voldoen. Vervolgens had Elliot dit op ongepaste wijze naar buiten gebracht. Toen de Russische gezant had bedreigd dat de tsarina dit niet zou accepteren, had Bernstorff de vloot toestemming gegeven toch uit te zeilen, maar alle contact met welke scheepvaart dan ook te vermijden. Van der Goes hield de Deense minister voor dat te land zo'n instructie heel goed uitvoerbaar was, maar dat men ter zee toch zeer afhankelijk van de wind was. Bernstorff bromde nog dat het hem niets kon schelen als de Deense vloot de Zweedse zou tegenkomen. Immers de Zweden brachten alle Deense koopvaarders op die zij te pakken konden krijgen, maar hij gaf toe en zei dat Van der Goes kon opschrijven dat de Deense oorlogsbodems zeer binnenkort zouden terugkeren en dat daarmee aan de Russische wens tot betoon van vriendschap was voldaan.²⁷

Naar Madrid

Van der Goes had zijn buik vol van zijn Britse collega. Hij polste bij de raadpensionaris of hij niet overgeplaatst kon worden: 'In Kopenhagen kan ik toch niet blijven. Mijn schulden moeten hier dagelijks vermeerderen en daarenboven maakt de Heer Elliot het mij zo bitter dat ik moet verkiezen droog brood in rust te eten boven de continuele "tracasserieën" en hatelijkheden die ik goddeels verplicht ben te slikken en te smoren, omdat hij gezant is van een Hof waar de politiek mij aan verbindt.'²⁸ Tegen Elliot en Arnim zei Van der Goes dat zij er beter aan deden de Deense regeringsleider voorlopig te mijden. Deze gespannen situatie duurde tot het eind van het jaar, toen Elliot uit Londen verlof kreeg aangezegd en uit Kopenhagen vertrok.²⁹

Van der Goes bleef nog tot 1793 in Kopenhagen. Die periode was minder enerverend en verdient daarom minder aandacht. De Nederlandse gezant rapporteerde meer dan eens zinnen als: 'Alles is hier stil, en mijnes wetens is er niets voorgevallen Uwer Hoog Mogende dierbare attentie waardig.'³⁰ In de correspondentie met Den Haag schemert door dat Van der Goes problemen met zijn gezondheid begon te krijgen.

Reumatische pijnen hielden hem meer dan eens aan huis gekluisterd. Meer dan in het begin zocht hij ontspanning buiten de stad en vatte hij zijn belangstelling voor het theater weer op. In januari 1792 speelde hij zelfs samen met Françoise en enkele collega's mee in een toneelstuk in de Kopenhaagse schouwburg.

Al in 1789 begon een discussie over de volgende standplaats voor gezant Van der Goes. Eerst was St. Petersburg in beeld, maar Van der Goes had ondershands vernomen dat ook Madrid zou vrijkomen, hetgeen onjuist bleek. Hij schreef aan Van de Spiegel: 'Schoon de commissie in Petersburg bijna 2 maal beter dan de mijne betaald is en dat ik van begrip ben dat men met dat geld in alle landen van de wereld decent leven kan mag ik dezelve niet ambiëren, ondervindende dat ik niet zou kunnen bestaan in een klimaat, veel kouder dan dat van Denemarken.'³¹ Zijn reumatische klachten bleven hem parten spelen. Van der Goes stelde voor om hem daarom ergens in Duitsland te plaatsen, indien hij maar wel hetzelfde traktement als in Kopenhagen (10.000 gulden of in huidige koopkracht ongeveer 85.800 euro) zou krijgen. Pas in 1793 werd op de overplaatsing teruggekomen na de dood van gezant Daniël Hogguer in Hamburg. Van de Spiegel zei dat hij Van der Goes een betere post gunde maar dat, indien Van der Goes persisteerde op Hamburg, hij zijn beste diensten zou aanwenden, al voegde hij daaraan toe dat het traktement minder zou zijn. Van der Goes zette zijn zinnen op Hamburg. Hij wilde nu echt weg uit Kopenhagen. Zijn enige wens was om de titel van buitengewoon gezant te behouden, 'puisque il n'est pas agréable de devenir d'Évêque Meunier' (want het zou niet prettig zijn van generaal gewoon soldaat te worden).³² De raadpensionaris waarschuwde hem nogmaals na diens gesprek met oom Franc van der Goes, die namens Amsterdam in de Gecommitteerde Raden van de Staten van Holland zat: 'Er is wel kans om U die post te bezorgen, maar ik moet nog eens repeteren het oude spreekwoord Bezint eer gij begint: is deze verandering voor U wel nuttig?'³³ Van der Goes sloeg deze waarschuwing kennelijk in de wind, want in april 1793 volgde zijn benoeming tot gevolmachtigd minister bij de Nedersaksische Kreits met standplaats Hamburg. Van der Goes schreef een dankbare 'juichbrief' aan prins Willem v en bereidde zijn definitief vertrek uit Kopenhagen voor. Hij zou via Sleeswijk, waar hij met zijn vrouw enkele dagen te gast zou zijn bij de Deense legercommandant prins Carel van Hessen, en Hamburg naar Den Haag reizen, waar hij begin augustus hoopte aan te komen.

Intussen ging de familie met haar net van relaties aan het werk. Madrid was nu toch vrijgekomen. Ambassadeur Jacob Godefroy graaf

van Rechteren had in juni 1793 om persoonlijke redenen zijn ontslag gevraagd.³⁴ Franc van der Goes liet zijn neef Maarten weten dat hij de raadpensionaris erover had aangesproken. Er waren nog geen andere kandidaten, maar er was wel haast bij. Amsterdam zou de benoeming van Maarten willen voordragen, waarop Van de Spiegel al snel de instemming van de stadhouder verkreeg. Van der Goes toonde zich ook nu nog koppig. Hij probeerde nogmaals Hamburg te behouden maar dan met een hoger traktement. Van de Spiegel weigerde in afgemeten bewoordingen in een brief die de toon had van: nu moet je niet verder zeuren.³⁵ Vader Adriaan stuurde hem een briefje waarin hij vermanend schreef of Maarten wel beseftte hoeveel de raadpensionaris voor hem had gedaan. Op 12 juli aanvaardde Van der Goes zijn benoeming in Madrid. Het zou niet de laatste keer zijn dat hij onder druk gezet moest worden om een nieuwe functie te aanvaarden. Zelf vroeg hij nu wel ontslag als tweede secretaris van Den Haag, hetgeen hem werd verleend en hem zonder veel arbeid te hebben verschaft een pensioen opleverde.³⁶

In het jaar waarin de Franse koning Lodewijk xvi werd onthoofd, Frankrijk de 'tirannen'-koning George III van Groot-Brittannië en prins Willem v in de revolutionaire ban deed, en de oorlog begon waarin de oude Republiek ten onder zou gaan, kreeg Van der Goes zijn overplaatsing naar Madrid. In de Deense hoofdstad had hij de gelegenheid gekregen om zich de kunst der diplomatie eigen te maken en zijn vaardigheden aan te scherpen. Als toeschouwer van en betrokkene bij de uitvoering van het buitenlands beleid van Andreas Bernstorff kon hij lering trekken uit een drietal ervaringen, waarmee hij later als chef van de Bataafse diplomatie zijn voordeel kon doen in zijn confrontatie met de Franse overheersers. Allereerst ervoer hij dat een buitenlands beleid gebaseerd louter op moreel hoogstaande principes van volkenrecht niet goed te handhaven was, wanneer de *raison d'état* in het geding kwam. Juist in het geval van een klein, maar strategisch belangrijk gelegen land kon het gebruik van geweld dan onvermijdelijk het gevolg zijn. In de tweede plaats ervoer Van der Goes dat een neutraliteitsbeleid weliswaar een gulden middenweg was, maar dat neutraliteit in de praktijk vele interpretaties kende waardoor handhaving van zo'n beleid veel kunst en vliegwerk vergde en concessies vereiste. Ook dat bleek een les voor later. En ten derde leerde Van der Goes beseffen dat vertrouwen het belangrijkste instrument van het diplomatieke verkeer is. Snoeverij en dubbelhartigheid legden het uiteindelijk af tegen bescheidenheid en overtuigingskracht. De Deense periode verschaftte hem daarnaast een

vruchtbare werkrelatie met raadpensionaris Van de Spiegel. Diens betrokkenheid in de onderlinge correspondentie³⁷ leverde Van der Goes een leerzaam inzicht in Van de Spiegels beleid van ‘schikken en plooiën’ om te proberen de kwetsbare Republiek tot middelpunt van gemeenschappelijk belang van de omliggende mogendheden te maken.

In zijn correspondentie met Van de Spiegel verwees Van der Goes een paar keer naar een kennelijk favoriet leerboek: *Des principes des négociations pour servir d'introduction au droit public de l'Europe fondé sur les traités*, door Gabriel Bonnot de Mably (1709-1785). Deze Franse filosoof was vooral bekend om zijn scherpe kritiek op de economische politiek. Hij ontwikkelde ook een leer van moraal in de internationale politiek en het volkenrecht waarmee hij zich afzette tegen het machiavellisme van de Europese machthebbers. In zijn boek betoogde Mably dat verdragen hun oorlogszucht alleen konden inperken zolang die verdragen in alle openheid, goede trouw en eerlijkheid werden uitgevoerd. Mably meende dat door een ‘opeenstapeling’ van vredesverdragen de ontwikkeling van het volkenrecht naar een kosmopolitisch niveau kon worden getild, waaruit een ‘grondwet voor Europa’ kon ontstaan.³⁸ De elementen openheid en goede trouw waren terugkerende kenmerken van de opvatting van Van der Goes over de internationale betrekkingen. Hij probeerde in zijn diplomatie daar vaak naar te handelen, maar hij zal even vaak hebben moeten erkennen dat goede trouw in internationale betrekkingen als wezenlijk voor het verlicht en revolutionair gedachtegoed, zoals Mably betoogde,³⁹ nog geen gemeengoed was.

Omwenteling

Toen Van der Goes in de nazomer van 1793 naar Spanje vertrok, was de politieke toestand in de Republiek verder gepolariseerd. De Staten-Generaal werkten niet bepaald enthousiast mee om de versterking van de defensie tegen de Franse inval in Brabant eerder dat jaar, financieel mogelijk te maken. Vooralsnog werd de opmars bij Willemstad gestuit. Het was kolonel Carel van Boetzelaer, grootmeester van de Nederlandse vrijmetselaars, die de vesting met succes verdedigde. Wat de Fransen in de zuidelijke Nederlanden hadden veroverd ging daarna dankzij de Oostenrijkers voor hen verloren.

De Republiek was nu verbonden met Engeland, Pruisen, Oostenrijk en Spanje, waaraan Frankrijk – in de greep van de Terreur – in maart 1793 eveneens de oorlog had verklaard. De geallieerde samenwerking in

deze Eerste Coalitie tegen Frankrijk liet veel te wensen over. De inspanningen van de bondgenoten liepen sterk uiteen. Engeland had naast strategisch vooral financieel belang bij de onafhankelijkheid van de Republiek en bij behoud van de Oostenrijkse invloed in België als buffer tussen Nederland en Frankrijk. Engeland had bovendien serieuze binnenlandspolitieke en economische problemen. De Britse regering, en niet in de laatste plaats koning George III, was huiverig om betrokken te raken in continentale avonturen. Kortom, Engeland was niet bereid zelf de wapens op te nemen om de Republiek te verdedigen.⁴⁰ In de Britse visie was het herstel van het machtsevenwicht de taak van een continentale grote mogendheid: Pruisen of Oostenrijk. Pruisen was echter op dat moment niet geïnteresseerd in zijn westelijke buur. Prioriteit had de ophanden zijnde verdeling van Polen. Oostenrijk had daar uiteraard ook belang bij en wilde bovendien eigenlijk het liefst België zien te ruilen tegen het bezit van Beieren. De Republiek was daarom geen prioriteit voor Oostenrijk. De onenigheid over de oorlogsdoelen leidde tot gebrek aan doortastendheid op het slagveld, hetgeen Frankrijk de gelegenheid gaf zich militair te herstellen. In augustus 1793 verklaarde het revolutionair bewind in Frankrijk de geallieerden de totale oorlog waartoe de gehele bevolking werd gemobiliseerd: de *levée en masse*. Bondgenoot Spanje werd nu het zuidwestelijk theater van de revolutionaire expansiedrang.

Door de oorlogstoestand moest Van der Goes een lange omweg maken om zijn nieuwe post te bereiken. Hij reisde met zijn gezin, zijn broer Carel en een kamerdienaar over Londen naar Falmouth, diep in Cornwall. Daar ontstond oponthoud, omdat de pakketboot naar La Coruña onder oorlogstoestanden geen rijtuigen meenam. Men moest rekening houden met aanvallen van Franse kaperschepen en dan waren zware ladingen zoals drie dienstrijtuigen van de Nederlandse gezant een te grote last. Er moest voor deze bagage een ander vaartuig worden gevonden. Door tussenkomst van ambassadeur Anne Willem van Nagell in Londen zond de Britse minister Lord Grenville een opdracht aan de *Agent for His Majesty's Packets* om de Nederlandse diplomaat alle hulp te verlenen. Door aanhoudende tegenwind vertrok het gezelschap, aangevuld met ambassadeur Van Rechteren, pas op 14 oktober, maar arriveerde al twee dagen later in La Coruña. Onderweg werd de pakketboot in de Golf van Biskaje inderdaad opgejaagd door een Franse kaper, maar de zeilkunst van de Engelse schipper voorkwam het ergste.⁴¹ De reis naar Madrid met de meegebrachte dienstrijtuigen, waarvoor muil dieren waren gehuurd, vergde twee weken. Van Rechteren en Van der Goes werden op 15 no-

Manuel de Godoy y Álvarez de Faria, hertog van Alcudia (1767-1851), eerste minister van Spanje. Van der Goes zond dit portret in de diplomatieke post naar Den Haag ter kennisneming

vember 1793 gelijktijdig door de Spaanse koning Karel IV en koningin Maria Louisa ontvangen voor respectievelijk afscheidsgehoor en het aanbieden van de geloofsbrieven, in aanwezigheid van de regeringsleider Manuel de Godoy, hertog van Alcudia en vrijer van de koningin. De verbindingen met Nederland waren moeizaam. Weken en soms maandenlang kon Van der Goes verstoken blijven van instructies en nieuws uit Den Haag en niet zelden gingen koerierszendingen verloren omdat er weer een pakketboot was gekaapt. Zijn algemene instructie betrof onder meer een aantal zaken van handel en scheepvaart waaraan hij zich de eerste tijd kon wijden. Voor commerciële zaken kon Van der Goes een beroep doen op een behoorlijk consulaire netwerk, dat overigens formeel onder de Directie van de Levantse handel in Amsterdam ressorteerde. Pas in oktober 1794 kreeg hij assistentie van een nieuwe handelsattaché, Willem Hendrik van Nieuwerkerke, die een gedegen en loyaal medewerker werd. De behandeling van handelszaken kostte niettemin veel tijd (het gezantschapsarchief bleek een 'zeer liederlijke boedel') en oneindig geduld in dit land waarin het tempo bepaald niet werd bevorderd door de preoccupatie in de binnenlandse politiek met eindeloze hofintriges.

De almachtige Alcudia was daarvan een illustratief voorbeeld. Van der Goes had moeite de finesses van zijn wijze van handelen te doorgronden: 'het is moeilijk dit alles te begrijpen, doch daar zijn in dit land vele onbegrijpelijke zaken'. Het tijdrovende en dure hofleven beviel hem nog minder. Het koninklijke hof reisde als een circus rond tussen residenties in Madrid, het Escuriaal, Aranjuez en St. Ildefonse. Het corps diplomatique moest steeds volgen (vierdubbele huishouding!) al of niet gehuld in zware en rijk geborduurde galakleding. Belangrijk nieuws uit deze kring was bijvoorbeeld dat koning en koningin op dezelfde dag van hun rijdier vielen (de koning van zijn paard en de koningin van haar ezel) waarbij zij onaangename kwetsuren opliepen.⁴²

Met de gladder Alcudia stond Van der Goes duidelijk op minder vertrouwelijke voet dan met Bernstorff. Uitweiding over de Spaanse buitenlandse politiek kwam in zijn rapportage slechts weinig voor. Van der Goes hield zich dan ook wellicht noodgedwongen meer bezig met het zo nauwkeurig mogelijk analyseren van de onregelmatige berichten over de steeds wisselende krijgskansen in de oorlog tussen Frankrijk en Spanje.

Eind 1794 namen de zaken een cruciale wending voor Van der Goes, niet alleen politiek maar ook persoonlijk. De Fransen waren opnieuw België

binnengevallen. Oostenrijk, zonder steun van Engeland of Pruisen, ontruimde zijn Nederlandse gewesten. In Amsterdam manifesteerden zich openlijk patriotten als Rutger Jan Schimmelpenninck, Samuel Wiselius en Isaac Alexander Gogel. Van der Goes vernam in november de capitulatie van 's-Hertogenbosch. Generaal Jean-Charles Pichegru stond voor de grote rivieren. Op 28 januari 1795 schreef Van der Goes aan Van Nagell dat hij uit een brief uit Nederland had begrepen dat de Fransen waren teruggeslagen bij een poging de Waal over te steken. De ondergang van de oude Republiek had echter inmiddels op 19 januari plaatsgevonden. Het stadhouderlijk gezin had de wijk genomen naar Engeland. Raadpensionaris Van de Spiegel was afgezet.⁴³

De Nederlandse gezant bleef daarna verstoken van officiële missiven, nieuws en geldwissels tot half mei 1795. Ook het contact met Van Nagell was verbroken. Van der Goes moest varen op gegist bestek, dat wil zeggen: op geruchten en stukjes nieuws die hij van zijn collegae ontving. Zolang hij geen nieuwe instructies kreeg, besloot hij te handelen volgens de oude. Eind februari vond hij het raadzaam Alcudia te schrijven dat hij uit informele berichten vernomen had dat de stadhouder het land had verlaten. Alcudia antwoordde uit naam van de koning dat zolang de situatie zich in Nederland ontwikkelde, Van der Goes kon blijven rekenen op de protectie van Zijne Majesteit en dat Z.M. zich het lot van de prins aantrok.⁴⁴ Begin maart ging de Spanjaard ertoe over alle Nederlandse schepen in Spaanse havens onder embargo te plaatsen. Alcudia verklaarde na het protest van Van der Goes dat deze order was uitgegaan zodra de koning had vernomen van 'l'occupation totale de la Hollande par les armées Françaises'. Dit was niet geschied om de vriendschap met de Republiek te krenken, maar om Spaanse eigendommen te vrijwaren. Consul Thomas Gavino in Gibraltar schreef Van der Goes of hij vooral geen enkel contact meer met hem wilde zoeken, zoals naderhand bleek op bevel van de Britse gouverneur van de rots, generaal Charles Raynsford. Van der Goes raakte in het diplomatieke nauw. Eindelijk bereikte hem op 13 mei een instructie van 24 februari waarin werd afgekondigd dat het stadhouderschap was opgeheven en ieder ontslagen was van zijn eed aan de prins. De sfeer van de betrekkingen met Alcudia veranderde toen bleek dat de Spanjaard eind juni eerder dan Van der Goes op de hoogte was van het vernederende Tractaat van Den Haag dat de Republiek tot bondgenoot van Frankrijk maakte. Van der Goes wilde opnieuw de slepende kwestie van de gedetineerde schepen opbrengen, maar Alcudia vroeg hem koeltjes of hij daarvoor wel instructie had en zo ja, van wie. Het lukte hem pas in augustus Alcudia ervan te

overtuigen dat de schepen eigendom waren van de prins noch van de Staten-Generaal, maar particulier eigendom. Het embargo werd echter pas opgeheven nadat Spanje in Bazel eenzijdig een vredesakkoord met Frankrijk had gesloten.⁴⁵ De verbindingen met Den Haag werden toen hersteld. Van der Goes verklaarde in zijn correspondentie dat hij alle instructies van het nieuwe bewind ‘zorgvuldig en zonder verzuim, met alle ijver zou uitvoeren’.⁴⁶ Pas in september ontving hij de tekst van het Tractaat van Den Haag van 16 mei 1795. Van der Goes wenste de heren Staten-Generaal daarmee eerbiedig geluk, maar uit zijn toevoeging van hoop kan ook twijfel gelezen worden: ‘de goede God tegelijk biddende, dat dit tractaat ’s lands welzijn, vrijheid en onafhankelijkheid zal ver-eeuwigen’.

Zuivering overleefd

Omstreeks deze tijd leed Van der Goes in heviger mate aan een ziekte die hem al zo’n drie maanden parten speelde. Bij zijn oude reumatische klachten kwamen nu galkolieken en terugkerende koortsen. In september 1795 nam Van Nieuwerkerke de correspondentie met Den Haag over en alarmeerde hij de nieuwe griffier van de Staten-Generaal, Willem Quarles. Madrileense artsen meenden dat het leven van de gezant in gevaar was. Hij was afgemat, afgefallen en niet in staat uit bed te komen. Begin oktober vroeg Van Nieuwerkerke Den Haag permissie Van der Goes tot herstel van zijn gezondheid naar Frankrijk te laten gaan. Zijn toestand verslechterde echter snel. Hij was op sterven na dood. Van Nieuwerkerke rapporteerde Quarles dat Van der Goes in de nacht van 3 oktober ‘op het uiterste’ was geweest. De artsen hadden hem toen ‘een lavement van quine geadministreerd’ waardoor de koorts enigszins week. Het lijkt erop dat Van der Goes malaria had.

Kort daarna trof het echtpaar Van der Goes een nog groter onheil. Na een hevige ziekte van slechts drie dagen stierf hun enig kind, de zesjarige Marianne, op 28 oktober.⁴⁷ Maarten en Françoise hielden het thuis niet meer uit. Zij kregen onderdak aangeboden bij de Portugese ambassadeur. Er werd besloten niet langer te wachten op de reactie uit Den Haag. Op 5 november vertrokken de Van der Goesen naar de grens bij Bilbao en vandaar naar Bordeaux waar zij na een reis van 23 dagen aankwamen.

Van der Goes dicteerde in Bordeaux aan zijn vrouw een brief aan Quarles: ‘Mijn toestand heeft door deze reis veel gewonnen. De kolieken

hebben mij, zoals voorzegd was, geheel verlaten. Alleen blijft in mij een grote zwakheid in armen en benen, en een soort lammigheid in de handen, gewone gevolgen van die fatale ziekte, welks genezing veel geduld vereist.⁴⁸ Hij wilde onder geen beding terug naar Madrid. Begin 1796 werd zijn terugroeping geregeld. Het voorstel van het nieuw ingestelde Comité voor Buitenlandse Zaken van 19 januari was in milde termen gesteld: 'dat de Envoyé Van der Goes, uit hoofde zijner indispositie op een honorabele wijze zou worden gerappelleerd, met verklaring dat H.H.M. genegen zijn, hem, na het herstel zijner gezondheid in een andere post te employeren en met behoud van zijn tractement gedurende een half jaar.' Uit correspondentie van zijn vrouw blijkt dat Van der Goes zeer verrast was over de classificatie eervol omdat hij dat, na alles wat er in Nederland gebeurd was, niet meer had verwacht.⁴⁹ Hij was immers een diplomaat van de 'oude orde'. Het duurde echter tot mei van dat jaar, voordat de Van der Goesen via Parijs in Den Haag waren teruggekeerd. Van der Goes was nu 45 jaar, zonder nieuwe aanstelling, feitelijk ambteloos burger, zonder inkomen en met nogal wat schulden in Spanje.

Ambteloos zeker, maar Van der Goes was niet ontslagen zoals een flink aantal van zijn collega-gezanten. Het revolutionaire bewind wilde ook in de buitenlandse dienst de bakens verzetten en 'Bataafse' gezanten aanstellen op wie politiek kon worden vertrouwd. Illustratief is hier het geval van Arend Willem van Reede, vriend van Van der Goes, die veertien jaar gezant was geweest in Berlijn. Eind oktober 1795 werd hij met onmiddellijke ingang teruggeroepen 'als schuldig aan verraad tegen zijn vaderland met de last zich bij de Staten te komen verantwoorden'. Van Reede kreeg opdracht om bij zijn afscheidsgesprek te zeggen dat de betrekkingen met Pruisen onveranderd goed bleven, maar dat, nota bene, de terugroeping uitsluitend hemzelf, Van Reede, betrof omdat hij het vertrouwen had verloren. Van Reede rapporteerde onderkoeld terug dat de Pruisische regering weigerde zijn rappel aan te nemen. De omstandigheden waren er niet naar dat deze de koning van Pruisen toelieten het nieuwe bewind in Nederland te erkennen. Van Reede mocht wel Berlijn verlaten maar niet het land. De Staten reageerden opgewonden en gingen steun zoeken bij de nieuwe Franse bondgenoot om de erkenning door Pruisen te bewerkstelligen. Dat zou echter nog een tijdje duren.⁵⁰

De voorraad ervaren 'revolutionaire' diplomaten was niet groot. In het Comité voor Buitenlandse Zaken onder de patriottische leider Pieter Paulus, was Willem Anne Lestevenon van Berkenrode de enige met

diplomatieke ervaring.⁵¹ Bij deze zuivering moest het bewind oppassen het kind niet met het badwater weg te gooien. Van der Goes bleef boven de markt hangen, misschien zelfs geholpen door zijn persoonlijke omstandigheden. Nogal geïsoleerd van het vaderland, bleef hij in Madrid dienstvaardig zijn werk doen. Hij had kennelijk onvoldoende politieke binding met het oude stelsel om ontslag te vragen, zoals Van Nagell in Londen wel deed. Van der Goes had zich nooit als een uitgesproken Oranjegezinde laten kennen, evenmin als verklaarde patriot. Hij was zeker niet van het hoofdstuk 'haat' tegen het stadhouderlijk regime. Van der Goes was eerder van de 'rede', maar hij had in zijn rapportages weinig bewondering voor het dikwijls grove optreden van het Franse revolutionaire regime en zijn bevrijdingsscharen. Simon Schama rangeerde Maarten van der Goes onder het conservatieve Amsterdamse patriciaat: 'men who dominated the Francophile interest in the 1780's and who thought of themselves as the "natural" successors to power on the defeat of their Orangist adversaries'. Maarten van der Goes was geen Amsterdammer. Schama bedoelde wellicht zijn oom, Franc van der Goes.⁵² Maarten van der Goes beschikte niet over een opmerkelijk fortuin, zodat er natuurlijk ook een financiële reden was om zich in deze woelige tijden koest te houden. Hij kwam bovendien uit een bestuurdersfamilie waarin het dienen van de publieke zaak vooropstond.

Vader Adriaan toonde eerder, tijdens de crisis van 1785-1787, een bijna flegmatieke benadering van de moeilijkheden in zijn brieven aan zoon Maarten. 'De [Haagse] burgerij begint ongerust te worden over de absentie van het hof die hen inkomstenderving brengt. Zij hebben geprobeerd een rekest aan te bieden aan de soeverein [de Staten-Generaal] om hen te beloven Montesquieu te engageren [de scheiding der machten in te voeren] en de prins te vragen terug te keren en het commando van het garnizoen weer op zich te nemen.' Adriaan twijfelde of het de burgerij zou worden toegestaan zich op de een of andere manier met staatszaken te bemoeien. In mei 1786 heette het: 'les affaires publiques se embrouillent de plus en plus, en wie kan dat oplossen?'⁵³ Maarten bewaarde in zijn archief een krantenknipsel uit de *Hamburgische Neue Zeitung* van 31 oktober 1787 waarin melding werd gemaakt van het mogelijk terugroepen van de gezanten Brantsen uit Parijs, Franco van Berckel (broer van de Amsterdamse pensionaris) uit Amerika, Dirk Wolter van Lynden uit Londen en Jan Carel van der Borch uit Stockholm omdat zij in ongenade gevallen waren. Van der Goes stond ook in dat rijtje.⁵⁴ Alleen Brantsen en Van Lynden werden daadwerkelijk teruggeroepen. Uit de eerdergenoemde brief van Françoise van der Goes uit Bordeaux

kan worden afgeleid dat Van der Goes rekening hield met ontslag na de omwenteling. Wat er ook van zij, het is niet met zekerheid vast te stellen aan welke zijde van de politieke tweedracht hij op dat moment stond. Aan het expliciet maken van een keuze bij de Bataafse omwenteling ont kwam hij.

Vader Adriaan werd, zoals reeds beschreven, na de omwenteling zelfs benoemd tot voorzitter van de provisionele raad van Den Haag.⁵⁵ Opmerkelijk is dat ‘burger en medeburger’ Maarten van der Goes, een jaar na zijn terugkeer in Den Haag op 3 mei 1797, met grote meerderheid verkozen werd tot lid van die gemeenteraad waarvoor hij nog diezelfde dag bedankte, omdat, zo schreef hij, ‘ik in een andere loopbaan zijnde dezelve verlang te vervolgen, overtuigd in dat vak mijn vaderland beter van dienst te kunnen zijn’.⁵⁶ Zijn jongere broer Franc van der Goes bleef na de omwenteling thesaurier van Den Haag. Er bestond kennelijk geen politieke weerstand tegen de familie Van der Goes en evenmin getuigden de Van der Goesen van weerstand tegen de Bataafse Republiek. Een zekere reputatie van gematigd en ervaren bestuurder zal aanleiding zijn geweest voor het Bataafs bewind om Van der Goes in augustus 1797, toen hij geheel hersteld was, een nieuwe aanstelling te geven, als commissaris bij de vredesonderhandelingen tussen Frankrijk en Groot-Brittannië in Lille.

Lille [1797]

1797 werd een precair jaar in de titanenstrijd tussen de toenmalige Europese grote mogendheden. Er leek geen kruid gewassen tegen de successen van de Franse revolutionaire legers. Englands oude bondgenoot Pruisen was al uit de oorlog. Uit puur zelfbehoud had het tegenover Frankrijk neutraliteit gezocht. In Italië zegevierde de jonge generaal Napoleon Bonaparte. Spanje had de weerstand eveneens opgegeven, het had zich verbonden met Frankrijk. Oostenrijk werd oorlogsmoe en zocht het compromis. Na de dood van keizerin Catharina II van Rusland in november 1796, was haar zoon tsaar Paul een neutralistische koers gaan varen ten aanzien van de ontwikkelingen in het Westen. De grote Eerste Coalitie tegen Frankrijk viel in 1797 uit elkaar.

Groot-Brittannië kwam alleen te staan tegenover zijn aartsrivaal. De Britse eerste minister William Pitt had overigens al in het najaar van 1796 geoordeeld dat de tijd rijp was om voelhorens uit te steken naar Frankrijk. Beide landen hadden grote moeite om de oorlog te financieren. Het rommelde ook weer in de Franse binnenlandse politiek. Het Directoire, na de periode van de Terreur aan de macht gekomen, zat niet stevig in het zadel. Maar Pitt onderschatte de vastberadenheid van de tegenstander. Toen de Britse onderhandelaar, Lord Malmesbury (die in 1787 als Britse gezant James Harris in Den Haag bewaker was geweest van de restauratie van het stadhouderlijk bewind), eindelijk in Parijs welkom was, liepen de besprekingen al spoedig spaak. In december 1796 kreeg Malmesbury 24 uur om het land te verlaten. De tijd was nog geenszins rijp, de missie slecht voorbereid en de Britten hadden verzuimd hun Oostenrijkse bondgenoten te informeren. Als preconditionie voor de onderhandelingen stelden zij hoog opgeschroefde voorwaarden die voor de Fransen volstrekt onacceptabel waren. Als klap op de vuurpijl bleek Frankrijk een invasiemacht van vijftienduizend man op zee te hebben

om een (overigens mislukte) poging te doen de Ieren te steunen in hun opstand tegen het Britse gezag.¹

In het voorjaar van 1797 verslechterde de toestand nog meer. Het eerste en laatste bastion voor de verdediging van de onschendbaarheid van de Britse Eilanden, de Royal Navy, sloeg bij Spithead en op de Nore in de monding van de Theems aan het muiten, terwijl er op dat moment sterke geruchten gingen dat er in Nederland een invasievloot werd uitgerust. Oostenrijk stemde in april na enkele nederlagen in met de wapenstilstand van Leoben die later dat jaar zou leiden tot de Vrede van Campo Formio. Uit Parijs kwamen rapporten over toenemende binnenlandse politieke strijd. Pitt probeerde het nu opnieuw. Dit keer bleken de Fransen wel bereid te onderhandelen, wetende dat zij Oostenrijk in de klem hadden en Engeland op het Europese vasteland politiek terrein verloor. In juni werden de besprekingen hervat, maar niet in het onrustige Parijs. Malmesbury moest naar Lille, Vlaams Rijssel, komen.²

Een Vrede van Lille?

De Amerikaanse historicus Paul Schroeder gaat niet erg diep in op deze twee ronden van vredesonderhandelingen, die hij ongestructureerd noemt en die beide zonder resultaat eindigden. Hij vindt de vraag gerechtvaardigd of beide landen op dat moment werkelijk vrede wilden. Ook Schama besteedt er geen inhoudelijke aandacht aan.³ Voor de carrière van Van der Goes is nadere beschouwing van ‘Lille’ echter wel van belang. Het was zijn eerste kennismaking met de suzereine houding van Frankrijk ten aanzien van de Bataafse buitenlandse politiek. Hij kreeg een buitengewone kans om het Bataafs bewind zijn diplomatieke vaardigheid te tonen en tegelijkertijd het politiek vertrouwen van de Nationale Vergadering, de opvolger van de Staten-Generaal, te winnen.

Frankrijk en Engeland verkeerden beide als gevolg van jaren oorlogsvoering in aanzienlijke financiële nood. Dat was wellicht meer nog dan de geopolitieke situatie aanleiding om de wegen naar vrede te verkennen. In beide landen bestond politieke verdeeldheid over voortzetting van de oorlog. Er waren in beide hoofdsteden meer vredelievende, en meer strijdlustige kampen onder de machthebbers. Vooral de binnenlandse politieke tegenstellingen in Frankrijk speelden bij de onderhandelingsronde in Lille een doorslaggevende rol, in het bijzonder voor de Nederlandse belangen.

Caricatures Hollandaises, *Franse spotprent op de Hollandse laksheid in de behartiging van het landsbelang*, ca. 1795

*Laurens Pieter van de Spiegel (1737-1800), de laatste Raadpensionaris
van de oude Republiek en 'leermeester' van Van der Goes*

The first articles of requisition, *Engelse spotprent op het Haags Verdrag van 16 mei 1795 waarbij de Bataafse Republiek verplicht werd enorme financiële vergoedingen te betalen voor de 'bevrijding'*, door Isaac Cruikshank, 1795

*Andreas Peter Graaf von Bernstorff (1735-1797), door Jens Juel, ca 1790.
Eerste minister van Denemarken en 'leermeester' van Van der Goes*

De Nationale Vergadering in 1797 door George Kockers

*Alexander Gogel (1765-1821) door Mattheus Ignatius van Bree, ca. 1812.
Gogel was korte tijd waarnemend agent van Buitenlandse Betrekkingen
en collega-agent van Van der Goes*

*Daniël Delprat (1758-1841), schilderij door J.B. van der Hulst, 1836.
Delprat was particulier secretaris van Van der Goes*

Gezicht op de Kneuterdijk met rechts het huis waar Van der Goes woonde en kantoor hield, het huidige Johan de Witthuis. Tekening door J.E. la Fargue

In april 1797 waren in Frankrijk verkiezingen gehouden voor de wetgevende raden waarbij gematigden en heimelijk royalisten een meerderheid hadden behaald. Deze groep stond in het algemeen open voor beëindiging van de oorlog en een vergelijk met Engeland, was tegen annexatie ter vergroting van het Franse territoir, vreesde een tweede Terreur bij voortdoring van de oorlogssituatie⁴ en was in het algemeen minder enthousiast over republikeinse kruistochten in Europa. In het uitvoerende Directoire stonden de met deze gedachten sympathiserende Lazare Carnot en Francois Barthélemy tegenover het radicale driemanschap Paul Barras, Jean-Francois Reubell en Louis-Marie de la Révellière-Lépeaux. Zij waren de vertegenwoordigers van de partij die door de ontwikkelingen van 1797 de kans schoon zag te proberen Engeland te isoleren en zijn macht ter zee en overzee te breken. Een vrede met Engeland mocht Frankrijks positie op het vasteland van Europa niet hinderen, maar een snelle vrede kon behulpzaam zijn voor de economische stabilisering van het republikeinse bewind in Frankrijk. Tijdens de eerste maanden van de onderhandelingen in Lille had de vredespartij nog min of meer de overhand, maar in de loop van de zomer verloren de gematigden politiek terrein. De verdeeldheid had merkbare invloed op de instructies aan de Franse onderhandelaars, Étienne-Francois Letourneur en Hugues Maret, die bovendien ook onderling rivaliserende agenda's bleken te hebben.

In Engeland realiseerde men zich in 1797, nu het land op het continent geen voet aan de grond meer had, dat herstel van de financiën, rust in het koninkrijk en consolidatie van de koloniale veroveringen de voorkeur hadden. Daartoe zou een time-out in de strijd met Frankrijk welkom zijn. Althans dat vond een deel van het Britse kabinet onder leiding van Pitt. Een andere invloedrijke groep rond de minister van Buitenlandse Zaken, Lord Grenville, die zich gesteund wist door koning George III, argumenteerde sterk tegen een vergelijk met de Fransen en het opgeven van de strijd voor de strategische doelen op het continent, waaronder herstel van het oude machtsevenwicht. Pitt kreeg weliswaar het voordeel van de twijfel, maar het betekende dat zijn onderhandelaar Malmesbury, ook in deze ronde, met gebonden handen in het strijdperk trad.⁵

De eerste, verdragende schermutselingen aan de onderhandelingstafel gingen over zaken als de Franse eis dat koning George zijn aloude titel 'Roi de France' subiet opgaf. Daarna concentreerde de discussie zich spoedig op de vraag hoe de overzeese bezittingen van Frankrijks bondgenoten Spanje en, met name, de Bataafse Republiek konden bijdragen

aan het bereiken van een snelle vrede tussen beide grote mogendheden. De Tilburgse jurist Raymond Kubben heeft dit onderhandelingsproces vanuit een juridische benadering uitgebreid beschreven.⁶ Kort gezegd kwam de tegenstelling neer op de eis van Engeland tot terugkeer naar de geopolitieke toestand op het continent van voor de oorlog (de *status quo ante bellum* en met name de ontruiming van België), terwijl ten aanzien van de Britse veroveringen van Franse, Spaanse en Nederlandse koloniën de geldende situatie (de *status quo post bellum*) moest worden aanvaard. Frankrijk eiste van Engeland erkenning van de Franse gebiedsuitbreidingen op het vasteland en, mede geconfronteerd met de aangegane verplichtingen in de verdragen met haar bondgenoten, teruggave van alle koloniale veroveringen. De overzeese bezittingen waar het echt om ging waren evenwel niet Spaans en zeker niet Frans, maar Nederlands.

In Nederland, waar in 1797 de heftige discussie over een constitutie voor de Bataafse Republiek tussen radicalen en gematigden, tussen federalisten en unitariërs, aristocraten en democraten, onverminderd voortging, vormde de nijpende situatie van de schatkist een sterke aanmoediging om vrede te willen. De Nationale Vergadering herinnerde zich artikel v van het Tractaat van Den Haag, de kostbare bezegeling van de Franse bevrijding. Dit artikel stipuleerde dat Frankrijk en de Bataafse Republiek niet zonder elkaar met Engeland vrede zouden sluiten of onderhandelen over vrede.⁷ De Commissie voor Buitenlandse Zaken van de Nationale Vergadering benoemde een delegatie van commissarissen om zich bij de onderhandelingen in Lille te voegen. Dat was op zichzelf geen merkwaardig besluit, want zoals aangegeven speelde het lot van de Nederlandse koloniën een sleutelrol in het steekspel tussen de Fransen en de Britten. Sterker nog, bij het Tractaat van Den Haag behoorden geheime artikelen, waarvan het zesde een wederzijdse waarborg tot het behoud en gebruik van elkaars overzeese bezittingen inhield.⁸ Naar de opvatting van Den Haag volgde uit het bondgenootschap dat de Bataafse overzeese bezittingen voor Frankrijk van even eminent belang waren als voor de Republiek zelf. Niet alleen economisch, zeker ook militair.

Na de omwenteling van januari 1795 waren de Britten begonnen niet alleen bezittingen in West-Indië, maar vooral de strategisch belangrijke steunpunten van de zieltogende *voc* te bezetten. In augustus 1795 vielen Trincomalee, op het kaneeleiland Ceylon, en Malacca. Begin 1796 volgden Colombo en Indië (met uitzondering van Java) en andere handelsposten. In maart 1796 zeilde een Britse expeditie uit naar Kaap de Goede Hoop, zogenaamd in naam van de Prins van Oranje. Weerstand kon niet lang worden volgehouden. In september was de Kaap Engels.

Het Bataafs bewind rustte eskaders uit om de bezittingen in de Oost en de West te beschermen, maar rekende daarbij tevergeefs op Franse bijstand. Schout-bij-nacht Engelbert Lucas, op weg naar de Kaap, zou volgens Den Haag hulp krijgen van een Frans eskader, maar daarvoor bleek eerst drie miljoen op tafel gelegd te moeten worden. Voor anker wachtend in de Salhanda Baai ten noorden van de Kaap, waren de Nederlanders op 16 augustus 1796 een eenvoudige prooi voor de Britse vloot. De Kaap en Ceylon waren in die tijd van zeilvaart de belangrijkste aanloophavens en steunpunten op de route naar Voor- en Achter-Indië. Het bezit ervan was ook vanwege de toenemende Franse druk op Voor-Indië voor de consolidatie van de Britse macht ter zee cruciaal. Of zoals een Britse zeeofficier het belang van de Kaap uitdrukte: ‘What was a feather in the hands of Holland, will become a sword in the hands of France.’⁹

‘Een ander bekwaam persoon’

De delegatie van de Nationale Vergadering bestond uit twee burger-representanten, Willem Anne Lestevenon (zoon van de oud-ambassadeur Mattheus Lestevenon) en Joan Arent de Vos van Steenwijk, alsmede de Amsterdamse handelsspecialist Theodoor van Marselis.¹⁰ De Bataafse gezant in Parijs, Caspar Meyer, kreeg opdracht een uitnodiging van het Frans bewind uit te lokken. (Hij maakte geen deel uit van het onderhandelingssteam. Meyer had een te radicale reputatie.) De nieuwe Franse minister van Buitenlandse Zaken Talleyrand reageerde niet onwelwillend maar onverbindend. Hij vroeg om inbreng van nuttige onderhandelingsargumenten. Tegelijkertijd liet hij de Franse gezant in Den Haag, Francois-Joseph-Michel Noël, de druk verhogen op de Nationale Vergadering om het grondwetsontwerp voor een eenheidsstaat te aanvaarden. Het zou immers helpen als de Bataafse Republiek tegenover de Britten als ‘echt’ land kon worden gepresenteerd. Toen uit Parijs bericht kwam dat de mogelijkheid van afstand doen van Nederlandse koloniale bezittingen reeds op tafel lag, kreeg de delegatie eind juli opdracht spoorlags naar de Franse hoofdstad te vertrekken. In Lille zelf bleven de Nederlanders niet welkom.

Nauwelijks aangekomen vroeg Lestevenon op 31 juli om van zijn misserie te worden ontheven. De hoofdschout te Haarlem had een aanklacht tegen hem in voorbereiding wegens schending van de goede zeden, waartoe in die tijd niet homofilie behoorde. De Nationale Vergadering moest begin augustus op zoek naar ‘een ander bekwaam persoon’. De

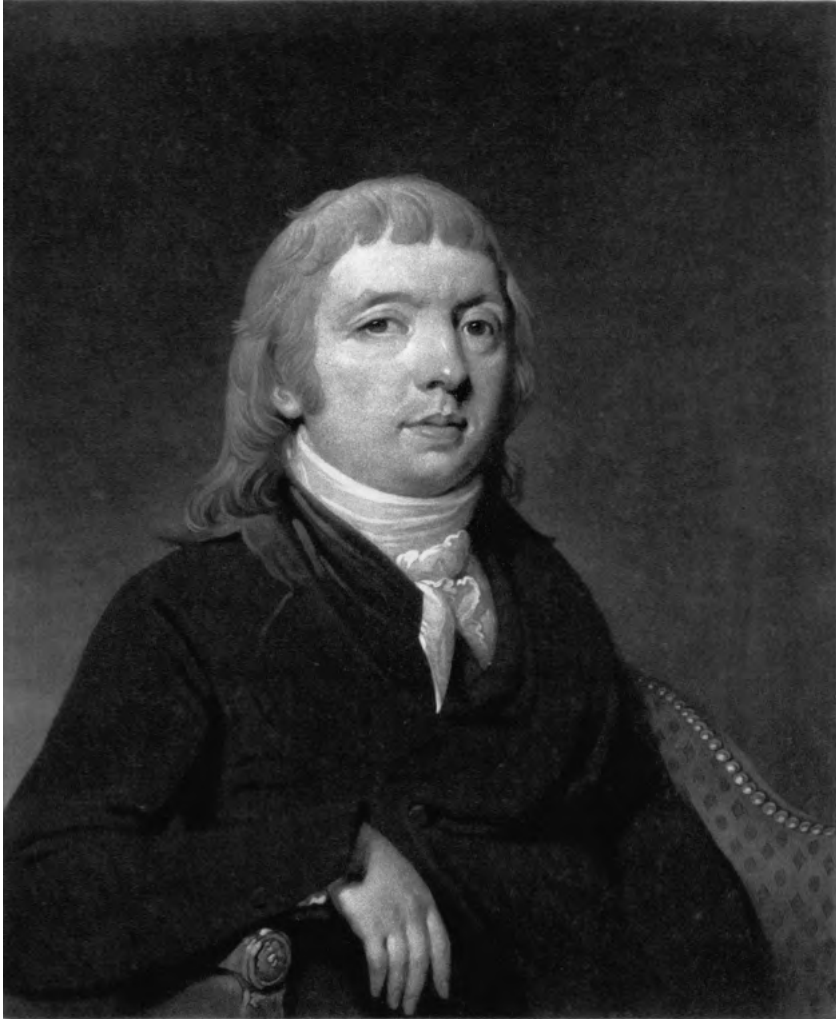

Maarten van der Goes, physionotrace door Gilles-Louis Chrétien

dienstdoende voorzitter van de volksvertegenwoordiging, de Delftse regent-patriot Willem Hendrik Teding van Berkhout, herinnerde zich een diner op 26 juli bij de Spaanse minister in Den Haag, José de Anduaga, waarbij behalve de meeste buitenlandse diplomatieke vertegenwoordigers en de pas aangestelde commissarissen Lestevenon en De Vos van Steenwijk ook de gewezen Nederlandse gezant in Spanje, Van der Goes, aanwezig was. Van der Goes kende Anduaga nog uit zijn Madrileense tijd. Van Berkhout had tijdens de conversatie over de buitenlandse politiek in het Spaanse Hof aan het Westeinde een goede indruk van Van der Goes overgehouden. Na het onmiddellijke ontslag van Lestevenon zocht Teding van Berkhout meteen Van der Goes op. Het gesprek onder vier ogen resulteerde in een aanbod van de voorzitter om Van der Goes voor te dragen als vervanger van Lestevenon. Van der Goes greep zijn kans en ging hierop in.

Met de beschikbaarheid van Van der Goes op zak toog Teding van Berkhout op 4 augustus naar de vergadering van de Commissie voor Buitenlandse Zaken, die de gewezen gezant met eenparigheid van stemmen kandidaat stelde. In de plenaire zitting van de Nationale Vergadering, op 10 augustus 1797, werd Van der Goes met grote meerderheid benoemd als commissaris naar de vredesonderhandelingen met Engeland ‘na enige tegenstribbelingen van Quesnel, Witbols en een paar anderen, die absoluut Pasteur wilden hebben’.¹¹ Quesnel en Witbols behoorden tot de linkervleugel van de Nationale Vergadering die in Van der Goes wellicht een vertegenwoordiger van het ancien régime zagen. Pasteur was een gerespecteerde onafhankelijke unitarische patriot.¹² Volgens Teding van Berkhout toonde Van der Goes zich zeer gevoelig voor de moeite die hij genomen had om hem die missie te bezorgen. Aan Robert Barclay, werkzaam voor het Engelse bankiershuis Crawford in Rotterdam, die in Den Haag optrad als geheim agent van de Britse regering, zou Schimmelpenninck verzekerd hebben dat hij het was geweest die de antecedenten van Van der Goes had nagegaan en daarover aan de Commissie had gerapporteerd. Barclay schreef aan Lord Grenville: ‘that M. van der Goes’s private sentiments are pure “Federalisme” (as it is called here), or for any government that may resemble the old system (but I do not think him personally attached to the House of Orange), which is in fact the politics of the moderates here.’¹³

Voor de moderaten, in beginsel voor centralisering van de staat maar met behoud van zekere onafhankelijkheid van de lokale besturen, waartoe ook Schimmelpenninck behoorde, leek Van der Goes in ieder geval

Jacob George Hieronymus Hahn (1761-1822)
door Charles Howard Hodges, 1795

niet de beginselen van de linkervleugel van de Nationale Vergadering toegedaan en daarom passend bij de overheersende visie in de Commissie.

Na een gesprek met de fungerende voorzitter van de Commissie voor Buitenlandse Zaken, de Leidse advocaat Jacob George Hahn, vertrok Van der Goes met zijn vrouw Françoise op 18 augustus naar Parijs. Door zijn benoeming bestond de delegatie nu uit de Overijsselse gematigde patriot en lid van de Nationale Vergadering De Vos van Steenwijk, een handelsspecialist, Van Marselis (die Van der Goes in zijn Spaanse tijd had leren kennen als secretaris van de Directie der Levantse Handel te Amsterdam) en, niet geheel onhandig, een ervaren diplomaat.¹⁴ Chroniqueur M. Bosset beschouwde mevrouw Van der Goes als de niet minst invloedrijke persoon binnen de delegatie.¹⁵ Hahn had hoge verwachtingen van Van der Goes en drukte hem op het hart naast de officiële correspondentie vooral gebruik te maken van de ‘amice-brief’ als dat ter wille van de vertrouwelijkheid beter uitkwam. Een gelijksoortige afspraak had commissielid Jan Bernd Bicker eerder met De Vos van Steenwijk gemaakt. Een particuliere ‘amice-brief’ was een veelgebruikt medium om bepaalde inside-information over politieke ontwikkelingen door te geven en te duiden. Bestond er binnen de Commissie vrees voor informatieachterstand of was er zelfs sprake van rivaliteit tussen de heren Hahn en Bicker? Barclay verwachtte dat Van der Goes wel de leiding zou nemen van de delegatie. Opvallend is dat de rapportage van de commissarissen na aankomst van Van der Goes meteen de gestructureerde aanpak van een diplomatieke dienst kreeg.

Het aanvaarden van de functie van commissaris bij de vredesonderhandelingen was een beslissend moment in het leven van Van der Goes. Hij verbond zich als staatsdienaar aan het nieuwe revolutionaire bewind. Een gelegenheid om politiek actief te worden in de Haagse gemeenteraad had hij eerder dat jaar afgewezen uit verlangen zijn vak als diplomaat, indien mogelijk, te kunnen blijven uitoefenen.¹⁶ Dat geeft aan dat Van der Goes geen politieke ambities koesterde, maar ook dat het ancien régime naar Bataafse maatstaven niet erg aan hem kleefde. Het nieuwe bewind stelde vertrouwen in zijn deskundigheid en zijn wens om het vaderland te dienen. Daarom was hij aanvaardbaar.

*Jan Bernd Bicker (1746-1812)
door onbekende maker, 1792*

Sigaar uit andermans doos

Op het moment dat Van der Goes in Parijs aankwam, waren de onderhandelingen in feite al vastgelopen. Niet eens zozeer omdat de posities diametraal tegenover elkaar bleven staan, als wel vanwege de allesoverheersende sfeer van politieke instabiliteit in Frankrijk en Engeland én in de Republiek. Na de verwerping van de ontwerpconstitutie door de Bataafse Nationale Vergadering op 8 augustus nam de tegenstelling tussen gematigden en vooruitstrevenden steeds scherpere vormen aan. Dat droeg ertoe bij dat de over het algemeen gematigd samengestelde Commissie voor Buitenlandse Zaken zich niet kon veroorloven de onderhandelaars veel ruimte te geven om concessies te doen aan wat tot vitale staatsbelangen behoorde. Lord Malmesbury schreef op 25 juli al aan Grenville dat het lot van de onderhandelingen volgens hem veel minder afhing van de gesprekken in Lille dan van ‘wat er wel eens spoedig kon gebeuren in Parijs’,¹⁷ waarmee hij doelde op de strijd tussen de facties binnen het Franse Directoire.

Frankrijk zat bovendien diplomatiek in een uitdagend parket omdat het in het geheim separaat met Engeland en met de Britse coalitiegenoot Oostenrijk over vrede onderhandelde. In dit geraffineerde scenario kwam directe betrokkenheid van bondgenoten niet goed uit. Het Frans bewind was zich evenwel terdege bewust dat er, in het bijzonder jegens de Bataafse Republiek – formeel belligerent tegen Engeland –, verdragsverplichtingen bestonden.¹⁸ De Franse onderhandelaars argumenteerden dat, wanneer men daarmee rekening hield, voortzetting van de gesprekken met Malmesbury geen zin had. Intussen was Talleyrand eind juli minister van Buitenlandse Zaken geworden. Het Directoire, verdeeld in haviken en duiven, sloot nu een typisch Frans compromis. De Bataven mochten onder druk gezet worden, maar concessies mochten niet gedaan worden zonder hun expliciete instemming. Talleyrand had zich hiermee tegen de achtergrond van de tweespalt in de Franse politiek van een zekere vrije hand verzekerd om te pogen de vrede met Engeland zo spoedig mogelijk door te drukken. Daartoe was nodig de verworven geopolitieke positie van Frankrijk te consolideren door de vrede te ‘kopen’ met een sigaar uit andermans doos. Erkenning door Londen van de Franse inbezittingen op het Europese vasteland kon worden gecompenseerd met acceptatie van de Britse veroveringen van Nederlandse en Spaanse koloniën.¹⁹ Inmiddels was de binnenlandspolitieke situatie in Engeland zodanig dat de bezetting van België de regering-Pitt geen oorlog waard was, te

meer nu behoud van de koloniale veroveringen bespreekbaar bleek te zijn.²⁰

Half augustus 1797 bleek het principiële verschil van opvatting tussen Fransen en Bataven over het te volgen onderhandelingsbeleid ten aanzien van de Nederlandse koloniale bezittingen. De Vos van Steenwijk informeerde daarover meteen zijn nieuwe collega Van der Goes. Het Directoire had aanvankelijk een rechte rug getoond door de teruggave van de koloniën als preconditionie voor de onderhandelingen in Lille te stellen. Daarmee handelde het op het eerste gezicht naar de letter van het Tractaat van Den Haag. Lord Malmesbury had daarop gereageerd met de stelling dat teruggave als preconditionie iedere reciprociteit uitsloot en alle verdere onderhandeling over compensatie onmogelijk maakte. Hij herinnerde eraan dat de compensatie van inbezittingen (lees: veroveringen) reeds in de vorige ronde van besprekingen, waar de Bataafse Republiek niet bij was betrokken, als uitgangspunt overeengekomen was.²¹

Gesteund door het Directoire begon minister Talleyrand, ook via de Franse gezant in Den Haag, een informeel offensief om de Bataafse delegatie rijp te maken voor de gedachte het beginsel van compensatie te aanvaarden. Het Bataafs bewind was door de afspraak over compensatie onaangenaam verrast. De irritatie in Den Haag werd niet verminderd door de aanhoudende weigering van Talleyrand om de delegatie rechtstreeks met de Britse onderhandelaars in Lille in contact te brengen. De Commissie voor Buitenlandse Zaken besloot begin augustus voet bij stuk te houden.

Het Bataafs bewind dacht bepaald niet in geopolitieke, maar veeleer in commerciële termen waarin de Fransen, met hun in die tijd beperkte koloniale belangen, minder dachten. Later zou Van der Goes neutralisering van de Republiek tot hoeksteen van zijn beleid maken om de (zee)handel te laten herstellen. Getrouw de traditie ontworpen door Hugo de Groot, ondersteunde de Bataafse Republiek haar economische belangen door in haar diplomatie principieel legalistische argumenten naar voren te brengen. Kubben heeft laten zien dat Frankrijk de wettelijke gelijkheid van de Bataafse Republiek tijdens de episode-Lille niet respecteerde. Het beschouwde de Republiek niet als mede-belligerent, maar als een ‘auxiliair’, dat wil zeggen: een mogendheid die zelf geen oorlogvoerende partij is, maar op grond van een verdragsrelatie met een belligerent verplicht is aan dat land bepaalde diensten te verlenen. Rechtstreekse deelname van de commissarissen aan de onderhande-

lingen werd nooit formeel geweigerd maar met praktische bezwaren afgewimpeld.²² Juist dat rechtstreekse contact met de Britten was voor de Bataafse Republiek een kwestie van prestige. Omineus was immers het bezwaar dat Talleyrand een paar keer naar voren bracht: was de Bataafse Republiek eigenlijk wel een zelfstandige speler in het internationaal verkeer? Het land had niet eens een constitutie! De Commissie voor Buitenlandse Zaken meende echter vast te mogen houden aan de letter van de geheime artikelen van het Haags Tractaat. Bovendien waren de meeste koloniën onder valse voorwendsels en tegen de beginselen van het volkenrecht in handen van de Engelsen gevallen. De anti-Britse gevoelens in de Bataafse Republiek werden in Parijs wellicht onderschat. Toch erkende de Commissie een dilemma. Door beginselvaste afwijzing van compensatie zou de schuld van het afbreken van de onderhandelingen op het bord van de Bataafse Republiek kunnen worden geschoven met alle gevolgen van dien. Maar het Bataafse standpunt werd, behalve door commerciële belangen, ook gevoed door politieke overwegingen. Niet vergeten moet worden dat Lille het eerste optreden was in de internationale diplomatie sinds het Tractaat van Den Haag van mei 1795. De garanties van het Tractaat op buitenlandspolitiek terrein werden nu voor het eerst op de proef gesteld. Het bewind moest de binnenlandse politiek laten zien dat de Bataafse Republiek in het internationaal krachtenveld haar onafhankelijkheid kon waarmaken. Nog eind juni 1797 had in de Nationale Vergadering een hard verwijt geklonken. De Commissie zou onvoldoende doen tegen het verval van de Republiek tot een staat van politieke nietigheid.²³ Daarom schoof zij in zoverre iets op dat zij de delegatie instrueerde het ultimatum van het Directoire aan Malmesbury te steunen. Over compensatie mocht pas worden gesproken indien de Bataafse commissarissen gelegenheid kregen hun zaak rechtstreeks bij de Britten te bepleiten. Het leek standvastig, maar in feite had de Commissie toegegeven en compensatie geaccepteerd.

Intussen zat de koppigheid van de Nederlanders de Fransen danig dwars. De dagboeken van Malmesbury illustreren hoe de Franse onderhandelaars over hen dachten. Letourneur liet zich tijdens een toneelvoorstelling in Lille tegen de Brit ontvallen blij te zijn in het theater even verlost te zijn van de lastige bondgenoten. De vertraging in de onderhandelingen was niet zozeer aan de Spanjaarden te wijten, want 'ce sont ces maudits Hollandois qui font les revêches'.²⁴ Volgens Letourneur had het Directoire de Bataafse Republiek gewoon een kant-en-klare constitutie moeten opleggen. Zijn collega Maret, handlanger van Talleyrand,

vond 'the Dutch plenipotentiaries at Paris to be prejudiced and insufficient men'.²⁵

De Vos van Steenwijk legde het Haagse standpunt nota bene eerst voor aan Talleyrand in een conceptnota, een uitzonderlijke gelegenheid om zich met de redactie te bemoeien die de Franse minister zich natuurlijk niet liet ontglippen. Hij stelde voor een passage op te nemen die het mogelijk zou maken om de voordelen die de Bataafse Republiek zou genieten van haar teruggekregen bezittingen ook aan andere landen te gunnen. Talleyrand deed een beroep op de Hollanders een offer te brengen voor de vrede in Europa. Geef de onderhandelingen een kans om hervat te worden, zo voegde hij eraan toe, uiteindelijk zullen zij zeer waarschijnlijk toch afgebroken moeten worden. Het bleef op dat moment onduidelijk wat Talleyrand met die laatste opmerking suggereerde.

De Franse en Britse onderhandelaars hadden het volgende bedacht. De baai van Trincomalee (oostkust Ceylon) zou niet alleen opengesteld moeten worden voor Franse, maar ook voor Engelse schepen. Indien de Bataafse Republiek daarin niet zou bewilligen, zou Den Haag moeten kunnen accepteren dat de Kaap, wanneer die teruggegeven was, tot neutraal gebied verklaard zou zijn om te allen tijde door schepen van andere mogendheden bevaren te kunnen worden, zelfs in tijd van oorlog.²⁶

Daags na de aankomst van Van der Goes in Parijs bleek de gewraakte nota al verstuurd, maar zonder de door de Franse minister geopperde aanvulling. Op 21 augustus vond hierover een gesprek plaats tijdens een van de eerste ontmoetingen van Van der Goes met de man met wie hij de komende jaren nog veel te stellen zou krijgen: Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord, bisschop van Autun, even opportunistisch en listig als ongenaakbaar, gedurende zijn werkzame leven onontkoombaar voor achtereenvolgende Franse regimes. Van der Goes en Talleyrand waren generatiegenoten, de laatste was drie jaar jonger. Ofschoon verder iedere vergelijking van hun persoonlijkheden mank gaat, valt het op dat ook Van der Goes iemand was die lange tijd politiek wist te overleven.

In het gesprek drong Talleyrand er bij Van der Goes op aan om in te stemmen met het afstaan van bepaalde bezittingen. Malmesbury had volgens hem aangegeven dat de Britten behalve het Spaanse eiland Trinidad van de Nederlandse koloniën zowel de Kaap als de bezittingen op Ceylon en Cochin op de zuidwestkust van India wilden behouden, in ruil voor teruggave van Negapatnam op de zuidoostkust van India. Daarop ontspon zich een dialoog waarvan Van der Goes een verbatim

verslag heeft nagelaten en dat een indruk geeft van zijn eerste optreden namens de Bataafse Republiek.²⁷

Talleyrand begon aldus: ‘Uw nota is vanochtend in het Directoire besproken. Men trof daarin niet de oprechtheid en loyaliteit aan waarvan Frankrijk het voorbeeld heeft gegeven. Alleen maar dubbelzinnigheden, uitvluchten, zinsneden kortom die teleurstelling hebben gebracht. Het Directoire is met name ontevreden over de passage waarin het Bataafs gouvernement opmerkt dat het niet de meest zwakke mogendheid moet zijn die zich de offers moet getroosten. Denkt men werkelijk dat het alom zegevierende Frankrijk bereid zou zijn offers te brengen?’

Van der Goes repliceerde: ‘Men zou hopen en wellicht ook verwachten dat, wanneer het gaat om het brengen van offers, er nog niets besloten is. De bondgenoten zijn zeker bereid daarin te delen.’

Talleyrand reageerde afgemeten: ‘Wij willen dit tot een einde brengen, wij staan onder druk, geen vertraging meer, we worden slachtoffer van de tijd, alles is hier bezig in duigen te vallen. Ik heb opdracht U uit naam van het Directoire te vragen of U Uw standpunt duidelijker en meer precies kunt uitleggen.’

Van der Goes: ‘Het spijt mij zeer dat de nota het Directoire niet tevreden heeft kunnen stellen, maar ik ben gedwongen U in alle oprechtheid te zeggen dat wij geen stap verder kunnen gaan.’

Talleyrand zette Van der Goes iets meer onder druk: ‘Ik heb met het Directoire afgesproken dat, als Uw reactie zou zijn zoals U stelt, ik bij U zou aandringen terstond een koerier naar Den Haag te sturen. Ik zal U daartoe vanavond nog een nota sturen. Het Directoire wil een spoedigst, precies en categorisch antwoord. Ik herhaal: we worden slachtoffer van de tijd, we willen tot overeenstemming komen en dat kunnen wij op dit moment op een voor Frankrijk zeer voordelige manier. Dat is ook in Uw belang. U hebt immers geen constitutie, de revolutionairen en anarchisten zullen de overhand krijgen en daar hebt U alleen maar bij te verliezen,’ waarop hij nonchalant liet volgen: ‘Kent U eigenlijk ons ontwerpverdrag met Engeland?’

Van der Goes moest erkennen: ‘Geen enkele officiële kennis.’

De Franse minister liet hem het stuk zien: ‘Leest U, dit zijn de artikelen die Spanje en Uw Republiek aangaan.’ Van der Goes vroeg of hij een kopie kon krijgen, hetgeen Talleyrand hem toezegde, en zei na een blik op de tekst te hebben geworpen: ‘Ik denk dat het onmogelijk is om akkoord te gaan met alle offers die men van ons verwacht en ik zeg U dat ik daar niet aan zal meewerken.’

Talleyrand antwoordde: ‘Het is niet gezegd dat met alles wat men nu eist akkoord gegaan moet worden, maar het Directoire wil dat U zich snel duidelijk uitspreekt. We worden slachtoffer van de tijd, nog twee maanden en alles ligt in duigen.’

Van der Goes probeerde het nog een keer: ‘Ik begrijp wel dat er souplesse nodig is, maar als men nu in Den Haag meent dat men geen concessie kan doen, zelfs niet ten aanzien van Kaap de Goede Hoop...’ Talleyrand zuchtte en maakte een ongeduldig gebaar, waarop Van der Goes vervolgde: ‘Ik heb U twee dagen geleden nog gezegd dat van onze bezittingen niet alleen onze welvaart afhangt, maar ook ons bestaan.’

Talleyrand: ‘U moet doen wat U goeddunkt, maar beseft U wel Uw belangen! Wij gaan door, we moeten wel, alles verplicht ons ertoe. Als U zo nodig naar Lille wilt gaan, zal dat eindeloze vertraging tot gevolg hebben. Wij staan onder druk, wij zullen beter voor Uw belangen opkomen dan Uzelf.’

Van der Goes antwoordde kalm: ‘Men heeft ons opgedragen daarop te insisteren.’ Talleyrand maakte een eind aan het onderhoud: ‘Welnu, U hebt Uw opdracht uitgevoerd!’

De volgende dag arriveerde de Franse nota, waarin hetgeen Talleyrand tegenover Van der Goes te berde had gebracht nog eens in zelfgenoegzame bewoordingen werd herhaald: ‘Sous l’arrogance pompeuse de la forme, ce langage correspondait à la réalité,’ aldus de Franse historicus Legrand.²⁸ Frankrijk verweet de Bataafse Republiek achterhoedegevechten te voeren. De situatie was wezenlijk veranderd, de Bataafse instructies waren te beperkt. Hij stuurde ook een kopie mee van de voorstellen uit het voorliggende ontwerpverdrag. Voor de Bataafse delegatie was het onthutsend te lezen dat dit stuk al van 8 juli dateerde.

Er zat weinig anders op dan op het kompas van compensatie te gaan varen. Had het lid van het Directoire Lazare Carnot tegenover De Vos van Steenwijk niet geroepen: ‘Monsieur, les Anglais ont pris beaucoup de vos possessions et vous n’avez rien à leur rendre!’²⁹ De Spanjaarden hadden klaarblijkelijk al ingestemd met het beginsel van compensatie. Afgezien van de weigerachtigheid van het Frans bewind om een reis naar Lille te faciliteren, had rechtstreeks praten met de Britse onderhandelaars over compensatie trouwens ook nadelen. In feite zou de Bataafse delegatie dan genoodzaakt worden tegelijk met de Britten en Fransen te gaan onderhandelen. De eersten zouden de gelegenheid te baat nemen de Fransen en Bataven tegen elkaar uit te spelen. De laatsten zouden alles toch eerst weer moeten afkaarten met het Directoire dat in

Parijs zetelde. En er stak wel iets van waarheid in het argument dat de Britten de geloofsbrieven van de delegatie niet hoefden te accepteren, zolang de Bataafse Republiek niet gegrondvest was op een constitutie en vervolgens erkend was door Engeland. Intussen had Van der Goes informatie opgevangen over de aard van de twijfel aan het succes van de onderhandelingen. Er speelde inderdaad een conflict tussen wetgevend en uitvoerende machten in Parijs.³⁰ Binnen het Directoire bestond ook geen eensgezindheid over nut en noodzaak van Lille, maar men helde vooralsnog over naar de vredeskans. Dat was de reden waarom Talleyrand zo op spoed aandrong.

De commissarissen besloten de Commissie voor Buitenlandse Zaken nieuwe instructies te vragen. Deze had inmiddels een 'oorlogskas' van een miljoen gulden ten behoeve van de commissarissen goedgekeurd om eventueel te gebruiken 'zo gij daardoor de integriteit van onze bezittingen kunt bezorgen'.³¹ Er circuleerden in die weken geruchten over omkoopbaarheid van het Directoire en speculatie over de aan de Engelsen geboden 'koopprijs' van de Kaap. Zo zou volgens de dagboeken van Malmesbury uit Franse bron vernomen zijn dat er met de Bataven gesproken werd over de mogelijkheid het verlies van de Kaap te compenseren met een afbetaling door de Britten van een deel van de schade-loosstelling aan Frankrijk van honderd miljoen die in het Tractaat van Den Haag was overeengekomen. Overigens was de inzet van smeergeld in de buitenlandse politiek in de achttiende eeuw volstrekt niet ongebruikelijk.³²

Op 27 augustus stelde Talleyrand de commissarissen officieel voor aan het Directoire. Na afloop van de ceremonie bood de Franse minister hun een lunch aan. Talleyrand nam Van der Goes daarna apart en vroeg of er al een koerier uit Den Haag was gekomen met een antwoord op de Franse bedenkingen. Van der Goes moest dat ontkennen, maar nam de gelegenheid te baat het gesprek te brengen op de noodzakelijkheid van vrede en de offers die daarvoor gebracht zouden moeten worden. Hij vroeg Talleyrand ronduit welke Bataafse offers Frankrijk voor ogen had. Dat was volgens de minister niet moeilijk te bepalen. Het ging om neutralisatie van de Kaap. Ontmanteling van het fort, vrij gebruik door de beide republieken maar eigendom van de Engelsen. Verder vergelijkbare voordelen (herstel, bevoorrading en verlading van schepen) aan de Engelsen als welke door Nederland aan Frankrijk waren gegund in de baai van Trincomalee.³³ Van der Goes betoogde nogmaals de onmogelijkheid van die concessies en voegde daaraan toe dat het hem speet dat

die voordelen in Trinconomale ooit aan de Fransen waren gegund en dat hij dergelijke gebruiksvoordelen ook nooit aan de Engelsen zou toestaan. Onverstoorbaar vroeg Talleyrand toen of er dan iets te regelen viel op de kust van Coromandel. Van der Goes herhaalde dat zijn instructie zover niet ging, maar dat hij bereid was dit ‘smakelijk te maken’ in Den Haag, mits er dan geen kwestie meer van de Kaap zou zijn. Talleyrand beantwoordde Van der Goes met stilzwijgen waarop hij zich tot andere gasten wendde.³⁴ Van der Goes schatte de situatie echter zo in dat het uiteindelijk om de Kaap ging en dat het Frans bewind alles zou aanwenden om met cessie van die kolonie een snelle vrede te bereiken. Het ergerde Van der Goes dat de Fransen slechts met kortetermijnberekeningen bezig waren en niet vatbaar waren voor argumenten die op de langere termijn een positief effect zouden hebben (het voorkomen van de Engelse heerschappij in de vaart naar Azië).

‘Een Pasja met drie paardenstaarten’

In Den Haag begreep de Commissie voor Buitenlandse Zaken dat de Bataafse Republiek gedwongen zou worden haar positie te versoepelen. *Pacta sunt servanda* is één principe, maar *rebus sic stantibus* volgde daar meestal onvermijdelijk op. Bovendien kon het Bataafs bewind zich geen breuk met Frankrijk veroorloven, zeker niet zolang het nog allerminst geconsolideerd was. De Commissie, die tot nu toe de onderhandelingen ‘secret’ had bestierd, besloot de Nationale Vergadering openheid van zaken te geven om zich politieke rugdekking te verschaffen voor aanpassing van de instructies. Op 28 augustus werd een speciale bijeenkomst belegd met vijf vertegenwoordigers van de plenaire vergadering. Jan David Pasteur, Pieter Vreede, Gerard Willem van Marle, Daniël Cornelis de Leeuw en Joannes van Hooff. Ook drie leden van de Commissie voor de Oost-Aziatische handel, Bogilaus von Liebeherr, Samuel Wiselius en Quint Ondaatje, namen deel aan het beraad.³⁵

Commissielid en patriot Hahn uitte in een brief van 29 augustus aan Van der Goes zijn frustratie over de Franse opstelling. Hij schreef dat de nota van Talleyrand van 21 augustus voor de Commissie ‘onverdraaglijk’ was. ‘Zij willen ons beschuldigen van trouweloosheid of dubbelhartigheid. Zij zwetsen van hunne oprechtheid en openhartige diplomatieën en ondertussen Loyola zelf had de valsheid niet fijner kunnen spinnen.’³⁶ Hahn maakte zich kwaad over het gemak waarmee de plechtige garanties van 1795 geschonden werden en over het feit dat

de Bataafse bondgenoot na anderhalve maand nog steeds geen inzage had gekregen in de Britse verdragsvoorstellen, maar nu wel door het Directoire de keus werd gelaten 'of te breken of af te zien van de Fransche garantie'. De Commissie wenste volgens Hahn niet naar het pijpen van Talleyrand te dansen. Het verwijt dat de Bataafse Republiek geen constitutie had vond hij te gek voor woorden. Terwijl in Frankrijk de 'tome-loze conventie' 'woeste willekeur' had uitgeoefend, voerde men in Nederland vooralsnog een tussenbestuur gebaseerd op een 'zeer bepaald reglement'. Hahn bracht Van der Goes in dezelfde brief de instemming van de Commissie met zijn optreden over: 'Zij was zeer opgetogen met Uw mannelijk gesprek tegenover Talleyrand' en lichtte vervolgens de uitkomst toe van het brede beraad over het te geven antwoord aan het Frans bewind.

De nieuwe instructie aan de commissarissen was even verontwaardigd van toon, maar toonde niettemin bereidheid over uitruil van handelsposten op de Indiase kusten te spreken mits de strategische bezittingen op Ceylon en de Kaap buiten discussie bleven. De uitruilvoorstellen werden geconditioneerd met ingewikkelde commerciële schadeloosstellingen die Kubben het commentaar ontlokte: 'In sum, at the time the map of Europe was redrawn, the Batavian government was worried most about cinnamon trees. (...) The Batavian Republic showed itself to be the true commercial nation it was.'³⁷ Van der Goes redigeerde in Parijs het per saldo negatieve antwoord in diplomatiek gekuiste bewoordingen. Het speet de commissarissen zeer dat het enige cruciale document dat de Franse chargé d'affaires in Den Haag niet aan de Commissie toegestuurd had, het originele ontwerp vredesverdrag was. 'En joignant cette pièce essentielle à toutes les autres pièces de la Négociation que vous nous avez scrupuleusement communiquées,' zo schreef Van der Goes onderkoeld, 'vous donnerez une nouvelle preuve de cette communication si rapide, si franche, si spontanée, si pleine en si entière, que le Gouvernement Batave a su apprécier et reconnaître.'³⁸

Twee dagen later, op 4 september, voerde het republikeinse driemanschap in het Directoire, Barras, Reubell en Lerevellière, met assistentie van de in opdracht van Bonaparte naar Parijs gekomen generaal Charles Augereau, zijn staatsgreep uit die als '18 Fructidor' de geschiedenis is ingegaan. De vertegenwoordigers van de vredespartij, Carnot en Barthélemy, werden verwijderd. De voorstanders van een expansionistische buitenlandse politiek hadden gewonnen.³⁹ In Lille moesten Letourneur en Maret plaatsmaken voor de haviken Jean-Baptiste Treillard en Ange-Elisabeth Bonnier. Reeds een dag na de omwenteling had De Vos

van Steenwijk gelegenheid om Reubell te spreken. Deze zei hem dat de Bataafse Republiek niet hoefde te vrezen voor afstand van de Kaap noch Ceylon. De zaken stonden er in Parijs immers anders voor. Malmesbury kreeg inderdaad een nieuw ultimatum gesteld maar met de oude strekking: volledige restitutie van de veroverde koloniale bezittingen als preconditione voor vrede. De Britse onderhandelaar vertrok op 18 september uit Lille naar Londen om nieuwe instructies te bespreken. Malmesbury keerde niet meer terug. De positie van de Bataafse Republiek was gered, doordat de koppigheid net lang genoeg geduurd had om de ketel van de Franse binnenlandse politiek gelegenheid te geven over te koken.

Het nieuwe Franse bewind, waarmee Talleyrand zich reeds voor de staatsgreep verbonden had, vond het niet nodig de Bataafse commissarissen formeel te informeren over de ontkenning van de gesprekken in Lille. Het bleef lang onduidelijk of zij slechts waren opgeschort dan wel definitief waren afgebroken. Na herhaalde navraag maakte Talleyrand er in een drieregelig briefje aan gezant Meyer gewag van. Den Haag was opnieuw verontwaardigd. Hahn schreef Van der Goes dat de Franse minister tegenover de Bataafse Republiek een toon aansloeg erger 'dan dien van een Pasja met drie paardenstaarten'.⁴⁰

Na de verwerping van het ontwerp voor een grondwet van de Bataafse Republiek in augustus 1797 was in Den Haag vrijwel gelijktijdig met de Fructidor-coup een Tweede Nationale Vergadering geïnstalleerd. De gematigde en behoudende (federalistische) krachten waren daarin weliswaar versterkt, maar het ontbrak hun aan politiek leiderschap. Een belangrijke groep democraten, onder wie Pieter Vreede, voerde de oppositie aan op de meer vooruitstrevende, unitaristische vleugel van de volksvertegenwoordiging. Het waren de moderaten die het midden hielden en die daardoor een belangrijke rol konden spelen. Hun voorman, Rutger Jan Schimmelpenninck, bedankte evenwel om zitting te nemen. Dat bleek een gevoelige klap. Anderen volgden zijn voorbeeld.⁴¹ De democraten vreesden dat de discussie over invoering van een eenheidsstaat opnieuw zou verzanden. Uit Fructidor putten zij nieuw revolutionair elan. Er volgde een periode van agitatie die in het hele land tot onrust en vormen van radicalisering leidde, waarbij in sommige incidenten Franse troepen moesten worden ingezet om de orde te herstellen. De radicale oppositie werd ook actief in Parijs waar zij probeerde het Directoire te bewegen in de Bataafse politiek in te grijpen ten gunste van de ware republikeinse geesten. Hun kritiek richtte zich op de Franse gezant in Den Haag, Noël, en de militaire commandant generaal Pierre

de Beurnonville. Zij zouden het oor te veel laten hangen naar de moderaten, van wie volgens de radicalen geen doorbraak was te verwachten. Dat was overigens geheel volgens hun instructies. In Parijs leende men weliswaar een oor aan de afgezanten van de Bataafse oppositie, maar prefereerde men vooralsnog voortzetting van een terughoudend beleid en had men geen behoefte aan radicalisme. Terwijl mensen als Vreede, maar ook Van Hooff, Daendels en De Winter zich in Parijs vertoonden,⁴² werd het voetwerk merkwaardig genoeg overgelaten aan twee politieke amateurs, Bode (namens de Amsterdamse politieke club De Uitkijk) en Eykenbroek (in opdracht van democratische leden van de Nationale Vergadering), in Parijs aangevuld met de avonturier Eberstein, samen aldaar actief in september 1797.⁴³ Hoewel in de achttiende eeuw een verwarrende gewoonte was ontstaan om diplomatie tegelijk langs openlijke (officiële) en geheime kanalen te voeren,⁴⁴ moet het optreden van dit trio op de Fransen de indruk hebben gemaakt van levend bewijs van de toenemende politieke instabiliteit in Nederland. Bode en Eykenbroek oordeelden het nuttig om de drie commissarissen bij de vredesonderhandelingen in Lille, en met name De Vos van Steenwijk en Van der Goes, in discredit te brengen door hen te afficheren als ‘federalisten’, en Van der Goes in het bijzonder als ‘verklaard orangist’ omdat hij Van de Spiegel gediend had. Dat maakte hem volgens de heren per definitie tot een gevreesde vijand van Frankrijk.⁴⁵ Ook in hun latere rapporten van hun missie in Parijs aan Vreede vielen zij Van der Goes – codenaam Nero bij Eykenbroek! – als ‘onnutte ambassadeur’ aan.⁴⁶ Van der Goes zal van de inhoud van hun geschrijf niet op de hoogte zijn geweest, maar hun aanwezigheid in Parijs en hun gestook in de binnenlandse politiek zal hem in de kringen van de Bataafse legatie niet ontgaan zijn. Het was bekend dat gezant Meyer in nauw contact stond met het trio en met de groep-Vreede.⁴⁷

Secretaris van de Commissie voor Buitenlandse Zaken

De Tweede Nationale Vergadering benoemde op 27 september een nieuwe Commissie voor Buitenlandse Zaken, maar nieuw was eigenlijk alleen de toevoeging van de federalist Gerrit Jordens. De leden van de vorige Commissie werden allen herbenoemd: De Beveren, Bicker, Gevers, Hahn en Queysen. De overwegend gematigde snit van de Commissie bleef gehandhaafd. De radicalen kregen geen vat op de Commissie. Dat leek voor de handhaving van stabiele buitenlandse betrekkingen een

zakelijke uitkomst. Juist vanwege dat gematigd karakter echter, kwam deze belangrijkste subcommissie van de volksvertegenwoordiging in de aanloop naar de staatsgreep van 22 januari 1798 in de vuurlinie van de politieke tegenstellingen te liggen.

De Commissie had overigens wel een nieuwe secretaris nodig omdat Van Leyden eerder zijn ontslag had gevraagd.⁴⁸ Hahn meldde Van der Goes dat de nieuwe Commissie hem kandidaat had gesteld voor de opengevallen functie met twee anderen, de moderaat Lambert van Eck, secretaris van het Comité voor de Marine, en de Zeeuwse patriot Jean Appellius, lid van datzelfde Comité. Hij kon een jaarwedde van zesduizend gulden (ca. 54.327 euro) verwachten.⁴⁹ Op 2 oktober bepaalde de Commissie haar keuze met volstreekte meerderheid van stemmen ten gunste van Van der Goes, die over zijn beschikbaarheid niet geraadpleegd was. Haar keuze motiveerde de Commissie ‘zo wel uit hoofde van den yver, trouw en kunde, waarmee hy thans reeds de Vergadering en den Vaderlande diend, als uit hoofde zyner verkregene ondervinding in het diplomatieke Vak’.⁵⁰ Deze gang van zaken geeft aan dat Van der Goes niet vanwege politieke overtuiging maar vooral vanwege zijn deskundigheid werd benoemd.

Op de hoogte gesteld van zijn benoeming schreef Van der Goes op 10 oktober de president van de Nationale Vergadering vanuit Parijs, waar hij samen met De Vos van Steenwijk en Van Marselis nog steeds wachtte op een officiële verklaring over het definitief afbreken van de vredesbesprekingen, dat hij zijn krachten niet toereikend vond en daarom twijfelde of hij de post wel naar evenredigheid van zijn vermogens zou kunnen vervullen. Hij nam de hem opgedragen functie niet aan.

Op 11 oktober sommeerde de Commissie Van der Goes terug te keren. De resterende werkzaamheden konden makkelijk door de twee overige commissarissen worden waargenomen. Het was op die dag dat de Bataafse vloot onder bevel van viceadmiraal Johan de Winter in de zeeslag bij Kamperduin een door de Engelsen als eervol beschouwde nederlaag leed, want voor Nederland, immers, ‘it was a dignified exit from the ranks of the great European powers’.⁵¹ Na het vastlopen van de onderhandelingen in Lille kwam deze overwinning als op een politiek presenteerblaadje voor de regering-Pitt.

De sommatie had de brief van Van der Goes gekruist. Deze werd op 18 oktober besproken in de Commissie, die met de president overeenkwam de weigering nog niet aan de plenaire vergadering te melden. De Commissie zag in het ‘nederig wantrouwen in zijne kragten’ juist een aansporing om zijn krachten te beproeven, temeer nu de Commissie

bereid bleek het bureau van de secretaris uit te breiden tot een comités en vier klerken. De Commissie oordeelde dat zijn benoeming niet alleen in de plenaire vergadering was toegejuicht, maar ook door de in Den Haag residerende buitenlandse ministers en dat 'het vererende van dien post, zo wel als de zekere weg, die daardoor gebaad word tot het verkrijgen met den tijd van ene buitenlandse bestendige missie, en de mindere waarschijnlijkheid van den kans daartoe, wanneer hij bij Zijne weigering blijft volharden, misschien alleen van verre moeten aangewezen worden'.⁵² De Commissie voegde daar nog aan toe dat het niet echt overeenkwam met de goede beginselen wanneer een burger, door de algemene wil tot zo'n functie geroepen, deze weigerde. Men beschouwde de brief van Van der Goes als niet geschreven en besloot bij hem nog eens krachtig aan te dringen zijn weigering ernstig te heroverwegen.

Van der Goes had zijn weigering gemotiveerd met onvoldoende vertrouwen in zijn capaciteiten en impliciet met een zwakke gezondheid. Maar wat konden de werkelijke beweegredenen voor zijn opstelling zijn geweest? Die kunnen worden verdeeld in overwegingen van buitenlands- en binnenlandspolitieke aard.

De Bataafse Republiek stond er in het najaar van 1797 niet al te best voor. Afgezien van de voor een actieve rol verlamdende binnenlandse politieke toestand, ontbrak het Nederland aan effectieve bondgenoten. De traditionele stonden buitenspel. Pruisen was in neutraliteit teruggezaakt en onthield de Bataafse Republiek erkenning. Engeland was uiteraard nu de erfvijand die de handel overzee aan de Republiek steeds meer wist te ontzeggen. Oostenrijk had zijn Nederlandse gewesten definitief opgegeven en zocht een vergelijk met Frankrijk. De nieuwe bondgenoot Frankrijk beloofde niet veel goeds voor de Nederlandse internationale positie (en Spanje legde niet veel gewicht in de schaal), terwijl de troebelen in Frankrijk nog lang niet over waren. Na Fructidor hadden de expansionisten de politieke overhand. Uit eigen ervaring had Van der Goes zich een oordeel kunnen vormen over de wijze waarop Frankrijk met zijn bondgenootschappen omging. De beperkte bewegingsvrijheid ten opzichte van Frankrijk moet hem duidelijk zijn geworden en hem hebben doen afvragen welke inhoudelijke bijdrage hij als secretaris van de Commissie onder die omstandigheden zou kunnen leveren om onder Franse directie in het Europees concert nog een solopartij te kunnen spelen.

De noodzaak van Franse militaire interventie in het beteugelen van opvlammende politieke onrust in Nederland was tekenend voor de bin-

nenlandse instabiliteit. De eindeloze debatten over een Bataafse grondwet waren hartstochtelijk maar vormden ook een voedingsbodem voor partijenschappen en aanzienlijke fragmentatie in politieke overtuigingen ook onder de oude patriotten en republikeinen. Geruchten over plannen voor een staatsgreep begonnen al in oktober de ronde te doen. In deze atmosfeer werd iedereen die ertoe deed een etiket opgeplakt. Van der Goes bleef daarvan niet verschoond. Hij werd ervan beschuldigd een aristocraat te zijn, een federalist en een Oranjeklant, dat wil zeggen: een aanhanger van het ancien régime, terwijl bewijzen daarvoor ontbraken. Actieve partijpolitiek was niets voor Van der Goes. Maar zo hij iets was, dan leek hij het meest op een moderaat. De overheersende visie in de Commissie was trouwens moderaat, licht behoudend. De linkervleugel van de Bataafse politiek was er snel bij om het verlies van de vloot bij Kamperduin in de schoenen van de ook binnenlandspolitiek invloedrijke Commissie voor Buitenlandse Zaken te schuiven (uit prestigeoverwegingen zouden deze politici het bevel tot uitzeilen hebben gegeven).⁵³ De inlichtingen die hij op de Bataafse legatie in Parijs kreeg zullen Van der Goes wantrouwend hebben gemaakt over het verdere verloop van het politieke debat in Nederland, reden om de functie van secretaris van deze belangrijke commissie niet te ambiëren.⁵⁴

Er kan ook een meer professionele overweging hebben gespeeld. De organisatie van het buitenlands beleid leunde nog erg op de traditie van de oude Staten-Generaal. Er was nog steeds sprake van ‘collectief ministerschap’ waarin informele parallele communicatiekanalen een niet geringe rol speelden. Door de fijnmazige interne tegenstellingen kon de eenheid van de Commissie precair zijn en kon door deze vorm van leiderschap de slagvaardigheid van beleid verminderen. Het was voor Van der Goes wellicht te onzeker wie in de Commissie de dienst uitmaakten. Voelde hij zich wel opgewassen tegen de nog sterk aanwezige invloed van de Amsterdamse koopmanselite? Welke mate van invloed op het buitenlands beleid kon hij werkelijk laten gelden?

Met zijn weigering wilde Van der Goes vooral laten merken dat hij geen partijman was. Het was Hahn die een aloude list inzette om de twijfelaar over de streep te trekken. Hij maakte rechtstreeks contact met de vrouw achter de man, Françoise van der Goes. Hij schreef haar een brief waarin hij het gedrag van Van der Goes kapittelde en een beroep deed op diens republikeinse gevoelens. Van der Goes was gehouden, op straffe van rebellie, te luisteren naar de wil van het vaderland. Deed hij dat niet, zo herhaalde hij de waarschuwing van de Commissie, dan was het uiteraard moeilijk denkbaar dat het vaderland hem nog met een andere

post wilde bedenken. Hahn besloot met een beroep op het patriottisme van Françoise zelf: ‘Ayez donc le courage, Madame! puisque certainement vous en avez les aimables forces de nous assurer le triomphe d’un excès de modestie, dirai-je de la pusilanimité du Citoyen van der Goes, qui, du moins n’a jamais appris à pouvoir vous resister.’⁵⁵ Ook anderen zoals Bicker, de Spaanse gezant Anduaga en zelfs de Franse gezant Noël schreven aan Van der Goes in een poging hem te overreden. Het echtpaar Noël-Boogaert stond op vriendschappelijke voet met de Van der Goesen. Noël schreef onder meer dat hij heel goed beseftte dat het een netelige en lastige post was maar dat de tijden van ‘kanunnikenwerk’ voorbij waren.⁵⁶

Mevrouw Van der Goes moest op 26 oktober Hahn antwoorden dat zij in de haar opgedragen missie niet geslaagd was. Het had haar veel moeite gekost zich te overtuigen van de juistheid van de redenen die haar echtgenoot aanvoerde om een functie te weigeren die hem alleszins paste te accepteren. Bij de brief zit evenwel een kattedelletje door haar later op dezelfde dag geschreven: ‘Met den courier die de gelukkige tijding van Vreede met den Keyzer brengt, heb ik het genoeg en eer mijn Waarde Heer U voorlopig te melden dat VdGoes den post van secretaris heeft aangenomen. Referere mij aan mijn vorige – de vreugde alhier is onbeschrijfelijk. Welk een aangenaam geluid ’t gebulder der kanonnen die den Vreede verkondigen!!’⁵⁷

Met dezelfde koerier verzond Van der Goes zijn laatste dépêche uit Parijs. Hij was zojuist teruggekeerd van een bezoek aan Talleyrand om paspoorten voor zijn vertrek naar Den Haag te vragen. Talleyrand vertelde hem het blijde nieuws dat generaal Berthier uit Udine na acht dagen reizen die ochtend om vijf uur in Parijs was aangekomen om het Directoire kennis te geven van de door Bonaparte met de Oostenrijkers beklonken vrede (de Vrede van Campo Formio). Een dag later meldde de Parijse politieke courant *La Clef du Cabinet des Souverains* dat de benoeming van Van der Goes het resultaat was van een ondubbelzinnige stemming in de Nationale Vergadering. Hoewel Van der Goes de functie die onder de omstandigheden even netelig als eervol was geweigerd had, zo schreef de krant, had men geïnsisteerd, waarop zijn patriottische toewijding het won van zijn bescheidenheid.⁵⁸ Waarom hij zich toch heeft laten overreden is helaas niet geboekstaafd. Bestaanszekerheid kan uiteindelijk een doorslaggevende rol hebben gespeeld.

Op 9 november 1797 liet secretaris Van der Goes aan het Haagse corps diplomatique in een circulaire weten dat hij in functie was getreden. De

berichten van de Britse agent Barclay aan Lord Grenville geven enig inzicht over hoe Van der Goes op zijn bemoeienissen met de vredesonderhandelingen in Lille terugkeek. Gedurende zijn afwezigheid in Frankrijk huurde Barclay kennelijk het huis van Van der Goes in Den Haag. Deze relatie gaf de Brit de gelegenheid zijn huisbaas in november een paar keer informeel te spreken. Van der Goes, voor wie Barclay een nuttige tussenpersoon was, wist heel goed wat voor vlees hij in de kuip had. Vlak voor de staatsgreep van januari 1798 waarschuwde hij Barclay bijtijds dat hij het land beter kon verlaten. Barclay tastte evenals anderen in het duister over wat de beweegredenen van Van der Goes waren om de post van secretaris eerst te weigeren en vervolgens onder de slechter wordende politieke omstandigheden toch te aanvaarden. Vergeleek hij de stemming van Van der Goes in augustus met die van november, dan was deze laatste minder soepel geworden. Van der Goes uitte zijn frustratie over zijn ervaring in Parijs. Barclay schreef hem de kwalificatie ‘indecent’ toe van het Frans-Britse plan om de vrede te verwezenlijken ten koste van de Bataafse Republiek. De politiek in Den Haag was daarvoor geheel verstard geraakt, temeer omdat het niet werd toegestaan aan de onderhandelingen rechtstreeks deel te nemen. Volgens Van der Goes zouden die dan in termen van compensatie een ander, ook voor de Britten niet ongunstig verloop kunnen hebben gehad. Hij doelde daarbij vermoedelijk op de bijgestelde instructie van begin september die vanwege Fructidor niet meer ter tafel was gebracht. Door die gebeurtenis en de gevolgen daarvan in Nederland had het Bataafs beleid zich in lijn met de Franse positie verhard. Maar Van der Goes nodigde Barclay uit zijn meesters te laten weten dat een direct gesprek nog altijd welkom was. Daarop deed Van der Goes als goed secretaris een duits in het patriots ideologische zakje door te betogen dat hij er vast van overtuigd was dat het mogelijk zou zijn om de oude vooraanstaande positie van de Nederlandse Republiek te herstellen. Dit ontlokte Barclay in zijn verslag kritische opmerkingen over de houding en geest van vrees en berusting bij vele Nederlanders ten opzichte van de Franse overheersing. Van der Goes had hem, die heel goed op de hoogte is van de werkelijke situatie, deze observatie kunnen besparen, zo schreef Barclay, maar ‘the French system makes idiots of them all’ en ‘Mankind here will compromise with their opinions for their domestic quiet under any dominion, under even dishonour’.⁵⁹

Intussen waren Noël en De Beurnonville toch teruggeroepen en zouden zij vervangen worden door de hardliners Charles Delacroix, voorganger van Talleyrand, en generaal Barthélemy Joubert. Het Directoire

had ten slotte toch het geduld verloren met het beleid van terughoudendheid en zachte hand alsmede met het vertrouwen in de bekwaamheid van de moderaten om oplossingen te vinden. Het zag ernaar uit dat de onbestemde voorgevoelens van Van der Goes wel eens bewaarheid konden worden.

De Coupplengers van 22 januari 1798 op het Binnenhof. In het midden Hendrik Midderigh, daarachter Jan Konijnenburg, Pieter Vreede en Willem Anthony Ockerse. Gravure door Ludwig Gottlieb Portman naar Cornelis van Cuylenburg

Staatsgrepen [1798]

Het was een enorme gok die Van der Goes nam door de functie van secretaris van de Commissie voor Buitenlandse Zaken van de Nationale Vergadering te aanvaarden. Zijn nieuwe functie bezat zonder twijfel een politieke dimensie. Het risico bestond dat hij op zijn doen en laten eerder op politieke dan op ambtelijke gronden kon worden afgerekend. Het aanvaarden van het secretariaat van deze ‘beleidscommissie’ voltooide zijn *rite de passage* naar de Bataafse Republiek en haar politiek bestuur.

Van der Goes keerde terug in een fel verdeeld land. Het debat over een constitutie voor de Bataafse Republiek wilde opnieuw niet vlotten. Voorstanders van behoud van een federatief stelsel stonden, in velerlei schakeringen, tegenover de hervormingsgezinden die een eenheidsstaat nastreefden in evenzoveel schakeringen. Het was een stroperige strijd tussen instabiele coalities van facties die elkaar hartstochtelijk bestreden. De Nationale Vergadering moest intussen het land besturen. Dat hierbij slagvaardigheid ontbrak, behoeft geen betoog. Van de ‘beleidscommissies’ voerde die voor buitenlandse zaken (de Commissie) de boventoon. Zeemacht en oorlog vielen onder haar bevoegdheid die zich dikwijls ook tot het terrein van algemene aangelegenheden uitstreckte. De positie van de Commissie was enigszins te vergelijken met die van een ‘collectief raadpensionarisschap’, waarbij Holland en Zeeland, en in het bijzonder de koopmanselite in die gewesten, nog steeds een overwegende invloed uitoefenden. De radicalen kregen geen kans het buitenlands beleid te ‘vernieuwen’. De politieke kleur van de Commissie zou beschreven kunnen worden met licht behoudend of midden-rechts. Vooraanstaande leden waren de moderaat Jan Bicker, de onafhankelijke (en vurig orerende) George Hahn en de hervormingsgezinde Hugo Gevers. In de toenemende spanning van het debat werd de Commissie voor de linkervleugel van de Nationale Vergadering de

hond om te slaan. Een bolwerk van federalisten en erger nog, van ‘aristocraten’, dat was ze in hun ogen.

In deze sfeer van politieke verwarring en gebrek aan leiderschap, door Legrand getypeerd als ‘désordre des esprits’,¹ kreeg Van der Goes nauwelijks tijd om zich goed in te werken. Toen de Franse gezant Delacroix tot de overtuiging was gekomen dat van de moderaten geen heil verwacht mocht worden om spoedig tot een voor Frankrijk aanvaardbare constitutie te komen en zo de Bataafse Republiek tot een bruikbare bondgenoot te maken, wendde hij zich tot de radicale hervormers rond Pieter Vreede, Wybo Fijnje en Anthony Ockerse. Deze groep voerde op 22 januari 1798 met hulp van Daendels en onder dekking van de Franse militaire macht een staatsgreep uit. De eerste daad van de coupplegers betrof de aanzet tot zuivering van volksvertegenwoordiging en bestuur. De aanloop naar en de gebeurtenissen rond de staatsgreep zijn uitvoerig beschreven en geanalyseerd door auteurs als De Wit, Schama, Van Sas en Rosendaal.² Wat nu volgt, gaat over de gebeurtenissen in januari 1798 waarbij Van der Goes betrokken was.

De dans ontsprongen

Kort na zijn aankomst in Den Haag wendde Delacroix, die een verleden had in de Terreur, zich zoals het betaamde tot de Commissie voor Buitenlandse Zaken. Hahn, die op dat moment voorzitter was, bood Delacroix op 7 januari een kennismakingsdiner aan met de voltallige Commissie, de voorzitter van de Nationale Vergadering, Jan van Hooff, en enkele buitenlandse gezanten. Delacroix, die de wijnkeuze van Hahn kennelijk waardeerde, verloor weldra alle diplomatieke reserve en ging ongegeneerd tekeer tegen de besluiteloosheid van de Haagse machtshebbers. Eenmaal gekalmeerd, produceerde hij nog tijdens het diner een proeve van een grondwet (‘symbole constitutionnel’). Zonder blikken of blozen stelde Delacroix dat deze de grondslag moest vormen voor de Bataafse constitutie.³

Nog liet Delacroix het voordeel van de twijfel aan de Commissie. Hugo Gevers, onverdacht republikein, werd op pad gestuurd om te proberen met Delacroix een uitweg te zoeken voor deze toch ongehoorde inmenging. Tevergeefs, want twee dagen later werd de Commissie, zonder aanwezigheid van buitenlandse waarnemers, met Van Hooff aan de dinertafel besteld op de Franse legatie. Van der Goes was daar wederom bij aanwezig. Delacroix legde opnieuw zijn proeve voor op een manier

die op een ultimatum leek. De Franse diplomaat wilde nu de mening van de Commissie horen. Bicker en Hahn toonden begrip en sympathie voor de algemene strekking. Van Hooff en Gevers vroegen om gelegenheid de tekst eerst te bestuderen. De Beveren en Van der Goes reageerden niet. Schama zag daarin een afwijzing. ‘Ces deux derniers ont été pendant tout l’entretien les personnages muets de nos comédies’, rapporteerde Delacroix aan Talleyrand.⁴ Van der Goes had ongetwijfeld geen sympathie voor de inmenging van Delacroix, maar hij verkoos wellicht te zwijgen omdat hij strikt genomen als secretaris in de kwestie van de grondwet politiek niet bevoegd was.

Een week later, op 17 januari, schreef Van der Goes namens de Commissie een negatief antwoord op een andere eis van Delacroix, namelijk de benoeming van generaal Joubert tot opperbevelhebber van de Franse én Bataafse troepen, zoals De Beurnonville ook geweest was. Wie het bevel voerde over met name het Haags garnizoen der Bataven beschikte over een instrument om bij het verzetten van de wet zo nodig assistentie te verlenen. Delacroix vatte deze reactie op als kwade trouw van de Commissie. Aangestuurd door zijn secretaris en kwade geest Pierre Auguste Brahaine Ducange, richtte hij subiet zijn aandacht op de oppositie en met name op de radicalen onder de hervormingsgezinden. De zaken raakten nu in een stroomversnelling, zij het niet ten gunste van de Franse wensen. De groep rond Vreede had zijn eigen ontwerp voor een unitaristische constitutie bijna gereed. Op 18 januari vroeg de procureur-generaal, de jonge jurist Cornelis van Maanen, belet bij de Commissie. Hij had een verontrustende mededeling te doen. Er liepen hardnekkige geruchten dat er een samenzwering tegen de Nationale Vergadering op touw werd gezet die wel eens op geweld zou kunnen uitlopen.⁵ De Commissie reageerde op de waarschuwing van de procureur-generaal met het voornemen om de volgende dag, vrijdag, de Franse gezant over deze geruchten te onderhouden. Bestond er een verdenking? Men zag in de geruchten geen urgentie. Die vrijdag besloten de samenzweerders (Vreede was ziek in Tilburg) tot het uitvoeren van hun plan. Terwijl op zondag nog de Fransen met veel militair vertoon op het Malieveld de zesde verjaardag van de onthoofding van Lodewijk xvi hadden gevierd, vond maandagochtend 22 januari in alle vroegte de staatsgreep plaats, zonder geweld. Het Binnenhof werd door militairen bezet. Tegenstanders en vermeende tegenstanders in de Nationale Vergadering van een unitaristische grondwet (onder wie zelfs ongebonden unitaristen) werden ter plekke gearresteerd of uit hun functie gezet. Alle zes leden van de Commissie kregen huisarrest en mochten Den Haag niet verlaten.

Later werden zij in verschillende steden gevangengezet. Van der Goes werd niet gearresteerd, omdat hij functionaris, en dus geen lid, van de Nationale Vergadering was.

Het nieuwe Intermediaire Uitvoerend Bewind stelde nog diezelfde dag een provisionele Commissie in.⁶ Leden waren, behalve de nieuwe voorzitter van de nu formeel geheten Constitutionele Wetgevende Vergadering, Hendrik Midderigh, onder anderen Jacob Blauw, en de coupleggers Vreede, Fijnje, Fokker en Van Langen. Van der Goes werd op die dag opgedragen aan te blijven, maar hij mocht geen enkele mondelinge of schriftelijke communicatie onderhouden met de gearresteerden. In de kamer van de Commissie en op zijn bureau werden de kasten verzegeld en hij moest de sleutels afgeven aan de Vreede-aanhanger Lambertus Vonk. Van der Goes verklaarde dat hij alleen naar de bijeenkomst was gekomen om aan de bevelen van de Vergadering te voldoen, maar dat hij zodra mogelijk ontslagen wenste te worden.⁷ Hij ontsprong liever de dans van politieke betrouwbaarheid.

De overstap naar de Commissie waarover hij zozeer geaarzeld had, was op een mislukking uitgelopen. De politieke omwenteling overleefde hij echter zonder kleerscheuren. Omdat Van der Goes de naam had dicht bij mannen als Bicker en Hahn te staan, zal hij er rekening mee gehouden hebben dat het geradicaliseerde bewind weinig vertrouwen in hem had. Met de zendingsdrang van de coupleggers, en misschien meer nog met hun wijze van optreden, voelde Van der Goes zich bepaald niet verbonden. Dan was het beter, nu het nog kon, de eer aan zichzelf te houden. Het nieuwe bewind was minzaam in zijn bewoordingen van de goedkeuring op 27 januari van zijn ontslagaanvraag waarvoor Van der Goes 'huiselijke omstandigheden' had aangevoerd. Het ontslag werd hem verleend op de meest eervolle wijze onder dankzegging voor de getrouwe diensten aan de Bataafse Republiek.⁸ Vijf dagen later hield de nieuwe sterke man Pieter Vreede een toespraak tot het corps diplomatique. Hij maakte voor zijn tekst dankbaar gebruik van het ontwerp van Van der Goes. Johan Valckenaer in Madrid werd verteld dat Van der Goes zich met zijn ontslagaanvraag slecht gedragen had. Daarmee werd waarschijnlijk bedoeld dat Van der Goes zich loyaal had moeten tonen aan het nieuwe, democratische bewind.⁹

Wat volgde, was een intermezzo in de loopbaan van Van der Goes van een kleine vijf maanden waarin het landsbestuur zich allerm minst stabiliseerde. Van Sas kenschetste deze periode van toenemende angst en intimidatie als de 'Bataafse Terreur', een tweede Bataafse revolutie, een radicalisering van de omwenteling van 1795.¹⁰ Van der Goes trok zich

terug uit het Haagse openbare leven. Het is niet duidelijk hoe zijn positie was tijdens de uitvoering van de politieke zuiveringen die met grote willekeur werden uitgevoerd en onder meer voor sommigen leidden tot ontzetting uit hun burgerrechten. Op de lijsten van de Hollandse burgers die stemgerechtigd werden bevonden voor de volksraadpleging over de constitutie, komt Van der Goes niet voor.¹¹ Hij richtte zijn aandacht op de afwikkeling van de nalatenschap van vader Adriaan, die op 12 december 1797 was gestorven. De erfenis moest hij delen met zijn vier broers en twee zusters. Van der Goes ontving een erfportie van 10.853,12 gulden (ca. 94.850 euro nu), wat hem voorlopig een financieel zwemvest gaf voor het levensonderhoud van hemzelf en zijn vrouw.¹²

Het nieuwe bewind van Vreede en Fijnje met hun aanhangers ging voortvarend te werk. Zijn belangrijkste wapenfeit was het aannemen via een gemanipuleerde volksraadpleging van de historisch belangrijke, eerste unitaristische Staatsregeling op 23 april 1798. Gaandeweg begon echter ook onder medestanders kritiek te ontstaan op de ontwikkelingen. Niet alleen de zuiveringen die onder meer gericht waren op het verzekeren van zo veel mogelijk ja-stemmers in april, maar ook decreten als de verlenging voor onbepaalde tijd van de zittingsperiode van het Uitvoerend Bewind en de manipulatie van de beoogde verkiezingen voor een nieuwe volksvertegenwoordiging, zetten bij vele democraten kwaad bloed. De aanhoudende intriges van het duo Delacroix-Ducange wekten toenemende irritatie. Aan de positieve kant van de balans van het radicale bewind stond, behalve de totstandkoming van een vernieuwende grondwet, de oprichting in februari 1798 van agentschappen naar het voorbeeld van de Franse ministeries voor verschillende sectoren van algemeen bestuur. Dit schiep voor het eerst de mogelijkheid van centralisatie van bestuur, maar ook een onverwachte machtsbasis van kennis. Volgens de nieuwe staatsregeling was het de bedoeling dat het Uitvoerend Bewind over de uitvoerende macht zou beschikken. De agenten zouden ‘slechts’ verantwoordelijk zijn voor uitwerking en uitvoering. In de praktijk liep het evenwel anders. Mede als gevolg van de deskundigheid van de agenten en die van hun medewerkers, verschoof het zwaartepunt van de invloed op het bestuur, ook politiek, in feite steeds meer in de richting van de agenten.¹³

Een ‘Bekende Bataaf’ geworden

Juist bij de agenten, en met name bij Alexander Gogel en Jacob Spoors, groeide spoedig de weerzin tegen de incompetentie en willekeur in het bestuur van het Uitvoerend Bewind en tegen de toenemende chaos veroorzaakt door de politieke clubs en sociëteiten.¹⁴ Op het terrein van het buitenlands beleid gaven deze ontwikkelingen de dissidenten precies dezelfde argumenten in de hand die hadden bijgedragen aan de ondermijning van het gezag van de oude Commissie. De onhandigheid van het Uitvoerend Bewind jegens de Franse militaire macht bracht de alliantie in gevaar.¹⁵ Onhandigheid in het diplomatieke verkeer kwam tot uiting in de uiteenlopende kanalen waarvan het bewind zich in Parijs bediende. Gezant Caspar Meyer kreeg ongevraagd assistentie van Jacob Blauw om bij de Franse regering de staatsgreep en zijn gevolgen te rechtvaardigen. Maar toen deze twee ruzie kregen, had het Uitvoerend Bewind al twee ‘geheim agenten’ naar Parijs gestuurd, Eykenbroek en Eberstein, die Meyer en Blauw danig voor de voeten liepen. Meyer werd in april teruggeroepen om plaats te maken voor Willem Buys, nota bene een paar weken eerder tot Agent van Buitenlandse Betrekkingen benoemd. Kennelijk twijfelde het bewind al aan zijn capaciteiten en werklust, want kort daarop werd de uitzending voorbereid van twee hulpgezanten, Anthony van Dedem van de Gelder en Paul Strick van Linschoten. Blauw was inmiddels weer vertrokken. Begin juni moesten de Fransen zich wel afvragen wie nu de echte Bataafse gezant was, maar die gêne werd de Bataafse diplomatie gelukkig bespaard. Er volgde een nieuwe staatsgreep in Den Haag.

Het was de verregaande bemoeienis van het duo Delacroix-Ducange die maakte dat Gogel, Spoors en een opnieuw ontevreden Daendels elkaar vonden in een oppositioneel gezelschap, de ‘Vrienden van de Constitutie’, die een eind wilden maken aan het radicale bewind. Volgens de biograaf van Gogel, Jan Postma, waren de beide agenten de politieke gangmakers van plannen voor een nieuwe staatsgreep en speelde Daendels meer de rol van uitvoerder, hoewel de opvolgende gebeurtenissen de geschiedenis ingegaan zijn als de ‘coup van Daendels’.¹⁶ De Hattemse revolutionair kreeg in mei een knetterende ruzie met de Franse gezant. Hij stelde zonder omhalen de kwalijke rol van Ducange aan de kaak, waarop Delacroix de arrestatie van Daendels eiste. Daendels maakte zich daardoor onmogelijk bij het Uitvoerend Bewind, vertrok schielijk naar Parijs en wist daar de terugroeping van Delacroix en de uitzetting van Ducange te bewerkstelligen. Parijs, midden in een tweede ‘Fruc-

tidor'-coup, had echter nauwelijks greep op de snelle ontwikkelingen in Den Haag. Samen met vijf van de agenten¹⁷ en generaal Joubert, vriend van Daendels en gaarne bereid om een appeltje met het Uitvoerend Bewind te schillen, voerde de Bataafse generaal op 12 juni 1798 zijn tweede coup uit die een veel gematigder en meer gouvernementeel, door de agenten aangestuurd Intermediair Uitvoerend Bestuur aan de macht bracht. Het eveneens nieuwe, meer naar rechts opgeschoven bewind in Frankrijk kon daarmee leven.

Nog in de avond van diezelfde dag ontving Van der Goes van de president van het Intermediair Uitvoerend Bestuur, Agent van Marine Spoors, een helder en niet mis te verstaan briefje: 'Het Bestuur voormeld heeft geresolveerd U aan te stellen, en desnoods te requireren, om onverwijld den post van Secretaris bij het Departement der Buitenlandsche Betrekkingen op U te nemen.'¹⁸ Dat 'requireren' sloeg op het requireringsdecreet, nog aangenomen tijdens de 'Bataafse Terreur' om kandidaten voor bestuursposten te kunnen dwingen onder bedreiging van het ontnemen van burgerrechten. Deze keer meende Van der Goes er goed aan te doen zich niet over te geven aan aarzeling. Op 13 juni werden de kamers van het bureau van het agentschap op de zolder van het huis van Willem Buys ontzegeld en brak Van der Goes met hulp van de smid Piet van Dijk de lessenaar van de gewezen secretaris Chandon open.

Niet iedereen verheugde zich over de terugkeer van Van der Goes. De Franse zaakgelastigde, Louis Champigny-Aubin, schreef aan Talleyrand dat hij niet begreep waarom Van der Goes was herbenoemd. Champigny merkte op dat Van der Goes lid was van de 'Grande Société', de eerdergenoemde sociëteit die op last van het radicale bewind gesloten was en nu, nota bene, weer opening. Slecht gezelschap, vond Champigny, heren met verre van republikeinse beginselen. Bovendien bewoog Van der Goes zich daar onder lieden die geen vrienden waren van de rechtschappen Bataven of de Fransen, zoals de Zweedse gezant Von L  wenhielm en de Spaanse gezant De Anduaga, die hij 'van hetzelfde slag' noemde als Van der Goes. Champigny zou zich hierover ernstig verstaan met het Intermediaire Bewind.¹⁹ De Franse diplomaat had al eerder een minder vleidend commentaar over Van der Goes naar Parijs gestuurd. Hij vond hem een reactionair. In het onderhoud dat Champigny had met de agent ad interim, Gogel, zou de laatste gezegd hebben dat Van der Goes in het oog gehouden moest worden, 'wiens integriteit en kennis [het voorlopig Bewind] evenwel enigszins gerust stelden in het licht van de onaangename indrukken die over hem in het publiek waren geuit'.²⁰

*De tegencoup van 12 juni 1798. Het bewindslid Stefan van Langen wordt in hechtenis genomen op het Plein te Den Haag. Rechts het logement van Amsterdam, waar van 1912 tot 1984 het ministerie van Buitenlandse Zaken was gevestigd.
Gravure door Reinier Vinkeles*

Het lijkt twijfelachtig of Van der Goes zo reactionair was, want juist de nieuwe unitaire constitutie bood hem nu de gelegenheid te bouwen aan een buitenlands beleid op werkelijk centraal gedirigeerde grondslag. Van der Goes was daarvan een groot voorstander. Onder het oude federale systeem zaten gewestelijke en lokale belangen 's lands slagvaardigheid nog wel eens in de weg. Stellig tot teleurstelling van Champigny reageerde Talleyrand vrij uitgestreken. Van der Goes had enige tijd in Parijs verbleven, was dus bekend, zo schreef hij, en had toen geen enkele onaangename indruk achtergelaten.²¹

Van der Goes keerde aldus terug bij Buitenlandse Betrekkingen, nu als secretaris van het agentschap. In deze functie kreeg hij grotere zelfstandigheid, omdat Alexander Gogel de portefeuille van Buitenlandse Betrekkingen waarnam en die moest combineren met Financiën en het bestieren van het politiek bestuur. Gogel richtte zijn aandacht vooral op de buitenlandse economische betrekkingen, met name het streven naar een handelsverdrag met Frankrijk.²² Er was een drietal prioriteiten waaraan Van der Goes meteen zijn energie kon wijden. Allereerst moest de Bataafse legatie in Parijs als belangrijkste diplomatieke post nieuwe en bekwame leiding krijgen. Voor de te benoemen nieuwe gezant was de eerste taak de Franse regering te overtuigen van de consolidatie van de Bataafse revolutie door het nieuwe bewind en daarmee de Franse erkenning zeker te stellen van de internationale handelingsbekwaamheid van de Bataafse Republiek. Daartoe moest een instructie worden opgesteld. Daarnaast was het urgent dat de argumenten voor een onafhankelijk en levensvatbaar Nederland met kracht onder de aandacht werden gebracht van het reeds in december 1797 begonnen vredescongres van Rastatt, en ten slotte had het departement van Buitenlandse Betrekkingen dringend behoefte aan operationele leiding.

Daags na de staatsgreep vond het nieuwe Uitvoerend Bewind Rutger Jan Schimmelpenninck bereid op tijdelijke basis als gevolmachtigd minister naar Parijs te gaan. Viceadmiraal De Winter, die bij de Fransen een potje kon breken, vergezelde hem. Schimmelpenninck nam op 20 juni de leiding van de Bataafse legatie over van de weinig succesvolle Buys, die, terwijl hij in Parijs nog niet eens de gelegenheid had gekregen om zijn geloofsbrieven aan te bieden, op non-actief was gesteld. Van Dedem werd eveneens teruggestuurd. In zijn instructie kreeg Schimmelpenninck de opdracht mee om bij het Directoire de gebeurtenissen van 12 juni en het aantreden van het Intermediair Bewind in het juiste daglicht te stellen. Vervolgens moest hij trachten de uitvoering van de

door het afgezette bewind gesloten overeenkomst over het onderhoud van de vijftienduizend man tellende Franse troepen in de Bataafse Republiek uit te stellen en te sonderen naar de voorwaarden waaronder een nieuw handelsverdrag kon worden onderhandeld. Een niet onbelangrijk onderdeel van zijn instructie was ook het opsporen en in de gaten houden van uitgeweken radicalen, nu anarchisten genoemd, onder wie Vreede, Fijnje en de handlanger Eykenbroek, ‘ten einde hunne woelingen te frustreren en te prevenieeren’ en hen zo mogelijk te doen arresteren.²³

Deze periode moet het begin geweest zijn van de intensieve werkrelatie die leidde tot groot vertrouwen tussen Schimmelpenninck en Van der Goes. Schimmelpennincks zoon Gerrit schreef daar later over: ‘Van der Goes (...) was een man, die, bij zeer beschaafde vormen, veel kennis van mensen en zaken bezat. Met deze kon Schimmelpenninck op de vertrouwelijkste wijze corresponderen, en tevens verzekerd zijn van door hem te worden begrepen.’²⁴ De eerste aanloop van hun omvangrijke correspondentie vormt een brief van Schimmelpenninck van 14 augustus 1798, waarin hij Van der Goes geruststelde wat betreft diens vooruitzichten. Hij antwoordde op een niet bewaarde brief van Van der Goes: ‘dat ik reeds lang te voren op de duidelijkste wijze bespeurd had, en dat ik na het ontvangen uwer letteren er in geconfirmeerd ben, dat men u zeer wel kent, dat men u acht, en dat men volstrekt gene koele, veel min ongunstige denkbeelden omtrent u koestert. Maak hierop gerust staat, en houd dus den nodigen moed, en ook de nodige vrolijkheid van geest om uw vaderland te blijven dienen in het gewichtig maar lastig vak, waarin gij met zoveel succes werkt; (...) Waarlijk men moet in ’t vaderland moed houden: de zaken nemen ten opzichte van ons dag aan dag beteren keer.’²⁵ Van der Goes had Schimmelpenninck geschreven op een moment waarop hij plotseling vanuit de coulissen zijn entree maakte op het toneel van de Bataafse politiek. In het Dagverhaal van het Wetgevend Lichaam is te lezen dat op 7 augustus de stemmingen plaatsvonden voor het opstellen van een voordracht van vijftien kandidaten voor het lidmaatschap van het nieuwe vijf leden tellende Uitvoerend Bewind. Het is niet duidelijk uit welke hoek of door wie hij kandidaat was gesteld, maar het was Van der Goes die uiteindelijk een even onverwachte als eervolle zesde plaats op de voordracht behaalde. Na de uitroeping van het vijfkoppige bewind in de volksvertegenwoordiging bedankte evenwel de Fries Hans Monse Hettema voor de eer en het vertrouwen. Eind augustus moest opnieuw gestemd worden voor het vijfde lid. Nu eindigde Van der Goes op de tweede plaats van een drietal. Het was de

katholieke patriot Jan van Hooff die op 31 augustus de laatste stemming won. Volgens de Franse zaakgelastigde Champigny had Van der Goes zich voor de stemming teruggetrokken.²⁶ Maar vanaf nu was hij een ‘Bekende Bataaf’.

Een departement van Buitenlandse Betrekkingen

Van der Goes kon zich nu geheel concentreren op de buitenlandse zaken. Een prioritair aandachtspunt was het vredescongres dat eind 1797 na de Vrede van Campo Formio in het Badense Rastatt, op de rechteroever van de Rijn, was begonnen. Het belangrijkste agendapunt werd de toekomstige indeling van het Heilig Roomse (Duitse) Rijk, rekening houdend met de ambitie van Frankrijk om de linker Rijnsoever te annexeren om aldus ‘natuurlijke grenzen’ te bereiken. Voor de Bataafse Republiek bood de conferentie een kans om aan de oostkant van het land grensbepaling en zo mogelijk gebiedsuitbreiding te realiseren. De betekenis van Rastatt voor de Bataafse diplomatie wordt inhoudelijk verderop toegelicht.

Veel prioriteit had voor Van der Goes de reorganisatie of beter de organisatie van het agentschap. Het departement van Buitenlandse Betrekkingen was op 12 maart 1798 als laatste van de agentschappen opgericht. Het maakte een moeizaam *moment fondateur* door. Een algemene instructie voor dit bestuursonderdeel werd niet vastgesteld. Tot Agent van Buitenlandse Betrekkingen werd benoemd Willem Buys, Delfts patriot, volgens Colenbrander een relatie van Fijnje. Zijn ambtsperiode was zoals hierboven opgemerkt niet erg succesvol. Binnen een maand werd hij tot provisioneel gezant te Parijs benoemd, waarschijnlijk in een poging om orde op zaken te stellen op de Bataafse legatie en om de Franse pers te bewegen minder kritisch over het bewind-Vreede te schrijven. De kemphanen Meyer en Blauw werden uit Parijs verwijderd.²⁷ Gogel, de Agent van Financiën, werd tot waarnemer aangesteld. Buys verbleef van 30 april tot half juni in de Franse hoofdstad, waar hij geen indruk maakte.²⁸ Het departement werd intussen bestuurd door de nieuwe secretaris, de radicaalgezinde Pierre Chandon, die na de staatsgreep van 12 juni onmiddellijk zijn congé kreeg. Van der Goes mopperde in de correspondentie regelmatig over de wanorde van het archief en de administratie van Buitenlandse Zaken die hij aantrof. Hij maakte meteen na zijn aantreden schoon schip. Al op 13 juni kreeg hij van het bewind toestemming om het bureau van het departement te ontbinden en om

drie commiezen en zeven klerken naar eigen keuze aan te stellen. De totale bezetting ging omlaag van achtentwintig naar veertien medewerkers. Het grootste deel van de oorspronkelijke achtentwintig ambtenaren was nauwelijks twee weken in functie geweest, omdat het afgezette bewind er pas op 1 juni toe kwam om de organisatie van het departement te regelen.²⁹ Nadat half augustus een nieuw Uitvoerend Bewind formeel geïnstalleerd was en de agenten hun functies hernomen hadden, werd Van der Goes tot zijn geruststelling als secretaris gecontinueerd totdat er een instructie voor de Agent van Buitenlandse Betrekkingen zou zijn vastgesteld. Behalve het afdoen van de lopende zaken, bereidde hij met zijn handvol medewerkers een nieuwe instructie voor het departement van Buitenlandse Betrekkingen voor en een instructie voor de Agent.³⁰ Van der Goes introduceerde op het departement een schriftelijke cultuur en zorgde voor kantoorruimte. Hij meldde het Uitvoerend Bewind in september dat hij een geschikt pand op de Kneuterdijk op het oog had dat per half oktober kon worden gehuurd voor 2500 gulden per jaar. Dit huis, nu bekend in Den Haag als het Johan de Witthuis, kwam leeg te staan na het overlijden van de weduwe Van Strijen, een achternicht van Van der Goes. Het fraaie Kneuterdijk no. 6 werd gehuurd en was het eerste zelfstandige gebouw van het departement van Buitenlandse Betrekkingen. Van der Goes ging er zelf, met zijn gezin, ook wonen. Drie keer per week hield hij tussen de middag spreekuur voor belanghebbenden. Hij bleef er wonen tot na zijn aftreden in 1808.³¹

In de Staatsregeling van 1 mei 1798 werd de oprichting van acht agentschappen, naar het voorbeeld van de Franse ministeries, formeel vastgelegd. Het model van collegiaal bestuur in de vorm van commissies van de beide Nationale Vergaderingen had afgedaan. De nieuwe organisatiestructuur was een belangrijke stap naar centralisatie van het landsbestuur en van het bestuur van de buitenlandse betrekkingen. De noodzaak daarvan was tweeledig. Allereerst de urgentie van het verkrijgen van erkenning van de Bataafse Republiek door andere Europese mogendheden dan alleen Frankrijk, waardoor het bestaansrecht van de nieuwe Republiek een zo stevig mogelijke volkenrechtelijke basis zou krijgen. Daarvoor was extra inspanning en eenduidige coördinatie van de Bataafse diplomatie nodig. Ten tweede bleek al gauw dat de omwenteling van 1795 geen verandering bracht in het belangrijkste doel van de Nederlandse buitenlandse politiek: het scheppen van zo gunstig mogelijke voorwaarden voor de (zee)handel en het bevorderen van de positie van de Hollandse stapelmarkt die in hoge mate de *raison d'état*

voor zowel de oude als de nieuwe Republiek waren. Onder de heersende oorlogssituatie in Europa en de rest van de wereld was dat geen sinecure. De Bataafse Republiek erfde een omvangrijk netwerk van consuls (vaak ‘commissarissen’ genoemd) en handelsagenten in Europa en de Verenigde Staten, dat nu ook centrale aansturing verdiende en daarom onder het departement van Buitenlandse Betrekkingen ging ressorteren (zo vielen de consuls in het Middellandse Zeegebied tijdens de oude Republiek onder de Directie van de Levantse Handel te Amsterdam). Opmerkelijk is dat in het debat over de bekrachtiging van de instructies voor Agent en Agentschap van Buitenlandse Betrekkingen, begin oktober 1798 in het Vertegenwoordigend Lichaam, werd voorgesteld de consuls en handelsagenten af te scheiden van Buitenlandse Betrekkingen en onder te brengen bij de Agent van Nationale Economie. Dat ging niet door vanwege het ‘onmiddellijk verband in hetwelk voornamelijk bij een handeldrijvende natie, de politieke en commerciële relaties tot de ander staan’.³² Buitenlandse politiek én buitenlandse handelsbetrekkingen waren van toen af aan het beleidsterrein van het departement.

Op 8 oktober 1798 werd Maarten van der Goes benoemd tot Agent van Buitenlandse Betrekkingen.³³ Van der Goes was nu formeel de chef van de Bataafse diplomatie geworden. Ondanks de eerder dat jaar door Champigny gerapporteerde kritische noten blijkt, voor zover kon worden nagegaan in de Franse diplomatieke correspondentie, niet dat de Franse autoriteiten invloed hebben uitgeoefend op de keuze van deze voor hen belangrijke agent.

Als secretaris van het agentschap werd Van der Goes opgevolgd door de zeer competente Johannes Bosscha (1767-1810). Bosscha was een Friese patriot van het eerste uur. In 1787 was deze classicus uitgeweken naar Frankrijk, waar hij in zijn onderhoud voorzag als huisleraar van de kinderen van Balthasar Abbema.³⁴ Na de Bataafse omwenteling in 1795 werd hij lid van het gerechtshof in Leeuwarden. Hij nam ontslag toen de radicalen in Friesland te veel invloed kregen. In 1797 ging hij als secretaris van commissaris Theodoor van Marselis naar Parijs, waar hij Van der Goes leerde kennen. Bosscha was als het ware de patriottische waakhond van Van der Goes. Hij werd evenwel een van de twee vertrouwelingen met wie Van der Goes tot zijn aftreden intensief heeft samengewerkt. Bosscha had een scherpe geest, was onbenoemd politiek raadadviseur en droeg er ongetwijfeld toe bij dat Van der Goes in zijn communicaties met de politieke gremia het juiste jargon gebruikte wanneer dat nodig

was. Hij overleed al in 1810, nadat hij de laatste jaren sukkelde met zijn gezondheid.³⁵

De andere vertrouwing op het departement werd Daniël Delprat, die de functie van particulier secretaris en redacteur/vertaler bekleedde. Zijn benoeming in september 1798 vond plaats ‘boven de sterkte’, waardoor hij ook wel is aangeduid als ‘geheimsecretaris’. Delprat was in 1790 op uitdrukkelijk verzoek van prins Willem v als Waals predikant beroepen in Den Haag.³⁶ Hij bleef tot eind 1810 aan het departement verbonden. In moeilijke tijden nam Van der Goes de erudiete zielenherder Delprat graag in vertrouwen. Zij bleven tot de dood van Van der Goes bevriend.

Vier dagen na zijn benoeming diende Van der Goes op grond van zijn instructie een voorstel in voor een verdere reorganisatie van zijn departement. Het kreeg nu, geboren in de naweeën van twee staatsgrepen, meer structuur. Daarmee werd Van der Goes, samen met Bosscha, een belangrijke grondlegger van het moderne ministerie van Buitenlandse Zaken. Het nogal ongestructureerde secretariaat van Buys werd nu strak verdeeld in drie afdelingen, een voor de politieke en handelscorrespondentie, een voor het geheime berichtenverkeer en een voor de expeditie van dépêches. Niet vergeten moet worden dat om de diplomatieke posten van de ontwikkelingen in Den Haag en andere landen op de hoogte te houden, alle relevante berichten moesten worden overgeschreven. Vertrouwelijke berichten werden gecodeerd en met voor die tijd soms verbazend snel reizende koeriers verstuurd. Van der Goes schreef aan het Uitvoerend Bewind dat hij zich steeds bewust zou zijn van de noodzaak tot een zuinige omgang met 's lands financiën en dat hij ervan uitging dat ‘zo echter ene gelukkige vrede een spoedig einde mocht maken aan de rampen waaronder ons vaderland met geheel Europa zucht, dan zouden de werkzaamheden van dit Agentschap meer regulier worden, ook een minder getal van klerken kunnen permitteren’.³⁷ Opvallend is verder dat Van der Goes als een van de argumenten voor behoorlijke salarissen van zijn medewerkers stelde dat er bij zijn departement volstrekt geen gewoonte van ‘jura’ en leges bestond waarmee de ambtenaren hun wedde konden vermeerderen, zoals kennelijk wel bij andere departementen. Daarbij wilde hij vrijheid hebben om in de salarissen voor de klerken te differentiëren om hen te kunnen aansporen tot gezonde ijver.

In de traktementen en toelagen van de gezanten en consuls, vast onderwerp van correspondentie, werd meer ordening gebracht. In 1799

begrootte Van der Goes zijn agentschap op 634.575 gulden (naar de huidige koopkracht ca. vijf miljoen euro) waarvan een kleine zes ton naar het dertigtal diplomatieke posten van de Republiek ging. De ambassadeur in Parijs en de gezant in Madrid kregen ieder een totale vergoeding van 40.000 gulden (ca. 318.000 euro), terwijl de ambassadeur bij de Ottomaanse Porte 36.000 gulden (ca. 286.000 euro) kreeg, waarvan de helft werd betaald door de directie van de Levantse Handel. De gezant in Hamburg (Nedersaksen) ontving achtduizend gulden.³⁸ De toelagen voor representatie waren afhankelijk van het belang van de post. De gezant in Spanje kreeg zelfs meer dan de ambassadeur in Frankrijk, maar die moest dan ook steeds meeverhuizen met het hof naar de verschillende residentiesteden.

In de loop der jaren lijkt er meer circulatie te ontstaan onder de gezanten, zonder dat er nog sprake was van een loopbaandienst of vaste plaatsingstermijnen. Daarnaast werd opvallend gebruikgemaakt van bijzondere, al of niet geheime diplomatieke missies die vaak uit niet-carrièrediplomaten bestonden. Als instrument waren zij in de diplomatie niet uitzonderlijk en kenmerkend voor situaties waarin binnen het machtscentrum verdeeldheid van opvatting bestond.³⁹ Het Bataafs bewind hoopte dat dergelijke missies, met name die bij de Franse regering, meer overtuigingskracht zouden hebben dan contacten via de normale diplomatieke kanalen. In de volgende hoofdstukken komen daarvan enkele voorbeelden aan de orde.

Wat Van der Goes pas in het laatste stadium van zijn loopbaan wist te regelen, was de aanstelling van staatswege van legatiessecretarissen, die dikwijls als tijdelijk zaakgelastigde optraden.

De tijd was nog lang niet rijp voor een toegesneden opleiding van diplomaten. Het werd voldoende geacht wanneer de kandidaat-diplomaat de juiste sociale rang had. Die werd niet zozeer bepaald door adellijke afkomst. In de Republiek ging het meer om aanzienlijke families, van wie de leden gewoon waren een academische studie af te ronden. Vaak regenten of patriciërs, maar niet altijd. Het was 'het nest' waaruit men kwam dat de geschiktheid voor het diplomatieke beroep bepaalde. In beginsel was de sollicitatie open, maar in een tijd waarin de buitenlandse politiek door een kleine groep individuen werd bestierd was het onvermijdelijk dat ook na de omwenteling van 1795 voorspraak van invloedrijke bestuurders of familieleden behulpzaam kon zijn. Politieke overtuigingen of ondiplomatiek gedrag konden echter weleens tot terugroeping aanleiding geven. Zo kon de hertog van Württemberg niet overweg met Paulus Strick van Linschoten, een nogal uitgesproken

republikein, had Talleyrand een hekel aan het aanmatigende optreden van de jonge Anthony van Dedem en moest op dringend Frans verzoek Valckenaer uiteindelijk in Madrid toch het veld ruimen, omdat hij naar de zin van Parijs te veel storende invloed kreeg op de richting van het buitenlands beleid van de Spaanse regering.

Opvallende zaken die in deze periode speelden en om de betrokkenheid van het agentschap vroegen, waren bijvoorbeeld de hierboven genoemde pogingen tot arrestatie van de bewerkers en handlangers van de staatsgreep van 22 januari en de Franse druk om een algemene amnestie af te kondigen, de kwestie van asielverlening in Nederland van de Frans-Amerikaanse vrijheidsheld Gilbert markies de la Fayette, en een onafgebroken reeks van interventies vanwege kaping of aanhouding van Bataafse schepen. Dat gebeurde voor de kusten van Spanje tot die van Zeeland door Franse kapers of door lokale Franse autoriteiten. Maar er was ook ondersteuning nodig van demarches via Kopenhagen of Hamburg om door de Engelsen opgebrachte Deense retourschepen uit Oost-Azië, beladen met goederen voor rekening van Bataafse kooplieden, los te krijgen. Intussen was de Franse regering maar wat blij dat ‘nos amis dans les marais’ bereid bleken de Franse belangen te behartigen bij een van onze oudste bondgenoten, de Ottomaanse sultan, die in september met het opdringende Frankrijk – de Egyptische campagne van Bonaparte – in oorlog was geraakt.

Schimmelpenninck

Maar het belangrijkste ‘dossier’ was natuurlijk de relatie van de Bataafse Republiek tot haar ‘Grote Bondgenoot’. Over de officiële opvolging van gezant Meyer was nog steeds geen besluit genomen. Schimmelpenninck, die onder de omstandigheden de voor de hand liggende keuze zou zijn voor de post in Parijs, wilde zijn bijzondere missie niet voortzetten. Hij vond zijn Amsterdamse advocatenpraktijk veel lucratiever. Eind augustus al stelde hij Van der Goes daarvan op de hoogte, die met grote spijt op zoek ging naar een geschikte opvolger. Even was de Amsterdamer Gerrit Schulte in beeld, maar met de nodige creativiteit kon een bijzondere, zeer royale tegemoetkoming uit de staatskas, aangevuld met een even royale bonus opgebracht door Amsterdamse financiers, de calculerende advocaat Schimmelpenninck over de streep trekken.⁴⁰ Op 6 oktober 1798 werd deze benoemd in de hoogste rang,

die van gevolmachtigd ambassadeur, bij de Franse Republiek. Een ambassadeur werd geacht, ter bevestiging van de eer en hoogheid van zijn land, een grote staat te voeren.

In Parijs aangekomen, was Schimmelpenninck op zijn beurt in de gelegenheid om Van der Goes geluk te wensen met zijn benoeming tot agent, waarbij hij schreef dat het maar goed was dat de post in Parijs weer werd vervuld, want ‘de zaken verliepen, verkoelden, verwarden – de anarchisten zijn actief geweest als Belzebub, doch nu kruipen ze in hun schulp’.⁴¹ De ambassadeur maakte van de gelegenheid gebruik de nieuwe agent een soort *mission statement* te sturen. Hierin zette hij uiteen hoe hij de toestand in Europa zag, hoe de Republiek er internationaal voorstond en hoe zij het beste kon reageren op de Franse dominantie. De brief diende ook om aan te geven voor welke enorme uitdaging de ambassadeur zich geplaatst zag en dat daarom succes niet verzekerd was. Van der Goes reageerde er beleefd maar onverbindend op.

De inleiding van het mission statement was een ideologische waarschuwing. Schimmelpenninck noemde de doorbraak van de staatkundige en burgerlijke vrijheden onstuitbaar. Europa verkeerde in een ‘aller bedenkelijkste’ crisis, maar niet uitsluitend als gevolg van de krachtmeting tussen de monarchieën en het republicanisme. Schimmelpenninck vond het bedenkelijk dat de ‘Republikeinsche beginselen’ steeds meer werden ‘onteerd en geschonden’ door juist degenen die deze ‘onloochenbare’ waarheden met de mond beleden. Deze ontwikkeling gaf het ‘despotisme’ het argument om te betogen dat volksregering onverenigbaar was met het maatschappelijk geluk. Hij voorzag dat de veiligheid der tronen bedreigd werd door de kolossale macht van de Franse Republiek. Dit conflict zou niet tot een schikking leiden, maar tot totale vernietiging van de koninklijke hetzij de republikeinse orde. Aan het begin van zijn ambassadeurschap in Parijs vond Schimmelpenninck het nodig het bewind in Den Haag hiervoor te waarschuwen.

Hij wilde zich over de positie van de Republiek geen illusies maken. Het vaderland bevond zich in een jammerlijke staat van verval en van politieke afhankelijkheid: ‘ons lot hangt voor het grootste gedeelte aan de grote en algemene loop van zaken in Europa,’ schreef Schimmelpenninck. Wilde men de Republiek behouden, dan was men verplicht zich aan Franse dominantie te onderwerpen. De insinuaties van de ‘anarchisten’ over de ‘anglomanie’ van het Uitvoerend Bewind konden het beste worden ontkracht door ‘met alle mogelijke energie’ en met ‘goede gratie’ deel te nemen aan de oorlog tegen Engeland. Zich tegen de Franse dominantie verzetten zou verkeerd en vergeefs zijn, terwijl daaren-

Johannes Bosscha (1767-1810), classicus en Friese patriot van het eerste uur, competente eerste secretaris van het departement van Buitenlandse Zaken

tegen het aanvaarden van een beleid van goede gratie het bewind 'des te groter recht zou geven de Franse invloed omtrent het binnenlands bestuur te weren'.⁴²

Van der Goes reageerde aanvankelijk alleen op de aantijgingen van 'anglomanie', een term die beschuldigingen van ontduiking van het handelsembargo tegen Engeland en het niet of onvoldoende meewerken aan de oorlogsinspanning omvatte. Zo wees hij op de substantiële transitohandel van Engelse waren via de Republiek naar Frankrijk. Dat bewees evenmin de 'anglomanie' van het Franse Directoire als de Engelsgezindheid van het Bataafs bewind, dat er alles aan deed om de invoer van Engelse goederen te doen stoppen.⁴³ Van der Goes was het met de analyse van Schimmelpenninck in zoverre eens dat de politieke afhankelijkheid een onomstotelijk feit was. De kersverse agent was echter nog niet zover om de Franse dominantie zonder meer te aanvaarden. Van der Goes vond dat aan inwilliging van de Franse verlangens best voorwaarden gesteld mochten worden. Om te beginnen consolidering van de internationale positie van de Bataafse Republiek. Hij had namelijk ook met de politieke situatie in Den Haag te maken. Die verplichtte hem de ene keer te neigen naar de realiteit van de onontkoombaarheid van de Franse dwang, maar de andere keer naar de zo dikwijls geplaagde eigenwaarde van het Bataafs bewind. Schimmelpenninck trachtte in een volgende missive concreet te zijn. Hij stelde een ontwerp voor een memorandum aan het Directoire op dat vier beginselen omvatte. Dit zou de basis moeten vormen voor het behoud van de politieke existentie van de Republiek. Ten eerste noemde Schimmelpenninck 'getrouwe aankleving' aan de republikeinse beginselen en constitutie. Ten tweede een aanmerkelijke versterking van de vloot en het leger die, ten derde, in goed overleg met het Franse gouvernement zouden worden ingezet. En ten slotte loyale nakoming van de bepalingen van het Haags Tractaat. In dat geval zou volgens Schimmelpenninck met recht kunnen worden gevorderd dat Frankrijk de onafhankelijkheid van de Republiek respecteerde en zich geen invloed op het binnenlands bestuur zou aanmatigen. Hield de Republiek zich niet aan die vier beginselen, dan was het lot van vazalstaat onvermijdelijk.

Den Haag was nog niet overtuigd. Afgezien van de groeiende onvrede in de Republiek over zowel het aanmatigende Franse optreden als over de politiek van het nieuwe Uitvoerend Bewind, leek de positie van Frankrijk in Europa nog geenszins uitgemaakt. Er was hier en daar in de veroverde gebieden sprake van openlijke opstand. Engeland en Rusland waren

druk doende een tweede coalitie te smeden tegen de Franse Republiek.⁴⁴ De langdurige besprekingen tussen Frankrijk en Oostenrijk om de Vrede van Campo Formio (oktober 1797) uit te werken in Rastatt, stagneerden. Het was beter de ontwikkelingen af te wachten. De ontvangst van de missive van Schimmelpenninck werd bevestigd en 'genotificeerd', met andere woorden: met dank voor het delen van zijn gedachten.⁴⁵ Eerst moest het bestaansrecht van de Bataafse Republiek en eerbied voor haar onafhankelijkheid worden verzekerd. Daarvoor was meer nodig dan toegeven aan Franse militaire desiderata.

De Agent [1798]

De internationale positie van de Bataafse Republiek in oktober 1798 maakte het bepaald niet benijdenswaardig om in de schoenen van de Agent van Buitenlandse Betrekkingen te staan. De Franse ‘bevrijding’ had nieuwe parameters gesteld aan de Nederlandse buitenlandse politiek. Het Tractaat van Den Haag had de Bataafse Republiek offensief en defensief bondgenoot van Frankrijk in zijn strijd met Engeland gemaakt en bovendien schatplichtig in termen van grondgebied, financiën, oorlogsmaterieel en troepenonderhoud.¹ De Bataven zelf legden zich bij de Staatsregeling van 1798 aan een nieuwe buitenlandse ‘ketting’ door in artikel 69 van de algemene beginselen een onverbreekelijke band met Frankrijk te proclameren: ‘Het Bataafsche Volk, overtuigd, dat de belangen der vereenigde Fransche en Bataafsche Republieken, door derzelver onderlinge zamenstemming, altijd, het gelukkigst zullen bevorderd worden, wil, van zijne zijde, nimmer eenige afzonderlijke verbindtenis met die Volken, wier staatkundig belang in tweestrijd is met den voorspoed der beide Natiën.’ Ofschoon de Bataafse Republiek zeker nog zelfstandigheid bezat bij de inrichting van de binnenlandse politiek, het aangaan van handelsverdragen en het onderhouden van diplomatieke betrekkingen, bepaalde Parijs wat haar veiligheidspolitiek betreft de grenzen. Nederland veranderde in een vazalstaat van Frankrijk. Formeel was de Bataafse Republiek onafhankelijk, maar in Franse geest, dat wil zeggen: politiek afhankelijk. De Republiek was onderdeel geworden van een cordon sanitaire dat Frankrijk nodig had om zijn revolutie te beschermen. Zij was niet meer vrij haar vijanden – of vrienden – te kiezen. Ook de leiders van de patriotten moesten naderhand erkennen dat hierdoor de soevereiniteit van de herboren staat onder curatele was geplaatst.

Bovendien bleef de binnenlandse situatie verre van stabiel. Over de grenzen nam men nota van het moeizame debat over een constitutioneel

fundament voor de nieuwe Republiek. Een constitutie is weliswaar geen absolute voorwaarde voor internationale erkenning, maar de Europese mogendheden wilden de ontwikkelingen eerst eens aanzien. Zij namen immers ook kennis van het Haags Tractaat en in het bijzonder van de beperkingen van de vrije handelingsbevoegdheid op buitenlandspolitiek terrein. Die moesten waarborgen dat de Nederlandse Republiek haar rol als ‘nuttig’ bondgenoot in de strijd tegen Engeland zonder mankeren zou spelen, alle vleierende woorden van vriendschap en over een alliantie van gelijkwaardige partners ten spijt.

De consolidering van de nieuwe staat werd daarmee vrijwel meteen op een aanzienlijke achterstand gezet. Maar hameren op het bestaansrecht en de onafhankelijkheid van de Bataafse Republiek was in die periode zeker mogelijk. Dat kon, omdat Frankrijk zich, voorlopig althans, gevoelig toonde voor de trots en de vrijheidsgeest van de bewoners van een der oudste vrije republieken van Europa. Frankrijk, zelf in binnenlandspolitiek opzicht behoorlijk instabiel, wist tot de machtsgreep van Napoleon eind 1799 nog niet goed hoe het de relatie tot de nieuwe ‘zusterrepubliek’ verder vorm wilde geven: als onafhankelijk land of als lid van *la grande famille*.² In het algemeen stond een drietal opties ter beschikking. De eerste was annexatie (door de Fransen steeds plechtig *réunion* genoemd), de tweede het scheppen van een bufferstaat aan de Noordzee met geleide onafhankelijkheid, en de derde was de keuze uitstellen en deel te laten zijn van een vergelijk met Pruisen, zoals Lazare Carnot als lid van het Directoire had voorgesteld.³

Annexatie was in 1798 om militaire, financiële en economische redenen politiek niet aantrekkelijk. Frankrijk verwachtte door het Haags Tractaat zich verzekerd te hebben van ‘une grande et superbe existence navale et commerciale’.⁴ De optie van een bufferstaat was praktisch en daarom aantrekkelijk, zij het dat Frankrijk dan wel in de onderlinge betrekkingen genoeg moest nemen met de ook in Parijs bekende Hollandse stijfkoppigheid, ongezeglijkheid en zuinigheid. Gecombineerd met de derde optie, afwachten van een vergelijk met Pruisen, leek deze optie voorlopig de beste oplossing. Met de Pruisen konden immers altijd nog afspraken worden gemaakt over annexatie (de Rijn als natuurlijke grens), neutralisering of onafhankelijkheid, zij het onder voogdij van Parijs of Berlijn. Het Haags Tractaat bond de Bataafse Republiek bovendien genoegzaam aan Frankrijk, hoewel het spoedig een grabbelton bleek te zijn vol argumenten voor beide bondgenoten om elkaar het leven zuur te maken.

Het was onder die omstandigheden nog niet duidelijk hoe het Haags Tractaat in de praktijk op de Bataafse buitenlandse politiek zou uitwerken. Ondanks de onbehaaglijke ervaring van de vredesbesprekingen in Lille, besloot het Bataafs bewind het congres van Rastatt niet te laten schieten als nieuwe gelegenheid om de belangen van de jonge Republiek voor het voetlicht van de Europese mogendheden te brengen. Van der Goes was eerder als secretaris van de Commissie voor Buitenlandse Zaken bij dit diplomatiek initiatief betrokken en moest er daarna als agent het beste van zien te maken onder het motto *frappez, frappez toujours*.

Rastatt

De besprekingen in Rastatt, een barokstadje aan de oever van de Rijn in het huidige Baden-Württemberg, waren in een precair stadium beland toen Van der Goes benoemd werd tot Agent van Buitenlandse Betrekkingen. Het vredescongres van Rastatt (december 1797-april 1799) zou de afspraken tussen Frankrijk en Oostenrijk van Campo Formio verder moeten uitwerken.⁵ Het ging daar vooral om een nieuwe indeling van het Heilig Roomse Rijk (in concreto het Duitse Rijk) waarvan de Oostenrijkse aartshertog als keizer het hoofd was. Frankrijk had zijn oog laten vallen op een grenscorrectie met de linker Rijnsoever. Het eiste bovendien in lijn met de republikeinse ideologie van scheiding tussen Kerk en Staat, secularisatie van de kerkelijke bezittingen en landerijen en tegelijkertijd herverkaveling van die van de Duitse vorsten. Oostenrijk leek daartoe in beginsel bereid.

De Bataafse Republiek had niet aan de oorlog tegen Oostenrijk deelgenomen en was derhalve geen partij bij de Vrede van Campo Formio. Dat was voldoende reden voor Frankrijk om, evenals eerder in Lille, geen officiële Bataafse delegatie tot de besprekingen toe te laten. Frankrijk zou voor de belangen van zijn bondgenoot opkomen. De Republiek had wel degelijk groot belang bij de Frans-Oostenrijkse onderhandelingen. In Duitsland lagen gebieden waarop de Bataafse Republiek aanspraak meende te kunnen maken: Opper-Gelre en enclaves als Zevenaar, Huisen, Ravenstein en Gemert. Zij had die uitbreiding nodig om zich politiek bestaansrecht in het Europees machtssysteem te verwerven, een militair te land en ter zee uitwendig maar ook inwendig verdedigbaar grondgebied te scheppen, het land economisch en demografisch te versterken en aldus voor Frankrijk een werkelijk ‘nuttige’ bondgenoot te worden. Daarnaast was in Campo Formio gesproken over compensatie

voor het Huis van Oranje, waarover de Republiek het naadje van de kous wenste te weten.⁶

Zolang Engeland niet bij de onderhandelingen was betrokken, kon Frankrijk volhouden dat er geen sprake was van het bereiken van een algemene vrede, ofschoon in Europa velen hoopten dat Rastatt zou leiden tot beëindiging van de oorlog en een allesomvattende continentale vrede. In het Haags Tractaat was de Bataafse Republiek beloofd dat het verlies van grondgebied aan Frankrijk (Staats-Vlaanderen, Maastricht, Venlo) bij een algemene vrede zou worden gecompenseerd met Frans territorium. De Republiek had daarom ook verlangens in het zuiden. In de verwachting dat Rastatt bij een gunstig verloop wellicht toch zou uitlopen op een 'algemene vrede', oordeelde de Republiek het eind 1797 raadzaam uit voorzorg hoog in te zetten. Men wilde het onafhankelijk bestaansrecht van de Bataafse Republiek zo goed mogelijk expliciteren met haar onmisbaarheid in het machtsevenwicht in Noord-Europa. Van der Goes stelde een instructie op die onder meer gericht was op een correctie aan de oostgrens met op dat moment onder Pruisisch gezag vallende gebieden, en een tamelijk ambitieus alternatief inhield waarin compensatie werd gevonden langs de zuidgrens in het reeds door Frankrijk geannexeerde België.⁷ Door in feite te overvragen hoopte men een diplomatieke dam op te werpen tegen de mogelijkheid dat de Bataafse onafhankelijkheid indirect zou worden bedreigd door de Belgische annexatie (het Franse oprukken naar de Rijnmond en de Zuidoostzee), en tegen de mogelijkheid alsnog onderdeel te worden van de Duitse lappendeken van staten en gebieden, waarop Frankrijk en Oostenrijk landjepik speelden.⁸ Het is opmerkelijk dat in een tijd waarin afgerekend moest worden met oude politiek, waaronder het stellen van territoriale eisen naar het goed gebruik van de *balance of power*-politiek, de Bataafse Republiek toch haar toevlucht zocht tot dit voor Nederland tot dan toe ongebruikelijke expansionistisch beleid.

Interessanter dan de topografische terugvalpositie in het plan zijn echter enige passages die de drang naar ware onafhankelijkheid onderbouwen met evenwichtspolitieke argumenten. Oostenrijk moest voor de uitbreiding in het zuiden gepaaid worden met het argument dat zo de Bataafse Republiek de politieke invloed in Europa kon behouden die nodig was om een tegenwicht tegen Frankrijk te vormen. En Pruisen zou er belang bij hebben dat de Bataafse Republiek een beduidende mogendheid werd, opdat 'het lichtvaardig Frankrijk niet meer naar willekeur over het Bataafs territorium naar Duitsland en het vette land van Pruisen kan trekken'.⁹ Kortom, de Europese grote mogendheden hadden een

gemeenschappelijk belang bij de integriteit van de Bataafse Republiek, een spiegeliaanse gedachte, zij het dat de gebruikte formulering stellig niet de goedkeuring van meer radicale patriotten kon wegdragen.

Na de machtsovername in januari 1798 en het daarop gevolgde ontslag van Van der Goes, bleef het beleid gericht op het scheppen van een stevig fundament voor het bestaan en de onafhankelijkheid van de Republiek. Het radicale bewind-Vreede legde evenwel een belangrijke accentverschuiving aan. De tot nu toe gevoerde onafhankelijke toon ten opzichte van Frankrijk werd begrijpelijkerwijze niet overgenomen. In plaats daarvan koos men voor een benadering van afhankelijkheid, zoals later dat jaar in de brief van Schimmelpenninck aan Van der Goes zou doorklinken. Frankrijk mocht niet gebruuskeerd worden. Nadruk op het veiligheidspolitieke argument voor de grensdemarcatie en gebiedsuitbreiding aan de oostkant werd verminderd ten gunste van een meer ideologisch getinte erkenning dat de Bataafse Republiek voor haar verdediging primair afhankelijk was van Frankrijk, waarbij het bewind scrupuleus wilde vertrouwen op de voortvarende assistentie die uit de hechte alliantie met Frankrijk zou voortvloeien. Het accent viel nu meer op de economische waarde van de verlangde gebiedsuitbreiding en het daarmee samenhangende wederzijds voordeel. Echter, het bewind liet nu het oog vallen op grote delen van Oost-Friesland waardoor de Bataafse Republiek tegelijkertijd een bijdrage kon leveren aan de maritieme beveiliging van de Duitse Noordzeekust. Het economische argument klemde des te meer omdat het Haags bewind onaangenaam getroffen was doordat Frankrijk zich genegen toonde de slechts kortgeleden uitgeroepen Cisalpijnse Republiek wél een handelsverdrag te gunnen en de Bataafse Republiek nog steeds niet. De Bataafse gezant Caspar Meyer in Parijs kreeg opdracht minister Talleyrand over dit alles te polsen, maar de gehoopte goede wil van de ‘Grote Bondgenoot’ bleef uit.¹⁰

Na de staatsgreep van 12 juni 1798 viel het nieuwe gematigde bewind meteen terug op de door Van der Goes ontworpen beleidslijn, gericht op erkenning van de onafhankelijkheid en de aanspraak op gebiedsuitbreiding. Schimmelpenninck, in zijn functie van tijdelijk gezant te Parijs, moest de oude lijn met kracht naar voren brengen, zij het dat deze nu was aangevuld met de door het afgezette regime gepresenteerde verlangens voor uitbreiding van het grondgebied.¹¹

De Franse delegatie in Rastatt werd in de zomer van 1798 toeschietelijker door in te stemmen met de komst van een Bataafse gevolmachtigd mi-

nister, de medicus Carel Hendrik van Grasveld. Het was deze die in het najaar Van der Goes informeerde dat generaal Joubert hem had verteld dat het Directoire overtuigd was geraakt van de rechtvaardigheid van de Bataafse aanspraken, maar dat Frankrijk het zich op dat moment niet kon veroorloven Pruisen van zich te vervreemden. Van Grasveld voegde daaraan toe dat hij meende dat de Franse bemiddeling niets voorstelde. Bovendien had hij opgevangen dat de Fransen vonden dat de Bataafse Republiek onvoldoende deed om de vloot op sterkte te brengen en het nieuwe Uitvoerend Bewind verdachten van pro-Engelse sentimenten.¹² Voor zover Frankrijk al bereid zou zijn rekening te houden met de Bataafse aanspraken in het Duitse Rijk, werd die inzet bepaald door het hogere belang van Parijs van goede betrekkingen met Berlijn. Handhaving van de Pruisische neutraliteit was te belangrijk bij de afrekening met Oostenrijk door middel van uitruil van Duitse gebieden waaronder de linker Rijnsoever. Van Grasveld verloor al gauw de interesse en verliet Rastatt in november 1798. De onderhandelingen raakten in het slop toen bleek dat de Franse gezant in Berlijn, Sieyès, naar de zin van de Oostenrijkers te veel contact onderhield met de Pruisische regering. Zij stagneerden helemaal toen Oostenrijk in december 1798 toetrad tot de Tweede Coalitie tegen Frankrijk. De definitieve breuk kwam eind april 1799 na de gruwelijke moord bij Rastatt op twee Franse onderhandelaars, Claude Roberjot en Antoine Bonnier. De oorlog werd hervat.

Ofschoon Rastatt de Bataafse Republiek in termen van grensdemarcatie en gebiedsuitbreiding niets concreets opleverde en haar betrekkingen met Pruisen bevroren leken, bereikte de Bataafse diplomatie voorlopig wel dat het Franse gouvernement zich bewust werd van de Nederlandse gevoeligheden ten aanzien van bestaan en onafhankelijkheid. Een nieuwe inspanning ter consolidering daarvan werd van Van der Goes gevegd, toen de Tweede Coalitie, en met name Engeland en Rusland, in 1799 een invasie beraamde op de Nederlandse kusten.

Agent van Franco-Bataafse betrekkingen

De taakopdracht van de Agent van Buitenlandse Betrekkingen bestond uit drie delen die in direct onderling verband stonden. De eerste 'beleidsas' was het verzekeren van het bestaansrecht en het behoud van onafhankelijkheid. De tweede beleidsas betrof het nastreven van neutraliteit, ter ondersteuning van de eerste, maar vooral als broodnodige voorwaarde voor het herstel van financiën, handel en economie. Dit zou

tot in 1803 een vast onderdeel van het beleid van Van der Goes zijn. De derde en niet minst belangrijke beleidsas was het bewaren van de vrede in de Franco-Bataafse betrekkingen, een constante gedurende zijn gehele ambtsperiode.

Handel en financiën vormden de bestaansreden voor de Nederlandse Republiek. Zij ontleende er haar politieke status aan. Frankrijk was inmiddels voor zijn import minder afhankelijk geworden van de Hollandse en Zeeuwse handelsvaart. De concurrentie van Scandinavische reders groeide. De permanente oorlogstoestand en de door Frankrijk verlangde embargomaatregelen leidden tot verlamming van de Bataafse economie. Nu was dat laatste weliswaar geen oorlogsdoelstelling van Frankrijk, maar door zijn optreden was het wel de consequentie. Compensatie moest gezocht worden in de landhandel, nu de zeehandel onder meer met de koloniën, maar ook de zeevisserij, ernstig werden verstoord (Van der Goes had zich al in 1797 geërgerd aan de kortzichtigheid van de Franse politiek ten opzichte van het belang van de koloniën). De gevolgen van de blokkade van onze kusten deden in feite niet onder voor die van een landoorlog. Immers, ook een blokkade leidde tot verval en vernieling van de economische infrastructuur en tot verpaupering, maar honger is humaner dan kogels.¹³ Het Frans bewind had onvoldoende in de gaten dat de tot dan toe gunstige gezindheid onder de patriottische Bataven vooral haar oorsprong vond in de burgerij die echter nu door de economische boycot politiek het meest geraakt werd. Dat is nogal merkwaardig wanneer men de instructie aan François Noël bij zijn benoeming tot Frans gezant in Den Haag in 1795 leest. Daarin klinkt zonneklaar door hoezeer Parijs de handel als ruggengraat van de Bataafse Republiek beschouwde.¹⁴ Van der Goes werd geconfronteerd met doofheid in Parijs voor de Bataafse economische malaise, met onbegrip voor de situatie der nationale financiën en vooral na 1799 met Napoleons obsessie met de rijkdom in de Republiek. Frankrijk doorzag niet hoezeer een handelsverdrag een vertrouwenwekkende maatregel kon zijn met als bonus het behoud van krediet van de Hollandse kooplui. Napoleons obsessie bevatte overigens een tegenstrijdigheid. In plaats van de waarschuwingen van de Franse vertegenwoordigers over het aanzienlijke verschil tussen de rijkdom van de staat en die van de kooplui (die 'boutiquiers', zo schamperde Napoleon)¹⁵ in de Republiek te geloven, cultiveerde hij het vermoeden van immense rijkdom tot een niveau waarop het voor hem een onomstotelijk bewezen feit werd. Anderzijds was de benarde toestand van de financiën van de Republiek

Bataafse Republiek, 1795

een van de redenen waarom Napoleon inlijving lange tijd niet oppoortuun vond.¹⁶

Met afgunst nam het Bataafs bewind kennis van de ruimhartigheid die de pas opgerichte Cisalpijnse Republiek ten deel viel, toen zij een handelsverdrag met Frankrijk kreeg. De Bataafse Republiek, ‘oudste bondgenoot’, wachtte al meer dan drie jaar op Franse medewerking tot herstel van de handel. De Bataafse uitvoer naar Frankrijk leed onder hoge douanetarieven en andere dirigistische maatregelen. De Agent van Financiën, Alexander Gogel, hoopte dat een zwaargewicht als Schimmelpenninck in staat zou zijn het gesprek over een handelsverdrag te heropenen. De ambassadeur waarschuwde in het najaar – Van der Goes was inmiddels tot agent benoemd – dat het Directoire voor het spekken van de oorlogskas iedere gelegenheid zou aangrijpen om bronnen voor additionele geldmiddelen te zoeken. Een handelsverdrag was zo’n gelegenheid.¹⁷ De onderhandelingen kwamen begin 1799 op gang. Spoedig begon Frankrijk financiële eisen ter uitvoering van het Haags Tractaat te stellen die niet in verband stonden met bilaterale handelsbetrekkingen. Concessies ten gunste van enig Bataafs economisch of politiek belang werden niet gedaan. Een geval van ‘Wat Jupiter vrijstaat, staat een os nog niet vrij’? Volgens de Franse gezant Vincent Lombard deed, tot zijn ontsteltenis, het Franse gebrek aan tegemoetkomendheid de anders zo flegmatieke Van der Goes verzuchten dat, als het zo moest, Frankrijk de Republiek beter meteen kon bezetten en behandelen als overwonnenen, dan waren hij en zijn collega’s van het gedonder af.¹⁸ De onderhandelingen verzandden in het voorjaar van 1799. Latere pogingen een handelsverdrag aan de orde te stellen hielden opeenvolgende Franse regeringen steeds af als niet oppoortuun in haar buitenlandse politiek.

Het is aldus niet verbazend dat het grootste hoofdpijndossier voor Van der Goes bestond uit de bilaterale betrekkingen, in al hun facetten, tussen de Bataafse Republiek en Frankrijk. Van der Goes was bij wijze van spreken tevens – of vooral – agent van Franco-Bataafse betrekkingen. We zullen nog zien hoe hij telkenmale moest bemiddelen, dikwijls in samenspel met Schimmelpenninck, tussen de Fransen in Parijs, de Franse autoriteiten in Den Haag en het Uitvoerend Bewind.

Hierbij moest Van der Goes opereren tegen de achtergrond van een in oktober 1798 nog geenszins stabiele binnenlandse politieke toestand. Hoewel tijdens de ‘Bataafse Terreur’ op staatkundig gebied wel degelijk verworvenheden konden worden genoteerd, voerden de verliezers van de tweede staatsgreep, de ‘misnoegden’, ook in Parijs, een constante

lastercampagne tegen het nieuwe Uitvoerend Bewind. Het Uitvoerend Bewind werd beschuldigd van onder meer anglomanie, trouweloosheid jegens Frankrijk en verkrachting der constitutie ten gunste van stadhoudergezinden.¹⁹ De misnoegden maakten creatief gebruik van de ont-ketende pers, hetgeen een stroom van pamfletten en ingestoken artikelen op gang bracht. Daarenboven speelde een politiek brisante kwestie met Frankrijk over het al of niet vervolgen van januari-coupplegers als Van Langen en Fijnje.²⁰ Overigens was het in Frankrijk ook niet koek en ei. De Franse evenknie van het Uitvoerend Bewind, het Directoire, stond onder toenemende druk van civiele en militaire tegenstanders.

Hoewel Van der Goes in zijn functie van agent formeel de uitvoerder was van het beleid van het Uitvoerend Bewind, kon hij in de praktijk in hoge mate zelfstandig opereren. De leden van het Uitvoerend Bewind waren merendeels politiek weinig markante persoonlijkheden. De centralisatie van bestuur die volgde op de invoering van de Staatsregeling 1798 overstelpde het bewind bovendien met administratieve zaken van regionale en lokale aard. Deze aangelegenheden vroegen verhoudingsgewijs de meeste aandacht van het bewind.²¹ Louter een 'spreekbuis van het Uitvoerend Bewind' was Van der Goes zeker niet.²² Tegen al deze achtergronden nam hij zijn taak op als Agent van Buitenlandse Betrekkingen. Weldra zouden zijn diplomatieke en politieke vaardigheden danig op de proef gesteld worden.

De uitdaging [1799]

Toen het jaar 1799 begon, vroom het dat het kraakte in Den Haag. In het bureau van het departement van Buitenlandse Betrekkingen op de Kneuterdijk zaten de klerken met hun ganzenveer in de verkleumde vingers de depêches aan de posten te schrijven. ‘Gelukkig,’ zo schreef Van der Goes aan Schimmelpenninck, ‘heb ik geen breedvoerige stukken te zenden.’ Zaken die in de eerste maanden van het nieuwe jaar de meeste aandacht vroegen, waren de geschillen met Frankrijk over de zeggenschap over de haven van Vlissingen en het onderhoud van de Franse troepen in de Bataafse Republiek. Van der Goes toonde een vrij nuchtere kijk op de kansen van de onderhandelingen daarover: ‘Het zou dwaasheid zijn om op dit ogenblik met een onvoorzichtige drift de zaak te pousseren. Het gevolg van een dergelijke onstaatkundige stap zou niet anders dan het geheel verlies van Vlissingen na zich slepen. Zo lang er geen vrede met Engeland is, kan men voorzien dat Frankrijk niet gemakkelijk afstand van haar gepretendeerd recht zal doen. Zo wij derhalve naar ons zin niet kunnen slagen, moeten wij traineren totdat de chaos van Europa zich debrouilleert en aan ons reserveren het recht van arbiters in te roepen.’¹ De besprekingen daarover stuitten vooralsnog op een totaal gebrek aan welwillendheid van de Franse autoriteiten. Sterker nog, de Bataafse wens om nu eindelijk te beginnen met onderhandelingen over een handelsverdrag werd beantwoord met en gekoppeld aan opgeschroefde eisen inzake Vlissingen en het troepenonderhoud.

Slecht nieuws kwam uit Constantinopel. De Porte, het Turkse hof, een van Nederlands oudste bondgenoten, verbrak onder druk van Groot-Brittannië de betrekkingen omdat men volgens de Britten de Bataafse Republiek als een wingewest moest beschouwen van Frankrijk, waarmee de Turkse sultan eerder in oorlog was geraakt na de inval van Napoleon in Egypte. Frankrijk, dat de Bataafse Republiek – als onaf-

hankelijk land – bij het uitbreken van de oorlog als behartiger van zijn diplomatieke belangen had voorgedragen, was nu zijn zaakwaarnemer kwijt. De Bataafse ambassadeur, Frederik van Dedem van de Gelder, moest het land subiet verlaten.

Verontrustender waren de berichten die de Bataafse zaakgelastigde in Berlijn, Pierre Bourdeaux, naar Van der Goes stuurde. Medio januari vernam hij dat de verwachte aankomst van de Britse gezant Thomas Grenville in verband stond met plannen voor een Engels-Russische expeditie. Bourdeaux voegde daaraan toe dat de Russische gezant in Berlijn de Pruisische regering om toestemming voor doortocht had verzocht voor een legerkorps dat bestemd was voor een aanval op de Bataafse grenzen, ondersteund door een actie van de Britse vloot.² De Pruisische regeringsleider Haugwitz weerstond tot nog toe de druk van de Tweede Coalitie met een beroep op de Pruisische neutraliteit. Hier begon het voorspel van de Engels-Russische landing op de kust van Noord-Holland die vooral was bedoeld als een *pre-emptive strike* tegen de tangbeweging die Frankrijk ten opzichte van Engeland in de zin leek te hebben via de Bataafse Republiek en Ierland.³ Begin februari vernam Van der Goes via de Franse gezant Lombard de Langres dat de Britten aanvalsplannen beraamden tegen de Zeeuwse kusten. Van der Goes schreef aan Schimmelpenninck dat de Fransen gerust konden zijn over de te nemen defensie maatregelen. Bezorgd vroeg hij zich af hoe het nu verder moest met de onderhandelingen over het onderhoud van de Franse troepen en het herstel van de zeggenschap over Vlissingen.⁴

De staat der buitenlandse zaken

Begin maart diende Van der Goes zijn eerste rapport over de stand der buitenlandse betrekkingen in bij het Uitvoerend Bewind. Het stuk is de eerste kijk op de wereld volgens Van der Goes en verdient daarom hier enige aandacht. Eerst enkele algemene politieke opmerkingen. Hij schreef dat de Bataafse Republiek in de algemene chaos haar bestaan had weten te behouden en, bevrijd van directe oorlogsbetrokkenheid, een wettig constitutioneel bewind had gevestigd. Daardoor zou het aanzien van de Bataafse Republiek bij de buitenlandse mogendheden ‘zeer verhoogd’ zijn. De vijanden van de Republiek, waarmee Van der Goes impliciet zowel Engeland als de misnoegde radicalen bedoelde, die hun hoop gevestigd hadden op de inwendige verdeeldheid, waren volgens hem in hun oogmerken vrijdeld. Het Frans bewind had via de

pen van Talleyrand afstand genomen van het gekuip tegen het Bataafs bewind. In het door rampen geplaagde Europa zou de ideologie van het republicanisme wel overwinnen, rapporteerde Van der Goes droogjes, 'maar ten koste van stromen bloed en talloze individuele en nationale rampen'. De staat van politieke afhankelijkheid noemde hij onvermijdelijk. De Bataafse Republiek was de speelbal geworden van de grote mogendheden. Het beleid kon niet anders zijn, zo concludeerde Van der Goes, dan 'het schip van staat maar uit de tegenwoordige branding waarin Europa zich bevindt, zo mogelijk door behendigheid en zeemanschap te redden [van stranding]'. Was de buitenlandse situatie sinds het aantreden van het nieuwe bewind alles tezamen genomen nog niet verergerd, de binnenlandse economische toestand vertoonde een uiterst donker beeld. Neutrale handelsvaart vormde de enige uitweg en die werd 'door schuimers onder de vlag van een bondgenoot verwoest'.

Van der Goes koos zijn woorden omzichtig, maar de paragraaf over de betrekkingen met Frankrijk was duidelijk. De Bataafse Republiek had de bilaterale betrekkingen zorgvuldig aangekweekt, ofschoon het haar niet ontbrak aan menigvuldige klachten. Die klachten, haastte Van der Goes te stellen, vonden evenwel eerder hun oorzaak in 'een samenloop van dwingende omstandigheden' dan in de wil van het Franse gouvernement. Niettemin volgde een lijstje van de belangrijkste klachten: de 'onbeschaamde roofzucht der [Franse] kapers' waarvan langzamerhand meer schade werd geleden dan van de vijand, de beledigingen en pesterijen van de Franse employés in Vlissingen, het geschil over de eigendom van de kerkelijke goederen in de Bataafse Republiek voor de overdracht waarvan Frankrijk een prijs vroeg, het uitblijven van een handelsverdrag, de non-interventie ten behoeve van de Bataafse belangen in Rastatt, en de onwil om de kosten van het troepenonderhoud te bespreken.

De Europese handel werd uiteraard door de oorlogstoestand niet bevorderd. De stichting van de Italiaanse republieken zou een welkome verruiming van de landhandel kunnen betekenen, 'doch waartoe de onzekere staat dier jeugdige gemenebesten nog niet toeliet ernstige onderhandelingen aan te leggen'. (Het plan om een residerende gezant naar Italië uit te zenden is nooit uitgevoerd.) Er klonk onbegrip voor de 'zonderlinge Egyptische expeditie' van Frankrijk die Engeland in de gelegenheid stelde nu ook de Levantse handel naar zich toe te trekken. Amerika was de enige bestemming die perspectief bood op groei van de handel. Daarom was er een Agent van Commercie naar de Verenigde

Staten uitgezonden. Maar Franse kapers maakten ook de Amerikaanse kust onveilig.

De contacten met de rest van de toenmalige wereld, de koloniale bezittingen, waren ernstig bemoeilijkt door de Britse suprematie op zee. Denemarken, en ook Zweden, waren als neutrale partners behulpzaam om te proberen iets van de verbindingen open te houden. Over betrekkingen met Engeland zelf repte het rapport met geen woord.

Over de betrekkingen met andere Europese landen was Van der Goes kort. Bondgenoot Spanje hielp door het zenden van hulptroepen ter verdediging van Suriname. Met Oostenrijk wilde men de betrekkingen graag normaliseren. Wenen had de Bataafse Republiek weliswaar nog niet erkend, maar de aanwezigheid in onofficiële capaciteit van de sinds 1786 aldaar residerende gezant Reinier van Haeften werd om praktische redenen geduld. De Republiek was formeel niet in oorlog met Oostenrijk, maar Frankrijk wel en daarmee moest vervulling van deze wens worden uitgesteld. Rusland bood kansen voor de handel, maar die waren tenietgedaan door zijn aansluiting bij de Tweede Coalitie. Over Russische plannen ten opzichte van de Bataafse Republiek werd in het rapport niet gesproken.

Een goed verstaander van het rapport van Van der Goes kon niet ontgaan dat de internationale positie van de Republiek in de deplorabele toestand verkeerde. Voor een belangrijk deel waren de knellende band van het Haags Tractaat en de aanwezigheid van zoveel Franse troepen in de Republiek er debet aan dat andere Europese mogendheden de Bataafse Republiek niet als een politiek bestendige partner konden beschouwen: *un pays absolument artificiel*.⁵ De grootste ontgoocheling was wellicht dat het bondgenootschap met Frankrijk niet op substantiële wijze bijdroeg tot herstel van de handel en in het bijzonder van de zeehandel, de ruggengraat van financieel-economisch Nederland. Het uitblijven van een handelsverdrag met Frankrijk confronteerde de export met talloze douanetarieven. De Rijnvaart werd door Frankrijk gehinderd met tolheffingen. De eigen koopvaardij en de neutrale scheepvaart werden niet alleen door Engelse, maar ook door Franse kapers belaagd. De verbindingen met de koloniën werden steeds moeilijker, als zij niet al waren bezet door de Engelsen.⁶ Zo raakte de Republiek haar economische positie kwijt en daarmee haar troefkaart in het spel van de machtspolitiek. Er bleef niet veel anders over dan te proberen de integriteit van het land zo goed en zo waardig mogelijk te blijven verdedigen.⁷ En dat zag Van der Goes als zijn belangrijkste opdracht.

De Pruisische kaart

Het was Pruisen waarin Van der Goes het meeste perspectief zag voor intensivering van de betrekkingen. Pruisen voerde volgens Van der Goes een ‘vreesachtig’ beleid door zijn al in 1796 verklaarde neutraliteit stipt in acht te nemen. Belangrijk was dat het geen gehoor gaf aan de ‘vleierijen’ van de nieuwe Coalitie. Ofschoon Berlijn de Bataafse Republiek niet wilde erkennen totdat er een genoegzame schadeloosstelling met het Huis van Oranje was getroffen, bestonden er goede zakelijke betrekkingen met deze afzijdige grote mogendheid. De stadhoudergezinden, aldus Van der Goes, vergisten zich als zij meenden te kunnen rekenen op de steun van Pruisen voor hun zaak.⁸ Het was de steun van Pruisen die Van der Goes als de meest belangrijke grondslag zag voor de verwezenlijking van zijn beleid tot neutralisering van de Bataafse Republiek, dat in 1799 vorm begon aan te nemen. Waarom Pruisen?

Pruisen stelde van de drie omringende grote mogendheden op dat moment het minst belang in rechtstreekse politieke invloed in de Bataafse Republiek. Zijn relatie tot Frankrijk werd bepaald door de Pruisische geopolitieke belangen in Midden- en Oost-Europa. Het dynastieke argument had geen prioriteit meer. Herstel van het verwante Huis van Oranje bleef natuurlijk wenselijk, maar belangrijker was dat het in een algemene vredesregeling kon rekenen op een fatsoenlijke schadeloosstelling. De Pruisische koning Friedrich Wilhelm III stond zijn zwager Willem Frederik oogluikend toe een informeel hoofdkwartier in Lingen, over de grens bij Almelo, in te richten, maar wanneer de erfprins om daadwerkelijke steun vroeg, liet hij hem nogal eens in de kou staan.

Zolang Frankrijk op het oorlogspad bleef, was de Pruisische neutraliteit een mes dat aan twee kanten sneed. Deze afzijdigheid was voor Frankrijk voorlopig militair van cruciaal belang. Dit noodzaakte om een goede verstandhouding met Pruisen te onderhouden en bijvoorbeeld uit te kijken met eventuele plannen tot annexatie van de Bataafse Republiek. Tegelijkertijd stond Pruisen niet onverschillig tegenover uitbreiding van de in 1796 geschapen Noord-Duitse neutrale zone met een evenzeer geneutraliseerd Nederland. De verwezenlijking daarvan zou echter, gegeven het geopolitieke belang van de Lage Landen voor Frankrijk en Engeland, niet eenvoudig zijn.

Engeland en Rusland waren begin 1799 begonnen Pruisen onder druk te zetten teneinde het te bewegen toe te treden tot de Tweede Coalitie en in het bijzonder om een bijdrage te leveren aan het verdrijven van de

Fransen uit de Bataafse Republiek. De Franse gezant in Berlijn, Emmanuel de Sieyès, kreeg spoedig lucht van deze lobby en zette meteen een tegenoffensief in om Pruisen aan zijn neutraliteit te houden. Pruisen realiseerde zich dat onder deze omstandigheden de Bataafse Republiek waarde had als onderhandelingselement in zijn relatie tot Londen én Parijs. Van der Goes maakte dezelfde berekening. Pruisen was van de drie grote mogendheden politiek de minst 'gevaarlijke' in de pogingen steun te verkrijgen voor het idee van neutralisering van de Republiek en om zo ten opzichte van Frankrijk en Engeland aan gewicht en status te winnen. Een neutraal Pruisen was in de ogen van Van der Goes de enige geloofwaardige middelaar om de Bataafse neutraliteit te bewerken.

Tot dat doel was een eerste noodzakelijke stap om van Pruisen formele erkenning van de gewijzigde staatsorde in Nederland en daarmee van de Bataafse onafhankelijkheid te verkrijgen. Tijdelijk zaakgelastigde Pierre Bourdeaux behartigde na het vertrek van de laatste gezant de Bataafse belangen in Berlijn. Zonder officiële status, werd hem opgedragen langs alle mogelijke informele kanalen alles in het werk te stellen de Pruisische regering zich in haar eigen belang het lot van de Bataafse Republiek te doen aantrekken. Schimmelpenninck probeerde in Parijs hetzelfde in vertrouwelijke contacten met zijn Pruisische collega Alphonse de Sandoz-Rollin. Van der Goes wilde op die manier trachten te komen tot rechtstreekse onderhandelingen met de Pruisische regering over erkenning, zolang bij enige overeenkomst daarover de stadhouder maar geen rol speelde. Pruisische erkenning van de Bataafse Republiek, en dus van de democratische orde in het buurland, zou voor Frankrijk een grote geruststelling moeten betekenen.

Dit diplomatiek offensief werd ondernomen terwijl Van der Goes zich welbewust was dat hij op de uitlatingen van de Pruisische regeringsleider Christian von Haugwitz geen staat kon maken. De Franse gezant in Den Haag, Lombard, man van cultuur en letteren en nogal onder de indruk van Van der Goes, verzekerde hem dat Frankrijk maandelijks twee miljoen livres aan het hof van Berlijn betaalde ter verzekering van de Pruisische neutraliteit. Schimmelpenninck waarschuwde Van der Goes dat zijn inlichtingen hem duidelijk maakten dat de Pruisische regering schipperde tussen nu eens de ene en dan weer de andere belligerent en dat men dus niet op Pruisen kon vertrouwen.⁹

De situatie veranderde in het voorjaar van 1799. Na het mislukken van het vredescongres van Rastatt raakten Frankrijk en Oostenrijk (toegetreden tot de Tweede Coalitie) weer in oorlog. De Oostenrijkers (en de

Russen) boekten enige snelle militaire overwinningen. Haugwitz zag voordeel in de voortzetting van het conflict, die beide oorlogvoerende landen verder zou verzwakken. Definitieve annexatie van de linker Rijn-oever door Frankrijk kon daarmee voorlopig worden voorkomen. Dit betekende volgens Bourdeaux niet dat Haugwitz het door hem ontworpen neutraliteitsbeleid in de waagschaal wilde stellen door steun te zoeken bij de Coalitie. Bovendien waren twee door koning Friedrich Wilhelm zeer vertrouwde militaire raadslieden, Köckritz en Zastrow, tegen een breuk met Frankrijk.¹⁰

Van der Goes vroeg daarop Schimmelpenninck belet te vragen bij Sieyès, die net uit Berlijn was teruggekeerd om lid te worden van het politiek belegerde Directoire. Hij wilde weten hoe Sieyès oordeelde over de bestendigheid van de Pruisische neutraliteit. Ook moest Schimmelpenninck sonderen of het Frans bewind bereid was bij Friedrich Wilhelm te bemiddelen om zo spoedig mogelijk een Bataafs gezant met de rang van minister toe te laten. Dat zou in de Bataafse Republiek politiek een grote opsteker zijn. En, zo voegde Van der Goes eraan toe, ‘zo gij in de loop van deze recherches een weg meent te vinden die direct te Berlijn kan aangelegd worden, meld mij dan confidentieel de middelen die U geschikt voorkomen om tot ons oogmerk te geraken. Men is bereid hiertoe alle opofferingen te doen die aan het gewicht der zaak gegevenredigd zijn.’¹¹ Uitgedaagd door Schimmelpennincks wantrouwen tegen Haugwitz, zette Van der Goes zijn visie uiteen. Het zou inderdaad even dwaas als gevaarlijk zijn om roekeloos op Pruisen te vertrouwen. Zolang er evenwel geen feiten werden aangevoerd die het verklaarde neutraliteitsbeleid zouden logenstraffen, zag Van der Goes geen reden om te twijfelen aan een beleid dat op welberekend eigenbelang gegrond was:

De opinie dat een monarch [gesteld voor het alternatief] met een democratisch of met een koninklijk gouvernement te coaliseren, het laatste zou prefereren, is in abstracto misschien waar, doch in concreto – niet geheel buiten contestatie. Wat nut zal de coalitie met Engeland, Oostenrijk en Rusland aan het hof van Berlijn aanbrengen? De vernietiging van Frankrijk kan de Koning van Pruisen niet begeren, omdat daardoor een equilibre gebroken zou worden, waarvan het gevolg zou zijn dat de kolossale macht van die twee laatste mogendheden, die Pruisen zo van nabij omringen, de veiligheid van zijne eigen Staten zoude bedreigen. Pruisen kent te wel de geheime nijd van de kabinetten der Coalitie tegen zijn

*Graaf Christian Kurt von Haugwitz (1752-1832),
Pruisich minister van Buitenlandse Zaken*

neutraliteit, die voor haar zo nadelig geweest is, om niet overtuigd te zijn dat het alles te vrezen heeft van die gevaarlijke vrienden, wanneer zij de handen eens ruim zullen hebben.¹²

Schimmelpenninck antwoordde Van der Goes dat het hem niet om wantrouwen tegen de Pruisische bedoelingen ging, maar eerder om twijfel aan de houdbaarheid van de neutraliteitspolitiek. Pruisen kon in de visie van Schimmelpenninck in de oorlogsomstandigheden geen toeschouwer blijven. Om zijn goede betrekkingen met Frankrijk en het als tegenwicht tegen Oostenrijk en Rusland te behouden, behoorde Pruisen na het echec van Rastatt met een breed vredesvoorstel te komen. Dat zag Schimmelpenninck als een *window of opportunity*, want: ‘De weer uitgebarsten oorlog met alle gevolgen van dien kan op niets anders dan op een onophoudelijke afwisseling van revolutionaire schokken in dit land uitlopen.’¹³

Schimmelpenninck schreef dit na zijn gesprek met Sieyès, die hem de stelligste verzekering had gegeven dat van de kant van Pruisen niets te vrezen viel. Wat de erkenning van de Bataafse Republiek betreft, meende Sieyès zeker te weten dat Pruisen daartoe niet zou overgaan dan bij een algemene vrede.

Van der Goes ontving intussen van met name de diplomatieke posten Berlijn, Hamburg en Parijs regelmatig berichten over nieuwe tekenen die wezen op een mogelijke aanval van de Coalitie op de kusten van West-Europa. Die rapporten konden veelal niet anders dan gebaseerd zijn op niet direct verifieerbare informatie en vertoonden eerst nog weinig samenhang. Bovendien was de informatie vaak lang onderweg geweest, waardoor het aan een scherp, actueel overzicht ontbrak. Het bericht uit Berlijn van januari 1799 had dan ook een geringe uitwerking op het Bataafs bewind. Men kon of wilde zich eenvoudigweg niet voorstellen dat de Bataafse Republiek het doelwit van een expeditie kon zijn. Waarom zou het niet een afleidingsmanoeuvre kunnen zijn voor een hoofdaanval op Frankrijk zelf? Vooralsnog werden de defensiemaatregelen voldoende geacht. De aandacht bleef in de eerste plaats uitgaan naar vermindering van de lasten van het onderhoud der Franse troepen en het terugkrijgen van de zeggenschap over de strategisch belangrijke haven van Vlissingen. In Parijs bestond evenmin grote urgentie naar aanleiding van de berichten. Het sturen van generaal Guillaume Brune naar de Republiek werd voorlopig voldoende geacht. Men speelde liever met de gedachte aan een expeditie om via Ierland Engeland in de rug

aan te vallen, waarvoor de Franse marine de assistentie van het Bataafs eskader verlangde.

Van der Goes nam kennis van de berichten en de geruchten, kon er nog geen lijn in zien, en vertrouwde het meest op de diplomatieke aanwijzingen dat Pruisen zou volharden in zijn neutraliteit. Een aanval van de landzijde (door Pruisisch gebied) zou dan ondenkbaar zijn.

Opstokerij en ontslag

De hervatting van de oorlog had destabiliserend gewerkt op de Franse binnenlandse politiek. Het gevolg was een nieuwe staatsgreep in Parijs, de '30 Prairial' (18 juni 1799), die de invloed van de generaals vergrootte. Uiteindelijk zou dit leiden tot het ontslag van Talleyrand. Hem werd een te voorzichtig buitenlands beleid verweten. In de Bataafse Republiek had de onzekerheid over de Engels-Russische plannen uiteindelijk toch haar uitwerking op de gemoederen. Er werd in Den Haag met gelatenheid gereageerd op de verslechtering van de internationale toestand. De ontevredenheid over het weinig inspirerende beleid en het gebrek aan politiek elan van het Uitvoerend Bewind, dat sinds de staatsgreep van 12 juni 1798 uit meer behoudende patriotten bestond, groeide. De vijf leden van het bewind vertoonden geen echte eenheid van inzicht en waren wankelmoedig in hun optreden. De reglementaire vervanging van de Amsterdamse tabakskoopman Johannes Willem van Hasselt door Augustijn Besier, een moderaat geworden patriot, betekende enige verbetering in het bestuur. Zelfs Daendels begon zich weer te roeren, ontevreden als hij was over het gebrek aan zorg voor de kustverdediging. De agenten konden des te meer hun eigen plan trekken, maar ook tussen hen ging het schorten aan goede coördinatie. De onzekerheid greep om zich heen.

Die onzekerheid werd ook gevoed doordat de aanhangers van de erfprins in het troebel wordende water gingen vissen. Via agenten liet de erfprins in overleg met zijn moeder, Wilhelmina van Pruisen, nagaan wie in het Bataafs bestuur en onder welke voorwaarden bereid zouden kunnen zijn zich in te zetten voor herstel van het oude regime. Men had een lijst opgesteld van figuren die daarvoor in aanmerking zouden kunnen komen. Anthony van Haersolte en François Ermerins, leden van het Uitvoerend Bewind, alsmede hun secretaris Carel Hultman stonden daarop en aanvankelijk ook Daendels!¹⁴ Van der Goes werd niet genoemd.

Inmiddels was in Den Haag de nieuwe bevelhebber van de Franse troepen in Nederland gearriveerd, generaal Brune, met wie het Bataafs bewind veel te stellen kreeg. Brune, ooit vriend van de geëxecuteerde revolutionair Georges Danton, was een politiek actieve militair die lef combineerde met streken. Zijn reputatie was hem vooruitgegaan. Nog in 1798 speelde hij een kwalijke rol bij het forceren van de stichting van de Helvetische Republiek en daarna in het bestuur van de Cisalpijnse Republiek.¹⁵ Schimmelpenninck stelde niettemin Den Haag gerust. Hij meende zeker te weten dat de generaal met de beste bedoelingen naar Nederland kwam.¹⁶ De generaal had spoedig reden tot klagen. Het Uitvoerend Bewind hield op legalistische gronden een regeling van het onderhoud van de Franse troepen tegen, en, voor Brune nog veel belangrijker, het weigerde hem vierkant het opperbevel van de Bataafse troepen te geven. Daarbij kwam een slechter wordende verstandhouding tussen de Agent van Oorlog, Gerrit Jan Pijman, en de generaals Brune en Daendels. De Fransman had al gauw geen hoge pet op van de leden van het Uitvoerend Bewind noch van de meeste agenten.

Daendels, met zijn opvliegend karakter, raakte geïrriteerd door het omzichtige optreden van het Uitvoerend Bewind en zijn agenten. Ongeacht het feit dat men niet wist of en waar de Engelsen en de Russen de Bataafse kust zouden aanvallen, kon het in zijn opvatting niet zo zijn dat de kustverdediging dan maar niet versterkt werd. Eind mei barstte hij uit, kennelijk ook tegen Van der Goes, wiens omzichtige diplomatie hem vermoedelijk een doorn in het oog was. Hevig verontwaardigd en 'doodmoe' van de kritiek schreef Van der Goes aan zijn vriend Schimmelpenninck dat, als het zo moest, hij het bijltje erbij neer zou gooien om zich terug te trekken in de tuinen van zijn buitenplaats 'Oostbroek' bij Loosduinen. Alleen het antwoord van Schimmelpenninck is bewaard gebleven:

Lieve beste vriend! Lieve hemel wat was uwe laatste vertrouwelijke in een vlaag van melancholie en knorrigheid geschreven!! Ik weet wel, dat die knaap waarvan gij in die brief spreekt, het verschrikkelijk lastig kan maken. Maar houd, bid ik U, steeds in het oog, dat zijn hart wezenlijk niet kwaad is. Laat hem nog een week of twee of drie woelen, de omstandigheden zullen zich dan wel ophelderen. Het is onmogelijk dat wij drie weken ten opzichte van de Pruisische vrees in het onzekere zijn kunnen en als Pruisen zich hetzij door een formele declaratie of door sprekende daden ten onze opzichte gunstig declareert, dan houden van zelf alle die onrustigheden op,

Generaal Guillaume Brune (1763-1815), opperbevelhebber van de Bataafs-Franse troepen tijdens de episode van de Engels-Russische landingen in 1799

en de man moet dan wel weer stil worden. Gij moet dus niet denken om nog voor eerst aardappelen te gaan planten. Onze gehele natie, te weten *la partie saine*, is met U in de wolken. Hier ook is elk over Uw directie en wijze van zaken te behandelen in alle opzichten voldaan. Dus zult gij U althans aan het geschreeuw van onbesuisden niet storen. En, hierop kunt gij staat maken, zo gij aardappelen gaat planten kom ik U daarin helpen en dan zullen er dus twee posten te begeben zijn.¹⁷

Eind juni was de lucht nog niet geklaard. Daartoe hielp niet een korzelig verzoek van collega Spoors van Marine om zich nader te verklaren waarom deze niet eerder uitgebreid geïnformeerd was over de berichten over de voorbereidingen van de Russische vloot. Van der Goes reageerde gepikeerd. Hij verwees naar de tegenspraak en onbepaaldheid van de vele geruchten. Hij had alle betrokken posten op scherp gezet teneinde concrete informatie onverwijld te melden. Spoors zou er beter aan doen hem eens te steunen in zijn tot nu toe vergeefse poging om spionnen in Engeland aan te trekken.¹⁸ Van der Goes besloot zijn ontslag aan te bieden wegens onvoldoende fysieke en morele krachten. Lombard rapporteerde aan Talleyrand: ‘De Agent van buitenlandse betrekkingen over wie ik voor Frankrijk alleen maar tevreden kan zijn, die genoeg heeft van de intriges van Daendels en van enige huichelachtige orangisten “qui font les populaires”, wil absoluut niet in zijn functie blijven. Alles raakt verward.’¹⁹ Het Uitvoerend Bewind besloot in de ontslagaanvraag te ‘difficulteren’. Om de weigering nog duidelijker te maken vroeg het Van der Goes nadrukkelijk diens bemiddeling bij de oplossing van het conflict over het opperbevel met generaal Brune. Van der Goes zette zich over zijn verontwaardiging heen en leverde een weloverwogen advies, dat het mede mogelijk maakte de kwestie eindelijk te regelen. Indien men in de weigering wilde volharden, zo schreef hij, dan moest het Uitvoerend Bewind zich afvragen of het daarvoor de binnenlandse intriges wel voldoende meester was. Het landsbelang vorderde volgens Van der Goes over legalistische en prestigebezwaren heen te stappen en zelf het initiatief te nemen Brune te benoemen (zij het onder operationele voorwaarden), voordat het bewind daartoe door het Frans gouvernement zou worden gedwongen.²⁰ Brune werd op 15 juli benoemd. Het Bataafs veiligheidsbeleid lag nu voor de komende tijd grotendeels in handen van de Franse generaal.

Intussen ging het stoken tegen het bewind door de ‘heethoofden’ en ‘misnoegden’ onverminderd voort. In Parijs, waar zij steun verwachtten van het nieuwe Directoire, hadden zij gepleit voor het veroorzaken van een omwenteling in Den Haag, omdat het bewind aristocratisch, oppressief, anglomaan en vijandig tegenover de republikeinse beginzelen was. Half juli verschenen krantenartikelen waarin werd beweerd dat het Uitvoerend Bewind samen met het Vertegenwoordigend Lichaam (nieuwe naam van de Nationale Vergadering) een geheime missie had uitgezonden om Pruisen interventie te vragen tot herstel van het stadhouderschap. Tezelfdertijd kwam er een anoniem pamflet in omloop dat Ermerins en Van der Goes beschuldigde van het sturen van een geheime bode naar Hamburg om het land uit te leveren aan Engeland.²¹ Het Vertegenwoordigend Lichaam riep tegen de achtergrond van de Engelse bedreigingen op tot saamhorigheid in een proclamatie die tevens tot doel had de aantijgingen van ‘anglomanie’ in Frankrijk te weerleggen. Het Parijse radicale opinieblad *Journal des Hommes libres* deed er echter een schepje bovenop. Via een anonieme correspondent in Den Haag publiceerde het op 25 juli een artikel rijk aan *innuendo* waarin scherpe kritiek werd geleverd op de leden van het bewind en de agenten persoonlijk. Het trio Ermerins, Van der Goes en Schimmelpenninck zou bezig zijn het land uit te leveren aan Engeland. Een paar dagen later opende het blad met een frontale aanval op gezant Schimmelpenninck. Kort gezegd kwam het hierop neer: links praten, maar rechts doen. Deze perfide gezant zou geheime agenten naar Berlijn sturen en voerde een guerrilla tegen de vrije pers.²² In overleg met Van der Goes en met instemming van het bewind, stuurde Schimmelpenninck een protestnota aan de opvolger van Talleyrand, Charles-Frédéric Reinhard, een protegé van Sieyès, waarin tegelijkertijd de onwankelbare gehechtheid van het Bataafs bewind aan de alliantie uitbundig werd beleden.

Van der Goes volhardde aanvankelijk nog in zijn ontslag aanvraag. Schimmelpenninck, die zijn gelijkgestemde tegenhanger en informant in Den Haag niet graag wilde zien vertrekken, stak Van der Goes nogmaals een hart onder de riem. Het moet zijn ego gestreeld hebben:

Ik houd evenmin als gij van complimenten. Dit echter zal ik mij, *en tout état de cause*, tot een genoegen en een plicht maken, om voor de gehele wereld te verklaren, dat ik in de ganse loop van onze onderlinge zo officiële als confidentiële correspondentie te allen tijde en als het ware in elke regel de doorslaanste blijken gevonden heb van een onwankelbaar getrouwe staatsdienaar en

van een hartelijke beminnaar van de vrijheid en onafhankelijkheid van zijn vaderland. Plak dit getuigenis mijn vriend, desnoods op de hoeken van alle straten aan, en beschouw het als de billijke hulde aan uw onvermoeide belangeloze ijver voor 's lands welzijn verschuldigd.²³

De ontslagaanvraag verdween daarna, althans voorlopig, uit de annalen.

De gemoederen kwamen enigszins tot rust in politiek Den Haag. Het korte verblijf van de nieuwe Franse gezant, Joseph Fouché, kompaan van Brune in Italië en later berucht als minister van Politie onder Napoleon,²⁴ leidde tot een tijdelijke toenadering tussen de Bataafse bestuurders en hun critici. Het Directoire had Fouché opgedragen de samenwerking terug te brengen tot het niveau van voor 12 juni 1798, echter zonder het bewind omver te werpen. De radicalen moesten hun vuur dus temperen. De nervositeit bleef. De proclamatie van prins Willem v uit Hampton Court, eind juli, hoewel verzoenend van toon, maar waarin wel een Britse militaire actie tegen de Franse onderdrukking werd aangekondigd, droeg ertoe bij dat de neuzen nu eindelijk in de richting van de externe dreiging begonnen te draaien. De nodige defensiemaatregelen kwamen nu pas goed op gang. Er werden steeds meer Engelse verkenningen van de zeegaten en korte overvallen op het noordelijk kustgebied gerapporteerd. Van der Goes noch het Frans gouvernement geloofde begin augustus aan een invasie in de Bataafse Republiek.²⁵ België leek, uitgaande van de oogmerken van de Tweede Coalitie, veeleer de bestemming van de expeditie. Ook het doel van de Russische expeditievloot bleef ongewis. Dit alles lijkt achteraf gezien vreemd, maar de Engelsen zelf besloten pas begin augustus, na een nogal ontvullende verkenningstocht van generaal Sir George Don, dat de aanval het beste kon worden ingezet bij Den Helder. Eerder waren de Fries-Groningse kust, Hellevoetsluis en Walcheren in beeld geweest en zelfs Scheveningen, als aantrekkelijk voor een frontale aanval op het regeringscentrum.²⁶

Wat men in Den Haag op dat moment niet kon weten, was dat de Engels-Russische expeditie zowel politiek als militair slecht was voorbereid. Zoals de historicus Jaap de Moor heeft beschreven, ontbrak het ook de Engelsen aan actuele en betrouwbare inlichtingen. Zo rekenden zij op een spontane volksopstand, die echter achterwege zou blijven. In Londen bestond verschil van inzicht over de opzet van de operatie. Lord Grenville liet zich ontvallen dat een aanval op Holland alleen uitvoerbaar was met hulp van Pruisen en afhankelijk was van een succesvol

offensief van de Russen tegen Oost-Frankrijk. Zo niet, dan waren de landingstroepen volgens hem: ‘food for the frogs’.²⁷

Oorlog, op het smalste stukje Nederland

De Pruisen hielden hun kaarten dicht tegen de borst. Haugwitz begreep dat er links- of rechtsom voordeel uit de gespannen situatie te behalen viel. De regeringsleider hield tegenover de Engelsen zijn opties open. Tussen hem en de Britse gezant Thomas Grenville (zoon van de eerste minister) circuleerde al eind juli een algemeen pacificatieplan, waarvoor de belangstelling van Frankrijk gezocht moest worden. Dat was een optie, want Frankrijk probeerde het neutrale Pruisen nog steeds te winnen voor een bondgenootschap. Een belangrijk element van dit plan was de neutralisering van de Bataafse Republiek.²⁸ Haugwitz leek bereid de Republiek in haar tegenwoordige staatsvorm te aanvaarden op voorwaarde van een internationale garantie van volstrekte onafhankelijkheid. Koning Friedrich Wilhelm was evenwel beslist tegen toetreding van Pruisen tot de Tweede Coalitie. Met de oogmerken van de Engels-Russische plannen was hij het politiek wel eens, maar de vorst vond dat er voldoende ruimte was om met Frankrijk eerst de diplomatieke weg af te wandelen. De belangen van zijn zwager Willem Frederik waren naar de achtergrond geschoven: herstel van Oranje zou de overmacht van Engeland ter zee bevestigen, aldus informatie van raadsman Zastrow, en dat werd als zeer schadelijk voor de Pruisische commercie beschouwd.²⁹ Bourdeaux rapporteerde dat de erfprins tevergeefs bij de koning had gepleit voor de belangen van zijn Huis. De enige reactie van Friedrich Wilhelm zou geweest zijn: ‘Kom, laten we een potje biljart gaan spelen.’³⁰

De Pruisische ouvertures die daarop begin augustus in Parijs volgden, moeten Van der Goes tevreden hebben gesteld over het voorlopig resultaat van het Bataafs diplomatiek offensief in Berlijn. Het bleef echter heel moeilijk een vinger te krijgen achter wat Pruisen en Frankrijk nu precies bespraken. Het bleek dat Pruisen ook voorstelde om de Helvetische Republiek neutraal te verklaren. Daarmee overvroeg het wellicht de achterdochtige Fransen. Van der Goes, die niets liever wilde dan rechtstreeks met de Pruisische regering over de kwestie te kunnen beraadslagen, bleef sceptisch. Een anonieme *go-between* van Bourdeaux leverde weliswaar positieve informatie, maar was hij echt te vertrouwen? De man vroeg veel geld voor zijn diensten. Van der Goes schreef

Bourdeaux: ‘Hoe voordelig ook de neutraliteit van dit land voor onze koophandel moge zijn, kan ik nog niet geloven, dat men Engeland en Frankrijk daartoe overhaalt. De eerste is te jaloers van onze welvaart en te trots op de tegenwoordige successen der Coalitie, de tweede zal deze grote liefde voor ons land misschien wantrouwen en de een of andere *arrière-pensée* vrezen. Omtrent dit laatste ben ik zelf ook nog niet volkomen gerust. Ik zou ten minste gaarne zien, dat Pruisen zich wat meer prononceerde. (...) Gij begrijpt lichtelijk, dat ingeval Frankrijk daarin mocht toestemmen, men wel zorg zal dragen, dat de Franse troepen dit land niet zullen verlaten, tenzij men volkomen gereassureerd is tegen de terugkomst van een Stadhouders. Als geheel onafhankelijk gouvernement *zonder stadhouder*, zal het Bataafs bestuur gaarne met Pruisen in onderhandeling treden. Het zal zelfs zonder Pruisen geen negotiatiën met andere mogendheden entameren, omdat het overtuigd is, dat in de tegenwoordige omstandigheden een nauwe verbintenis tussen Pruisen en deze Republiek voor beide staten zeer nuttig kan zijn. Zo gij onder de hand overtuigd kunt worden, dat Pruisen oprecht jegens ons dezelfde gevoelens koestert, zou het belangrijk worden, dat men hoe eer hoe beter van weerskanten tot nadere ouvertures kwam. Tracht hierop het terrein eens te sonderen.’³¹ De bijgedachte betrof de mogelijke oogmerken van Pruisen ten aanzien van de Belgische – nu Franse – departementen ter versterking van zijn greep op de Kleefse provincies.

Uit Parijs hoorde Van der Goes op dat moment zeer weinig. Schimmelpenninck had na alle beschimpingen die over hem heen gekomen waren verlot gevraagd en, merkwaardigerwijs gezien de toestand, ook gekregen. Zijn tijdelijke plaatsvervanger, Van Grasveld, had niet het netwerk paraat dat nu zeer nodig was. De nieuwe Franse gezant Guyot de Saint Florent had opdracht gekregen in Den Haag te zwijgen over de besprekingen met Pruisen.

Zo brak de dinsdag 27 augustus aan. Om halfvijf in de ochtend begonnen de Engelsen hun landing op het strand van Callantsoog. Van der Goes, waarschijnlijk nog ongewis van het drama, liet op de Kneuterdijk dringende berichten uitgaan naar Parijs en Berlijn om zo spoedig mogelijk te worden geïnformeerd over alles wat men te weten kon komen over de stand van zaken in de Pruisisch-Franse onderhandelingen. Het was niet Van Grasveld in Parijs, maar Bourdeaux in Berlijn die toevallig op dezelfde dag het bericht op de post deed dat Frankrijk de Pruisische voorstellen verworpen noch aanvaard had. Pruisen had de Franse zaakgelastigde in Berlijn, Louis-Guillaume Otto, laten weten dat het nu

*De landing van Britse troepen tussen Petten en Callantsoog op 27 augustus 1799.
Gravure door Cornelis Brouwer naar J.A. Langendijk*

troepen wenste te legeren in zijn neutrale Kleefse provincies uit voorzorg tegen Engelse interventie in Nederland.³² Maar het was al oorlog, en wel op het smalste stukje Nederland: een landtong die de Kop van Noord-Holland heette.

De krijgskansen keerden zich vooralsnog tegen de Bataven. Tegenover de Britse invasiemacht stond de Bataafse eerste divisie onder bevel van generaal Daendels, die echter verre van voltallig was. Daendels moest, in afwachting van broodnodige versterkingen, een paar snelle beslissingen nemen. Hij besloot zijn leger tactisch terug te trekken en gaf bevel Den Helder prijs te geven, na de kustbatterijen onklaar gemaakt te hebben. Het Bataafs eskader, dat op de rede van Texel nog steeds in afwachting was van Franse zeilorders uit Brest voor de Ierse expeditie, lag nu onbeschermd als een *sitting duck*, bij ongunstige wind opgesloten in een nauw vaarwater, de Vlieter. Niet te missen voor de Engelse scheepskanon. Op de Engelse schepen wapperden oranje vlaggen. Op de meeste Bataafse schepen weigerden daarop de matrozen te vechten. Enkele Oranjegezinde officieren, later beschuldigd van verraad, brachten eskadercommandant Samuel Story tijdens een krijgsraad verder in het nauw. In de nacht van 30 op 31 augustus verwisselde het laatste restant van de Bataafse slagvloot, door ‘agitatie en propaganda’ in muiterij verzeild, de vlag met de Bataafse maagd voor de oude Prinsenvlag.³³ De Britten nestelden zich snel in een goed verdedigbaar bruggenhoofd in de kop van Noord-Holland, waarmee zij ook de toegang over zee tot het door de Bataafse legerleiding vanwege orangistische woelingen niet betrouwbaar geachte Amsterdam³⁴ controleerden. Zij rukten evenwel niet meteen op, maar wachtten liever op de Russische versterkingen. Achteraf waren de maatregelen van Daendels begrijpelijk, maar de ontruiming van Den Helder en met name de overgave van de vloot veroorzaakten verbijstering en ontsteltenis in Den Haag. Het vermoeden van verraad vatte snel post. Indien de toegezegde, maar tergend traag bij elkaar gebrachte Franse versterkingen, uit Zeeland, uit België en het Rijnland, niet spoedig ter plaatse zouden zijn, moest het Uitvoerend Bewind vrezzen voor het behoud van Alkmaar, Haarlem en Amsterdam. Generaal Brune nam begin september het commando op zich. De communicatie tussen de Franse opperbevelhebber en het bewind in Den Haag dat hij minachtte, maar ook tussen Brune en zijn Bataafse commandanten, liet zeer te wensen over en schiep verwarring en wantrouwen.

Het Uitvoerend Bewind was bij het naderend gevaar merkwaardig ‘onverstoorbaar berustend’ geweest.³⁵ Guyot schreef aan minister Reinhard hoe verbaasd hij was over de rust waarmee het Bataafs gouverne-

ment de dreiging van een Anglo-Russische invasie benaderde. Van der Goes was er volgens hem van overtuigd dat het invasieplan geenszins de Bataafse kust tot doel had. Guyot zocht de oorzaak van dit vreemde gevoel van veiligheid in het verdeelde politieke landschap dat bijdroeg aan de traagheid van uitvoering van de meest dringende maatregelen.³⁶ Maar nu sloegen de nervositeit en een zekere radeloosheid toe. Er was grote onzekerheid over de omvang van de invasiemacht en er heerste twijfel aan de bereidheid van de Fransen om te hulp te komen. Oorlog in Zwitserland en Italië bond een aanzienlijke Franse troepenmacht terwijl revoltes in Zuidwest-Frankrijk ook militaire inzet eisten. Men was bang dat de Engelsen het land onder de voet zouden lopen. Grote onvoorspelbaarheid bestond ook over de reactie van de aanzienlijke Oranje-aanhang op de komst van de Engelsen met oranje vlaggen en met in hun kielzog de erfprins. De bevolking keek echter de kat uit de boom. In Den Haag vertoonden zich de eerste tekenen van paniek. Er werd gesproken over verplaatsing van de regeringszetel naar het zuiden, familie van leden van het Uitvoerend Bewind vertrok al naar elders. Waardevolle bezittingen werden verborgen.³⁷ Het ergste was wel de vrees het toneel te worden van een bloedige en bittere strijd met veel slachtoffers en verwoesting van land, have en goed, met name in het economisch belangrijke Holland. Angstaanjagende voorbeelden van andere Europese oorlogstonelen waren talrijk. Die vrees was begrijpelijk en oprecht, en werd ook gedeeld in patriotse kringen en niet in de laatste plaats door Van der Goes zelf. Verwoesting van Nederland was in niemands belang – ook niet in het belang van de omliggende naties. Dat gaf Van der Goes het argument tegenover het Uitvoerend Bewind om, behalve militaire en politieke steun bij Frankrijk, actief diplomatieke steun te zoeken bij buurlanden, zolang daartoe nog gelegenheid was, voor de onmiddellijke neutralisatie van de Bataafse Republiek.

Twee geheime missies

Zodra het nieuws van de Britse invasie in Den Haag doordrong, had Van der Goes per extra koerier Van Grasveld in Parijs geïnstrueerd Frankrijks militaire en expliciete politieke steun te vragen voor het behoud van de Bataafse Republiek. Tegelijkertijd moest de zaakgelastigde informeren naar wat de Fransen konden vertellen over hun gesprekken met de Pruisen over Bataafse neutraliteit. Van Grasveld liet op 1 september weten dat ‘tot heden toe door of vanwege het Pruisisch Ministerie geen

directe demarches noch tot het obtineren ener Neutraliteit voor onze Republiek, noch tot het respecteren van onze independentie door het Frans gouvernement, gedaan zijn, en dat al wat tot deze geruchten kan aanleiding gegeven hebben slechts bestaat in *indirecte* en mondelinge vertogen, zo hier als te Berlijn, strekkende om het Gouvernement van Frankrijk te engageren om onze independentie in duidelijke termen te proclameren en door daden te respecteren en te doen respecteren.³⁸ Het Directoire omzeilde aldus een positieve dan wel negatieve stellingname, terwijl sterke man Sieyès als een doekje voor het bloeden in dit ure des gevaars een plechtige boodschap vol geruststellende woorden over Franse steun stuurde aan het Uitvoerend Bewind. Het sprak vanzelf dat Van der Goes weinig ingenomen was met dit bericht, zoals hij aan Bourdeaux schreef. Het bevestigde hem slechts dat er met Frankrijk over neutraliteit voorlopig weinig zaken te doen waren. Vreemd was dat niet. Frankrijk zag zich in Nederland voor het eerst sinds lange tijd geconfronteerd met een aanval te land door de aartsvijand. De Engels-Russische invasie werd onmiddellijk een prestigekwestie voor de Franse Republiek. Ook al had men aanvankelijk grote moeite versterkingen te laten aanrukken, verlies of compromis was ondenkbaar.³⁹ In Italië had Frankrijk namelijk in juli al een aantal zusterrepublieken moeten prijsgeven aan oprukkende Oostenrijkers, Russen en Italianen.⁴⁰

Van der Goes vroeg Bourdeaux, op 4 september, na te gaan hoe de Pruisische regering aankeek tegen de offensieve acties van de erfprins en tegen het werven van te bewapenen emigrés in Westfalen. In gesprek met Bielfeld, de Pruisische zaakgelastigde, maakte Van der Goes een zeer neerslachtige indruk. Hij meende dat de Fransen over onvoldoende middelen beschikten om de Engelse superioriteit te weerstaan. Het land zou veranderen in een puinhoop als er niet een soort wapenstilstand kon worden bereikt. Hij was bang dat het bewind anders niet zou standhouden. Bielfeld beschreef dit als Van der Goes' persoonlijke mening. Hoe de leden van het bewind erover dachten, wist hij niet precies. Van der Goes zei niet te geloven dat Pruisen zich met de initiatieven van de Oranjepartij zou willen inlaten en dat Bourdeaux duidelijkheid zou krijgen.⁴¹ Dat had hij goed gezien. De Pruisische koning kreeg het advies zich helemaal buiten het conflict te houden en de kwestie zichzelf te laten oplossen.⁴² Maar dat wist Van der Goes nog niet, toen op zondag 8 september het voltallige Uitvoerend Bewind onder voorzitterschap van François Ermerins bijeenkwam om te beraadslagen over de toestand van de oorlog die niet rooskleurig en in de ogen van het gezelschap bepaald ontmoedigend was.

De leden van het bewind waren behalve de Zeeuw Ermerins, de Deventenaar August Besier, de Geldersman Anthony van Haersolte, de Groninger Albert Hoeth en de Eindhovenenaar Jan van Hooff. Alleen de laatste was een vurig patriot. Hij had zowel tijdens de ballingschap na 1787 in Parijs als na de staatsgreep van 22 januari 1798 in het gevang gezeten. In Parijs, tijdens de Terreur, ontsnapte hij aan de guillotine door een schrijffout.⁴³

Het bewind vreesde overmacht van de Britten en Russen. Men twijfelde over wat onder de omstandigheden het beste was in het landsbelang. Er dreigde een rampzalige oorlog. De mogelijkheid zich te moeten overgeven aan de verwachte zoete wraak van de Britten en de Oranjegezinden wekte weerzin. Van der Goes deed nu het voorstel om, met de grootst mogelijke aandrang, diplomatieke interventie van Pruisen in te roepen. Dat leek doenlijk. Het bewind vond althans dat geen midelen onbeproefd moesten worden gelaten om ‘het toneel van oorlog van de grond van deze Republiek te verwijderen en dezelve voor een gehele destructie te bewaren’.⁴⁴ Van der Goes stelde een geheime missie voor. Zaakgelastigde Bourdeaux werd weliswaar in Berlijn als Bataafs verbindingsman geduld, omdat hij reeds voor 1795 aan de legatie verbonden was, maar hij genoot geen formele status als gesprekspartner. Van der Goes vond dat minister van Buitenlandse Zaken Haugwitz Bourdeaux daarom te veel aan het lijntje hield. Er moest een gezaghebbende politieke figuur, wiens reputatie via de Pruisische zaakgelastigde Bielfeld naar Berlijn vooruit kon gaan, gezocht worden om deze missie als particulier, zonder enige diplomatieke status en onder strikte geheimhouding, uit te voeren. De man die men koos was de Zwollenaar Wilhelmus Queysen, een gematigd patriot en bekwaam jurist, die tijdens de ‘Bataafse Terreur’ in Hoorn gevangen was gezet omdat hij lid was geweest van de ‘verfoeilijke’ Commissie voor Buitenlandse Zaken van de Nationale Vergadering. Zo kreeg Van der Goes de toestemming voor een even vermetel als risicovol initiatief op een zeer precair moment.

Nog dezelfde 8 september spoedde zich een ijlbode naar Queysen in Zwolle. De volgende dag informeerde Van der Goes de Pruisische zaakgelastigde over het voornemen Queysen met een geheime zending naar Berlijn te sturen. Volgens Bielfeld zei Van der Goes hem dat de Bataafse Republiek werd geconfronteerd met het vooruitzicht van een langdurige oorlog dan wel met het moeten accepteren van onereuze voorwaarden van de Engelsen. Pruisische tussenkomst was de enige kans om deze

dubbele rampspoed te voorkomen. Van der Goes realiseerde zich dat het zeer twijfelachtig was of Frankrijk bereid zou zijn goedschiks zijn troepen uit de Republiek terug te trekken, maar dat niettemin dit laatste redmiddel beproefd moest worden. Bielfeld rapporteerde dat Van der Goes moest toegeven dat het bewind nog niet in staat was precieze voorstellen te doen. Maar het wilde graag luisteren naar de voorwaarden die Pruisen zou stellen voor zijn goede diensten. Als herstel van Oranje daarvan onderdeel zou zijn, was volgens Van der Goes het bewind bereid daarover te spreken, zolang dit zou bijdragen aan de verzoening van de partijen en zolang daaraan maar niet een blindelings terugkeer naar de oude constitutie was verbonden.⁴⁵

Of, wanneer en hoe de optie van herstel van het Huis van Oranje in de beraadslaging van het Uitvoerend Bewind is opgekomen, blijft een raadsel. De vrees voor een opstand van Oranjegezinden was op dat moment reëel. Niet duidelijk is waarom men zou menen dat een compromis over herstel van Oranje ook met de Franse bondgenoot bespreekbaar zou zijn, als dit de oorlog kon stoppen, de binnenlandse eenheid kon herstellen en de Franse invloed aan voorwaarden kon onderwerpen. In de notulen van het bewind is daarover geen aanwijzing te vinden, hetgeen niet zo vreemd is voor een dergelijk onder de omstandigheden brisant idee.

De enige bron die ter beschikking staat is de rapportage aan Berlijn van Bielfeld. Hij baseerde zijn informatie voor een aanzienlijk deel op gesprekken met Van der Goes. Bielfeld schreef op 12 september, nadat Queysen de opdracht geweigerd had, dat hij de indruk had dat bewind en agent het onderling niet eens waren over het doel van de missie en over de instructie op grond waarvan die zou moeten worden uitgevoerd. Hij voegde daaraan toe dat hij overtuigd was dat ‘vier van de leden van het Bewind de ideeën van Van der Goes naar de geest deelden en graag de bescherming van de Pruisische koning zouden aanvaarden tegen de prijs van herstel van Oranje, maar daarvoor niet openlijk durfden uit te komen’.⁴⁶ Bielfeld verwachtte dat, wie ook uiteindelijk met de missie zou worden belast, deze een ruime instructie zou meekrijgen. Dit kan betekenen dat de optie van herstel van Oranje als onderdeel van een afspraak met Pruisen uit de koker van Van der Goes kwam. Enige dagen later herhaalde Bielfeld zijn overtuiging dat, hoewel de leden van het bewind zich er nog niet formeel over durfden uit te spreken, zij (en het weldenkend deel van het Wetgevend Lichaam!) de optie van herstel van Oranje zouden aanvaarden zodra de Pruisische koning die als voorwaarde van zijn bemiddeling zou stellen. Als het idee inderdaad van hem

Johan Hendrik Mollerus (1750-1834), die de geheime missie naar Van de Spiegel en de erfprins ondernam. Hij was een jeugdvriend van Van der Goes

afkomstig was en Van der Goes hiermee de Pruisen, via Bielfeld, uit de tent probeerde te lokken, dan speelde hij politiek zeer hoog spel.

Wat hiervan ook zij, het ontbrak aan een eensluidend besluit van het bewind, en daarmee maakte Van der Goes een politieke fout. Hij meende wellicht dat een handreiking naar de dynastieke belangen van de Pruisische koning kon helpen hem te overreden. Verderop in dit hoofdstuk komt de suggestie aan de orde dat Van der Goes tot deze stap via Bielfeld werd geprovoceerd door Haugwitz. Om ten gunste van die handreiking vertrouwen te scheppen, deed Van der Goes iets wat zeker niet in de voltallige vergadering van het bewind was besproken. Waarschijnlijk in overleg met Besier en Van Haersolte benaderde hij zijn jeugdvriend Johan Hendrik Mollerus, oud-secretaris van de Raad van State, die bekendstond als Oranjegezind.⁴⁷ Van der Goes vroeg hem aan de missie naar Berlijn deel te nemen als blijk van steun van de orangistische kringen. Na enkele gesprekken zei Mollerus toe te zullen gaan, maar niet eerder dan nadat hij de instemming verkreeg van de erfprins in Lingen. Dan zou hij kunnen doorreizen naar Berlijn. Van der Goes kon dat bilijken en verschafte hem een paspoort geldig voor twee weken om het land te kunnen verlaten, zonder medeweten van de Agent van Inwendige Politie, Abram La Pierre. Mollerus verdween op 12 september over de grens naar Duitsland.

Maakte dit Van der Goes tot een crypto-orangist die zijn kans schoon zag de zaak van de gewezen stadhouder te dienen of zelfs tot een geheim provocateur van de belangen van Oranje? In de bronnen die Colenbrander ter beschikking stonden, en ook in het Koninklijk Huisarchief, is geen enkele aanwijzing te vinden dat Van der Goes onder één hoedje zou hebben gespeeld met de Oranjepartij. De reactie van prins Willem v en de Prinses van Oranje op het voorstel van een geconditioneerde terugkeer van Oranje in de Republiek spreekt, zoals hierna aan de orde komt, boekdelen. Van der Goes zelf heeft over deze episode geen ego-documenten nagelaten. Juist over deze periode ontbreken in de correspondentie met Schimmelpenninck helaas de particuliere brieven van Van der Goes.⁴⁸ De enige die iets over zijn werkelijke gevoelens jegens Oranje zou hebben kunnen meedelen was Mollerus, maar een spoor ontbreekt. Eerder is al betoogd dat Van der Goes geen uitgesproken bewonderaar was van het ancien régime. Ook al is het aannemelijk dat het memo met het schetsontwerp van een nieuwe constitutie met een rol voor Oranje dat, zoals hierna aan de orde komt, De Vos van Steenwijk aan Haugwitz zou presenteren van diens hand was, zo'n tekst kwam niet

zomaar uit de Overijsselse lucht vallen. Het kan zijn dat Van der Goes zo veel mogelijk sporen van zijn overwegingen opzettelijk heeft uitgewist, maar dan moet hij wel zeer rigoureuus te werk zijn gegaan. De conclusie lijkt gerechtvaardigd dat Van der Goes niet direct de belangen van het Huis van Oranje heeft willen dienen. Hij meende vermoedelijk dat het bespreekbaar maken van herstel van een rol van de stadhouder of beter de erfprins in Berlijn een bruikbaar diplomatiek drukmiddel kon zijn om zijn ultieme doel, vrijwaring van de Republiek van het oorlogsgeweld en mogelijk neutraalverklaring, te bereiken. Zonder voldoende politieke rugdekking was dit drukmiddel, zoals later ook bleek, zinloos.

Aan het front in Noord-Holland had intussen generaal Brune op 10 september zonder succes geprobeerd het Engelse bruggenhoofd aan te vallen. De Britten forceerden een doorbraak die leidde tot de bezetting van Alkmaar, Hoorn en Enkhuizen. Op 13 september begon de ontschepping van de Russische troepenmacht. Van der Goes schreef Bourdeaux niet te wanhopen aan de overwinning en nogmaals alles te doen om de Pruisische regering te doordringen van de urgentie van de zaak. Via de Bataafse gezant in Wenen, Reinier van Haeften, was opnieuw bemoedigende informatie binnengekomen over Pruisisch-Franse contacten.⁴⁹ Maar Schimmelpenninck, teruggekeerd van zijn verlof, ontmoette in Parijs zowel bij de autoriteiten als in de pers virulente woede en minachting over de gebeurtenissen op de Vlieter en in Noord-Holland, gepaard met onverholven argwaan en verdenking van verraad.⁵⁰

De reactie van Queysen vormde de eerste tegenslag. Hij schreef dat er een 'eindpaal aan de warmste liefde voor het vaderland' was die hij niet wilde overschrijden. Zijn vrouw stond op bevallen. Queysen bedankte.⁵¹ Het is niet duidelijk of hij het was die een andere Zwollenaar, Joan Arent de Vos van Steenwijk, naar voren schoof. Van der Goes kende De Vos als collega tijdens hun beider missie in Parijs in 1797. Hij was een rechtgeaarde patriot die sindsdien de Franse broederschap had leren relativeren. Op 14 september ging het bewind met zijn benoeming akkoord. De Vos aanvaardde zijn opdracht, waarvan Bourdeaux niet maar Schimmelpenninck wel op de hoogte werd gesteld. De Vos klaagde bij Van der Goes dat hij volstrekt onvoorbereid en zonder heldere instructie op reis moest. Hij had van Queysen weliswaar een pakket documenten overgenomen, maar waaruit dat bestond valt niet te achterhalen. Wel zou hij nog een brief van Besier ontvangen. Van der Goes schreef van de inhoud daarvan geen kennis te hebben. De Vos formuleerde zelf de volgende uitgangspunten: vasthouden aan de representatieve regeringsvorm,

handhaving van het bewind tot een algemene vredesregeling was bereikt en intussen neutraliteit en vertrek van de buitenlandse troepen. Over herstel van Oranje trof hij geen enkele aanwijzing aan, zodat hij zich voornam die eventuele Pruisische eis zo veel mogelijk met argumenten te weerspreken.⁵² De Vos stuurde een codesysteem en een lijst van pseudoniemen mee waarvan hij in zijn correspondentie gebruik zou maken. De erfprins heette Jan Klaassen en de Franse zaakgelastigde in Berlijn de commissaris der Samaritanen. Van der Goes adresseerde zijn anonieme brieven aan De Vos op naam van de moeder van zijn secretaris, de weduwe Marie Anne Delprat-Humbert, die in Berlijn woonde.⁵³ Op 17 september 's morgens om vijf uur verliet De Vos Zwolle zo ongezien mogelijk en, zich voordoend als koopman, ging hij met een omweg op reis naar Berlijn. Besier schreef aan zijn politieke vriend Wiselius: 'De man naar Berlijn [De Vos van Steenwijk] is bij mij volkomen voor dat werk ten aanzien van zijn sentimenten vertrouwd, zullende Oranje nooit in de hand werken. Hij was evenals ik federalist in de gezonde zin, maar zeker te eerlijk om ooit tegen een gedane belofte te werken. Bovendien is zijn commissie niet van dien aard dat er dat alles iets mee te doen heeft; ik kan daarover niet breder zijn.'⁵⁴

Mollerus was inmiddels in Lingen gearriveerd waar hij echter niet de erfprins, maar de oude raadpensionaris Van de Spiegel aantrof. Hij besloot daarom naar Den Helder door te reizen waar hij op 18 september aankwam. Op dat moment verloor Van der Goes goeddeels de regie over deze flankerende missie. Mollerus raakte verstrikt in de complexe communicatie tussen de erfprins en zijn ouders in Londen. De verbindingslijn met Mollerus werd steeds langer en trager waardoor de geheime correspondentie meestal achterbleef bij de actualiteit.⁵⁵ Hij zette aan de erfprins uiteen hoe naar zijn mening in Den Haag gedacht werd over neutraalverklaring van het land met eventueel herstel van Oranje maar dan wel met inbedding van bevoegdheden in een constitutioneel kader. De erfprins toonde belangstelling, maar kon geen standpunt innemen zonder instemming van zijn 'Heer Vader' (en zijn moeder!). Mollerus vatte zijn betoog samen in een memo dat naar Londen werd gestuurd. Daar werd het door prins en prinses faliekant afgewezen. Willem v's commentaar was dat hij een constitutionele positie voor zichzelf en zijn familie behoorde te vermijden: 'le sort de Louis xvi n'est pas à désirer.' Zijn echtgenote noemde het memo 'bien insidieuse'.⁵⁶

Op 19 september vond de Slag bij Bergen plaats waarin de Russen vernietigend werden verslagen. Het betekende een ommekeer in de krijgskan-

Joan Arent de Vos van Steenwijk (1746-1813), die in 1799 de geheime missie naar Berlijn ondernam

sen. Het bewind putte daar nieuwe moed uit, waarmee de bereidheid tot een vorm van accommodatie met Oranje afnam. De missie naar Berlijn en die van Mollerus raakten nu in een precair stadium.

Hoewel Schimmelpenninck Pruisische interventie ‘allerheilzaamst’ zou vinden, waarschuwde hij naar aanleiding van de ‘hitte der driften’ in Parijs krachtig tegen de missie van De Vos. Hij had in Franse regeringskringen voorzichtig gepolst of het idee van neutralisatie van de Bataafse Republiek aansprak, maar de reactie was zeer stellig negatief geweest. Zeker na de Slag bij Bergen was Frankrijk vastbesloten het land tot het uiterste te verdedigen.⁵⁷ De missie-De Vos moest uiteraard strikt geheimgehouden worden, maar Schimmelpenninck was daar niet al te gerust op. Mocht het toch uitlekken, dan moest men vooral het oogmerk van neutralisatie verzwijgen. Ontdekking zou zeker leiden tot ingrijpen van Frankrijk in het Bataafse staatsbestel. Schimmelpenninck ging ervan uit dat zijn reactie wel te laat zou komen om de missie op te schorten. Ook al vond hij het oogmerk om neutraliteit te bewerkstelligen niet verkeerd, het initiatief, hoe begrijpelijk ook, mocht niet komen van een republikeins bewind dat zijn naam waardig wilde zijn.⁵⁸

Schimmelpenninck kreeg in grote lijnen gelijk. Spoedig na aankomst van De Vos in Berlijn op 22 september liep de zaak al uit de hand. De Vos had weliswaar geen duidelijk omschreven instructie meegekregen, maar één ding was wel heel helder: hij diende op te treden als particulier persoon (een model dat in bijzondere gevallen nog steeds in de diplomatie wordt toegepast, maar toen veel gebruikelijker was). Toen hij vijf dagen later door Haugwitz werd ontvangen, presenteerde De Vos een zelf ontworpen nota waarin hij zich voorstelde als afgezant van het Bataafs bewind om te onderzoeken of de Pruisische regering bereid was zich in te zetten voor neutraalverklaring van de Republiek. Hij deed echter meer. De Vos bood een schetsontwerp aan van een nieuwe constitutie die enigszins was afgekeken van het Amerikaanse bestel. Oranje zou daarin met erfelijke uitvoerende macht worden bekleed. Had hij zich laten inspireren door de verhalen van zijn broer Carel die de Verenigde Staten had bereisd?⁵⁹ Het stuk vond niet alleen zijn weg aan het hof van Berlijn, maar was ook binnen korte tijd door de Britse legatie naar Londen gestuurd en kwam zo ter kennis van de erfprins. De arme Bourdeaux, die de aanwezigheid van De Vos slechts vermoedde, werd een dag na het gesprek met Haugwitz daarover door zijn Franse collega Otto ernstig bevroegd. Weldra stond in Den Haag Guyot op de stoep bij het Uitvoerend Bewind.

Het tragische was dat De Vos meende een enorme coup te hebben gemaakt. Des te teleurstellender was het voor hem dat Haugwitz in het gesprek mee filosofeerde over interventie van Friedrich Wilhelm in ruil voor, zoals te verwachten was, herstel van Oranje, maar dat hij daarna niet meer van zich liet horen. De Pruisen kochten tijd om het resultaat van demarches in Londen en Parijs af te wachten. Op 1 oktober werd De Vos plotseling bij Haugwitz geroepen en kreeg hij ronduit bevel binnen 48 uur Berlijn te verlaten. De grond onder zijn voeten was te heet geworden, of, zoals De Vos aan Van der Goes meldde: 'de commissaris der Samaritanen was geïnformeerd geraakt'. Friedrich Wilhelm wenste zijn politiek van neutraliteit ten opzichte van Frankrijk niet te compromitteren.

Van der Goes liep nu zelf achter de feiten aan. Hij schrok toen hij eind september het concept van de nota las dat De Vos hem bij zijn aankomstbevestiging had toegestuurd: precies niet wat het informele, particuliere karakter van de missie uitdrukte. De Vos had overigens niet het schetsontwerp van een nieuwe constitutie meegezonden. Op dezelfde dag dat De Vos in Berlijn zijn congé kreeg, haastte Van der Goes zich hem eraan te herinneren dat hij zijn missie strikt geheim moest houden. Hij legde er de nadruk op dat zijn enige taak was de Pruisische koning te doen 'engageren' een actief beleid te voeren tot behoud van de Bataafse Republiek, zo mogelijk door neutraalverklaring. Niets meer en niets minder, want hij was nog steeds niet in staat een door het bewind unaniem gedragen instructie te sturen inzake de Oranje-optie. Ter aanmoediging voegde Van der Goes eraan toe dat Schimmelpenninck ook meende dat het land onherstelbaar geruïneerd zou zijn zonder tussenkomst van Pruisen. De rest van Schimmelpennincks reactie schreef hij er niet bij.⁶⁰ Het was al te laat! In de dagen daarna kreeg Van der Goes bericht dat de missie op straat lag en De Vos was vertrokken. Bourdeaux reageerde nijdig dat het zijn pogingen geen goeddeed om in de wielen te worden gereden door een hem onbekende onderhandelaar.⁶¹

Op 12 oktober verscheen De Vos in Den Haag en bracht hij rapport uit aan het bewind en Van der Goes. De conclusie moest zijn dat de Pruisen veel mooie woorden hadden gebruikt over het belang van goede betrekkingen met de Republiek, maar dat de enige toezegging was dat Pruisen zeker met Frankrijk en Engeland zou onderhandelen over neutraalverklaring, indien de gelegenheid zich zou voordoen. Delprat noemde de aanpak van De Vos in Berlijn een *pas de clerc*, dat wil zeggen: een flater.⁶²

De volgende dag was het nota bene de Franse marine- en handelscommissaris te Amsterdam, Henri-Hippolyte Fouscuberte, die als eerste een opvallend nauwkeurig relaas over wat er had plaatsgevonden naar Parijs stuurde. Hij zag in de neutraliteitsvoorstellen een directe aanslag op de bepalingen van het Haags Tractaat. Guyot reageerde pas een week later, maar hij had dan ook van het bewind de gelegenheid gekregen om De Vos van Steenwijk te spreken. Guyot vertrouwde hem op zijn erewoord dat hij niets anders geprobeerd had dan erachter zien te komen wat de Pruisische bedoelingen waren. Ook Guyot schilderde de funeste gevolgen van Bataafse neutraliteit voor de Franse belangen. Hij voegde eraan toe dat, indien Reinhard nog niet door Schimmelpenninck over de aard van de missie was ingelicht, dit zonder twijfel te wijten moest zijn aan een gevoel van verlegenheid bij de Bataafse gezant om het nieuws nu pas te kunnen brengen.⁶³ Schimmelpenninck had inderdaad het stilzwijgen bewaard, maar nu kwam hij zijn vriend Van der Goes te hulp. Niet in een *depêche*, maar in een persoonlijke brief, beducht om gecompromitteerd te raken, schreef hij:

Ik heb onbewimpeld aan de minister gezegd, dat, hoezeer de zending van De Vos hoofdzakelijk ten doel had om informatie te vragen over de reden van de opmars der Pruisische troepen, hij echter ook order had om te kennen te geven, dat de demarches van Pruisen om ons land door zijn tussenkomst te neutraliseren, ons ten hoogste aangenaam waren en dat wij de continuatie daarvan verzochten. Ik heb hem herhaaldelijk gezegd dat het voor ons land niet langer uit te houden was. Ik heb hem drie à vier maal herhaald [in het Frans]: dat wij verdrinken als wij niet door middel van een neutralisatie adem kunnen halen. Ik geloof dat de minister, die mij voorkomt onze delicate mercantiele existentie wel te penetreren, overtuigd is van de noodzakelijkheid om ons lucht te geven. Ik zal nu al waar het te pas komt op die manier spreken. Gij hebt mij nimmer officieel over deze materie geschreven. Communiceer dit derhalve ook slechts amicaal en confidentieel aan de leden van het bewind. Adios Amigo.⁶⁴

Op het Franse ministerie van Buitenlandse Betrekkingen ontstond al eerder ongenoegen over de tekortschietende rapportage over de gang van zaken in de Bataafse Republiek. Generaal Brune had daartoe vanwege zijn minachting voor Guyot ongetwijfeld een steentje bijgedragen. Reinhard nam zonder dralen een vergaande en diplomatiek gesproken

ook even merkwaardige stap. Het Directoire benoemde op zijn voorstel eind september Francois Louis Deforgues tot tweede Frans gezant in Den Haag, gegeven ‘de bijzondere omstandigheden in de Bataafse republiek en de noodzaak nog nauwkeuriger en sneller over alles, politiek, bestuurlijk en militair, te worden geïnformeerd’.⁶⁵ De instructie die hij meekreeg vroeg om een fermere aanpak: ‘Ook zonder de beschuldigingen van medeplichtigheid aan het begane verraad, heeft het Directoire meer dan één reden om zich over te geven aan argwaan. Het Directoire vreest de sfeer van zwakheid, van nationale apathie, koopmansgeest en verlokking. Het zal niet lang duren of het krijgt het bewijs dat ideeën van opgeven zich hebben verbreid onder het volk en bezit hebben genomen van de geest van de belangrijkste agenten van het Uitvoerend Bewind. De onverschilligheid waarmee het Bataafs bewind diegenen die het eskader hebben overgegeven of die op het slagveld hebben gefaald, benadert is slechts een voorbeeld.’⁶⁶

Deforgues, vriend van Danton en ook van Reinhard, was onder de Terreur een jaar lang minister van Buitenlandse Betrekkingen. Hij liet zich op zijn missie vergezellen door André-Francois Miot, die tijdens zijn korte ambtsperiode zijn toegewijde secretaris-generaal was geweest. Merkwaardig was dat Miot afzonderlijk kon corresponderen met Reinhard en dat ook deed, niet zelden over zijn chef. Nog merkwaardiger was de opzet van twee gelijkwaardige Franse gezanten in de Bataafse Republiek. Kennelijk was de nood zo hoog dat men in Parijs zonder moeite de diplomatieke gebruiken tartte. Guyot accepteerde deze door hem als een motie van wantrouwen ervaren stap niet en zou later ontslag vragen. Behalve ruzie tussen Brune en Guyot, ontstond er nu ook grote animositeit tussen hem en zijn nieuwe collega Deforgues en son ami Miot. De Franse legatie werd een toneel van achterdocht en onderlinge rivaliteit.

Terwijl het Berlijnse spoor doodliep, beijverde Mollerus zich nog om de steun van de Prins van Oranje voor het initiatief te verkrijgen. Toen de reactie uit Londen negatief bleek, wilde Mollerus zo snel mogelijk via Lingen naar huis. Het werd hem te gevaarlijk, gezien de gewelddadige maatregelen die men nam tegen personen die verdacht werden van contacten met Oranje of het Engelse leger. Van der Goes wist hem nog te bereiken met het bericht van de mislukking van de missie-De Vos: ‘Door de nieuwspapieren zult gij de details van de in alle opzichten gewichtige overwinning die de dappere Brune gisteren op de Engelsen behaald heeft, wel zien. Dit alleen meen ik U te moeten melden, Vos van Steenwijk is alreeds van Berlijn vertrokken op vriendelijk aanraden.

Hij gaf te veel ombrage aan onze Franse vrienden. Het oogmerk zijner zending is daarom niet verijdeld; weest daarvan verzekerd, verre daar vandaan. Maar men moet *gezamenlijk* te werk gaan. Hier kan men niet genoeg op aandringen. En dan is de zaak gezond.⁶⁷ Van der Goes deed nog een laatste poging. Zelfs na de Slag bij Castricum op 6 oktober meende hij, wellicht tegen beter weten in, dat er nog gelegenheid was om Groot-Brittannië, door tussenkomst van de erfprins, en Pruisen gezamenlijk te bewegen met Frankrijk over neutraalverklaring, eventueel met een rol voor Oranje, te gaan onderhandelen.

Mollerus werd begin oktober bij de erfprins in Zijpersluis geroepen. Willem Frederik had nog eens nagedacht over wat Mollerus te berde had gebracht. Hij had besloten een poging te wagen zijn ouders te overtuigen van de wenselijkheid om de gelegenheid onderhandelingen met betrokkenheid van Engeland en Pruisen te entameren, niet voorbij te laten gaan. De erfprins had een verslag over het schetsontwerp van De Vos in handen gekregen.⁶⁸ De prins vroeg Mollerus of hij bereid was, als vertrouwd persoon, de zaak persoonlijk in Londen te gaan bepleiten. Mollerus stemde toe en ging daarmee zijn boekje, en paspoort, te buiten. Pas eind oktober sprak Mollerus zowel de Prins van Oranje en prinses Wilhelmina als Lord Grenville. De capitulatie van de invasiemacht, door generaal Brune zonder veel overleg met zijn Bataafse noch Franse meerderen beklonken, was op 18 oktober reeds een feit. De gesprekken in Londen, die overigens niets opleverden, waren mosterd na de maaltijd.⁶⁹ Zo kwam aan deze poging van Van der Goes om de neutraliteit van de Bataafse Republiek te bewerkstelligen, een roemloos einde.

Mollerus kwam uiteindelijk, nadat de kust door Van der Goes veilig was verklaard, eind november in Den Haag terug. Toen had generaal Bonaparte op 9 november al de macht gegrepen en een politieke omwenteling veroorzaakt in Parijs. De Fransen hebben nooit de vinger achter de missie-Mollerus gekregen. En dat was wel zo gelukkig, want Van der Goes kroop door deze indirecte contacten met de Engelse vijand echt door het oog van de naald.

Neutraliteit volgens Van der Goes

Alvorens de woede van de Fransen over de houding van het Bataafs bevind tijdens de invasieweken en in het bijzonder over het optreden van Van der Goes te beschrijven, is aandacht nodig voor de achtergronden van de beweegredenen die hij had om neutraliteit in zijn beleid zo cen-

traal te stellen. De 'queeste' naar neutraliteit vond haar oorsprong in de instructies voor de agent en later secretaris van staat voor Buitenlandse Zaken. De eerste, van 1799, droeg de agent op, onder verwijzing naar de Staatsregeling van 1798 (algemene beginselen, artikel 68), zich voor ogen te houden 'dat het Bataafse volk nimmer de wapenen opvat, dan ter handhaving zijner vrijheid, ter bewaring van zijn grondgebied, en ter verdediging zijner bondgenoten; dat het de stiptste onzijdigheid ten aanzien van alle mogendheden wil houden (...)'⁷⁰ Het veiligheidsbeleid werd dus vooral defensief geformuleerd en dat in afwijking van het offensief en defensief karakter van het Haags Tractaat. Ter verdediging van de bondgenoten kon worden afgeweken van de stipte neutraliteit en kon gekozen worden voor een vorm van de hiervoor toegelichte accommodatie ter bescherming van neutraliteit. In haar vrijheid om met het buitenland verbintenissen aan te gaan, legde de Republiek zichzelf echter een kolossale beperking op door vervolgens in de instructie te stipuleren dat 'het Bataafse volk, overtuigd zijnde dat de belangen der verenigde Franse en Bataafse republieken door derzelve onderlinge samenstelling altijd het gelukkigst zullen bevorderd worden, geen afzonderlijke verbintenis wil aangaan, met die volken, wier staatkundig belang in tweestrijd is met de voorspoed der beide naties'. Na de staatsgreep van 1801 kwamen deze passages in een nieuwe instructie niet meer voor. Nu was de bevordering van de koophandel de voornaamste opdracht van de secretaris van staat. De instructie van 1805 herstelde de formulering van het veiligheidsbeleid uit 1799 als primaire opdracht, evenwel zonder het artikel over de gedeelde belangen met Frankrijk.⁷¹ Op grond van deze bepalingen voelde Van der Goes zich gemachtigd om neutraliteit met alle middelen na te streven, zolang uiteindelijk de instemming van de Franse Republiek kon worden verkregen met neutraalverklaring.

Van der Goes had in de loop van 1799 een analyse laten maken van de voor- en nadelen voor Frankrijk van Bataafse neutraliteit. In deze niet-uitgewerkte aantekening werd uiteengezet hoe de belangrijkste redenen voor Frankrijk om de Bataafse Republiek actief in de oorlog tegen Groot-Brittannië te betrekken door een beleid van kneveling zeer in waarde waren verminderd. Het blijkt uit de notitie ook dat Van der Goes zich welbewust moet zijn geweest dat de financieel-economische voordelen van een Bataafse neutraliteit voorlopig niet opwogen tegen de veiligheidspolitieke nadelen voor Frankrijk, beducht als het bleef voor het risico van herstel van Britse invloed in Den Haag.⁷²

Deze analyse werd in september 1799 gevolgd door een veel uitvoe-

riger stuk, waarvan twee exemplaren bekend zijn.⁷³ Het in het Frans – de taal der diplomatie – gestelde document is zonder datum, maar de ontstaansdatum ervan kan redelijk nauwkeurig worden vastgesteld. Omdat de uiteenzetting toewerkt naar een wapenstilstand tussen de oorlogvoerende partijen en een soort interim-neutraliteit van de Bataafse Republiek, kan worden aangenomen dat het na de landing van de Engelsen is opgesteld. Schimmelpenninck heeft op zijn exemplaar aangetekend dat het plan tussen 10 (mislukte aanval op de Zijpestelling) en 19 (Slag bij Bergen) september is geconcipieerd. In het plan is geen sprake van Russische betrokkenheid. De landing van de Russische troepen op 13 september was bij het opstellen niet bekend. Dat zou betekenen dat het document tussen 10 en 14 september te dateren valt. Het plan heeft dan vermoedelijk niet in het pakket documenten gezeten dat Van der Goes aan Queysen moet hebben toegezonden ter voorbereiding van diens beoogde missie naar Berlijn. Het kan wel als achtergrondinformatie aan De Vos van Steenwijk en Mollerus zijn gestuurd. De laatste vertrok op 12 september naar Lingen en De Vos ging op 17 september op reis. Het plan behelsde een wapenstilstandsovereenkomst die moest leiden tot een verdeling van het neutraal verklaarde land in drie ‘bezettingszones’. De Fransen zouden ten zuiden van de Maas blijven, terwijl de Engelsen Den Helder, Texel en de Waddeneilanden zouden blijven bezetten. De opengebleven gebieden zouden dan beschermd worden door Pruisische troepen waardoor het land nominaal onderdeel geworden zou zijn van de Noord-Duitse neutraliteitslinie. Oplossing van het geschil over de vorm van het staatsbestel zou worden vooruitgeschoven naar de onderhandelingen over een algemene vrede. Dit voorstel ging wel heel erg ver om nog behulpzaam te zijn bij de door Van der Goes zo begeerde verzekering van de onafhankelijkheid. Volgens Delprat was de auteur niet Van der Goes maar Johan Abraham Tinne, een van de hoofdambtenaren op het departement van Buitenlandse Zaken.⁷⁴ Het plan bleef in portefeuille en werd, voor zover blijkt uit de beschikbare archiefstukken, als zodanig nooit gepresenteerd, maar het is goed mogelijk dat De Vos zowel als Mollerus er gebruik van hebben kunnen maken bij het opstellen van hun eigen memoranda.

Wat Van der Goes in 1799 voor ogen leek te staan, moet hij hebben afgekeken van het voorbeeld van de Deense neutraliteit, bij verdrag of verdragen gegarandeerd door de meest betrokken mogendheden en met bepaalde bijstandsverplichtingen.⁷⁵ In het geval van de Bataafse Republiek zou een dergelijke situatie hebben moeten duren tot een al-

gemene Europese vrede, wanneer de definitieve status van de Republiek in internationaal overleg kon worden geregeld. Het directe gevolg van deze vorm van neutraliteit kon zijn de facto erkenning van de nieuwe orde in Nederland, een scherpe vermindering van de militaire uitgaven en herleving van de koophandel en zeevaart. De Bataafse Republiek zou zich politiek afzijdig houden van het grote Europese conflict, maar de belligerenten bij het leveren van bepaalde diensten of goederen gelijkelijk behandelen.

Een bijkomend effect van het streven naar neutraliteit was meer van psychologische aard. Door op het aambeeld van neutraalverklaring te blijven hameren, verschaftte het Bataafs bewind zich een gevoel van eigenwaarde waarmee het de mogendheden voortdurend kon herinneren aan het bestaansrecht van de Bataafse Republiek en tegelijkertijd het behoud van zijn integriteit kon profileren.

Dit idee had evenwel enige vrijwel onoverkomelijke tekortkomingen. Allereerst zou het offensief en defensief bondgenootschap met Frankrijk in deze opzet een plaats moeten krijgen. Daarnaast zou Frankrijk twee mogendheden als garantiemachten tegenover zich vinden die er belang bij hadden geopolitieke invloed uit te oefenen in de Republiek met als uiteindelijk doel herstel van Oranje als stadhouder. Herstel van het Huis van Nassau, zoals het in Parijs genoemd werd, was voor het Frans bewind anathema. En ten derde bestond er geen internationaal aanvaarde regel voor de garantie van neutrale en dus vrije zeevaart, een onuitputtelijke bron van conflict ten nadele van de zozeer gewenste opleving van de koophandel.

Van der Goes maakte zich geen illusie dat Frankrijk een Bataafse neutraliteit goedschiks zou accepteren. Al in augustus 1799 liet hij dat aan Bourdeaux merken. Maar neutraliteit was, zo blijkt uit de instructies van het bewind aan de agent/secretaris van staat, staand beleid van de Bataafse buitenlandse politiek. Neutraalverklaring was onderdeel van het streven naar legitimiteit van de Bataafse Republiek en haar politieke orde. Van der Goes was het eens met die leden van het Bataafs bewind die meenden dat ook vanuit politiek oogpunt neutraliteit de beste voorwaarde was om de alsmaar voortdurende en bijgevolg destabiliserende ‘partijenschappen’ te trachten met elkaar te verzoenen. Door zijn krachten aan pogingen tot neutraalverklaring van de Bataafse Republiek te blijven geven, voldeed Van der Goes aan de hem als agent opgedragen driedelige taak.

Een niet-bestaand schetsontwerp

De herkomst van een derde belangrijk document, het schetsontwerp van een nieuwe grondwet, is onduidelijker en werd daarom onderwerp van verschillende theorieën, al dan niet in de sfeer van complotten. Het stuk verscheen op papier in Berlijn, toen De Vos het met zijn nota en memorandum aanbood aan Haugwitz. Daarna vond dit voorstel langs verschillende kanalen zijn weg naar Den Haag, waar het met grote schrik werd ontvangen, naar Londen, waar het nogal hooghartig van de hand werd gewezen, en naar Parijs waar men er met grote verontwaardiging en achterdocht kennis van nam. In Londen was de constitutionele context waarbinnen het herstel van Oranje moest plaatsvinden onbespreekbaar, in Parijs was het idee van een compromis met Oranje buiten de orde.

Aangenomen moet worden dat het Uitvoerend Bewind van dit schetsontwerp, althans van het voornemen het in Berlijn te presenteren, niet op de hoogte was. Het kwam de heren ter kennis in de brief van De Vos van 23 september, maar toen was het al te laat om hem tegen te houden. Niet meer is na te gaan of Besier in zijn brief aan De Vos voor diens vertrek wellicht aanwijzingen voor het schetsontwerp heeft gegeven. Hij was een bewonderaar van de Amerikaanse staatsinrichting met een sterke, constitutionele uitvoerende macht. Van der Goes, die De Vos schreef dat er nog een brief van Besier zou komen maar dat hij de inhoud daarvan niet kende, heeft nota en schetsontwerp altijd gediskwalificeerd als niet behorende tot enige instructie aan De Vos.⁷⁶ Colenbrander merkte al op dat in die periode het idee van inbedding van Oranje in een vertegenwoordigende constitutie in velerlei vorm opdook.⁷⁷ Otto, de Franse zaakgelastigde in Berlijn, opperde dat de hele opzet van de missie-De Vos het resultaat was van intriges van Haugwitz. Deze zou via Bielfeld de moderate factie van het Bataafs bewind – tot welke impliciet Van der Goes kon worden gerekend – hebben geprovoceerd een geheime afgezant te sturen teneinde de desinteresse van koning Friedrich Wilhelm voor het lot van de Bataafse Republiek te doorbreken.⁷⁸ Dat lijkt alleen aannemelijk als Haugwitz als architect van de Pruisische neutraliteitspolitiek er voordeel in zag de Bataafse Republiek binnen de neutrale demarcatielijn te brengen ter vergroting van de buffer tegen Frankrijk. Maar daarmee zou hij dan wel de relatie met Frankrijk op het spel gezet hebben, een manoeuvre waarvan de koning vooralsnog geen voorstander was, terwijl de staatskassen vermoedelijk nog onvoldoende gevuld waren om een oorlog te riskeren. Schama ziet eveneens een sinistere rol

van Bielfeld om Besier en Van der Goes te verleiden ‘into pursuing their folly’ en meent dat zij onder invloed waren geraakt van Britse agenten.⁷⁹

Van der Goes had inderdaad een zeer open relatie met Bielfeld. Hij liet de Pruisische zaakgelastigde zelfs de waarschuwing van Schimmelpenninck lezen. Alles wat Van der Goes tegenover hem betoogde, rapporteerde Bielfeld scrupuleus aan Berlijn. Dat paste evenwel goed in de diplomatie van Van der Goes om de missie van De Vos zo ontvankelijk mogelijk te maken. En daaraan werkte Bielfeld graag mee. Het verhoogde in Berlijn zijn status als goedgeïnformeerd diplomaat. Evenals Van der Goes dat gelukt was bij de Franse gezanten Lombard en Guyot, was Bielfeld gestreeld door de zakelijke genegenheid die Van der Goes hem toonde.

‘De vervanging van de Agenten zal plaatshebben’

Wat er ook zij van de inhoud en de herkomst van de laatste twee documenten, de Fransen waren het meest verbolgen over het feit dat het bewind de missie naar Berlijn tot elke prijs had goedgekeurd. Dat was vaandelvlucht. Het bewind en zijn agent Van der Goes hadden bijkans verraad gepleegd aan de alliantie van het Haags Tractaat. Guyot toonde zich in zijn berichten aan Parijs nogal mild over de beweegredenen. Deforgues, gestuurd om orde op zaken te stellen in de Bataafse Republiek, was in zijn rapportage rijper en ook meer politiek. Niettegenstaande zijn grote belangstelling voor de mogelijkheden een meer revolutionair ingesteld bewind te bewerkstelligen, deelde hij Guyots inzichten over de achtergronden van de houding van de Bataven in de afgelopen periode. In de ongerustheid van volk en gouvernement over de mogelijke afloop van de oorlogscampagne kon men gemakkelijk de sleutel vinden voor hun onzekere gedrag gedurende de hele episode. Had Frankrijk zelf de situatie niet te lang onderschat? Deforgues kon wel begrijpen dat de Bataven in hun omstandigheden liever de kat uit de boom keken en met het oog op de toekomst alle opties wilden openhouden, inclusief het zenden van agenten naar Pruisen.⁸⁰

Half oktober was Deforgues in Nederland aangekomen. Niet erg handig ging hij rechtstreeks naar Alkmaar om met Brune in diens hoofdkwartier te confereren. De generaal eiste het vertrek van het bewind, maar in ieder geval van de agenten Van der Goes, Pijman, Spoors en La Pierre die in zijn ogen incompetent waren en schromelijk tekort waren geschoten. Van der Goes wachtte ‘in kalmte’ de toorn van Brune (en

Daendels) af, hij zei ernaar uit te zien van zijn post te worden ontheven.⁸¹ Brune wilde bovendien alle Oranjegezinden van enige naam oppakken en concentreren in Den Bosch. Later, in Den Haag, had Deforgues met Van der Goes een aantal hevige woordenwisselingen,⁸² maar die hield voet bij stuk. Het zenden van de missie was bij het ontbreken van unanimiteit in het bewind over de instructie zijn verantwoordelijkheid geweest. De oogmerken waren legitiem geweest. Het bewind wilde het naadje van de kous weten over de contacten van Pruisen met Frankrijk over neutralisatie van de Bataafse Republiek.

Kennelijk had Brune het oor van het Directoire in Parijs, want op 1 november ontving Deforgues een verse instructie. De orangisten moesten worden aangepakt. Door de afgelopen campagne was de 'onafhankelijkheid' van de Bataafse Republiek dan wel veiliggesteld, maar de waakzaamheid tegen de binnenlandse vijanden mocht niet verslappen. Deforgues moest onverwijld de vervanging eisen van de agenten van Financiën, van Oorlog, van Marine en van Buitenlandse Betrekkingen, respectievelijk Gogel, Pijman, Spoor en Van der Goes. Hij moest aanvoeren dat in de visie van het Directoire deze agenten altijd obstakels waren en zouden blijven voor de noodzakelijke eensgezindheid en het vertrouwen tussen beide gouvernementen. Kwaadwillig had het viertal onafgebroken pogingen gedaan om tweedracht te zaaien tussen de Bataafse Republiek en haar bondgenoot. Hieruit blijkt dat de Fransen de agenten als de werkelijke machthebbers beschouwden in plaats van het bewind waar toch officieel de politieke verantwoordelijkheid lag.⁸³ Het Uitvoerend Bewind moest ervan worden overtuigd dat dit offer nodig was als blijk van gebondenheid aan de beginselen van de alliantie. In afzonderlijke gesprekken moest hij de leden van het bewind onder druk zetten en hen uitlokken zich uit te spreken over de genoemde agenten. Hij mocht evenwel niet insisteren. Het Directoire wilde 'respecter jusqu'aux apparences de l'indépendance de la République batave' en onder geen beding mocht de eis in een officiële nota worden vastgelegd.⁸⁴

Deforgues mocht dan wel een revolutionaire havik zijn, voor deze opdracht schrok hij duidelijk terug. Hij besloot tijd te winnen. Afgezien daarvan dat de delicate opdracht veel tact en geduld zou vergen, meende hij dat de vier agenten niet over één kam geschoren konden worden. Hij vroeg dus gedetailleerde opgave van de grieven die in Parijs tegen elk van de agenten persoonlijk bestonden. Zonder die gegevens was Deforgues niet van plan actie te ondernemen. Hij wilde eerst nieuwe instructies, maar die kwamen niet en zijn ook nooit gekomen.⁸⁵

Niettemin ging Deforgues op pad. Hij ontmoette, zoals hij verwacht-

te, forse oppositie. Het bewind hield aanvankelijk de rug recht. Deforgues sprak met Van Hooff en met Besier die het meest contact met Van der Goes over de missie had onderhouden. Zij waren in de woorden van secretaris Miot 'weinig geneigd de schade te erkennen die wij [de Franse Republiek] geloven te kunnen verwijten aan de Agenten wier verwijdering wij eisen',⁸⁶ Miot schreef dat Besier gepikeerd reageerde. Als er al iets te verwijten viel, dan zou het Franse Directoire er goed aan doen zijn eigen vertegenwoordigers daar ook in te betrekken, zei Besier. Van Hooff, hoewel bepaald niet gelukkig met het gebeurde, viel zijn collega krachtig bij. Hij merkte op dat het Uitvoerend Bewind met het congé van zijn agenten, die de leden van het bewind na 12 juni 1798 in het zadel hadden geholpen, alle politiek krediet zou verspelen. Dat bracht Van Hooff op het juiste moment in het midden, want Deforgues en Miot hadden geen mandaat om te proberen het bewind te vervangen omdat dan de kans groot was dat de '22 januari-partij' de bovenhand zou krijgen. Dat wilde Parijs niet. Miot noteerde ook dat het ontslag van de agenten eigenlijk niets zou opleveren omdat het bewind ongetwijfeld nieuwe mensen van dezelfde moderate stroming zou benoemen.

Het was duidelijk dat het Directoire erop uit was om het Bataafs bewind zonder het paardenmiddel van weer een staatsgreep te zuiveren.⁸⁷ Volgens Bielfeld liet al deze animositeit Van der Goes koud. Hij zou er niet tegen opzien om van zijn post te worden ontheven.⁸⁸ Van der Goes realiseerde zich dat hij op de schopstoel zat. Het leed geen twijfel of de Fransen vonden hem te eigengereid. Daendels voegde zich in het koor van radicalen dat zijn aftreden eiste.

Maar nu had het Uitvoerend Bewind een welkome, onuitgesproken reden om tijd te winnen. Op 18 Brumaire (9 november 1799) werd het Directoire afgezet door een staatsgreep van Napoleon Bonaparte, die het Consulaat uitriep. Deforgues vermoedde terecht dat het Bataafs bewind eerst wilde weten hoe de nieuwe Franse machthebbers over de crisis dachten. Schimmelpenninck moest nagaan of diens eisen nog wel gedeeld werden door het nieuwe Franse bewind. Zonder nieuwe instructie zocht Deforgues een compromis dat gezichtsverlies bij beide bondgenoten kon voorkomen. Het bewind mocht blijven zitten, maar de agenten van Marine en Buitenlandse Betrekkingen moesten hoe dan ook het veld ruimen: 'le changement des ministres aura lieu'. Verder bedong Deforgues amnestie voor de gearresteerde radicale 'staatsgevangenen' die later werd omgezet in een algemene amnestie, ook voor Oranjegezinden. Dit kon echter de beruchte executie in Winterswijk van de

Erfprins Willem Frederik door John Hoppner, 1800

Napoleon als Eerste Consul, door Antoine-Jean Gros, 1803

Rutger Jan Schimmelpenninck (1761-1825), Bataafs onderhandelaar in Amiens, voorstudie door Pierre Prud'hon, ca. 1801-1802

*Joseph Bonaparte (1768-1844), Frans onderhandelaar in Amiens,
toegeschreven aan Robert Lefèvre, ca. 1806*

Napoleon Bonaparte, omstreeks 1804. Napoléon à Bruxelles 1804 (in uniform Eerste Consul), schilderij door Charles Meynier. Tijdens zijn bezoek aan Brussel verklaarde Napoleon dat het lot van de Bataafse Republiek met Frankrijk verbonden was als van een satelliet met zijn planeet

*Charles Maurice de Talleyrand Périgord (1754–1838), Prince de Bénévent,
door François Gérard, 1808*

*'La Belle Indienne', Cathérine Worlée, in 1803 geschilderd door Francois Gérard:
La Citoyenne Talleyrand dans son salon de la Rue d'Anjou,
peu après son mariage*

*Rutger Jan Schimmelpenninck als ambassadeur in Parijs,
gezinsportret van Pierre Prud'hon, 1801-1802*

arme freule van Dorth tot Holthuysen die iets te vaak ‘Oranje Boven’ had geroepen, niet meer voorkomen. Ten slotte zou de controversiële generaal Brune worden overgeplaatst. Het bewind bleek, in afwachting van nieuws uit Parijs, in beginsel bereid Van der Goes en Spoor te offeren, hoewel het liever niet te kijk stond als ‘oppresseurs van eerlijkheid en bekwaamheid en aanmoedigers van omkoping, losbandigheid en alle andere slechtigheden’.⁸⁹

De toon waarop Van der Goes de instructie aan Schimmelpenninck overbracht was onversaagd. Hij herhaalde wat Besier Desforgues voor de voeten had geworpen en sprak de verwachting uit dat het Consulaat de onafhankelijkheid van een vrij gouvernement zou eerbiedigen en niet zou toelaten dat zijn hoge of lage geëmployeerden zich mengden in de Bataafse binnenlandse aangelegenheden.⁹⁰ Met kruisende post wist Schimmelpenninck al te melden dat de Brumaire-coup een gunstig effect zou hebben op de situatie van het in het nauw gebrachte Bataafs bestuur. Desforgues bleek zijn hand te hebben overspeeld, het nieuwe bewind dekte hem niet.⁹¹ De zaak liep aan het eind van het jaar met een sisser af. Het nieuwe Franse bewind gaf Daendels, die in Parijs waarschijnlijk steun was komen zoeken voor een omwenteling, een koele ontvangst. Desforgues pruttelde nog wat na en vroeg om zijn rappel. Hij had evenals Brune zijn beschermheer in Parijs verloren: directeur Bararas werd uit zijn ambt ontzet. Als vervanger van minister Reinhard keerde Talleyrand terug. Van der Goes dankte, evenals hij, de voortzetting van zijn carrière opnieuw aan een staatsgreep. Ditmaal van een nieuwe tegenstander van Nederlandse onafhankelijkheid, Napoleon Bonaparte, en die had een andere, veel fundamenteelere prijs in gedachten voor het in Franse ogen te zelfstandige optreden van ‘nos amis dans les marais’.⁹²

Die niet waagt, die niet wint

Om de dreiging van een langdurige, verwoestende oorlog door neutraalverklaring te keren was Van der Goes bereid geweest voor het landsbelang een enorm risico te nemen. Over de keuze van het moment, de voorbereiding en de doelstelling van de missies kunnen wel enige vragen worden gesteld. Bij een beoordeling moet terdege rekening worden gehouden met de omstandigheden van de tijd. Wat Van der Goes, en met hem het Uitvoerend Bewind, voortdurend parten speelde was de dikwijls onvolwaardige informatie, deels veroorzaakt door de traagheid van de verbindingen en deels door pure onbetrouwbaarheid. Het kostte

veel tijd om bronnen te controleren, om geruchten en vermoedens van intrige te onderzoeken. Het beleid moest daarom vaak bepaald worden op basis van gegist bestek.

Een hedendaagse historicus als Simon Schama is onverbiddelijk in zijn oordeel over de actie van Van der Goes: roekeloosheid grenzend aan krankzinnigheid.⁹³ Het meest opmerkelijke is natuurlijk de keuze van het moment waarop de missies werden uitgestuurd. Het lijkt vreemd om tot redding van de Bataafse Republiek, onder de meest serviele getuigenis van verbondenheid, Frankrijk militaire bijstand te vragen, terwijl een van de oogmerken van de missies de verwijdering van de Franse troepen uit Nederland was. Maar in een klimaat van opperste onzekerheid grenzend aan pure paniek, had het bewind begin september 1799 weinig keuze. De berichten over de omvang van de invasiemacht waren alarmerend. De defensie was de eerste dagen inadequaat. Het bewind kon na de nogal lauwoenige reactie van het Directoire geen staat maken op prompte massale militaire assistentie van de toegezegde Franse troepen. Er bestond klemmende onzekerheid over de reactie van grote delen van de bevolking op de invasie. Het bewind meende dat zijn voortbestaan aan een zijden draadje hing. Een aanvaardbare optie is dan objectief gesproken, zoals Schama ook toegeeft, het zoeken naar een mogelijkheid het land te onttrekken aan het kat-en-muisspel van de omringende grote mogendheden met een neutraalverklaring door diezelfde buurlanden. Van der Goes zag de politieke bewerking daarvan als een afzonderlijk traject dat heel goed parallel kon verlopen aan de noodzakelijke defensie maatregelen. Bovendien had hij op dat moment geen concrete informatie dat het informele gesprek met Pruisen door Frankrijk definitief was afgebroken. Er was een goede reden, zoals eerder uiteengezet, de Pruisische regering rechtstreeks te benaderen over neutraalverklaring. Maar waarom ontplooidde Van der Goes zijn plannen dan niet in direct overleg met de Fransen? De Franse regering deelde met zijn *premier Allié* niets over de contacten met Pruisen, en daarmee komen wij op een beschouwing over de opvattingen van Van der Goes over de relatie met de ‘Grote Bondgenoot’.

Vanaf zijn aantreden als agent eind 1798 is er een verschil van benadering van de betrekkingen met Frankrijk merkbaar tussen Van der Goes en Schimmelpenninck. De Bataafse gezant, die in Parijs uiteraard dichter bij het vuur stond en bepaald niet ongevoelig voor Franse strijkages was, stelde meer de noodzaak van ‘schikken en plooiën’ voorop. Hij zag als de beste ontkenning tegen de voortdurende beschuldigingen van

‘anglomanie’ aan het adres van het Uitvoerend Bewind een ‘met goede gratie’ uitgevoerd Haags Tractaat en bijgevolg onderwerping aan de Franse dominantie. Van der Goes stelde ook een plooibare benadering van Frankrijk voorop. Hij vond echter, rekening houdend met de gevoelens van het bewind, dat het nodig was de betrekkingen zakelijk te houden en verschillen van opvatting niet te verdoezelen. Het verschil in benadering werd eind juni 1799 goed zichtbaar in de correspondentie over een concept van Schimmelpenninck voor een nota aan het Frans gouvernement over de aantijgingen van anglomanie in het parlement en de pers. Van der Goes reageerde daar teleurgesteld op. Hij las de tekst meer als een in liturgisch republikeins jargon gestelde apologie dan als een protest tegen het verzielen van de betrekkingen. Een oproep tot engagement om de betrekkingen te verbeteren vond Van der Goes veel te bescheiden. De hoogmoed en laatdunkendheid jegens de Bataven van de Franse ‘geëmployeerden’ in Nederland mochten best wel eens zakelijk aan de orde worden gesteld, evenals de ‘onnoemlijke opofferingen’ die de Bataafse Republiek zich ten gunste van Frankrijk getroostte. Daarbij paste volgens de agent ook een vermelding van de ernstige geschilpunten over de uitvoering van het Haags Tractaat. Van der Goes schreef aan Schimmelpenninck: ‘In het algemeen zou ik in een memorie van dit gewicht meer wensen te vinden die toon van waardigheid, die eenvoudige, bedaarde en gemesureerde stijl, die de staatsman van de redenaar behoort te onderscheiden.’⁹⁴

Van der Goes zag zich in Den Haag dagelijks geconfronteerd met de gevolgen van de onderwerping aan de Franse dominantie. Bovendien had hij zo zijn eigen ervaringen met de Franse opvattingen over eerlijk bondgenootschap. Hij was zich zeer bewust van de kwetsbaarheid van de Bataafse Republiek. Maar dat weerhield hem er niet van een zo autonoom mogelijke en vooral pragmatische koers te varen waarbij hij de ‘goede gratie’ zeker niet wilde vergeten. Door eigen initiatieven te nemen wilde hij proberen iets terug te winnen van de oude politiek van ‘equidistantie’, niet alleen ten opzichte van Frankrijk, maar ook jegens de andere twee betrokken grote mogendheden. Een onafhankelijk optreden zag Van der Goes, zolang het niet over directe vredesonderhandelingen ging, niet als strijdig met het Haags Tractaat. Denkbaar is overigens dat zijn houding werd gevoed door een gevoel van diep ongenoegen over het stelselmatig negeren van de Bataafse diplomatie bij onderhandelingen zoals die in Lille en Rastatt plaatsvonden en nu weer in de voor de Republiek evident belangrijke contacten met Pruisen. Daarin kan een motief gevonden worden voor de aanpak die Van der Goes koos.

Frankrijk voerde herhaaldelijk als excuus aan dat het pas zijn positie over de toekomst van de Bataafse Republiek wilde bepalen als onderdeel van een algemene Europese vrede. Om dit excuus te ontcrachten en tegelijkertijd de Britten en de voorstanders van herstel van de oude orde de wind uit de zeilen te nemen, was alleen Pruisen in een positie het debat over Bataafse neutraliteit open te breken. Daarom speelde Frankrijk in het plan van Van der Goes voorlopig geen rol. Overleg met de Fransen zou onder de omstandigheden van het moment geen enkel positief effect hebben, zo moet hij gemeend hebben. De welgemeende waarschuwing van Schimmelpenninck kwam te laat. Van der Goes had het risico al genomen. Zowel bewind als agent hield geen rekening met het feit dat in Noord-Holland Frankrijk en Engeland voor het eerst direct tegenover elkaar in het veld stonden. De defensie en de beheersing van de Bataafse Republiek werden daarmee voor de Fransen een prestigezaak.

Was interventie van Pruisen voor het landsbelang een begrijpelijk streven,⁹⁵ Van der Goes ondernam zijn actie met groot optimisme over de haalbaarheid. Hij vertrouwde wellicht te veel op de rechtschapenheid van de leden van de Pruisische regering met wie hij te maken kreeg. De rapportage die hij ontving was weliswaar wisselend, maar door de bank genomen zo gunstig dat het de moeite waard was in Pruisen te gaan lobbyen. Wat Van der Goes niet kon weten, was dat er binnen de Pruisische regering (hof en ministers) tweespalt bestond over de koers en Pruisen in feite dubbelspel speelde. Wat Van der Goes onvoldoende besepte, was dat zijn probleem niet kon worden opgelost met beproefde middelen als gebiedsuitruil en neutrale bufferstaten uit de tijd van de achttiende-eeuwse diplomatie, waarmee toen botsende politieke machten tot rust gebracht werden. Machtsevenwicht speelde in 1799 geen rol meer. Er heerste, zoals Schimmelpenninck al had betoogd, ideologische strijd tussen de oude monarchistische en de nieuwe, republikeinse orde.

De voorbereiding van de missies was zeker onvoldoende. Dit past overigens in het beeld van de gehele episode van de Engels-Russische invasie en de Bataafs-Franse verdediging daartegen. Haast was geboden door de omstandigheden aan het front en in de binnenlandse politiek. Een bezoek aan Den Haag van De Vos van Steenwijk voor zijn vertrek zou in de rede hebben gelegen, maar kon vanwege de sfeer van geruchten, achterdocht en verdachtmaking waarschijnlijk beter niet plaatsvinden. Wellicht had men meer tijd moeten nemen om De Vos via een extra ijlbode te voorzien van een duidelijke instructie. Maar al spoedig bleek dat Van der Goes niet in staat was die te geven omdat binnen het bewind

discussie ontstond over de gewenste inhoud. Handelen naar bevind van zaken, werd het parool. Van Hooff was het meest gekant tegen het actief opperen van de mogelijkheid tot herstel van Oranje, maar het is denkbaar dat er ook onder de agenten tegenstanders waren, zoals Spoors en Gogel. De invloedrijke Gogel bijvoorbeeld vond dat een handelsrepubliek neutraal moest zijn, maar dat daar geen monarch bij hoorde. De Bataafse Republiek moest stellig onafhankelijk blijven, maar niet los van Frankrijk, als verzekering tegen terugkeer van het oude regime.⁹⁶ In zoverre had Gogel eenzelfde opvatting als Schimmelpenninck. Van der Goes verkeek zich op de politieke verhoudingen binnen het bewind die evenwel pas duidelijk werden toen de situatie aan het front verbeterde.

Ondanks de genomen geheimhoudingsmaatregelen bleek het illusoir te denken dat de missie-De Vos lang buiten de openbaarheid zou blijven. De Vos droeg daar door zijn optreden in Berlijn ook niet aan bij, maar Van der Goes moest uit eigen diplomatieke ervaring toch weten dat regeringskanselarijen net volières waren en dat geaccrediteerde diplomaten en geheim agenten er gaarne iets voor overhadden om een vogeltje te laten kwetteren. Of dit bewust was ingecalculeerd valt niet na te gaan, maar het risico nam hij. Daar staat tegenover dat de missie-Mollerus wat geheimhouding betreft, veel beter is verlopen.

Was daarom de actie van Van der Goes onbezonnen of zelfs naïef? Met het voordeel van de kennis van nu dat het duidelijk is dat de geheime poging geen succes kon worden, lag de situatie toen toch ingewikkelder om zo'n oordeel te rechtvaardigen. In de politiek zowel als in een oorlog geldt: die niet waagt, die niet wint. Van der Goes had niet zo'n erg lange politieke nek, maar hij stak hem wel uit.

*Rutger Jan Schimmelpenninck, physionotrace van Gilles-Louis Chrétien,
ca. 1801-1802*

De houdgreep [1800-1801]

De invoering, eind 1799, van het Consulaat in Frankrijk, met Napoleon als 'Eerste Consul', verlegde de loop van de Franse én de Europese geschiedenis. Zij leidde ook tot een onomkeerbare wijziging in het karakter van de Franco-Bataafse betrekkingen. Van Sas noemde 1799 een 'waterscheiding', die de omslag betekende in de Franse houding: van bevrijder naar bezetter.¹ De omslag vond niet meteen, maar geleidelijk plaats. In de eerste jaren van de nieuwe eeuw was er nog ruimte om tegenover toenemende Franse politieke eisen en financiële vorderingen tegenspel te bieden. De financiële situatie in Frankrijk was nijpender dan ooit. Het land had dringend behoefte aan vrede. Napoleon deed tijdens Kerstmis 1799 zelfs, tevergeefs, een vredesaanbod aan de Engelsen. Hij was zijn machtspositie nog allerm minst zeker en de Fransen waren nog allerm minst zeker van hem: de Eerste Consul kon zomaar op het slagveld verliezen of erger nog, sneuvelen. Intussen zinderde Parijs van afgunst, intrige en corruptie. Pas toen Napoleon op 14 juni 1800 bij Marengo in Noord-Italië de Oostenrijkers wist te verslaan, kon hij zijn positie consolideren en keerde hij als held terug naar Parijs.

Napoleon maakte de nieuwe verhoudingen met de Bataafse Republiek duidelijk door onmiddellijk na zijn aanstelling als Eerste Consul van de bondgenoot een 'vriendschapsgebaar' te eisen, een soort tribuut van een vazal. Een voorschot van zes miljoen gulden zou een prettige bijdrage zijn ten behoeve van de oorlogsinspanning. Schimmelpenninck, die hiertegen in probeerde te brengen dat de Republiek voor zo'n bedrag dan wel wat te bedingen had, werd door Napoleon afgeserveerd met de oekaze dat hij dit keer geen genoeg wenste te nemen met een 'met de gebruikelijke financiële Bataafse geest uitgecijferd' diplomatiek compromis. Compensatie kon bij de algemene vrede plaatsvinden.² Napoleon vroeg daarbij vilein of het Schimmelpenninck niet zes miljoen

waard geweest was om de jongste regimewisseling in Frankrijk te bewerkstelligen, een indirecte verwijzing naar de wel zeer wankelende positie van het Bataafs bewind aan de vooravond van 18e Brumaire.

De 18e Brumaire voorkwam immers het afzetten van de agenten Spoor en Van der Goes, en daarmee vermoedelijk ook de val van het Uitvoerend Bewind. De toenmalige dreigende situatie was voor Van der Goes geenszins reden geweest zijn zakelijke benadering van de Grote Bondgenoot te wijzigen. In zijn jaarrapport over de buitenlandse betrekkingen, begin november 1799, wijdde hij opmerkelijk weinig woorden aan de toch vrij dramatische Engels-Russische invasie en in het bijzonder aan de opportuniteit van het geheime diplomatieke offensief ten tijde daarvan. De missie-De Vos van Steenwijk was niet nodig geweest, zo meldde Van der Goes droogjes, indien het Frans gouvernement, zelfs na herhaald aandringen, meer open was geweest over de contacten tussen Berlijn en Parijs. Na plichtmatige hulde te hebben gebracht aan ‘de getrouwheid waarmee de Franse Republiek, haar eigen legers en grenzen ontblotende, in de gevaren van deze staat gedeeld heeft’, herhaalde Van der Goes de klachten over de belemmeringen die Frankrijk opwierp tegen herleving van de Bataafse koophandel. Wat hem betreft was het *business as usual*.³

Alsnog ontslag?

In februari 1800 kreeg de geheime diplomatie van Van der Goes toch nog een staartje. De Agent van Inwendige Politie La Pierre was al in september 1799 op de hoogte van het heimelijk vertrek van Oranjeman Mollerus naar het buitenland. Het frustreerde hem dat het Uitvoerend Bewind aan zijn signalering geen aandacht wilde besteden. La Pierre stelde uiteindelijk deze politiek zeer delicate reis ten principale aan de orde omdat Mollerus van zijn departement geen paspoort had gekregen. Dat had namelijk Van der Goes gedaan. Het bleek nu dat de bewindslieden Van Hooff en Hoeth niet op de hoogte waren geweest van de missie-Mollerus. De hevige ruzie die daarop volgens Delprat volgde, was voor Van der Goes reden op 21 februari opnieuw zijn ontslag in te dienen. ‘Verdrietigheden die voortsproten uit verschillende oorzaken’ waren nu tot een toppunt gestegen, aldus Van der Goes, waarop ‘een groot en eerlijk, maar ook zeer gevoelig hart deze niet langer kon verdragen’. Het vurig verlangen het vaderland van dienst te zijn was zijn enige drijfveer geweest om de post van agent te accepteren en met dat ‘zuiver gevoel’ had

Van der Goes die tot nu toe bekleed. Hij vond dat hij daarin niet meer nuttig kon zijn.⁴

Door sommige leden van het Uitvoerend Bewind wel en andere niet in te lichten over het plan voor de missie-Mollerus maakte Van der Goes ontegenzeggelijk een keuze tussen politieke facties. Hij koos voor de ‘verzoeningsfactie’, de samenwerking die hij het meest nuttig vond voor het bereiken van zijn beleidsdoelstellingen. Toen de kritiek op zijn handelwijze losbarstte, was het weer Schimmelpenninck die Van der Goes trachtte op te beuren. Hij kon zich goed voorstellen dat Van der Goes zijn post ‘tot walgens moede’ was. Maar van al die ‘intriganten, Franse agendaristen, neuswijzen en bemoeials’ moest hij zich niets aantrekken. ‘Dit kan ik U zeggen, dat de Haagse stem, ook van hen die weleens met U kibbelen of in stilte knorrig en grommerig zijn, eenparig van U zegt: Van der Goes is een eerlijk staatsdienaar.’⁵

In februari en maart 1800 schreef Schimmelpenninck opnieuw beoedigende woorden, mede om zijn eigen frustratie over de vele ‘onaangenaamheden’ die hij over zijn kant moest laten gaan te kunnen uiten: ‘Gij weet, ik ben avers van vleierij, maar ik ben verplicht te zeggen dat ik geen mens ken die U remplaceren kan.’ Hij had wel eens gedacht aan Van Grasveld, maar Schimmelpenninck vond hem uiteindelijk niet geschikt voor Buitenlandse Zaken: ‘vooral omdat hij niet kalm genoeg van geest is, en gij weet het is in dat métier de kunst om bedaardheid met fermiteit te paren’.⁶ Schimmelpenninck was ervan overtuigd dat zij beiden vroeg of laat uit hun functie ontheven zouden worden. Hoe eerder, hoe liever: ‘Dus mijn lieve Van der Goes, laat elk weten dat wij er zo over denken, laten wij onze plicht blijven doen, en ons in de mantel van een goede zelfbewustheid inwinden en de loop en stroom der zaken afwachten.’⁷

Ambassadeur Schimmelpenninck had er als politicus Schimmelpenninck natuurlijk alle belang bij zijn gelijkgezinde chef en meest betrouwbare informant in Den Haag op zijn post te houden. Steun voor Van der Goes kwam evenwel ook uit een onverwachte hoek, namelijk van Johan Valckenaer, de naar de ambassade te Madrid op afstand geplaatste patriottische ideoloog. Toen hij vernam dat Van der Goes zijn portefeuille wilde neerleggen, schreef Valckenaer dat hij dan ook ontslagen wilde worden: ‘Zo gij BZ verlaat, zullen wij allen te veel verliezen, want gij hebt ons door Uw exacte en trouwhartige en amicale correspondentie te zeer verlekkerd om ons aan de droge ministeriële *morgue* te kunnen gewinnen.’ Valckenaer voorzag dat, ondanks de beroerde stand van zaken in de Bataafse Republiek, ‘de Franse broeders’ het land zoveel

zij konden zouden uitzuigen, onverschillig of het naderhand weer tot een moeras zou verzinken, dan wel het een wingewest van Engeland en Oranje zou worden. ‘Ik begeer van die ondergang geen toeschouwer te zijn.’⁸

Uiteindelijk werd de zaak van het ontslagaanbod gesust. Het bewind besloot genoeg te nemen met de uitleg van Van der Goes, La Pierre werd geprezen voor zijn oplettendheid. De Agent van Buitenlandse Betrekkingen bleef op zijn post.⁹

‘Mauvaise grâce’

Valckenaer zat er in het verre Madrid met zijn observatie van de Franse bedoelingen niet ver naast. De 18e Brumaire bracht meer structuur in de Franse buitenlandse politiek, mede doordat Napoleon Talleyrand terugriep als minister. Het gevolg was een rationeel samengaan van de militair-politieke belangen van Napoleon met de opvattingen van Talleyrand over een nieuw Europees evenwicht onder Franse hege-monie. Volgens De Waresquiel was voor de bisschop-minister het uit elkaar houden van de twee grote Duitse mogendheden, Oostenrijk en Pruisen, om daarmee Frankrijk te beschermen tegen beide, het meest urgent. Daartoe was het noodzakelijk een cordon sanitaire te scheppen van min of meer onafhankelijke staatjes onder voor Frankrijk gunstige voorwaarden. Een dergelijke politiek kwam tegemoet aan de historische Franse ambitie van natuurlijke grenzen en waarborgde tegelijkertijd de strategische belangen van Frankrijk. Zo ontstonden tegenover Oostenrijk de Helvetische en Italiaanse republieken als bufferstaten en voerde Frankrijk in Duitsland een verdeel-en-heerspolitiek ten aanzien van de veelheid van landen en vorstendommen. Dit beleid moest werken volgens het beginsel van het *perfectionnement des états*, dat wil zeggen dat de landen onder Franse invloed het juiste evenwicht moesten zoeken in politiek bestel, bestuursmodel en economisch vermogen.¹⁰

De Bataafse Republiek vormde in deze opvatting enigszins een uitzondering. Los van het financieel en economisch belang was Nederland voor Frankrijk een buffer tegen zowel Pruisen als het overzeese Engeland. Sterker nog, om tegen die achtergrond het bezit van België te kunnen zeker stellen was het beheersen van de Republiek van eminent belang. Napoleon huldigde als soldaat het standpunt dat directe militaire controle over de veroverde gebieden de beste voorwaarde voor vrede was. Niettemin verleende hij de Republiek lange tijd nogal wat vrijheid

om haar constitutionele grondslag te versterken en het landsbestuur volgens de nationale mores te organiseren. Een verklaring daarvoor kan worden gevonden in de visie van Napoleons minister Talleyrand die het voortbestaan van de Bataafse Republiek voorlopig welgezind was zolang de Republiek zich conformeerde aan het beginsel van perfectionnement des états. Het was die ruimte die Van der Goes en Schimmelpenninck probeerden uit te buiten om het aanpassingsproces zo lang mogelijk te kunnen rekken. Ontevreden geworden over de vorderingen en omdat hij intussen aan het beginsel een dynastieke dimensie had toegevoegd – het napoleontische statenstelsel van familiemonarchieën –, besloot Napoleon in 1806 zijn broer Lodewijk als koning naar Holland te sturen met het argument dat hij aan de Franse noordgrens geen zwakke staat kon dulden.¹¹ Een verklaring waarom het Franse ‘geduld’ met de trage aanpassing van Nederland toch nog tot 1810 voortduurde kan ook gevonden worden in de analyse van de Engelse historicus Michael Broers, die meende dat pas na het verdrag van Tilsit in 1807 een einde kwam aan de relatief vreedzame buitenlandse assimilatiepolitiek van Napoleon.¹²

Wilde Napoleon op het terrein van het civiele bestuur nog wel enig opgekropt geduld tonen, veiligheidspolitik gesproken schroefde hij meteen al na 1799 de bijstandsverplichtingen op. Voor Napoleon was de beheersing van de rivierendelta, de *soft upper belly* van het Franse moederland, militaire prioriteit. De Engels-Russische invasie had de juistheid daarvan pijnlijk onderstreept. Zoals Julius Caesar de Rijn als uiterste defensielijn zag, zo beschouwde Napoleon Zuid-Nederland als het bolwerk tegen invasie uit het oosten of het noorden.¹³ De uitgestrekte moerassen en eilanden aan de overkant van de Maas waren alleen al als leefomgeving minder aantrekkelijk en vormden op zichzelf een natuurlijke verdedigingslinie. Daar kon de Nederlandse Republiek wat hem betreft nog in naam voortbestaan, maar neutraliteit was volstrekt uit den boze. Neutralen stonden alleen maar in de weg.¹⁴

In de Franse perceptie hadden de gebeurtenissen van de nazomer van 1799 aangetoond dat de Bataven niet zelf wilden of konden vechten. Dan moesten zij, dat volk van rijkaards en renteniers, maar een flinke financiële bijdrage leveren aan de Franse militaire inspanning om een gemenebest van Frankrijk aanhorige naties tot stand te brengen. Met de Bataafse Republiek, in welke geopolitieke hoedanigheid dan ook, als wingewest.¹⁵ Daar wond Napoleon geen doekjes meer om: ‘Ils sont trop riches pour se défendre comme il faut.’ Zijn respect voor de onafhankelijkheid duurde zolang er maar boter bij de vis werd geleverd.¹⁶ Er was geen sprake meer van het door de patriotten indertijd beoogde bondge-

Ambassadeur Charles-Louis Huguet de Sémonville (1759-1839)

nootschap van gelijke partners. De Bataafse Republiek verviel van haar rang als ‘eerste bondgenoot’.

Het Bataafs bewind kreeg begin 1800 te maken met twee nieuwe, geduchte Franse tegenspelers, werktuigen van de bonapartistische aanpak van de Republiek. De ‘zachte hand’ was de nieuwe Franse gezant in Den Haag, Charles-Louis Huguet de Sémonville, door Schama bondig gekenschetst als ‘a master of the expertly polished lie’,¹⁷ acoliet van Talleyrand en evenals zijn baas niet vies van een extra zakcentje als dat zo uitkwam. De ‘harde hand’ was de nieuwe bevelhebber der Franse troepen, generaal Pierre Augereau, evenals Brune een revolutionaire houwdegen, de kunst der diplomatie niet machtig en protegé van Napoleon.

Gezant en generaal gunden voorlopig het voordeel van de twijfel aan het Uitvoerend Bewind ten aanzien van zijn bereidheid zich te schikken naar de Franse verlangens. Zo ging het Uitvoerend Bewind akkoord met de betaling voor een deel van de door Frankrijk in bezit genomen vorstelijke en kerkelijke enclaves op het grondgebied van de bevrijde Republiek. Eind januari schikte men zich mokkend in het door Napoleon geëiste ‘vriendschapsgebaar’. Maar al spoedig vervielen de Franco-Bataafse betrekkingen weer in gebikkel over de defensie, de omvang van de Franse troepenmacht in de Republiek en het onderhoud daarvan, het commando over en de inzet van Bataafse troepen buiten de Republiek en de status van Vlissingen.

Van der Goes instrueerde Schimmelpenninck om de discussie in Parijs over troepenvermindering en Vlissingen niet te hard aan te zetten.¹⁸ Er waren namelijk weer toenemende geruchten over Britse voorbereidingen van een aanval op de Nederlandse kust. Tegelijkertijd gingen er zeer hardnekkige geruchten dat, ondanks het afwijzen van het vredesaanbod van Napoleon aan Engeland en Oostenrijk, de contacten over een mogelijk vergelijk niet waren verbroken.

De vredeskansen waren uiterst pril, maar op dat moment niettemin gunstig vanwege de geldende omstandigheden in Frankrijk en Engeland. De 18e Brumaire hield weliswaar de belofte in van een stabiel regime in Frankrijk, maar in de eerste maanden van 1800 zat zoals gezegd het Consulaat niet stevig in het zadel. De oorzaken daarvan waren vooral het voortduren van de oorlog en de desolate toestand van de Franse schatkist. Frankrijk was volgens de informatie van Den Haag tot veel bereid om tot vrede te komen. Hetzelfde leek te gelden voor Engeland. Er was daar tweespalt geweest in de regering over het vredesaanbod van Napoleon. Belangrijke reden daarvoor was eveneens de schatkist. De

Britse handel kreeg het moeilijk door de gevolgen van het continentale embargo. Er ontstond gebrek aan sommige eerste levensbehoeften, terwijl de afzet van Britse koloniale waren naar het Europees vasteland sterk daalde. In de coalitie tegen Frankrijk was het ook geen koek en ei. Engeland had Rusland als effectieve bondgenoot opgegeven en concentreerde zich op Oostenrijk, dat, zij het met grote moeite, tegen Napoleon wél in het veld bleef staan. Dat leidde weer tot toenemende anti-Britse gevoelens bij tsaar Paul I.

In deze sfeer van oorlogsmoeheid bleef Pruisen de enige mogendheid met voldoende krediet bij de belligerenten om een bemiddelende rol te kunnen spelen. Maar Pruisen hield zich op de vlakte. Of niet? Berichten uit Parijs spraken van nieuwe Franse bereidheid om met Pruisen en Engeland tot arrangementen over de aard van een 'definitieve constitutie' voor de Bataafse Republiek te komen. In Den Haag oriënteerde Sémonville zich vrij openlijk over de mogelijkheid van een arrangement met het Huis van Oranje.¹⁹ De Pruisische zaakgelastigde, Bielfeld, liet Van der Goes weten dat de regering in Berlijn zich het lot van de na de Engels-Russische landing gearresteerde Oranjegezinden ten zeerste aantrok.

Ondanks het uitblijven van een Oranjegezinde volksopstand in de nazomer van 1799, was de zaak van Oranje zeker niet verloren. De Oranjepartij herpakte zich in de wetenschap dat onder de bevolking de ontevredenheid over de economische stagnatie en de daaruit gevolgde verpaupering toenam. De Franse autoriteiten eisten bijvoorbeeld van de Bataafse broeders scrupuleuze handhaving van het handelsembargo tegen Engeland, maar ontzegden zichzelf niet dat Calais een smokkelhaven werd voor Engelse producten aangevoerd in neutrale schepen uit het Duitse Emden. Er werden geen maatregelen genomen tegen de acties van Franse kapers jegens Bataafse schepen of neutrale schepen met Bataafse lading. En een algemeen handelsverdrag met Frankrijk werd steeds op de lange baan geschoven omdat Frankrijk er voordeel in zag pas na het sluiten van vrede een allesomvattend handelsverdrag te sluiten met Engeland.²⁰

Pragmatische patriotten begonnen in te zien dat, wilde men de grondslagen van de Bataafse revolutie en enig uitzicht op economisch herstel behouden, een compromis met de Oranjegezinden noodzakelijk kon worden. Informeel werd veel en niet zelden hartstochtelijk gedebatteerd over een nieuwe hervorming van de constitutie.²¹ Het Uitvoerend Bewind stelde zich open voor deze discussie, die het begin was van wat Van Sas noemt de 'nationalisering van de revolutie, de vereniging van

alle partijen op nationale grondslag'.²² Aan de linkerkant van het politieke spectrum bleven radicalen bij voortduring proberen het bewind in diskrediet te brengen, niet alleen in eigen land maar ook in Parijs. Het bewind zelf was verdeeld en onzeker.

Bij alle onzekerheid was het voor Van der Goes en zijn naaste medewerkers niet eenvoudig een vaste koers in het buitenlands beleid te houden. Van der Goes moest allereerst een werkrelatie opbouwen met Sémonville, voor wie hij door Schimmelpenninck was gewaarschuwd: 'de diplomatie kan zich moeilijk in een meer beminlijke, maar insinuerende en dus ook meer oplettendheid en voorzichtigheid vereisende gedaante vertonen'.²³ Als bijzondere geste bracht Van der Goes de net gearriveerde Franse gezant een kennismakingsbezoek in plaats van de diplomatiek gebruikelijke opwachting van de nieuwe gezant bij de minister. De Fransman was niettemin danig van zijn stuk gebracht, toen Van der Goes in hun eerste werkgesprek grote scepsis toonde over de fraaie voornemens en vergezichten die Sémonville offereerde. Van der Goes meende, zo rapporteerde de gezant aan Talleyrand, dat, zo er sprake zou zijn van vredesonderhandelingen met Engeland, men zich pas in de laatste dagen daarvan met de Bataafse Republiek zou bezighouden. 'Onze vroegere voorstellen zullen in rook zijn opgegaan,' aldus Van der Goes, want, zo zei hij, niet slechts Frankrijk alleen maar de grote mogendheden gezamenlijk, zouden over het lot van Nederland beslissen.²⁴

In datzelfde gesprek bracht Sémonville de nieuwe verlangens van Napoleon over met betrekking tot het onderhoud van de Franse troepen. De Eerste Consul gaf toe dat van het bij het Haags Tractaat vastgestelde troepencontingent van vijftigduizend man inmiddels achttienduizend man elders waren ingezet, met name langs de Rijnlinie in Duitsland. Niettemin moesten de kosten van onderhoud van deze troepen maandelijks onverwijld worden overgemaakt. Het zou van 'mauvaise grâce' getuigen, indien het Bataafs bewind deze troepen werkloos in Nederland wenste te houden, terwijl de gemeenschappelijke verdediging hen elders nodig maakte.²⁵

Deze eis viel zeer slecht bij het Uitvoerend Bewind. Men meende recht te hebben op vijftigduizend man ter verdediging van het Bataafs grondgebied. Men was niet ontvankelijk voor als het ware een vroegnegentiende-eeuws concept van *forward defence*. Eind januari stelde Van der Goes een afwijzend antwoord op. Hij vond een argument in de aanhoudende geruchten over een nieuwe Engelse invasie poging. Bij de landing in 1799 waren er ook maar nauwelijks zeventienduizend man

Fransen troepen direct inzetbaar geweest. Het bewind stelde zijn tegeneis en vroeg om completering van het contingent volgens het verdrag. Deze houding stond op gespannen voet met het aanhoudende verlangen van het Haags bewind om de kosten van het onderhoud van deze troepen omlaag te brengen. Kort daarop volhardde Sémonville onder meer door een extra eis van zeventuizend man Bataafse troepen te stellen ter versterking van het Franse Rijnleger.

Napoleon, ongeduldig geworden, droeg Talleyrand op zich rechtstreeks te verstaan met zijn ambtgenoot Van der Goes. Talleyrand kwam met een voorstel dat even verrassend als vals was. Sémonville was er aanvankelijk opgetogen over: ‘Voor het eerst beseffen de Bataven dat wij hun onafhankelijkheid wensen!’²⁶ De Franse minister begon zijn brief met een acceptatie van de noodzaak een aantal disputen te bespreken die gerezen waren na het sluiten van het Haags Tractaat, volgend op wat hij noemde ‘la conquête’ van het huidige Bataafse grondgebied. Frankrijk was bereid deze kwesties nu definitief op te lossen, waarbij het grootmoedigheid zou tonen ten aanzien van het troepenonderhoud en het bezit van de haven van Vlissingen teneinde zich zo te verzekeren van de middelen om de Coalitie tot vrede te brengen, de enige mogelijkheid immers om de Bataafse Republiek te herstellen als handelsmogelijkheid. Talleyrand verwachtte dat de oorlog nog slechts twee jaar zou duren. Vervolgens vertelde hij wat de grootmoedigheid inhield: alle Franse rechten op Vlissingen zouden worden overgedragen, de Franse troepenmacht werd teruggebracht tot tienduizend man. Zou het Bataafs gouvernement om meer troepen vragen, dan zou het daarvan de kosten moeten dragen. De eigengereide generaal Augereau bleef, zou het opperbevel krijgen, maar zou zich schikken naar de orders van het Uitvoerend Bewind. Daarna kwam de aap uit de mouw. Dit hele niet te versmaden pakket was te koop voor slechts vijftig miljoen franc. Talleyrand verzocht Van der Goes met klem om de grootste geheimhouding. Alleen de leden van het bewind en Sémonville mochten van het voorstel weten.²⁷ Van der Goes schreef op zijn kopie van deze brief: ‘op deze is nooit antwoord gegeven’. De reactie van het bewind op het voorstel is inderdaad onvindbaar. Van der Goes lichtte terstond Schimmelpenninck in. Uit hun correspondentie valt af te leiden dat de ambassadeur, toen Talleyrand op een spoedige reactie aandrong, voor het uitblijven de volgende redenen kon geven. Voor Vlissingen, immers integraal deel van het grondgebied der Republiek, kon absoluut niet betaald worden. De financiële consequenties van het aanbod van troepenvermindering waren hoogst discutabel en het opperbevel van een

Franse generaal zou een rechtstreekse inbreuk op de soevereiniteit van de Republiek zijn.

Sémonville had natuurlijk na zijn aankomst zijn voelhorens naar alle kanten uitgestoken. Hij vervatte zijn observaties in een uitgebreid rapport, dat in zijn conclusies over de politieke en financieel-economische toestand van de broederstaat zo negatief was dat hij verwachtte dat het Franse voorstel zonder effect zou blijven.²⁸ Nog geen drie weken nadat het voorstel door Talleyrand aan Van der Goes was gedaan, werd het al ingetrokken en liet Sémonville weten dat de troepenmacht zou worden aangevuld tot vijftigduizend man mét de daaraan verbonden kosten van onderhoud. Napoleon had iets anders bedacht. Als het Bataafs gouvernement zelf niet bij machte was de nodige financiële middelen te genereren, ging hij wel rechtstreeks naar het zakenleven in Amsterdam. Hij stelde zich een lening voor van twaalf miljoen franc waarvoor assignaten in onderpand gegeven zouden worden, ofschoon Sémonville al had gewaarschuwd dat de kooplui op min of meer waardeeloos papiergeld niet zaten te wachten. Napoleon meende het varkentje te kunnen wassen met het zenden van een persoonlijk vertegenwoordiger, generaal Auguste de Marmont. Groot was zijn teleurstelling toen Marmont begin april onverrichter zake terugkwam. Marmont, die niet op kon tegen het Hollandse mercantilisme, moest zelfs toegeven dat de Bataafse rijkdommen grotendeels door de hoge belastingdruk wegsijpelden. Napoleon liet Schimmelpenninck bij zich komen en voer woedend tegen hem uit: van nu af aan was er geen sprake meer van onderhandelen over de bepalingen van het Haags Tractaat. Napoleon eiste rigoureuze uitvoering en wat Amsterdam betreft: dat had geen enkel recht meer nog iets van hem te verwachten. Hij zou deze teleurstelling niet vergeten!²⁹

Missie-Van Spaen

Omstreeks deze tijd en gezien de hiervoor beschreven ontwikkelingen achtte het Uitvoerend Bewind het moment gekomen opnieuw naar het middel van een geheime missie te grijpen om te onderzoeken of met hulp van Engeland en Pruisen de Fransen konden worden overgehaald de Republiek, in ieder geval tot de algemene vrede, neutraal te verklaren en zo het vaderland te redden. De queeste naar neutraliteit ging dus ondanks de ‘bloedneus’ van de nazomer van 1799 in het nieuwe jaar onverdroten voort, zij het dat zij in de geldende internationale verhoudingen

nauwelijks kans op verwezenlijking had. Ondanks zijn onvermogen werd neutraliteit voor het bewind meer en meer een idee-fixe.

Na zijn ervaring van het vorige jaar nam Van der Goes nu een sceptischer positie in. Het land neutraal doen verklaren voorafgaande aan een algemene vrede, zag hij niet meer als realistisch. De episode 'Lille' had hem echter geleerd dat, als er ook maar een vermoeden van aankomende vredesbesprekingen was, een zwakke mogendheid als de Bataafse Republiek zijn desiderata zo voortvarend mogelijk moest communiceren om de aandacht van de grote mogendheden voor de Republiek optimaal te beïnvloeden. Daarbij was overvragen geen overbodige luxe. De weg naar neutraliteit kon niet anders dan over Berlijn blijven lopen. Er waren nu een paar bruikbare nieuwe ontwikkelingen. De geldnood in Parijs maakte dat er met Frankrijk wellicht iets op pecuniair gebied te regelen viel. Schimmelpenninck liet dat tussen de regels ook doorschemeren. Moreel was dat minder fraai, maar het doel heiligde de middelen. Daarnaast viel het niet meer te ontkennen dat Parijs met Londen in contact stond over vredesbesprekingen. Dat schiep diplomatieke ruimte. Het Frans gouvernement reageerde dan ook tegenover Schimmelpenninck minder negatief op het reeds gesignaleerde voornemen van de Republiek om ouvertures te maken naar Engeland en Pruisen.³⁰

Een andere relevante ontwikkeling was dat neutraliteit hier en nu steeds meer in verband kwam te staan met de wens op het vredesmoment een nieuwe staatsregeling voor de Republiek vast te stellen. Hier speelde het eerdergenoemde ontluikend debat over een coalitie met Oranjegezinden om het land te redden een rol. De Oranjepartij begon de merites van neutraliteitsverklaring ten bate van het eigen belang in te zien.

Het was nu zaak om eerst in Londen te peilen hoe de Britse regering en de Prins van Oranje tegenover een nieuwe poging stonden om Pruisen te bewegen een bemiddelende rol te spelen. Het lag voor de hand nog eens een beroep te doen op Mollerus. Hij was evenwel nog maar net, evenals Van der Goes, ontkomen aan de gramschap van het republikeinse deel van het bewind. Daarom viel de keuze niet op hem, maar Van der Goes nam hem zelfs niet in vertrouwen over het plan een geheim agent naar Londen te sturen. Van der Goes verkoos zo vlak na de ruzie met het bewind een laag profiel aan te houden. Ook kon hij niet goed instemmen met nóg een geheime missie zonder voldoende draagvlak en vooral niet met de keuze van de Geldersman Alexander van Spaen door het conspirerende deel van het Uitvoerend Bewind, Van Haersolte, Besier en Ermerins (er lag geen formeel besluit aan de zending ten grondslag). Van

Spaen was 21 jaar en had geen politieke of diplomatieke ervaring. Hij was een toegewijd orangist, bevriend met de erfprins en volgens Delprat een 'winderig jongmens'. Mollerus reageerde in een brief aan Hendrik Fagel een beetje gepikeerd op deze keus, maar ook gelaten. Hij voorspelde de missie-Van Spaen niet veel succes.³¹

Van Spaen vertrok eind februari naar Londen, maar daar waren de reacties lauw. Lord Grenville verwees de jonge Van Spaen naar Berlijn en zei bereid te zijn mee te werken onder drie voorwaarden: herstel, zodra mogelijk, van het stadhouderschap in de persoon van Willem v, het garanderen van de neutraliteit door middel van garnizoenen in de grensstreken en medewerking aan maatregelen om te voorkomen dat de herleving van de Bataafse handel de Franse oorlogsinspanning ten goede zou komen.³² Half april was Van Spaen terug in Den Haag. Nu werd de zaak wel in het plenum van het Uitvoerend Bewind besproken. Dat machtigde Van der Goes op de meest passende wijze, en met gebruik van alle wegen en middelen, te onderzoeken of Pruisen bereid was zowel bij de Eerste Consul als bij de Britse regering op te komen voor de Bataafse neutraliteit 'met garantie voor de tegenwoordige orde van zaken en het daarop gebaseerde gouvernement tot de algemene vrede'.³³ Bij de randvoorwaarden van de neutraliteit werd niet gerept van enige vorm van herstel van het stadhouderschap. De reden daarvan was het gebrek aan unanimiteit in het bewind, maar vermelding van deze belangrijke Britse voorwaarde zal Van der Goes ook niet hebben aangemoedigd. Hij had intussen van Schimmelpenninck een somber beeld van de kansen op neutraliteit en al helemaal van de kansen voor Oranje ontvangen. Napoleon had Schimmelpenninck gezegd 'dat evenmin onze Republiek het Huis van Oranje als Frankrijk het Huis van Bourbon terug zou ontvangen'.³⁴

Tegen de zin van Van der Goes werd Van Spaen opnieuw op reis gestuurd, nu naar Berlijn. Gezien de verschillen van opvatting in het bewind had Van der Goes er moeite mee de speciale gezant een duidelijke instructie mee te geven. Tot meer dan de twee reeds genoemde elementen tot behoud van de huidige staatsorde kwam hij niet.

Van Spaen was wel op de hoogte van het Haagse idee om de neutraliteit eventueel van Frankrijk te kopen. Tijdelijk zaakgelastigde Bourdeaux in Berlijn reageerde verbaasd op de komst van Van Spaen. Hoe kon men iemand sturen wiens politieke overtuiging zozeer afweek van die van het Bataafs gouvernement? Van der Goes erkende dat hij dat niet kon tegenspreken, dat bovendien het moment slecht gekozen was (zo vlak na het mislukte bezoek van generaal Marmont), maar dat hij hoop-

te dat Bourdeaux de jongeman zo goed mogelijk terzijde wilde staan.³⁵ Van Spaen liet in zijn onderhoud met minister Haugwitz te zeer de indruk ontstaan dat het Bataafs bewind in zijn politieke nood de Britse voorwaarden omarmde. Hij communiceerde over zijn bevindingen uitgebreid met de erfprins, maar vergat agent Van der Goes op de hoogte te houden. Haugwitz ontraadde zijn koning zich in een wespennest van marchandage over de Bataafse neutraliteit te begeven en adviseerde Van Spaen dat het bewind een dergelijk arrangement maar zelf in Parijs ter tafel moest brengen. Pogingen om de neutraliteit bij de Eerste Consul te bewerken, nu de oorlog steeds succesvoller verliep voor Frankrijk, was volgens de Pruisische koning verloren moeite.³⁶ Van Spaen bleef te lang in Berlijn hangen en werd door Van der Goes gesommeerd terug te keren, maar meldde zich pas een maand later bij de agent voor een debriefing. Van der Goes gaf hem bij deze gelegenheid een *dressing-down* en verwijderde hem met een tegemoetkoming in zijn kosten van 2500 gulden uit het diplomatieke spel.³⁷ Voor de Oranjegezinden was de mislukking van de missie-Van Spaen een teleurstelling, maar vooral een niet mis te verstaan signaal. De neef van de Prinses van Oranje miste de politieke wil om te bemiddelen, want hij koesterde hogere belangen.

Een strijkstok voor neutraliteit

Het Berlijnse spoor bleek opnieuw dood te lopen. Men achtte de situatie in Frankrijk in de eerste helft van 1800 evenwel gunstig genoeg om nu de rechtstreekse, Parijse weg te volgen. Neutraliteit met garantie van de bestaande politieke orde tot aan de vrede was kort gezegd het oogmerk van het Bataafs bewind. Desnoods moest dit doel worden bereikt met een afkoopsom. Frankrijk had immers geld nodig, en bepaalde regeeringskringen stonden open voor een dergelijke schikking, zo was gebleken. Bielfeld rapporteerde al aan het eind van het oude jaar aan Berlijn dat de Republiek voor de verkrijging van neutraliteit een aanzienlijke som overhad. Begin maart werd Schimmelpenninck erop uitgestuurd om de Eerste Consul warm te maken voor deze gedachte. Ook Sémonville werd ingelicht. Het ging om een bedrag van veertig miljoen franc. Amsterdamse kooplieden zouden bereid zijn de helft van het bedrag te fourneren. Van der Goes zou de uitwerking van deze financiële component van het plan op zich genomen hebben, zodat het plenum van het Uitvoerend Bewind er verder buiten kon blijven.³⁸ Op zich was een der-

gelijke transactie in de diplomatie niet vreemd, maar de vraag is waarop Van der Goes dit aanbod feitelijk baseerde.

Deze ontwikkeling geeft aanleiding te veronderstellen dat het ‘aanbod’ van vijftig miljoen van Talleyrand van begin februari niet uit de lucht was komen vallen. Was dat een ‘tegenbod’ geweest, dat al werd uitgebracht voordat Schimmelpenninck in de gelegenheid was zijn instructie uit te voeren? De reden waarom Van der Goes nooit antwoord op de brief van Talleyrand gaf, kan gelegen zijn in de opvatting dat hij eerst het resultaat van Schimmelpennincks sondering wilde afwachten. Een gewichtig doel als neutraliteit ‘ineens’ was immers een betere inzet dan een onzekere deal over Vlissingen en de troepenmacht zonder toezegging van neutraliteit. De gang van zaken kan ertoe hebben bijgedragen dat Napoleon gesterkt werd in zijn opvatting dat er nog genoeg geld in de Bataafse Republiek rondging waarop hij een beroep kon doen.

Om Napoleon toch voor het plan te winnen waren hulpkrachten nodig. Dat waren Sémonville, Talleyrand en in laatste instantie Madame Bonaparte. Wat Sémonville betreft, paste het plan bij zijn instructie de partijen in ‘Batavie’ tot elkaar te brengen. Als er voor zijn goede diensten iets aan de strijkstok bleef hangen: *tant mieux*. Voor Talleyrand gold hetzelfde, maar de minister had principieel minder bezwaar tegen neutrale buurlanden, zolang deze zich schikten in een *juste adéquatation* in het raam van zijn perfectionnement des états. De rol van Joséphine de Beauharnais om haar man gunstig te stemmen is te bevroeden, maar het valt niet te achterhalen wie op deze gedachte is gekomen. Voor de inspanningen van het drietal waren dikke beurzen nodig. De Bataafse begroting voorzag echter niet in een kostenpost voor dergelijke uitgaven. Van der Goes nam op zich om, over de band van de Oranjegezinde lobby, te proberen de Britse regering zover te krijgen dit smeergeld voor haar rekening te nemen. Men dacht aan een miljoen franc voor Madame Bonaparte, vijfhonderdduizend voor Talleyrand en tweehonderdvijftigduizend franc voor Sémonville.³⁹ Waar Pruisen al had laten weten niet direct betrokken te willen zijn bij een financiële schikking, kon Van der Goes in die fase nog niet weten dat ook de Britse regering, anders nooit te beroerd om geld in te zetten voor diplomatieke doeleinden, absoluut gekant was tegen het betalen voor neutraliteit aan het Bonaparte-regime.⁴⁰

De kwestie werd er niet eenvoudiger op toen Napoleon door zijn overwinning bij Marengo (14 juni 1800) zijn greep op de Franse politiek aanmerkelijk kon verstevigen. De Fransen putten nieuwe moed uit deze voordelige wending in de oorlog. Napoleon zat er met betrekking tot de Bataafse Republiek volgens Schimmelpenninck, zoals al beschreven,

geharnast in. Afgezien van zijn banvloek tegen Oranje, had de Eerste Consul vooral veiligheidspolitieke argumenten. ‘Frankrijk zoekt overal wegen naar vrede,’ zo meldde de ambassadeur, ‘hier houdt men zich uiterlijk alsof men tegen onze neutralisatie niets zou hebben, maar men verklaart geen mogelijkheid te zien. Men houdt zich verzekerd dat Engeland zulks niet dan op zeer onaanvaardbare voorwaarden zou willen.’ Op de vraag naar neutralisatie als principe ontweek men het antwoord. Schimmelpenninck oordeelde dat het vergeefse moeite zou zijn te proberen over neutralisatie te onderhandelen. Zonder Pruisische hulp was de zaak onuitvoerbaar, ‘hoezeer de zaak in het algemeen belang van alle partijen in ons land is’. Schimmelpenninck zelf had geen oplossing hoe de situatie in Nederland dan wel gered kon worden. Hij was het met Van der Goes eens dat de Republiek de fysieke kracht miste om haar wil te kunnen doorzetten. Voor het overige bekommerde hij zich om de verdeeldheid in het bewind.⁴¹ Eind mei sprak de ambassadeur nog eens met Talleyrand over ‘het grote punt’. De minister was zo evasief dat Schimmelpenninck adviseerde, als niemand bereid was zich openlijk te committeren, het neutralisatieplan voorlopig te laten varen.⁴²

Bij het uitblijven van bruikbare resultaten van de missie-Van Spaen en gezien de analyse van Schimmelpenninck kon Van der Goes in de loop van juni niets anders concluderen dan dat het afkoopplan zijn momentum verloor. Hij raakte zelfs buitenspel, toen het Uitvoerend Bewind het initiatief naar zich toetrok.

Missie-De Winter

Directe aanleiding hiervoor was een nieuwe, klinkende ruzie met Augereau over troepenverplaatsingen naar Zeeland in verband met de vermeende dreiging van een Engelse amfibische operatie. Het gedrag van de generaal beschouwde het Uitvoerend Bewind als insubordinatie. Het was de bekende druppel die de emmer vol frustratie bij het bewind deed overlopen. Frustratie niet alleen over de hoogmoed van de Franse militairen en ambtenaren, maar ook over de steeds knellender greep waarin Frankrijk met zijn oekazes en verboden het dagelijks leven in de Bataafse Republiek hield. Daar kwam bij frustratie over het eigen functioneren. Het ging allang niet meer over de impertinente Augereau, men had genoeg van de belabberde relatie met de Grote Broeder.

Normaal gesproken zou het ambassadeur Schimmelpenninck moe-

ten zijn, die deze dringende boodschap aan de Eerste Consul overbracht. Het Uitvoerend Bewind verkoos echter in zijn stemming van urgentie ‘grover geschut’ in te zetten. Viceadmiraal Jan Willem de Winter kreeg de geheime opdracht zich naar Napoleon te begeven en hem persoonlijk een brief van het bewind te overhandigen. De Winter, soldaat evenals Napoleon, onversneden patriot, stond in Frankrijk ondanks zijn nederlaag in de zeeslag bij Kamperduin in hoog aanzien. Het was op zichzelf een begrijpelijke keuze, maar er stak wellicht ook iets anders achter.

Het duo Van der Goes en Schimmelpenninck werd zozeer in beslag genomen door het pousseren van het neutraliteitsverlangen, zonder dat dit enig uitzicht bood op spoedig succes, dat het bewind meende dat de reguliere diplomatieke weg zijn effectiviteit verloor. Het valt op dat het besluit buiten Van der Goes om is genomen. Hij kreeg pas op 21 juni een kopie om Schimmelpenninck te kunnen informeren, toen De Winter op punt van vertrek stond of al vertrokken was.⁴³ Het lijdt geen twijfel dat de waardigheid van de ambassadeur, zo niet de eigenliefde van Schimmelpenninck, door de uitzending van De Winter werd gekwetst. Van der Goes zal ook niet blij geweest zijn met de opdracht aan De Winter om rechtstreeks aan de secretaris van het Uitvoerend Bewind, Hultman, en niet aan hem te rapporteren.

De Winter kreeg, behalve de brief, een uitgebreide instructie mee. De brief, een waardig pleidooi, niet gespeend van eloquentie, om Napoleon de uitzichtloze positie van de Bataafse Republiek als bondgenoot te schetsen indien hij haar niet de handel teruggaf, zei niets over neutraliteit en pas aan het eind iets over Augereau. Interessant is de opmerking dat het bewind effectieve regeringsmacht miste als gevolg van de bestuurlijke gebreken in de door Frankrijk doorgedrukte Staatsregeling van 1798. In de instructie kwam het pleidooi voor neutraliteit wel aan de orde. Op zoek naar Napoleon kwam De Winter via Turijn op 3 juli in de Franse hoofdstad aan, waar Bonaparte was teruggekeerd van zijn Italiaanse veldtocht. De zegevierende Eerste Consul hield toen een algemene audiëntie voor het corps diplomatique. Schimmelpenninck was professioneel genoeg om de speciale gezant mee te nemen. Bonaparte sprak kort met de Bataven. Hij was de belediging hem door Amsterdam aangedaan nog niet vergeten. De Winter kreeg meteen al de indruk dat zijn missie niet zou slagen. Er was geen punt in zijn instructie waarover ‘de kordate en brave republikeinse’ Schimmelpenninck de Franse autoriteiten, bij wie hij zeer gezien was, niet tot in den treure had onderhouden. Alles zou worden uitgesteld tot de algemene vrede. Op 15 juli werd De Winter een particuliere audiëntie verleend. Hij hoorde hoe gebeten

*Viceadmiraal Jan Willem de Winter (1761-1812)
door Johannes Cornelis Mertens, 1798*

Napoleon op Engeland was, hoezeer hij niet geloofde in de uitgeputte staat van de Republiek en hoe weinig hij geloofde in de oprechtheid van de verbondenheid van het Bataafs bewind met Frankrijk. Ook de neutraliteit kwam aan de orde. Talleyrand zou gevraagd worden hierover advies te geven, schreef De Winter aan Hultman. Hij meende dat dit advies zo gesteld zou worden dat Napoleon niet kon merken dat Talleyrand, evenals Joseph Bonaparte, zeer voor de neutraliteit geporteerd waren. De voordelen voor Frankrijk zouden in detail worden uitgewerkt, terwijl de nadelen slechts kort aan bod zouden komen.⁴⁴

Schimmelpenninck berichtte dit met dezelfde post aan Van der Goes, maar hield het op een onvoorspelbare afloop. Hij had duidelijke indicaties dat er spoedig een wapenstilstand zou worden gesloten tussen Frankrijk en Oostenrijk. Schimmelpenninck had een kanaal weten te vinden waardoor hij inzage had in het codeverkeer met de geheime Franse onderhandelaar in Londen, Otto. De Fransen vertrouwden de Engelsen noch de Pruisen op hun bedoelingen. Dat had tot gevolg dat de vredesvoorwaarden die Otto moest stellen met betrekking tot de Bataafse Republiek diametraal tegenover die van Engeland stonden.⁴⁵ De Winter was rondborstiger in zijn verslag. Hij berichtte niet te geloven dat er veel van neutraliteit zou komen. Zijn conclusie was dat het Bataafs gouvernement de gunst van de Eerste Consul moest zien te verkrijgen door hem zo veel mogelijk te steunen in zijn wraaklust tegen Engeland, maar ferm alles te weigeren wat het vermogen van de staat te boven ging.⁴⁶

De Winter bleef in Parijs wachten op het antwoord van Napoleon. De zaak werd echter op de lange baan geschoven. Op 29 juli werden inderdaad preliminairen getekend voor vredesonderhandelingen tussen Frankrijk en Oostenrijk. Het parcours van het spel veranderde. Intussen beviel de samenwerking met de admiraal Schimmelpenninck kennelijk zo goed dat hij Van der Goes voorstelde De Winter als zaakgelastigde in Parijs te benoemen tijdens zijn aanstaand jaarlijks verlof. Schimmelpenninck wilde van die gelegenheid gebruikmaken eens openhartig met het Uitvoerend Bewind te spreken: 'het komt mij voor dat zij zo blind als mollen in de zaken zijn'.⁴⁷

Begin september had De Winter opnieuw een ontmoeting met Napoleon, die hem hoopvol stemde. Hij had gelegenheid zowel de kwestie van het troepenonderhoud als de algemene financiële toestand van de Republiek en de misdragingen van de Franse autoriteiten aan te kaarten. De reactie die hij enkele dagen daarna schriftelijk ontving, stelde de admiraal diep teleur. Geen concessies en nieuwe eisen voor de bij-

drage aan de oorlogsinspanning.⁴⁸ In november 1800 keerde De Winter met lege handen terug in Den Haag. Hij moest het Uitvoerend Bewind rapporteren dat de door hem bewonderde Napoleon ten aanzien van de hoofdpunten van zijn opdracht – handelsembargo, troepenreductie en -onderhoud, de status van Vlissingen, het optreden van de Franse ambtenaren – eigenlijk geen enkele concrete toezegging had gedaan. De Eerste Consul grossierde in plechtige beloften en hield zo de Bataafse Republiek in de houdgreep. Alles zou goed komen bij het bereiken van een algemene vrede.

Lunéville

Van der Goes had het in januari, in gesprek met Sémonville, niet slecht gezien. Wat men ook verzoon aan diplomatieke demarches, de Bataafse Republiek had haar lot niet meer in eigen handen. Het lag in handen van de grote mogendheden. Dat waren in die tijd Frankrijk, Groot-Brittannië en Oostenrijk, terwijl Pruisen en Rusland als opkomende machten werden beschouwd. Bevestiging van die verwachting kan Van der Goes gevonden hebben in het belangrijke geschrift *De l'état de la France à la Fin de l'an VIII [1800]*, anoniem gepubliceerd in oktober 1800. Hierin legde Talleyrand via de pen van zijn naaste medewerker Alexandre d'Hauterive zijn visie neer op de ontluikende nieuwe Europese machtsverhoudingen.⁴⁹

Een aanwijzing voor die verwachting is dat het jaarlijks rapport over de staat der buitenlandse betrekkingen van december 1800 in het licht van nieuwe hoop op vrede opvallend aandacht besteedde aan de noodzaak van revisie van het 'wetboek van het publiek recht', zoals Van der Goes de beroemde Vrede van Münster (1648) daarin kwalificeerde. Hier weerklonk het gedachtegoed van Bonnot de Mably! De Franse revolutie en de daarop gevolgde oorlogen hadden volgens Van der Goes geleid tot nieuwe beginselen, die voor de toekomst behoorden te worden vastgelegd: 'Er moet een nieuwe grondslag voor de vrede der wereld gelegd worden, iets moet er als een algemene grondwet daargesteld worden.'⁵⁰

Evenals D'Hauterive in *De l'état de la France* vestigde Van der Goes de aandacht op de opkomst van Rusland als grote mogendheid. Dat kon hij met des te meer tevredenheid doen omdat herstel van de betrekkingen tussen de Bataafse Republiek en Rusland ophanden was. Van der Goes wist gebruik te maken van de toenemende verstoordheid van tsaar Paul I over het aanhouden van Russische en neutrale schepen door zijn

bondgenoot Engeland. Het recht om neutrale scheepvaart te inspecteren beschouwde de zeemogendheid Engeland in een oorlog van cruciaal militair belang. Rusland zag in de Republiek met haar traditionele Oostzeehandelen een potentiële partner in zijn plan een nieuw verbond van gewapende neutraliteit te vormen. Via een oude vriendschap met de Russische diplomaat Von Krudener en bemiddeling van de hertog van Württemberg behaalde Van der Goes, onafhankelijk van en vooruitlopend op Frankrijk, een diplomatiek succes. Zo eindigde het eerste jaar van de nieuwe eeuw voor Van der Goes met een positief slotakkoord (gezant werd Willem Buys, die in maart 1801 zijn geloofsbrieven zou aanbieden aan tsaar Paul, dertien uur voordat deze werd vermoord).⁵¹

De aandacht verschoof nu naar de moeizaam op gang gekomen vredesonderhandelingen in Lunéville in Lotharingen. Volhardend in zijn politiek van separate vredesverdragen, slaagde Frankrijk erin met Oostenrijk los van zijn bondgenoot Engeland een verdrag te sluiten. De vrede van 9 februari 1801 was in feite een aangeklede wapenstilstand waarbij piketpalen voor de geopolitieke verhoudingen in delen van West-Europa werden geslagen. Hoewel de Republiek troepen had geleverd voor de verdediging van het Rijnland, was zij niet in oorlog met Oostenrijk. De geopolitieke substantie van de overeenkomst ging haar niet rechtstreeks aan. Dat wil niet zeggen dat Van der Goes niet op het vinkentouw had gezeten. Al in juni 1800 vroeg hij Schimmelpenninck zich zo goed mogelijk op de hoogte te stellen van de geheime ouvertures tussen Frankrijk en de Heilig Roomse keizer. De ambassadeur was een van de eerste buitenlandse diplomaten die namelijk al eind juli van de ondertekening van de preliminieren (voorbereidende uitgangspunten) wisten. Eind september maakte Van der Goes voorbereidingen voor het zenden van een Bataafse commissaris, zodra de besprekingen in Lunéville formeel zouden beginnen. De mogelijkheid bestond dat daar toch onderhandeld zou worden over herindeling van het Duitse Rijk. Vanwege haar gebiedsaanspraken had de Republiek daar belang bij. Van der Goes hield er echter rekening mee dat Napoleon een snelle vrede wenste zonder onnodige vertraging. Dat klopte, want Frankrijk wilde opnieuw geen pottenkijkers. Zelfs direct betrokken bondgenoten zoals Zwitserland en de Italiaanse republieken waren niet welkom.⁵²

Toch bleek Lunéville van politieke betekenis voor de Republiek. De erkenning van de onafhankelijkheid van de ‘zusterrepublieken’⁵³ en de bevestiging daarvan voor de Bataafse Republiek werd in het verdrag vastgelegd, evenals het recht van constitutionele zelfbeschikking. Beide beginselen zouden door Frankrijk en Oostenrijk worden gegarandeerd.

Oostenrijk interpreteerde de afspraak als een verzekering van klassieke neutrale bufferstaten langs zijn grenzen, waarop geen buitenlandse invloed meer mogelijk was. Frankrijk daarentegen beschouwde de beginselen ideologisch, als een garantie tegen herstel van de oude orde, terwijl constitutionele zelfbeschikking aanvaardbaar was zolang het om een democratische orde ging. Frankrijk consulteerde zijn bondgenoten weliswaar niet over de formulering van de hen betreffende bepalingen, maar het Uitvoerend Bewind verkoos Lunéville toch maar in uitbundige termen te verwelkomen. Het bestaansrecht van de Bataafse Republiek was andermaal tot uitdrukking gebracht. De Republiek verwierf recht op een plaats in de nieuwe Europese machtsverhoudingen. Ten slotte zag het bewind de formulering van het zelfbeschikkingsrecht als een waarborg tegen de oude orde ofwel tegen herstel van het stadhouder-schap, al doet die opvatting af aan het beginsel van vrije wilsbeschikking. Van der Goes concludeerde tegenover Schimmelpenninck enigszins meesmuilend: ‘Ons vaderland is niet vergeten.’⁵⁴

De grote vraag was of Napoleon zich met betrekking tot de Bataafse Republiek aan de toezegging van onafhankelijkheid en zelfbeschikking zou houden. De garantie van Lunéville was niet gekwalificeerd ten aanzien van militaire presentie of het uitoefenen van politieke invloed. Kubben stelt vast dat de garantiemachten het recht konden opeisen te interveniëren in geval een minderheid tegen de nationale wil een constitutie zou opdringen.⁵⁵

Weer een staatsgreep

Napoleon beschouwde de codificatie van de onafhankelijkheid en het recht op zelfbeschikking als belangrijke verworvenheden van het vredesverdrag van Lunéville. De Bataafse Republiek en de zusterrepublieken Zwitserland, Cisalpina en Ligurië waren echter in feite *chasse gardée* geworden van Frankrijk. Begin 1801 begon de Eerste Consul zich nu ook actief te bemoeien met het constitutionele debat in de Bataafse Republiek. Overeenkomstig het evangelie van Lunéville stak Napoleon zijn waarschuwend vinger op naar zijn altijd woelende beschermeling Augereau. De generaal moest de liefde van het Bataafse volk voor zijn nationale onafhankelijkheid scrupuleus in acht nemen en ervan doordrongen zijn dat Frankrijk niet de bedoeling had het staatsbestel in de Republiek te wijzigen.⁵⁶ Het verdrag van Lunéville was echter nog niet

eens getekend toen Sémonville al via Talleyrand van Napoleon de geheime opdracht kreeg te onderzoeken hoe een nieuw constitutioneel systeem financiën en welvaart in de Bataafse Republiek kon herstellen en verzoening van de partijtegenstellingen kon bewerken. Hij moest iedere schijn vermijden dat de Franse regering zich met de binnenlandse politiek wilde bemoeien.⁵⁷

Twee dagen na de plechtige afkondiging van de vrede vroeg Sémonville belet bij het Uitvoerend Bewind om te bespreken hoe de beginselen van Lunéville behulpzaam konden zijn bij het oplossen van de interne problemen van de Bataafse Republiek. Zijn minzame opsomming van de gebreken van de staatsregeling werd door het bewind beaamd, evenals de vaststelling dat herziening de eerste verantwoordelijkheid van de Bataven zelf was. De discussie op 15 februari duurde meer dan drie uur. Verschil van mening tussen beide bondgenoten over een meer radicale of meer gematigde aanpak van de gewenste aanpassingen kwam spoedig aan het licht. Toch kon men zich verenigen op een aantal afspraken. Allereerst zou men gaan werken aan een algemene amnestie voor de sinds januari 1798 gearresteerde heethoofden aan beide zijden van het politieke spectrum. Er moest ook een aanpassing komen in de overdreven revolutionaire eed van afkeer en haat die nu verplicht was om in openbare posities te worden benoemd. Besloten werd dat Uitvoerend Bewind en Vertegenwoordigend Lichaam samen een ontwerp van een nieuwe staatsregeling zouden opstellen dat evenwel eerst aan Napoleon zou worden voorgelegd. Het leek erop dat Sémonville gezien deze afspraak zijn mond voorbij had gepreut. Ten slotte werd als contactpersoon voor de Franse gezant Van der Goes aangewezen. Zijn taak was om de wensen en de belangen van de Bataafse Republiek in 'de nieuwe politieke verhoudingen' steeds zo goed mogelijk aan de Franse autoriteiten uit te leggen. Schimmelpenninck schreef Van der Goes na een ontmoeting met Napoleon dat deze niet veel ophad met de geslepen Sémonville, maar dat hij in hetzelfde gesprek Van der Goes een 'homme de mérite' noemde. Volgens Schimmelpenninck was dat uit Napoleons mond 'veel'.⁵⁸

Door dat laatste besluit raakte Van der Goes als Agent van Buitenlandse Betrekkingen direct betrokken bij de herziening van de staatsregeling die in september van 1801 zou uitmonden in de derde staatsgreep tijdens de Bataafse Republiek. Van der Goes was echter niet alleen bemiddelaar tussen de antagonist, tussen Sémonville en het bewind. Hij was ook informant en klankbord voor de politicus Schimmelpenninck die, zij het op de achtergrond vanuit Parijs, grote invloed uitoe-

fende op het proces. Van der Goes nam zich voor een neutrale positie in te nemen.⁵⁹ Hij speelde de rol van adviseur, een enkele keer die van redacteur van teksten en was uiteindelijk ook, zij het minder neutraal, actief in de keuze van bestuurders voor het nieuwe bewind. Men wist ‘Maarten op de Kneuterdijk’ (de uitspraak is van Valckenaer) te vinden, vroeg om raad of om zijn invloed ten gunste van eigen belangen. Hij gold als uitstekend geïnformeerd, want hij had het oor van zowel het bewind als Sémonville.⁶⁰ Van der Goes schreef later over zijn wijze van optreden dat hij zich naar gewoonte altijd geheel buiten de binnenlandse politiek hield, maar dat hij zijn mening niet verzwegen als dat zo te pas kwam. Een blijk van nogal valse bescheidenheid.⁶¹

De 18e Brumaire had, zoals hierboven reeds opgemerkt, in diverse Bataafse politiek geëngageerde kringen de discussie losgemaakt over de noodzaak van herziening van de Staatsregeling van 1798, die wettelijk niet eerder mocht plaatsvinden dan na 1803. Het Uitvoerend Bewind had het afgelopen jaar echter reeds zijn onvermogen moeten erkennen volgens de regels van de bestaande grondwet effectief te regeren. De discussie was derhalve opportuun, maar leidde vooralsnog tot allerlei intriges, tot onderling wantrouwen en bleef steken in het informeel circuit.⁶² Valckenaer speculeerde al in mei 1800 op de mogelijkheid van een nieuwe omwenteling, die het Bataafs bewind volgzaam aan de politieke belangen van Frankrijk moest maken.⁶³ Delprat meende in september 1800 uit uitlatingen van Van der Goes op te kunnen maken dat er ‘contra-revolutie’ broeide.⁶⁴ Ook Oranjegezinden mengden zich in de discussie. Ook zij beschouwden Van der Goes als een goede ingang tot het bewind. Mollerus bijvoorbeeld zocht Van der Goes in de loop van 1800 verscheidene keren op. Hij had weliswaar niets gezien in de missie-Van Spaen, maar probeerde nu, volgens Delprat, Van der Goes voor het karretje te spannen van directe onderhandelingen met de erfprins of de stadhouder. Delprat noemde Mollerus een huichelaar die zijn neus zou stoten.⁶⁵

Onder de bezoekers was ook de ervaren oud-diplomaat Gerard Brantsen, die zichzelf had opgeworpen als leidend lobbyist voor de belangen van de Oranjegezinden, zowel bij Sémonville als bij Van der Goes.⁶⁶ Hij was een Gelderse patriciër, die zich in de jaren tachtig als enige van zijn invloedrijke familie aan de zijde van de patriotten had geschaard. Hij onderhandelde namens de Republiek over de vrede die een eind maakte aan de Vierde Engelse Oorlog en daarna met Oostenrijk over de heropening van de Schelde. Vervolgens liet hij zich door de Amsterdamse patriottisch gezinde pensionarissen overhalen om te proberen het ge-

west Gelderland, vanouds Oranjegezind, voor de patriotten te winnen. Die opzet mislukte. In 1787 werd Brantsen gedwongen al zijn ambten neer te leggen. De stadhouder koesterde diepe wrok tegen hem, anders dan tegen zijn familie.⁶⁷ In 1800 was Brantsen overtuigd geraakt van de noodzaak tot herstel van het Huis van Oranje, in welke hoedanigheid dan ook, teneinde de eendracht te scheppen die nodig was om het land te redden.

Van der Goes stond voor die gedachte open. Naarmate de onderhandelingen in Lunéville op gang kwamen in het najaar van 1800, namen de geruchten toe dat de grote mogendheden ook tot een vergelijk zouden kunnen komen over de status van de Republiek. Op basis van die geruchten hield Van der Goes rekening met de mogelijkheid van herstel van Oranje, al zou volgens hem ook wel eens een of andere Duitse prins er met de buit vandoor kunnen gaan.⁶⁸ Hij wist dat de rode lijn voor het bewind vooralsnog het winnen van de Oranjegezinden voor het nationaal behoud was, echter zónder herstel van Oranje. Daarover was hij volgens Delprat tegen Brantsen stellig geweest. Door de rapportage van Schimmelpenninck was immers duidelijk dat herstel van Oranje voor Napoleon bij alle gewenste verzoening anathema was. De Vrede van Lunéville maakte deze gedachtespinsels echter overbodig. Vooralsnog ging het nu om een nieuwe staatsregeling voor de Republiek. Iets van de onbestemdheid van het debat over een rol van Oranje klinkt door in de dagboek aantekeningen van Delprat. Volgens hem wilde het Uitvoerend Bewind, en met name het lid Jean Henri van Swinden, niets horen over een terugkeer van de Prins. Delprat meende dat Van der Goes ervan overtuigd was dat het er wel van zou komen. Zelf was hij dat niet, maar Delprat gaf toe dat het een uitgelezen gelegenheid zou zijn om het vaderland te redden. Van der Goes wilde volgens zijn secretaris het goede, maar kreeg weinig steun van beide partijen.⁶⁹

Had hij zich toch door lobbyisten als Mollerus en Brantsen laten ompraten ten gunste van Oranje? Het lag eerder in zijn aard in onzekere omstandigheden zo veel mogelijk opties open te houden. Een handreiking naar de Oranjegezinden kon immers noodzakelijk worden. Van der Goes wist ook dat zich onder hen verdienstelijke bestuurders bevonden, die na 1795 aan de kant waren gezet maar met hun grote ervaring in de komende tijd bruikbaar konden zijn.

De grondwetsherziening dreigde al spoedig weer te verzinken in de drassigheid van de Nederlandse overlegcultuur. In Parijs bestond oprechte verbazing over de kalmte waarmee de Bataven het debat voerden.

Een eerste voorstel van het bewind poogde naar de inzichten van vooral Besier de uitvoerende macht te versterken ten koste van de wetgevende macht in de geest van het Franse Consulaat. Het beoogde herstel van bevoegdheden van de gewesten, nu departementen geheten, kreeg de zegen van Napoleon, maar was naar de mening van de democraten te federalistisch en naar die van de federalisten en Oranjegezinden te unitaristisch van karakter. In een brief aan Wiselius van 12 maart 1801 had Besier al betoogd dat zijn gematigd federalistisch standpunt niet op gespannen voet stond met zijn vurig beleden patriots republicanisme. Hij was echter bekeerd tot een middenweg volgens Amerikaans model.⁷⁰ Volgens Delprat zag Van der Goes aankomen dat de behandeling in de volksvertegenwoordiging, waar geen meerderheid bestond voor de ene noch voor de andere benadering, op niets zou uitlopen. Medio mei vroeg hij Schimmelpenninck naar zijn mening over het idee Bonaparte toch te vragen een machtswoord te spreken. Het Uitvoerend Bewind zou dan opdracht moeten krijgen een republikeins-orangistisch compromisvoorstel onverwijld rechtstreeks aan de kiezers voor te leggen met slechts de keuze van voor- of tegenstem. Schimmelpenninck, kennelijk nog bezig hem passende wijzigingen in het eerste voorstel te bedenken, reageerde meteen. Hij oordeelde dat de tijd niet rijp was voor een ‘vreemde impuls’.⁷¹

In overleg met Brantsen probeerde Van der Goes daarop verdere politieke behandeling af te remmen door het idee van een onafhankelijke grondwetscommissie te lanceren, een voorstel dat overigens ook voorkwam in de gewraakte schets voor een nieuwe constitutie van De Vos van Steenwijk uit het najaar van 1799! Een argument ten gunste van vertraging was dat iedere vernieuwing van de grondwet vóór de algemene vrede prematuur zou zijn. Dat sneed in zoverre hout omdat er intussen serieuze besprekingen waren begonnen tussen Frankrijk en Engeland over het openen van vredesonderhandelingen (in Amiens). Vertraging leek op dat moment stellig de Oranjegezinden in de kaart te spelen. Van der Goes kreeg evenwel betrouwbare inlichtingen dat Engeland noch Pruisen de vrede afhankelijk zou maken van terugkeer van Oranje. De vertraging in de herziening ontstond echter vanzelf. Het voorstel van het bewind werd op 11 juni door het Vertegenwoordigend Lichaam verworpen.

Tijdens zijn jaarlijks verlof sprak Schimmelpenninck eind augustus met Van der Goes over verder uitstel van het herzieningsproces, dat niet helemaal was vastgelopen. Er werd door Willem Irhoven van Dam aan een nieuw voorstel gewerkt waarbij Besier, Pijman, Van Haersolte en de

Agent van Marine Spoorbetrokken waren. Op 14 september zetten de drie bewindsleden hun collega's voor het blok. Het Uitvoerend Bewind besloot bij meerderheid (Ermerins en Van Swinden waren tegen) het nieuwe voorstel rechtstreeks aan de kiezers voor te leggen. Vier dagen later weigerde het Vertegenwoordigend Lichaam zijn medewerking, waarop generaal Augereau het drietal revisionisten te hulp kwam en het herzieningsvoorstel werd geproclameerd. De wet was verzet, de staatsgreep was een feit. Het 'Bataafs Gemenebest' werd geboren.

Het ontwerp voor de nieuwe staatsregeling werd op 1 oktober aan het kiezerskorps voorgelegd. Nu gingen er wel hevige campagnes voor en tegen aan vooraf. De uitslag werd ten voordele van de ja-stemmers gemanipuleerd door de onthoudingen en de thuisblijvers aan hen toe te voegen.⁷² De nieuwe constitutie kreeg de instemming – want tot stand gekomen conform de principes van Lunéville – van Napoleon, voor wie de toenemende impotentie van de Republiek niet per se nadelig hoefde te zijn. Schama noemt de gebeurtenis een parodie van democratie die de laatste spijker in de doodkist van het representatieve systeem van 1795 sloeg. Volgens De Wit betekende de staatsgreep het einde van de Bataafse revolutie. Er werd een 'gevel-democratie' ingevoerd die de macht der regenten in belangrijke mate herstelde. De zo broodnodige staatseenheid holde men uit door herinvoering van gedeelde soevereiniteit der departementen (de voormalige gewesten), ook op financieel gebied. Dat bemoeilijkte een slagvaardig beleid van economisch herstel. De staatsgreep baarde een inert gouvernement zonder plannen, zonder steun van het volk, wat niet veel goeds beloofde voor zijn levensvatbaarheid.⁷³

Het Bataafs bewind raakte van de regen in de drup. Dat kon ook niet anders met de instelling van een twaalfkoppig Staatsbewind, een soort departementale coalitie die in de verste verte niet leek op het aanvankelijke, krachtdadige voorbeeld van het Frans Consulaat. De samenstelling van het bewind was een weerspiegeling van de politieke verscheidenheid en de regionale belangen.

Van der Goes zette zich actief in voor de benoeming in het Oranjegezinde smaldeel van Brantsen, die accepteerde ondanks zijn bezwaar tegen uitsluiting van Oranje.⁷⁴ Vanuit de invalshoek van de buitenlandse betrekkingen was het voor Van der Goes een voordeel iemand in het Staatsbewind te hebben die de wegen en omwegen van de diplomatie kende en begreep. Brantsen was weliswaar enigszins ongrijpbaar, maar onder de voormannen van de Oranjepartij niet de minst krachtdadige en hopelijk een tegenwicht tegen een andere orangist in het Staatsbe-

wind, de rabiate Sjuck van Burmania Rengers uit Friesland. Ter gelegenheid van de installatie van het Staatsbewind was het aan Van der Goes om in zijn ambtswoning een bal te geven voor het corps diplomatique. De Beierse vertegenwoordiger Franciscus van der Willigen noteerde dat alle belangrijke orangistische families hadden afgezegd.⁷⁵

Uit een brief aan Schimmelpenninck van 29 december 1801 blijkt dat Van der Goes zich ook actief bemoeide met de benoeming van de leden van de departementale besturen, overigens niet in de sfeer van nepotisme.⁷⁶ Volgens Schama had Van der Goes ervoor gezorgd dat zijn broer Hendrik wethouder van Den Haag werd. Dat beeld verdient correctie. Hendrik Maurits van der Goes was niet zijn broer, maar zijn neef, en werd pas in 1808 tot wethouder benoemd. Broer Franc was al jaren ‘stedelijk ontvanger’ (thesaurier) van Den Haag.⁷⁷

Van der Goes neigde in het hele proces van de herziening nogal naar de kant van de federalisten. Misschien oordeelde hij dat onder de omstandigheden eendracht en deskundigheid uiteindelijk voor de kansen op het voortbestaan van Nederland belangrijker waren dan de eenheidsstaat, die ontegenzeggelijk voordeliger was voor een consistente buitenlandse politiek, maar waarvoor de geesten nog niet rijp genoeg waren. Hij sprak zich er zelden over uit. In november 1801 liet hij aan Schimmelpenninck weten: ‘Ik verlang de vereniging om de zaak; de personen komen alleen in aanmerking bij mij, indien zij kunde, eerlijkheid en braafheid bezitten, en dan is mijn begrip dat een triomferende partij (...) genereus moet zijn en blijven. En dat laatste wil nog niet in alle harten.’⁷⁸

Secretaris van staat

Van der Goes bleef nauw verbonden aan het Staatsbewind, zij het niet als lid zoals het gerucht in Parijs ging, maar in een nieuwe hoedanigheid.⁷⁹ Volgens de nieuwe staatsregeling werden de buitenlandse betrekkingen ondergebracht bij een secretaris van staat voor de Buitenlandse Zaken. Hij viel rechtstreeks onder verantwoordelijkheid van het Staatsbewind. De titel Agent werd afgeschaft, maar inhoudelijk kreeg de staatssecretaris niet meer gezag. De andere agentschappen, zoals Marine, Oorlog, Binnenlandse Zaken en Financiën, kregen in plaats van een agent een collegiaal bestuur. Niettemin had de nieuwe functionaris nu twaalf in plaats van vijf meesters, hetgeen Van der Goes zich zeer goed realiseerde.⁸⁰ Voor het instellen van zelfstandige ministers was

het in de ontwikkeling van ons staatsbestel nog te vroeg. Er volgde een verkiezingsprocedure waarin behalve Van der Goes, de eerste en laatste griffier van de revolutionaire Staten-Generaal Willem Quarles en Schimmelpenninck kandidaat werden gesteld. Op 1 december 1801 werd Van der Goes verkozen. Zelfs Johan Valckenaer, uit onverdachte republikeinse hoek, stuurde hem een welgemeende, hartelijke gelukwens.⁸¹

De interne verdeeldheid in het oude bewind en de preoccupatie van de politiek met het constitutiedebat waren niet bepaald behulpzaam geweest om bij de Franse regering voet aan de grond te krijgen ter verbetering van de onderlinge betrekkingen. De Bataafse diplomatie slaagde er niet in de Grote Bondgenoot te overtuigen van de ernst van de tekorten in de staatsfinanciën noch van de redelijkheid van de argumenten voor herziening van de voorwaarden voor inzet en onderhoud van de Franse troepen. Het eind van het jaar bood echter een nieuwe gelegenheid om met volharding de Bataafse belangen in relatie tot Frankrijk in bredere zin aan de orde te stellen. Frankrijk en Engeland waren vergevorderd in hun besprekingen over het openen van onderhandelingen over vrede. De Republiek hoorde daar, als oorlogvoerende partij, zeker bij te zijn. Een algemene vrede naakte. Frankrijk kon nu aan zijn beloften worden gehouden. Engeland zou ter ondersteuning zijn invloed kunnen doen gelden. Het moest gaan gebeuren in Amiens.

*Allegorie op de Vrede van Amiens in 1802.
Pen en penseel in grijs door Reinier Ziesenis, 1802*

II

Amiens [1802]

Terwijl de politieke verdeeldheid ontaardde in de greep naar de macht van september 1801, moest Van der Goes uiteraard zijn aandacht houden bij de ontwikkelingen in de buitenwereld. Na de Vrede van Lunéville verpieterde de verrassende welwillendheid waarmee Frankrijk had aangeboden over de bilaterale betrekkingen een open gesprek te voeren tot grote onbuigzaamheid. Daarentegen groeide, ondanks het onverbidde neen van koning George III tegen het vredesaanbod van Napoleon, toch toenadering tussen Engeland en Frankrijk.

Beide landen hadden daar voordeel bij. Voor Frankrijk waren er kansen op verzekering van zijn continentale hegemonie, rust voor stabilisering van het binnenlands gezag en herstel van financiën en economie. Frankrijk was daarnaast bezorgd over de opkomst van een nieuwe macht op het continent: Rusland. Engeland was oorlogsmoe en stond op het vasteland alleen. De handelsblokkade tegen Engeland kreeg effect. Engeland wilde daarom de gok wagen om te proberen in 'vreedzame coëxistentie' te leven met het republikeinse Frankrijk.

De uitruil van krijgsgevangenen was een goede dekmantel voor de Franse diplomaat Otto om in Londen te gaan praten over voorbereidingen voor formele onderhandelingen. De geheime ontmoetingen met de nieuwe minister Lord Hawkesbury, buiten de bondgenoten om, verliepen in de loop van 1801 steeds voorspoediger. Begin oktober werden preliminairen getekend die in maart 1802 zouden leiden tot het sluiten van de Vrede van Amiens.

Schone schijn

De Bataafse Republiek had als belligerent in de oorlog met Engeland, evenals in 1797 in Lille, evident en legitiem belang bij rechtstreekse deelname aan eventuele vredesbesprekingen. In Den Haag, en daar niet alleen, bestond de verwachting dat de Vrede van Lunéville spoedig nadere afspraken noodzakelijk zou maken. Bijvoorbeeld om de toekomst van het Duitse Rijk, een lappendeken van staatjes en vorstendommen, te bepalen of om een geheel nieuw machtsevenwicht op het Europees vasteland te vestigen.

De ouvertures van Sémonville begin februari 1801 om over de wederzijdse betrekkingen te gaan praten, werden tegen die achtergrond geïnterpreteerd. Van der Goes ontwierp voor het Uitvoerend Bewind een vierpuntenplan dat als uitgangspositie kon dienen voor de inzet bij eventueel komende onderhandelingen. Volgens Delprat geloofde Van der Goes overigens niet dat Napoleon de ‘Duitse herschikking’ zou aanpakken voordat hij met Engeland tot een vergelijk was gekomen. De Pruisische neutraliteit in dat conflict moest niet in de waagschaal worden gelegd door niet van pas komende kwesties over een Duitse herindeling.

De vier punten werden gebaseerd op de bepalingen in het Haags Tractaat over markering van het grondgebied van de Republiek. Zij betroffen teruggave van Staats-Vlaanderen en Vlissingen, een nieuwe, ruimere en beter verdedigbare grens in het oosten, uitbreiding van het grondgebied in het noordoosten tot aan de rivier de Eems en daadwerkelijke cessie van Zevenaar en Huissen en omgeving. Met instemming van het bewind bood Van der Goes ter verwezenlijking van deze punten een bedrag van honderdduizend gulden aan Sémonville en een half miljoen gulden voor Joseph Bonaparte, de Franse hoofdonderhandelaar, aan. In Den Haag bestonden kennelijk geen scrupules meer ten aanzien van wat in het ‘post-revolutionaire’ Parijs als politieke moraliteit wederom ingang had gevonden.

Van der Goes verwerkte deze vier punten ook in een geactualiseerd en meer uitgewerkt rapport over de betrekkingen met Frankrijk en de bezwaren van het alliantietraktaat.¹ Het bewind oordeelde nu het moment geschikt om de kwestie van het grondgebied uit te spelen, al was het maar als signaal tegen het gebrek aan aandacht van de Franse bondgenoot voor de integriteit van de Bataafse Republiek. Van der Goes waarschuwde tegen te overspannen verwachtingen die in de boezem van het bewind aanwezig konden zijn. Hij herinnerde aan de

onrealistische voorstellen uit de eerste jaren van de Bataafse vrijheid, toen zelfs Antwerpen en geheel Oost-Friesland deel uitmaakten van het wensenlijstje. Van der Goes vroeg zich af of de Republiek wel over de militaire middelen beschikte om een zo groot territoir te verdedigen. Hij accepteerde dat de Republiek voor haar landsverdediging volstrekt afhankelijk was van Frankrijk. Compensatie voor het verlies van Maas-tricht, Venlo en Overmaze was gerechtvaardigd, maar, zo hield Van der Goes de bewindslieden voor, men kon plannen ontwerpen wat men wilde, uiteindelijk zou de definitieve grensscheiding afhankelijk zijn van de omstandigheden waarin Frankrijk zich aan de onderhandelingstafel bevond. Het was beter zich te concentreren op zaken die ook het Frans belang dienden. Dit leidde hem tot het stellen van twee topprioriteiten, een algemene herziening van het Haags Tractaat van 1795, dat hij door de totaal veranderde situatie in Europa achterhaald noemde, en een handels- en scheepvaartverdrag.

Frankrijk was sinds 1795 iedere poging tot het scheppen van een kader voor de bilaterale handel en scheepvaart uit de weg gegaan, niet-tegenstaande zijn erkenning van de handel als bestaansgrond voor Nederland. Een verdrag was broodnodig vanwege de ingestelde handelsblokkade tegen Engeland. Wat het Haags Tractaat betreft, achtte Van der Goes een zowel offensief als defensief karakter van het verbond niet meer nodig. De Bataafse Republiek was alleen een nuttige bondgenoot als de handel bloeide. Handel moest vrij en onafhankelijk zijn. Neutraliteit van de handelsrepubliek was daarom ook in Frans belang. Het offensieve karakter kon na de vrede met Engeland vervallen, neutraliteit moest daarvoor in de plaats komen.

De bepalingen van het Haags Tractaat inzake Vlissingen vond Van der Goes niet passen bij de waardigheid en integriteit van de Republiek. Hij betoogde dat de in Lunéville erkende nieuwe Franse grenzen (Oostenrijk had België aan Frankrijk afgestaan!) een uittocht van het Franse bezettingsleger uit de Republiek mogelijk maakten. Die moest dan wel bereid zijn tot de algemene vrede een Frans contingent van zesduizend man ter verdediging van de grensvestingen te bekostigen.

Het Uitvoerend Bewind was tevreden met deze beschouwingen van Van der Goes. Het stuk zou als leidraad voor de besprekingen met Sémonville dienen. Eind februari lag het klaar in een bewerkte Franse versie onder de titel *Aperçu sur les rapports respectifs des deux Républiques* om aan de gezant ter hand te worden gesteld. Voordat hij dat deed besloot Van der Goes de Bataafse legatie in Parijs om nadere inlichtingen te

vragen. Sémonville was weliswaar vol beloften geweest, maar Van der Goes wilde eerst van Schimmelpenninck weten of de Franse regering inderdaad enig plan had voor territoriale schadeloosstelling van de Republiek 'in de schoot van het Duitse Rijk'. Tegelijkertijd poogde hij het bewind te overtuigen van de onwenselijkheid dat in de voorgestelde besprekingen licht zou kunnen schijnen tussen Den Haag en de legatie in Parijs. Pas half maart kon Van der Goes Schimmelpenninck op de hoogte stellen van de ouvertures van Sémonville en het overleg daarover met het Uitvoerend Bewind. 'Ik weet nauwelijks wat ik van deze gehele loop van zaken denken moet,' schreef Van der Goes. Hij vroeg Schimmelpenninck zijn gedachten over de bedoeling van de Franse tegemoetkomendheid en of hij Talleyrand kon polsen om te zien of het ernst was. Als dat zo was dan kon Van der Goes zich voorstellen dat er wel van enige concessie sprake kon zijn, 'doch op een losse voet de kleinste avance te doen, zou de grootste dwaasheid zijn'. Hij had Sémonville al duidelijk gemaakt dat het Bataafs bewind uitsluitend een plechtige ondertekening en garantiestelling van een eindresultaat van waarde zou beschouwen.²

De achterdocht van Van der Goes was terecht. Op 19 maart besloot hij het *Aperçu* bij Sémonville te bezorgen. Hij ontving per omgaande diens reactie in een geheime nota vol vage zinnen over de goede bedoelingen van zijn meester Napoleon. De kernboodschap was duidelijk. Het was niet de tijd om te gaan sleutelen aan het Haags Tractaat zolang er geen vrede met Engeland was. Het was evenmin verstandig te speculeren over onderhandelingen inzake het Duitse Rijk. Het Bataafs bewind deed er beter aan andermaal een flinke financiële bijdrage te leveren aan de oorlogsinspanning, zodat de vrede des te sneller bereikt werd en de Bataafse Republiek des te eerder van de dan te behalen voordelen kon genieten. Een extra offer van zeven à acht miljoen gulden zou in dit verband bescheiden zijn vergeleken bij die welke de Republiek reeds had gedaan, aldus Sémonville.³

Waarom Van der Goes niet wachtte op de reactie van Schimmelpenninck voordat hij het *Aperçu* aan Sémonville stuurde, is niet duidelijk. Dat hij een blauwtje liep is wel duidelijk, maar de nota van Sémonville gaf wel een indicatie van de opvatting van de Franse regering die later in Amiens steeds zou worden herhaald, namelijk dat er verschil was tussen de grote kwesties inzake de vrede en de bilaterale geschillen tussen Frankrijk en zijn bondgenoot. Die laatste behoorden op een vredescongres niet thuis. Schimmelpenninck reageerde enige dagen later. Hij twijfelde zeer of Sémonville wel zo ruim gemachtigd was, want ook

Talleyrand bleef steken in bezweringen van de welgezindheid van Napoleon. Waarschijnlijk was de ouverture van Sémonville niets anders dan een oude diplomatieke truc om informeel te weten te komen wat de desiderata waren, zodat men tijd genoeg had om voor ieder beding afdoende tegenargumenten of een tegenprestatie te bedenken.⁴ Op het *Aperçu* is nooit een inhoudelijk uitgewerkt antwoord gekomen. Het stuk bleef evenwel, evenals de ‘Vier Punten’, als basis voor latere instructies op tafel liggen.

Begin april reageerde de Parijse beurs opmerkelijk positief op de toenemende geruchten over vredesonderhandelingen tussen Frankrijk en Engeland. Schimmelpenninck meende dat het wel niet zo’n vaart zou lopen, al was zijn geheime correspondent in Londen er zeker van dat Otto niet alleen over krijgsgevangenen sprak. In juli meldde Schimmelpenninck echter de komst naar Parijs van een Britse onderhandelaar, Anthony Merry. Hij kon bevestigen dat ‘de correspondentie tussen Calais en Dover’ wel degelijk over vredesonderhandelingen ging. Kubben merkt op dat het bewind op dat moment geen enkel initiatief nam om betrokken te raken bij de Londense onderhandelingen,⁵ die in dit stadium nog slechts over de kaders leken te gaan. Van der Goes gaf echter al op 24 juli opdracht aan Schimmelpenninck het belang van behoud van Trincomalee (Ceylon) onder de aandacht van de Franse regering te brengen.⁶ Daarmee legde hij niet ontijdig de vinger precies op de zere plek van het vredesproject. Van der Goes noteerde begin augustus voor de goede orde dat Augereau was teruggekeerd van een ontmoeting met zijn chef Napoleon. Volgens de generaal kon de Bataafse Republiek er gerust op zijn dat alle door de Britten bezette koloniën zouden worden gerestitueerd.⁷ Talleyrand gaf nog in september de verzekering dat de Franse regering de belangen van de Bataafse Republiek nimmer uit het oog zou verliezen.⁸ Toen echter begin oktober het bericht kwam dat Otto in Londen preliminair had getekend, bleek dat Engeland weliswaar voornemens was alle Nederlandse koloniën terug te geven, dus ook Kaap de Goede Hoop, maar niet Ceylon.

De vraag is of Van der Goes alert genoeg is geweest op het verloop van de besprekingen tussen Otto en Lord Hawkesbury. Te oordelen naar de omstandigheden – het geheime karakter ervan – was hij dat wel. Als belligerent in de oorlog met Engeland kon de Bataafse Republiek betogen dat zij recht had onmiddellijk bij de aanvang van de onderhandelingen betrokken te worden. Preliminair waren echter volgens de regels van de verdragskunst slechts inleidende afspraken

tot formele onderhandelingen. Van der Goes probeerde daarom vanaf februari 1801 via Sémonville en Schimmelpenninck invloed uit te oefenen op de leidende natie in het bondgenootschap, maar vertrouwde te veel op de letter van het Haags Tractaat. Dat stipuleerde dat Frankrijk en de Bataafse Republiek niet los van elkaar vrede konden sluiten met Groot-Brittannië. Nu de preliminairen getekend waren, ging Van der Goes ervan uit dat de Bataafse Republiek door rechtstreekse deelname aan de formele onderhandelingen haar belangen kon gaan verdedigen. Door zijn ervaring van Lille 1797 zal hij uit de Londense besprekingen de conclusie hebben getrokken dat het bonapartisme niet verschilde van het Directoire wat egards jegens de bondgenoten betrof. De Franse diplomatie, op haar beurt, beriep zich ook op de letter van het Haags Tractaat. Dat had immers niets vastgelegd over verplichtingen tijdens het proces leidend tot een vrede. Men leek in Parijs weer het standpunt te huldigen ‘onderhandelen zonder U, vrede sluiten met U’. Het minste wat Van der Goes hiertegen kon doen was onmiddellijk te gaan aandringen op een uitnodiging tot deelname aan de onderhandelingen die in Amiens zouden worden gehouden.⁹

Tekenen bij de stippelijjn

Schimmelpenninck, die met verlof op zijn buiten Nijenhuis bij Diepenheim in Overijssel verbleef, werd daarom direct naar Den Haag geroepen voor spoedoverleg. Sémonville had Van der Goes ingelicht dat het Napoleon ten zeerste speet dat hij Ceylon had moeten offeren voor de vrede (om het behoud van België zeker te stellen), maar dat hij van oordeel was dat het verlies ruimschoots werd goedge maakt door restitutie van de overige koloniën en het vooruitzicht van het herstel van de handel. Sémonville ging ervan uit dat de preliminairen mede namens de bondgenoten waren getekend.¹⁰ Welnu, de Aziatische Raad in Amsterdam was hevig verontwaardigd. Deze persisteerde in een nadrukkelijke eis tot teruggave van het kaneeleiland. Met spoed teruggekeerd naar Parijs, protesteerde Schimmelpenninck volgzzaam bij Talleyrand. Hij voegde er meteen aan toe dat hij ervan overtuigd was dat Napoleon de kolossale omvang van het offer van Ceylon zou compenseren met bijzondere ruimhartigheid in de definitieve arrangementen.¹¹ Het zal Talleyrand niet ontgaan zijn dat, ondanks alle Bataafse verontwaardiging, men bereid was het verlies van Ceylon door middel van compensatie te accepteren.

Eind oktober stelde het Staatsbewind uit zijn midden een ‘geheim besogne’ samen voor de onderhandelingen in Amiens. De leden waren De Beveren, Brantsen en Queysen. De Beveren dateerde evenals Queysen nog van de Commissie voor Buitenlandse Zaken van voor de staatsgreep van 22 januari 1798. Beiden waren federalist. Brantsen was de exponent van de Oranjegezinde factie. De Beveren en Queysen hielden zich in het Staatsbewind vooral bezig met zaken van Marine en Koloniën. Financieel-economische deskundigheid ontbrak in dit ‘besogne’. Van der Goes kon er voordeel bij hebben te kunnen samenwerken met drie mannen van wie hij de sterke en zwakke kanten uit ervaring kende. Schimmelpenninck werd tot onderhandelaar benoemd en kreeg assistentie van de koloniaalhandelsdeskundige George Adriaan Willem Ruysch.

Schimmelpenninck had intussen zijn licht opgestoken bij de Britse onderhandelaar in Parijs, Merry. Dat was een verhelderend gesprek geweest. De Britse regering had afscheid genomen van de eis tot herstel van Oranje als niet meer in Brits belang. De Britten zouden wel bereid zijn alle pogingen tot ‘de meest mogelijke onafhankelijkheid van de Bataafse Republiek’ te steunen. Engeland wilde zich echter niet opdringen in de discussie over de bijzondere schikkingen tussen Frankrijk en zijn bondgenoten onderling. Zelfs Vlissingen leek Merry niet als een breekpunt voor vrede met Frankrijk te zien.¹² Van der Goes was teleurgesteld dat de Britten niet meer werk wilden maken van de kwestie Vlissingen. Hij vond dat vreemd, want zonder teruggave van de Zeeuwse stad zou de ook door hen gewenste onafhankelijkheid van de Republiek niet volkomen zijn, nog afgezien van het meer directe Britse eigenbelang.¹³ Vlissingen was weliswaar het ‘Gibraltar’ van de Schelde, maar Engeland had gekozen voor Ceylon, het ‘Malta’ van de Indische Oceaan, in ruil voor instemming met de Franse inlijving van België – en dus van Antwerpen.

Hoe Schimmelpenninck ook probeerde een voet tussen de deur te krijgen, de Franse regering bediende zich van het model ‘Lille’ teneinde de handen geheel vrij te hebben (Talleyrand zal zich bovendien de hardnekkigheid hebben herinnerd waarmee Bataafs commissaris Van der Goes tijdens de onderhandelingen in Lille op het behoud van alle koloniën bleef insisteren) en weigerde de tussenkomst van vertegenwoordigers van de betrokken bondgenoten, Spanje en de Bataafse Republiek. De Franse regering eiste dat zij eerst de preliminairen ongeclausuleerd zouden aanvaarden, dus inclusief de voorgenomen afstand van enkele koloniën. Er kon niet meer over onderhandeld worden. Wat de Bataven betreft, beschikten de Fransen over het *Aperçu* en begrepen daaruit zeer goed hoe zij met hun verlangens een spoedige vrede in de weg konden

staan. Inderdaad vormden begin december het *Aperçu* en de Vier Punten de basis voor het opstellen van de instructie voor Schimmelpenninck. Daarin werd ook ruimte geboden om zich te bedienen van de eerder dat jaar aan Sémonville genoemde ‘financiële commissies’.¹⁴

De instructie samengevat, was het belangrijkste punt voor het Staatsbewind het terugkrijgen van de volledige soevereiniteit over Vlissingen. Aanvaarding van de preliminieren kon alleen geschieden als op bevredigende wijze aan de Bataafse verlangens werd voldaan. Daartoe was een lijst van compensatiepunten opgesteld alsmede een lijst van schadevergoedingspunten.¹⁵ De nadelige positie van de Republiek moest zo veel mogelijk bilateraal voordeel opleveren. Het behoud van Ceylon was geen *conditio sine qua non*, net zomin als aan de vooravond van het afbreken van de onderhandelingen in Lille. De Fransen hielden echter voet bij stuk. Bilaterale kwesties waren in de onderhandelingen met Engeland niet aan de orde. Die waren bespreekbaar na het sluiten van de vrede. Om deel te nemen aan de formele onderhandelingen moesten eerst de preliminieren onderschreven worden. Talleyrand weersprak het verzet van Schimmelpenninck tegen de preliminieren. Hij betoogde dat de Republiek die inmiddels feitelijk had aanvaard door uit het staken der vijandelijkheden meteen voordeel te trekken door te vragen om Engelse vrijbrieven voor de scheepvaart. Bovendien was goede nota genomen van het (te snel uitgesproken) lovend commentaar van De Beveren op de preliminieren.¹⁶

Van der Goes deed nog een poging om de Vier Punten te redden door voor te stellen in ruil voor acceptatie daarvan de Franse schuld aan Engeland van twee miljoen pond sterling over te nemen.¹⁷ Schimmelpenninck had echter onder druk van Joseph Bonaparte al bereidheid getoond de preliminieren te aanvaarden met een doekje voor het bloeden. Hij zou de Bataafse bereidheid toelichten met een verklaring die de veronderstelling bevatte dat de bepalingen van de preliminieren in de finale overeenkomst zouden worden bevestigd. Dat klonk als een voorbehoud en zou wellicht toch nog onderhandelingsruimte scheppen, bijvoorbeeld voor Vlissingen en de grensafbakening, zaken waarvan volgehouden kon worden dat die wel degelijk op de vredesconferentie thuishoorden.¹⁸

De onbuigzame Franse houding ten opzichte van de Bataafse Republiek werd onderbouwd met nogal hooghartige analyses van D’Hauteville, de hoogste ambtenaar van het ministerie van Buitenlandse Zaken. Deze had weinig geduld met de Republiek. Er was geen kwestie van dat de Bataafse desiderata zouden worden besproken. Zijn stellingname

loog er niet om: ‘Staten die, zoals Holland, door hun dwaze politiek te gronde zijn gegaan, die na tegen Frankrijk oorlog gevoerd te hebben, overwonnen en veroverd zijn, behoorden ons de moeite te besparen het beginsel van hun tegenwoordig bestaan te herinneren; dat bestaan hebben zij aan ons te danken; wij zijn hun niets, zij ons integendeel alles verschuldigd.’ De onderhandelingen tussen Frankrijk en Engeland waren van te groot gewicht om door een pretentieuze mogendheid van de tweede rang verstoord te worden, meende D’Hauterive. Hij voegde eraan toe dat, na de redding door Frankrijk in 1799, de Republiek slechts één keuze vrijstond, vrede of niets.¹⁹

In november beklagde Schimmelpenninck zich al over de onbeduidende rol die voor hem leek weggelegd als gezant van een kleine staat, die in zogenaamde Europese conferenties slechts mocht verschijnen om te onderschrijven wat de groten hadden besloten. Hij mocht in Amiens alleen die conferenties waarin over de Bataafse Republiek zou worden gesproken, bijwonen.²⁰ Met die klacht volgde hij Van der Goes in diens eerder geventileerde overtuiging dat het lot van de Republiek in handen lag van de grote mogendheden. Niettemin vertrok Schimmelpenninck begin december naar Amiens. Hij moest er maar het beste van zien te maken.

Amiens: einde van de Vijfde Engelse Oorlog

De Vrede van Amiens wordt algemeen beschouwd als een wapenstilstand. Het onderhandelingsproces is door verschillende auteurs beschreven. Wat Nederland betreft, geeft het Amiens-journaal van Schimmelpenninck een interessante, zij het uiteraard persoonlijk beleefde kijk in de keuken. Kubben heeft het meest recent de Bataafse betrokkenheid, vanuit een meer juridische invalshoek, uitvoerig behandeld.²¹

Schimmelpenninck speelde de centrale rol in de Bataafse diplomatie in Amiens. Het Staatsbewind volgde zijn aanwijzingen en suggesties vrijwel onveranderd. Van der Goes had, zoals hiervoor beschreven, vooral een belangrijk aandeel in het opstellen van de onderhandelingspositie, en daarna, tijdens de conferentie, was hij de aangewezen man om de snel verslechterende haalbaarheid van de Bataafse verlangens aan het Staatsbewind uit te leggen. Schimmelpenninck heeft ontegenzeggelijk als advocaat, politicus en diplomaat al zijn vaardigheden in de strijd geworpen om Napoleon en zijn broer Joseph te doen beseffen dat voor de medewerking aan het sluiten van vrede met Engeland de Bataafse Republiek als serieuze partij behandeld behoorde te worden.

Het duurde tot half januari 1802 voordat Schimmelpenninck als gesprekspartner werd toegelaten. De Fransen gingen na veel gesteggel over de ongeclausuleerde aanvaarding van de preliminieren door de bocht, mede dankzij de druk van Lord Cornwallis. Door sociale en diplomatieke behendigheid verschaft Schimmelpenninck zich daarna steeds meer toegang en achting bij de beide hoofdonderhandelaars. Waar hij inhoudelijk tegen een slechte hand van kaarten aankeek, kon hij dat deels compenseren door zijn optreden en deskundigheid. In tegenstelling tot Bonaparte en Cornwallis die door hun opdrachtgevers zeer kort aan het lijntje werden gehouden, beschikte Schimmelpenninck over per saldo ruimere instructies, hetgeen hem meer speelruimte gaf. Hij vermoedde zelfs dat de echte onderhandelingen nog steeds via Otto en Hawkesbury verliepen. Schimmelpenninck opende daarom wat de bilaterale verlangens betreft een tweede front, gericht op het 'hoofdcomptoir' in Parijs. Hier ontstond een rechtstreekse lijn met Talleyrand via een medewerker van de Bataafse legatie, de Fransman Michel de Comps, vroeger particulier secretaris geweest van Mirabeau, en de Franse intermediair Lehoc. Via dit kanaal kon Schimmelpenninck schermen met het instrument van 'commissiegeld'. Hij was op de hoogte van het aanbod van Van der Goes aan Sémonville en Bonaparte. In oktober werd duidelijk dat Sémonville geen vinger had uitgestoken. Van der Goes suggereerde Schimmelpenninck zelf Bonaparte in vertrouwen te nemen.²² Wellicht heeft hij gemeend dat het dienstiger was ook Talleyrand in het arrangement te betrekken gezien zijn meer centrale positie. Van der Goes bevestigde Schimmelpenninck in december nog eens: 'Het geheim besogne voor de zaken van Amiens dat de handen vrij heeft zal, in geval van voordelige uitslag de zaak in het groot beschouwen, wees daarop gerust. Doch, is die uitslag niet voordelig, blijft de beurs zeer dicht gesloten.'²³ De dominee speelde weliswaar niet mee, de koopman stellig wel.

Enmaal aan tafel bleek het vrijwel vruchteloos om de Bataafse desiderata ten opzichte van Frankrijk en Engeland aan de orde te stellen. Beide hoofdonderhandelaars hielden de boot stevig af. Bilaterale kwesties waren bepaald ondergeschikt aan het grote doel: vrede in Europa. Pogingen om 's lands prioriteiten dan via Talleyrand te behartigen liepen eveneens schipbreuk. De Franse minister was bevreesd voor de toorn van zijn meester, die eveneens gesouffleerd werd door D'Hauterive. Talleyrand kwam zijn optimistische toezeggingen aan Lehoc en Comps niet na. Schimmelpenninck besloot toen, 'gedegoûteerd', Napoleon rechtstreeks te schrijven. De Eerste Consul, die overigens

waarschijnlijk lucht had gekregen van de omkoping en daarin zelfs zijn broer niet vertrouwde, week niet. De mantra luidde: alles is bespreekbaar ná Amiens. Talleyrand antwoordde namens Napoleon in een brief vol fraaie bedoelingen, maar zonder concreet aanbod. Voor deze brief meende Talleyrand het hem voor zijn bemiddeling aangeboden commissiegeld van zeshonderdduizend gulden in ‘rescripties’ (promessen) te mogen verhogen tot een miljoen contant. Volgens zijn journaal had Schimmelpenninck boodschapper Lehoc gevraagd Talleyrand te laten weten dat hij zich liever liet ophangen dan dat hij de minister voor zo’n brief een cent liet vangen.²⁴ De beurs bleef gesloten. Van der Goes taxeerde de situatie juist met zijn opmerking aan Schimmelpenninck op 10 maart: ‘Sémonville heeft de convictie dat wanneer men bij het Bataafs gouvernement maar volhoudt, men onvermijdelijk slaagt. Hij heeft daarvan, helaas!, ook meer dan één blijk, en ik vrees dat hij de eerste Consul van die zwakheid niet onkundig zal hebben gelaten.’²⁵ Onder druk van de hoofdonderhandelaars, maar ook van het overstijgende vredesbelang, werden de Bataafse voorwaarden geleidelijk afgezwakt. Ten opzichte van Frankrijk bleef alleen de soevereiniteitskwestie inzake Vlissingen over. Van Engeland eiste men schadevergoeding voor de in de loop der jaren in beslag genomen schepen en ladingen als voorwaarde voor het afstaan van Ceylon. Neutraliteit kwam nog slechts pro forma in de correspondentie voor. Zo was de situatie toen op 13 maart alle delegaties volgens hun roulatieschema vergaderden ten huize van Schimmelpenninck. Het was daar dat de laatste hand werd gelegd aan de definitieve tekst van het verdrag van Amiens.

Een paar dagen later ontstond plotseling een enorme vertrouwensbreuk tussen de Fransen en de Britten. Aan beide zijden van het Kanaal wonnen de voorstanders van het afbreken van de onderhandelingen aan invloed. In Londen vond men dat Cornwallis zijn instructies veel te ver had overschreden. Hem werd opgedragen ingrijpende aanpassingen van de tekst te eisen. Dit was voor Parijs het bewijs van Britse dubbelhartigheid. De vrede hing aan een zijden draad. Op dat moment leverde de Bataafse ambassadeur zijn belangrijkste bijdrage aan de conferentie. Hij wist – volgens de procedure die later als *shuttle diplomacy* bekend werd – in de nacht van 24 op 25 maart succesvol te bemiddelen tussen Bonaparte en Cornwallis. Het verdrag kon eindelijk getekend worden, maar nu moest de Bataafse Republiek nog instemmen. Schimmelpenninck liet Bonaparte herhaaldelijk weten dat hij niet zou tekenen zolang er geen fatsoenlijke en bindende toezegging van Napoleon kwam om de bilaterale kwesties meteen na de ondertekening op te pakken. In Den

Haag moest Van der Goes het Staatsbewind zover zien te krijgen dat een dergelijke verklaring voldoende werd geacht voor het akkoord van de Republiek. Vlissingen bleef politiek een open zenuw. Schimmelpenninck verzocht Van der Goes zijn bemiddeling geheim te houden om niet nodeloos alarm te slaan over de stand van zaken, maar waarschijnlijk eveneens om te voorkomen dat het bewind op dat precaire moment nieuwe moed zou vatten om vol te houden. Het gunstige verloop van de bemiddeling leidde er namelijk toe dat de Franse regering Schimmelpenninck een verklaring uit naam van Napoleon gunde. Ook in die tijd was een verklaring in het verdragsrecht echter eerder een morele dan een juridische verbintenis. Frankrijk zegde plechtig toe dat de bilaterale kwesties ‘ten genoegen van het Bataafs gouvernement’ zouden worden geregeld. Wat Schimmelpenninck in zijn dépêche per extra koerier aan Van der Goes evenwel niet vermeldde, was het venijn dat in de staart van de voorgestelde verklaring school. Alles kon weliswaar geregeld worden, maar er stond nadrukkelijk bij, ‘en conform de belangen van beide naties’. Waarom hij dat laatste cruciale zinsdeeltje weglief, is niet duidelijk. Schimmelpenninck meende voldoende zekerheid te hebben gekregen. Verderop in zijn bericht aan Van der Goes zinspeelde hij wel op de onbetrouwbaarheid van de verklaring: ‘indien men onverhoopt in ’t vervolg door een dubbelzinnige uitlegging deze verklaring zou willen illusoir maken, dan zou men tevens met volkomen zekerheid de treurige conclusie moeten opmaken, dat men een gedecideerd en permanent systema van oppressie van onze Republiek wilde blijven aankleven; en als dit ongelukkig bewaarheid zou worden, zou ik het ook nagenoeg onverschillig achten in welke meer of minder sterke bewoordingen men de gevraagde verzekering gegeven had’.²⁶

Van der Goes reageerde al twee dagen later, op 24 maart. Het Staatsbewind had de strijd lust geheel verloren. Het belangrijkste was nu de politieke rug te dekken. Er was nauwelijks meer debat geweest in het bewind. Men vond dat alles gedaan was wat mogelijk was. Eenparig kwam het bewind tot de conclusie dat de ambassadeur kon tekenen. Van der Goes: ‘Het besluit stelde ik staande de vergadering, en daarop viel de hamerslag. De liefde voor Frankrijk is bij deze gelegenheid weinig aangegroeid, doch ik reken het voorzichtigste om *à mauvais jeu, bonne mine* te maken. De posteriteit zal kunnen zien dat niets is onbeproefd gelaten.’²⁷ Op 27 maart 1802 werd de Vrede van Amiens plechtig getekend door de Franse Republiek, het Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië en Ierland, het Koninkrijk Spanje en de Bataafse Republiek.

Het was wrang dat Schimmelpenninck voor zijn beslissende bemiddeling niet meer terugkreeg dan een dubbelzinnige verklaring. Napoleon gaf hem naderhand persoonlijk een schouderklopje waarmee hij zeer verguld was.²⁸ Schimmelpenninck had waarschijnlijk de vrede gered, maar hij was er niet in geslaagd voor zijn land de volledige soevereiniteit te herstellen. Herziening van het Haags Tractaat was buiten de orde verklaard. Frankrijk behield Vlissingen. De Republiek bleef onderhorig en daarmee ook diplomatiek in hoge mate afhankelijk van Frankrijk. Vermindering van de Franse troepenmacht en vaststelling van het grondgebied werden uitgesteld, evenals het zo gewenste handelsverdrag en het tolvrij maken van de Rijnvaart. Neutraliteit ter vermindering van oorlogskosten of ten gunste van herstel van de economie was definitief uit den boze. Ceylon werd afgestaan. Op het stuk van compensatie of schadevergoeding door Engeland was niets bereikt. Uitzonderingen vormden een expliciete erkenning van de soevereiniteit over de Kaapkolonie en het eveneens expliciete beding dat de Republiek gevrijwaard werd van schadeloosstelling van de gewezen stadhouder. Napoleon nam die taak op zich.

Aan de positieve zijde van de balans stond een groot goed: vrede. De Vijfde Engelse Oorlog, die bijna acht jaar geduurd had, kwam tot een einde. Dat was gunstig voor de opleving van de handel en het herstel van de verbindingen met de teruggegeven koloniën en daarmee ook gunstig voor de verlichting van de enorme staatsschuld. Van der Goes wenste zijn 'waardste beste vriend' Schimmelpenninck geluk met het grote werk 'zo meesterlijk volbracht'. Hij verborg zijn teleurstelling over de onmogelijkheid het Haags Tractaat open te breken in waardige woorden: 'De gedachte alleen dat zonder vrede ons land verloren was, doet mij deze vrede, hoe dezelve dan ook zijn moge, dubbel zegenen.'²⁹ Volgens Delprat was Van der Goes in een pestbui, nadat hij in de vergadering van het Staatsbewind over het magere resultaat treiterige commentaren had moeten ondergaan. Toch kon Van der Goes één deel van zijn in 1798 aanvaarde opdracht afvinken. Het bestaansrecht van de Bataafse Republiek was na alle revolutionaire woelingen verzekerd omdat de meeste mogendheden haar nu erkenden. Zelfstandigheid was in dit geval niet hetzelfde als onafhankelijkheid, maar de naam Holland stond, vrede zij dank, op de nieuwe kaart van Europa.

De Haagse kermis op het Lange Voorhout in het vredesjaar 1803

De beproeving [1803]

Na Amiens stond de Bataafse Republiek opnieuw in de positie van *demandeur* ten opzichte van Frankrijk. Napoleon had steeds toegezegd dat de bilaterale kwesties na het sluiten van de vrede aan de orde zouden komen. Van der Goes en Schimmelpenninck kregen al gauw opdracht de Franse regering aan haar woord te houden. De ambassadeur sprak op 10 april 1802 voor de eerste keer zowel Talleyrand als Napoleon persoonlijk aan. Nog geveleid door diens ‘vererende vriendelijkheid’ jegens hem, deed Schimmelpenninck zeer optimistisch verslag aan Van der Goes. ‘De roem en waardigheid van Napoleon, ja, zijn expressievelijk gegeven woord, zijn affectie voor de Bataafse Republiek en zijn achting voor het Bewind’, deden niet de minste twijfel rijzen of de afdoening van Amiens zou goed komen.¹

In Den Haag voelde Van der Goes de hete adem van de leden van het Staatsbewind in zijn nek. De teruggave van Vlissingen en de aftocht van de Franse troepen werden synoniem aan het herstel van de volledige uitoefening van de soevereiniteit. Verongelijkheid en verbittering jegens Frankrijk maakten de zaak politiek brisant. De Franse tijdelijk zaakgeplastigde, Antoine de Marivault, wakkerde de tweedracht in de Bataafse politiek aan door het bewind in het zondig daglicht van anglomanie te stellen – volgens Marivault in zijn rapportage aan Parijs alle reden om Vlissingen met een sterk garnizoen te blijven beleggen. Er was afnemend begrip voor de diplomatieke kunst om het juiste moment af te wachten en de juiste toon te kiezen voor een goede gelegenheid de Franse regering tot daden te brengen. ‘De moed raakt bij mij geheel verloren, indien er niet spoediger een voordeliger uitkijk komt. Hoe onschuldig ook, komen gij en ik in verdenking van niet het uiterste beproefd te hebben. De natie wil niet geloven, dat er aan onze rechtmatige reclamaties in Frankrijk zo weinig gehoor gegeven wordt,’ aldus Van der Goes.²

Aan het verloop van zijn correspondentie met Schimmelpenninck is te zien hoe de steeds dringender wordende aanmoedigingen van Van der Goes werden afgewisseld met de wijdloperige berichten van Schimmelpenninck over zijn demarches bij de Eerste Consul, diens broer Joseph en minister Talleyrand. Halverwege het jaar was Schimmelpennincks vertrouwen in Napoleon, ondanks het feit dat hij slechts vage of ontwijkende antwoorden kreeg, nog ongeschokt.

La Belle Indienne

De noodzaak de Bataafse Republiek om reden van staatsbelang voorlopig aan het lijntje te houden, weerhield Talleyrand er niet van zijn Bataafse collega voor het karretje te spannen ten behoeve van zijn met schandaal beladen huwelijksplannen.

Het was zomer 1802 toen Van der Goes tot zijn waarschijnlijk niet geringe verbazing een brief ontving van een zekere Catherine Worlée. De wat kinderlijke handtekening doet vermoeden dat de brief door een ander met een meer geoeftend handschrift is geschreven. Worlée moet geen onbekende voor Van der Goes zijn geweest. Het zou heel goed kunnen dat zij elkaar tijdens het verblijf van Van der Goes in Parijs in 1797 hadden leren kennen. Schimmelpenninck schreef hem in oktober 1801 met enige pret de volgende terzijde: ‘Mev. Grand heeft weer zich met *accent* naar U geïnformeerd. Al schudt gij nog zo het hoofd, het is toch de waarheid.’³ Mevrouw Grand, geboren Worlée, was de bijzit van Talleyrand, die in 1797 onder één dak met de Franse minister in zijn ambtswoning aan de Rue du Bac was gaan wonen. Madame Grand was een avontuurlijke courtisane, in Parijse societykringen alom bekend als La Belle Indienne. Dit epitheton dankte Catherine aan haar ravissante schoonheid en het feit dat zij uit Franse ouders in de Deense kolonie Tranquebar aan de oostkust van India was geboren.⁴

Het hokken van Talleyrand leidde op den duur tot schandaal. Het corps diplomatique tekende zelfs bij Napoleon protest aan. Men wenste niet op officieel regeringsniveau ontvangen te worden door een lichte-kooi. Napoleon, altijd al achterdochtig jegens zijn minister, zette Talleyrand voor het blok: treed af of trouw met haar. Talleyrand koos de laatste optie, maar daardoor rees een tweeledig probleem. De rooms-katholieke kerk stond haar bisschop niet toe een huwelijk aan te gaan, en bovendien was Madame Grand ook nog eens een gescheiden vrouw. Het eerste probleem loste de kerkprins-staatsman op door in de zomer van

1802 de Franse Raad van State ertoe te brengen laconiek af te kondigen dat Talleyrand was teruggekeerd tot 'het seculiere lekenleven'. Echter, George Francis Grand bleef een probleem. Op zijn beurt rook deze lang bedrogen echtgenoot geld. Hij beschikte over sappige informatie over het verleden van zijn ex-vrouw. Grand moest dus tot zwijgen worden gebracht en beter nog: met zwijggeld (tachtigduizend franc uit de kas van Talleyrand) verdwijnen naar een ver land. Samen herinnerden Talleyrand en Catherine zich die sympathieke Van der Goes, bovendien thans minister van een land met rijke koloniën dat veel verplicht was aan de welwillendheid van de Franse natie. Onder haar meisjesnaam riep Catherine zichzelf in herinnering en vroeg poeslief aan Van der Goes of hij geen baantje kon regelen voor Grand in de Kaapkolonie, dat voor hem bovendien een prettig klimaat had. 'M. de Talleyrand zou U een bijzondere verplichting schuldig zijn met alles wat u voor mij kunt doen', zo eindigde haar brief.⁵

De secretaris van staat was natuurlijk een koele, gewetensvolle ambtenaar-politicus, maar van ijs was hij niet. In de zekerheid dat Talleyrand haar correspondentie volgde, liet Van der Goes aan Catherine via Schimmelpenninck en met instemming van het Staatsbewind weten dat hij zou proberen iets via zijn Amsterdamse relaties te regelen, zeker als Talleyrand zich de Bataafse zaken eens een beetje ter harte wilde nemen. Zelfs in het helpen oplossen van huwelijksperikelen kon een staatsbelang schuilen. Op 18 september haastten de beoogde echtelieden zich naar de *mairie* van het tweede arrondissement van Parijs om een burgerlijk huwelijk aan te gaan. Op 20 september stond in de notulen van het Staatsbewind dat Grand was benoemd tot buitengewoon raadadviseur van het gouvernement van de Kaapkolonie met een jaarwedde van tweeduizend gulden.⁶ Delprat, secretaris van Van der Goes, vond het een schande. In een tijd waarin zoveel brave lieden vruchteloos solliciteerden naar een post, zo schamperde hij in zijn journaal, schiepen er een voor een Franse 'cocu'.⁷ Grand vertrok naar Amsterdam, waar hij pas eind december sloop kon gaan naar de Kaap. Van der Goes kreeg een omstandige en warme bedankbrief, nu keurig ondertekend door zijn nederige en zeer gehoorzame dienaars, Talleyrand-Périgord née Worlée.⁸ Talleyrand stond nu bij Van der Goes in het krijt.

De soevereiniteit gegijzeld

Inmiddels sprak Schimmelpenninck in augustus Napoleon voor de derde keer. Het viel hem op dat de Eerste Consul, telkens wanneer Vlissingen ter sprake kwam, onmiddellijk van onderwerp veranderde en zich dan bijvoorbeeld afvroeg of een verlenging van het verblijf der Franse troepen niet juist voordelig was. Immers, de Bataafse troepen waren nodig om in de koloniën de macht van de Britten over te nemen. Daar had Napoleon een punt. Het Staatsbewind was, vanwege het tekort aan expeditionaire troepen, zeer bezorgd dat de Britten de ingenomen koloniën vroegtijdig zouden verlaten. Dat zou een vacuüm scheppen waarin opstand van inheemsen of slaven zou kunnen gedijen. Maar de tegenwerping van Napoleon was tegelijkertijd een nauwelijks verholen hint. Het militair onvermogen van de Republiek vormde voor de Franse bondgenoot een groot risico.

Hoewel Schimmelpenninck over de zaak van de Franse toezeggingen regelmatig rapporteerde, begon het Staatsbewind, ondanks zijn uitgesproken waardering voor zijn ambassadeur, het gebrek aan voortgang Schimmelpenninck persoonlijk aan te rekenen. Eerst mocht hij niet eerder zijn jaarlijks verlof opnemen dan wanneer hij enige werkelijke vooruitgang kon rapporteren. Later koppelde het bewind inwilliging van de wens van Schimmelpenninck om te worden overgeplaatst naar Londen aan het afdoen van de zaken die beloofd waren in Amiens. Van der Goes probeerde de gemoederen te kalmeren met het voorstel dat het Staatsbewind zich rechtstreeks tot Napoleon zou richten. Dan kon het bewind zelf ervaren hoe de vork in de steel zat. Schimmelpenninck ging daarmee graag akkoord. Van der Goes suggereerde als alternatief om de ontwijkende houding van de Franse regering onder de aandacht te brengen van de andere mogendheden. Dat raadde Schimmelpenninck evenwel af als te radicaal en bedenkelijk, omdat hij de onberekenbare reactie van de Fransen vreesde. Van der Goes kreeg, hoewel hij de moeilijkheden van Schimmelpenninck begreep, de volle gram van een getergde ambassadeur over zich heen. Laat het bewind nog eens alle stukken over de afdoening doornemen, brieste hij, ‘en laat mij dan in Gods naam zeggen, wat er bij al dit nog te doen zij?’⁹ Vanwege de naam die Schimmelpenninck in de Franse hoofdstad had weten op te bouwen, dacht de Bataafse politiek dat hij ieder varkentje wel kon wassen. Men leek gewoon geen geloof te willen hechten aan zijn waarschuwingen dat er niet veel verwacht kon worden.

Intussen stelden de Fransen drie nieuwe onmogelijke eisen die alle

drie getuigden van hun onwil om de bilaterale geschilpunten op te lossen. De fortificaties langs de grens met België moesten nu met Franse garnizoenen worden belegd of worden afgebroken. De nieuwe Franse legerbevelhebber, generaal Joseph de Montrichard, moest zijn hoofdkwartier in Den Haag kunnen vestigen. Dat was opnieuw een aanslag op de Bataafse soevereiniteit. Bovendien eiste men dat de tot ambassadeur verheven Sémonville bij zijn intrede in de stad zou worden verwelkomd met hetzelfde groot ceremonieel dat vroeger toekwam aan een ambassadeur van koning Lodewijk XIV. De eerste eis vormde aanleiding tot nieuwe disputen tussen de bondgenoten. De laatste twee eisen konden later ongedaan gemaakt worden.¹⁰

Schimmelpenninck kreeg aan het eind van het jaar het hem toegezegde ambassadeurschap aan het hof van St. James. Hij verliet Parijs zonder uitzicht op concreet resultaat. Napoleon had het wellicht niet aangedurfd de door hem gerespecteerde Schimmelpenninck voor het hoofd te stoten met de ware reden van alle getalm en ontwijken. Dat werd bewaard voor zijn opvolger, de onfortuinlijke Carel de Vos van Steenwijk. Talleyrand zei hem namens de Eerste Consul 'dat de Franse troepen niet eerder het Bataafs territorium zouden verlaten dan dat aan alle delen van het tractaat van Amiens voldaan was en alle stipulaties daaruit resulterende waren vervuld'. Zonder blikken of blozen ontkende Talleyrand hoogst verwonderd dat de Franse regering Schimmelpenninck ooit enige belofte of toezegging had gedaan over het terugtrekken van Franse troepen. Sterker nog, Schimmelpenninck zou daarover nooit gesproken hebben!¹¹ De waarheid was dat de Bataafse Republiek werd gegijzeld in het conflict tussen Frankrijk en Groot-Brittannië over de in Amiens toegezegde evacuatie door de Engelsen van Malta en Egypte. Zou dit conflict escaleren tot hervatting van de oorlog, dan wilde Napoleon zijn (militaire) handen vrij hebben in de Lage Landen. In december al had de Eerste Consul deze omineuze uitspraak gedaan: 'Het is in Europa algemeen bekend, dat Italië en Holland evenzeer als Zwitserland ter beschikking staan van Frankrijk.'¹²

Terwijl Schimmelpenninck hoog en droog in Londen zat, kreeg Van der Goes in Den Haag te maken met de kater van het magere resultaat van Amiens. De multilaterale weg van de vredesconferentie van Amiens noch de weg van de bilaterale demarches daarna had immers de kroonjuwelen van het buitenlands beleid veiliggesteld. De teleurstelling bij Van der Goes was niet minder groot. Het zoeken naar een mogelijkheid om het Haags Tractaat open te breken kon helemaal opnieuw beginnen.

Hij verzuchtte: ‘Wij moeten in dit tijdperk de dagen van Tromp en De Ruyter vergeten en maar al onze vermogens inspannen om ons overgeschoten boedeltje in rust bij elkaar te houden en ons eigen landsdevies [Eendracht maakt macht] nooit vergeten. Men schijnt die eendracht thans ernstig te willen bevorderen. De Hemel neige daartoe alle harten.’¹³

Van der Goes doelde daarmee op de binnenlandse politieke onenigheid die bepaald niet bijgedragen had de Bataafse positie in de onderhandelingen over de uitvoering van Amiens te versterken. Het scheelde maar weinig of begin oktober 1802 vond er wederom een staatsgreep plaats.

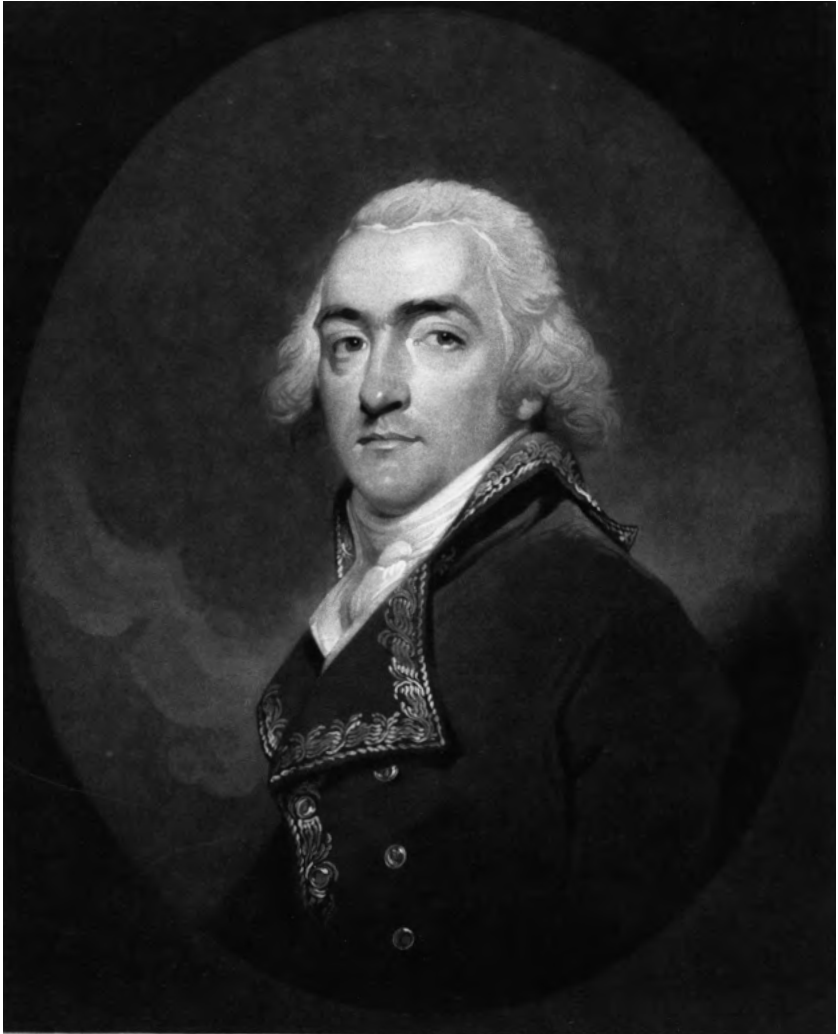
Een diner voor Daendels

De Vrede van Amiens luidde begrijpelijk een gunstige periode in voor de herleving van handel en nijverheid. Zowel Franse als Britse diplomaten noteerden een opwaartse beweging in de economie en het leven van alledag. Van der Goes constateerde begin juni tot zijn tevredenheid dat half Den Haag naar Vlaardingen was vertrokken om als vanouds ‘buisjesdag’ te vieren, het begin van het haringvangstseizoen. De Bataafse politiek onderging echter een minder positief effect. Bij alle gefoeter op het tekortschieten van het Staatsbewind en de vernederende relatie met Frankrijk kwam nu ook de nationale verzoening, die eendracht wilde zaaien maar tweedracht dreigde te oogsten. Een algemene amnestie voor Oranjegezinden opende een reservoir van bekwame bestuurders die inzetbaar waren in de departementale administraties en andere ambtelijke posities.¹⁴ ‘De Oranjevrienden solliciteren als dol. Andere tijden, andere zeden’, meldde Van der Goes aan Schimmelpenninck.¹⁵ De hausse in banenjagerij veroorzaakte veel onderlinge nijd en afgunst. De patriotten vonden dat de Oranjegezinden naar verhouding veel te veel posities kregen. Verstokte Oranjemannen zagen in het herstel van invloed de mogelijkheid terug te keren naar oude tijden en gewoonten. De onvrede hierover deed de roep om verandering van de constitutie klinken. Van der Goes zag het met ergernis aan. Het was hem zonneklaar dat ‘enige woelzieken en jaloerse mensen’ allerlei insinuaties naar Parijs stuurden in de hoop dat de Franse regering daarin het voorwendsel zou vinden om ‘ons minder loyaal te behandelen dan wij verdienen’, zo schreef hij aan Schimmelpenninck. Hij vond het verschrikkelijk dat men de onafhankelijkheid van zijn vaderland op het spel zette, dikwijls ‘uit nijd omdat men niet dit of dat ambt voor zijn zoon, broer of neef

kan bekomen'. Sinds het verschijnen van Daendels in Den Haag doken er volgens Van der Goes brieven op die, naar men zei, in Parijs geschreven waren door een persoon die het volle vertrouwen van de Eerste Consul had. Daarin zou beweerd worden dat het Staatsbewind niet te vertrouwen was en dat daarom, teneinde de alliantie niet in gevaar te brengen, maatregelen genomen moesten worden. Wie werd bedoeld met die persoon? Gaf hij met deze informatie soms Schimmelpenninck een verholen waarschuwing? Zo ja, dan was Van der Goes ongewoon ondiplomatiek in zijn conclusie: 'Ik kan krijten, wanneer ik denk dat mijn vaderland zulke lage wezens in zijn boezem voedt! Vaarwel.'¹⁶

Tezelfdertijd is uit de correspondentie tussen het meer federalistisch georiënteerde bewindslid Besier en diens democratische politieke vriend Wiselius op te maken dat met het oog op een eventueel noodzakelijke omwenteling ook de betrouwbaarheid en bruikbaarheid van Van der Goes de revue passeerden. Wiselius zag hem niet zitten. In zijn ogen was Van der Goes in 1799 al 'verkocht aan de Engelsen'. Besier daarentegen meende dat Van der Goes weliswaar bepaald niet tot de 'malcontenten' behoorde, maar dat hij wel degelijk openstond voor hervormingen zonder zich te willen inlaten met pogingen de bestaande orde omver te werpen.¹⁷ De Britse gezant Liston onderkende eveneens dit standpunt bij Van der Goes. Hij tekende uit de mond van de secretaris van staat op dat vriend en vijand het erover eens waren dat het bewind onder de geldende staatsregeling stabiliteit noch daadkracht kon tonen. Het land had een sterk eenhoofdig gezag nodig om voor eenheid te zorgen. Waarover men nog van mening verschilde was het moment waarop een verandering moest plaatsvinden. Liston was verrast van Van der Goes te horen dat Schimmelpenninck, gezant in Groot-Brittannië, tot de voorstanders van snelle actie behoorde. Van der Goes meende echter dat men verandering stap voor stap moest voorbereiden om vervolgens het juiste moment te kiezen. Wilde men een sterke man, dan voorzag Van der Goes onder de omstandigheden geen andere optie dan wellicht een broer van Napoleon.¹⁸ Deze observatie deed hij al eind september 1802, dat is vier jaar voordat Lodewijk Napoleon koning van Holland werd.

Schimmelpenninck, met verlof in Nederland, verwoordde zijn kritiek op de gang van zaken begin september in een nota aan het Staatsbewind. Dat bleef natuurlijk niet onopgemerkt. Zijn oude schoolkameraad Daendels had de stoute schoenen weer aangetrokken en zon op een plan een militaire coup te plegen. Daarbij zou Schimmelpenninck bij uitstek de redder des vaderlands moeten spelen. Er vond een cruciaal gesprek plaats tussen Daendels, zijn kompaan generaal Dumonceau en Schim-

*Herman Willem Daendels (1762-1818),
toegeschreven aan Charles Howard Hodges, 1795*

melpenninck op Het Loo. Wat daar precies werd besproken, is nooit duidelijk geworden. Maar een dag later verscheen een anoniem ‘Bulletin aan de Bataafse armée’ dat zeer opruiende taal bevatte. Een putsch met Schimmelpenninck aan het hoofd leek te worden aangekondigd. Toen het bewind zijn ambassadeur daarop aansprak, distantieerde Schimmelpenninck zich direct van dit pamflet. Er volgden enkele weken van grote spanning in Den Haag. Het Staatsbewind kon de dreigende insubordinatie van zijn generaals natuurlijk niet over zijn kant laten gaan. Het durfde echter geen rigoureuze stappen te nemen. Het loofde veertienduizend gulden uit voor de tip die zou leiden naar de auteur. Ter verzekering van zijn veiligheid werd het Hessische huurregiment Waldeck naar Den Haag gedirigeerd, terwijl het bewind tevergeefs probeerde de generaals uit te nodigen voor een informeel gesprek met zijn secretaris van staat Van der Goes om zich nader te verklaren. Daendels belegde daarentegen een bijeenkomst in de Haagse Doelen om de oppositie te organiseren, waar helaas voor hem niemand op afkwam.

De situatie werd begin oktober gered door interventie van Frankrijk. Op de hoogte gesteld van de dreigende putsch kreeg Sémonville per ijlbode van Napoleon een niets aan duidelijkheid te wensen overlatende instructie, die tegelijkertijd in Parijs ter informatie aan de Bataafse zaakgelastigde Smits werd overhandigd. De generaals moesten ontslagen en gearresteerd worden indien zij iets tegen het bewind zouden ondernemen. Napoleon wilde niet geloven dat Schimmelpenninck bij de rebellie betrokken was, maar als dat zo zou zijn dan moest ongenade zijn deel worden. ‘Het is tijd dat de revoluties ophouden en dat men rustig kan leven in Europa’, liet Napoleon weten, nadat hij twee dagen eerder had ingegrepen in de bijna-burgeroorlog in de Helvetische Republiek.¹⁹ Sémonville zocht terstond contact met Van der Goes en Schimmelpenninck. Afgesproken werd dat Van der Goes de nodige maatregelen met het Staatsbewind zou bespreken en dat Schimmelpenninck bij de generaals zou gaan bemiddelen. Er werd een compromis uitgewerkt. Het bewind zou bereid zijn de uitgelopen beloning in te trekken en verder geen navraag te doen naar het auteurschap, als Daendels en Dumonceau publiekelijk afstand zouden nemen van het bulletin. Het bewind zou gerechtvaardigde grieven van het leger in behandeling nemen, maar enkele gecompromitteerde officieren moesten verdwijnen. Na een oorverdovende stilte gedurende een vol etmaal waren Daendels en Dumonceau bereid toe te geven. Schimmelpenninck echter weigerde ten enenmale een openbaar desaveu. Toen de geëiste schriftelijke ver-

klaring van de generaals arriveerde, kregen de drie mannen een uitnodiging voor een diner bij Van der Goes, waaraan behalve leden van het Staatsbewind ook Sémonville, Liston en de Spaanse gezant aanzaten, om de goede afloop te beklinken.

Delprat noteerde in zijn dagboek dat ‘het onweer, althans voorlopig, was overgewaaid’.²⁰ Liston observeerde dat het Staatsbewind zich meer door de Franse interventie dan door het toegeven van de weerspannige generaals zeker van zijn positie voelde.²¹ Van der Goes was het met Liston eens dat de Franse inbreuk op de onafhankelijkheid een belediging was voor het Staatsbewind, maar dat het toch maar beter was de kiezen op elkaar te houden. De interventie had volgens hem het bijkomend effect dat de ‘woelzieken’ en meer in het bijzonder de stokebranden Sémonville en Marivault begrepen uit welke hoek de wind uit Parijs waaide.²²

‘Die slaafse post’

De overplaatsing van Schimmelpenninck naar Londen plaatste Van der Goes voor een complicatie. Hij verloor daarmee een vertrouwde deelgenoot in het moeizame bestieren van de Franco-Bataafse betrekkingen. Schimmelpenninck en Van der Goes begrepen elkaar omdat zij veelal dezelfde opvattingen hadden over de noodzaak van een beleid van ‘bui-gend riet’ ten opzichte van de Franse hegemonie. Het was nog de vraag of Van der Goes met de opvolger een vergelijkbare soepele samenwerking zou kunnen hebben. De vooruitzichten waren niet gunstig. Het ambassadeurschap in Parijs werd een speelbal in de controverse over de verdeling van functies tussen patriotten en Oranjegezinden. Het Staatsbewind, dat bevoegd was een keuze te maken, wilde voorkomen dat de opvolger bekendstond als te zeer uitgesproken aanhanger van een van de beide stromingen. Ook Frankrijk zou dat trouwens niet accepteren. Dat beperkte het veld van kandidaten. Een aantal van hen, ook zij die Van der Goes voorstelde, voldeed niet aan het criterium. Anderen vond hij zelf beneden de maat. Uiteindelijk koos het Staatsbewind voor Carel de Vos van Steenwijk, oud-lid van de Nationale Vergadering en federalist, maar zonder enige diplomatieke ervaring. Van der Goes had er een hard hoofd in. Al snel bleek dat de Franse regering deze vertegenwoordiger van de Bataafse bondgenoot ver beneden de waardigheid van de Franse Republiek beschouwde. Met een ineffectief opererende ambassadeur en een politiek feitelijk uitgespeeld twaalftal principalen in Den Haag zag Van der Goes zijn toekomst in ‘die slaafse post’ van secretaris

van staat somber in. Hij had geen zin in nog een omwenteling. In de loop van het jaar openbaarde zich bovendien een niet-gedefinieerde ziekte bij Françoise, zijn steun en toeverlaat. Dan was voor beiden verandering van lucht het beste.²³ Deze drie omstandigheden brachten Van der Goes ertoe zich in november op te werpen als kandidaat voor het vacante gezantschap in Berlijn.²⁴

Consternatie bij het Staatsbewind. Men kon niet zonder hem. Een deputatie, onder wie zijn volgens Delprat grootste tegenstrever Spoor, probeerde Van der Goes vruchteloos over te halen op zijn post te blijven. Delprat zou het zijn geweest die een list verzon. Hij zocht de publiciteit. Hij stuurde anoniem een artikel naar de *Gazette de Leyde*, dat werd overgenomen door *De Nieuwe Haagse Nederlandse Courant*. De anonieme auteur hechtte geloof aan het gerucht van het aftreden van Van der Goes, maar: ‘Ondertussen doet de wijze op welke deze minister de post, die hij wil afstaan waarneemt, de diensten welke hij, zonder aanneming van partij, aanhoudend aan zijn landgenoten bewijst, en het vertrouwen welk hij buiten ’s lands inboezemt, de achtenswaardige vrienden des vaderlands wensen dat hij boven alle inzichten aan de liefde van zijn land gehoor zal geven.’²⁵ Op de laatste dag van het jaar had Van der Goes nog geen besluit genomen om op zijn voornemen terug te komen, maar de truc van Delprat werkte. Van der Goes bleef, wederom, ‘en ging voort de walging die hij had van de stommititeiten, de ongerijmde woedeuitbarstingen en de duistere intriges van het Staatsbewind, dapper weg te slikken uit liefde voor de publieke zaak’.²⁶ De beproeving hield aan.

De vrede vergaan

De vreedzame co-existentie tussen Frankrijk en Engeland raakte spoedig aangetast door groeiende onmin en afnemend vertrouwen over de uitvoering van de Vrede van Amiens. De steen des aanstoots werd Malta. Frankrijk eiste de overeengekomen evacuatie van dit strategische eiland door de Britse troepen en de overdracht ervan aan de Orde van St. Jan. Engeland talmde daarmee omdat het de Orde niet in staat achtte fysieke inbreuken op de soevereiniteit van Malta te weerstaan. Het verlangde betere waarborgen voor de veiligheid van het eiland.²⁷

Het wantrouwen van Napoleon tegen de Britse bedoelingen uitte zich onder meer in de versterking van de Franse troepenmacht in de Bataafse Republiek. Belangrijke kustplaatsen moesten geleidelijk in staat van verdediging worden gebracht tegen nieuwe Britse invasieopgingen.

Tegelijkertijd verlangde Napoleon voldoende reservetroepen om meteen het land van Hannover (land van herkomst van de Britse koning) te kunnen bezetten, mocht het tot een *rupture* komen tussen beide grote mogendheden. Tegenover de Britten en de Nederlanders hield de Franse regering bij monde van Talleyrand bij hoog en bij laag vol dat zij haar troepen zou terugtrekken zodra Engeland zijn verplichtingen van Amiens volledig was nagekomen. Daarover bestond zowel in Londen als Den Haag achterdocht.²⁸ Aangezien de uitbreiding van de troepenmacht door Frankrijk werd gezien als noodzakelijk voor de verdediging van de Bataafse Republiek, werd de rekening voor het onderhoud in Den Haag neergelegd. Van der Goes zag zich voor een dubbele taak gesteld: enerzijds de verontwaardigde oppositie van het Staatsbewind zo overtuigend mogelijk te verwoorden tegenover de Franse regering, anderzijds te voorkomen dat de Franse overheersers werden geprovoceerd tot nog onheilspellender maatregelen. Zelf niet minder verontwaardigd over de Franse eigengereidheid, kwam Van der Goes tot de conclusie dat het onder de geldende omstandigheden in Europa beter was Napoleon op het punt van de legering van troepen onder uitstellende voorwaarden tegemoet te komen. Hij vond een obstinate weigering, zoals sommige leden van het Staatsbewind voorstonden, een te groot risico. In zijn ogen zou Napoleon daarin het voorwendsel vinden voor een nog veel grotere militaire opbouw, of zelfs om via agitatie en propaganda politiek in te grijpen, zoals hij in Zwitserland had gedaan.²⁹

De Franse gezant Sémonville, die al eerder aan Parijs gerapporteerd had dat het beter was de Bataafse Republiek volledig onder Franse controle te brengen door de onafhankelijkheid te reduceren tot die van een 'gemeentebestuur',³⁰ was met het Haags Tractaat in de hand niet onder de indruk van het gewenste uitstel, dat hij als uitvlucht beschouwde. Hij vond dat het Staatsbewind maar meer moest bezuinigen op andere uitgaven. Als bondgenoot van Frankrijk hoefde de Republiek niet meer te vrezen voor een aanval van de landzijde. Als het bewind zich Duitse huurtroepen kon veroorloven, kon men ook Franse troepen betalen. Het leger kon worden afgeschafte en een grote marine was ook niet meer nodig, evenmin als onderhoud van de fortificaties in het zuiden.³¹ Juist dat laatste punt maakte dat de Britse gezant Liston dreigde met vertrek uit Den Haag als de Fransen niet meer respect zouden tonen voor de Bataafse onafhankelijkheid. Van der Goes argumenteerde tegenover Sémonville dat de bepalingen over Malta in het verdrag van Amiens niet op de Bataafse Republiek sloegen. Engeland kon volgens hem in een openlijke bezetting van de Republiek een plausibel voorwendsel vinden om niet

te vertrekken uit sommige Nederlandse koloniale bezittingen. Die reacties werkten. Sémonville kreeg uit Parijs opdracht coulerance te tonen als het Staatsbewind de betaling van de kosten aanvaardde. Volgens Van der Goes was het nu verstandiger een relatief beperkte last te aanvaarden dan aan te sturen op een politieke breuk. Hij kreeg het Staatsbewind met moeite zover dat het Franse garnizoenen in barrièresteden als Breda en Bergen op Zoom accepteerde. Van der Goes maakte er tegenover de Britse gezant Liston geen geheim van dat toepassing van de term onafhankelijkheid op de Bataafse Republiek een ‘mockery’ was.³²

Hoewel de verstandhouding tussen Frankrijk en Engeland verder verslechterde, zag Van der Goes begin maart 1803 de oorlogskansen nog niet toenemen. Volgens hem kon Engeland met een nieuwe oorlog niet veel winnen, terwijl Frankrijk onvoldoende oorlogsschepen had om een invasie van Engeland te wagen. Een nieuwe oorlog zou in de ogen van Van der Goes voor de Republiek onherroepelijk een nationaal bankroet tot gevolg hebben. Alleen neutraliteit kon het land buiten een nieuwe oorlog houden. Hij ging het andermaal proberen en koos twee middelen. Als beoogde garantiemacht van Malta was Rusland wellicht ook bereid te interveniëren ten gunste van neutraalverklaring van de Republiek. En dit keer moest over dit onderwerp de Eerste Consul zelf benaderd worden, ofwel rechtstreeks ofwel via het Franse netwerk van Schimmelpenninck in Londen, want het was inmiddels duidelijk dat ambassadeur De Vos van Steenwijk in Parijs slecht geïnformeerd was en geen persoonlijke invloed had.

Op 8 maart 1803 kondigde koning George III nogal onverwacht in het Britse parlement aan dat aanzienlijke militaire voorbereidselen in Franse en Hollandse havens Groot-Brittannië helaas noodzaakten overeenkomstige voorzorgsmaatregelen te nemen. Terwijl Van der Goes nog bezig was Schimmelpenninck te schrijven hoe een mogelijke ruptuur een nieuw initiatief tot neutraalverklaring urgent maakte, diende Sémonville zich in grote haast aan op de Kneuterdijk. Napoleon was furieus. Frankrijk liet zich niet intimideren. Sémonville had uit Parijs instructie gekregen aan te kondigen dat onmiddellijk vijftienduizend man extra troepen in de Bataafse Republiek werden gelegerd. Deze manschappen waren bedoeld om de Republiek te beschermen, om middelen in gereedheid te brengen om Hannover te bezetten en om in de Republiek alles te verzamelen wat nodig was voor een aanval op Engeland, als dat land de Vrede van Amiens geen gestand deed.³³ De schok was zo groot dat Van der Goes Sémonville vroeg akkoord te gaan met een stilteperiode van

vierentwintig uur om het Staatsbewind in staat te stellen zich voor te bereiden op een reactie.³⁴ Hij vreesde voor de gevolgen voor de kredietwaardigheid van de Republiek, voor het lot van de vele retourschepen die, rijk beladen, de Engelse kusten nog moesten passeren en voor de toestand in de koloniën waaruit nog geen bevestiging was ontvangen van het herstel van het Nederlands gezag. Sémonville was bereid een smeekschrift van het Staatsbewind aan de Eerste Consul te steunen om de aanmars van de troepen op te schorten totdat er sprake was van daadwerkelijke vijandige actie. Tot opluchting van Van der Goes bleek de Franse regering gevoelig voor de argumenten die hij had aangevoerd. Op 22 maart ontving hij bericht dat de orders voor de troepenverplaatsing waren ingetrokken, met uitzondering van een in stilte te sturen bataljon naar Vlissingen.³⁵

Eind maart stelde hoofdambtenaar Johan Abraham Tinne een nieuw memorandum op over de voordelen van Bataafse neutraliteit. Dit keer was het stuk bedoeld om De Vos van Steenwijk in Parijs en Schimmelpenninck in Londen munitie te geven om de Franse en Engelse pers te bewerken. Of het memo ooit gebruikt is en of Van der Goes het met de motivering eens was, valt moeilijk na te gaan. Uit rapportage van de Britse gezant Liston blijkt hoe Van der Goes de gezochte neutraliteit omstreeks die tijd beschreef. Door herstel van de handel zou de Republiek in staat zijn aan bondgenoten assistentie te verlenen in de vorm van geldleningen en goederen. Indien de oorlog zou worden hervat, zo betoogde hij overigens bij die gelegenheid tegenover Liston, was hij ervan overtuigd dat de Republiek zou worden ingelijfd. Het ontging hem niet dat inlijving Engeland alle kansen bood de Nederlandse koloniën definitief in bezit te nemen.³⁶

In de argumentatie van het conceptmemorandum werd veel nadruk gelegd op de voordelen voor Frankrijk, terwijl aan Groot-Brittannië slechts negatieve bedoelingen werden toegeschreven zonder in te gaan op zijn mogelijke voordelen van Bataafse neutraliteit. Van een juridische onderbouwing was nauwelijks sprake. De notitie hield vooral militaire en economische argumenten in, die maakten dat Frankrijk er alle belang bij had tenminste het offensieve karakter van het Haags Tractaat op te heffen. Een louter defensief verbond sloot neutraliteit niet uit. Volgens de notitie was Groot-Brittannië er in de grond op uit om de herleving van Nederland als handelsnatie, en dus concurrent, te voorkomen. Neutraliteit zou verhinderen dat Groot-Brittannië zich kon vergrijpen aan de Hollandse zeehandel of de koloniën. Bovendien zou daarmee de

noordflank van het Franse Rijk worden gedekt tegen een Britse invasie. Het bezit van België was een garantie voor Frankrijk te kunnen ingrijpen, mochten de zaken een verkeerde loop nemen. Frankrijk kon slechts voordeel hebben van de opbloei van de zeehandel. Erkend werd dat de transitohandel een inbreuk op de tegen Engelse invoer gerichte continentale blokkade kon vormen. De Franse douane had evenwel voldoende mogelijkheid aan de grenzen van de Bataafse Republiek controles uit te oefenen. Of Groot-Brittannië nu wel of niet de Bataafse neutraliteit aanvaardde, in beide gevallen kon het bewind tenminste aan de natie en aan Europa zijn goede intenties tonen, aldus de notitie. Over de mogelijkheid van een negatieve reactie van Frankrijk repte zij niet.³⁷

Al of niet met de notitie in de hand probeerde Van der Goes onverdroten andermaal de bemiddeling van de grote mogendheden, Rusland en Pruisen, in te roepen voor de neutraalverklaring van de Bataafse Republiek. De reacties waren opnieuw sympathiek, maar onverbindend. Lord Hawkesbury zei tegen Schimmelpenninck dat Groot-Brittannië geenszins van plan was de Bataafse Republiek in een eventuele oorlogsverklaring op te nemen en het grondgebied te zullen respecteren, mits Frankrijk dit niet zou gebruiken voor vijandige operaties. Met de bemiddeling van die landen in het ongewisse, koesterde Van der Goes ook weinig hoop op bruikbare reacties van Napoleon.³⁸ Schimmelpenninck probeerde via de Franse ambassadeur in Londen, generaal Antoine-François Andreossi, en Joseph Bonaparte in Parijs toegang tot de Eerste Consul te krijgen om de neutraliteit opnieuw aan de orde te stellen, maar zonder resultaat. Van der Goes organiseerde met het bewindslid Bicker eind maart een speciale missie van de Amsterdamse koopman en patriot Julius Pontoi naar de Franse hoofdstad. Deze kreeg een drievoudige opdracht mee: uitvinden hoe de Franse regering werkelijk over de houding van het Bataafs gouvernement dacht (gegeven de aanhoudende beschuldigingen van anglomanie), polsen naar betere handelsvoorwaarden en sonderen of Napoleon bereid was over neutraliteit te praten en zo ja, onder welke voorwaarden. Pontoi keerde half april onverrichter zake terug. Napoleon wilde de Amsterdammer niet ontvangen.³⁹

Terwijl de oorlogswolken zich verder samenvakten, illustreerde de wijze waarop de Franse generaals in de Republiek naar eigen goeddunken optraden, overduidelijk dat het land werd behandeld als een departement van Frankrijk. Het beledigde Staatsbewind werd steeds onwilliger de Franse troepen te betalen. Het droeg Van der Goes telkens op beklag te doen over het gedrag van de generaals. De arme De Vos van Steenwijk

in Parijs was dikwijls de onwelkome boodschapper van deze protesten bij de Franse regering. Half april was er crisisberaad ten huize van Van der Goes op de Kneuterdijk tussen Sémonville en enkele leden van het Staatsbewind. Talleyrand eiste een schriftelijke toezegging de troepen te zullen betalen. Het Staatsbewind weigerde halsstarrig.

Sémonville schetste in zijn rapporten aan Parijs op zijn manier een somber beeld over wat Napoleon van de Bataafse Republiek kon verwachten in geval van een nieuwe oorlog. Obstructie en onwil. Op het Bataafse leger kon men nog wel rekenen, maar de vloot was onbetrouwbaar. Het Staatsbewind zou zich niet willen laten behandelen als een lokale autoriteit. Om de Republiek werkelijk dienstbaar te maken aan het heil van Frankrijk, zou Napoleon rigoureuze maatregelen tegen het bewind moeten nemen. Hij waarschuwde echter niet te gauw over te gaan tot volledige onderwerping van Nederland, want dat zou kunnen leiden tot een enorme emigratie die aan Frankrijk de laatste hulpbronnen die het nog kon verwachten zou ontnemen.⁴⁰

Van der Goes was somber, wat tot uiting kwam in zijn brief aan Schimmelpenninck van 12 april: ‘Heeft de oorlog plaats, dan zal het tenminste mijn taak niet meer zijn om bezorgenissen ten beste van het land te hebben, want ik durf U vrij stellig te verzekeren, dat het Staatsbewind in dat geval wordt afgedankt of gesuspendeerd en geremplaceerd door een Franse proconsul of prefect van wie alle hoge orders emaneren zullen en dan oordeelt, mijn lieve vriend, wat er van het vaderland worden zal! Ik ben enige tijd in grote agitatie geweest doch de kalmte in mijn geest heeft thans de overhand weer genomen.’⁴¹

De kwestie beheerste de Franco-Bataafse betrekkingen volledig toen een maand later de rupture een feit werd. Schimmelpenninck deed nog een emotioneel beroep op de interventie van Van der Goes om alle verdeeldheid binnen het bewind over de relatie met Frankrijk te doen ophouden op dit ‘ure des gevaars’ voor de politieke existentie van de Republiek: ‘ik weet maar al te zeer dat die politieke existentie op dit moment louter schijn is. Maar door de omstandigheden gesuspendeerd of geheel en onherstelbaar vernietigd is nog niet hetzelfde’.⁴² Van der Goes antwoordde alles wat in zijn vermogen lag te willen aanwenden voor eenheid en saamhorigheid, maar dat het zeer moeilijk zou zijn. Hij signaleerde dat het juist de patriottisch gezinden waren die zich halsstarrig opstelden:

de oude regenten zijn meestendeels de schikkelijksten en de kordaatste, dit kan ik U in vertrouwen doch met de grootste oprecht-

heid verzekeren. Vele van de nieuwen spreken altoos van fermeiteit, independentie en pousseren die toon dikwijls roekeloos en zeer onaangenaam voor degenen die niet van opinie zijn om het huis door de glazen te smijten en begrijpen dat om een politieke existentie te behouden men op tijd moet weten te geven en te nemen. Men is dikwijls getenteerd om te geloven dat die schone raisonnemen ten een adder in zich voeden. Dit moet veranderen en wil men de boedel bij elkaar houden moet een redelijke inschikkelijkheid niet voor laagheid of vuil eigenbaat worden uitgekreten.⁴³

Vier dagen later schreef Schimmelpenninck uit Londen: ‘de kogel is door de kerk! Er komt oorlog. Beproef alles om onze neutraliteit te obtineren!!’ en een paar dagen daarna: ‘Houd moed. Ik zie nog licht. Pruisen heeft stellig order gegeven om haar mediatie aan te bieden. Laat men op Petersburg blijven werken. Engeland is gedeceideerd om ons onafhankelijk te maken. Eerder zal ook deze oorlog niet eindigen. Dit is uitgemakt!’⁴⁴ Op die Engelse vastbeslotenheid ging Schimmelpenninck helaas niet verder in. Zag hij in Engeland nu ook het ‘plechtanker’ van de oude Van de Spiegel? Uit zijn opmerkingen blijkt in ieder geval wel dat Schimmelpenninck de pogingen van Van der Goes om het land neutraal te doen verklaren nadrukkelijk steunde.

Zowel Frankrijk als Engeland stelde zich de eerste tijd terughoudend op. Er heerste een soort *phoney war*. Men maakte van deze gelegenheid gebruik om een nu meer formele missie naar Napoleon te sturen om te trachten hem persoonlijk te overtuigen van het nut van een neutrale Bataafse Republiek. Deze delegatie bestond uit de orangist Willem Six, het lid van de Nationale Rekenkamer Gerrit Jan Jacobson en de genieofficier en latere waterstaatkundige Jan Blanken. De laatste op suggestie van Sémonville, omdat Napoleon gevoelig was voor het oordeel van militairen. Op 15 juni ontving de Eerste Consul de delegatie, maar tot een echte dialoog kwam het niet. Met een bijna Engels understatement verklaarde hij: ‘J’ai été un peu fâché de l’espèce de tergiversation de votre gouvernement dans les derniers momens.’ Napoleon eiste zonder discussie omvangrijke oorlogsverplichtingen van het bewind. Bij weigering zat er niets anders op om de Republiek tot Frans departement te maken.⁴⁵ Het Staatsbewind koos eieren voor zijn geld en machtigde de delegatie om over een conventie van militaire bijstand te onderhandelen. Deze kwam op 25 juni tot stand. Schama noemt het een exemplarische combinatie van genadeloosheid en impotentie.⁴⁶

‘Als een satelliet van een planeet’

Meteen daarna bezoekt Napoleon de Nederlanden. Begin juli kwam hij – zonder voorbericht aan het Staatsbewind – aan in Zeeland, waar hij Middelburg en Vlissingen bezoekt. Aldaar inspecteerde hij op het marine-etablisement met groot ongeduld en ongenoegen de werkzaamheden, die hij volstrekt beneden peil vond. Daarna reisde hij naar Brussel. Geconfronteerd met aanhoudende financiële tekorten zag het Staatsbewind hierin een uitgelezen kans een beleefdheidsbezoek te combineren met een ultieme, persoonlijke poging om Napoleon voor een neutrale opstelling van de Republiek in de oorlog te winnen. Van der Goes kreeg tot taak de bewindsleden Bicker en Brantsen naar Brussel te begeleiden. Sémonville beschreef Brantsen als een vertegenwoordiger van de Oranjepartij, Bicker als de chef van de antiorangistische staatsgezinde partij van 1787 en Van der Goes als ‘een van die vooraanstaande persoonlijkheden die zich op gematigde wijze aan de omstandigheden hebben aangepast’. De gezant achtte hun persoonlijke invloed groot genoeg om de publieke opinie zonder al te veel moeilijkheden te doen aansluiten bij eventuele plannen van de Eerste Consul ten aanzien van de Bataafse Republiek.⁴⁷

De delegatie vertrok uit Den Haag op 30 juni en moest zich in Brussel met voornamelijk ceremoniële bezoeken bezighouden, totdat Napoleon daar op 21 juli verscheen. De Eerste Consul en zijn echtgenote namen hun intrek in het gebouw van de departementale prefectuur, waar de omgeving spoedig de ambiance van een paleis aannam. Tot die tijd had de Bataafse deputatie op twee jachten, waarop het zeer warm was, in de haven van Brussel verbleven totdat logeerruimte ter beschikking werd gesteld in Hotel Saligot op de Montagne du Parc. Op 22 juli nodigde Talleyrand de delegatie uit voor een werkdiner. De minister was zeer zakelijk, hij wilde weten wat voor vlees hij in de kuip had. De volgende dag gunde Napoleon de Bataafse heren een audiëntie van bijna een uur. Bicker heeft zijn eerste aanblik van Napoleon beschreven: ‘De Consul is niet groot, mager, bruinachtig van vel, donkerbruin haar, ongekapt, een mooi profiel, rustige statige houding. Hij droeg een groenachtig bruin zijden kleed, zwaar in het goud met eikenbladen en eikels geborduurd.’⁴⁸ Talleyrand stond aan zijn rechterzijde. Bicker vond de conversatie niet stijf, Napoleon stoorde zich niet aan tegenspraak of onderbrekingen. Uit de verslagen van zowel Bicker als Van der Goes blijkt dat de delegatie de gelegenheid kreeg commentaar te leveren op de opvattingen die Napoleon over de situatie in de Bataafse Republiek te berde bracht. De

Eerste Consul ergerde zich aan de onwil of traagheid van de politieke besluitvorming in de Republiek. Volgens Van der Goes moest Napoleon die vooral toeschrijven aan de Hollandse gewoonte om over alles eerst uitgebreid te delibereren. Napoleon beschouwde met name de patriotische bewindsleden Spoor en Besier als hinderlijke dwarsliggers. Van der Goes maande de Eerste Consul wat meer consideratie te hebben met de moeilijke positie waarin het Bataafs bewind zich bevond. Het gesprek ging ook over de inactiviteit op de marinewerf van Vlissingen en het onttrekken van het eskader van viceadmiraal Pieter Hartsinck aan de inzet voor de invasie van Engeland (de schepen waren jammer genoeg voor Napoleon al naar Indië vertrokken om aldaar het Nederlands gezag kracht bij te zetten). Over de nijpende financiën van het Staatsbewind praatte Napoleon gemakkelijk heen. De Republiek kon bezuinigen door haar leger af te schaffen, want Frankrijk zorgde immers voor bescherming. Wel toonde hij aandacht voor de toenemende problemen met de uitvoer van boter, kaas, gezouten vlees en jenever. Napoleon sprak lovend over Schimmelpenninck. ‘Waar is hij eigenlijk?’, vroeg hij aan Talleyrand. De Bataafse ambassadeur bleek door Napoleon naar Brussel te zijn ontboden. ‘Hij komt vanavond,’ zei de minister met een buiging. Voordat het onderhoud eindigde, vergat Napoleon niet om hoorbaar aan Talleyrand de namen van de Bataafse heren te vragen.

De belangrijkste boodschap van Napoleon ging over de existentie van de Republiek. Een boodschap die voor de delegatie niet zozeer onverwacht, maar wel hard aankwam door de gebezigde beeldspraak. Napoleon betoogde dat de Bataafse Republiek het lot van Frankrijk in goede en kwade dagen moest delen. Hij wenste weliswaar haar onafhankelijkheid, maar die definieerde hij als ‘civiele, mercantiele en municipale independentie’. Politieke onafhankelijkheid kwam niet meer te pas zolang hij meester was van België. ‘Uw lot’ is te nauw verbonden met dat van Frankrijk ‘comme un satellite l’est à sa planète’. Over neutraalverklaring werd niet eens gesproken.⁴⁹

De volgende dag, zondag, was er ’s avonds een nieuwe ontmoeting met Napoleon in het appartement van Madame Josephine Bonaparte, in een wat meer informele sfeer, dat wil zeggen: in aanwezigheid van Talleyrand, Sémonville, en een zwijgende menigte generaals en hovelingen in groot tenue en twee ‘dames du palais’. De ontmoeting duurde bijna twee uur, waarin Napoleon zijn gedrag tegenover Engeland rechtvaardigde. Van Schimmelpenninck, die er nu ook bij was, wilde hij in een tête-à-tête alles weten over de sfeer en situatie in Londen. De Eerste Consul was de intelligentie, gecombineerd met rondborstigheid

en gevoel voor theater, van de Hollander gaan waarderen.⁵⁰ Hij zag in de ambassadeur een bruikbare figuur. Tekenend is ook Napoleons opmerking tegenover Schimmelpenninck dat hij eigenlijk ‘te deugdzaam was voor de eeuw waarin zij leefden’, iets wat volgens Schama ook kon gelden voor bestuurders als Van der Goes.⁵¹ Ook de dag daarop, toen de delegatie was uitgenodigd voor het diner en Napoleon met het drietal over allerlei onderwerpen sprak, was er geen kans de Bataafse neutraliteit te bepleiten.

Bij de afscheidsaudiëntie, op 29 juli, ging het Napoleon vooral om de uitvoering van de recente conventie over de militaire bijstand. Napoleon eiste Vlissingen voor zich op om er een vesting van te maken.⁵² Onderhandelen over een handelsverdrag mocht, als de Republiek dat per se nodig achtte, maar dan alleen door een man als Schimmelpenninck (die begin november 1803 terugkeerde op zijn oude post). Ten slotte wenste Napoleon nu spoedig een hoge zeeofficier als verbindingsman voor de uitvoering van de conventie aan zijn zijde te zien (dit werd Carel Hendrik Ver Huell). Nadat de delegatie nogmaals de stelligste verzekering had gegeven dat de Bataafse Republiek naast Frankrijk stond, sprak de Eerste Consul droogjes: ‘Je serai charmé de vous voir confirmer par vos actions les assurances que vous me donnez.’⁵³ Geen woorden meer, maar daden. De Republiek kon zich niet aan de oorlog onttrekken. Neutraliteit als doelstelling was definitief onhaalbaar geworden. Erger nog, de vroom beleden principes van Lunéville gooiden Frankrijk overboord.⁵⁴

Gesloten blinden

De grootste beproeving van dat jaar trof Van der Goes persoonlijk. Op 15 december stierf zijn vrouw Geertruida Francisca de Eerens. Françoise, zoals hij haar noemde, werd 51 jaar oud. In de loop van 1802 kreeg zij een onbekende ziekte. In een brief aan Schimmelpenninck van 25 januari 1803 verontschuldigde Van der Goes zijn vrouw, die Catharina Schimmelpenninck niet zelf kon bedanken voor een toegezonden ‘robe’, omdat Françoise ‘zich alsnog buiten staat bevindt om met haar geparalyseerde hand een letter op papier te brengen’. In april schreef Van der Goes: ‘mijn goede vrouw is en blijft ellendig zwak’.⁵⁵ Tijdens het bezoek aan Brussel hield Bosscha in zijn ambtelijke correspondentie Van der Goes op de hoogte van de omstandigheden van Françoise die erg naar zijn thuiskomst verlangde. Eind juli ging het kennelijk zoveel beter dat zij haar man achternagereisd is. In Brussel nam zij meteen de honneurs

waar door de deputatie te vertegenwoordigen in de St. Goedele-kathedraal toen Napoleon plots besloot daar de mis bij te wonen. De heren waren op dat moment in conferentie met een Zeeuwse afvaardiging over de kwestie Vlissingen.⁵⁶

In de herfst verslechterde haar gezondheid echter verder en op 1 december deed Van der Goes zijn correspondentie af aan het ziekbed van zijn vrouw: 'Ik schrijf deze brief voor het bed van mijn beminde vrouw wier gezondheid sedert enige dagen merkkelijk verminderd is en die thans geweldig lijdt, eensdeels aan oppressie op de borst en anderdeels aan een onbeschrijfelijke jeuk over het gehele lichaam hetgeen voor haar en voor degenen die haar oppassen zeer penibel is. De goede God kan alles redden dan zo die redding niet spoedig komt, vrees ik dat de krachten haar zullen verlaten. In twee maal vierentwintig uur heeft de goede vrouw geen rust kunnen krijgen. Ik ben zeer mismoedig.' Op 13 december werd de situatie kritiek. Françoise leed onophoudelijk veel pijn, maar haar geest was opvallend helder.⁵⁷

Twee dagen later was Dominique Eerens, militair en de latere gouverneur-generaal van Nederlands-Indië, toevallig op doortocht in Den Haag. Hij besloot als verrassing bij zijn tante Frans en tweede moeder langs te gaan. Tot zijn schrik zag hij dat de blinden van het huis op de Kneuterdijk gesloten waren. Huisknecht Pieter Steinmetzer deed open en vertelde in tranen dat tante Frans drie kwartier eerder gestorven was.⁵⁸

Over haar huwelijk met Van der Goes zijn vrijwel geen wetenswaardigheden te vinden. Correspondentie tussen beide echtelieden is voor zover kon worden nagegaan niet bewaard gebleven. Behalve hun dochter Marianne, die in 1795 in Madrid gestorven was, heeft het echtpaar geen kinderen gekregen. Uit brieven van bijvoorbeeld George Hahn en Schimmelpenninck is af te leiden dat Françoise een sterke en betrokken vrouw was van wie Van der Goes veel steun kreeg, zowel emotioneel als rationeel. Zij was openhartig over haar katholieke geloof. Evenals haar 'Martin' zoals zij Van der Goes noemde, hield zij van het theater. Uit de affectieve correspondentie met de jonge Anthony van Dedem, die haar zeer wist te vleien, is duidelijk dat Françoise een groot liefhebster was van Italiaanse siervoorwerpen, zoals 'plateaus', en porseleinen figuren en groepen. Van Dedem kocht die regelmatig voor haar als cadeau tijdens zijn reizen naar Italië.⁵⁹ Ongetwijfeld zal Françoise die voorwerpen onder meer hebben gebruikt ter versiering van haar eettafel op de Kneuterdijk, waar zij een bewonderde gastvrouw was voor een brede

gastenkring. Een van de weinige tastbare herinneringen aan haar is een receptenboekje ‘tot smullen uitgedagd’. Daarin had Françoise lekkernijen beschreven als duivenpastei, kreeftenmoes, cider van kweeper en ‘podding’. Veel puddingrecepten. En steeds de raad om met regenwater te koken.⁶⁰

Voor Van der Goes was het verlies van Françoise de Eerens een enorme slag. Op kerstavond vroeg hij, eenzaam in het grote huis, in een emotionele brief een vriendendienst aan Schimmelpenninck: of hij een gegraveerd portret van zijn overleden vrouw kon laten maken door de beste graveur van Parijs, Auguste de St. Aubin. Het kon hem niet schelen hoeveel dat zou gaan kosten. Een week later schreef hij aan Schimmelpenninck een bedankbrief voor diens condoleances: ‘Van mij afgenomen te zien het voorwerp dat ik 33 jaren bemind heb en waarmede ik 17 jaren in het innigst vertrouwen en de warmste liefde heb geleefd zonder die gevoelens een ogenblik te verzakten. Hoe is het mogelijk die herinnering te verwijderen, daar mijn ziel van eerste jeugd af nodig gehad heeft een voorwerp om te beminnen en mijn gevoeligheid te openen. Mijn verlies is groter dan iemand zich verbeelden kan.’⁶¹

De omslag [1804]

Het nieuwe jaar begon meteen al in mineur. Het Wetgevend Lichaam weigerde de begroting voor 1804 goed te keuren. Er werd een tekort van maar liefst veertig miljoen gulden verwacht. De situatie van de staatsfinanciën nam wanhopige vormen aan. Van der Goes moest andermaal Schimmelpenninck op pad sturen om namens het Staatsbewind de Eerste Consul te overtuigen van 'de volstreckte onmogelijkheid voor deze Republiek om langer te volharden in de bekostiging van zo drukkende en 's lands financiën totaal abimerende oorlogsoperaties' waartoe de Republiek zich het vorig jaar had moeten verbinden.¹ De ambassadeur repliceerde dat na zijn herhaald beklag over de financiële eisen nieuwe reclames geen enkel effect zouden sorteren. De enige mogelijkheid die overbleef was een rechtstreeks beroep van het Staatsbewind op Napoleon. Daarmee zou het ongetwijfeld zijn twaalfkoppige hoofd in de strop van politieke zelfmoord steken. De Eerste Consul zou, zoals Schimmelpenninck aan Van der Goes persoonlijk schreef, een dergelijke 'smeebede' beschouwen als 'voortkomende uit een geest van anglomanie, van resistentie van zijn vues, van trouweloosheid in het nakomen van verbintenissen. Misschien wel als uitwerksel van een heimelijk doel om buiten de oorlog te geraken, om een neutraliteit te kunnen negotiëren en meer van dergelijke imputaties.' De ambassadeur achtte de mogelijkheid van ingrijpen door Napoleon in de binnenlandse aangelegenheden van de Republiek dan reëel.²

De voorbode daarvan nam de persoon aan van een nieuwe Franse opperbevelhebber in de Bataafse Republiek, Auguste de Marmont. Deze generaal matigde zich nog meer dan zijn voorgangers grove inbreuken op de waardigheid van de Republiek aan en toonde, niet alleen plaatsvervangend, de Franse minachting voor het Staatsbewind. Marmont had, als wapenbroeder van Napoleon in Egypte (en latere afvallige),

diens oor zonder tussenkomst van de ministers Talleyrand en Berthier of Sémonville. De generaal speelde ambassadeur Sémonville allengs geheel weg. Marmont liet zijn eigen oor gewillig hangen naar de in-fluisteringen van vertegenwoordigers van de oppositie in de Republiek, zeg maar de linkse patriotten, maar ook van katholieken die zich in het landsbestuur achtergesteld voelden. Deze informanten waren uit op een nieuwe staatsvorming. Zij hoopten dat een echte democratisering van het bewind zou leiden tot meer zelfverzekerd en slagvaardig optreden in de moeilijkheden waarin de Republiek verkeerde.

Buigend riet

Van der Goes zag het met lede ogen aan. Het jaar 1804 werd voor hem een omslagpunt. Nu zijn 'queeste' naar neutraliteit op niets was uitgelopen, richtte hij zijn aandacht geheel op het naakte voortbestaan van de staat. Daarvoor was prioriteit tijd te winnen door in ieder geval de 'inwendige onafhankelijkheid', zoals Schimmelpenninck het noemde, zo lang mogelijk te handhaven. De onvrede over het bewind ontging hem uiteraard niet. Van der Goes schetste al in februari aan Schimmelpenninck de sombere ontwikkelingen: 'ik ben van differente zijden geïnformeerd, dat er woelingen plaats hebben onder de warme misnoegden. De Amsterdammers zouden hunne conciliabules hebben bij de Franse commissaris [in Amsterdam] Gohier, en de Hagenaaers bij de heer Hahn. Ook is de Franse ambassadeur mij gister komen informeren, dat enige van dat soort misnoegden, zonder personen te noemen, bij hem geweest waren en hem onder de grootste vleitaal voor de Eerste Consul hadden te kennen gegeven, dat de principes verguisd werden en de vrijheid te veel beperkt [Sémonville beweerde dat hij deze heren onverrichter zake had heengezonden]. Dat het schip van de staat, getuigd zoals het thans is, lang zal zeilen, geloof ik nooit, en hoezeer ik anti-presidents ben geweest, zie ik allengs dat nood daartoe zal dwingen.'³ En een paar dagen later voegde hij daaraan toe: 'Ons gouvernement is gans niet bemind bij onze natie, en wat men daarvan moge zeggen, daar is geen vertrouwen onder de leden.'⁴

Van der Goes kwam tot het besef dat het twaalfkoppige Staatsbewind een mislukking was. In plaats van verzoening, eendracht en regeerkracht, zaaide het door zijn eigen interne verdeeldheid tweedracht en jaloezie tussen de 'partijenschappen'. De politiek raakte verlamd. Door de heterogene samenstelling van het bewind had hij voortdurend te

maken met besluiteloosheid of broze compromissen, met name in de betrekkingen met Frankrijk. Tegenover het Staatsbewind had Van der Goes weliswaar dezelfde afhankelijke positie als Talleyrand tegenover Napoleon, maar het tevredenstellen van twaalf meesters werd de secretaris van staat vaker te veel. Bovendien beschikte hij niet over het ‘speelse’ en vindingrijke karakter van zijn Franse tegenvoeter.

De heterogeniteit binnen het Staatsbewind uitte zich vooral in de tegenstelling tussen patriottische regenten en de meer principieel republikeinse patriotten. De Wit beschouwde de tweedracht als onderdeel van de strijd tussen ‘aristocratie’ en ‘democratie’.⁵ Tot de eerste factie behoorden mensen als Bicker, Brantsen en Van Haersolte. Tot de tweede Besier, Bijleveld en Spoors. Beide facties waren Frans-kritisch, maar de eerste gedoogde de lucratieve smokkelhandel met Engeland (vandaar de beschuldiging van ‘anglomanie’) en probeerde door schikken en plooiën de Franse overheersers zo veel en zo lang mogelijk op afstand te houden. De tweede factie was militanter. Zij voerde handhaving van het recht op onafhankelijkheid hoog in haar vaandel en rekende op steun van Napoleon voor hun ware republicanisme. Beide facties leden aan zelfbedrog. Van der Goes schaarde zich instinctief bij de eerste groep. Zijn voorkeur voor gematigde politiek en wellicht toch ook zijn afkomst speelden hierbij een rol. Belangrijker lijkt zijn jarenlange ervaring met de haalbaarheid der dingen – het verschil tussen gelijk hebben en gelijk krijgen – en zijn nu ultieme beleidsdoel: het zo veel mogelijk bewaren van zelfstandigheid, hopende op betere tijden. In de ogen van Van der Goes zouden de niet zelden confronterende en soms onbesuisde opvattingen van de republikeinse patriotten eerder contraproductief werken. In de relatie met Frankrijk was Hollandse directheid dikwijls niet het meest succesvolle diplomatieke instrument.

Een politiek van schikken en plooiën, van ‘buigend riet’, was in het napoleontische tijdperk zeker niet exceptioneel, afkeurenswaardig of immoreel. Alle door Frankrijk overheerste landen in West-Europa hanteerden deze methode. En zelfs grote mogendheden als Oostenrijk en Pruisen ontkwamen niet aan dit soort beleid dat in meer recente tijden de ominieuze betiteling van *appeasement* kreeg.⁶ Onder de penibele financiële omstandigheden was de Bataafse Republiek wel bereid naar vermogen een bijdrage te leveren aan de gezamenlijke strijd tegen Engeland. Dit dicteerde een beleid van toegeven aan de Franse eisen in die mate dat de Franse autoriteiten net niet té ontevreden zouden zijn.⁷ Vertraging was in de praktijk daarbij het meest aangewezen instrument van verzet. Van der Goes moest daarbij wel steeds de Franse klachten

zien te ontcrachten. Tegelijkertijd moest hij in de gaten houden of de getoonde toegeeflijkheid aan de Franse eisen niet ontaardde in verdere afkalving van de soevereiniteit van de Republiek.

De verdeeldheid binnen het Staatsbewind kwam in de loop van 1804 pijnlijk naar buiten. Eerst door een ruzie over de politieke gezindheid van nieuw te benoemen leden van de Raad der Aziatische Koloniën. Vervolgens door de blamage van het weigeren door het Wetgevend Lichaam van de ratificatie van een vereffeningsverdrag met de Prins van Oranje – en de interventie van Napoleon daarbij. Ten slotte tegen het einde van het jaar door het gebrek aan coördinatie rond het verbod voor Bataafse beampten en militairen om bevelen aan te nemen van de Franse autoriteiten (Marmont!) ter bestrijding van de smokkelhandel. In deze drie kwesties stonden de facties van regenten en democraten tegenover elkaar. In beide laatste gevallen was er zeker sprake van zelfbedrog inzake de soevereiniteit die het bewind nog meende te kunnen uitoefenen. Voor Napoleon vormden deze incidenten het bewijs van de trouweloosheid van de Bataafse bondgenoot. Zij waren ook de directe aanleiding tot verandering van het staatsbestel van de Republiek en de verheffing van Schimmelpenninck tot raadpensionaris.

Afrekenen met Oranje

In het voorjaar speelde de zaak van de reorganisatie van de Aziatische Raad. Het Staatsbewind achtte deze nodig om het centrale gezag over dit belangrijke lichaam te versterken en de invloed van de democratische patriotten sterk te verminderen. Een aantal patriottische leden van de Raad, onder wie critici van het Staatsbewind als Samuel Wiselius, moest het veld ruimen. Wiselius pikte zijn ontslag niet, evenmin als een beschuldiging van fraude. Hij bespeelde handig de publieke opinie en deponeerde bij generaal Marmont zijn kritiek op het Staatsbewind, die aansloot bij die welke de generaal van andere oppositionele patriotten had ontvangen.⁸ Geschrokken door de reacties draaide het Staatsbewind na tussenkomst van Besier en de zijnen de voorgenomen benoemingen grotendeels terug en trok het ook de beschuldiging van fraude in. Wiselius bleef echter buiten de boot. Zijn wrok speelde hij in de zomer uit. In een serie pamfletten bracht hij het Staatsbewind, en dit keer ook Van der Goes, in grote verlegenheid. Toen het bewind in augustus een verdrag tot vereffening van de particuliere vorderingen van het

Huis van Oranje op de staat ter ratificatie aanbood aan het Wetgevend Lichaam, stelde hij deze door de democratische leden van het bewind verfoeide overeenkomst aan de kaak. Wiselius maakte gebruik van het eerder door Besier aan hem geopenbaarde vermoeden dat er 'tripotage', omkoperij, in het spel was. Aangezien De Wit in zijn uitvoerige behandeling van deze zaak aan Van der Goes een rol van list en bedrog heeft toegeschreven, verdient de overeenkomst met de gewezen stadhouder en zijn Huis hier verdere aandacht.⁹

De kwestie vond zijn oorzaak in het vredesverdrag van Amiens van maart 1802. Daarin werd gestipuleerd dat het Huis van Oranje een compensatie zou ontvangen gelijkwaardig aan de particulier geleden geldelijke verliezen, alsmede aan die geleden als gevolg van de wijziging van de staatsorde in de Republiek.¹⁰ Een aanvullende door Schimmelpenninck bewerkstelligde conventie luidde dat deze schadeloosstelling in geen enkel geval en op geen enkele manier voor rekening van de Bataafse Republiek zou komen.¹¹ Napoleon zou namens Frankrijk de compensatie, in de vorm van territoire, op zich nemen. Deze compensatie werd geregeld in het verdrag van Parijs van 23 mei 1802 tussen Frankrijk en Pruisen, waarbij de Bataafse Republiek geen partij was.¹² Oranje kreeg Fulda, Corvey en enkele andere gebiedjes in Duitsland toegewezen, wat mogelijk was geworden door de secularisatie van kerkelijke eigendommen, afgedwongen door Napoleon. Een sigaar uit andermans doos, iets waar Frankrijk goed in was.

Niet alleen waren de Oranjes hevig teleurgesteld over deze aalmoes (wilde Napoleon het Huis van Oranje alsnog vernederen voor zijn verzet tegen Lodewijk XIV[?]), ook het Staatsbewind was verlegen met deze nogal magere uitkomst. Schimmelpenninck probeerde de erfprins in een gesprek te Parijs te overreden de schikking te accepteren. Naast de kwestie van de schikking meende de erfprins nog enige 'kleine objecten' af te rekenen te hebben met de Bataafse Republiek, waaronder bepaalde aan de kinderen van Willem V toebehorende lijfrenten of 'pilletgiften'. Schimmelpenninck antwoordde de erfprins daarop dat hij het standpunt van het Bataafs bewind over dergelijke vorderingen niet kende, maar dat hij zeker wist dat men zich altijd aan de beginselen van eer en billijkheid zou houden.¹³ Van der Goes liet de ambassadeur intussen weten: 'De portie is naar de zin van ons gouvernement, en ook naar de mijne, veel te gering, en ik heb *in mandatis* U te verzoeken alle krachten in te spannen om aan het huis van Oranje het best mogelijk erfdeel te bezorgen. Wij rekenen dit middel één der zekerste voor onze inwendige rust.' Op 4 juni reageerde Van der Goes op wat Schimmelpenninck had

geschreven over de ‘pillegiften’: ‘Uw bedoeling hebben wij zeer wel begrepen en uw medewerking tot verzachting van de pil wordt volkomen goedgekeurd.’¹⁴

Toen Van der Goes tegenover de Pruisische zaakgelastigde in Den Haag, Bielfeld, verklaarde dat verdere onderhandelingen over schade-loosstelling met het Bataafs gouvernement tegen de aanvullende conventie van Amiens zouden zijn, zei hij dat waarschijnlijk zonder bestudering van de tekst van het verdrag van Parijs. Daarin stond namelijk onder meer het volgende (artikel 9): ‘Dat Zijne Doorluchtige Hoogheid de Prins van Oranje, de Prinses en kinderen en erfgenamen zullen blijven genieten alle perpetuee en lijfrenten, welke zij hebben tot laste van de Bataafse Republiek, op dezelfde wijze als andere bezitters van renten tot lasten van gezegde Republiek die genieten.’ Hiermee werd bedoeld op de privébezittingen. Het Huis van Oranje kon hieraan het recht ontlenen om de Bataafse Republiek vereffening te vragen van gemiste inkomsten tot 1802 (het verdrag van Amiens) voortkomend uit bezittingen die aan de staat waren toegevallen. De Prins van Oranje kreeg voor deze interpretatie steun van Pruisen, dat zijn gezant in Parijs, Girolamo de Lucchesini, opdroeg hierover contact op te nemen met het Frans gouvernement. De Franse regering heeft zich tegen deze interpretatie niet verzet.

Het Staatsbewind was wel tot nader overleg bereid, maar toonde weinig lust tot serieus onderhandelen. De Republiek was geen partij geweest bij de totstandkoming van de overeenkomst van Parijs. Het Huis van Oranje legde een exorbitant hoge claim van dertig miljoen gulden neer. Tijdens het bezoek aan Brussel in juli 1803 had Talleyrand nadrukkelijk aan Van der Goes gevraagd hoe het met de onderhandelingen stond. De minister moet hem toen gezegd hebben dat de Franse regering volledig achter de uitvoering van de overeenkomst van Parijs stond en dat het Staatsbewind er goed aan zou doen daaraan mee te werken. Erkend moest worden dat ook zonder de overeenkomst van Parijs de Prins van Oranje recht van spreken had waar het ging om vereffening van gemiste inkomsten uit particuliere bezittingen tussen 1795 en 1802. In beginsel zou de Prins als particuliere partij de gang naar de rechter in de Bataafse Republiek hebben kunnen maken. Vermoedelijk was dat politiek te brisant. Het was evenwel Pruisen dat echte druk op de ketel zette. Berlijn was weliswaar eindelijk doorgekomen met de lang toegezegde erkenning van de Bataafse Republiek (hoog op het verlanglijstje van Van der Goes!),¹⁵ maar dreigde nu de overdracht van de Pruisische enclaves Zevenaar, Huissen en Malburgen uit te stellen als de Republiek niet tot

een vergelijk met de Prins kwam. Daarbij kwam nog de wens van het bewind om met een totale vereffening eens en voor altijd ‘af te rekenen’ met Oranje. Dit zou de Oranjepartij duidelijk maken dat herstel van het Huis van Oranje in Nederland er niet meer in zat en daarmee de patriotten het argument ontnemen zich niet te willen verzoenen met de (voormalige) Oranjegezinden. Er was voldoende staatsbelang om toch met vertegenwoordigers van het Huis van Oranje te gaan praten. Het Staatsbewind benoemde twee gedelegeerden, de Algemeen Secretaris van het Staatsbewind, Carel Hultman, en thesaurier-generaal Joan Arend de Vos van Steenwijk. De aanvankelijke claim van dertig miljoen kon, mede onder druk van Pruisen, worden teruggebracht tot tweeëntwintig miljoen gulden. Daarna liepen de besprekingen in Berlijn vast.

Sémonville gaf Talleyrand eind november 1803 een overzicht van de stand van zaken. De Bataafse gedelegeerden wilden het bijltje erbij neergooien. Om te voldoen aan de inzichten van de Eerste Consul, zo schreef hij, zou Van der Goes willen proberen een meerderheid van het Staatsbewind te verenigen achter een oplossing, indien kon worden voldaan aan twee principes: kort gezegd, eenmalige kwijting van alle achterstallige betalingen en rentes en afstand van iedere verdere vordering door de Prins tegen een vast bedrag ineens. Dat laatste was overigens een suggestie van Sémonville, die door de Pruisische regering werd gesteund en door Van der Goes werd overgenomen. De nieuwe Pruisische gezant Carl von Cäsar rapporteerde dat Van der Goes waarschuwde dat er sterke oppositie bestond binnen het Staatsbewind.¹⁶ Sémonville meldde eveneens dat de zaak politiek slecht lag. Er waren ook sterke argumenten om de hoge claim niet te accepteren. Geen van de leden van het Staatsbewind durfde zich in het openbaar over deze genoegdoening aan Oranje uit te spreken. Van der Goes had daarom Sémonville gevraagd van Talleyrand expliciete bevestiging te vragen van de steun van de Franse regering voor een – laatste – overeenkomst over schade-loosstelling. Dit zou helpen om de oppositie over de streep te trekken.¹⁷ Talleyrand reageerde echter niet.

Waarschijnlijk wederom onder druk van Pruisen besloot het Huis van Oranje water bij de wijn te doen. Om de steun van de Franse regering voor een redelijk akkoord te verwerven, reisde in februari 1804 een afgezant van de Prins, Maximiliaan baron d’Yvoy, naar Parijs waar hij contact zocht met Talleyrand. Het is niet duidelijk of de baron de minister persoonlijk te spreken kreeg, wellicht sprak hij met Joseph Alexandre Durant de Mareuil, chef van de Eerste Divisie (Noord-Europa) van het ministerie van Buitenlandse Zaken.¹⁸ D’Yvoy liet in ieder geval mer-

ken dat de Prins bereid was 'cadeaugeld' te betalen, indien men erin zou slagen het Bataafs gouvernement tot een aanvaardbare overeenkomst te brengen. D'Yvoy bedoelde een bedrag van vijfhonderdduizend gulden te verdelen over Berlijn, Parijs en Den Haag.¹⁹ Op 16 maart 1804 bevestigde Talleyrand de ontvangst van de communicaties van D'Yvoy en lichtte Sémonville in, zodat deze op de hoogte was mocht het Bataafs gouvernement hem daarover aanspreken. De onderhandelingen begonnen daarna weer, maar het ging nog steeds niet van een leien dakje. Volgens Robert Fagel, adjudant van de Prins en medewerker van D'Yvoy, waren bewindsleden als Rengers en Spoors alsmede secretaris van staat van der Goes overtuigd van de rechtmatigheid van de aanspraken van Oranje. Het bewindslid Van Hoogstraten noemde hen onrechtmatig. Spoors liet zelfs vertrouwelijk aan Cäsar weten 'dat hoe noodzakelijk hij ook het vernietigen van de betrekkingen tussen de Republiek en het Huis van Oranje oordeelde, hij tevens niet ontveinzen kon stellig te weten dat Bonaparte thans de opofferingen van dit gouvernement niet goedkeuren zou'.²⁰ In mei schreef Hultman in een particuliere brief aan de Bataafse gezant in Berlijn, Anthony van Dedem van de Gelder, dat de aanspraken waren gezakt naar vijf miljoen gulden. Men zocht intussen naar een systeem waarmee deze *lump sum* in termijnen zou kunnen worden voldaan.²¹ Van der Goes hield Schimmelpenninck op de hoogte van de ontwikkelingen, maar die verkoos op geen enkele informatie te reageren. Cäsar en Sémonville liepen de deur plat bij het Staatsbewind en Van der Goes om het Bataafs gouvernement tot spoedige afronding aan te moedigen, onder bezwering dat zulks de wens van de koning van Pruisen en de Eerste Consul was.

De Prins van Oranje had er een hard hoofd in dat zijn familie ooit betaald zou worden. Hij bleek bereid om het 'cadeaugeld' te verhogen naar zeshonderd-twintigduizend gulden. Hij vroeg D'Yvoy om van Parijs naar Den Haag te gaan teneinde de onderhandelingen daar samen met de gedelegeerden van het Huis van Oranje af te ronden en met Fagel te overleggen hoe dat geld het beste verdeeld zou kunnen worden. Fagel nam daartoe uit Brunswijk naar Den Haag een mondelinge instructie mee, waarvan hij een notitie maakte die bewaard is gebleven. Honderdduizend zou in Berlijn naar H. gaan (Haugwitz?), achtenveertigduizend naar Lucchesini, honderd-twintigduizend naar 'Parijs' (Talleyrand en zijn medewerkers 'D. en St. F.' Dit waren vermoedelijk Durant de Mareuil en Radix de Sainte-Foy) en honderd-twintigduizend naar 'Den Haag' (Sémonville, Cäsar?). Geen specifieke verwijzing naar Van der Goes noch Hultman noch Schimmelpenninck.²² In juni verscheen

D'Yvoy in Den Haag. Dat was voor Bijleveld en Besier aanleiding om te eisen dat hij binnen vierentwintig uur de stad zou verlaten. Voor zo'n aanzegging ontbrak echter een meerderheid in het Staatsbewind. Intussen coiffeerden Sémonville en Cäsar de baron openlijk, de Fransman onder meer door hem uit te nodigen in zijn loge van de schouwburg. Ondanks zijn achterdocht jegens Sémonville, meende Van der Goes geen reden te hebben aan de aanmoedigingen van de gezanten te twijfelen. Van der Goes kon evenwel geen officiële communicatie uit Parijs overleggen die de wens van Napoleon bevestigde. Toen er maar geen reactie kwam op zijn verzoek daartoe via Sémonville aan Talleyrand, had hij Schimmelpenninck opdracht kunnen geven te rappelleren. Dat deed Van der Goes niet, ook niet toen Besier daarom nadrukkelijk vroeg. Het was omstreeks deze tijd dat Besier ging vermoeden dat de zaak stonk en dat hij Wiselius daarover schreef.

Een blamage

De partijen kwamen uiteindelijk nader tot elkaar. Op 1 augustus werd het vereffeningeverdrag door de gedelegeerden van beide kanten getekend. Het Staatsbewind riep op 16 augustus het Wetgevend Lichaam in buitengewone zitting bijeen om het verdrag te ratificeren. Men had haast, want het Bataafs 'parlement' kwam normaal gesproken slechts twee keer, in het voorjaar en in het najaar, bijeen. Men rekende erop dat het verdrag zonder probleem zou worden afgestempeld. Wiselius zocht via zijn pamfletten de publiciteit en lichte hoogstwaarschijnlijk ook nu Marmont in, die meteen zijn keizer informeerde. Napoleon hoorde er nu voor het eerst van. Hij vroeg op 20 augustus Talleyrand om opheldering. Hij wilde weten welke rol Sémonville in deze zaak gespeeld had. Wat de keizer het meest stoorde, was ten eerste dat zonder zijn toestemming zijn naam was gebruikt en ten tweede de 'absurditeit' van het feit dat het Staatsbewind – op dit moment – wel vijf miljoen overhad voor de vereffening met het Huis van Oranje, maar beweerde zijn (financiële) verplichtingen voor de uitrusting van de vloot niet te kunnen nakomen.²³ Het Wetgevend Lichaam nam de tijd. De Commissie van Financiën vroeg om uitvoerige nadere toelichting en hield het voorstel aan. Cäsar deed een laatste poging om het Wetgevend Lichaam te overtuigen dat dit verdrag het legitieme uitvloeisel was van de overeenkomst van 23 mei 1802 en dat de Pruisische koning sterk geporteerd was van het voorgelegde akkoord. Hij vroeg Sémonville om zijn nota te ondersteu-

nen. Dat deed de Franse ambassadeur, maar oplettende lezers zouden opgemerkt hebben dat hij met omhaal van woorden slechts de nota van Cäsar schriftelijk in de aandacht aanbeval zonder enige verwijzing naar de steun van de Franse regering, laat staan de keizer. Sterker nog Cäsar meldde aan Berlijn dat Sémonville verlangde dat zijn demarche niet ter kennis kwam van de Franse ambassade. Hij vermoedde dat de Fransman in het licht van de ‘kostbare onderhandeling’ van D’Yvoy in Parijs zijn boekje te buiten was gegaan.²⁴

Napoleon, die op het punt van vertrek uit Boulogne naar Aken stond, nam onmiddellijk zijn maatregelen. Hij sommeerde Talleyrand en Sémonville zich terstond in Aken te melden. Ook liet hij Schimmelpenninck, met jaarlijks verlof op Nijenhuis, vragen naar Aken te komen. De keizer riep zijn andere Hollandse vertrouweling, viceadmiraal Ver Huell, commandant van de geplande Bataafse invasievloot, bij zich en gaf hem de opdracht met spoed naar Den Haag te gaan om namens de keizer aanneming van het verdrag te verhinderen. Ver Huell arriveerde op zaterdag 25 augustus in Den Haag, waar hij alleen de fungerend president van het Wetgevend Lichaam, Van Haersolte, thuis trof. Queysen, fungerend president van het Staatsbewind, was de stad uit. Sémonville was juist naar Aken vertrokken. Van der Goes bleek onvindbaar. D’Yvoy meldde de Prins de reden daarvan: Van der Goes was op huwelijksreis!²⁵ De stand van zaken begin augustus had Van der Goes niet weerhouden van zijn voornemen opnieuw te trouwen (zie hierna). Van Haersolte deed de volgende maandag verslag van zijn onderhoud met Ver Huell. Tumult in de vergaderzaal. Voor het Staatsbewind was het alle hens aan dek. Van der Goes werd in allerijl opgespoord en samen met Rengers, Spoor, Hultman en De Vos van Steenwijk in de vergadering van de Commissie van Financiën als getuige gehoord.²⁶ De secretaris van staat kreeg opdracht onmiddellijk een brief van het Staatsbewind aan Napoleon te redigeren om de achtergrond van het gewraakte verdrag uit te leggen. Ook voorzag Van der Goes Schimmelpenninck, die wegens ongesteldheid nog steeds niet naar Aken was vertrokken, van alle nodige achtergrondstukken om de toorn van de keizer te kunnen weerstaan en de beweringen van de oppositie in perspectief te plaatsen.²⁷

Tijdens een stormachtige zitting van het Wetgevend Lichaam, de volgende dag op 29 augustus, vlogen de beschuldigingen naar alle kanten: naar de Oranjes, naar het Staatsbewind, maar ook naar de keizer. Frustratie dat de Bataafse politiek noch de Bataafse diplomatie partij was voor die van Frankrijk, zocht haar uitweg. De keizer had ingegrepen in een van de meest soevereine rechten: het sluiten van verdragen. Het

bewind inclusief Van der Goes verkeek zich enorm op de oppositie en op het effect van Wiselius' openbaarmaking van de vereffening op de publieke opinie. De deal was stellig impopulair in een tijd van Franse druk, zwak bestuur, economische malaise en hoge belastingen. Een boze bevolking, onzekere bestuurders: het lijkt erop dat de bestuurselite zich had teruggetrokken in zijn eigen gelijk. Het verdrag werd verworpen. Het moet als een blamage gevoeld hebben. Van der Goes dreigde de kop-van-jut te worden. Volgens Cäsar scheelde het weinig of men had besloten Van der Goes en Hultman 'wegens het lenen van hun hand aan het sluiten van het verdrag' te laten vervolgen voor het Nationaal Gerechtshof.²⁸

Het verweer van het Staatsbewind in zijn brief aan keizer Napoleon was even helder als openhartig. Men stelde zeer verbaasd te zijn over diens reactie omdat het bewind juist meende te voldoen aan zijn wens om zo spoedig mogelijk een definitieve vereffening met het 'Huis van Nassau' te treffen. Voor de Republiek waren de bepalingen van Amiens voldoende geweest. De daarop gevolgde Frans-Pruisische conventie van Parijs bood weliswaar een opening voor Oranje om vorderingen in te stellen ten aanzien van gedeerde particuliere inkomsten, maar de Republiek voelde zich niet gebonden aan die bepaling omdat zij geen partij bij de conventie was. Deze logica was door het hof van Berlijn met grote aandrang en met bedreigingen bestreden. De Franse ambassadeur had niet opgehouden demarches uit te voeren ter ondersteuning van de Pruisische aandrang en zelf formeel druk uit te oefenen ten gunste van een spoedig akkoord. 'Onder deze omstandigheden was het ons niet toegestaan te twijfelen aan de intenties van Uwe Keizerlijke Majesteit.' Het Staatsbewind zette uiteen dat verbeurdverklaring van de vorderingen juridisch niet mogelijk was en dat zij derhalve legitiem waren. Het was een misvatting dat de Prins een som van vijf miljoen in baar geld zou ontvangen. Men had een regeling uitgedacht, waarbij slechts vijfhonderdduizend gulden ineens zou worden betaald, terwijl de overige vierenhalf miljoen beschikbaar zou komen in de vorm van een langdurige termijnbetaling, gebaseerd op een belasting op de inkomsten uit de voormalige domeinen van Oranje in de Republiek. Het grootste deel van het bedrag zou volgens de verwachting pas na de vrede betaald kunnen worden. Het Staatsbewind betuigde fjntjes spijt dat het als gevolg van de conventie van Parijs verplicht was een bedrag van vijfhonderdduizend gulden ineens te fourneren. Het Wetgevend Lichaam had het verdrag inmiddels verworpen. Niettemin wilde men graag een reactie van Napoleon.²⁹

Maar wat hield de boodschap van Napoleon in die Ver Huell had overgebracht? Het is belangrijk om twee zaken te onderscheiden: de kwestie van het 'cadeaugeld', het smeergeld, en de kwestie van de schadeloosstelling. De eerste was een zaak tussen Napoleon en Talleyrand, de keizer sprak daarover niet met Ver Huell. De wens van het Bataafs gouvernement om tot vereffening van de particuliere vorderingen van Oranje te komen betwistte de keizer niet. Waar het hem om ging was:

dat hoe wettig diergelijke pretenties ook mochten zijn, men met de afdoening van dien gepaster tot na de vrede zoude kunnen vertoeven, wanneer de staat zich in een voordeliger situatie zou bevinden, daar men integendeel thans geen ander oogmerk moest hebben, dan die geleden welke ten voorschreven einde bestemd waren te employeren tot krachtdadige voortzetting van de tegenwoordige krijg, welkers goede reussite de welvaart van ons Gemenebest zoude ten gevolge hebben en het thans het ogenblik niet was om de ingezetenen daarmee te belasten.³⁰

Dat was voor Napoleon de kern: in Amsterdam en Hellevoetsluis lagen Bataafse linesschepen doelloos opgelegd. Een formele reactie op de brief van het Staatsbewind gaf hij pas op 1 oktober in de vorm van een nota waarin naar aanleiding van de grieven operationele instructies werden gegeven voor justitieel onderzoek naar het verzaken van de verdediging van de koloniën, het subiet in dienst stellen van de opgelegde linesschepen, het hermetisch afsluiten van de havens voor de handel met Engeland en een verbod op de *Gazette de Leyde* en het in Rotterdam verschijnende handelsblad *The New Merchant*. Over het vereffeningsverdrag geen woord. Het optreden van het Staatsbewind in deze kwestie werd een van de redenen waarom Napoleon zich genoodzaakt zag in het staatsbestel van de Republiek in te grijpen.

Smeergeld was in die tijd, zoals eerder gezegd, een aanvaard middel om bepaalde politieke doelen te bereiken. De kwestie van smeergeld aan Talleyrand en Sémonville ging het Bataafs bewind in feite niet aan. De aanvaardbaarheid was uiteindelijk een interne Franse aangelegenheid. Napoleon gaf zijn minister en ambassadeur in Aken dan ook een stormachtige schrobbering. Sémonville viel uit zijn gratie maar werd niet ontslagen; hij kon zich immers beroepen op instructies van Talleyrand. Talleyrand ontkende glashard, ondanks schriftelijke bewijzen, maar kwam ermee weg omdat Napoleon hem niet kon missen. 'Quel menteur,

mais quel menteur!’, zou de keizer na afloop van het gesprek hebben geroepen.³¹ Aanwijzingen dat in de opzet van de smeergelddbetaling ook leden van het Bataafs gouvernement waren betrokken, zijn er niet. Dat lijkt ook niet logisch gezien de positie van het Huis van Oranje. Het is meer de geheimhouding en de houding die het bewind, Van der Goes en Schimmelpenninck daarbij zouden hebben ingenomen, die verwondering oproept.

Pruisen als pleitbezorger van Oranje speelde de kwestie vrij open – zij het diplomatiek vertrouwelijk. Het ging immers om de totstandkoming van een verdrag. Pruisen was geen overheersende bondgenoot van de Republiek, maar had wel een belangrijke buitenlandspolitieke stok achter de deur. Het Staatsbewind hield de kwestie ondanks de vereiste diplomatieke vertrouwelijkheid niet erg geheim. De interne meningsverschillen en hun gevolgen zijn daarvan een illustratie. Talleyrand had meer reden tot geheimhouding. Hij kende als geen ander Napoleons verbittering jegens Oranje en diens opvatting over het tekortschieten van het Staatsbewind. Geldzuchtig als hij was, gokte Talleyrand er vermoedelijk op, dat hij de keizer met het *fait accompli* van een geratificeerd verdrag kon confronteren, een truc die hij trouwens eerder met betrekking tot de Bataafse Republiek in 1801 had geprobeerd toe te passen. Hij kon die gok wagen omdat in geval van succes ongetwijfeld het Staatsbewind de schuld zou krijgen. De plannen die de keizer met de Republiek voorhad, zouden daaronder niet lijden, eerder versneld worden.

In die opzet is het de vraag wat de positie van Schimmelpenninck in Parijs was. Hij was, zelf bepaald niet Oranjegezind, steeds betrokken geweest bij een correcte afwikkeling van de schadeloosstelling. Van der Goes hield hem regelmatig op de hoogte, zoals toen hij hem inlichtte over het definitieve, weloverwogen besluit van het Staatsbewind van 5 april 1804 om de zaak met Oranje te gaan afmaken. Omgekeerd heeft Schimmelpenninck, na terugkeer in Parijs en zijn gesprek met de erfprins, na Amiens nimmer iets over de kwestie aan het papier toevertrouwd omdat hij daartoe nooit een formele instructie had ontvangen, wat hij zelfs met enige tevredenheid vaststelde in een brief aan Van der Goes in september 1804.³² Dat is vreemd, als bedacht wordt dat Van der Goes en Schimmelpenninck op behoorlijk vriendschappelijke voet stonden en Van der Goes Schimmelpenninck steeds, meestal in particuliere brieven, informeerde over de binnenlandspolitieke ontwikkelingen in Den Haag. Dan zou men denken dat hij als wederdienst Van der Goes wel had kunnen waarschuwen hoe de vlag erbij hing, bijvoorbeeld na

kennisneming van het besluit van 5 april. Vreemd is eveneens dat Van der Goes Schimmelpenninck niet langs de formele weg gevraagd heeft een expliciete visie van de keizer op het beoogde verdrag uit te lokken. Was Schimmelpenninck door Talleyrand bij de tripotage betrokken? Jean Orioux, biograaf van Talleyrand, beweerde op gezag van Paul Barras van wel. Barras baseerde zich op een nogal wild verslag over de praktijken van Talleyrand dat hij van Madame de Staël had gekregen.³³ Geloofwaardige aanwijzingen ontbreken echter. Als hij wel betrokken was, zou men verwachten dat Schimmelpenninck zich wat actiever had opgesteld.

Talleyrand moest in april 1804 in opdracht van Napoleon Schimmelpenninck vertrouwelijk informeren over zijn voornemen in de Bataafse Republiek in te grijpen vanwege het slappe bestuur. De minister was opgedragen een diepgaande analyse van de politieke toestand in de Republiek te maken. Misschien is Schimmelpenninck toen iets ter ore gekomen. Misschien heeft hij toen gemeend dat het, met het oog op de mogelijke vervulling van zijn politieke ambities, beter was inzake het vereffeningsverdrag absolute afzijdigheid te betrachten. Temeer omdat in Amiens het enige punt dat hij voor de Republiek had binnengehaald de verklaring was dat zij gevrijwaard werd van enige financiële schade-loosstelling aan het door hem verfoeide Huis van Oranje.

Vanuit Bataafs perspectief kan als reden van de geheimhouding worden bedacht dat de onderhandeling over de vereffening inderdaad indruiste tegen het beleid om van de Fransen verlichting van de oorlogskosten te vragen vanwege de financiële nood, en dat daarom de grootst mogelijke vertrouwelijkheid noodzakelijk was, maar welk vruchtbaar doel werd daar dan mee gediend? Er kon binnen het Staatsbewind nooit consensus worden bereikt over de onderhandeling met Oranje noch over het bedrag, gezien de opstelling van de democratische leden. Daar ligt wellicht de oorzaak van de ‘geheimhouding’ door de patricische of ‘aristocratische’ meerderheid in het Staatsbewind.

Bedrog?

De Wit heeft betoogd dat de houding van Van der Goes in deze kwestie onjuist was omdat hij de geschiedenis van Amiens kende, zich uitgesproken had tegen verdere betalingen, en aldus om Sémonville te gerieven en de aristocratie aan de macht te houden, het land bedroog.³⁴ Hij stelde dat Van der Goes in het tripotagecomplot werd ingewijd en

daaraan deelnam omdat men Sémonville nodig had om de invloed van Marmont te neutraliseren. Van der Goes waste zijn handen in onschuld, maar moest volgens De Wit geweten hebben dat hier omkoperij achter zat: ‘Dat Van der Goes niet de waarheid sprak, doch dat hij van de zaak op de hoogte was, blijkt ook hieruit, dat Napoleon toen hij de betreffende stukken bestudeerd had, het ontslag vroeg van Van der Goes.’³⁵

De kwestie van vereffening van de particuliere vorderingen van Oranje kwam door de conventie van Parijs in een ander politiek en juridisch licht te staan. Het Staatsbewind besloot daarmee in zijn handelingen rekening te houden. Voor mogelijk bedrog door Van der Goes zijn onvoldoende aanwijzingen. In zijn functie als secretaris van staat voor Buitenlandse Zaken had Van der Goes andere belangen, namelijk het zeker stellen van de erkenning van de Republiek door Pruisen en zijn belofte tot cessie van de enclaves. Het neutraliseren van de invloed van Marmont was belangrijk, maar niet zijn hoofdzorg. Bovendien bleek Sémonville geen partij voor de generaal. Indien Besier kon vermoeden dat er omkoperij speelde, zou Van der Goes op diezelfde gedachte kunnen zijn gekomen. Op het woord van een ambassadeur moet men kunnen vertrouwen, toch slaagde Van der Goes er maar niet in via Sémonville een schriftelijk bewijs van de instemming van de keizer voor de vereffening te krijgen. Hij activeerde Schimmelpenninck hiervoor onvoldoende. De ‘radiostilte’ van Schimmelpenninck is, zeker in de bestaande relatie tussen beide mannen, een opmerkelijk hiaat in hun communicatie. Of Van der Goes wel of niet zijn eigen vermoedens heeft gehad over ‘tripotage’, is niet te achterhalen. Dat Van der Goes zijn correspondentie over deze zaak opzettelijk manipuleerde of achteraf liet verdwijnen, zoals De Wit betoogde, lijkt gezien het karakter van Van der Goes zeer onwaarschijnlijk. Zo machiavellistisch als De Wit zijn rol schetste, was Van der Goes nu ook weer niet. Hij lijkt eerder te goed van vertrouwen te zijn geweest.

Napoleon heeft overigens in feite nimmer zijn ontslag geëist.³⁶ Waarom zou hij? Hij ontsloeg zijn eigen minister en ambassadeur ook niet. Hij zou zijn pijlen aan het eind van het jaar richten op de leden van het Staatsbewind, nota bene in de eerste plaats op de ‘democratische’ leden! In een oprisping van militante onafhankelijkheid hadden zij (Van der Goes was in Parijs) gedurfd een order uit te vaardigen aan de Bataafse beambten en officieren om geen bevelen ter bestrijding van de smokkelhandel met Engeland op te volgen van de Franse militaire en civiele autoriteiten. Dit werd als een schoffering van Marmont en een belediging van Frankrijk opgevat. In het rapport over de politieke situatie in de

*Maarten van der Goes, physionotrace
door Gilles-Louis Chrétien, ca. 1804*

Republiek dat Talleyrand eindelijk in december bij de keizer indiende, was het oordeel over Van der Goes: ‘homme capable, agréable à tous les partis, très propre à sa place, et qui parait rentré, depuis la reprise de la guerre, dans la route convenable aux intérêts de la France, après avoir ourdé pendant la paix quelques petites intrigues pour rendre à son pays une indépendance impossible’.³⁷ Onder de omstandigheden geen slecht iudicium.

Laster en liefde

De verhouding tussen Van der Goes en Schimmelpenninck liep toch wel averij op. Van der Goes verzuimde weliswaar zelf het initiatief te nemen tot een *double check* van de instemming van de keizer, maar liet wel op 1 september 1804 in zijn uiteenzetting van het gebeurde rond de mislukte ratificatie aan Schimmelpenninck tussen de regels merken dat het hem bevreemdde dat hij van de ambassadeur nooit enige waarschuwing had ontvangen. Dat was hem diep tegengevallen. Enige dagen later oefende Van der Goes nog eens extra druk uit op een spoedigst vertrek van Schimmelpenninck naar Napoleon in Aken en schreef: ‘ik krijg mede over die negotiatie ene rijke portie van laster’. Maar, voegde hij erbij: ‘de zaak betreffende het Huis van Oranje zal zich, zo ik vertrouw, van zelve wel opklaren’.³⁸ Schimmelpenninck ging uiteindelijk half september naar Keulen waar de keizer zich inmiddels bevond en ontving daar zijn opdracht tot het formuleren van zijn ideeën voor een algehele staatshervorming.

In het verleden was ‘laster’ – ofwel harde kritiek – voor Van der Goes meer dan eens een reden geweest om zijn ontslag aan te bieden. Dit keer deed hij dat niet. Zijn humeur werd getroost omdat hij, juist tijdens het gedoe rond de afrekening met Oranje, verliefd was geworden. Op 12 augustus was Van der Goes getrouwd met de vierentwintig jaar jongere Constance Louise de Bosset, dochter van een Zwitsers officier in staatse dienst, Henry Louis de Bosset, en Cornelia Jacoba van Schuylenburch.³⁹

Met zijn jonge vrouw, die Louise werd genoemd, maakte Van der Goes deel uit van de staatsdelegatie van Brantsen en Van Haersolte die begin november in Parijs aankwam om de plechtigheden rond de troonsbestijging van Napoleon bij te wonen, die zich op 18 mei tot keizer had laten uitroepen.

Intussen werd Schimmelpenninck geheel in beslag genomen door de bijzondere opdracht waarmee de keizer hem belastte. De Republiek

*Constance Louise de Bosset (1775-1837),
tweede echtgenote van Maarten van der Goes.
Physionotrace door Gilles-Louis Chrétien, ca. 1804*

moest een bewind naar bonapartistische snit krijgen, in macht geconcentreerd en in omvang aanzienlijk beperkt. Op deze wijze kon inlijving bij Frankrijk worden voorkomen of in ieder geval worden uitgesteld. Ondanks zijn eerdere tegenzin tegen een presidentieel stelsel, schaarde Van der Goes zich daarom bij diegenen die meenden dat een man als Schimmelpenninck in de beste positie was het vaderland te redden.⁴⁰

Het verblijf van de delegatie in Parijs was geen succes. Tijdens de officiële audiëntie in de Tuilerieën was de keizer diplomatiek beminnelijk, maar gaf geen krimp ten aanzien van verlichting van de oorlogsverplichtingen. Hij merkte wel op dat een bewind van twaalf personen te talrijk was om de Republiek de besluitvaardigheid te geven die zij nodig had.⁴¹ Schimmelpenninck kon niet anders dan de delegatie in zijn omgeving dulden, maar betrok haar niet erg bij zijn cruciale gesprekken met Napoleon. Uit de correspondentie met zijn vrouw Catharina blijkt dat Schimmelpenninck liever met iemand als viceadmiraal en Napoleonvereerder Ver Huell over de toekomst van het land sprak. Volgens Delprat wantrouwde Schimmelpenninck de leden van de delegatie, omdat zij zijn plannen wel eens zouden kunnen dwarsbomen. Brantsen was gepikeerd door de geringschatting waarmee de ambassadeur de delegatie behandelde door haar leden niet met de juiste rang aan de keizer te presenteren en geen enkele ontvangst aan te bieden, nadat zij een diner bij aankomst had moeten missen als gevolg van 'rijtuigpech' onderweg.⁴²

Van der Goes was, toen hij zijn huwelijksvoornemen aankondigde, ervan overtuigd dat zijn keuze Schimmelpenninck en zijn vrouw zou behagen. Het tegendeel bleek waar, althans wat Schimmelpenninck betrof. Zijn oordeel over de jonge mevrouw van der Goes was niet mals. Wachtend op de kroning die pas op 2 december zou plaatsvinden, nam de delegatie deel aan vele representatieve verplichtingen. Schimmelpenninck aan Catharina: 'Mevrouw van der Goes voldoet (dit blijve geheel onder ons) nergens. Zij affecteert overal verveling, onverschilligheid en ik weet niet wat. De arme man schijnt zwaar verliefd. Ik houd hem voor geïndeerd.' Een week later: 'Van der Goes en zijn vrouw zijn beide onpasselijk, zodat zij op onderscheidene diners hebben moeten bedanken. Tot nog toe reüsseert dat jonge vrouwtje maar in het geheel niet. Zij heeft het air van zich overal te ennuyeren en dus ennuyeert zij ook iedereen. Ik vreeze dat de goede man daarmee recht zal geschoren zijn. Intussen moet ik tot haar verschoning zeggen dat zij schijnt drie maanden zwanger te zijn en dat dit haar eventueel onpasselijk maakt.'

Ik hope dat Van der Goes door de geboorte van een kind zal gededomageerd worden voor vele onaangenaamheden welke ik gelove dat dit huwelijk hem zal op de hals halen. Niet dat ik het mens eigenlijk voor slecht houde, maar nietig, nufferig, enfin nul in comparatie van zijn eerste vrouw.’ Op de kroningsdag verkoos Louise niet mee te gaan naar de kille Notre Dame-kathedraal maar de stoet gade te slaan vanuit een particulier huis. Van der Goes bleef thuis, hij leed aan spit. Schimmelpenninck vertelde Catharina over de Spartaanse omstandigheden waaronder de delegatie het ritueel moest uitzitten: ‘Het koude weer heeft de aanschouwing vooral de dames geweldig doen lijden en kan niet missen van ziekten te veroorzaken, daar hunne kleding en de statie niet gedoogde enig deksel (...) te baat te nemen. Het weer was zo koud, vooral in die immense cathedraal, dat zelfs de heren het niet konden uithouden.’ Het was maar goed, voegde hij eraan toe, dat Catharina er niet bij kon zijn. Nogal flauw om dan van een zwangere vrouw wel te verwachten in een dun empiregewaad de kilte te trotseren. En zo ging het nog een paar brieven door. In een *À propos* vroeg hij Catharina of Van der Goes haar wel de eenentwintig louis d’or had terugbetaald die hij had voorgeschoten voor het portret van de bewonderde eerste mevrouw van der Goes!⁴³

De afscheidsaudiëntie bij de keizer op 7 januari 1805 was een koude douche. De keizer las de vertegenwoordigers van het Staatsbewind, dat kort daarvoor het in Franse ogen beledigende ‘douane-besluit’ had genomen, uitvoerig de les. Brantsen, Van Haersolte en Van der Goes konden na het gesprek geen andere conclusie trekken dan dat de constitutie van 1801, en daarmee het Staatsbewind, had afgedaan. Napoleon bracht Brantsen en Van der Goes hun onderhoud vorig jaar in Brussel in herinnering en zei tot Van der Goes: ‘Et bien, Monsieur *Vander Goës*, heeft U mij niet gezegd dat U liever niet geregeerd wenste te worden door Uw gelijke? Wie wilt U dan? Wilt U Schimmelpenninck? Wilt U de prins van Weilburg?⁴⁴ Wilt U soms voor een paar jaar de Prins van Oranje? *Je m’en fiche!* Van der Goes zou volgens Delprat hebben geantwoord: ‘Sire! De enige regering die ik zou willen hebben voor het welzijn van mijn land is die welke het vertrouwen van Uwe Majesteit heeft.’ Waarop de keizer reageerde met: ‘Wilt U Schimmelpenninck? Welnu, U zult hem hebben!’, maar zover was de delegatie nog niet.⁴⁵ Schimmelpenninck, die er zelf om protocollaire reden niet bij was, deed verslag aan Catharina: ‘De heren waren niet zeer tevreden. Zeer ontsteld en aangedaan. Die heren hebben over het geheel weinig genoeg van hun zending herwaarts gehad en dit afscheid zal hun terugreis niet vrolijk maken.

Hoezeer gij weet dat ik personeel geen reden heb om mij noch over deze noch over de overige leden van ons tegenwoordig gouvernement te loueren, zo betuige ik toch dat ik bij het horen van het verslag van deze afscheidsaudiëntie zeer penibele gewaarwordingen gevoeld heb. Heb meer en meer reden dat ik spoedig afreizen zal.²⁴⁶

Quelques années produisent
souvent une métamorphose
inattendue dans les plus
grands intérêts des peuples.
Il importe alors aux peuples
d'être gouvernés par des hommes
qui saisissent à temps cette
métamorphose, et qui ne se
rôdisent pas contre des
anciennes idées, condamnées
par des faits nouveaux.

Het kattenbelletje dat Maarten van der Goes
aan Brantsen in Parijs stuurde

De teugels ontglipt [1805-1808]

Eind 1804 kwam er – helaas – een einde aan de intensieve particuliere correspondentie tussen Schimmelpenninck en Van der Goes. Na de krooning van Napoleon werd de brievenstroom niet hervat. Schimmelpenninck keerde terug naar Nederland. Hij had van Napoleon het groene licht gekregen een nieuwe staatsregeling voor te bereiden waarna hij de Republiek als raadpensionaris zou leiden. Van der Goes had hij als politiek correspondent niet meer nodig. Toch vergat Schimmelpenninck Van der Goes niet. Door de jarenlange samenwerking waardeerde hij de hand van Van der Goes aan de teugels van de Bataafse diplomatie. Hij wist wat hij aan de aanstaande jonge vader had. Bij de keuze van de leden van zijn kabinetsploeg op 29 april 1805 aarzelde de net aangetreden raadpensionaris niet Van der Goes te herbenoemen als secretaris van staat voor de Buitenlandse Zaken. Zo bleef ‘Maarten op de Kneuterdijk’ in zijn buurt. Voor Van der Goes waren de gebeurtenissen van het afgelopen jaar geen aanleiding om voor de eer te bedanken. Wel zal het even wennen geweest zijn om in plaats van opdrachten aan Schimmelpenninck te geven nu van hem opdrachten te ontvangen. De persoonlijke verhouding tot de raadpensionaris gaf hem voldoende speelruimte, maar werd allengs zakelijker. Met zijn collega’s van Marine (Ver Huel), Oorlog (Pijman), Binnenlandse Zaken (Van Stralen) en Financiën (Gogel) vormde Van der Goes het college dat wij later de ministerraad zouden noemen.

Op 24 mei ontving de raadpensionaris het corps diplomatique op het Oude Hof (het huidige Paleis Noordeinde). ’s Avonds was er een diner voor de gezanten op de Kneuterdijk. De hoogzwangere Louise van der Goes trad als gastvrouw op. Aan tafel zal veel gespeculeerd zijn over de wijze waarop de raadpensionaris zijn buitenlands beleid zou voeren. Bij de opening van de eerste zitting van ‘Hunne Hoogmogenden Vertegen-

woordigende het Bataafs Gemenebest', het nieuwe Wetgevend Lichaam, had Schimmelpenninck slechts gesproken over een staats hervorming die geschikt was 'aan onze bondgenoten vertrouwen, aan onze vrienden welwillendheid, aan onze vijanden ontzag in te boezemen'.¹

Of Louise de avond heeft uitgezeten is niet traceerbaar. Elf dagen later kreeg zij een dochter, Louise Charlotte Amelie. Van der Goes hield het kindje op 16 juni ten doop in de Waalse kerk waar zijn 'geheimsecretaris', dominee Daniël Delprat, de dienst leidde. Louise overleed al op 10 oktober, vier maanden oud, 'aan 't zuur' (een maagaandoening).²

Om te voldoen aan de verlangens van Napoleon lag uiteraard de prioriteit voor de nieuwe raadpensionaris bij de inrichting van de staat en het bestuur. Op dat terrein boekte hij enige niet onbelangrijke, blijvende successen. Initiatieven op het terrein van de buitenlandse politiek nam zijn bewind niet. De Bataafse buitenlandse politiek verloor geheel aan betekenis, want de instructies kwamen meestal uit Parijs. Napoleon gebruikte zijn felicitatie aan de raadpensionaris om enkele prioritaire aanwijzingen te geven. De Bataafse zeemacht moest aanzienlijk versterkt en ingezet worden, en wel onmiddellijk. Het Texels eskader moest in staat zijn om een aanzienlijke Britse vloot in Great Yarmouth te binden. Het was schandalig dat het eskader in Indië niet veel actiever optrad tegen de Britten. De regering in Batavia moest vervangen worden.³ Napoleon vond gezanten met de rang van ambassadeur niet meer nodig in de nieuwe verhoudingen. Generaal Pierre Antoine Dupont de Chaumont moest het doen met de rang van gevolmachtigd minister, evenals Brantsen, die Schimmelpenninck in Parijs opvolgde.⁴ De grote oorlog, die in september 1805 tussen de Derde Coalitie (Engeland, Rusland, Oostenrijk, Zweden) en het Frankrijk van Napoleon ontbrandde, vorderde nieuwe militaire inspanningen die de Bataafse Republiek niet wilde of niet kon nakomen. De Bataafse landmacht werd door Marmont naar de Opper Rijn gedirigeerd als tegenwicht tegen de Oostenrijkse dreiging. Daarom moest er nu volgens Parijs een nationale garde ter verdediging van de Republiek worden opgericht. Dat was politiek netelig in een land dat niet gewend was aan conscriptie. Van der Goes vroeg de nieuwe gezant in Parijs, Brantsen, tijd te rekken. Ondanks het onttrekken van troepen aan de verdediging van de Republiek hoefde de Franse regering zich geen zorgen te maken over de vastbeslotenheid van het Bataafs gouvernement om eventuele vijandelijke acties te doen mislukken. Van der Goes deelde Brantsen ook mee dat hij niet verwachtte dat het tot oprichting van een nationale garde zou komen. 'De geest van de natie

is U bekend,' zo schreef hij de gezant. Bovendien zou een dergelijke gewapende burgerwacht een gevaar kunnen worden voor de binnenlandse rust.⁵ Het Bataafs gouvernement meende dat het genoeg bijdroeg aan de voorbereidingen van de invasie van Engeland. Een lichtpuntje vormde hierbij in juli een 'glorieuze' schermutseling met Britse oorlogsschepen van een flottielje kanonneerboten dat onder commando van Napoleons nieuwe Hollandse favoriet, Carel Ver Huell, vrijwel ongeschonden het verzamelpunt voor de invasievloot Ambleteuse (Boulogne) wist te bereiken.

Van der Goes hoopte dat de Franse oorlogsverklaring aan Oostenrijk niet zou leiden tot het verlies van de handel, met name die met Zweden en Rusland. Napoleon eiste echter spoedig de terugroeping van de Bataafse gezant uit St. Petersburg, want het kon niet zo zijn dat een bondgenoot nog betrekkingen onderhield met een 'auxiliaire' van Oostenrijk. Weldra keerden ook de gezanten uit Stockholm en Wenen huiswaarts. Van der Goes schreef Van Dedem in Berlijn dat hij maar een avondje ter verstrooiing van de teruggeroepen diplomaten had gegeven.⁶ Brantsen uitte tegenover Van der Goes zijn frustratie over het onvermogen van de Republiek nog enige invloed uit te oefenen op de internationale toestand.⁷ De hardnekkige 'difficultaties' van het Bataafs gouvernement ten aanzien van de oorlogsbijdrage en het ontduiken van de handelsblokkade droegen er in niet geringe mate toe bij dat Napoleon teleurgesteld raakte in de capaciteiten van Schimmelpenninck om orde op zaken te stellen in de Republiek. Het kwam de keizer goed uit dat de raadpensionaris een oogziekte kreeg die zijn gezichtsvermogen ernstig aantastte.

De militaire successen tegen Rusland en Oostenrijk (Ulm, Austerlitz), gevolgd door de inname van Wenen maakten dat Napoleon de controle kreeg over het Europese vasteland. Die controle wilde hij consolideren door middel van een federatie van familiemonarchieën, een idee dat aansloot bij het door Talleyrand ontwikkelde assimilatiebeleid van de *perfectionnement des états*.⁸ 's Keizers broeder Lodewijk, 'prins Louis', werd voorbestemd koning van Holland te worden. Dit zagen aan de poten van de stoel van Schimmelpenninck begon al in de loop van 1805. Aan het eind van het jaar kwam prins Louis op een verkenningstrek naar de Republiek, formeel omdat hij tot bevelhebber van het Noordelijk Leger was benoemd. De ondermijning van de positie van de raadpensionaris werd serieus, toen die begin februari 1806 een persoonlijke brief van Talleyrand kreeg. De minister deelde met veel omhaal van woorden mee

Gezicht van het gevecht tussen een gedeelte van het Bataafs flottielje onder bevel van viceadmiraal Carel Ver Huell en een Brits eskader onder commando van admiraal Lord Keith tussen Audreselle en Ambleteuse op 17 en 18 juli 1805. Tekening in gewassen Oost-Indische inkt door Julius Constantijn Rijk, 1806

dat het ogenblik gekomen was om het staatsbestel in Holland ‘zowel inwendig als naar buiten te voltooiën ten einde voor altijd zijn onafhankelijkheid en tevens zijn innige verbintenis met Frankrijk te verzekeren’. Als excuus werd de aanhoudende Engelse invloed aangevoerd, zodat ‘het noodzakelijk is van nu af aan Holland een duurzame inrichting te verschaffen en wel zodanig dat Engeland noch enige andere mogendheid de hoop kan opvatten die te veranderen’. De keizer zou het plezierig vinden, indien de raadpensionaris zo wijs wilde zijn een man als Ver Huell als vertrouwensman naar Parijs te sturen om de zaak te regelen.⁹

‘Ons lot is beslist’

Crisisberaad op Huis ten Bosch, de ambtswoning van de raadpensionaris. Schimmelpenninck riep zijn secretarissen van staat bij elkaar, onder wie Van der Goes. Het was onontkoombaar Ver Huell naar de keizer af te vaardigen. Hij kreeg een instructie mee die twee uitgangspunten omvatte: bereidheid mee te werken aan maatregelen die in overeenstemming waren met de inwendige onafhankelijkheid, de zeden en gewoonten van de natie en afwijzing van de invoering van erfelijke waardigheid van staatshoofd of de verheffing daartoe van een Franse prins.¹⁰ Brantsen in Parijs was nog onkundig van deze gebeurtenissen, hoewel hij er lucht van had gekregen dat de dagen van de raadpensionaris waren geteld. Hij wees met klem op de ideeën die Napoleon ontvouwde over een federatief systeem binnen het Franse keizerrijk en in het bijzonder op de uitleg die de Franse minister van Binnenlandse Zaken, Jean Baptiste de Nompère de Champagny, daaraan gaf in de senaat op 5 maart 1806: ‘Holland, de honderdtien departementen van Frankrijk, het koninkrijk Italië, Venetië, Dalmatië, Istrië, en Napels staan voortaan onder de bescherming van de keizerlijke adelaar en de “réunion” [eufemisme voor inlijving] met deze staten geeft ons niet anders dan de noodzakelijke middelen om aan onze grenzen en kusten vrees aan te jagen.’¹¹ Van der Goes kon hem op 11 februari over de reactie in politiek Den Haag inlichten. Hij voegde er een (Frans) citaat bij: ‘Vaak leveren sommige jaren een onverwachte metamorfose op van de hoogste belangen van volkeren. Het komt er aldus op aan dat volkeren geregeerd worden door mannen die tijdig deze metamorfose doorzien, en die zich niet vastklampen aan oude ideeën die door een nieuwe werkelijkheid veroordeeld zijn.’¹² Daarmee gaf hij indirect een oordeel over de keuze waarvoor Schimmelpenninck stond. In een terzijde schreef Van der Goes Brantsen dat Louise weer in ver-

Huis ten Bosch rond 1805

wachting was, waarop die hem gezien het verlies van hun dochtertje aanraadde ‘dat gij U van een frisse, gezonde en sterke minne voorziet’.¹³

Half maart rapporteerde Ver Huell uit Parijs dat hij er niet in geslaagd was bij de keizer gehoor te vinden voor de wensen van de Republiek. De enige keuze die nu nog openstond, was inlijving bij Frankrijk of deemoedig vragen of prins Louis zich aan het hoofd van de regering in Holland wilde stellen. Brantsen schreef aan Van der Goes een emotionele brief: ‘Ons lot is beslist. Ver Huell heeft gisteravond een conferentie gehad met de keizer.’¹⁴ Talleyrand richtte zich opnieuw rechtstreeks tot de raadpensionaris. Hij riep hem op zich zonder dralen neer te leggen bij de wil van de keizer.¹⁵

Het was een hard gelag voor Schimmelpenninck dat zijn ‘Consulaat’ niet meer dan een overgangsbewind bleek te zijn. Hij gaf zich niet zomaar gewonnen. Dat paste niet goed in de Franse plannen. Brantsen, oud-regent, geen groot bewonderaar van de pompeuze regeerstijl van de in zijn ogen *homo novus* Schimmelpenninck, opende in zijn correspondentie met Van der Goes een soort trommelvuur van waarschuwingen. Hij mat het gebrek aan consideratie bij Napoleon, en zijn gewoonte niet lang te wachten om zijn eigen beslissing te nemen, breed uit. Hij spoorde Van der Goes aan ervoor te zorgen dat in Den Haag toch vooral spoedig de juiste keuze werd gemaakt om het land te behouden.¹⁶ Ook van onverwachte zijde werd druk uitgeoefend op Van der Goes om het opstappen van Schimmelpenninck te helpen bespoedigen. Talleyrand activeerde zijn bij Van der Goes bekende echtgenote om een paar strelende brieven te schrijven aan die indertijd zo hulpvaardige staatssecretaris. Zij gingen over het sturen van bloembollen en planten (Van der Goes stond bekend als gepassioneerd tuinier), maar en passant vroeg zij indirect zijn mening over de invloed van Schimmelpennincks gezondheid op diens leiderschaps capaciteiten. De brieven zelf ontbreken in het archief van Van der Goes, maar volgens Delprat gaf zijn chef geen krimp. Hij bleef in zijn antwoorden aan ‘La Belle Indienne’ loyaal aan de raadpensionaris.¹⁷

De raadpensionaris riep na ontvangst van het rapport van Ver Huell niet alleen de secretarissen van staat, maar ook de Staatsraad bijeen om een uitweg te zoeken. Niemand kwam met een werkbare oplossing om de wil van de keizer succesvol te weerstreven. De Amsterdamse verzekeringsmakelaar en democratisch patriot Johannes Goldberg was in de vergadering de enige die zich uitsprak voor onmiddellijke inlijving als het meest gunstig voor handel en financiën. Hij deed dat met een betoog

waarin hij indirect ook hevige kritiek op het beleid van Van der Goes uitte. Goldberg hekelde het weifelende beleid, de ‘anglomanie’ en de antidemocratische gezindheid van de voorgaande landsbesturen. Hij sprak van ‘de onbedachte poging in 1803 om de neutraliteit te behouden, hetwelk in de toenmalige omstandigheden door de onpartijdigste man die onze ligging en vermogen relatief tot beide naties grondig kent, voor een openlijken driest blijk van Engelse gezindheid moest gehouden worden’.¹⁸ Kortom, het verwonderde Goldberg niet dat het buitenlands beleid het ‘rechtmatig wantrouwen’ van de Franse keizer had opgewekt. Een reactie van Van der Goes is helaas niet traceerbaar. De meerderheid van de vergadering kon de analyse van Goldberg echter niet delen. Men besloot tot convocatie op 10 april van een ‘Groot Besogne’, dat wil zeggen: hetzelfde gezelschap aangevuld met Hunne Hoogmogenden, het uit negentien leden bestaande Wetgevend Lichaam. Van der Goes informeerde nu Brantsen over de ontwikkelingen. Hij voorspelde hoe deze vergadering van het Groot Besogne zou verlopen (men zou zich bij de situatie neerleggen) en vroeg of hij via Talleyrand niet kon bewerken dat de keizer de hevig ontdane Schimmelpenninck enige aardige woorden schreef.

In het ‘Groot Besogne’ stelde de raadpensionaris voor over de ontstane situatie een plebisciet te houden. Zoals te verwachten was, verwierp de vergadering dat voorstel. Het zou immers op zijn zachtst gezegd merkwaardig zijn na alle schijnvertoningen van het Bataafs bewind met volksraadplegingen zich op dit hachelijke moment opnieuw bloot te stellen aan de beschuldiging de volkswil te willen manipuleren. Van der Goes meldde Brantsen dat het alternatief bestond uit het sturen van een buitengewone missie naar Parijs om nog één keer te proberen de keizer van gedachten te doen veranderen, zodat ‘de Hoge Regering aan inlanders bleef’. Enigszins sarcastisch voegde hij eraan toe: ‘Gij weet mijn lieve vriend dat onze landslieden delibereren moeten. Tracht die karakteristieke trek van de natie ten goede te bepleiten waar zulks te pas mag komen. Alles zal en moet zich schikken om aan ’s keizers begeerte te voldoen. Welk wijs mens zal daarop aarzelen?’¹⁹

Voor Van der Goes was intussen de keuze duidelijk. De keizer liet één uitweg open. Die gelegenheid moest men niet laten schieten door het geduld van Napoleon te tarten. Het ontbrak de Republiek eenvoudig aan de politieke wil en zeker de militaire kracht om de Franse druk te weerstaan. Dan was het verstandiger de keizer ter wille te zijn onder het bedingen van zo veel mogelijk waarborgen voor een voortgezet bestaan. De komst van prins Louis voorkwam het einde van Nederland als staat

waartegen Van der Goes al die jaren had gestreden. Hij was van dezelfde opvatting als Brantsen dat koste wat het kost de naam Holland op de kaart van Europa behouden moest blijven. Strategisch was prins Louis onder de omstandigheden de beste keuze. In de eerste plaats omdat Van der Goes de verwachting koesterde dat met een broer van de keizer als staatshoofd nu eindelijk een redelijke verhouding tot Frankrijk kon worden opgebouwd en zo de zelfstandigheid kon worden gewaarborgd. Hij kon op dat moment niet bevroeden hoezeer de verhouding tussen de broers zou verslechteren. In de tweede plaats was de geopolitieke situatie in Europa zeer ten nadele van de Republiek veranderd, temeer omdat Pruisen, voor Van der Goes altijd de laatste toeverlaat als tegenwicht tegen Frankrijk, nu door een vernederend verdrag met de keizer was verbonden en daarmee ten opzichte van de belangen van de Republiek geneutraliseerd.

Van der Goes stelde al begin april vijf voorwaarden op die later bij de opstelling van de conventie tot uitroeping van het Koninkrijk Holland zouden worden ingebracht: behoud van de integriteit van het grondgebied der Republiek, de koloniën inbegrepen, met de verzekering dat van enig gedeelte van dit territorium nimmer afstand zou worden gedaan; handhaving van de hervormde godsdienst met de verzekering dat de opvolgers van de vorst deze openlijk zouden belijden; de verzekering dat in het landsbestuur in het algemeen en in het bijzonder dat van justitie, politie, waterstaat en financiën geen andere personen zouden mogen worden gebruikt dan ‘inboorlingen’ der Republiek; het uitsluitend gebruik van de Nederduitse taal in openbare stukken; en ten slotte de verzekering dat de verdediging van het land niet zou worden toevertrouwd aan vreemde troepen.²⁰

Liet Van der Goes daarmee op zijn beurt Schimmelpenninck in de steek? Van der Goes toonde oog voor de emoties waarmee de raadpen-sionaris worstelde, op een moment waarop hij, nog geen jaar in functie, door Napoleon bikkelhard aan de kant werd gezet. Dat hij zich daartegen als oud-advocaat met constitutionele argumenten bleef verzetten, begreep Van der Goes. Hij ging ervan uit dat Schimmelpenninck in alle objectiviteit uiteindelijk dezelfde keuze voor de toekomst van het land zou maken. Zij waren immers samen de protagonisten van het beleid van buigend riet tegenover Frankrijk teneinde de zelfstandigheid zo lang als haalbaar was te bewaren. Van der Goes koos voor de realistische benadering. Persoonlijk belang of vriendschap waren ondergeschikt aan het landsbelang. Dat volgde uit zijn pragmatisch patriottisme en daarin lag uiteindelijk zijn loyaliteit.

Eind april 1806 kwam de missie ter bespreking van de overgang naar het Koninkrijk Holland in Parijs aan. Napoleon wilde niets weten van voorwaarden. Hij ontbood woedend Ver Huell, maar weigerde de delegatie te woord te staan. De keizer verlangde binnen acht dagen hom of kuit. Koortsachtig overleg tussen de missie en het 'Groot Besogne' volgde. De adjudant van Ver Huell, Francken, galoppeerde enkele keren in recordtempo heen en weer tussen Parijs en Den Haag. Van der Goes speelde in die hectische dagen vooral de rol van middelaar tussen de missie en Huis ten Bosch. Toen de conventie op basis waarvan prins Louis gevraagd moest worden koning van Holland te worden, aan hem werd voorgelegd, staakte de raadpensionaris zijn verzet. Hij paste er echter voor zelf een actieve rol te spelen in de bekrachtiging van zijn eigen politieke doodvonnis. Hij weigerde de conventie ter ratificatie aan Hunne Hoogmogenden aan te bieden.²¹ De griffier van het Wetgevend Lichaam, Jan Couperus, en de griffier van de Staatsraad, Jean Appellius, kregen opdracht het document uit naam van Hunne Hoogmogenden te tekenen. Napoleon eiste inzage van het stuk, maar voor hem waren die twee ondertekenaars volstrekt onbekende figuren. Daarom moest een derde handtekening worden gezet, die van Van der Goes, om voor de Fransen als betrouwbare legalisatie te dienen. Brantsen slaagde erin Talleyrand te overtuigen dat de ratificatie wettig tot stand was gekomen en was slim genoeg Ver Huell rechtstreeks naar de keizer te sturen om diens instemming te vragen.

Monarchie

Schimmelpenninck trad op 4 juni af. Een dag later ontving Napoleon in St. Cloud alsnog de missie in audiëntie waarvoor er niets anders op zat dan zijn broer te aanvaarden als Zijne Majesteit Lodewijk Napoleon, door de genade Gods en de constitutie des Rijks Koning van Holland, *connétable* van Frankrijk. Ver Huell kwam als gevolmachtigde van de koning naar Den Haag. De secretarissen van staat werden demissionair. Het wachten was op Lodewijk en zijn gezin, die op 18 juni 's avonds op Huis ten Bosch arriveerden. Van der Goes trad op als 'opperceremoniemeester' bij de plechtige intrede zes dagen later. Bij zo'n gelegenheid hoorde het aanbieden van de sleutels van de stad, maar Den Haag beschikte niet over stadspoorten en had dus ook geen sleutels! Men besloot het af te doen met het schenken van 'feestwijn'. Veel belangstelling van het publiek was er niet. Er was geld uitgedeeld aan 'de lagere standen',

maar zelfs de Haagse turfdragers, nooit te beroerd voor een feestje, lieten het afweten.²² In de zaal van het Wetgevend Lichaam, de voormalige balzaal van prins Willem v op het Binnenhof, stelde Van de Goes Hunne Hoogmogenden aan de koning voor, waarop zij ieder de eed van trouw aflegden. Lodewijk wilde zo snel mogelijk een ministersploeg samenstellen. Er bestond vrees dat de koning vooral Fransen zou benoemen op de belangrijke posten, maar hij bleek te willen vertrouwen op de bestuurlijke talenten van de Hollanders.²³ Ver Huell en Gogel waren reeds zeker van hun herbenoeming. Van der Goes merkte al gauw dat onder het oude bestuur veel afgunst en animositeit bestond en dat men zich er niet voor geneerde lasterpraat over collega's te verspreiden om zijn eigen kansen in vleiende termen te bevorderen. Op 19 juni ontbood de koning Van der Goes. Het valt op dat Lodewijk in zijn memoires juist op de benoeming van Van der Goes wat dieper is ingegaan. De koning had over hem inmiddels gemengde berichten ontvangen. Welke is niet bekend, maar een aanwijzing gaf Athanase Garnier in zijn memoires van zijn verblijf aan het hof van Lodewijk. Van der Goes stond weliswaar bekend als bekwaam en eerlijk, maar hij had zich openlijk uitgesproken tegen het monarchisme en huldigde republikeinse overtuigingen.²⁴ Van der Goes was volgens de op dat moment geldende opvatting niet 'politiek correct'.²⁵ Lodewijk beschreef het gesprek ongeveer als volgt. 'Men heeft mij voor U gewaarschuwd,' begon de koning, 'maar Uw vijanden zijn het eens over Uw rechtschapenheid. Bent U bereid Uw land te dienen onder mij?' Van der Goes putte zich uit in verzekeringen van trouw en toewijding. 'Dat kan ik niet geloven,' reageerde Lodewijk, 'hoe zou U iemand trouw kunnen zijn zonder hem te kennen? Ik hoop dat ik van mijn kant U zal kunnen overtuigen van mijn affectie en toewijding voor Holland. Pas wanneer dat bereikt is, zal ik recht hebben op Uw genegenheid, immers U bent een rechtschapen man en houdt van Uw land. Ondertussen, als U een voldoende goede indruk van mij hebt om mij bij voorbaat op mijn woord te geloven, zegt U mij dan of ik van U op aan kan. Zo niet, voelt U zich vrij om U terug te trekken.' Van der Goes accepteerde 'en diende getrouw', aldus de koning.²⁶ Van der Goes werd benoemd tot 'minister van Buitenlandse Zaken' en was daarmee nominaal de eerste in die functie in de geschiedenis van Nederland.

Toen een maand later Louise van der Goes op 'Oostbroek' het leven schonk aan een zoon, was de minister wel zo bijdehand om de koning te vragen of hij zijn zoon Louis Napoleon mocht noemen, waarin Lodewijk

met plezier bewilligde.²⁷ Niets stond een goede samenwerking tussen koning en minister meer in de weg. Althans zo leek het.

Een ministerie van Buitenlandse Zaken

De nieuwe koning stortte zich met grote energie op de organisatie van het bestuur van zijn jonge koninkrijk. Het buitenlands bestuur had zijn bijzondere belangstelling omdat dit het instrument was ter vestiging van zijn naam als koning en van het bestaansrecht van het koninkrijk op de nieuwe kaart van Europa. Meteen na de plechtige intrede van Lodewijk, kreeg Van der Goes opdracht het corps diplomatique in Den Haag en via het postennet de 'vreemde mogendheden' te informeren over de wijziging van het staatsbestel in Holland. Een impliciete uitnodiging tot erkenning.

Volgens de nieuwe grondwet was de uitvoerende macht de exclusieve bevoegdheid van de koning. Het algemeen bestuur stond onder 'toevoorzicht' van ministers van staat. De ministers waren tevens lid van het hoogste adviesorgaan, de Staatsraad. Deze was verdeeld in vijf secties, maar er bestond geen sectie voor buitenlandse zaken. Het bleek al gauw dat de koning dit beleidsonderdeel als zijn persoonlijk prerogatief beschouwde. Lodewijk hield in beginsel wekelijks ministerraad, maar hij had de bonapartistische gewoonte zijn ministers individueel intensief te 'besturen'.

Lodewijk vroeg Van der Goes met spoed een overzicht te geven van 's lands diplomatieke vertegenwoordigers, van hun karakter, statuus, dienststaat, familie en sociale rang alsmede van hun invloed in de provincie van herkomst.²⁸ Twee dagen later diende Van der Goes ook een rapport in over de organisatie van het departement en de betrekkingen met de verschillende mogendheden. Hij begon met een kort overzicht van de ontwikkeling van het buitenlands bestuur. De organisatie voor 1795 noemde hij onhandelbaar. De Staten-Generaal als geheel waren verantwoordelijk en per besluit moesten de vertegenwoordigers van de gewesten ook nog eens last vragen van hun achterban. Na de omwenteling stelde de Nationale Vergadering een Commissie voor Buitenlandse Zaken in met een eigen secretaris. Dat leek een verbetering, maar, zo voegde Van der Goes eraan toe, de jaloezie van de andere burger-representanten en de turbulente geest van de tijd maakten ook dit model ondeugdelijk.

De staatsgreep van 22 januari 1798 had tot gevolg dat een afzonderlijk departement van Buitenlandse Zaken werd opgericht. Dit 'agentschap'

ressorteerde onder achtereenvolgens het Uitvoerend en het Staatsbewind. De grondwet van 1801 erkende de tot secretaris van staat gepromoveerde agent weliswaar als chef van het departement, maar dat was hij volgens Van der Goes slechts in naam. Voor besluiten van buitenlandspolitieke aard moest hij de instemming van zo veel mogelijk individuele leden van het bewind bij elkaar zien te sprokkelen.

Onder de raadpensionaris kreeg de secretaris van staat meer vrijheid, maar dit bewind duurde te kort om de verworven speelruimte werkelijk tot ontplooiing te laten komen. De departementale organisatie bleef in de grond dezelfde als welke Van der Goes in 1798 had opgezet: een bureau van veertien medewerkers onder de trouwe Johannes Bosscha als secretaris-generaal in het benedenhuis van Kneuterdijk 6. Van der Goes zag het als wenselijk om alle medewerkers ‘tot een middenpunt te brengen ten einde een bij een Departement van Buitenlandse Zaken meer dan elders noodzakelijke gelijkvormigheid van denken en handelen te houden’.²⁹ Hij vond deze organisatie nu niet toereikend meer voor een staat die zich ‘onder de hoge protectie van Zijne Majesteit en de luister van zijn huis’ weldra zou verheffen uit zijn ‘onbeduidendheid in het buitenland’. Van der Goes had inderdaad hoge verwachtingen.³⁰

Overeenkomstig de afspraak dat de ministeries zouden worden ingericht volgens het Franse model en ze bovendien zouden gaan werken met vooraf goedgekeurde welomschreven begrotingen, diende Van der Goes vervolgens een voorstel voor een nieuwe departementale organisatie in. Daarin veranderde het ‘klerkenbureau’ van drie afdelingen in twee divisies ofwel directies onder de secretaris-generaal. De eerste behandelde logistieke aangelegenheden zoals de verdeling van werkzaamheden, de koeriersdienst, de codedienst, de boekhouding, het archief, de vertaaldienst en de paspoortzaken. De tweede directie hield zich bezig met de politieke en handelspolitieke correspondentie. Volgens het Franse model zouden politieke en handelsaangelegenheden door gescheiden directies behoren te worden behandeld. In zijn memorandum lichtte Van der Goes veelzeggend toe dat hij dit niet nodig vond omdat ‘de politieke belangen van het Koninkrijk Holland door het “grand système fédératif” [van het Franse keizerrijk] werden gewaarborgd’. De medewerkers konden zich daarom maar beter toelleggen op de handelsbelangen, zo stelde de minister. Zo kwam er ook geen geografische indeling zoals in het Franse ministerie. Het totale personeelsbestand bestond nog steeds uit veertien medewerkers, onder wie Daniël Delprat als particulier secretaris van de minister, maar de voorgestelde reorganisatie zou hebben kunnen leiden tot uitbreiding.

Dat deze bureaucratische reorganisatie ook werkelijk strak is doorgevoerd, lijkt onwaarschijnlijk. Bezuiniging op het ambtenarenapparaat vormde onderdeel van het streven van minister Gogel naar herstel van de nationale financiën. In een Haagse stadsalmanak van 1815 toont de opgave van de organisatie van Buitenlandse Zaken sterke gelijkenis met de eerdere omvang van het 'klerkenbureau'. Van de veertien medewerkers die in 1798 werden aangesteld, stonden er in 1815 nog zes vermeld!³¹

Het budget werd voor de laatste zes maanden van 1806 vastgesteld op 175.000 gulden (ca. 1,3 miljoen euro). Daaruit werden zowel de operationele kosten van het departement als van het postennet betaald. De salarissen van het personeel werden afzonderlijk vermeld. Van der Goes beval dit budget aan minister van Financiën Gogel aan: 'ik hoop en durve van Uw goedheid verlangen dat gij zult approuberen de verandering en kleine vermeerdering die ik voor de tegenwoordige dienst op mijn bureau volstrekt noodzakelijk oordeel'. Indien de koning 'decente representatie' verlangde, dan zou Van der Goes een ambassadeurstraktement dienen te krijgen 'zoals overal gebruikelijk is'. De afgelopen tijd had hij zich aanzienlijke uitgaven getroost. Aangezien hij op zijn 'zeer gematigd fortuintje' inteerde, kon de toestand niet zo voortduren.³²

Begin 1807 stelde koning Lodewijk op voorstel van Van der Goes een viertal historisch belangrijke operationele reglementen voor de diplomatieke dienst vast, waaronder een 'arbeidsvoorwaarden'-reglement en een besluit tot vaststelling van de ambtskostuums. Een reeds lang gekoesterde wens van Van der Goes om legatiesecretarissen voor rekening van de staat een vaste aanstelling te gunnen ging nu in vervulling. Particulier aangestelde, trouwe en intelligente secretarissen als Pierre Bourdeaux (Berlijn) en Jan Matthijs Smits (Parijs) konden hiermee voor hun diensten eindelijk beloond worden. Niet alleen legatiesecretarissen, maar ook gezanten en tijdelijk zaakgelastigden kregen vaste salarissen, afhankelijk van de diplomatieke post.³³

De diplomatieke dienst had sinds de vestiging van het Koninkrijk Holland en door de oorlogsomstandigheden veranderingen ondergaan. De legaties in Londen, Berlijn, St. Petersburg en Stockholm waren gesloten. Saksen had nog geen initiatief genomen om gezanten uit te wisselen. De Verenigde Staten hadden hun post in Den Haag om bezuinigingsredenen gesloten. De legaties in Parijs, Wenen, Lissabon en Constantinopel waren operationeel. Van der Goes adviseerde de koning om nieuwe gezanten in Denemarken, Spanje, Napels, Beieren, Würt-

temberg en Baden te benoemen alsmede, afhankelijk van de ontwikkelingen in Duitsland, in Hamburg (Hanzesteden), het groothertogdom Berg en bij de Rijnbond in Regensburg.³⁴

De verlangde notitie die Van der Goes de koning toezond met bijzonderheden over de acht diplomaten met de rang van ambassadeur of gevolmachtigd minister, is zeer informatief. Behalve de wat obligate verzekering van aller toewijding aan de Franse zaak en de blijkbaar beter geoordeelde verdoezeling van revolutionair verleden, geeft de notitie een zeldzaam kijkje (er waren immers nog geen persoonsdossiers) in de gedachten van Van der Goes over zijn ‘chefs de poste’.

De langst ter plaatse residerende was Frederik Gijsbert van Dedem van de Gelder, ambassadeur bij de Porte in Constantinopel sinds 1784. Hem dichtte Van der Goes een zwak karakter toe en middelmatige capaciteiten. Christiaan Bangeman Huygens in Kopenhagen stamde uit een bescheiden milieu, had een goed karakter maar was nogal ijdel. Indien hij talenten had, liet hij dat niet merken. Gerrit Meyners, koopman uit Rotterdam, oud-president van de Tweede Kamer van het Vertegenwoordigend Lichaam, was minister aan het hof van Spanje. Hij had volgens Van der Goes een aangenaam en eerlijk karakter, weinig diepgang, maar was zeer betrokken. De gewezen minister in Zweden en beoogd gezant in Portugal, Pieter van Westreenen van Themaat, was te jong om een rol in de patriottenbeweging voor 1795 te hebben gespeeld. Hij beschikte over een zeer aangenaam karakter, was intelligent en had een grote staat van dienst. Dirk van Hogendorp, minister aan het hof van St. Petersburg, kwam uit een aanzienlijke en invloedrijke familie, had een goede opleiding genoten, maar bleek een ruziemaker. Volgens Van der Goes was hij niet geschikt voor de diplomatieke carrière.³⁵ De minister aan het hof van Wenen was Gerrit baron van Spaen van Voorstonden. Oud-orangist, Frans- noch Engelsgezind. Van der Goes noemde hem een harde werker, bescheiden en discreet. Tegenover Brantsen had Van der Goes zich al eerder laten ontvallen dat hij van Van Spaen meer bruikbare informatie uit Berlijn ontving dan van de gezant aldaar, Anthony van Dedem van de Gelder, zoon van de ambassadeur in Constantinopel. Hoewel deze een goede opleiding had genoten, veel gereisd had en over vele capaciteiten beschikte, was hij volgens Van der Goes op te jonge leeftijd in de diplomatieke dienst terechtgekomen. Van Dedem gaf zich te gemakkelijk over aan ambitie en intrige (hij was een ‘vleier’ van Françoise van der Goes-de Eerens geweest). Ten slotte de nestor van het gezelschap, de oude Gerard Brantsen. Van der Goes gaf hoog van hem op. Een echt karakter, aangenaam en verzoenend, en zeer op zijn plaats als ambas-

sadeur bij de keizer.³⁶ Secretaris-generaal Johannes Bosscha noemde hij als van goede burgerlijke komaf, een patriot die veel had beleefd.

Een gekroonde prefect

Van der Goes kwam bedrogen uit in zijn verwachting dat de komst van koning Lodewijk zou leiden tot nieuw elan in het streven naar meer zelfstandigheid. Lodewijk, met zijn goede intenties, was geen partij voor de Grote Broer. Napoleon behandelde de koning als een gouverneur van een provincie, als een ‘gekroonde prefect’.³⁷ Op zijn beurt behandelde de 27-jarige Lodewijk zijn ministers als loopjongens. Van der Goes was op dat moment 55 jaar. Naarmate de koning steeds meer gedwongen werd op het terrein van defensie en buitenlandse politiek nog slechts op directe instructies van Napoleon te handelen, hield hij Van der Goes vaker buiten de beslissingen. Daardoor ontglipten Van der Goes de teugels van het buitenlands beleid. Het was alsof hij met de twaalf bazen van het Staatsbewind meer vrijheid genoten had dan met deze ene koning. De confrontaties tussen de broers Bonaparte waren niet de enige reden. Het karakter en de werkwijze van Lodewijk brachten Van der Goes aan het eind van 1807 dicht bij een uitputting van krachten en moedeloosheid.

De koning had een ingewikkeld karakter. Wantrouwen, wispelturigheid, neerslachtigheid, vluchtgedrag en geldingsdrang bepaalden zijn manier van werken.³⁸ Hij was hyperactief en een controlfreak, die zijn broer daarin tevergeefs trachtte te evenaren. Dit alles had zijn weerslag op de communicatie met zijn omgeving, die daardoor omslachtig en tijdrovend was, en tot misverstanden leidde. De koning was veel weg. Al meteen in de zomer van 1806 vertrok hij tot herstel van zijn gezondheid naar de baden in Wiesbaden en Aken om pas na deelname aan de veldtocht in Noord-Duitsland tegen Pruisen op 1 december terug te keren in Den Haag. Lodewijk vertrok na het overlijden van zijn zoon Napoleon Charles op 4 mei 1807 direct naar de baden van Cauterets in de Pyreneeën om eind september terug te komen in de residentie.³⁹ Ondanks de lange afwezigheid was Lodewijk in de ‘Haagse’ regeerperiode (1806-1807) vermoedelijk het meest actief betrokken bij de regering. Later, toen de regeringszetel eerst naar Utrecht en daarna naar Amsterdam werd verplaatst, werd dat minder.⁴⁰

Lodewijk correspondeerde vrijwel dagelijks met Van der Goes, zeker in de eerste periode van verblijf in het buitenland, zoals de bewaarde brievenbundel laat zien. De teneur van die correspondentie is die van

een ongeduldige principaal die zijn assistent overstelpt met ‘doe dit, doe dat, stuur me dit, stuur me dat, waar blijft dit en waar blijft dat’. Waslijsten van orders, vaak gevolgd door tegenorders, ondertekend met een merkwaardig verfrommeld handtekeningetje.⁴¹ Door de tijdrovende koeriersdienst kruisten de brieven elkaar herhaaldelijk. De onbewuste vergissingen die daarvan het gevolg waren irriteerden de koning. Was Lodewijk wel op Huis ten Bosch, dan werd Van der Goes geconfronteerd met de emotionele impulsiviteit van solitaire besluitvorming en met lang antichambrenen totdat de koning hem ontvangen kon. Gelukkig werd de uit Madrid teruggekeerde legatiessecretaris Anton Falck, na 1813 minister onder koning Willem I, als assistent aan Van der Goes toegevoegd. De talentvolle, maar ook ietwat van zichzelf overtuigde Falck bleek een loyaal medewerker, die veel van zijn chef leerde, maar kritisch was op diens ‘overdreven’ omzichtigheid en vrees zich te branden.⁴²

Naast de dagelijkse besommeringen van zijn eigen departement kreeg Van der Goes opdracht statuten voor een ridderorde uit te werken en voorbereidingen te treffen voor herstel van de adelstand. Voor Lodewijk waren dat troetelprojecten. Van der Goes kostten ze veel tijd en hoofdbrekens.

Omdat de koning in rechtstreekse correspondentie stond met Napoleon⁴³ was het voor Van der Goes niet goed mogelijk tussen de broers te bemiddelen als dat nodig was. De keizer bemoeide zich met alles wat Lodewijk meende te mogen beschouwen als bevoegdheden van een monarch van een onafhankelijk land.

De oorlogsinspanningen in relatie tot de staatsfinanciën waren niet onverwacht de eerste steen des aanstoots. Lodewijk besloot tot ingrijpende bezuinigingen op de defensie, zoals herhaaldelijk door Napoleon gesuggereerd. Toch schoot dat de keizer in het verkeerde keelgat. Volgens zijn gebruikelijke recept eiste hij intrekking van de plannen en daarvoor in de plaats extra inspanningen ten aanzien van de Hollandse bijdrage aan de oorlog in Duitsland. De ruzie woedde voort als een veenbrand. In het najaar van 1807 vlamde zij op naar aanleiding van een relatief geringe kwestie over de kosten van verpleging van Franse soldaten in het militair hospitaal van Middelburg. Napoleon ventileerde via zijn nieuwe minister van Buitenlandse Zaken, Champagny (daarvoor op Binnenlandse Zaken),⁴⁴ luid en duidelijk zijn mening over Lodewijk en zijn Hollanders aan Brantsen. Door zijn pijlen te richten op de Hollandse bestuurders rond de koning, raakte Napoleon Lodewijk vol in de borst. Het moest nu eens afgelopen zijn met dat gejeremieer over de financiën en het

zich onttrekken aan de militaire verplichtingen. Daartegen behoorde een koning met harde hand op te treden, en dat deed Lodewijk niet. Als deze dringende raad niet werd opgevolgd, konden de Hollanders (als staat) maar beter verdwijnen, meende Napoleon dreigend. Ontsteld en beledigd gaf de koning Van der Goes opdracht een schriftelijke reactie op te stellen. Van der Goes koos een zo zakelijk mogelijke toon, hoewel hij het niet kon laten een enkele ironische zinswending te gebruiken. Hij begreep wel dat ieder woord gewogen zou worden in Parijs. Hij legde daarom het concept voor aan minister-secretaris van staat Willem Frederik Röell en aan Mollerus, die minister van Binnenlandse Zaken was geworden. Van der Goes schreef evenwel op het concept in zijn archief: 'nooit aan Z.M. vertoond, dewijl naderhand begrepen werd, dat het beter was geen antwoord te geven'.⁴⁵

Er was meer aan de hand. Toen hij zijn instructies aan Champagny gaf, merkte Napoleon op dat hij de invloed van de 'Engelse partij', die in de raadsvergaderingen van de koning voortdurend domineerde, niet kon miskennen.⁴⁶ Die opmerking kwam niet uit de lucht vallen. De Franse gezant in Den Haag, Dupont de Chaumont, meende zijn opperbevelhebber een dienst te bewijzen door tegen de ministers van Lodewijk te stoken. De koning, suggereerde Dupont, zou omringd moeten worden door mannen die faliekant anti-Engels waren, wilde Frankrijk nog invloed in Holland behouden. Minister Champagny vond het verhaal vaag en maande de gezant zich nader te verklaren. Hij vroeg tegelijkertijd de nummer twee van de Franse legatie, Louis Sérurier, die toevallig in Parijs was, om zijn mening. Sérurier verklaarde dat de ministers mannen van eer waren, verlicht, integer en toegewijd aan koning en vaderland. Zij zouden zeker niet in verbinding staan met de vijand. Maar, voegde Sérurier eraan toe, de meesten van hen zagen in de verheffing van een Franse prins tot koning van Holland voornamelijk een kans om de Franse invloed te weerstaan of daaraan te ontsnappen. Wat hun gevoelens betreft, waren zij anti-Frans. Hun daden werden geleid door hun wens de Franse invloed te verzwakken ten gunste van herstel van hun onafhankelijkheid.⁴⁷ Daarop wilde Champagny namen horen, want mannen als Van der Goes en Ver Huell hadden volgens hem sinds lange tijd het vertrouwen van Frankrijk. Duponts reactie ontbreekt.

Er speelde nog een tweede, groot conflict tussen keizer en koning: de toepassing van de blokkademaatregelen van het Continentaal Stelsel. Dit werd de achilleshiel van Lodewijks bewind en zou de belangrijkste aanleiding voor Napoleon worden voor de inlijving in 1810, zoals ten-

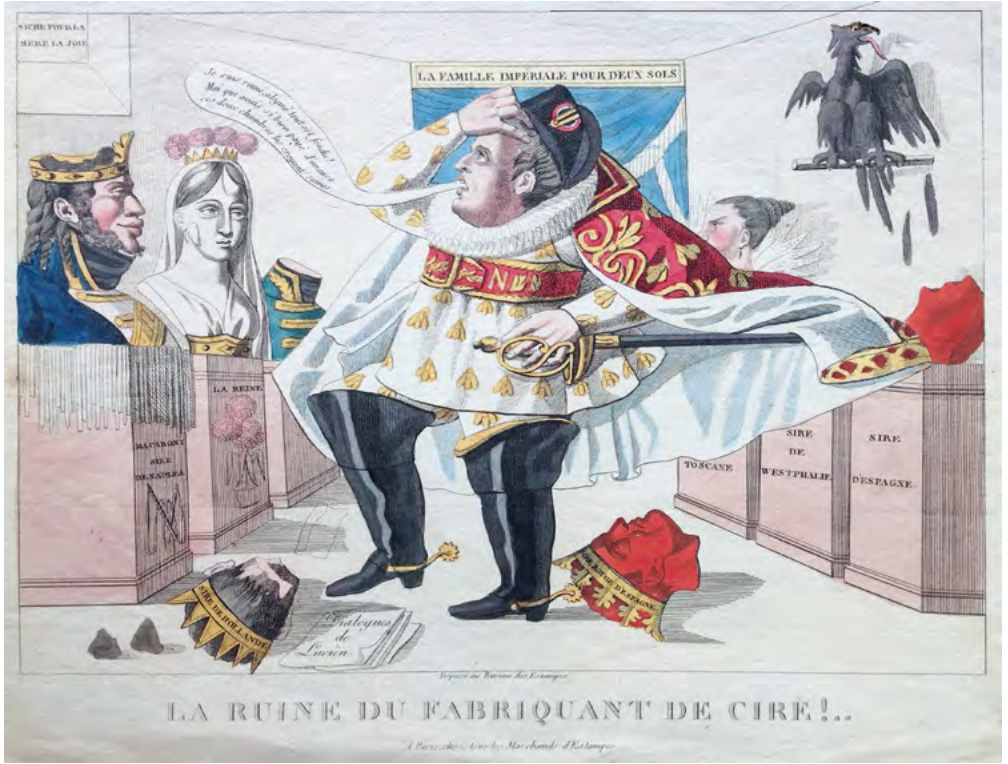
*Napoleon op weg naar de keizerskroning op 2 december 1804,
schilderij door Jacques Bertaux*

*Gerard Brantsen (1735-1809), lid van het Staatsbewind en later ambassadeur in Frankrijk. Hij draagt de versierselen van Grootkruis van de Orde van de Unie.
Schilderij door Benjamin Wolff*

*Lodewijk Bonaparte (1778-1846), koning van Holland.
Schilderij door Charles Howard Hodges, 1809*

*'Het faillissement van de wassenbeeldenfabrikant', cartoon ca. 1810.
 Het hoofd van koning Lodewijk is gevallen*

Ambtskostuum Corps Législatif

*Het huis Kneuterdijk 6: de soevereine vorst op het balkon van het huis van
(toen) Collot d'Escury bij de Haagse acclamatie in de avond van 2 december 1813.
Krijttekening vermoedelijk van N.L. Penning, 1813*

*Opening Staten-Generaal op 21 september 1815 door koning Willem I.
Aquatint door Johann Nepomuk Gibèle en Pierre Jean Baptiste Leroy, 1815*

Constance Louise de Bosset door Narcisse Garnier

minste blijkt uit een brief van de keizer aan zijn vicekoning van Italië van augustus, waarin hij verscherping van het douanetoezicht eiste en er bijna dreigend aan toevoegde: 'La seule considération des douanes m'a obligé de réunir la Hollande.'⁴⁸ Direct na de afkondiging van het Continentaal Stelsel op 21 november 1806 in Berlijn, probeerde Lodewijk zich al te verzetten. Hij signaleerde zijn broer bijvoorbeeld dat in Nantes dertien schepen werden geladen met graan met bestemming Engeland.⁴⁹ Talleyrand werd ook slachtoffer van de blokkade. Hij kreeg namelijk zijn informatie over de gebeurtenissen in Londen niet via Calais, maar via de Hollandse kust. Van der Goes liet de koning weten dat de Franse minister had gevraagd of de Engelse kranten bestemd voor zijn ministerie ontheffing konden krijgen van het algemene verbod op invoer uit Engeland.⁵⁰ Napoleon was geobsedeerd door de smokkelhandel omdat het grondbeginsel van zijn economische oorlog tegen Engeland, protectionisme, hiermee onderuitgehaald werd. Hij beschouwde Holland als hét grote gat in de mazen van het net. Volgens Joor was smokkel lucratief omdat de Nederlandse kustlijn zich daartoe goed leende: tegenaan was in de woorden van koning Lodewijk de huid beletten te zweten. Bovendien was de corruptie binnen het ambtenaren- en opsporingsapparaat wijdverspreid.⁵¹ Niet alleen de zeehandel werd gefnuikt, ook de Rijnvaart werd door Franse douanemaatregelen bemoeilijkt. Waar de industrie vooral in de zeegewesten inkromp, bloeide de textielnijverheid in Twente en later ook in Brabant op als gevolg van het verminderen van de Engelse concurrentie.⁵² Lodewijk, die begreep dat Holland zonder handel geruïneerd zou worden, kneep daarom een oogje toe.

Van der Goes noemde het verlies van de handel de grootste opoffering die Holland voor de gemeenschappelijke zaak kon doen. Hij moest regelmatig bij de Franse autoriteiten interveniëren om opgebrachte Hollandse schepen die onder neutrale vlag voeren los te krijgen. De bemanningen dreigden te worden gedwongen dienst te nemen in de Franse marine. Eind 1807 ontstond een rel met Napoleon, nadat hij geïnformeerd was dat neutrale Zweedse schepen in Amsterdam lading uit de koloniën gelost hadden. Ofschoon Gogel de eerstverantwoordelijke voor de uitvoering van de blokkademaatregelen was, vroeg de koning ook advies aan Van der Goes hoe het Berlijns decreet was te omzeilen. Van der Goes kon niets anders verzinnen dan het beproefde Bataafse concept van 'buigend riet'. Hij suggereerde zo veel mogelijk mee te werken aan de intenties van het decreet. Tegelijkertijd zouden deskundigen kunnen onderzoeken in welke verhouding het effect van deze

Het koninkrijk Holland in 1807

maatregelen zou staan tot het financieel verlies als gevolg van Engelse represailles in de vorm van het staken van rentebetalingen op in Londen aangehouden fondsen. Maar die vrijheid noch de tijd om dat te doen had Lodewijk.⁵³ Napoleons irritatie culmineerde half september 1807 zelfs in een rechtstreeks bevel aan Franse douaniers en gendarmes een inval te doen in het koninkrijk en arrestaties te verrichten van verdachte smokkelaars in Breda en Bergen op Zoom. Lodewijk protesteerde heftig tegen deze schending van de soevereiniteit. Tevergeefs.

De aanslagen op de soevereiniteit vonden ook op een andere manier plaats. Na het succes van de Duitse veldtocht stelde Napoleon zijn broer eind 1806 het bezit van Oost-Friesland in het vooruitzicht, later na de Vrede van Tilsit aangevuld met de Russische enclave in het gebied, Jever. Van der Goes voelde wellicht enige genoegdoening. Hiermee zou namelijk eindelijk worden voldaan aan de schadeloosstelling voor de annexatie van Staats-Vlaanderen, Maastricht en Venlo in 1795. Het ging het bewind in Den Haag overigens niet zozeer om uitbreiding van het territoire, als wel om de vergroting van de bevolking, waarvan een gunstig effect op de belastinginkomsten werd verwacht. Pas een jaar later werd de overdracht van de Duitse gebieden geregeld, zij het, hoe kon het ook anders, tegen een extra prijs. Vlissingen moest definitief worden afgestaan aan Frankrijk. Deze onderhandelingen gingen Van der Goes grotendeels voorbij. Hij mocht wel de instructie voor de ‘commissarissen’ opstellen, maar Lodewijk hield daarna rechtstreeks contact met de delegatie waarvan zijn minister van Buitenlandse Zaken geen deel uitmaakte. Alleen als de delegatie een naar zijn zin onaanvaardbare concessie had gedaan, kwam hij klagend bij Van der Goes terug.⁵⁴

Eind 1807 intervenieerde Napoleon zelfs rechtstreeks in de voorgenomen benoeming van nieuwe gezanten in St. Petersburg en Wenen. Hij had al eerder generaal Dumonceau geweigerd als opvolger van de bejaarde Brantsen, omdat ‘generaals geen diplomaten waren’ (niettemin was de Franse gezant in Den Haag, Dupont-Chaumont, ook generaal). De keizer doorzag de bedoeling van Lodewijk om Ver Huell naar St. Petersburg weg te zenden en Van Hogendorp naar Wenen. Beiden waren Lodewijk te Fransgezind. Van Hogendorp was bovendien een lastpak en Ver Huell te veel op de hand van de Grote Broer, zo niet diens verklikker. Napoleon beschouwde Ver Huell (Marine) en Van Hogendorp (Oorlog) als te competente ministers om te vervangen. Hij sprak zijn veto uit over de bij uitstek soevereine beslissing, maar verlangde niettemin dat Ver Huell (overigens ook een militair!) in Parijs zou wor-

den benoemd. Vlak voor nieuwjaar mocht Van der Goes de geloofsbrieven voor Ver Huell opstellen.

Van der Goes kreeg steeds meer moeite om Lodewijk bij te houden. Hij voelde zich te oud om loopjongen te zijn. Wellicht stond Van der Goes meer dan andere ministers onder druk van de vorst, maar hij was niet de enige.⁵⁵ Zijn functie werd uitgehold. Falck noteerde dat de vele politieke gesprekken op het departement toch altijd eindigen moesten 'met te zeggen dat de kaart vergeven is en het spel bedorven'.⁵⁶ Er was op deze manier geen eer meer te behalen aan het ministerschap van Buitenlandse Zaken. Lodewijk was zijn eigen minister geworden. Buitenlandse Zaken, zo had trouwens collega Talleyrand in Tilsit ook moeten ervaren, was onder de Bonapartes *Chefsache*.

Een cirkel gesloten [1808-1826]

De weinig motiverende werkomstandigheden versterkten ongetwijfeld de teleurstelling van Van der Goes over het niet uitkomen van zijn verwachting dat onder het koningschap van Lodewijk het land in stabielere relatie tot de Europese mogendheden kon worden gebracht. De voorlopige verplaatsing van de koninklijke residentie naar Utrecht eind oktober 1807 en het vooruitzicht van definitieve vestiging in Amsterdam deden voor Van der Goes de deur dicht. Er was in Utrecht geen behoorlijk onderkomen voor departement en minister te vinden. Het corps diplomatique bleef in Den Haag. Het heen en weer reizen deed een aanslag op zijn gezondheid. De koning sommeerde Van der Goes desondanks zich permanent in de Domstad te vestigen. De minister was dat geenszins van plan. Hij vond excuses in de grote hoeveelheid werk die hij in Den Haag behoorde af te doen. Wederzijds nam de wrevel toe. In december schreef Van der Goes een lange brief met een opsomming van alle klusjes waarmee hij op dat moment in opdracht van de koning bezig was en de mededeling dat het hem te veel werd: 'Je me trouve malade, Sire! En voel dat mijn zenuwen dermate zijn aangedaan, dat ik tot arbeid weinig geschikt ben.'¹ Leed Van der Goes aan een burn-out?

Volgens Anton Falck wekte diens knorrige houding en het voortdurend hunkeren naar Den Haag het misnoegen van de koning. Het ontslag bleef niet lang uit.² Garnier vermeldde in zijn memoires een discussie met Lodewijk (met zijn ministers over de verplaatsing van de regeringszetel naar Utrecht?) waarin Van der Goes alleen stond en die aanleiding was tot zijn vertrek.³ Röell schreef Van der Goes weldra met de vraag of het hem 'schikte' ontslag te vragen in verband met zijn gezondheid. Lodewijk, die toch al een ingrijpende herschikking van zijn ministerraad op het oog had, besteedde in zijn memoires weinig

woorden aan het ontslag dat op 8 januari 1808 werd verleend. De functie van minister-secretaris van staat werd afgeschaft. Röell werd belast met Buitenlandse Zaken.⁴ Om de pil te verzachten werd Van der Goes een pensioen aangeboden van zesduizend gulden per jaar plus behoud van de functies van grootkanselier en thesaurier van de Koninklijke Orde van de Unie, de eerste in Nederland gestichte orde van verdienste. Bij elkaar zou dat pensioen en traktement het salaris van een minister benaderen. Daarboven kwam nog een toelage van enkele duizenden gulden tot de verhuizing van de koninklijke residentie naar Amsterdam om van tijd tot tijd het corps diplomatique in Den Haag te ontvangen wanneer de koning zich met zijn minister van Buitenlandse Zaken in het buitenland ophield.

Was het ontslag een opluchting voor Van der Goes? In zekere zin wel, want de werkdruk verminderde aanzienlijk. Hij kon rekenen op een eervolle behandeling. Maar het afscheid ging met weinig ceremonieel gepaard, ook al verliet Van der Goes zijn post na een respectabele tien jaar, waarin hij niettegenstaande vijf machtswisselingen ‘chef de la diplomatie néerlandaise’ was geweest. Hij droeg nu geen directe verantwoordelijkheid meer voor het sombere vooruitzicht wat betreft het lot van het vaderland. Het experiment met een Frans staatshoofd ontwikkelde zich niet goed. Het ontslag kwam op het moment waarop de Hollandse inbreng in de internationale politiek verpieterde. De bonapartistische militante aanpak van buitenlandse zaken paste niet bij alles wat Van der Goes als diplomaat had gevormd. Hij zag het perspectief van machtsveiwicht en collectieve veiligheid vervliegen, zag hege-monie verworden tot suprematie. Beschaafde omgangsvormen werden verdrongen door een commandostijl. Het compromis betekende zwakte in plaats van wederzijds voordeel. Van der Goes kon het tempo van de nieuwe heren niet bijhouden. Hij was de uitdagingen van de nieuwe werkelijkheid aangegaan, maar moest zijn handschoenen in de ring gooien. Zijn benadering en aanpak van de diplomatie waren gaan behoren tot een voorbij tijdperk. Als middelaar of verzoener in het Haagse was Van der Goes ook niet meer nodig. De meeste politici hadden er in het algemeen geen moeite mee zich te laten dwingen door de leiding en de ogen van de vreemde monarch. Andere tijden, andere zeden.

De buitenman

Hij bleef wonen op Kneuterdijk 6, dat immers via een familierelatie was gehuurd. Het departement van Buitenlandse Zaken bleef voorlopig in het huis gevestigd, totdat het kon worden overgebracht naar de nieuwe koninklijke residentie Amsterdam. Vanuit het statige pand wijdde Van der Goes zich nu aan de bijzondere opdrachten die hij van koning Lodewijk had gekregen. Hij kon echter veel meer tijd dan voorheen doorbrengen op Oostbroek, zijn geliefde zomerverblijf.

Oostbroek was een tot buitenplaats gepromoveerde voormalige hofstede die via de overgrootmoeder van Van der Goes, Cornelia Elisabeth van Strijen, in de familie was gekomen. Vader Adriaan van der Goes liet Oostbroek na aan zijn middelste zoon Philip Jacob, secretaris van de rekenkamer van Holland, die het verhuurde aan zijn broer Maarten. Oostbroek lag op de hoek van de huidige Haagse Loosduinse Kade en de De la Reyweg, toen nog net in de gemeente Loosduinen. In de achttiende eeuw werd Loosduinen populair bij de Haagse welgestelden om er zomerverblijven te stichten op oude boerderijen.⁵ Het buiten van de familie Van der Goes bestond uit een herenhuis, vijf tuinmanswoningen, koetshuis en stal met ruimte voor zes paarden, plantsoenen, teelland alsmede een bos met koepel grenzend aan de buitenplaats Rustenburg, tezamen ruim 3,5 hectare. Ook toen hij nog het departement bestierde, vertrok Van der Goes in mei naar Loosduinen om in september terug te keren naar de Kneuterdijk. Buitenlandse zaken gingen overigens dan gewoon door. Dat werd opgelost door veelvuldige bezoeken van Bosscha of Delprat, meestal rond het lunchuur. Op Oostbroek kon Van der Goes zich uitleven in zijn liefhebberij van buitenman, zo blijkt uit de dagboekjes die hij van zijn verblijf bijhield. Hij legde er sier- en moestuinen aan. In de vijver werden steenkarpers uitgezet en Van der Goes fokte op Oostbroek goudfazanten en bergeenden. Van de vlierbessenooft maakte hij jenever.⁶

Aan het begin van de eerste zomerperiode na zijn aftreden als minister gaf Van der Goes op 23 juni 1808 een tuinfeest voor de buurtgenoten ter viering van de tweede verjaardag van de regering van koning Lodewijk. De *Haagsche Courant* meldde dat er rond honderdvijftig mensen aanwezig waren geweest, die zich aan het eind van middag in de avondzon verzamelden op het plein voor het huis. Daar was een halve cirkel van tenten opgericht. Aan een paal hing het monogram van de koning uitgevoerd in rozen en andere bloemen. Overal tafels bestrooid met bloemen en verversingen. Wafelbakkers bezorgden ‘in overvloed natio-

Buitenplaats Oostbroek, Loosduinen, toestand 1929

nale gebakken naar de smaak'. Muzikanten begeleidden boerendansen. Volgens de krant leverde het vrolijk tafereel een der aardigste schilderijen van Teniers of Van Ostade op.⁷ Er kwam op Oostbroek ook verder regelmatig bezoek, waarmee uitgebreid werd getafeld en whist werd gespeeld. Een favoriet drankje was Rijnse wijn met citroen. Ook werden veel uitstapjes per paard-en-wagen gemaakt, zoals naar het Staalduin, naar Scheveningen of naar Katwijk om de bouw van de uitwaterings-sluizen in de Oude Rijn te bezichtigen. Familiebezoek aan huis of op Kraayenstein, bij Franc, waar in juli 1809 een reünie plaatsvond van vijf broers Van der Goes en vier schoonzusters. Van der Goes en zijn vrouw gingen veel naar het theater in Den Haag. In oktober 1809 stuurde hij enige lekkernijen naar Den Haag voor het zilveren huwelijksfeest van zijn vroegere secretaris Daniël Delprat: vier patrijzen, een haas en een ananas. Van der Goes deed daar nog twee flessen champagne bij 'om de dames op te vrolijken en twee flessen zeer oude Bordeaux om de heren goed te laten slapen'.

'Doe wel en zie niet om'

Koning Lodewijk behield graag de diensten van Van der Goes voor zijn plannen om een ridderorde in te stellen en een 'constitutionele erfelijke adel' te creëren teneinde zijn koningschap meer glans en status te geven en zijn onafhankelijkheid tegenover zijn broer te benadrukken. Hij had overigens ook een politiek doel met een decoratiestelsel. De koning zag er het beste middel in om de in zijn ogen egoïstische koopmansgeest in Nederland tegen te gaan, om de kooplieden meer aan hun land te binden en hen zelfs tot opofferingen te bewegen. Herstel van adellijke titels en privileges had tot doel de oude, maar bepaald niet altijd Oranjegezinde adel zich te laten verzoenen met de nieuwe orde. Lodewijk wilde ook de namen van oude uitgestorven geslachten laten herleven, zoals Egmond en Hoorne.⁸ Al meteen na zijn aantreden in 1806 benoemde Lodewijk een commissie om hem over beide projecten te adviseren. Van der Goes maakte deel uit van deze 'Commission des Titres'.⁹

Van der Goes had al bij de intrede van koning Lodewijk laten zien dat hij goed overweg kon met de Franse opvatting van het theater van de staat. Ceremonieel en het daarbij behorende protocol schiepen een geëigend ritueel om status en rang te accentueren en traditie te vestigen. Tijdens zijn plaatsingen in Kopenhagen en Madrid had hij het daar geldende hofceremonieel in zijn rapportage beschreven. Al in 1802 had

Keten van de Orde van de Unie

Van der Goes geadviseerd om buitenlandse gezanten ter gelegenheid van hun vertrek ‘volgens het aloud gebruik wederom tot afscheidspresent zal worden gegeven een gouden ketting en medaille, waarop aan de ene zijde gegraveerd zal zijn het wapen dezer Republiek, en op de andere zijde de woorden *Respublica Batava*’. Dit was een voorloper van het huidige gebruik om diplomaten te benoemen in de Orde van Oranje-Nassau.¹⁰ Van der Goes zag zeker de waarde in van een breder decoratiestelsel ter aanmoediging en beloning van oppassende Nederlanders die een openbare of wetenschappelijke functie bekleedden.

Aan het eind van het jaar was het ontwerp voor de statuten van een ridderorde gereed. Op 14 februari 1807 volgde de oprichting van de Koninklijke Orde van de Unie (unie in de betekenis van eenheid van land en volk). De orde kreeg als devies: ‘Doe wel en zie niet om’. De letterkundige Bilderdijk verzoon een ezelsbruggetje voor de koning om het motto goed uit te spreken: ‘D’ou elle ainsi ni d’homme.’¹¹ Van der Goes werd benoemd tot grootkanselier en grootthesaurier. Het commentaar van de Franse gezant Dupont-Chaumont aan Talleyrand over de instelling van de orde was niet onwelwillend, maar het voornemen een adel te creëren zou volgens hem afbreuk doen aan het bindend effect van de orde. Lodewijk wenste ter onderstreping van de eendracht nadrukkelijk ook vier vooraanstaande Joden in de orde te benoemen. Het initiatief van Lodewijk leidde tot sarcastisch commentaar van keizer Napoleon. Hij vond het te vroeg, verspilling, belachelijk en hij verbood zonder zijn uitdrukkelijke toestemming Fransen in de orde te benoemen: ‘U hebt nog niets gepresteerd om te verdienen dat men Uw portret draagt (...) En wat hebben al die mensen die U in de orde hebt benoemd eigenlijk gepresteerd?’¹² De keizer eiste intrekking van het plan een adel te creëren, ofschoon hij zelf in 1804 de adel in Frankrijk had hersteld. Bij de inauguratie van de orde in 1807 hield Van der Goes een rede die niet het ontwerp van orde-secretaris Anton Falck volgde. Colenbrander verweet Van der Goes dat hij verkoos geijkte vleitaal tegen de koning aan te slaan. Falcks ontwerp ging veel meer in op de grote veranderingen die het Hollandse volk had moeten ondergaan, maar noemde nogal eenzijdig als oorzaken van Hollands verval de verouderde constitutie en de partijstrijd. Van der Goes vond kennelijk dat deze feestelijke gelegenheid zich niet leende om een zo politiek getint verhaal te houden.¹³

Tot de eersten die de hoogste graad van Ridder Grootkruis ontvingen, behoorde Rutger Jan Schimmelpenninck. De eed die de oud-raadpensionaris daarbij moest zweren hield onder meer in opperste toewijding aan de dienst voor koning en vaderland. Acht maanden na zijn gedwongen

Diploma Grootkruis Orde van de Unie met handtekeningen van Lodewijk, Van der Goes en A.R. Falck

aftreden schreef hij Van der Goes geen principieel bezwaar te hebben tegen deze eed. Schimmelpenninck vervolgde in zijn brief: 'Indien ik u eens enige dagen op het Nijenhuis bij mij had dan zou de levenswijze welke gij hier vinden zou, een vreemd contrast in uw oog maken met die waaraan wij de laatste tien jaren gewoon zijn geweest en waaraan gij thans door de natuur van uwen post gebonden zijt.'¹⁴ In mei 1807 ontving Schimmelpenninck de versierselen. Het was Catharina Schimmelpenninck die nu namens haar man, beiden 'steeds zeer gevoelig over de hartelijke blijken van Uw oude vriendschap', Van der Goes antwoordde in een openhartige brief.

Die brief is interessant, omdat de intriges tegen Van der Goes ook tijdens zijn paar jaar als minister blijkbaar niet ophielden:

Gemakkelijk waarde [er stond eerst waarste (sic)] vriend begrijpen wij, dat in de omstandigheid waarin gij U bevindt, alles niet couleur de rose zijn kan, en dat nijd en afgunst wel eens hun rol zullen spelen en ik voor mij, heb ook zeer wel kunnen raden de onzuivere hoek, waaruit men U sinds lange wel eens onaangenaamheid heeft willen berokkenen, en alwaar een zeer actieve personage (zo lang zich die op de Hollandse bodem bevindt) niet mankeren zal haar kwaadaardige rol te spelen, ik voor mij, wil U intussen wel avoueren dat ik dacht, dat dat masqué reeds te veel bekend was om dupes te maken en om kwaad te doen; onderwijl is het ook hier, als altoos, 'doe wel en zie niet om'.¹⁵

Wie had Catharina op het oog? Ver Huell? Brantsen had Van der Goes ook al bij diens benoeming tot minister en ter gelegenheid van zijn mogelijke kandidatuur in 1807 voor de ambassade te Parijs gewaarschuwd dat er (weer) kuiperijen tegen hem waren geweest. Wilde Ver Huell zelf graag minister worden? Of werd hij door anderen in diskrediet gebracht? Falck memoreerde in zijn gedenkschriften dat Van der Goes niet veel ophad met nogal zelfvoldane Fransgezinde diplomaten als Dirk van Hogendorp, Anthony van Dedem van de Gelder en Christiaan Bangeman Huygens.¹⁶

De instelling van een erfelijke adel kwam niet van de grond. In de zomer van 1808 schreef Lodewijk vanuit Het Loo: 'Ik verneem niets van het geheime werk dat ik u heb opgedragen.' In september stuurde Van der Goes namens de commissie ontwerpen van een reglement voor een Hoge Raad van Adel en een Constitutionele Adel van het Koninkrijk alsmede een ontwerp van wet.¹⁷ Daarna bleef het enige tijd stil rond het

project. Medio 1809 voerde Lodewijk een wet op de adeldom in, die echter nog voor de inlijving onder druk van Napoleon werd ingetrokken.

In juli 1809 probeerde Engeland met een invasie op het eiland Walcheren Antwerpen te bereiken. De aanval werd afgeslagen. In de ogen van Napoleon bewees Lodewijk niettemin dat hij zijn land niet kon verdedigen. De koning werd naar Parijs ontboden, waar hij in feite werd gegijzeld. Op 10 maart 1810 werd Lodewijk gedwongen afstand te doen van de gebieden van het koninkrijk ten zuiden van de grote rivieren. Vernederd trad de koning van Holland op 2 juli af. Op 9 juli 1810 was de totale inlijving een feit. Van der Goes hoorde het nieuws van de abdicatie op 4 juli. Acht dagen later waren de Delprats, Van Maanen en broer Philip te gast aan tafel, toen het bericht van de inlijving kwam. ‘Ma Patrie perdue!’ was het korte, maar duidelijke commentaar van Van der Goes in zijn dagboekje van Oostbroek.¹⁸ In die drie woorden scholen gevoelens van gelatenheid en verslagenheid. De naam Holland verdween toch van de kaart van Europa. Was al zijn inspanning voor het behoud van het vaderland voor niets geweest? Het zou drie jaar duren voordat een antwoord op die vraag mogelijk was. Voor nu moest Van der Goes maar genoegen nemen met het devies van de Orde van de Unie: doe wel, en zie niet om.

Parijs

De administratieve inlijving van de zeven Hollandse departementen, die nu gevormd werden, en hun vertegenwoordiging in de instituties van het Franse keizerrijk nam een halfjaar in beslag. Een *Conseil pour les affaires de Hollande* assisteerde de Franse regering daarbij. Leden waren Gogel, Van Maanen en de onvermijdelijke Ver Huell. Op 1 januari 1811 werd de Franse wetgeving en administratie van kracht. Holland kreeg zes senatoren, zes leden van de *Conseil d'État* (Staatsraad), vijfentwintig leden in het *Corps Législatif* (Wetgevend Lichaam) en twee raadsheren in het *Cour de Cassation* (Hof van Cassatie) toebedeeld. Schimmelpenninck werd senator. Hoe Van der Goes in dit verband voor het voetlicht kwam, valt niet goed te reconstrueren. Hij behoorde aanwijsbaar tot de ‘natuurlijke elite’ die het beste paste in de Franse visie op een centralistisch en betrouwbaar bestuur. Maar ook zijn langdurige staat van dienst als ‘chef van de Nederlandse diplomatie’ en het feit dat Van der Goes zich in de afgelopen jaren een effectief bemiddelaar tussen de

Hollandse en Franse belangen had getoond waardoor hij bekend was in Parijs, zullen van invloed zijn geweest. Op 9 januari werd Van der Goes benoemd tot officier in het Legioen van Eer en ‘chevalier’ van het keizerrijk.¹⁹ Op 19 februari behoorde hij tot degenen die door Napoleon voor een zittingsperiode van vijf jaar werden benoemd tot lid van het Corps Législatif, het Franse parlement. Onder hen waren zes oud-diplomaten. Namens het departement van de Monden van de Maas werden, behalve Van der Goes, de oud-minister van Binnenlandse Zaken Johan Hendrik Mollerus, de Rotterdamse jurist en politicus Abraham Gevers en de oud-staatsraad en directeur-generaal van de schouwburgen Eduard Lesné Harel van Kessel benoemd. In maart 1811 stond Van der Goes trouwens nog op de kandidatenlijst voor de functie van rechter in het Hof van Assisen van dit departement. Door zijn benoeming in Parijs is daaraan geen vervolg gegeven.

Anders dan de naam doet vermoeden was het Corps Législatif niet het belangrijkste wetgevende orgaan in het keizerrijk. De meeste macht berustte bij de Staatsraad, voor zover Napoleon niet zelf de beslissingen nam. Het Corps Législatif was in feite niet meer dan een adviserend lichaam, samengesteld uit deskundigen in uiteenlopende disciplines van openbaar bestuur.²⁰ Napoleon beschouwde zichzelf als de belichaming van de volkswil. De benoeming van Nederlanders (en andere buitenlanders) in het Corps Législatif was onderdeel van zijn opzet om de elites in de geannexeerde landen voor het keizerrijk te paaien. Een vergadering kon slechts bijeengeroepen worden door de keizer, die dat uitsluitend deed als hem dat om publicitaire reden uitkwam. Het Corps Législatif bestond in 1813 uit 376 leden van wie er 112 uit de geannexeerde landen waren benoemd. In 1811 werd nauwelijks een maand vergaderd, in 1812, het jaar van de Russische veldtocht, in het geheel niet.²¹ Napoleon kon zich smalend uitlaten over zijn parlement dat hij onder meer als een in feite overbodig ‘gezelschap obscure en middelmatige armoedzaaiers’ beschouwde.²² Het feit dat Van der Goes in zijn archief geen map ‘Corps Législatif’ heeft achtergelaten, geeft aan dat hij het als *éminence grise* niet al te druk met deze functie heeft gehad. Zijn belangrijkste bezigheden in Parijs betroffen waarschijnlijk de keizerlijke orde.

In de loop van 1811 begon Napoleon zich toch te interesseren voor de Hollandse Orde van de Unie. Kennelijk zag de keizer, nu hij zijn *empire* met de inlijving van een aantal vazalstaten had uitgebreid, de bruikbaarheid van een dergelijke decoratie in. Napoleon stuurde het dossier naar zijn aartskanselier Jean Jacques de Cambacérès met de vraag wat te doen met de orde. Het embleem en het devies stonden hem in ieder

Gebouw van het Corps Législatif, ca. 1810

geval niet aan. Het was onbestaanbaar, zei Napoleon, dat een groot rijk een devies als ‘Doe wel en zie niet om’ kon aannemen. Dat vond hij het motto van een paladijn. Napoleon wilde de Hollandse Orde vervangen door een onderscheiding voor het gehele keizerrijk. De naam had hij ook al verzonnen: Keizerlijke Orde van de Reünie. Onder de ‘Réunion’ verstond de keizer de inlijving van Holland, de Noord-Duitse Hanze-steden, Rome en Toscane. Tijdens zijn bezoek aan Amsterdam tekende Napoleon op 18 oktober 1811 het decreet ter oprichting van de nieuwe ridderorde, die bedoeld was ter erkenning van zowel civiele als militaire verdiensten. Bij de eerste benoemingen hadden Hollanders duidelijk de voorkeur. Tot grootkanselier werd Nompère de Champagny, hertog van Cadore, benoemd. Alle kuiperijen tegen Van der Goes ten spijt benoemde de keizer juist hem tot grootthesaurier van de orde.²³ De kanselarij van de orde werd in Parijs gevestigd. Omdat Van der Goes was benoemd in het Wetgevend Lichaam, was het nu voor zijn werk beter naar de Franse hoofdstad te verhuizen.

Van der Goes vestigde zich met zijn kleine gezin op het adres 27, Rue de Grammont in het tweede arrondissement, op de hoek van de Boulevard des Italiens, vlak bij de huidige Opéra. Het was een prettig toeval dat samen met Van der Goes ook zijn jeugdvriend, zijn geheim agent en collega-minister Mollerus was benoemd in het Corps Législatif. Hij maakte deel uit van de Commissie Financiën, door aartskanselier Cambacérès tegenover Napoleon beschouwd als de enige commissie die ertoe deed.²⁴ Er ontstond tussen hem en Van der Goes een correspondentie, want Mollerus was niet in Parijs gaan wonen. Zijn werkzaamheden als directeur Bruggen en Wegen eisten zijn aanwezigheid in de Hollandse departementen. Mollerus gebruikte Van der Goes als contactpersoon voor zaken van het Corps Législatif en zond hem van zijn kant nieuwtjes uit Nederland toe.²⁵ Eind januari 1812 liet Mollerus bijvoorbeeld weten dat hij niet in staat was de aangekondigde zitting van het Corps Législatif in februari bij te wonen vanwege de ijsgang op de grote rivieren. Hij vermeldde erbij dat de Franse gezagsdragers begonnen met het vorderen van paarden. In april van dat jaar waren Scheveningers in verzet gekomen tegen de maritieme blokkade, die ook de zeevisserij ernstig bemoeilijkte. De rel werd door gendarmes uiteengedreven.

Het verzet tegen het Continentaal Stelsel groeide niet alleen in de Hollandse kustplaatsen. Rusland, dat zich bij de Vrede van Tilsit in 1807 bij de blokkade van Engeland had aangesloten, raakte steeds minder gecharmeerd van deze beperking van zijn handel. De tsaar wist een

*Maison de Molière à Auteuil (Parijs).
Tekening in bruine inkt door Constant Bourgeois, 1811*

nieuwe coalitie tegen Frankrijk te smeden met Oostenrijk, Pruisen en Engeland. Opnieuw brak er oorlog uit. Op 23 juni 1812 vertrok Napoleon voor zijn veldtocht tegen Rusland. Op 4 oktober meldde Mollerus de aankomst van de keizer in Moskou: 'welk een ontzettende gebeurtenis nietwaar in zo weinige maanden nu te zien dat onze keizer zijn decreten uit Moskou tekent'.²⁶ Minder gunstige berichten over het verloop van de krijgskansen en de enorme verliezen aan mensenlevens kregen nu het thuisfront in hun greep. Zelfs zo, dat eind oktober een groepje militairen en burgers onder leiding van generaal Claude de Malet in Parijs een staatsgreep deed, die jammerlijk mislukte.²⁷ Kritische vlugschriften begonnen de ronde te doen. Op 19 december keerde Napoleon in het holst van de nacht in zijn hoofdstad terug, zijn Grande Armée achterlatend in sneeuw en vorst, al ploeterend bestookt door Russische achtervolgers. Begin 1813 werd de omvang van het debacle publiekelijk goed duidelijk. De keizer was niettemin ongebroken. Hij zag de Russische campagne als een tijdelijke terugslag. Napoleon had een half miljoen nieuwe soldaten nodig en daarvoor moest hij formeel het Corps Législatif om fiat vragen. Hij convoceerde daartoe op 14 februari 1813 het parlement. Van der Goes heeft die zitting vermoedelijk bijgewoond, Mollerus kwam pas begin maart, omdat hij wederom door het kruierend ijs de grote rivieren niet kon oversteken. Hij logeerde op de Rue de Grammont bij Van der Goes, die bij keizerlijk decreet tot 'baron de l'Empire' was verheven.²⁸ Op 20 maart keurde het parlement een opgelegde begroting goed. Vijf dagen later sloot de keizer na gedane arbeid de vergadering met de mededeling dat het pas weer zou worden samengeroepen zodra de oorlog dat toeliet.²⁹ Begin april begon Napoleon zijn veldtocht tegen Duitsland, waar Eugène de Beauharnais onder Russische druk genoodzaakt was zijn troepen achter de Elbe terug te trekken en generaal Louis Davout Dresden had moeten opgeven. Hamburg was in opstand gekomen tegen het Frans gezag.

Ook in Nederland was er toenemend verzet tegen de Franse knevelarijen en de invoering van conscriptie voor het leger.³⁰ Uit de brieven van Mollerus geschreven in 1813 komt echter niet het beeld naar voren van grote opwinding over de ontwikkelingen. Hij vermeldde wel ordeverstoringen in verschillende plaatsen, bijvoorbeeld die eind april in Den Haag, Leiden en Zaandam, maar was zuinig in zijn commentaar op het repressief optreden van het gezag. In Den Haag was een 'hoop van het aller slechtste gemeen' uiteengejaagd. Het bewaren van rust en orde bij alle toenemende onzekerheid leek in de visie van Mollerus voorop te staan.³¹

Mollerus maakte zich wel bezorgd over het ‘tyrannieke’ en zonder aanzien des persoons oproepen van zoons van notabele families voor de Gardes d’Honneur. De inlijving betekende dat ook jongelieden van goede komaf niet ontkwamen aan de conscriptie, maar deze kon ook worden opgevat als een vorm van gijzelneming. De oudste zoon van Mollerus was opgeroepen, maar bevond zich in Italië ‘tot herstel van zijn gezondheid’ en weigerde naar huis te komen.³² In Parijs werd Van der Goes ingeschakeld om ten behoeve van een aantal van de opgeroepen te interveniëren bij de minister van Oorlog, die evenwel deze zaken terugverwees naar de prefecten in Holland (De Stassart en De Celles). Van der Goes zette zich in juni 1813 ook in voor zijn neef Adrien, zoon van broer Franc van der Goes, thesaurier van Den Haag.³³ Adrien behoorde tot de zestien niet-vrijwilligers van de twintig jongemannen uit Den Haag die door prefect De Stassart waren aangewezen. Meteen al bij de aanmelding toonde de jonge Van der Goes een gebrek aan respect door zonder uniform te verschijnen en ongezeglijk te zijn. Adrien was zonder pardon onder de wapenen gebracht bij het Tweede Regiment Gardes d’Honneur in Metz, maar was daar vreselijk ongelukkig en voelde zich niet geschikt voor het militaire beroep. De tussenkomst lukte uiteindelijk omdat er een remplaçant gevonden kon worden. Tegelijkertijd vroeg Van der Goes zijn oud-collega Van Maanen of die Adrien niet kon gebruiken als ‘conseiller auditeur’ bij het keizerlijk hof.³⁴ Adrien maakte daarna overigens alsnog een militaire carrière. Vanaf december 1813 behoorde hij een halfjaar tot de lijfwacht van de soeverein vorst en in mei 1815 meldde hij zich als vrijwilliger. Na de Slag bij Waterloo werd hem het ridderkruis in de Militaire Willemsorde toegekend.³⁵

Mollerus wenste Van der Goes in een brief van begin mei 1813 ook geluk met zijn ‘Nieuw Oostbroek’. Om de zomers buiten de stad, weg van de stank, op stand te kunnen doorbrengen huurde Van der Goes in Auteuil het elegante vroegere huis van de toneelschrijver Molière, een buitenplaats van ongeveer drie hectare. Vele landgenoten die een openbare functie vervulden of hadden vervuld, wisten Maison Molière te vinden.³⁶ Een naam die meer dan eens op de gastenlijstjes voorkomt, is die van Adam Frans van der Duyn. Hij komt hierna nog ter sprake. Hoewel senator Schimmelpenninck zich inmiddels ook in Parijs had gevestigd,³⁷ ontbreekt zijn naam. Was er toch sprake van enige verkoeling in de relatie, wellicht veroorzaakt door de kritiek op de persoonlijkheid van Louise? Maison Molière bestaat niet meer, maar op een prent uit die tijd lijkt het enigszins op het Haagse Catshuis, maar dan frivoler. Van der Goes probeerde in september 1813 het landhuis van de toenmalige

eigenaresse, de weduwe van de schilder Hubert Robert, te kopen, maar het bleek te duur. Ondanks de ontwikkelingen in Duitsland, in Frankrijk en in Nederland zag Van der Goes op dat moment kennelijk geen reden om terughoudend te zijn met een investering in Frankrijk. Het was aan de vooravond van de volkerenslag bij Leipzig, op 19 oktober 1813, die nogal onverwacht door Napoleon werd verloren en zijn val inluidde. In één maand tijd veranderde het perspectief voor Van der Goes geheel. Weinigen konden op dat moment voorzien hoe snel er een eind zou komen aan de Franse overheersing in Nederland.

Eind oktober keerde het gezin Van der Goes uit Auteuil terug naar Parijs. Mollerus schreef op 18 oktober uit Amsterdam naar aanleiding van het verschijnen der geallieerden in Oost-Nederland: 'Intussen is het maar waar dat het er duister uitziet en dat het moeilijk is vooruit te zien waar het heen gaat. De toekomst is met een dikke sluier omwonden. Wij moeten het aan de beschikking van de keizer en vooral van de voorzienigheid overlaten (...). Haags of Amsterdams nieuws dat U kan interesseren, weet ik niet ten minste schiet mij niet te binnen. Op beide plaatsen is het zeer stil, meesten zijn nog buiten.'³⁸ Met 'de meesten' bedoelde Mollerus ongetwijfeld notabelen die nog op hun buitenplaatsen verbleven. Dat het intussen broeide in Amsterdam (een maand later was er oproer) bevroedde hij kennelijk niet.

November 1813 werd in de Hollandse departementen een maand van verwarring, toenemende rellen en onzekerheid. In Parijs was de sfeer eerder terneergeslagen. De keizer echter liet zich door zijn nederlaag bij Leipzig niet ontmoedigen. Teruggekeerd in Parijs op 9 november, de dag waarop de Russische kozakken Deventer bereikten, bereidde hij een nieuwe zitting van het Corps Législatif voor om een belastingverhoging te laten goedkeuren teneinde een nieuw leger te kunnen opbouwen. Intussen desintegreerde het Frans gezag in de Hollandse departementen onder de militaire dreiging uit het Oosten en het groeiende openlijke verzet van groepen burgers. Een week later, op de zestiende, ontving Napoleon senator Schimmelpenninck en deed tegenover hem zijn onversaagde uitspraak dat hij liever de dijken zou doorsteken om het land terug te geven aan de zee dan Holland op te geven.³⁹ De volgende dag, 17 november was het Frans gezag in Holland zodanig in een vacuüm geraakt dat het in Den Haag met 'Haagse bluf'⁴⁰ (en durf) werd opgevuld door het orangistische driemanschap Van Hogendorp, Van Limburg Stirum en Van der Duyn van Maasdam. Het was de laatste omwenteling van het staatsbestel die Van der Goes zou beleven. Op 30 november land-

de prins Willem Frederik in Scheveningen. Twee dagen later verscheen hij, verlicht door flambouwen, als soeverein vorst op het balkon van het vroegere woonhuis van Van der Goes, Kneuterdijk 6 in Den Haag.

In Parijs benoemde Napoleon op 23 november zijn grootzegelbewaarder en minister van Justitie, Claude Ambroise Régnier, hertog van Massa, tot voorzitter van het Corps Législatif om er zeker van te zijn dat het parlement op de komende zitting geen kritische strapatsen zou uithalen. Interessant is dat op de voordracht van kandidaten Massa niet voorkwam, maar Van der Goes wel. Reeds in april was er sprake van zijn kandidatuur voor deze functie. Opmerkelijk, omdat Van der Goes uiteraard geen Fransman was, bovendien iemand die hem eerder wel eens had tegengesproken en dat was voor de keizer een risico. Volgens de Geneefse geleerde Marc-Auguste Pictet, inspecteur-generaal van de Keizerlijke Universiteit in Parijs, zou Van der Goes niet in aanmerking voor benoeming zijn gekomen, domweg omdat de keizer Hollandse namen te barbaars om uit te spreken vond.⁴¹

De opening van de zitting van het Corps Législatif had uiteindelijk op zondag 19 december met groot publiekelijk ceremonieel plaats, nadat op 1 december de geallieerden hun vredesvoorwaarden hadden opgesteld. Napoleon hield een toespraak waarin hij vertrouwen uitsprak in de kans vanuit een positie van kracht over vrede te gaan onderhandelen. Hij rechtvaardigde zichzelf voor al zijn goede werken ten gunste van Frankrijk en de wereld, maar gaf toe dat het vaderland nu zelf in gevaar was. Tot zijn spijt moest hij daarom de steun van het volk vragen om een nieuwe lichting op te kunnen roepen. Daarvoor was andermaal belastingverhoging noodzakelijk.⁴² Als concessie stelde Napoleon alle documenten over de lopende vredesonderhandelingen ter beschikking van het parlement, zodat de leden zelf een oordeel konden vellen over de vredelievende intenties van de keizer. Hiermee betrok hij voor het eerst het Corps Législatif serieus in een regeringszaak. Er werd een commissie samengesteld om de documenten te onderzoeken, die vijf leden telde maar die niet bekendstonden als in de gunst staande bij de keizer.⁴³ Het rapport van deze commissie was niet onverdeeld positief voor de keizer. Het beschuldigde Napoleon ervan de geallieerde voorwaarden niet snel genoeg te hebben aanvaard. Het riep de keizer op namens het Franse volk vrede tot elke prijs, behalve bezetting, te vragen en ten slotte zette het uiteen dat als het nodig was om tegenstand te bieden aan een invasie, Napoleon uitsluitend een waarlijk nationale inspanning kon bereiken als hij respect toonde voor de instituties die de rechten van het volk vertegenwoordigden. Op 29 december maakte

het parlement het rapport openbaar.⁴⁴ Napoleon was woest. De zitting van het parlement werd terstond verdaagd. Er is nog een briefje van 31 december in het archief van Van der Goes waarin werd aangekondigd dat ondanks verdaging van de zitting van het Corps Législatif de keizer de gedeputeerden de volgende morgen zou ontvangen op het paleis der Tuilerieën voor een nieuwjaarstoespraak.⁴⁵ Indien Van der Goes die ontvangst heeft bijgewoond, wat aannemelijk is, was hij er getuige van hoe de keizer de verzamelde gedeputeerden de les las. Het rapport beschouwde hij als insubordinatie. Het deed grote schade aan de Franse onderhandelingspositie. Het Corps Législatif is daarna niet meer in volle zitting bijeen geweest.⁴⁶

Toen op 31 maart 1814 tsaar Alexander en de koning van Pruisen Parijs binnentrokken, en de leden van de keizerlijke familie het hazenpad kozen naar Blois, was de abdicatie van Napoleon nabij. Het was de senaat die op 2 april het initiatief tot afzetting nam op gezag van een voorlopig bestuur onder voorzitterschap van de weer opgedoken Talleyrand. Het Corps Législatif verklaarde de volgende dag dat Napoleon het ‘pacte constitutionnel’ had gebroken en steunde daarom het decreet van de senaat om Napoleon af te zetten. Van der Goes behoorde overigens niet tot de ondertekenaars.⁴⁷

Schimmelpenninck en de andere Hollandse senatoren Van Dedem, Van de Poll en Van Zuylen van Nyevelt waren erbij, toen de senaat op 6 april een voorlopige constitutie (*charte constitutionnel*) aannam. Schimmelpenninck verzocht pas op 14 april ontslag.⁴⁸ De leden van het Corps Législatif die niet aanwezig waren geweest, werden opgeroepen het senaatsbesluit tot afzetting te bekrachtigen. De meeste Nederlandse gedeputeerden hebben vermoedelijk na november 1813 de vergaderingen, voor zover gehouden, niet meer bijgewoond. Velen woonden en werkten toch al in Nederland, voor hen was het afscheid van Frankrijk een relatief eenvoudige zaak.⁴⁹ Van de vier gedeputeerden van het departement van de Monden van de Maas bijvoorbeeld, was Van der Goes de enige met permanente domicilie in Parijs. De abdicatie zelf was voor Van der Goes reden om zich ontslagen te voelen van zijn eed aan de keizer. Op 3 april schreef hij aan de president van het Corps Législatif dat hij afscheid nam van Frankrijk nu zijn vaderland herrezen was en Napoleon vervallen was verklaard van de Franse troon.⁵⁰

Al op 1 februari 1814 oordeelde Van der Goes het, als grootthesaurier van de Orde van de Reünie, verstandig een afrekening van baten en lasten van de Orde van de Reünie in te dienen bij de hertog van Cadore. Er

was een batig saldo van 251.564,10 franc.⁵¹ Geen gering bedrag, waarvoor hij als consciëntieus boekhouder eerst gedechargeerd wilde worden voordat hij meende te kunnen vertrekken. De hertog was evenwel niet bereikbaar (hij liep later over naar de Bourbons). In afwachting van een reactie bleef Van der Goes in Parijs waar hij tot 25 april op de Rue de Grammont nog vier diners gaf waarvan hij de gastenlijstjes aantekende. Wat de Nederlanders betreft, waren het allen mannen die een rol in het openbaar bestuur hadden gespeeld of nog zouden spelen.⁵² Kennelijk was Van der Goes nog steeds een goede informatiebron of gesprekspartner. Zo ontmoette de afgezant van soeverein vorst Willem Frederik bij het geallieerd hoofdkwartier te Parijs, Gerrit Carel van Spaen, oud-gezant in Wenen, weer zijn oude kennis Van der Goes. Van Spaen deed de vorst daarover verslag op 2 mei. Hij meldde dat Van der Goes eindelijk zijn decharge had verkregen van de tijdelijk benoemde grootkanselier der orden, de Talleyrand-acoliet abbé Pradt, bisschop van Mechelen. Tijdens het gesprek daarover had Pradt de mogelijkheid van een vereniging van België met Nederland opgebracht. Van der Goes had volgens Van Spaen gezegd dat dit onderwerp hem als Hollander en onderdaan van de Prins van Oranje zeer interesseerde, maar dat hij over geen enkele volmacht beschikte om erover te praten. Hij stelde voor Pradt in contact te brengen met Van Spaen. Aldus geschiedde. Van Spaen schreef Willem Frederik dat Van der Goes, die bij dat gesprek aanwezig was, binnenkort naar Nederland zou vertrekken en dat Van der Goes, indien hij een onderhoud met de vorst zou hebben, Van Spaens verslag mondeling zou kunnen toelichten.⁵³ Of Van der Goes naar aanleiding van het contact tussen Van Spaen en Pradt door de vorst is ontvangen, kan niet vastgesteld worden. Toen hij met zijn gezin op 6 mei de Franse hoofdstad verliet, was Van der Goes er echter bepaald niet zeker van of hij welkom was in het vaderland onder de regering van soeverein vorst Willem Frederik.

Terug naar Den Haag

Het feit dat hij in september 1813 probeerde zijn buitenverblijf in Auteuil van de verhuurster te kopen, vormt een aanwijzing dat Van der Goes op dat moment niet verwachtte dat de oorlog voor het bewind van Napoleon verkeerd zou aflopen. In die mening stond hij stellig niet alleen. Van der Goes voelde zich in Parijs zeker thuis in het sociaal leven en bij het rijke aanbod van cultuur en theater. Maar of hij ‘verfranst’ was, blijft een

vraag. De onzekerheid die Nederland in de loop van 1813 in haar greep kreeg moet, al was het maar via de brieven van Mollerus, tot Van der Goes zijn doorgedrongen. En niet alleen in Nederland broeide het, een signaal dat aan de Franse hegemonie over de geannexeerde delen van Europa een einde zou kunnen komen. Toch gaf het hem lange tijd geen aanleiding zich over zijn positie in Frankrijk ongerust te maken. Eerst was er nog in mei de Slag bij Lutzen en Bautzen tegen de Russen en de Pruisen die in Parijs als glorieuze overwinningen werden neergezet. Het tij begon pas echt te keren na de verloren Slag bij Leipzig. Ook daarna was de keizer echter nog steeds in staat zich te manifesteren als onwankelbare machthebber.

Van der Goes had zich gedurende zijn loopbaan als staatsdienaar loyaal opgesteld tegenover de opeenvolgende gouvernementen. De inlijving was in Nederland, wellicht eerder als gevolg van passiviteit dan van overtuiging, aanvaard als een onafwendbaar *fact of life*. Zoals zovele Nederlandse bestuurders die in dienst waren getreden van het keizerrijk, identificeerde Van der Goes zich eerder met de staatsinstellingen waarmee hij zich verbonden had dan met de machthebbers.⁵⁴ Het is aanemelijk dat Van der Goes, ondanks de gebeurtenissen van november in Nederland, besloot voorlopig op zijn post te blijven. Zowel in Frankrijk als in Nederland bleef de situatie tot in het voorjaar van 1814 ongewis.⁵⁵ De Fransen hadden de Hollandse departementen weliswaar ontruimd, maar daar kwam vrees voor het Oranjegezinde volk voor in de plaats. Die sociale angst⁵⁶ kan ook een reden zijn geweest voor Van der Goes om de kat uit de boom te kijken en zijn zaakjes intussen nauwgezet af te ronden. Niemand had in die periode een scherp beeld van de houding na de Restauratie in Nederland ten opzichte van dienaren van het Bataafs bewind en met name het Franse keizerrijk. Dat gold ook voor Schimmelpenninck, die via Hendrik van Stralen de temperatuur van het water te weten wilde komen. Nog op 20 april 1814 schreef de senator en tot ‘comte de l’Empire’ verheven Schimmelpenninck uit Parijs aan zijn zoon Gerrit dat hij er rekening mee moest houden dat het bij de titel behorend erfelijk inkomen van twintigduizend gulden bij terugkeer naar Holland verloren zou gaan.⁵⁷

Meteen na het opzeggen van zijn lidmaatschap van het Corps Législatif stak Van der Goes zijn voelhorens uit om de sfeer in politiek Den Haag af te tasten. Hij koos daarvoor als intermediair zijn voormalige secretaris, Daniël Delprat, die zijn oor te luisteren legde en de juiste contacten probeerde te zoeken. Van der Goes wilde eerst een nederig schrijven tot Willem Frederik richten, maar of hij een dergelijke brief

*Huis Ter Noot aan de Bezuidenhoutseweg, ca. 1855.
Hier woonde Van der Goes na zijn terugkeer uit Parijs tot zijn dood in 1826*

Portret Louis Napoleon baron van der Goes van Dirxland (1806-1885), silhouet door onbekende maker, zoon van Van der Goes en minister van Buitenlandse Zaken in het kortstondige kabinet-Van Hall-Van Heemstra in 1861

inderdaad verstuurd heeft, is niet duidelijk. Delprat raadde dat af. Een bewaard gebleven concept van zo'n brief doet wat toonzetting betreft wat byzantijns aan.⁵⁸ Van dat soort kruiperigheid was volgens Delprat de soeverein vorst niet gediend. Beter was het om gewoon te stellen dat hij beschikbaar was. Willem Frederik huldigde het standpunt: 'die nu uit Parijs overkomt, moet den Franschman daar laten en geheel Hollander zijn'.⁵⁹ Het ligt voor de hand dat dergelijke gevoelige kwesties bij voorkeur mondeling geregeld werden. Het waren uiteindelijk waarschijnlijk familierelaties en oude kennissen als Frans Adam van der Duyn van Maasdam, lid van het Driemanschap, en Frederic Adriaan van der Goltz, adjudant van Willem Frederik, die behulpzaam zijn geweest bij de herintegratie van Van der Goes in de kring van notabelen van het Koninkrijk der Nederlanden.⁶⁰ De soeverein vorst toonde zich welwillend jegens de oud-minister, zoals hij dat trouwens al had gedaan jegens broer Philip Jacob en neef Hendrik Maurits van der Goes. De vorst had er belang bij de politieke spanningen die de Bataafse Republiek hadden getekend, niet opnieuw op te roepen. Het was nu zaak de ideologische tegenstellingen echt te verzoenen door een compromis te smeden met een politiek van vergeven en vergeten.⁶¹ Van der Goes was onderdeel van dit compromis. Tenslotte was hij niet de enige die een knieval voor Napoleon had gemaakt. In december van het tumultueuze jaar 1814 werd Van der Goes opgenomen in de ridderschap van Holland en erkend als lid van de Nederlandse adel met het predicaat jonkheer.⁶² Zijn inzet voor de publieke zaak gedurende de Bataafs-Franse tijd werd hem niet kwalijk genomen.

Van der Goes keerde terug in een verarmd Den Haag dat veel van zijn luister als regeringscentrum had verloren. Het vertrek van het stadhouderlijk hof en later dat van het hof van koning Lodewijk was catastrofaal voor de handel, en met name voor de middenstand, in de stad. De malaise was zichtbaar door het grote aantal verwaarloosde of afgebroken huizen. Veel openbare gebouwen en leegstaande herenhuizen hadden vooral tijdens de inlijving een andere bestemming gekregen. Het Binnenhof-complex werd ingericht als militair hospitaal. Het huis van de vroegere burgemeester Jan Slicher was venduhuis geworden.⁶³ Slicher, die via de familie van zijn vrouw Louisa van Kretschmar verwant was aan de Van der Goesen, werd in 1813 in zijn ambt hersteld.⁶⁴ De terugkeer van Oranje gaf de economie van de stad een nieuwe impuls.

In het nieuwe jaar kwam het leven van Van der Goes uiteindelijk in rustiger vaarwater. Hij kocht op 9 maart 1815 het Huis Ter Noot, dat met

enige percelen grond was gelegen aan de Bezuidenhoutseweg in Den Haag, ongeveer op de plek van het huidige ministerie van Economische Zaken en de Utrechtse Baan. Het huis met oorspronkelijk een kasteelachtig aanzien werd in de loop der jaren een aantal keren verbouwd. Voor Van der Goes was het een buitenplaats, net buiten de singels van de stad, waar hij zijn tuinliefhebberij opnieuw ten volle kon uitleven. Volgens Anton Falck, met wie hij contact was blijven houden, liet Van der Goes boven de tuinpoort van Huis Ter Noot een citaat uit Vergilius aanbrengen: 'Deus nobis haec otia fecit' (God schonk ons deze rust).⁶⁵

Op 16 maart 1815 riep Willem Frederik zich uit tot Koning der Nederlanden. Door de vereniging van Nederland en België werd een nieuwe grondwet noodzakelijk, die op 24 augustus werd afgekondigd. De Staten-Generaal werden verdeeld in een Eerste en een Tweede Kamer. Op 19 september legde Van der Goes in Brussel de eed af als lid van de Eerste Kamer, juist op tijd om in die hoedanigheid de inhuldiging van Willem I bij te wonen. De koning had hem voor het leven benoemd. Geen invloedrijke positie meer, een beetje weggepromoveerd, maar ook geen 'keukenpostje'. Dat wenste Van der Duyn van Maasdam volgens Delprat Van der Goes op grond van zijn verdiensten niet toe.⁶⁶ Schimmelpenninck werd zijn collega in de Eerste Kamer. Het werd een waardig slot voor een loopbaan gedurende een tijdvak (1795-1814) waarin Van der Goes acht omwentelingen van het staatsbestel meemaakte en slechts dertien maanden vrede.

De kamers van de Staten-Generaal hadden in die tijd nog weinig bevoegdheden. De Eerste Kamer vergaderde in beslotenheid en kende geen notulen. De voertaal was Frans ter wille van de Belgische senatoren. Of Van der Goes in dit reflectiegezelschap ooit het woord gevoerd heeft is niet zeker. De verslagen van de openingsvergaderingen der Staten-Generaal vermelden Van der Goes slechts een paar keer als lid van de commissie van in- en uitgeleide van de koning. Inhoudelijke handelingen uit die tijd bestaan niet. Het bijwonen van de zittingen in Brussel was overigens niet goedkoop. De kosten van het verblijf van Van der Goes aldaar gingen zijn jaarlijks presentiegeld van drieduizend gulden gemakkelijk te boven. In mei 1819 kreeg Van der Goes een circulaire van kamervoorzitter Willem Frederik Röell met een dringende oproep aan de leden om de beraadslagingen te Brussel toch vooral te komen bijwonen. Kennelijk was er te vaak geen quorum. Door weg te blijven, compromitteerden de aangeschrevenen niet alleen de Eerste Kamer, maar ook de waardigheid van de koning, vond Röell.⁶⁷

In december 1819 vond de zitting in Den Haag plaats. Het sneeuwde. Een opvallend gezelschap bracht de avond erna met kaartspel door bij Van der Goes op Huis Ter Noot. Het waren de gravin van Rechteren, de heren Mollerus, Willem Frederik graaf van Reede, de Belgische Kamerleden Francois d'Anethan en Philippe Villain XIII, de Zweedse gezant Abraham d'Ohsson en – geheel onverwacht – de Prins van Oranje. Onder het stadhouderschap van diens grootvader was Van der Goes zijn avontuur in de diplomatie begonnen. Nu was een cirkel gesloten.

De laatste jaren bracht Van der Goes, inmiddels op eigen verzoek tot baron verheven,⁶⁸ grotendeels door op Huis Ter Noot. In februari 1825 was het Louise die zijn pen vasthield om Catharina Schimmelpenninck te condoleren nadat haar man op 15 februari was overleden. Van der Goes had een beroerte gekregen waardoor hij zijn hand niet kon gebruiken. De brief is nogal obligaat van toon, conform de zeden van de tijd. Niettemin liet Van der Goes zijn bewondering voor Schimmelpennincks bijzondere talenten en zijn gevoelens van ware achting en vriendschap overbrengen. Meer persoonlijke herinneringen aan hun samenwerking of aan bijvoorbeeld recente ontmoetingen staan er niet in.⁶⁹

Van der Goes krabbelde na zijn beroerte wel weer wat op, maar is op 10 juli 1826 gestorven. Zijn grootste zorg die laatste jaren was de opleiding van zijn zoon Louis, voor wiens huisonderwijs hij behoorlijk in de beurs moest tasten. Hij vreesde daarom dat zijn nalatenschap onvoldoende zou zijn voor een bij hun stand passend onderhoud van zijn vrouw en enig kind. Door bemiddeling van minister van Financiën Jean Appellius ontving Louise van der Goes als bijzondere gunst een weduwepensioen. Het was mede bedoeld ter bekostiging van de studie van Louis, aangezien Van der Goes 'een zodanig gekrompen fortuin nalaat dat het niet mogelijk zijn zal de opvoeding van een veel belovend jongeling, thans op de hogeschool te Leiden, te voltooien'.⁷⁰ Louis Napoleon baron van der Goes van Dirxland voltooide zijn rechtenstudie in Leiden en werd in 1861, evenals zijn vader, minister van Buitenlandse Zaken.⁷¹

Nederland als deel van het Franse keizerrijk 1810-1813

De balans

Wat is nu de betekenis geweest van Maarten van der Goes voor de buitenlandse politiek van de Bataafse Republiek en voor het aanzien van Nederland in de turbulente periode van Franse overheersing? Om die vraag aan de hand van zijn levensverhaal te beantwoorden is het belangrijk eerst te proberen te schetsen en een zo plausibel mogelijk oordeel te vormen over wie Van der Goes als mens was en te duiden wat hem in zijn handelen ten behoeve van de publieke zaak bewoog. Vervolgens moet worden getracht conclusies te trekken over zijn ambtelijke en politieke invloed met name in de periode 1797-1808. Persoonlijkheid en invloed bepaalden samen het buitenlands beleid dat Van der Goes trachtte te voeren. Een analyse daarvan is behulpzaam bij het verklaren van de invloed van zijn beleid op de ultieme doelstelling van zijn opdracht: het behoud van de integriteit van Nederland.

‘Ni parti, ni personnes, mais son pays’

Maarten van der Goes zal voor velen te ver in het verleden geleefd hebben om makkelijk herkenbaar te zijn. In het materiaal dat voorhanden is om hem uit zijn tijd te lichten en te proberen Van der Goes als mens met sterke en zwakke kanten te schetsen, vormen egodocumenten helaas een beduidende minderheid. Een uitzondering daarop is de particuliere correspondentie in de periode 1801-1804 met Rutger Jan Schimmelpenninck. Tussen die regels door laat Van der Goes zich wel enigszins kennen. Andere particuliere correspondentie is zeldzaam. Zijn diepere roerselen zullen wij daarom nooit kennen. Een echt dagboek heeft Van der Goes niet bijgehouden, memoires heeft hij ook niet geschreven. Wat hij wel heeft achtergelaten, is een zeer toegankelijk archief. Om een

levendig beeld te krijgen van de persoonlijkheid van Maarten van der Goes zijn contemporaine bronnen natuurlijk de aardigste. Te beginnen met zijn paspoort. Daaruit blijkt dat Van der Goes een postuur had van vijf voet drieënhalve duim lengte, met bruin haar en bruine ogen.¹ Zijn voorkomen was koel, zijn gelaat bleek en onbeweeglijk. Het kwam pas tot leven, als een gespreksgenoot hem beviel. Van der Goes sprak langzaam en ‘niet veel, maar wel’, zo observeerde de Franse gezant Lombard de Langres. In de omgang toonde Van der Goes een fijnbesnaarde wellevendheid. Hij had volgens de Fransman niets van de Hollandse stijfheid. Die moest Van der Goes aan de hoven waar hij geaccrediteerd was geweest hebben afgelegd, concludeerde Lombard.² Van der Goes was ontegenzeggelijk een kind van de achttiende eeuw. Hij had een ‘verlichte’ opleiding genoten, hij hield van de letteren en schone kunsten, vooral het theater. Anthony Falck, die enige jaren zijn assistent was, vond hem goedaardig en ‘onwillekeurig aan het oude gehecht’.³ Hij was niet de enige die zich enigszins geamuseerd ook de knorrigheid van Van der Goes herinnerde. Voor koning Lodewijk was die sombere en niet zelden achterdochtige kijk op de dingen mede aanleiding om Van der Goes als minister te ontslaan. Vriend en vijand echter waren het erover eens dat Van der Goes een ervaren diplomaat was, deskundig, rechtschapen en zeer tactvol. Falck noteerde in zijn gedenkschriften dat hij nog wel eens zijn geduld verloor door wat hij noemde de ‘overdreven omzichtigheid’ en ‘zijn vrees om zich te branden’.⁴ Overigens niet noodzakelijkerwijs de slechtste eigenschappen van een diplomaat. Champigny-Aubin, tijdelijk zaakgelastigde van Frankrijk in het revolutiejaar 1798, vond hem bekwaam en intelligent, echter geen hoogvlieger (‘pas un aigle’), iets wat de secretaris van Van der Goes, Delprat, in zijn dagboek beaamde.⁵ Zijn vaardigheid won het nogal eens van zijn ‘gezond’ politiek inzicht, hetgeen uit de Franse pen van Champigny natuurlijk twee dingen kon betekenen. Het oordeel van Talleyrand over Van der Goes was wellicht niet helemaal van hemzelf, maar hij zette er in december 1804 voor Napoleon zijn handtekening onder: ‘homme capable, agréable à tous les partis, très propre à sa place, et qui parait rentré, depuis la reprise de la guerre, dans la route convenable aux intérêts de la France, après avoir ourdé pendant la paix quelques petites intrigues pour rendre à son pays une indépendance impossible’.⁶ Een bekwaam en plooibaar mens kortom, maar in staat zijn eigen weg te gaan.

Na de omwenteling van 1795 stond Van der Goes niet op de nominatie om door het revolutionaire bewind van zijn post in Madrid te worden

teruggeroepen. Door een toevallige samenloop van omstandigheden – waaronder zijn gezondheidstoestand – was Van der Goes enige tijd ‘onzichtbaar’. In de zomer van 1797 is hij, naar het lijkt zonder een expliciete keuze voor de politieke richting van het nieuwe bewind te hoeven maken, weer in actieve dienst getreden. Zijn associatie met de patriotse regering kreeg politieke betekenis toen hij de functie van secretaris van de Commissie voor Buitenlandse Zaken van de Nationale Vergadering aanvaardde. Na de staatsgreep van 22 januari 1798 stelde Van der Goes een duidelijk politiek geïnspireerde daad door ontslag te vragen. Er was voor hem dus wel degelijk een grens aan wat hij politiek zedelijk aanvaardbaar vond. Mogelijk heeft deze stap ertoe bijgedragen dat na de ‘revisionistische’ staatsgreep van juni 1798 schielijk opnieuw een beroep op hem werd gedaan. Zolang het binnenlands constitutioneel debat met al zijn partijgeledingen tot 1806 voortduurde, was het nodig dat het bewind naar het buitenland stabiliteit en vertrouwen uitstraalde. Terwijl de winkel werd verbouwd (drie grondwetten in zeven jaar), moest Van der Goes zorgen voor een attractieve etalage. Zijn deskundigheid en ‘savoir faire’, maar ook het feit dat Van der Goes niet goed kon worden ingedeeld bij enige politieke factie waren zijn belangrijkste kwalificaties. Het maakte hem politiek ongevaarlijk. Als compromisfiguur kon hij moeilijk, om in termen van die tijd te spreken, worden ‘gehaat’. En compromissen kennen dikwijls een taai bestaan.

Als Van der Goes een beeld van zichzelf cultiveerde, dan was het dat van de ‘non-politicus’. Herhaaldelijk stelde hij, al of niet met een zekere mate van bluf, de portefeuillekwestie wanneer de kritiek op zijn beleid hem te gortig werd. Van der Goes heeft zich inderdaad nooit bekeerd tot een van de vele politieke facties, hetgeen niet wil zeggen dat hij zich als agent en secretaris van staat niet bezighield met politiek. Aan die houding lag waarschijnlijk zijn afkomst mede ten grondslag. Het is moeilijk om de familie Van der Goes in de tweede helft van de achttiende eeuw politiek te plaatsen. Het feit dat Gabriëls de familie in zijn standaardwerk over het stadhouderlijk stelsel niet noemt, is een aanwijzing dat de Van der Goesen niet bepaald tot de vooraanstaande leden van dit clientèle-systeem behoorden.⁷ Zij behoorden niet tot de oude adel. Als patriciërs wel tot de bestuurselite, maar niet tot de geld-regenten. Het is mogelijk dat zij wel deelnamen aan het onderling verdelen van bestuursfuncties in het Haagse.⁸ Waren ze prinsgezind, dan niet van het activistische slag. Waren ze staatsgezind, dan zeker geen activistische patriotten. Ze hadden oog voor de aspiraties van de burgerij en zagen wel degelijk de noodzaak van hervormingen op politiek-sociaal terrein,

bij voorkeur met kleine stappen (na de omwenteling van 1795 werd de oude Adriaan van der Goes algauw tot president van de provisionele gemeenteraad gebombardeerd en werd Maarten gevraagd zitting te nemen in de Haagse gemeenteraad). Gematigd behoudend, voorstanders van bestendig vooruitgang, is wellicht de beste typering.

Van der Goes werd regelmatig verweten dat hij een ‘anglomaan’ was of een crypto-orangist. Sinds de Brits-Russische invasie in de nazomer van 1799 was Van der Goes voor de Franse autoriteiten iemand om in de gaten te houden en voor de meer radicale Bataafse patriotten ‘verkocht aan de Engelsen’. Maar bij de Oranjepartij wisten ze ook niet precies wat zij van Van der Goes moesten denken. Hij stelde zich open voor de mogelijkheid van verzoening met de Oranjepartij, maar altijd met de assumptie dat het Oranje-stadhouderschap niet werd hersteld. Was hij daarom een crypto-orangist? Van der Goes nam vooral een pragmatische houding aan ten opzichte van Oranje. Als Oranje een nuttige rol kon vervullen in het staatsbestel ter bevordering van de eendracht onder het volk, dan was hij vermoedelijk uiteindelijk geen tegenstander van een herstel, maar dan wel een constitutioneel ingekaderd herstel van Oranje. Herstel was voor hem geen doel op zichzelf. De Britse gezant Robert Liston rapporteerde in 1802 aan Londen dat Van der Goes na 1787 ‘did not discover that degree of zeal which was calculated to render him a favourite with the [Orange] party’. Vrienden en kennissen van Van der Goes gingen hem uit de weg nadat hij onder het revolutionaire bewind een functie had aanvaard. Sindsdien hadden volgens Liston vriend en vijand echter moeten erkennen dat Van der Goes vooral probeerde verzoening tot stand te brengen teneinde de kans op herstel van de onafhankelijkheid te vergroten. Geheim agent Robert Barclay rapporteerde aan Londen dat hij niet dacht dat Van der Goes persoonlijk een band voelde met het verdreven stadhouderlijk huis.⁹ Principieel tegen erfelijke regering was hij ook niet. Van der Goes vond immers zelfs een vreemde monarch om pragmatische reden aanvaardbaar. Na 1814 ging Van der Goes tot de nieuw gecreëerde adel van Nederland behoren. Als instituut was de adel nauw verbonden met Oranje-monarch Willem Frederik, wiens werkkraft Van der Goes overigens stellig gewaardeerd zal hebben. Gewend geraakt aan het monarchale systeem, schikte Van der Goes zich gemakkelijk in deze vorm van erkenning van zijn verdiensten. Zo bleef hij tot de elite behoren, wat overeenkwam met de stand en de traditie van zijn familie en waarin Van der Goes zich thuis voelde.

Maar als Van der Goes zich inliet met politiek, waar lagen dan zijn affiliaties? De correspondentie met Schimmelpenninck geeft de beste indicatie. Na 1800 poneerde hij dikwijls meningen die een moderaat niet zouden misstaan. Dat was overigens ook een reden waarom de samenwerking met Schimmelpenninck, voorman van de moderaten, zo eensgezind kon verlopen. Van der Goes moest niets hebben van militante revolutionaire taal. Volledige volkssoevereiniteit, zoals de democratische patriotten voorstonden, ging hem instinctief te ver. Versterking van het Bataafs buitenlands beleid zou wel gediend zijn geweest met een unitaristisch staatsbestel. Van der Goes liet pas tijdens het Staatsbewind merken dat het federalisme (voortbouwen op het oude bestel), waarmee hij door velen werd geassocieerd, voor hem geen toekomst meer had. Hij bekende aan Schimmelpenninck dat hij nooit zo voor een (Amerikaans) presidentieel stelsel was, maar dat onder de steeds slechter wordende binnenlandspolitieke omstandigheden een centralistisch persoonlijk bestuur zijn voordelen kon hebben.¹⁰ Voor de meer radicale patriotten en hun pleitbezorgers in Parijs (zoals Wiselius en Eykenbroek), maar ook volgens de Franse spion Gateau was Van der Goes een sluwe, bedrieglijke ‘anglo-orangist’ tot welke ‘klik’ deze trouwens ook Mollerus, Röell, Gogel en Van der Heim rekende.¹¹ De republikein Valckenaer echter deelde die opvatting niet, maar hij had dan ook in het diplomatieke veld gestaan. Of de collega van Van der Goes, Alexander Gogel, het neerbuigende commentaar van diens medewerker Canneman deelde, is niet bekend. Delprat tekende in zijn dagboek aan dat Van der Goes vaak het verwijt van onstandvastigheid kreeg. Dat sloeg vooral op zijn pragmatisch ‘geflirt’ met andere Europese mogendheden dan Frankrijk en op zijn beleid van buigend riet ten opzichte van de Franse bezetter om het haalbare zo dicht mogelijk bij het wenselijke te brengen. Appelius sprak na de dood van Van der Goes van een ‘wezenlijke gehechtheid aan het vaderland’.¹² Van der Goes had geen politieke loyaliteit ten opzichte van een van de vele Bataafse partijenschappen. Hij was evenmin pro-Frans als pro-Engels. Delprat formuleerde het mooi bondig: ‘ni parti, ni personnes, mais son pays’.¹³

In de literatuur over de Bataafs-Franse tijd van na 1815, en met name in de weinige publicaties over de Bataafse buitenlandse politiek, was het Vreede die een over het algemeen positief oordeel velde over Van der Goes. Hij noemde hem passend in zijn moeilijke functie, omdat hij deskundig was en zich leerde kennen ‘als volkomen onbevangen en vrij van het revolutionair schrikbeeld der herinneringen van 1787’.¹⁴ Colenbrander noemde Van der Goes ‘een man van het oude régime, zeer kalm

patriots' maar die 'met alle waardigheid die de moeilijke omstandigheden nog maar even toelieten' de Bataafse diplomatie heeft bestuurd.¹⁵ Van Hamel vond in 1918 het beleid, hoewel hij erkende dat de Bataafse Republiek snakte naar neutraliteit, een naïef verlangen. Van der Goes, zo schreef hij zuinig, was 'ijverig en niet zonder bekwaamheid'.¹⁶ Schama oordeelt Van der Goes allerminst diplomatiek naïef. Hij noemt hem 'de exponent van neutraliteit' die in de goed Nederlandse traditie van de achttiende eeuw probeerde 'to play off two predatory neighbours of the Netherlands rather than allowing the Republic to become their catspaw'.¹⁷ In zijn oordeel over de politieke houding van Van der Goes weerklinkt de observatie van Champigny-Aubin. Van der Goes was een regent, 'whose principles seemingly represented the vitiation, not the fulfilment, of the revolution'.¹⁸ Deze stelling onderbouwt Schama helaas niet. Champigny (in 1798) vond Van der Goes een koele, weinig bezielde patriot die als hij de kans zou krijgen zeker bereid was de 'reactie' te steunen. Behalve aan deze opmerking dacht Schama wellicht aan de pogingen van Van der Goes Engeland te betrekken bij zijn streven naar Bataafse neutraliteit, aan zijn crisisdiplomatie en aan zijn weerstand tegen al te onbesuisde ideeën van de meer democratische leden van het bewind. Van der Goes was stellig conservatief in zijn levensopvatting. Naast de werken van Edmund Burke stonden echter ook die van Montesquieu en Rousseau in zijn bibliotheek.¹⁹ Tegen hervormingen was hij niet, zolang die in rust en zonder polarisatie konden worden doorgevoerd. Bovendien beschikte hij over een opmerkelijke ambtelijke loyaliteit.

Toen Van der Goes in 1797 tot secretaris van de Commissie voor Buitenlandse Zaken van de Nationale Vergadering werd benoemd, trad hij in zekere zin in de voetsporen van de griffiers der Staten-Generaal. Tijdens de oude Republiek was de buitenlandse politiek weliswaar de portefeuille van de raadpensionaris, maar de dagelijkse leiding van de diplomatie werd overgelaten aan de griffier. Na de staatsgreep van 22 januari 1798 werd de door de radicalen verafschuwde Commissie afgeschaft. Onder de nieuwe staatsregeling werden voor de belangrijkste beleidsterreinen 'agenten' ingesteld. Deze functie hield het midden tussen die van een hoge ambtenaar en die van een politiek verantwoordelijke figuur, zoals dat hybride karakter ook bij dienaren van de Staten tijdens de oude Republiek bestond. De inhoud van de functie van agent ontwikkelde zich snel, mede als gevolg van de zwakke bestuurskracht van het Bataafs bewind. De agenten werden spoedig de drijvende kracht in de opbouw van het nieuwe staatsbestel. Wat invloed betreft, dringt de vergelijking zich op met wat men in het huidige Verenigd Konink-

rijk de *mandarins* noemt, de machtige secretarissen-generaal. De politiek-ambtelijke verhoudingen lagen in de Bataafse tijd diffuser dan in de huidige. Vergelijken is daarom moeilijk, maar Postma ziet de agenten als voorlopers van de huidige ministers.²⁰

De betiteling van de functie van Agent van Buitenlandse Betrekkingen ontwikkelde zich in acht jaar tijd tot die van minister van Buitenlandse Zaken onder koning Lodewijk. Dat wil niet zeggen dat daarmee ook de verantwoordelijkheid van de agent werd uitgebreid. Onder de eerste Oranje-koningen verschilde het inhoudelijk karakter van de functie niet wezenlijk van dat in de Bataafse periode. Formeel waren zij dienaren van het politiek gezag, in de praktijk hadden zij een wisselende mate van politieke invloed, vaak afhankelijk van de kracht van de persoonlijkheid van de principaal dan wel principalen of van de functionaris zelf.

De loyaliteit die erbij behoorde was voor een man als Van der Goes het onbaatzuchtig bestuurlijk ethos,²¹ dat zich in zijn geval vertaalde in het onpartijdig nastreven van het staatsbelang. Met die houding stelde hij zich op als wat tegenwoordig een technocraat wordt genoemd. Voor Van der Goes als agent of secretaris van staat van buitenlandse betrekkingen was er minder aanleiding een ideologie aan te hangen of om ideologisch wendbaar te zijn, zolang de heersende ideologie dienstbaar bleef aan zijn doel van het behoud van de staat. Het ging hem meer om goed bestuur dan om een smetteloze republikeinse politiek. Bij de algemene politieke context van dat bestuur had hij echter voor de uitvoering van zijn beleid groot belang. Van der Goes is slechts één keer echt uitgedaagd een politieke keuze te maken, toen hij op de kandidatenlijst terechtkwam voor de verkiezing van leden van het Uitvoerend Bewind in het najaar van 1798. Volgens Franse bron trok hij zichzelf terug. Het al te zeer afficheren van politieke ambities was in die tijd trouwens niet erg bon ton. Maar hoe politiek neutraal is een ‘onpartijdige’? In zijn opvattingen leek Van der Goes het meest op een moderaat. Hij had wel degelijk politieke doeleinden: de legitimiteit en de integriteit van de staat, neutraliteit, stabiliteit en welvaart. Die doeleinden streefde hij met overtuiging en flexibiliteit na via zijn minder in de openbaarheid komende politieke invloed. Van der Goes maakte daarvan – op zijn eigen beschaafde manier – achter de schermen van het Bataafs bewind optimaal gebruik. Het was niet de tijd voor grootse visies, hij bleef liever een pragmatisch bestuurder, zij het met een politiek programma.

Het beleid van Van der Goes was politiek in essentie weinig omstreden. Het strookte met het gematigd conservatieve karakter van de binnen-

landse politiek. Controle door de volksvertegenwoordiging was hoogstens incidenteel. Het discours over de buitenlandse politiek vond in de boezem van het bewind plaats. Conflicten scholen meer in de uitvoering. Van der Goes moest voortdurend het evenwicht zien te bewaren tussen wat de politiek wenste en wat in de betrekkingen met Frankrijk haalbaar was. Daarvoor was hij dagelijks bezig de grenzen van de macht en invloed van de Franse overheersers te verkennen om die schaarse momenten te vinden waarop hij een nuttige interventie in het belang van het land kon plegen. Tegelijkertijd was het nodig te zoeken naar het midden tussen de strategisch/militaire belangen van Frankrijk en de andere mogendheden enerzijds en de existentieel/economische belangen van de Republiek. Naar beide kanten was veel omzichtigheid en diplomatieke finesse nodig. Hij maakte daarbij een aantal politieke uitglijders (zoals de missie-De Vos van Steenwijk in 1799 en de afrekening met Oranje in 1804), die echter het bewind noch de Franse overheersers hem uiteindelijk ooit echt kwalijk namen.

Zijn invloed in de verwezenlijking van het beleid was sterker naarmate het bewind zwakker was. Dat was vooral in de periode 1800-1805 het geval. De Fransen noemden hem niet voor niets 'de grote regelaar van het Staatsbewind'.²² Toch klaagde Van der Goes in zijn correspondentie met Schimmelpenninck tussen de regels door nog wel eens over het gebrek aan armslag, ofschoon het bewind hem meestal opvallend makkelijk volgde. Uit de notulen van het Uitvoerend of Staatsbewind blijkt niet veel debat over ontwerp-instructies, althans het ontbreekt aan schriftelijke neerslag daarvan. De vaak voorkomende tegenstellingen binnen het bewind vergrootten bovendien juist de speelruimte van Van der Goes. In zulke gevallen koos het bewind ervoor dan maar het advies van Van der Goes te volgen of hij koos zijn eigen weg. Zo had zijn optreden bepaald toch ook een politieke dimensie. Soms was zijn invloed zelfs merkbaar in de binnenlandspolitieke verwickelingen, zoals bij de omwentelingen van 1801 en 1805. Voor het oog steeds slechts als middeelaar, maar toch!

Van der Goes begon zijn invloed te verliezen na het aantreden van Schimmelpenninck als raadpensionaris. De buitenlandspolitieke omstandigheden verslechterden toen overigens sneller dan ooit. Een zelfstandigheidsbeleid werd vrijwel onmogelijk. Zijn laatste kaart in het spel was medewerking aan de verheffing van Lodewijk tot koning van Holland. Over politiek inzicht gesproken: Van der Goes voorzag al in 1802 dat het op een dergelijke uitkomst moest uitdraaien. Hij werd onder Lodewijk overigens wel minister, maar zijn invloed verpieterde. Zijn rol

werd teruggeschaald tot die van dienaar van de koning. Dat frustreerde hem, want hij was duidelijk boven zo'n rol uitgegroeid. Toen Van der Goes bovendien aanvoelde dat inlijving eerder bespoedigd dan uitgesteld werd, nam hij zijn verlies. Van der Goes had zijn strijd verloren. Dat was ook zijn politiek verlies.

Van der Goes was tijdens zijn leven steeds bereid zich te schikken naar de nieuwe orde die werd gevestigd als gevolg van in totaal acht omwentelingen in het Nederlandse staatsbestel. Matthijs Lok heeft in zijn boek *Windvannen* een studie gewijd aan het aanpassingsvermogen van Nederlandse, in het bijzonder napoleontische bestuurders van het inlijvingsregime aan de restauratiemonarchie van 1813.²³ Ofschoon dit fenomeen zich ook in het politiek discours van de Bataafse Republiek voordeed, kunnen de zes regeringen die Nederland sinds 1795 tot en met het Koninkrijk Holland heeft gekend ondanks staatkundige tekortkomingen als wettig Nederlands worden beschouwd. Het onderscheid tussen ambtelijk en politiek bestuur was in die tijd bovendien diffuus. Onmiddellijk na de omwenteling van 1813 bleek dat het moeilijk was te bepalen wat precies een 'napoleontisch verleden' was.²⁴ Zelfs nu nog vraagt een discussie over samenwerking met de Franse 'bezetters' om een genuanceerde benadering omdat er in die tijd van inlijving geheel andere omstandigheden golden dan bijvoorbeeld ten tijde van de nazi-bezetting van Nederland.²⁵

Van der Goes was wat zijn aanpassingsvermogen betreft bepaald niet uitzonderlijk, maar het is goed stil te staan bij de vraag of hij, rekening houdend met de complexe omstandigheden tijdens de inlijving, als een 'windvaan' moet worden beschouwd.

De Franse ambassadeur Sémonville noemde Van der Goes in 1804 droogjes 'een van die vooraanstaande persoonlijkheden die zich op gematigde wijze aan de omstandigheden hebben aangepast'.²⁶ Van der Goes kan ervan worden beschuldigd met de politieke wind te hebben meegedraaid, wanneer men vaststelt dat hij in 1811 als gedeputeerde van het departement van de Monden van de Maas lid werd van het Corps Législatif en daarmee tot de centrale bestuurslichamen van het Franse keizerrijk toetrad. In 1814 beleefde Van der Goes, evenals vele Nederlandse napoleontische gezagsdragers, zijn wat Lok noemt 'rite de passage' naar het restauratiebewind van koning Willem I.

Het realisme en het daaruit volgend pragmatisme waarmee Van der Goes de opeenvolgende Bataafse bewinden diende, liep spaak op het koningschap van Lodewijk. Het kon op buitenlandspolitiek terrein niet

aan de verwachtingen voldoen. Na zijn aftreden als minister hield Van der Goes zich bijna drie jaar grotendeels afzijdig alvorens in 1811 naar Parijs te verhuizen in zijn dubbele functie van lid van het Corps Législatif en grootthesaurier van de Keizerlijke Orde van de Reünie. Nu was er sprake van direct dienen van het Franse keizerrijk. Een financiële reden voor zijn besluit om deze functies te aanvaarden is niet uit te sluiten. De haard moest tenslotte blijven branden. Er zijn echter geen aanwijzingen dat Van der Goes een ‘beeldbepalende gezagsdrager’ in de inlijvingstijd was.

Tijdens de woelige dagen van 1813 en daarna hield Van der Goes zijn kruit lang droog, ongewis als het uiteindelijk lot van het keizerschap van Napoleon nog enige maanden bleef. Enerzijds is de houding van Van der Goes verklaarbaar op grond van zijn plichtsbetrachting, de gebondenheid aan zijn eed van trouw en uit zijn onzekerheid over de internationale ontwikkelingen.²⁷ Anderzijds is zijn houding niet goed verklaarbaar op grond van zijn eerdere grote inzet om de naam Holland op de kaart van Europa te houden. Met de kennis van nu bood zich immers vanaf eind 1813 de gelegenheid aan een actieve bijdrage aan te bieden aan het herstel van de Nederlandse staat. Zo eenvoudig lagen de zaken toen evenwel niet. Er heerste grote onzekerheid. Zich aansluiten bij het Algemeen Bestuur van Van Hogendorp cum suis was hem kennelijk een stap te ver. De juichkreet ‘De oude tijden keren weerom’ maakte vele leden van de bestuurselite argwanend. Pas toen Van der Goes zich ontslagen achtte van zijn eed van trouw aan de keizer, volgde zijn ‘rite de passage’. Voorzichtig zocht hij toenadering tot het bewind van de soeverein vorst. Vrij spoedig bleek dat hij welkom was. Willem I nam zich voor een politiek van verzoening en vergeten te voeren. De beloning voor zijn adhesie, maar stellig ook voor zijn verdiensten in het verleden, was dat Van der Goes in de adelstand werd verheven en werd benoemd als lid van de Eerste kamer. Van der Goes speelde echter in dat ambt geen politieke rol van betekenis meer. Het vergeten klonk door in het overlijdensbericht van Van der Goes in de *Staatscourant* met het idioom van 1826: ‘In zijn staatkundige betrekkingen en in de onderscheidene waardigheden, welke hij gedurende moeilijke tijdperken bekleed heeft, is zijn vaderlandsliefde en belangeloosheid algemeen erkend. In zijn bijzondere betrekkingen zal zijn oprechte braafheid en kiese edelmoedigheid in het hart van elk die hem gekend heeft duurzame herinneringen nalaten.’²⁸

Maarten van der Goes was een kind van de achttiende eeuw. Hij was cultureel onderlegd, wellevend, elitair, had kennisgenomen van de ideeën van de Verlichting. Velen beschouwden hem als een goedaardig, aimabel mens. Van der Goes kon echter ook enorm somberen en knorrig zijn, vooral als er kritiek op hem werd uitgeoefend. Vriend en vijand waren het eens over zijn deskundigheid als diplomaat en zijn volharding in zijn werk. Als bemiddelaar tussen de Bataafse Republiek en Frankrijk was hij op de juiste plaats. Van der Goes werd intelligent genoemd zonder een superbrein te zijn, wat in de Franse administratie altijd beter kwalificeert om een hoge functie als minister te bereiken. Hij was een pragmatisch bestuurder met een politiek programma. Instinctief gematigd conservatief en ‘zeer kalm patriots’ beet hij zich tijdens zijn ambtsperiode loyaal vast in wat hij als zijn politieke opdracht zag, maar hij was realist genoeg om te weten dat de haalbaarheid daarvan in hoge mate van schikken en plooiën afhing. Zijn vertrek naar Parijs in 1811 roept daarom, gezien de voorgeschiedenis, verbazing op maar kan een puur financiële reden hebben gehad. De rol van Van der Goes in het Franse keizerrijk was politiek te gering om hem als een echte ‘windvaan’ te bestempelen.

Diplomaat-politicus

De basis van het beleid van Van der Goes wordt gevonden in de hoge mate van consensus binnen het Bataafs bewind die ondanks de regimewisselingen standhield. Men zou verwachten dat de vestiging van de Bataafse Republiek tot een nieuwe op Frankrijk georiënteerde republikeins-ideologisch getinte buitenlandse politiek zou hebben geleid. Afgezien van het zich noodgedwongen moeten verlaten op de parameters van het Haags Tractaat, vertoonden de thema’s en tendenties van de Bataafse buitenlandse politiek veel overeenkomst met de tradities van die van de oude Republiek. Het bewind was het eens over het bereiken van drie doelstellingen: erkenning van het bestaansrecht (de legitimiteit) en de onafhankelijkheid van de Bataafse Republiek, neutraliteit ter vrijwaring van betrokkenheid bij ‘andermans’ oorlogen en tot herstel van welvaart, en een handelsverdrag met Frankrijk om de commerciële rug te dekken. Van der Goes kon zich bij zijn aantreden met deze doelstellingen verenigen. Hij liet zich bij de uitvoering van dit beleid inspireren door de voorbeelden van Bernstorff en Van de Spiegel. Een politiek van zelfstandigheid zag Van der Goes niet als strijdig met het Haags

Tractaat, zolang het niet ging om directe vredesonderhandelingen. Neutraliteit zou aan een spiegeliaanse ongebondenheid jegens de grote buurlanden armslag geven en bovendien commercieel voordeel opleveren. Om een dergelijke 'geacomodeerde' neutraliteit te handhaven was eigenlijk ook de behendigheid van de Deense staatsman nodig.²⁹

In de Bataafse buitenlandse politiek is een beginfase, gevolgd door een korte radicale fase en een gematigde fase herkenbaar. De eerste fase had een zeker moreel hooggespannen karakter. Het bewind meende dat ook in de internationale betrekkingen vrijheid, gelijkheid en broederschap zouden heersen en rechtsbeginselen zouden worden gerespecteerd. Het recht van de sterkste bleek echter steeds meer de Franse verhouding tot de rest van Europa te gaan bepalen. In zoverre was de tweede fase, die van het radicale bewind, realistischer. De vrijwaring van betrokkenheid bij de oorlog kreeg als doelstelling minder nadruk, het bewind accepteerde de afhankelijkheid van Frankrijk op defensiegebied. De andere doelstellingen werden met een beroep op het bondgenootschap krachtig aangezet. Tegen de traditie van de oude Republiek in betoogde het bewind de noodzaak van een substantiële uitbreiding van het grondgebied. Dit 'Bataafs expansionisme', een vorm van machtspolitiek, bleef ook in de derde fase tot in de periode van het Koninkrijk Holland doorwerken, nu meer als wisselgeld tegen aantasting van de integriteit van het bestaande grondgebied. De derde fase was vooral gericht op overleving van de staat.

De binnenlandse politieke context maakte dat Van der Goes zich van lieverlee bekeerde tot een actievere houding inzake aanpassing van het staatsbestel om zijn beleid te kunnen handhaven. Voor een zo bewust mogelijke zelfstandige buitenlandse politiek was uniteit van de Republiek de beste voorwaarde. Vooral het Staatsbewind draaide de klok terug in federalistische richting, waarmee de oude verdeeldheid weer opkwam en nadelig werkte op de slagvaardigheid. Van der Goes toonde zich daardoor minder warm voorstander van uitgebreide democratie, die hij, zo blijkt uit de correspondentie met Schimmelpenninck, als een obstakel voor eendracht ging zien. Bij hem groeide voorkeur voor versterking van de uitvoerende macht, zo niet voor een eenhoofdige leiding.

Zijn eerste beleidsdoelstelling, het zeker stellen van het bestaansrecht en de erkenning van de onafhankelijkheid van de Bataafse Republiek, vroeg tot 1802 grote inspanning. Een complicerende factor was het alsmaar durende debat over de staatsinrichting van de Republiek. Zonder een heldere uitkomst hiervan waren sommige mogelijkheden

niet direct bereid aan de verlangens van de Bataafse Republiek tegemoet te komen. Dat speelde Frankrijk in de kaart. Door steeds het geopolitieke belang van een onafhankelijk Nederland voor ieder van de Europese mogendheden in herinnering te brengen, oefende Van der Goes duidelijk invloed uit op hun standpunten, vooral wanneer er onderhandelingen plaatsvonden. De grote mogendheden mochten niet om het bestaan van de Republiek heen kunnen. Van der Goes maakte daarbij bewust gebruik van het diplomatiek instrument van overvragen, zowel bij het bedingen van presentie bij vredesonderhandelingen als bij het inbrengen van bilaterale desiderata of bij het verdedigen van de integriteit van het grondgebied. Wat dit laatste betreft, werd een vorm van ‘Bataafs expansionisme’ mede ingegeven door de grote zorgen die op zijn departement bestonden over de gevolgen van de annexatie van België door Frankrijk voor de onafhankelijkheid van de Republiek.

Van der Goes was zich welbewust van de zwakte van de Republiek. Pretenties op het toneel van de internationale politiek waren alleen geloofwaardig als die werden ondersteund door de bereidheid navenante militaire macht te ontplooiën. De Bataafse politiek was daartoe niet bereid, laat staan in staat. Tegen die achtergrond was zijn diplomatieke *tool kit* beperkt. Van der Goes conserveerde zo veel mogelijk en ageerde alleen wanneer er zich een gelegenheid voordeed, hoe klein ook, om onafhankelijkheid en neutraliteit te bevorderen. Al in 1800 groeide zijn overtuiging dat alleen een nieuwe grondslag voor de vrede te vestigen was op een revisie van het ‘wetboek van publiek recht’ als opvolger van de Vrede van Münster. Alleen zo zou het bestaansrecht en de onafhankelijkheid van Nederland kunnen worden gewaarborgd. Tegen Sémonville sprak Van der Goes als zijn overtuiging uit dat het niet Frankrijk alleen, maar de grote mogendheden gezamenlijk waren die uiteindelijk over het lot van het land zouden beslissen.

Gesteld voor de tweede doelstelling, de neutraliteit van de Republiek te bewerkstelligen, was de keuze van Van der Goes het neutrale Pruisen tegen de Franse onbuigzaamheid in het geweer te brengen, begrijpelijk. Vooral wegens zijn evidente achterdocht jegens de Britse bedoelingen met acceptatie van Bataafse neutraliteit, was Frankrijk niet te porren voor een pragmatische variant, de ‘geacomodeerde neutraliteit’, zoals Van der Goes die voor ogen had. Uit zijn optreden blijkt dat hij de ‘queeste’ naar neutraliteit loyaal, met de nodige vindingrijkheid voor goede argumenten, maar steeds met realiteitszin uitvoerde. Niettemin vertrouwde Van der Goes soms te veel op de moraliteit en de redelijkheid van de grote mogendheden. Na zijn verhelderende ontmoeting

met Napoleon in 1803 verlegde Van der Goes de prioriteit in zijn beleid definitief van neutraliteit naar het naakte voortbestaan als staat van de Republiek. Vanaf dat moment besteedde hij met dat doel voor ogen steeds meer aandacht aan binnenlandspolitieke verzoening en eendracht. Dit was voor hem de fundamentele voorwaarde die tegenover Frankrijk gewicht in de schaal kon leggen.

Om de schijn van onafhankelijkheid op te houden werd veel aandacht besteed aan het onderhouden en aangaan van diplomatieke en consulaire betrekkingen met zo veel mogelijk oude en nieuwe landen van de toenmalige wereld. Zo behield de Republiek in ieder geval een figurantenrol op het toneel van de Europese politiek. Tot de inlijving bij Frankrijk kon de Republiek bovendien nog altijd status ontlenen aan haar koloniale netwerk.

De gesprekken over een handelsverdrag, de derde doelstelling, liepen al vrij spoedig muurvast. Van der Goes assisteerde met zijn departement waar nodig, want inhoudelijk waren deze onderhandelingen meer het terrein van de agentschappen van Financiën en Nationale Economie. Ambassadeur Schimmelpenninck deed zijn best het onderwerp bij de Franse regering onder de aandacht te brengen. Met een merkwaardig kortzichtige houding ontweek men in Parijs die ouvertures. Zelfs Napoleon vond dat zo'n verdrag best kon wachten tot de algemene vrede. Dan was er immers een uitgelezen gezamenlijke gelegenheid om voor eens en altijd de Britten op handelsgebied klem te zetten, onder meer door een nieuwe 'rechtvaardiger en meer evenwichtige verdeling van de oceanen'.³⁰

In dezelfde geest speelden de koloniën een meer ondergeschikte rol in het beleid van Van der Goes. De overzeese bezittingen hadden in de Bataafse tijd een collegiaal bestuur, het 'Committé tot de zaken van de Oost-Indische Handel en Bezittingen', waarin de agentschappen van Marine, Financiën en Nationale Economie een vinger in de pap hadden. Slechts wanneer koloniën wisselgeld werden of dreigden te worden in de onderhandelingen tussen Frankrijk en Engeland (zoals in Lille en Amiens), kwam de strijd om het behoud op het bordje van Buitenlandse Zaken.

Het hoofdpijndossier voor Van der Goes was het bestieren van de betrekkingen met Frankrijk die de Bataafse buitenlandse politiek groten-deels in beslag namen. Centraal daarbij stond de preoccupatie van het bewind met de consequenties en de interpretatie van de bepalingen van het Haags Tractaat. Kwesties als de zeggenschap over Vlissingen,

de financiële bijstand aan de oorlogsinspanning en het onbeschaamd optreden van Franse autoriteiten in de Republiek leidden voortdurend tot stekeligheden. Van der Goes had er zijn handen vol aan om die in goede banen te leiden en zo mogelijk op te lossen. Met name in dit onderdeel van zijn beleid paste Van der Goes de tactiek van het buigend riet toe. Al in 1799 gebruikte hij het woord ‘traineren’ bij het voldoen aan Franse eisen, als de eigen verlangens niet haalbaar bleken.³¹ Eerst werden de Franse eisen verworpen, dan ging men over tot het stellen van tegeneisen. Vervolgens werden beslissingen uitgesteld, of kwam men mondjesmaat tegemoet aan de eisen. Dikwijls volgde dan nog difficultatie bij de nakoming. Kortom, meebuigen zolang het Franse geduld niet opraaakte en niet nog onaangename eisen werden gesteld. Tijdwinst boeken. De Fransen echter leerden zelf ook geduld te oefenen, temeer omdat zij wisten dat de Bataven uiteindelijk toch door de bocht moesten gaan.

Van der Goes zocht tegen deze achtergrond naar het minst rampzalige compromis, zoals bijvoorbeeld bij de ruzie over het opperbevel over de Bataafse landmacht, het over de streep trekken van het Staatsbewind ten gunste van de Vrede van Amiens of het uitstellen van de uitbreiding van de Franse bezettingsmacht bij de dreigende ontrafeling van dat vredesakkoord. Weinig verrassend was dat het Van der Goes niet lukte een opening te vinden om het Haags Tractaat te herzien, zeker toen na de Vrede van Amiens voor het offensieve karakter van het bondgenootschap objectief gezien geen reden meer was. Met zo’n aanpassing zou er meer kans zijn geweest voor neutraliteitsverklaring met handhaving van defensieve verplichtingen. Teleurstelling bij het bewind over de resultaten van de inspanningen van Van der Goes (en Schimmelpenninck) was duidelijk merkbaar na de Vrede van Amiens. Het onvermogen om Frankrijk te houden aan zijn belofte om nu de uitstaande bilaterale geschillen ten principale te bespreken, rekende men beiden aan. Het bewind trok vervolgens de diplomatie naar zichzelf toe, overigens eveneens zonder succes.

Voor de diplomaat Van der Goes stonden of vielen de Franco-Bataafse betrekkingen met goede persoonlijke verstandhoudingen tussen de belangrijkste spelers. De relatie tussen Van der Goes en ambassadeur Schimmelpenninck is al uitgebreid aan de orde geweest. Hun opvatting over de benadering van de betrekkingen verschilde slechts in toon van warmte en mate van zakelijkheid. Schimmelpenninck op zijn beurt stond in een goed blaadje bij de Franse regering. In Den Haag maakte Van der Goes er zaak van zijn verhouding tot de opeenvolgende Franse

gezanten zo vertrouwelijk mogelijk te maken. Met een man als Lombard de Langres ging dat vanzelf. Sémonville bleek een kikker die moeilijk in de emmer te houden was, maar het geheime ‘maandgeldje’ dat de Franse diplomaat uit de Bataafse staatskas ontving, maakte dat hij niet te ver weg kon springen. Met republikeinen van het meer oude stempel als Champigny-Aubin of Deforgues had Van der Goes een openhartiger verhouding. Met Robert Liston, Brits gezant gedurende de kortstondige vrede van 1802-1803, en de Pruisische zaakgelastigde Bielfeld stond Van der Goes op goede voet.

Uit de toon van zijn brieven aan Schimmelpenninck valt op te maken dat Van der Goes erop uit was het ‘overgeschoten boeltje’ (zoals hij wat was overgebleven van de Republiek noemde) zo goed mogelijk bij elkaar te houden tot ‘betere tijden’. De algemene vrede, die Napoleon en de zijnen wilden zien als een acceptatie door Engeland van de Franse hegemonie in Europa, zag Van der Goes niet als de onvermijdelijke bevestiging daarvan maar eerder als uitgelezen kans voor een nieuw begin in Europa onder leiding van alle grote mogendheden tezamen. Hij beschouwde de Franse hegemonie niet als iets definitiefs, ook al was het onvermijdelijk de inlijving voorlopig te aanvaarden. Vestigde hij heimelijk toch zijn hoop op het uitkomen van de verwachting van zijn leermeester Van de Spiegel? Wanneer ‘de staatsorkanen loeien’, en het schip van staat is overgeleverd aan de verbolgen zee, dan heeft het in uiterste nood altijd een plechtanker om uit te gooien. Dat anker heette volgens Van de Spiegel Engeland.

In de ingewikkelde buitenlandse en binnenlandse politiek van de Bataafse Republiek en later het Koninkrijk Holland was de positie van Van der Goes niet benijdenswaard. Hij verkeerde voortdurend tussen hamer en aambeeld. Er bestonden geen modaliteiten voor een echt ferm beleid. Ondanks zijn regelmatige sombere buien heeft hij met opvallende volharding en bijna religieus optimisme geprobeerd de steeds klemmender druk van bondgenoot en bezetter te weerstaan. Met een beperkte ‘gereedschapskist’ deed hij dat met waardigheid, tact en vaak met vindingrijkheid. Van der Goes was realist genoeg om met een beleid van ‘buigend riet’ en waar het uitkwam ‘statelijke ongehoorzaamheid’ het voldoen aan de Franse eisen niet te weerstaan, maar inwilliging zo lang mogelijk te vertragen. Die benadering was ook de beste om de boven hem gestelden, het Bataafs bewind en later ook nog koning Lodewijk, in hun frustratie en machteloze woede te appaiseren. In zijn dubbelrol was hij diplomaat-politicus, maar vooral diplomaat.

In Den Haag kon Van der Goes vooral overleven door de steun van Schimmelpenninck. Toen die in 1806 wegviel, bleek Van der Goes over onvoldoende politieke steun en persoonlijke invloed te kunnen beschikken om een man als Lodewijk Bonaparte adequaat partij te geven. Ten opzichte van zijn buitenlandse contacten was Van der Goes nu eens gezond achterdochtig, dan weer gelaten goedgelovig ten aanzien van de goede trouw van zijn tegenspelers. Dat maakt hem overigens wel menselijk.

Ook al was Van der Goes in zijn beleid meer tacticus dan strateeg, gebrek aan vastberadenheid mag hem niet worden verweten. Tot zijn teleurstelling waren het dan ook vooral tactische successen waarmee Van der Goes zich tevreden moest stellen. Diplomatie is een ‘continu proces’ waarin mislukte onderhandelingen geen verloren moeite zijn: zij verhogen kennis en ervaring, zo schreef de Franse staatsman Richelieu in zijn politiek testament.³² Van de drie grote doelstellingen (legitimititeit van de Bataafse Republiek, neutraliteit en een handelsverdrag met Frankrijk) kon alleen de eerste, zij het onder steeds terugkerende Franse weerspanning, worden bereikt. Maar door zijn persoon en zijn beleid heeft Van der Goes, gedurende zijn ambtsperiode althans, veel ergers voor de Republiek weten te voorkomen.

Grondlegger van het ministerie

De oprichting van het Agentschap van Buitenlandse Betrekkingen was een bestuursdaad van het radicale Bataafs bewind van januari 1798. De eerste agent was Willem Buys. De roerige periode tot de staatsgreep van juni 1798 was te kort om van een echte vestiging van het departement te kunnen spreken. Buys vertrok al na een paar weken. Op de burelen heerste een weinig gestructureerde werkwijze. Met de benoeming van Van der Goes, eerst opnieuw als secretaris en spoedig daarna als agent, begon de werkelijke organisatie op grond waarvan het departement zou uitgroeien tot het ministerie van Buitenlandse Zaken. De oprichting van agentschappen betekende voor de vestiging van een onpartijdige ambtelijke administratie een doorbraak. In een nieuwe bestuurscultuur³³ kon voor het eerst een unitair, ‘nationaal’ buitenlands beleid worden ontwikkeld. Dat was belangrijk, want het achttiende-eeuwse karakter van de Nederlandse buitenlandse politiek – handelspolitiek met zowel publieke als particuliere actoren – was veranderd. Het ging nu in de eerste plaats om staatsbelangen. Er vond tijdens de ambtsperiode van Van

der Goes een ontwikkeling plaats van verdediging van handelsbelangen naar strijd om het naakte voortbestaan van de staat. De omslag daarvan is in de zomer van 1803 te markeren. Deze ontwikkeling maakte de vorming van een departement van Buitenlandse Zaken plotseling evident. In hoofdstuk 5 en 12 van dit boek is beschreven hoe de organisatie van departement en diplomatieke dienst vorm kreeg onder leiding van Van der Goes en secretaris-generaal Bosscha. Als bestuurder was Van der Goes, ook gezien zijn lange ambtsperiode, meer dan Buys de grondlegger van het ministerie van Buitenlandse Zaken.

Om het behoud van de staat

De ironie die in de Bataafse buitenlandse politiek schuilt, is dat stugge volharding niet leidde tot ontworsteling van de muis aan de Franse kat. De uitkomst lijkt vanaf het begin onafwendbaar. De inspanningen van Van der Goes hebben daardoor ook iets tragisch. Het is niet zo moeilijk de Bataafse buitenlandse politiek met de wijsheid van nu af te doen als illusionair of naïef. Leven en werken van Van der Goes toont aan dat de werkelijkheid ingewikkelder was dan het leek. Het Haags Tractaat bleek niet het verwachte bondgenootschap van gelijke partners, de Bataafse Republiek had reële verlangens. Ook al werd zijn buitenlandse politiek geleidelijk gereduceerd tot vrijwel uitsluitend bilaterale betrekkingen met Frankrijk, kernelement bleef niettemin erkenning en behoud van de onafhankelijkheid. Ontworsteling aan bevoogding van de drie grote mogendheden zou een kwestie worden van veel eelt op het geduld. Als beleidsdoelstelling was het ambitieus, maar legitiem en niet onhaalbaar.

Nadat de zoektocht naar neutraliteit definitief op niets was uitgelopen, werd alle beïnvloeding gericht op het afwenden van inlijving. Inlijving had om militaire, politieke en financieel-economische redenen al veel eerder kunnen plaatsvinden. De Franse autoriteiten zwaaiden naar het uitkwam met dit zwaard van Damocles. Omgekeerd golden diezelfde redenen juist ook voor uitstel van inlijving als ook in het belang van Frankrijk. Het al of niet behoud van de Republiek was onderdeel van het zorgvuldig bewaren van de strategische balans in de Franse oorlogspolitiek. Overname van de desastreuze toestand van de Bataafse financiën en economie betekende voor de toch al om geld verlegen Franse schatkist niet onmiddellijk winst. De Bataafse buitenlandse politiek verwerd uiteindelijk tot louter overlevingspolitiek, waarbij Van der Goes en Schimmelpenninck van dit Franse dilemma probeerden

te profiteren. Van der Goes volgde zo goed en zo kwaad als het ging de ‘statelijke ongehoorzaamheid’ van het bewind tegen de toenemende Franse eisen, de aanslagen op de Bataafse soevereiniteit en de verkrachtingen van de onafhankelijkheid van de Republiek. Het samenspel met Schimmelpenninck zorgde ervoor dat het verzet zich op het juiste moment vertaalde in een compromis of een onvermijdelijke concessie. Het Franse dilemma verschaftte ook de ruimte om autonoom op te treden tegenover andere Europese mogendheden om hen zo te herinneren aan beloften de Bataafse onafhankelijkheid te aanvaarden en te respecteren. Zakelijkheid van Van der Goes en eloquentie van Schimmelpenninck hebben ongetwijfeld hun invloed versterkt bij de Franse regering, en zelfs bij Napoleon. In 1803 verkondigde de Eerste Consul weliswaar dat de Bataafse Republiek een satelliet van een planeet was geworden, maar ook daarna moest men in Parijs steeds de voor- en nadelen van inlijving blijven afwegen.

Beïnvloeding is moeilijk meetbaar. Beïnvloeding betekent dat men erin slaagt iemand, of een regering, iets te laten doen wat hij of zij anders niet zou hebben gedaan. De inspanningen van Van der Goes, en in het bijzonder het samenspel met Rutger Jan Schimmelpenninck, hebben door een ‘onafhankelijke houding’ in alle conflicten met de Franse regering respect afgedwongen, ondanks de kritiek op het te autonoom beoordeelde optreden van Van der Goes in sommige situaties. De Franse diplomatie luisterde wel degelijk naar de Bataafse argumenten, maar in Frankrijk werd militarisme in alles bepalend. Niettemin veronachtzaamde Frankrijk het bestaansrecht van de Republiek niet, totdat inlijving noodzakelijk werd geacht toen het conflict met Engeland in een beslissende fase leek te komen.

Het verzet heeft uiteindelijk niet mogen baten. De zelfstandige Nederlandse staat ging in 1810 verloren. De inlijving duurde uiteindelijk ‘maar’ drie jaar, waardoor echte verfransing van Nederland en de Nederlanders niet kon slagen.³⁴ Er speelde als het ware een crisis in het bestaan van Nederland die vijftien jaar plus drie jaar duurde. Van der Goes heeft er gedurende zijn ambtsperiode toe bijgedragen dat Frankrijk, ondanks de inlijving, de Nederlandse staat niet heeft kunnen vernietigen. De mate van staatsvorming die in de Bataafs-Franse periode heeft plaatsgevonden kon bij het herstel in 1814 niet meer weggepoetst worden.

De Bataafse buitenlandse politiek was in hoge mate een voortzetting van die van de oude Republiek. Pas bij de vestiging van het Koninkrijk Holland trad een verandering op. De verwachting van een betere en

gelijkwaardiger relatie met Frankrijk kwam niet uit. Koning Lodewijk werd gedwongen zijn land te onderwerpen aan de totale oorlogsinspanning van zijn keizerlijke broer tegen de geallieerden. De gevolgen van de invoering van het Continentaal Stelsel brachten de handel zware schade toe. De verbindingen met de koloniën werden zo goed als geheel verbroken. De inlijving van het Koninkrijk Holland bij het Franse keizerrijk maakte definitief een einde aan de buitenlandse politiek van het verleden. Zo was de Bataafs-Franse periode niet alleen voor de binnenlandse, maar ook voor de Nederlandse buitenlandse politiek van beslissende betekenis. Het oud-patriottische droombeeld van het herstel van het aanzien van de Republiek werd niet bewaarheid, evenmin als de vervulling van de leus van november 1813: 'De oude tijden keren weerom'. De crisis was als het ware een les in bescheidenheid die een realist als Van der Goes goed heeft begrepen. Nederland bleef gehandhaafd op de nieuwe politieke kaart van Europa, maar als kleine mogendheid. In 1814 werd de breuk met het verleden duidelijk. Het traditionele neutraliteitsverlangen ging overboord. Nederland, niet meer als handelsrepubliek maar als moderne natiestaat, trad toe tot de alliantie die het overwonnen Frankrijk in bedwang moest houden. Vijfentwintig jaar later, na de afscheiding van België, verviel Nederland weer in neutraliteitspolitiek, maar inderdaad definitief als, in Europa, een kleine mogendheid.

De conclusie kan zijn dat de benoeming in 1798 van de 'compromisfiguur' Van der Goes op Buitenlandse Zaken een gelukkige greep was. De eensgezinde samenwerking met Schimmelpenninck, die daarop volgde, was cruciaal. Van der Goes heeft op verdienstelijke wijze bijgedragen aan het behoud van het bestaansrecht van de Nederlandse staat, zodat die na het interval van de Franse tijd zijn rechtmatige plaats tussen de mogendheden kon hernemen.

Summary

In Dutch historiography, the period of French suzerainty over Holland between 1795 and 1813 remained unpopular for quite a long time. In recent years, however, there is a growing interest in the historical significance of what is known as the 'Batavian-French period'. It appears that these eighteen years were of great importance for the transformation of the old federative Dutch Republic into a modern unitary state. Political and socio-economic developments tend to be the main object of this positive reassessment. Little attention is given to the foreign policy of the Batavian Republic and the Kingdom of Holland. The main accepted reason being that they were considered French satellite states and therefore would not pursue their own foreign policy.

It is true that the Batavian Republic's freedom to act independently in foreign relations was to a considerable extent decided by the French government. Nonetheless, there was a foreign policy indeed, the bilateral relations with France obviously taking priority.

Prominent in Batavian foreign policy were three principal objectives: recognition of the new Republic's right of existence, recognition of its independence and acceptance of its wish to remain neutral, and finally to obtain a comprehensive trade agreement with France. The latter was oddly enough always refused.

During these turbulent times, Dutch diplomacy was managed for a period of ten years by Maarten van der Goes van Dirxland (1751-1826). This book aims to provide an insight into the handling of Dutch foreign policy in 1797-1808 through the prism of the life and career of Van der Goes. In addition, the book intends to show how the traditional foreign policy objective of advancing the interests of a trading power was gradually substituted by a struggle for the naked survival of the state.

Van der Goes was born in a patrician family as the son of a Hague

burgomaster. In 1785 he was appointed envoy of the United Provinces to the court of Denmark. In Copenhagen, he befriended Andreas Peter Bernstorff, the Danish government leader. Van der Goes witnessed at first hand Bernstorff's juggling act to keep Denmark neutral in the conflicts between the regional powers Russia and Sweden, and at the same time trying to keep distance from other meddling European powers like Britain. The Danish years were an important training experience for Van der Goes. He was envoy to the court of Spain when he learned in February 1795 of the revolution in Holland that took place a month earlier.

Back in The Hague in 1796 after repatriation due to severe illness, Van der Goes was jobless for some time and almost forgotten, until the revolutionary government needed an experienced diplomat to back up a political delegation to the second round of peace negotiations between France and Britain in Lille in 1797. Soon Van der Goes was 'de facto' the leader of the delegation. Impressed by his resistance to the French minister Talleyrand, who wanted to buy peace from Britain by paying with Dutch colonies, the new regime appointed Van der Goes secretary of the politically highly influential Commission on Foreign Affairs of the newly elected National Convention.

The next year Van der Goes resigned after a radical coup d'état, but was summoned back after a moderate counter coup. He was then appointed Agent (minister) for Foreign Relations, a position he kept under different designations until 1808 and made him the actual founder of the Dutch ministry of Foreign Affairs.

At the same time, the moderate politician Rutger Jan Schimmelpenninck was appointed ambassador of the Batavian Republic to France. This marked the beginning of a very fruitful working relationship between the two men. On numerous occasions Van der Goes and Schimmelpenninck managed to prevent the difficult bilateral relations with France turning sour beyond repair.

Although his political views were clearly rather moderate, Van der Goes never belonged to one of the many factions in contemporary Dutch politics. Some patriots thought he was a crypto-Orangist, some Orangists considered him a turncoat. His true loyalty was put into question in 1799 after the Anglo-Russian invasion of Northern Holland. Van der Goes organised highly controversial secret missions to Berlin and the Orangist camp to try and arrange an armistice and neutralisation of the country. In Paris, the Directory demanded his head, but Van der Goes was saved by Napoleon's 18 Brumaire coup when the political wind changed. The French praised his expertise, but always remained suspi-

cious of his influence and autonomy. Van der Goes was however, neither pro-French nor pro-English. The Reverend Daniël Delprat, long-time private secretary to Van der Goes, described his loyalty as: ‘ni parti, ni personnes, mais son pays’.

Van der Goes perfectly understood that the days of the great trading republic were over and that the new Batavian Republic lacked both military and economic power to make a stand in the highly volatile international politics of the day. Nonetheless, Van der Goes continued unremittingly his efforts to pursue the Batavian foreign policy objectives, were it in the lobbies of the peace congress at Rastatt or at the peace negotiations of Lunéville and Amiens. An important element in his argumentation was a tenacious appeal for neutralisation of the Batavian Republic, for which a form of ‘accommodated neutrality’ was designed; meaning that restoration of neutral trade and economic prosperity in the Republic would be to the benefit of the belligerents. It would enable the Republic to extend under guarantees some specific financial or material services to these powers.

France however, would not hear of any form of Dutch neutrality or talks on any other unresolved bilateral issue (like the sovereignty over Flushing, the financial contributions or the maintenance of 25.000 French troops) until after a ‘general peace’ was concluded. For a moment, the Batavian government thought that the Peace of Amiens (1802), for which the Republic sacrificed its colony of Ceylon, was the so wanted general peace. At Amiens, Napoleon had pledged to start negotiations about outstanding bilateral issues, but he never lived up to his promise.

The climax was reached in July 1803 when Napoleon, during an audience in Brussels confronted a Batavian delegation, of which Van der Goes was a member, with his conclusion that the Republic had to be simply considered as a satellite of a planet. All stipulations of the harsh Treaty of The Hague of 1795 had to be scrupulously implemented while extra sacrifices for the war effort against Britain were demanded. The First Consul ruled out any further talk of neutrality. If the Republic did not comply, the consequence would be outright annexation.

The effect on the Batavian government (the twelve-member strong ‘State Regency’) was increased stubbornness. Implementation was delayed in various ways or simply refused. To sell this policy of ‘state disobedience’ to the French, Van der Goes and Schimmelpenninck applied a tactic of ‘bending bamboo’: delaying as long as possible before obliging to the French demand, whilst at the same time trying to convince the State Regency of the inevitability of conceding to the demand.

Van der Goes was indispensable as a mediator between the Batavian body politic and the French hegemonist. There were the recurring violations of the sovereignty of the Republic to stand up to, but also the repeated personal conflicts between the members of the Directory or the State Regency and the French civil and military representatives in Holland. Quite often there were clashes between French hauteur and Dutch bluntness.

In 1804 Napoleon no longer accepted the Dutch obstinacy. He saw to it that strong single-headed leadership was introduced in Holland. Napoleon's choice was Schimmelpenninck of whom he was well disposed. Although not an advocate of a presidentship, Van der Goes supported Schimmelpenninck in convincing the State Regency that this solution was best for national interest. In 1805 Van der Goes became Grand Pensionary Schimmelpenninck's Secretary of State for Foreign Affairs.

The Schimmelpenninck government survived barely a year. Napoleon got disappointed in the ability of Schimmelpenninck to bring Holland into line. The emperor now favoured his younger brother Louis to become king of Holland. Although Van der Goes understood Schimmelpenninck's frustration well, he considered safeguarding the existence of the state of paramount national interest. A French king, a brother of the emperor even, could be advantageous for a better and more equal relationship with France. Therefore, Van der Goes reasoned that, notwithstanding his long cooperation with Schimmelpenninck, personal interest should not stand in the way of a transition of the Batavian Republic into a Kingdom of Holland.

Van der Goes was deceived. The relationship between emperor and king turned sour, not in the last place because King Louis started to behave 'Dutch', defending his country's squashed economic and military interests. Like other European monarchs, Louis considered foreign policy his personal domain. Although appointed Minister of Foreign Affairs, Van der Goes was treated merely as a messenger boy by his king. Little by little, the reins of Holland's foreign policy, already shrivelling under Napoleon's frequent intervention, slipped from the hands of Van der Goes. He began to realise that full annexation could not be avoided anymore. Moreover, he could not endure the young king's fitfulness and his incessant pouring down orders and counter orders anymore. In 1808 increasing mutual irritations caused the dismissal of Van der Goes.

After the incorporation of Holland into the French Empire in 1810, Van der Goes entered public life again as a member of the Corps Législatif and as High Treasurer of the Imperial Order of the Reunion, and

so he moved his family to Paris. It is remarkable that Van der Goes, as a Dutchman and not particularly a Francophile, was put forward as a candidate for the presidency of the Corps Législatif.

When Napoleon abdicated in the early spring of 1814, Van der Goes tendered his resignation and returned to The Hague. The new Dutch sovereign ruler Prince Willem Frederik of Orange (King William I) did not bear the 64 years old statesman any ill-will and appointed Van der Goes member of the First Chamber (Senate) of the resurrected States-General which he remained until his death in 1826.

During his long term of office Van der Goes survived politically eight upheavals of the constitutional order. His career had a tragic edge in a way. However much and whatever he tried, the outcome seemed inevitable already in an early stage. Under conditions of severe political instability, Van der Goes always kept one single objective in mind: to preserve the name of Holland on the map of Europe. The pursuit of trade interests, among which neutrality was foremost, was pushed aside by the immediate need to safeguard the plain existence of the Dutch state.

On the one hand the ‘bending bamboo’ policy to circumvent war effort demands could have given France a welcome pretext for annexation. On the other hand, by taking every opportunity to remind the warring European major powers of the right of existence of Holland, Van der Goes fed French doubt about the wisdom of the moment and the possible accompanying international consequences of annexation. France backed away several times until 1810.

When the moment eventually came, it meant the definitive end of the traditional Dutch trade inspired foreign policy. The rupture became clear in 1814. The yearning for neutrality went by the board. The Netherlands acceded, not as a loose trading republic anymore, but as a modern nation-state defending its security interests first, to the international alliance aimed at the containment of defeated France. It was also to the credit of the persistent efforts of Maarten van der Goes that the French did not succeed in destroying the Dutch state and that in 1814, after a relatively short period of ‘gallicizing’ annexation, Holland could resume its rightful place among the European powers.

Nawoord

Geschiedenis is mij altijd blijven boeien sinds de eerste les op de Nutschool ‘Zorgvliet’ in Den Haag over de Friezen van het Flevomeer. Na afloop van mijn loopbaan bij Buitenlandse Zaken, met veel schrijven voor anderen, wilde ik graag nu eens iets voor mijzelf schrijven. Een combinatie van biografie en diplomatieke geschiedenis. In het ‘klasje’ van Buitenlandse Zaken, zo’n veertig jaar geleden(!), kregen wij college van de historicus professor dr. J.C. Boogman uit Utrecht. Bij het behandelen van de Bataafs-Franse tijd liet hij zich terloops ontvallen: ‘Die Van der Goes heeft vermoedelijk veel meer betekend voor Nederland dan wij weten; hij verdient eigenlijk een monografie.’ Het heeft even moeten duren, maar deze leemte is dan nu opgevuld! Met dit proefschrift voel ik mij bovendien eindelijk ‘afgestudeerd’.

Ik ben mijn promotor Henk te Velde buitengewoon dankbaar dat hij mij als jurist heeft opgenomen in zijn illustere groep promovendi. Ik heb ontzettend genoten van de gesprekken met de jonge, echte historici onder hen. Henk heeft de gave om zijn kritiek zodanig te verwoorden dat je het idee krijgt dat je het zelf al bedacht had.

Ik dank de leden van de promotiecommissie, Beatrice de Graaf, Joris Oddens, Joost Rosendaal, Niek van Sas en Ben Schoenmaker voor hun bereidheid om het eindresultaat te beoordelen.

Velen hebben mij geholpen om dit boek tot stand te brengen. Door aanmoediging, door behulpzaamheid bij het onderzoek, door het bieden van onderdak tijdens het onderzoek in het land en in Parijs, door het kritisch lezen van tekstdelen of het geven van advies: ik ben hen allen diep dankbaar. Enkele mensen wil ik speciaal noemen. Floor Kist, de taalmeester, die belangeloos met een stofkammetje het manuscript heeft gezuiverd. Robert Bijloos, die telkens kwam opdruven als ik weer in hopeloos gevecht met het computerwezen was geraakt. Alle archiva-

rissen en bibliothecarissen die met zo'n toewijding genieten van hun mooie vak. De 'crew' van de studiezaal van het Nationaal Archief, schatkamer van Nederland, onder leiding van Frank Kanhai, die ik weet niet hoeveel dozen voor mij tevoorschijn heeft gehaald. En natuurlijk Marc Beerens, Rianne Savenije van Uitgeverij Vantilt en vormgever Brigitte Slangen voor hun enthousiasme en creativiteit.

Ten slotte Cordula, trouwe kameraad sinds eenenveertig jaar, die mij met de ruimhartigheid en het begripvolle geduld van een verpleegkundige vijf jaar lang de ruimte heeft gegeven om dit project te voltooien. Zonder haar 'basiskamp' was het boek niet tot stand gekomen.

Noten

1 Inleiding

- 1 Joost Rosendaal, 'De ooglijnen van de staat, het ontstaan van het ministerie van Buitenlandse Zaken in 1798', in: R.E. van Ditzhuyzen, A.E. Kersten, A.L.M. van Zeeland en A.C. van der Zwan (red.), *Tweehonderd Jaar Ministerie van Buitenlandse Zaken* (Den Haag 1998) 28.
- 2 G.W. Vreede, *Geschiedenis der diplomatie van de Bataafsche Republiek* (Utrecht 1864), drie delen.
- 3 H.T. Colenbrander, *Gedenkstukken der Algemeene geschiedenis van Nederland van 1795 tot 1840* (Den Haag 1905-1922).
- 4 J.A. van Hamel, *Nederland tusschen de Mogendheden* (Amsterdam 1918) 331-335.
- 5 C. Smit, *Diplomatieke geschiedenis van Nederland, inzonderheid sedert de vestiging van het koninkrijk* ('s-Gravenhage 1950) 118-119.
- 6 C.B. Wels, *Aloofness & Neutrality, studies on Dutch Foreign Relations and Policy-making Institutions* (Utrecht 1982).
- 7 Simon Schama, *Patriots and Liberators, Revolution in the Netherlands 1780-1813* (Londen 1977).
- 8 N.C.F. van Sas, *De metamorfose van Nederland, van oude orde naar moderniteit 1750-1900* (Amsterdam 2004).
- 9 Zie Raymond Kubben, *Regeneration and Hegemony, Franco-Batavian Relations in the Revolutionary Era; a legal approach 1795-1803* (Tilburg 2009/Leiden 2011).
- 10 Annie Jourdan, 'Buitenbeentje tussen de zusterrepublieken', in: F. Grijzenhout, N. van Sas en W. Velema (red.), *Het Bataafse Experiment* (Nijmegen 2013); Joris Oddens, Mart Rutjes en Erik Jacobs (red.), *The political Culture of the Sister Republics 1794-1806: France, the Netherlands, Switzerland, and Italy* (Amsterdam 2015); Edwina Hagen, *President van Nederland: Rutger Jan Schimmelpenninck (1761-1825)* (Amsterdam 2012).
- 11 Jacco, Pekelder, Remco Raben en Mathieu Segers (red.), *De wereld volgens Nederland, Nederlandse buitenlandse politiek in historisch perspectief* (Amsterdam 2015).
- 12 Maurits Ebben en Louis Sicking, 'Nieuwe diplomatieke geschiedenis van de pre-moderne tijd', in: *Tijdschrift voor Geschiedenis* 127 (2014) 541-552.
- 13 Ute Planert (red.), *Napoleon's Empire, European Politics in Global Perspective* (Basingstoke 2016).

- 14 Joris Oddens, Mart Rutjes en Eric Jacobs (red.), *The political Culture of the Sister Republics 1794-1806: France, the Netherlands, Switzerland, and Italy* (Amsterdam 2015); Beatrix Jacobs, Raymond Kubben en Randall Lesaffer (red.), *In the Embrace of France, The Law of Nations and Constitutional Law in the French Satellite States of the Revolutionary and Napoleonic Age (1789-1815)* (Baden-Baden 2008); Katharine B. Aaslestad en Johan Joor, *Revisiting Napoleon's continental system: local, regional and European experiences* (Basingstoke 2015).
- 15 Zie bijvoorbeeld Ute Planert, *Napoleon's Empire*; Michael Broers, *Europe under Napoleon 1799-1815* (Londen 1996); Ole Feldbæk, 'Denmark in the Napoleonic Wars, a foreign policy survey' in: *Scandinavian Journal of History* 26 (2001) 89-101; Frederick C. Schneid, 'Kings, clients and satellites in the Napoleonic imperium', in: *Journal of Strategic Studies* 31:4 (2008) 571-604.
- 16 Voor de ontwikkeling van de buitenlandse politiek van de mogendheden in het tijdperk van de coalitieoorlogen blijft het standaardwerk van Paul W. Schroeder, *The transformation of European Politics 1763-1848* (Oxford 1994) een belangrijk jijkpunt. Voor een goed begrip van de transformatie van de Franse revolutionaire buitenlandse politiek naar die van Napoleon blijven de boeken van Raymond Guyot, *Le Directoire et la paix de l'Europe* (Parijs 1912) en Jacques Godechot, *La Grande Nation, l'expansion révolutionnaire de la France dans le monde 1789-1799* (Parijs 1956), hoewel inmiddels gedateerd, belangrijke bronnen. Een verhelderende beschouwing over de rapportage van opeenvolgende Franse gezanten in Den Haag over de werkelijkheid van de sociaal-politieke en financiële verhoudingen in Nederland na 1795 is te vinden bij Annie Jourdan, 'Les Gaulois en Batavie: des relations diplomatiques machiavéliques', in: *Remous révolutionnaires: République batave, Armée française* (Amsterdam 1996) 91-117. Voor de periode na 1799 is de keuze aanzienlijk groter. Overzichtelijk zijn bijvoorbeeld Charles J. Esdaile, *The Wars of Napoleon* (Londen 1995), Michael Broers, *Europe under Napoleon* en Alexander Grab, *Napoleon and the Transformation of Europe* (Basingstoke 2003). Zie ook: Philip G. Dwyer, 'Self-interest versus the common cause: Austria, Prussia and Russia against Napoleon', in: *Journal of Strategic Studies* 31:4 (2008), 605-632.
- 17 Overigens zijn monografieën van Bataafse diplomaten bescheiden in aantal. Zie bijvoorbeeld: Henk Boom, *Onze man in Constantinopel. Frederik Gijsbert Baron van Dedem (1743-1820)* (Zutphen 2012) en Bert Koene, *Schijn gestalten, de levens van diplomaat en rokenjager Gerard Brantsen (1735-1809)* (Hilversum 2013).

2 De driehoek

- 1 N.C.F. van Sas, *Onze Natuurlijkste Bondgenoot, Nederland, Engeland en Europa 1813-1831* (Groningen 1985) 27.
- 2 J.C. Boogman, 'Achtergronden, tendenties en tradities van het buitenlands beleid van Nederland (eind zestiende eeuw-1940)', in: E.H. van der Beugel (red.), *Nederlands buitenlandse politiek, heden en verleden* (Baarn 1978) 10-11.
- 3 Smit, *Diplomatieke geschiedenis van Nederland*, 74-76.
- 4 Voor de beschrijving van de Nederlandse buitenlandse politiek in het tijdvak 1756-1788 is onder meer gebruikgemaakt van Alice Clare Carter, *Neutrality or Commitment: the evolution of Dutch Foreign Policy 1667-1795* (Londen 1975), met name het achtste hoofdstuk 'The last years of the Dutch Republic', 89-112, en van Jonathan I. Israel, *De Republiek 1477-1806* (Franeker 1996), band 2, de hoofdstukken 41 en 42.

- 5 Van Hamel, *Nederland tusschen de Mogendheden*, 252.
- 6 I.H. Gosses en N. Japikse, *Handboek tot de Staatkundige Geschiedenis van Nederland* ('s-Gravenhage 1927) 662.
- 7 Smit, *Diplomatieke geschiedenis van Nederland*, 102.
- 8 Vgl. J.C. Boogman, *Raadpensionaris L.P. van de Spiegel: een reformistisch-conservatieve pragmaticus en idealist*, Mededelingen KNAW, afdeling Letterkunde, Nieuwe Reeks, Deel 51, no. 6 (Amsterdam 1988) 72-73.
- 9 Alice C. Carter, *Neutrality or commitment, the evolution of Dutch Foreign Policy 1665-1795* (Londen 1975) 113.
- 10 Volgens Annie Jourdan heerste er bij de continentale mogendheden een hoge mate van anglofobie. Met name voor Rusland en Oostenrijk bleef tot 1813 een krachtig Frankrijk een waarborg voor het behoud van het Europees evenwicht dat Groot-Brittannië trachtte te verstoren door zich ten koste van die mogendheden te verrijken, zijn maritieme suprematie te consolideren en aldus de arbiter te worden van alle internationale interactie (Annie Jourdan, *L'Empire de Napoléon* (Parijs 2000) 126). Henry Kissinger ziet het in zijn *Diplomacy* (New York 1994) 71-76 anders. Volgens hem zag de Britse regering de zwakte van Centraal-Europa als de belangrijkste oorzaak van instabiliteit. Frankrijk was bezig daarvan gebruik te maken om zo het vasteland te domineren. Dat hield een acuut gevaar voor het eilandenrijk in.
- 11 Jacques Godechot, *La Grande Nation, l'expansion révolutionnaire de la France dans le monde 1789-1799* (Parijs 1956) 88.
- 12 Ibidem, 544; Jourdan, 'Buitenbeentje tussen de zusterrepublieken', 166.
- 13 Simms, *The impact of Napoleon*, 203-206 en 226; Van Sas, *Onze Natuurlijkste Bondgenoot*, 38.
- 14 Voor een analyse van de Britse houding jegens de 'Nederlandse regio' in 1813-1815, zie Van Sas, *Onze Natuurlijkste Bondgenoot*, 26-96.
- 15 Philip G. Dwyer, 'Self-interest versus the common cause: Austria, Prussia and Russia against Napoleon', in: *Journal of Strategic Studies* 31:4 (2008) 611.
- 16 Simms, *The impact of Napoleon*, 75-76; Dwyer, 'Self-interest versus the common cause', 612.
- 17 Jourdan, *L'Empire de Napoléon*, 106.
- 18 Schneid, 'Kings, clients and satellites', 600.

3 Bataafse buitenlandse zaken

- 1 Voor een introductie tot de praktijk van de buitenlandse politiek van de oude Republiek zie A.J. Veenendaal jr., 'Een ministerieeloos tijdperk, de buitenlandse politiek van de Republiek', in: R.E. van Ditzhuyzen e.a. (red.), *Tweehonderd Jaar Ministerie van Buitenlandse Zaken*, 12-19.
- 2 J.C. Boogman, *Raadpensionaris L.P. van de Spiegel*, 71.
- 3 NA 2.21.073, Archief Van der Goes van Dirxland, 44, lijst van teruggeroepen gezanten.
- 4 Veenendaal, 'Een ministerieeloos tijdperk', 16.
- 5 Zie Boom, *Onze man in Constantinopel*.
- 6 Harold Nicolson, *Diplomacy* (Oxford 1965) 31.
- 7 G.W. Vreede, *Geschiedenis der diplomatie*, deel I, 356. Op 8 november 1796 stelde de Nationale Vergadering daartoe een commissie in, maar alles bleef nagenoeg hetzelfde.

- 8 NA 2.01.08, Archief Buitenlandse Zaken tot 1813, 48, minuut geheime notulen Commissie voor Buitenlandse Zaken d.d. 02.09.1797. Voor de Vergadering zou hij alle decreten en dépêches met betrekking tot buitenlandse zaken contrasigneren. Daarnaast kreeg hij autonome tekenbevoegdheid voor dépêches namens de Commissie aan de posten. Hoewel hij geen stem in de Commissie zou hebben, stond het hem vrij aan de discussie deel te nemen en haar van advies te dienen. Zijn werkzaamheden zouden verder bestaan uit het informeren van de ministers van staat (gezanten) in het buitenland over alles wat in de Commissie besloten was en alle andere relevante belangrijke informatie. Omgekeerd moest hij de Commissie nauwkeurig op de hoogte houden van alles waarin het buitenlands belang van de Republiek gelegen kon zijn. De secretaris droeg verantwoordelijkheid voor de correspondentie met de posten en voor het personeel in dienst van de secretarie.
- 9 Emmanuel de Waresquiel, *Talleyrand, le prince immobile* (Parijs 2003) 218.
- 10 Staatsregeling voor het Bataafsche Volk, art. 136, later bevestigd in de staatsregeling van 1801 (art. 35).
- 11 Zie Joost Rosendaal, 'De ooglijnen van de staat', 22-37.
- 12 Zie Christiaan van der Spek, *Sous les Armes, het Hollandse leger in de Franse tijd 1806-1814* (Amsterdam 2016) 38.
- 13 Vgl. Annie Jourdan, 'The national dimension in the Batavian Revolution', in: J. Oddens, M. Rutjes, E. Jacobs (red.), *The political Culture of the Sister Republics*, 199.
- 14 N.C.F. Sas (red.), *De Kracht van Nederland, internationale positie en buitenlands beleid in historisch perspectief* (Haarlem 1991) 10.
- 15 Jourdan, 'Buitenbeentje tussen de zusterrepublieken', 155-185. De term 'zusterrepubliek' is niet contemporain maar werd later door historici geïntroduceerd, 183.
- 16 Zie Joris Oddens en Mart Rutjes, 'The political culture in the Sister Republics', in: J. Oddens, M. Rutjes en E. Jacobs (red.), *The political Culture of the Sister Republics*, 17-32.
- 17 De term 'geaccommodeerde neutraliteit' ontleen ik aan een gesprek op 22.12.2016 met dr. C.G. Roelofsen, bijzonder hoogleraar (emeritus) geschiedenis van het volkenrecht aan de Universiteit Utrecht.
- 18 Maartje Abbenhuis, *An Age of Neutrals, Great Power Politics, 1815-1914* (Cambridge 2014) 38. Zie ook L. Oppenheim en H. Lauterpacht (red.), *International Law, a treatise*, deel II, (Londen 1974) 626-627.
- 19 Charles S. Hyneman, *The First American Neutrality, a Study of the American Understanding of Neutral Obligation During the years 1792 to 1815* (University of Illinois 1934) 11-26.
- 20 A.C.G.M. Eyffinger (red.), *Compendium Volkenrechtsgeschiedenis* (Deventer 1991) 129.
- 21 Hyneman, *The First American Neutrality*, 15-16.
- 22 B.M. Telders, *Nederlandse onzijdigheid: grondslagen en gevolgen* (Den Haag 1939) 4.
- 23 NA 2.01.08, II3, Instructie Agent van Buitenlandse Betrekkingen 1799 (zonder datum), bijlage bij Maarten van der Goes aan Staatscommissie tot het onderzoek bij Staatsbesluit d.d. 05.07.1805 no. 12 omschreven. Artikel 1 luidt: 'Hij zal in al zijne gedragingen in het oog houden de bepalingen bij de staatsregeling voorgeschreven, bijzonder die grondbeginselen die een onmiddellijke betrekking hebben op zijn werkzaamheden. En dien ten gevolge zich voor ogen stellen, dat het Bataafse volk nimmer de wapenen opvat, dan ter handhaving zijner vrijheid, ter bewaring van zijn grondgebied, en ter verdediging zijner bondgenoten; dat het de stiptste

- onzijdigheid ten aanzien van alle mogendheden wil houden, dat het de vrede met alle volken, zoveel mogelijk, wil bewaren, en zijn verbintenissen met dezelve heiliglijk naarkomt, terwijl het de rechten van alle volken eerbiedigt, en in tijd van oorlog de rampen der mensheid, zo veel doenlijk, bij wederzijds verdrag, wil verzachten.’
- 24 Van Hamel, *Nederland tusschen de Mogendheden*, 335; Schama, *Patriots and Libera-tors*, 397.
- 25 Vgl. Duco Hellema, ‘Internationale betrekkingen in historisch perspectief’, in: Jacco Pekelder e.a. (red.), *De wereld volgens Nederland*, 15-16.
- 26 Onder buitenlandse politiek wordt verstaan de uitgangspunten en strategische doelstellingen voor het voeren van het buitenlands beleid. Onder het beleid wordt verstaan de keuze of keuzes ten aanzien van de uitvoeringsmiddelen ten-einde de strategische doelstellingen te bereiken.
- 27 Vgl. P.R. Baehr, Ph.P. Everts en J.H. Leurdijk, (red.), *Elite en Buitenlandse Politiek in Nederland* (Den Haag 1978). Een associatie met de aanstekelijke voorkeur voor paradoxie van minister Hans van Mierlo doet hier opgeld: ‘buitenlandse politiek is binnenlandse politiek, maar binnenlandse politiek is geen buitenlandse poli-tiek’ (H.A.F.M.O. van Mierlo tegenover zijn woordvoerder, de auteur, in 1998).

4 De regentzoon [1751-1785]

- 1 Kees Stal, ‘Een plaets so magnifycq van gebouwen’, in: Th. Wijsenbeek en E. van Blankenstein (red.), *Den Haag, Geschiedenis van de stad*, deel 2 (Zwolle 2005) 46.
- 2 Thera Wijsenbeek, ‘Epiloog-Gespleten stad’, in: Idem, *Den Haag, Geschiedenis van de stad*, deel 2 331.
- 3 *Nederland’s Adelsboek*, jrg.83 (1993), 271.
- 4 Voor de genealogie van het geslacht Van der Goes zijn twee bronnen de belang-rijkste, te weten: *Nederland’s Adelsboek*, jrg.83 (1993) en de particuliere uitgave van Jhr. Aert van der Goes, *Het geslacht van der Goes en hun wederwaardigheden*, (Lanaken 1995). De tak Dirxland is in de mannelijke lijn in 1945 en in de vrouwe-lijke lijn in 1973 uitgestorven.
- 5 H.E. van Gelder, ‘Onverbeterlijke Regenten’, in: *Jaarboek Geschiedkundige Vereni-ging Die Haghe* (’s-Gravenhage 1908) 216-306.
- 6 Aert van der Goes, *Het geslacht van der Goes*, 139.
- 7 Gevens over de Latijnse School Den Haag komen uit HGA, Klapper Latijnse School in Den Haag 1326/27-1838, door Svend E. Veldhuijzen, 2006, 3 delen.
- 8 H.E. van Gelder, *’s-Gravenhage in zeven eeuwen* (Amsterdam 1937) 197: de Haagse magistraat bestond uit een college van Burgemeesters en Schepenen (drie burgemeesters en zes schepenen, een zevende schepenen was de uit Scheveningen gekozene, maar telde niet mee), ook wel Kleine Wet genoemd, en een college van de Vroedschap, ook wel Grote Wet genoemd, bestaande uit eenentwintig leden (Burgemeesters en Schepenen plus twaalf Raden of Vroedschappen).
- 9 HGA, Oud Archief, Notulen Magistraat, bnr. 350, inv.nr. 15, folio 128v-129v, resolu-tie van 27.02.1769.
- 10 Gerard Vroom, ‘Vrijmetselarij’, in: Th. Wijsenbeek en E. van Blankenstein (red), *Den Haag, geschiedenis van een stad*, 249. In een introductiebrief d.d. 19.08.1774 van de grootmeester der orde, Carel van Boetzelaer, voor Van der Goes ten be-hoeve van zijn reis naar Italië wordt hij genoemd: ‘notre vénérable, respectable et très cher frere, maître de la loge l’Indissoluble et notre Grand Porte-Glaive’.

- 11 Joost Rosendaal, 'Vrijmetselarij en Revolutie', in: Anton van de Sande en Joost Rosendaal (red.), *Een stille leerschool van deugd en goede zeden, vrijmetselarij in Nederland in de 18de en 19de eeuw* (Hilversum 1995) 63-70; G.J.M. Bonneke, 'Een democratische school? Patriotten en Bataven 1780-1815', in: A.W.F.M. van de Sande en M.J.M. de Haan (red.), *250 jaar Orde van Vrijmetselaren* (Dn Haag 2006) 156-166; Margaret C. Jacob, 'Radicalisation in the Dutch Enlightenment', in: Margaret C. Jacob en Wijnand W. Mijnhardt (red.), *The Dutch Republic in the Eighteenth Century* (New York 1992) 224-240.
- 12 Promotiebul in NA 3.20.17, Familiearchief Van der Goes van Dirxland, 18. Inschrijving als jur.cand. d.d. 17.12.1771 in D.G. van Epen, *Album Studiosorum Academiae Gelro-Zutphanicae* (Den Haag 1904). Promotie in O. Schutte, *Het Album Promotorum van de Academie te Harderwijk* (Zutphen 1980). Overgrootvader Adriaan van der Goes (1649-1721) promoveerde in Harderwijk op 09.02.1671.
- 13 HGA, Oud Archief, Notulen Magistraat, 16 en 17. Niet duidelijk is wat ten grondslag lag aan de tijdelijkheid van de benoeming.
- 14 Ibidem, 16, folio 089 en 17, folio 026v.
- 15 NA 2.21.073, 22. Van der Goes schreef niet of hij een reisgezel had.
- 16 Vgl. NA 2.21.271, Collectie Vosmaer, 53, uitgetypt verslag reis Arnout Vosmaer en G.J. De Hochepeid naar Parijs, Zwitserland, Italië, Tirol en Duitsland in 1775 en 1776. Betreft het eerste deel dat helaas ophoudt bij Milaan.
- 17 NA 2.21.073, 23. In een brief van zijn broer Philip Jacob van der Goes aan consul J.J. du Moulin te Genève van 28.11.1775 schreef hij dat de brief hem werd gebracht: 'par mon frere ainé Mr Van der Goes, Secretaire de la Haye, voyagant depuis quelques mois en compagnie avec le Baron Heeckeren de Brandsenburg, exempt aux Gardes du Corps de S.A.S.' (NA 2.21.073, 20). Dit kan geweest zijn Walrave Robbert baron van Heeckeren van Brandsenburg ('s-Gravenhage, ged. 29.08.1749 – overl. Batavia 28.06.1784). Maartens nicht Johanna Wilhelmina van der Goes (1772-1795) was overigens getrouwd met Willem Frederik baron van Heeckeren (1758-1835), eveneens officier in statendienst, laatstelijk luitenant-generaal en adjudant-generaal van prins Willem v (1794-1795).
- 18 NA 2.21.073, 20, brieven van mijn geliefde vader.
- 19 HGA, Oud Archief, Notulen Magistraat, 17, folio 100v-101, 112v, 113.
- 20 Volgens de overlevering zochten in het nauw gebrachte Oranjegezinden bescherming in een 'beviend' huis, het huis van de familie Waldeck op het Buitenhof. Dit huis, genaamd 'Het Wapen van Rome', op de plaats van het gebouw van Maison de Bonneterie, bestaat niet meer.
- 21 HGA, Oud Archief, Notulen Magistraat, 17, folio 123, 125-126.
- 22 Ibidem, folio 132-133, 136. Van Gelder, *'s-Gravenhage in zeven eeuwen*, 230.
- 23 Kees Stal, 'Een plaets so magnifycq', 27.
- 24 Van Gelder, *'s-Gravenhage in zeven eeuwen*, 199.
- 25 HGA, Oud Archief, Notulen Magistraat, 17, folio 144, 157v.
- 26 NA 2.21.073, 16, brief van J.C.G. van der Bruggen aan M. van der Goes d.d. 09.05.1776.
- 27 Zorgen waren er wel in de emotionele sfeer geweest. Moeder Van der Goes was te vroeg gestorven, een neefje De Beyer stierf aan de pokken, en de jongste broer van Van der Goes, Adriaan Willem, die op jeugdige leeftijd al veel schulden had, vond in 1778, negentien jaar oud, op raadselachtige wijze de verdrinkingsdood in Scheveningen. Pleegde hij zelfmoord?

- 28 Van Sas, *De metamorfose van Nederland*, 43-44, alsmede Edwina Hagen, *President van Nederland*, 33 en 82-83. Zie ook Remieg Aerts, 'Een staat in verbouwing. Van Republiek naar constitutioneel Koninkrijk 1780-1848', in: R. Aerts, H. de Liagre Böhl, P. de Rooy en H. te Velde (red.), *Land van Kleine Gebaren, een politieke geschiedenis van Nederland 1780-2012* (Amsterdam 2013) 27-28.
- 29 HGA, Archief Groote Sociéteit Haagsche Club, arch.no. 0897-01, 105.

5 *De leerschool [1785-1796]*

- 1 NA 1.01.02, Archief Staten-Generaal, 7298.
- 2 NA 2.21.073, 2, extract resolutie Staten-Generaal d.d. 25.04.1785.
- 3 Ibidem, 26, afschrift tekst geloofsbrief Maarten van der Goes.
- 4 NA 3.01.04.01, Archief Resoluties Staten van Holland, 1581. Aanwezig waren: Lohman, president, Van Haeften, Van Lynden, Van Hemmen, Van Randwyck, Lestevenon, Patijn, Van Aldewereld, Romswinkel, Bogaert, Van Leeuwen, Rendorp, Noortbergh, Toulon, Preuyt, raadpensionaris Van Bleiswijk, Van Citters, Cau, Van Borssele, Van Brakel, Van Heeckeren van Brandsenburg, Van Hardenbroek van Lokhorst, Pesters, Van Kuffeler, Van Aylva, Rengers, Sloet tot de Haer, Rouse en Siccama. Griffier: H. Fagel.
- 5 NA 1.01.02, 7298.
- 6 NA 2.21.073, 26, boekje met kopieën van brieven betreffende post Kopenhagen, de meeste uit 1785. Voorbereiding en uitrusting voor het verblijf in Denemarken.
- 7 NA 1.01.02, 7298, brief Adriaan van der Goes, in NA 2.21.073, 20; vermelding 'G' in NA 2.21.073, 26.
- 8 NA 2.21.073, 26.
- 9 Tussen Denemarken en het noorden van Duitsland bestonden vele dynastieke en andere familiebanden. De sociale en politieke bovenlaag in Denemarken was in het algemeen Duitstalig.
- 10 NA 1.02.12, Archief legatie Denemarken, 98, depêche aan de Raadpensionaris d.d. 14.11.1786.
- 11 NA 2.21.073, 20, brief Adriaan van der Goes aan Maarten van der Goes d.d. 22.09.1785.
- 12 Zie Joost Rosendaal, *Bataven! Nederlandse vluchtelingen in Frankrijk 1787-1795* (Nijmegen 2003) 33-54.
- 13 КНА, Archief Willem v, B. Stukken voortvloeiend uit de hoge ambten in de Republiek/B II. Het Stadhouderschap/B II 1.3. Buitenlandse aangelegenheden van de Republiek, 1036: Brieven van M. Van der Goes, Heer van Dirxland, gezant te Kopenhagen en daarna te Madrid 1785-1794.
- 14 Zie voor de achtergrond: Van Sas, *De metamorfose van Nederland*, 69-97.
- 15 Volgens de Deense hoogleraar Ole Feldbæk was Denemarken door dit verbond een cliënt-staat van Rusland geworden. Zie Ole Feldbæk, 'Denmark in the Napoleonic Wars, a foreign policy surevey', *Scandinavian Journal of History* 26 (2001) 89-101.
- 16 NA 1.02.12, 98, cijfercodeberichten Van der Goes aan griffier H. Fagel, d.d. 03.11.1787 en 22.12.1787.
- 17 Ibidem, 99, cijfercodebericht Van der Goes aan griffier H. Fagel, d.d. 24.05.1788.
- 18 Het komt merkwaardig voor dat vader Van der Goes in zijn overigens hartelijke nieuwjaarsbrief aan Maarten, amper tien dagen na het huwelijk, met geen woord rept over zijn nieuwe schoondochter. NA 2.21.073, 20, brief Adriaan van der Goes aan Maarten van der Goes, d.d. 01.01.1789.

- 19 NA 2.21.186, Archief De Eerens, 63, dagboek D.J. de Eerens 1803; NA, Inventaris van een verzameling papieren afkomstig van D.J. Eerens (1781-1840) en van enige familieleden (1787-1803), door P.J. Aalders, 1977. Petrus Paulus Eerens werd gedoopt te Den Haag op 29 juni 1754 en is overleden te Vlodrop, Limburg, op 20 juni 1821. Hij studeerde geneeskunde te Leiden en promoveerde daar op 9 april 1778. Hij huwde rond 21 mei 1780 Johanna Kramer, geboren te Rotterdam en overleden te Alkmaar op 31 maart 1781. Uit dit huwelijk werd op 17 maart 1781 te Alkmaar geboren Dominique Jacques Eerens, later gouverneur-generaal van Nederlands-Indië.
- 20 NA 2.21.186, 67. Het diploma vermeldt geen reden voor de adelsverlening, anders dan dat deze geschiedde als gunst van welwillendheid. Ook de Deense Adelsvereniging kon geen aanleiding vinden. Gelet op het verleende wapen, kunnen enkele heraldische toespelingen op het moment van de adelsverlening, haar huwelijk met Maarten van der Goes, worden waargenomen. Kwartieren 1 en 4 tonen lelies, het symbool voor onschuld, reinheid en onthouding. Kwartieren 2 en 3 tonen twee naar elkaar gewende witte duiven, symbolen voor vrede, verzoening, eenvoud en zuiverheid. Ook de gebruikte kleuren, goud en groen, kunnen op het huwelijk wijzen. Aangezien het niet echt denkbaar is dat Geertruida Eerens een bijzondere dienst aan de Deense kroon heeft verleend, is het goed mogelijk dat de adelsverlening een courtoisie was jegens de Nederlandse gezant Van der Goes. D.J. de Eerens zegt in zijn dagboek dat zijn tante in de adelstand is verheven ter gelegenheid van haar huwelijk met Van der Goes (NA 2.21.186, 63, dagboek D.J. de Eerens 1803, 15-18).
- 21 NA 2.21.073, 26.
- 22 In augustus 1788, na het herstel van het stadhouderschap, kwam de Triple Alliantie tussen Groot-Brittannië, Pruisen en de Republiek tot stand, gericht tegen Frankrijk. Dit defensieve verbond betekende dat Nederland onder voogdij van de beide buurlanden kwam te staan en zijn vrijheid in het buitenlands beleid gedeels verloor.
- 23 William Hague, *William Pitt the Younger* (Londen 2005) 275.
- 24 NA 2.21.073, 24, ambtelijke correspondentie van Van der Goes als gezant in Denemarken met de raadpensionaris L.P. van de Spiegel.
- 25 Ibidem, 24, brief Van der Goes aan Van de Spiegel, d.d. 07.04.1789.
- 26 Ibidem, 24, brief Van de Spiegel aan Van der Goes d.d. 16.05.1789.
- 27 Ibidem, 24, brief Van der Goes aan Van de Spiegel, d.d. 04.08.1789.
- 28 Ibidem, 24, brief Van der Goes aan Van de Spiegel, d.d. 08.08.1789.
- 29 Hugh Elliot, die moet hebben geleden onder de blamage van een herhaaldelijk overspelige echtgenote, werd overigens pas eind 1791 formeel teruggeroepen. Hij vervolgde zijn onstuimige carrière in Dresden en Napels. Hij was een zoon van een politieke medestander van de Britse eerste minister William Pitt the Younger. Jeremy Black noemde hem 'an active self-advertiser' in *British Diplomats and Diplomacy 1688-1800* (Exeter 2001) 97. Zie ook Jennifer Mori, *The Culture of Diplomacy, Britain in Europe 1750-1830* (Manchester 2010) 68-69.
- 30 NA 1.02.12, 100, dépêche Van der Goes aan de Heren Staten-Generaal, d.d. 10.07.1790.
- 31 NA 2.21.073, inv.nr. 24, brief Van der Goes aan Van de Spiegel, d.d. 08.08.1789.
- 32 KHA, Archief Willem V, B. Stukken voortvloeiend uit de hoge ambten in de Republiek, 1036: Brieven van M. Van der Goes, Heer van Dirxland, gezant te Kopenhagen en daarna te Madrid 1785-1794, brief d.d. 02.04.1793.
- 33 NA 2.21.073, 24, brief Van de Spiegel aan Van der Goes, d.d. 04.04.1793.

- 34 NA 1.01.02, liassen Spanje 1792-1793, 7159.
- 35 NA 2.21.073, 20, brief Adriaan van der Goes aan Maarten van der Goes, d.d. 01.07.1793 en in 24: brief Van de Spiegel aan Maarten van der Goes, d.d. 21.07.1793. Benoemingsbesluit in NA, Resoluties Staten van Holland, arch.nr. 3.01.04.01, 12.07.1793.
- 36 HGA, Oud Archief, Notulen Magistraat, 21, folio 187,191. Van der Goes kreeg de toezegging van een pensioen van 1000 gulden (ca. 8500 euro) en erfgenamenpensioen te betalen gedurende de volgende twintig jaar.
- 37 Gabriel Bonnot de Mably, *Des principes des négociations pour servir d'introduction au droit public de l'Europe fondé sur les traités* (La Haye 1757).
- 38 Raymond Kubben, *Regeneration and Hegemony, Franco-Batavian Relations in the Revolutionary Era; a legal approach 1795-1803* (Leiden/Boston 2011) 85-86; 92.
- 39 Ibidem, 402.
- 40 Paul W. Schroeder, *The Transformation of European Politics 1763-1848* (Oxford 1994) 128. Zie ook Michael Turner, *Pitt the Younger, a Life* (Londen 2003) 160-165 en Hague, *William Pitt*, 275.
- 41 Het duurde bijna een jaar voordat de Van der Goesen hun verhuisboedel uit Kopenhagen ontvingen. Een eerste zending van linnen, kleren en proviesies, aangeschaft op doorreis in Nederland, viel ten prooi aan een Franse kaper (NA 1.01.02, liassen Spanje 1794-1796, inv.nr. 7160).
- 42 NA 1.01.02, 7160, brief Van der Goes aan Staten-Generaal, d.d. 11.06.1794 en 7168, brief Van der Goes aan de Staten-Generaal, d.d. 24.09.1794.
- 43 Persoonlijke correspondentie tussen Van der Goes en Van de Spiegel tijdens de Spaanse periode is niet gevonden. Het kan zijn, zo deze heeft bestaan, dat de brieven in het gezantschapsarchief zijn achtergebleven toen Van der Goes hals-overkop uit Madrid vertrok. Het archief is sinds de inlijving bij Frankrijk in 1810 en de opheffing van het gezantschap spoorloos.
- 44 NA 2.21.073, 31, brief Hertog van Alcudia aan Van der Goes, d.d. 27.02.1795.
- 45 Koning Karel IV was zo verheugd met dit resultaat dat hij Alcudia de titel van Prins de la Paz verleende. Dit werd door de kerkelijke autoriteiten als een groot schandaal beschouwd, want hoe kon een sterveling de titel Vrededorst dragen? NA 1.01.02, 7160, brief Van Nieuwerkerke aan griffier W. Quarles, d.d. 28.09.1795.
- 46 NA 1.01.02, 7160, brief Van der Goes aan Staten-Generaal, d.d. 29.07.1795. Gelukwens aan Staten-Generaal, d.d. 03.09.1795.
- 47 NA 1.01.02, 7160, brief Van Nieuwerkerke aan Quarles, d.d. 02.11.1795.
- 48 NA 2.21.073, 33, brief Van der Goes aan Quarles, d.d. 30.11.1795.
- 49 NA 1.01.02, 7160 en NA 2.21.073, 33, brieven d.d. 28.01.1796. NA, Archief Provisionele Representanten van het Volk van Holland 1795-1796, 3.02.01, notulen Comité van Buitenlandse Zaken d.d. 19.01.1796, inv.nr. 440. Als opvolger werd benoemd de Leidse hoogleraar en vurig patriot Johan Valckenaer, die in het verre Madrid op afstand lijkt te zijn gezet van de Bataafse politiek.
- 50 NA 2.21.073, 39. Lijst van gezanten in inv.nr. 44.
- 51 Rosendaal, 'De ooglijnen van de staat', 30. De andere leden van het Comité waren sinds de instelling op 08.07.1795 Loncq, Van Leyden, De Kempnaer, Olivier, Bosveld en Van de Kastele.
- 52 Simon Schama, *Patriots and Liberators*, 214.
- 53 NA 2.21.073, 20, brieven Adriaan van der Goes aan Maarten van der Goes, d.d. 23.11.1785, 30.05.1786.
- 54 NA 2.21.073, 2.

- 55 Zie Van Gelder, *'s-Gravenhage in zeven eeuwen*, 241. Adriaan van der Goes werd beëdigd maar bedankte daarna voor deze eer op grond van zijn ouderdom. Hij zou op 9 december 1797 te Den Haag overlijden. Maarten van der Goes' erfdeel in 1798 bedroeg 10.853,12 gulden (ca. 92.500 euro), Stadsarchief Rotterdam, Archief Huis ten Donck, toegangsnr. 30, inv.nr. 365, akte van scheiding nalatenschap Adriaan van der Goes d.d. 12.03.1798.
- 56 NA 2.21.073, 4.

6 Lille [1797]

- 1 In december 1796 had een Franse expeditievloot onder commando van generaal Louis Lazare Hoche een landing willen uitvoeren in de Bantry Bay in Ierland om de Ierse nationalisten tegen Engeland te steunen. De operatie liep op een fiasco uit. Het volgend jaar zou men een nieuwe poging wagen, nu gesteund door de Bataafse vloot. Het Franse eskader, dat vanuit Brest de zuidkust van Ierland zou opzoeken, kwam maar niet gereed en viceadmiraal De Winter op de rede van Texel werd tegengehouden door ongunstige wind om de noordkust te bezeilen. In de loop van 1797 verliep het moment van de invasiepoging. Hoche stierf in september aan tuberculose. In de Bataafse Republiek speelde Daendels nog met plannen om een landing op de kust van East Anglia uit te voeren, maar De Winter zag daar weinig in. In oktober 1797 kreeg De Winter order om uit te zeilen, met de Slag bij Kamperduin tot rampzalig gevolg. Zie C.N. Fehrmann, *Onze Vloot in de Franse Tijd* (Den Haag 1969).
- 2 De onderhandelingen vonden plaats in het Maison de l'Intendance aan de Rue Royale. Malmesbury werd ontvangen met een ceremonieel dat volgens hem niet onderdeel voor dat van de oudste soevereinen van Europa. James Howard Harris (Lord Malmesbury), *Diaries and Correspondence of James Harris (1746-1820)*, deel 111, (Londen 1845) 377.
- 3 Schroeder, *The Transformation of European Politics*, 173-174; Schama, *Patriots and Liberators*, 278. De Franse historicus Charles Ballot publiceerde in 1910 *Les Négociations de Lille (1797)*.
- 4 Schama, *Patriots and Liberators*, 277.
- 5 Schroeder, *The Transformation of European Politics*, 173.
- 6 Kubben, *Regeneration and Hegemony* (Tilburg 2009) 507-539.
- 7 Tractaat van Den Haag, 16.05.1795, Artikel v: 'Geene der beide Republieken zal zonder medewerking en toestemming van de andere, met Engeland vrede mogen maken of onderhandelen.' Artikel vi luidde: 'De Fransche republiek zal met geene der andere gecoäliseerde Mogendheden vrede mogen maken, tenzij de Republiek der Vereenigde Nederlanden daarin begrepen worde.'
- 8 Tractaat van Den Haag, 16.05.1795, geheim artikel vi, dat luidde: 'De twee contracterende Republieken waarborgen elkander de bezittingen, die zij vóór dezen oorlog in de beide Indiën en op de kusten van Afrika hadden. De havens van de Kaap de Goede Hoop, van Colombo en Trinquenemale zullen voor de Fransche schepen op dezelfde voorwaarden, als voor die der Vereenigde Nederlanden, worden opengesteld.'
- 9 N.A.M. Rodger, *The Command of the Ocean, a naval history of Britain 1649-1815* (Londen 2006) 436.
- 10 NA 2.01.08, 48, besluit Commissie voor Buitenlandse Zaken, d.d. 13.07.1797.

- 11 L. de Gou, *Dagboek van een patriot, Journaal van Willem Hendrik Teding van Berkhout* (Den Haag 1982) 213, 218-219, 221-223. Jan David Pasteur was een Leids jurist en een actief lid van de Tweede Nationale Vergadering. Hij was in oktober 1796 (vergeefs) naar Parijs gereisd om als commissaris van de Nationale Vergadering de eerste ronde van de mislukte vredesonderhandelingen met Malmesbury bij te wonen.
- 12 Zie voor Pasteurs optreden in de aanloop naar en tijdens de staatsgreep van 22 januari 1798: Joris Oddens, *Pioniers in schaduwbeeld, het eerste parlement van Nederland 1796-1798* (Nijmegen 2012) 323.
- 13 Colenbrander, *Gedenkstukken*, vanaf hier te noemen *GS*: *GS*2 381, Barclay aan Lord Grenville, d.d. 12.08.1797.
- 14 NA 2.01.08, 48, besluit Commissie voor Buitenlandse Zaken, d.d. 10.08.1797. In kringen van Bataafse radicale intriganten in Parijs werd de samenstelling van de delegatie als van reactionaire snit bestempeld. De Vos van Steenwijk werd een notoire federalistische aristocraat genoemd en Van der Goes een verklaard orangist. Zie Schama *Patriots and Liberators*, 285. Schama verwacht overigens De Vos van Steenwijk met zijn jongere broer Carel, die later in de Bataafse periode een rol speelde. Van Marselis kwam uit een Amsterdamse koopmansfamilie met belangen in Frankrijk en het Middellandse Zeegebied. Zijn vader was van 1748 tot 1750 de Nederlandse gevolmachtigd minister in Frankrijk geweest.
- 15 Colenbrander, *GS*2 324, nieuwsbericht Bosset, d.d. 15.08.1797. Van der Goes was vertrokken ‘avec son épouse, qu’on considère ne devoir pas être la personne la moins influence de cette commission’. Bosset was een Zwitser die in Den Haag optrad als agent van een aantal kleinere Duitse staten.
- 16 NA 2.21.073, 4.
- 17 Harris, *Diaries and Correspondence*, 422.
- 18 Kubben, *Regeneration and Hegemony* (Tilburg 2009) 521. Minister Delacroix drukte op 13 juli zijn delegatie in Lille op het hart niet toe te geven aan gerechtvaardigde verlangens van de bondgenoten. Hij stuurde Letourneur ondershands de tekst van de geheime artikelen van het Tractaat van Den Haag (Archives Affaires Étrangères, Correspondence Politique, Angleterre 591).
- 19 De opvolger van Van der Goes in Madrid, Johan Valckenaer, bevestigde dat de Spaanse regering al even ontstemd was over de geheimhouding voor de beide Franse bondgenoten van het verloop van de onderhandelingen. Maar al gauw bleek dat de Spanjaarden er minder geharnast in stonden dan de Nederlanders.
- 20 Turner, *Pitt the Younger*, 202.
- 21 NA 2.01.08, 360, Vredesonderhandelingen Rijssel, Missiven van de commissarissen J.A. de Vos van Steenwijk, Theod. Van Marselis en M. Van der Goes 1797. *Depêche* No. 2, d.d. 08.08.1797.
- 22 Kubben, *Regeneration and Hegemony* (Tilburg 2009) 538.
- 23 Vreede, *Geschiedenis der diplomatie*, 307-308.
- 24 Harris, *Diaries and Correspondence*, 466.
- 25 *Ibidem*, 502.
- 26 NA 2.01.08, 360, cijferbericht No. 5, d.d. 09.08.1797.
- 27 NA 2.01.08, 360, *depêche* No. 15, Relas van de conferentie gehouden tussen de Minister van Buitenlandse Zaken van de Fransche Republiek en de Burger van der Goes, Commissaris van de Bataafsche Republiek tot de Vredes-onderhandelingen den 21e Augustus 1797. De tekst is in het Frans, hier voor de leesbaarheid vertaald.

- 28 Louis D. Legrand, *La Révolution française en Hollande, La République batave* (Parijs 1894) 154.
- 29 NA 2.01.08, 360, dépêche No. 6, verslag introductiegesprek van Meijer en De Vos van Steenwijk bij Carnot, d.d. 12.08.1797.
- 30 NA 2.01.08, 360, dépêche No. 16.
- 31 Ibidem, dépêche No. 20, Van Leyden aan commissarissen, d.d. 22.08.1797.
- 32 Harris, *Diaries and Correspondence*, 464 en 468. Hague, *William Pitt*, 414. Harold Nicolson, *The Evolution of Diplomatic Method* (Londen 1954) 37.
- 33 Talleyrand had een dergelijk voorstel al eerder informeel bij De Vos van Steenwijk in de week gelegd. NA 2.01.08, 360, De Vos van Steenwijk aan Commissie voor Buitenlandse Zaken, d.d. 09.08.1797.
- 34 NA 2.01.08, 360, dépêche No. 22bis, Van der Goes aan Commissie voor Buitenlandse Zaken, d.d. 28.08.1797.
- 35 Ibidem, 252 secret.
- 36 NA 2.21.158, Archief Van Tets van Goudriaan, inv.nr. 69, brief George Hahn aan Van der Goes, d.d. 29.08.1797.
- 37 Kubben, *Regeneration and Hegemony* (Tilburg 2009) 524.
- 38 NA 2.01.08, 360, dépêche No. 25, commissarissen aan Commissie voor Buitenlandse Zaken, d.d. 02.09.1797.
- 39 Schama, *Patriots and Liberators*, 279.
- 40 NA 2.21.158, 69, brief George Hahn aan Van der Goes, d.d. 28.10.1797.
- 41 Hagen, *President van Nederland*, 112.
- 42 Schama, *Patriots and Liberators*, 284-287.
- 43 C.H.E. de Wit, *De strijd tussen aristocratie en democratie in Nederland 1780-1848* (Heerlen 1965) 154-155.
- 44 Nicolson, *The Evolution of Diplomatic Method*, 70.
- 45 Schama, *Patriots and Liberators*, 285.
- 46 Colenbrander, *GS2* 545-553. Volgens *Brewer's Dictionary of Phrase & Fable* (Londen 2007) is iemand die met Nero wordt vergeleken 'een bloeddorstige man, een meedogenloze tiran of een slechterik van uitzonderlijke wreedheid'.
- 47 Colenbrander, *GS2*, Gedenkschrift Stefanus Jacobus van Langen (na 1801), 597-598.
- 48 Frédéric Auguste van Leyden van Westbarendrecht, kleinzoon van de geleerde Boerhaave, die dicht bij Schimmelpenninck en Bicker stond, had volgens Robert Barclay begin augustus ontslag gevraagd, omdat hij vermoedde dat hij na het referendum over de ontwerpconstitutie niet meer voor herbenoeming in aanmerking kon komen (Colenbrander, *GS2* 379, Barclay aan Lord Grenville, d.d. 02.08.1797). Joris Oddens houdt het ook voor mogelijk dat hij een radicalisering van de Nationale Vergadering vreesde.
- 49 NA 2.21.158, 69, brief George Hahn aan Van der Goes, d.d. 28.09.1797. Twee weken eerder had Hahn zijn politieke vriend Samuel Wiselius nog gevraagd of hij soms goede kandidaten wist, NA 2.21.176, Archief Wiselius, inv.nr.5, brief Hahn aan Wiselius, d.d. 15.09.1797.
- 50 NA 2.21.073, 6. Volgens Robert Barclay was de keuze op Van der Goes gevallen ('rather from necessity than from choice') omdat er bij de 'Jacobin party' geen geschikte kandidaten te vinden waren (Brief Barclay aan Lord Grenville, d.d. 07.10.1797 in Colenbrander, *GS2* 391).
- 51 Schama, *Patriots and Liberators*, 282.
- 52 NA 2.01.08, 55B, minuut geheime notulen Commissie voor Buitenlandse Zaken, d.d. 18.10.1797.

- 53 Van Sas, *De metamorfose van Nederland*, 318-319.
- 54 In een brief aan Hahn schrijft Van der Goes bijvoorbeeld: 'Van den beginne af heb ik mijne correspondentie met U bepaald aan de Vredesonderhandelingen waar voor ik gezonden was, zonder mij uit te laten over het geen hier omgaat. En ik meen daar bij te moeten blijven – Den plicht van den geaccrediteerden Minister vordert om van alles met eerlijkheid, trouwe en onpartijdigheid rapport te doen en ik wil hopen dat hij zich van dien plicht kwijt.' Dit ging over de Bataafse gezant in Parijs, Caspar Meijer, die tot de democratische vleugel behoorde.
NA 2.21.158, 69, brief Van der Goes aan J.G.H. Hahn, d.d. 20.10.1797.
- 55 NA 2.21.158, 69, brief George Hahn aan Geertruida Francisca van der Goes-de Eerens, d.d. 20.10.1797.
- 56 NA 2.21.073, 6, brief Francois Noël aan Van der Goes, d.d. 20.10.1797. Noël was getrouwd met de Nederlandse L.E. Boogaert.
- 57 NA 2.21.158, 69, brief G.F. van der Goes-de Eerens aan J.G.H. Hahn, d.d. 26.10.1797.
- 58 NA 2.21.073, 6.
- 59 Colenbrander, *GS2* 398-400, bericht Robert Barclay aan Lord Grenville, d.d. 25.11.1797.

7 Staatsgrepen [1798]

- 1 Legrand, *Révolution française en Hollande*, 160.
- 2 Zie De Wit, *De strijd tussen aristocratie en democratie*, 165-170; Simon Schama, *Patriots and Liberators*, hoofdstuk 8; Niek van Sas, *Bataafse Terreur, de betekenis van 1798* (Nijmegen 2011) en Joost Rosendaal, *De Nederlandse revolutie. Vrijheid, volk en vaderland 1783-1799* (Nijmegen 2005).
- 3 Schama, *Patriots and Liberators*, 301.
- 4 Ibidem, 301; Colenbrander, *GS2* 168, Delacroix aan Talleyrand 10-11.01.1798.
- 5 NA 2.01.08, 2, notitie over bezoek Van Maanen, 19.01.1798.
- 6 L. de Gou (red.), *De Staatsregeling van 1798, bronnen voor de totstandkoming*, Rijks Geschiedkundige Publicaties, Den Haag 1990, deel II, 8.
- 7 NA 2.21.073, 6, handschrift Maarten van der Goes, 27.01.1798.
- 8 NA 2.01.08, 3, minuut notulen Uitvoerend Bewind, 27.01.1798. Van der Goes werd als secretaris opgevolgd door Willem Buys.
- 9 Vreede, *Geschiedenis der diplomatie*, 330.
- 10 Van Sas, *Bataafse Terreur*, 31.
- 11 NA 2.01.12, Binnenlandse Zaken (Stemrecht), Agent van Inwendige Politie, 189-194.
- 12 SAR 30, Archief Huis ten Donck, 365, akte van scheiding nalatenschap Adriaan van der Goes, d.d. 12.03.1798.
- 13 Henk Boels, *Binnenlandse Zaken* (Den Haag 1993) 265-268.
- 14 Schama, *Patriots and Liberators*, 331. Alexander Gogel bijvoorbeeld maakte Ockerse deelgenoot van zijn zorgen en schreef ook rechtstreeks naar Delacroix.
- 15 Ibidem, 344.
- 16 Jan Postma, *Alexander Gogel (1765-1821) grondlegger van de Nederlandse staat* (Hilversum 2017) 113-115.
- 17 Alexander Gogel (Financiën) en Jacobus Spoors (Marine), gesteund door Gerrit Jan Pijman (Oorlog), Abram La Pierre (Inwendige Politie en Waterstaat) en Reinier Tadema (Justitie). Theodorus van Kooten (Nationale Opvoeding) bleef buitenspel. De Wit, *Aristocratie en Democratie*, 170, ziet ook de 'rechtse democraten'

- Jacob Blauw en Samuel Wiselius als bewerkers. Zij waren eerder in Parijs geweest om de terugroeping van Delacroix te bepleiten. Militairen als (de Nederlandse) generaal Dumonceau en viceadmiraal De Winter steunden Daendels in zijn kritiek.
- 18 NA 2.21.073, 7, brief Jacob Spoor aan Maarten van der Goes van Dirxland, d.d. 12.06.1798.
 - 19 AAE, Correspondance Hollande, 599, dépêche Champigny-Aubin aan Talleyrand, d.d. 03.08.1798. Ook bij Colenbrander, *GS3* 21-22.
 - 20 AAE, Correspondance Hollande, 598, dépêche Champigny-Aubin aan Talleyrand, d.d. 26.06.1798. Ook bij Colenbrander, *GS3* 6.
 - 21 AAE, 599, dépêche Talleyrand aan Champigny-Aubin, d.d. 16.08.1798. Colenbrander, *GS3* 26.
 - 22 Jan Postma, *Gogel*, 123-127.
 - 23 NA 2.01.08, 119, instructie voor R.J. Schimmelpenninck, d.d. 14.06.1798.
 - 24 G. graaf Schimmelpenninck, *Rutger Jan Schimmelpenninck en eenige gebeurtenissen van Zijnen tijd* (Den Haag/Amsterdam 1845) 165-166.
 - 25 Archief Rutger Jan Schimmelpenninck, Huis Nijenhuis, (hierna Archief RJS), Derde Afdeling, no. 58, brieven ingekomen bij de Agent der Buitenlandse Beprekkingen, Maarten van der Goes, van Rutger Jan Schimmelpenninck te Parijs, 1798-1802, brief d.d. 14.08.1798. Zie ook Colenbrander, *GS4* 454. Colenbrander heeft de correspondentie tussen Schimmelpenninck en Van der Goes uitvoerig gepubliceerd in zijn *Gedenkstukken*. Na beëindiging van zijn diplomatieke loopbaan besloten Schimmelpenninck en Van der Goes elkaars particuliere brieven uit te wisselen. De collectie brieven van Schimmelpenninck, overgedragen door Van der Goes, is volgens Colenbrander vrijwel compleet en bevindt zich op Nijenhuis. In de door Schimmelpenninck overgedragen verzameling brieven van Van der Goes, die thans in het Nationaal Archief berusten, zit een hiaat van begin 1799 tot de herfst van 1801. De oorzaak hiervan is niet bekend. Vgl. Colenbrander, *GS3*, inleiding, xi.
 - 26 NA 2.01.01.01, Wetgevende Colleges, 710, Dagverhaal der handelingen van het Vertegenwoordigend Lichaam des Bataafschen Volks, d.d. 07.08.1798, 10.08.1798, 20.08.1798, 27.08.1798 en 31.08.1798. Zie ook AAE, CP Hollande 598, Champigny-Aubin aan Talleyrand, d.d. 10.08.1798 en 01.09.1798. Het nieuw Uitvoerend Bewind bestond uit Francois Ermerins, Anthony van Haersolte, Jan Willem van Hasselt, Albert Hoeth en Jan van Hooff.
 - 27 Blauw kreeg Wenen aangeboden, maar weigerde. Meyer zou naar Madrid gaan. Daarvoor moest Valckenaer worden teruggeroepen. Als gevolg van de staatsgreep van 12 juni is Meyer nooit naar Spanje vertrokken en zat Valckenaer na een halfjaar weer op zijn oude post. Zie Vreede, *Geschiedenis der diplomatie*, deel 1, 344-352.
 - 28 Zie voor een overzicht van de loopbaan van Willem Buys (1752-1832): O. Schutte, *Repertorium der Nederlandse Vertegenwoordigers residerende in het buitenland 1584-1810* (Den Haag 1976) 38. Buys stierf als Russisch onderdaan.
 - 29 Henk Boels, *Binnenlandse Zaken* (Den Haag 1993) 188. Reorganisatiebesluit in NA
 - 30 De beide instructies werden op 03.10.1798 bekrachtigd door de Tweede Kamer van het Vertegenwoordigend Lichaam (NA 2.01.08, 133).
 - 31 R.E. van Ditzhuysen, 'Schipperen met ruimte, twee eeuwen departementale huisvesting', in: *Tweehonderd Jaar Ministerie van Buitenlandse Zaken*, (Den Haag 1998) 40-41. Zie ook Ch. Dumas (red.), *Johan de Witthuis, 6 eeuwen wonen op hoog*

- niveau (Den Haag 2009). Machtiging tot huur, NA 2.01.08, 33, no. 82 d.d. 14.09.1798; voorstel bewoning gezin Van der Goes, NA 2.01.08, 119, d.d. 12.10.1798.
- 32 W.M. de Brauw, *De Departementen van Algemeen Bestuur in Nederland sedert de omwenteling van 1795* (Utrecht 1864) 123. Een discussie die aan het eind van de twintigste eeuw een vervolg kreeg over de positie van het directoraat-generaal Buitenlandse Economische Betrekkingen van het ministerie van Economische Zaken, dat uiteindelijk onderdeel is geworden van Bz.
- 33 NA 2.21.073, 7, afschrift besluit Uitvoerend Bewind, d.d. 08.10.1798.
- 34 Joost Rosendaal, *Bataven!*, 284.
- 35 A.R. Falck, *Gedenkschriften van Anton Reinhard Falek* ('s Gravenhage 1913), RGP 13, 47. Zie over Bosscha ook NA 2.21.183.16, Familiearchief Delprat, inv.nr. 59, Journaal Daniël Delprat (deeltje 3).
- 36 Heleen Pronk, 'Hofprediker Daniel Delprat en drie Oranjeprinsen. Portretten geschilderd door Jean-Baptiste van der Hulst (1790-1862)', in: *Jaarboek Oranje-Nassau 2008* (Rotterdam/Gronsveld 2008) 94-101. Van der Goes bezorgde in 1802 Delprats zoon Daniel Theodore een baan als redacteur/vertaler bij het departement. In 1807 volgde deze jongeman Van der Goes als secretaries/archivist bij de kanselarij van de Koninklijke Orde van de Unie, en later als 'chef de division' bij de thesaurie van de Keizerlijke Orde van de Reunie. Met dank aan drs. Heleen Pronk.
- 37 NA 2.01.08, 119, Van der Goes aan het Uitvoerend Bewind, d.d. 12.10.1798. De personeelskosten werden begroot op 21.500 gulden (ca. 188.000 euro nu). Behalve een secretaris stonden op de loonlijst drie commiezen, acht klerken en twee bodes. De eerste ambtelijke bezetting van het ministerie van Buitenlandse Zaken bestond aldus uit de volgende personen: J. Bosscha, secretaris, J.L. Van Panhuys, commies, A. le Clercq, commies, D. Delprat, gechargeerd met de redactie van stukken in vreemde talen, met rang van commies, de klerken G.J. Van Maanen, F. Haagen, A.W. De Beveren, C.S.F. Klein, A. Van Lokhorst, B.A. Fallee, H.D. Huijgens en N.J. Janssen, en de bodes D.C. Schrijver en B. Van den Blik.
- 38 NA 2.01.08, 121, 02.11.1799, Generale staat van de begroting der kosten die voor 1799 vereist worden voor de respectieve Ministers vanwege de Bataafsche Republiek buiten 's lands residerende.
- 39 Vgl. Black, *British Diplomats and Diplomacy*, 161.
- 40 Hagen, *President van Nederland*, 122-123. Benoeming in NA 2.01.08, 133.
- 41 Archief RJS, Derde Afdeling, no. 58, Schimmelpenninck aan Van der Goes, d.d. 15.10.1798.
- 42 NA 1.02.14, legatie Frankrijk, 639, brief Schimmelpenninck aan Van der Goes, d.d. 13.10.1798.
- 43 NA 2.01.08, 119, brief Agent Buitenlandse Betrekkingen aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 16.10.1798.
- 44 Schroeder, *The Transformation of European Politics*, 197-198.
- 45 NA 2.01.08, 57, register ingekomen geheime stukken gepresenteerd door M. van der Goes aan het Intermediair Uitvoerend Bewind, d.d. 21.11.1798.

8 *De Agent [1798]*

- 1 Zie voor de tekst van het Verdrag van Den Haag van 16 mei 1795 hierachter in bijlage 1. Emmanuel Sieyès, na de voor Frankrijk zo succesvolle onderhandelingen teruggekeerd in Parijs, zou triomfantelijk symbolisch een gulden op de tafel van het Comité de Salut Public gelegd hebben.

- 2 Jourdan, 'Buitenbeentje tussen de zusterrepublieken', 155-185.
- 3 Schama, *Patriots and Liberators*, 177.
- 4 Jourdan, 'Buitenbeentje tussen de zusterrepublieken', 166.
- 5 Zie voor een uitgebreide meer juridische analyse van Rastatt: Kubben, *Regeneration and Hegemony*, 540-572.
- 6 Zie voor de kwestie van compensatie voor het Huis van Oranje op het congres van Rastatt: L.A. Struik, *Oranje in ballingschap 1795-1813, een Odyssee* (Amsterdam 2006) 108-120.
- 7 Dit alternatief, dat voortborduurde op een instructie aan de Bataafse gezanten Blauw en Meyer uit 1795, voorzag namelijk in het bijzonder op vereniging van Antwerpen en hereniging van de linkeroever van de Schelde, immers nu Frans grondgebied door de afstand van België door Oostenrijk, met de Bataafse Republiek. Hierdoor zou de economische basis van de Republiek aanzienlijk versterkt worden, hetgeen zeer ten voordele zou zijn van de Franse handel. De verdediging van de Scheldemond zou weer aan de Bataafse Republiek komen, de Fransen konden hun basis in Vlissingen verruilen voor een beter te bezeilen vlootbasis in Oostende.
- 8 NA 2.01.08, 390, instructie voor de namens de Bataafse Republiek te Rastatt informeel optredende vertegenwoordiger, 'geheim agent' Charles Louis Buch, zonder datum, vermoedelijk 27 of 28.12.1797. Buch kreeg wel inzage in het alternatief, maar Van der Goes drukte hem op het hart om deze informatie wegens de zeer grote gevoeligheid tot nader order toch vooral voor zichzelf te houden, NA 2.01.08, 103, briefje van Maarten van der Goes aan Buch, d.d. 09.01.1798.
- 9 NA 2.21.073, 103, uiteenzetting der Bataafsche grenzen aan de Zuid-Zijde of die van Frankrijk, gemerkt La.B, zonder datum, maar hoogstwaarschijnlijk december 1797.
- 10 NA 1.02.14, legatie Frankrijk, 599, brief Caspar Meyer aan Charles-Maurice Talleyrand, d.d. 26.03.1798; afschrift in NA 2.01.073, 35.
- 11 De noodzaak van verdedigbare grenzen in het oosten en uitbreiding met Oost-Friesland werden nu met een gedetailleerde militaire redenering onderbouwd. Het was geen gevaarlijke ambitie, maar het ging erom de Bataafse Republiek de middelen te verschaffen een werkelijk nuttige bondgenoot te laten zijn in de strijd tegen Engeland 'et détruire sur les mers l'orgueilleuse domination des Anglais'. Daarvoor had de Republiek een tweede vlootbasis nodig, want Vlissingen was te kwetsbaar en de marinehavens van Hellevoetsluis, Enkhuizen en zelfs Amsterdam waren sterk onderhevig aan verzanding. Delfzijl moest de nieuwe vlootbasis worden en daartoe was beheersing van beide oevers van de Dollard onontbeerlijk. Vanuit Oost-Friesland was de Bataafse vloot beter in staat de toegang van de Engelse vloot tot de Duitse Noordzeekust te beletten en hun Baltische handel schade toe te brengen. Aan de landzijde van de Republiek was de IJssellinie volstrekt onvoldoende om een invasie te weerstaan. Een vijandelijk leger zou in staat zijn binnen 48 uur het hart van het land te bereiken. Daarom was strategische diepte nodig door uitbreiding met de reeds genoemde Duitse gebieden en teruggave van Venlo. Het aldus vergrote grondgebied had nog een ander militair voordeel. Tot nu toe was de bevolking van de Republiek te gering om een waarlijk nationaal veldleger op te richten. De nieuwe democratische constitutie verdroeg zich niet met handhaving van de traditie van een huurleger. Vermeerdering van het inwonertal bood de gelegenheid tot belangrijke legeraugmentatie. Men hoopte kennelijk door het spelen van de militaire kaart

- de aandacht te trekken van de Franse generaals die een toenemende invloed uitoefenden op de buitenlandse politiek.
- 12 NA 2.01.08, 361, stukken betreffende de zending naar Rastatt, brief generaal Joubert aan C.H. van Grasveld, d.d. 16.09.1798 en brieven Van Grasveld aan Maarten van der Goes, d.d. 17.09 en 24.09.1798.
 - 13 Edward H. Carr, *The Twenty Years' Crisis 1919-1939* (Londen 1946) 131.
 - 14 Vreede, *Geschiedenis der diplomatie*, deel 1, bijlage VIII. Zie ook Jourdan, 'Buitenbeentje tussen de zusterrepublieken', 165, 179.
 - 15 Jourdan, 'Staats- en natievorming in de tijd van Lodewijk Napoleon, Nederland als 'objet de désir', in: *De Negentiende Eeuw*, documentatieblad Werkgroep 19e eeuw, themanummer Het Koninkrijk Holland (1806-1810), 30 (2006) 3-4, 142, noot 44.
 - 16 Schama, *Patriots and Liberators*, 439. Zie ook Colenbrander, *GS6* 451-456, de verslagen van de gesprekken van de Bataafse delegatie met Napoleon te Brussel, 23.07.1803.
 - 17 NA 2.01.08, 210, dépêche R.J. Schimmelpenninck aan Agent Buitenlandse Betrekkingen, d.d. 30.11.1798. Bij Colenbrander, *GS4* 488.
 - 18 Colenbrander, *GS3* 44, dépêche Lombard de Langres aan minister Talleyrand, d.d. 09.03.1799.
 - 19 Zie onder meer Vreede, *Geschiedenis der diplomatie*, deel 1, 364-365.
 - 20 Eind 1798 besloot het Uitvoerend Bewind tot een amnestie die tevens gold voor orangistische kopstukken als Van de Spiegel en Willem Gustaaf graaf Bentinck van Rhooen die uit gevangenschap ('politieke custodie') in het kasteel van Woerden werden ontslagen. Een eerste poging tot verzoening in de binnenlandse politiek.
 - 21 L. de Gou, *De Staatsregeling van 1801, Bronnen voor de totstandkoning* (Den Haag, 1995) IX.
 - 22 Volgens art. 137 van de Acte van Staatsregeling 1798 waren alle diplomatieke verrichtingen bij uitsluiting aan het Uitvoerend Bewind opgedragen. Het Bewind bediende zich volgens art. 92 van een Agent der Buitenlandse Betrekkingen, die evenwel zijn instructie ontving van het Vertegenwoordigend Lichaam (art. 93). L. Spanjaard, *Nederlandsche diplomatieke en andere bescherming in den vreemde, 1795-1914* (Amsterdam 1923) 66. Hij kwam tot zijn geciteerde conclusie op grond van een overwegend legalistische analyse van de instructie, los van de politieke werkelijkheid.

9 De uitdaging [1799]

- 1 NA 2.01.08, 120, Agent van Buitenlandse Betrekkingen aan Schimmelpenninck, d.d. 10.01.1799.
- 2 G.W. Vreede, *Geschiedenis der diplomatie*, deel 2, Eerste stuk, 3. Bourdeaux aan Agent Buitenlandse Betrekkingen, d.d. 18.01.1799. De Pruisische regering weigerde begin maart.
- 3 N.C.F. van Sas, 'De betekenis van 1799', in: *Mars et Historia* 33:4 (1999) 14.
- 4 NA 2.01.08, 120, Agent van Buitenlandse Betrekkingen aan Schimmelpenninck, d.d. 05.02.1799.
- 5 Zie K.W. Spaans, *Un pays absolument artificiel: Beierse diplomaten over politieke en maatschappelijke veranderingen in Nederland tijdens de Bataafs-Franse periode (1795-1810)* (Amsterdam 2005).

- 6 Vgl. Johan Joor, 'The Napoleonic Period in Holland from a Dutch historical perspective', in: Ute Planert (red.), *Napoleon's Empire*, 54.
- 7 Schama, *Patriots and Liberators*, 409.
- 8 NA 2.01.08, 120, Rapport over den Staat der Buitenlandse Zaken, ingediend op 01.03.1799.
- 9 NA 2.01.08, 363, Agent van Buitenlandse Betrekkingen aan Rutger Jan Schimmelpenninck, d.d. 22.03.1799, en inv. 211, Rutger Jan Schimmelpenninck aan Agent van Buitenlandse Betrekkingen, d.d. 25.03.1799, no. 55.
- 10 Ibidem, cijferberichten van Bourdeaux aan Agent van Buitenlandse Betrekkingen, d.d. 28.05.1799 en 04.06.1799.
- 11 NA 2.01.08, 120, Agent van Buitenlandse Betrekkingen aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 07.06.1799, no. 152.
- 12 Ibidem, Agent van Buitenlandse Betrekkingen aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 11.06.1799, no. 157.
- 13 NA 2.01.08, 211, R.J. Schimmelpenninck aan Agent van Buitenlandse Betrekkingen, d.d. 17.06.1799, no. 86.
- 14 Colenbrander, *GS4* 927 en 941. De Amerikaanse gezant in Den Haag, William Murray, probeerde korte tijd in samenwerking met zijn collega in Londen, Rufus King, te bemiddelen ten gunste van een verzoening met Oranje. Zie Colenbrander, *GS3* 861-868.
- 15 De Waresquiel, *Talleyrand*, 256-257.
- 16 Colenbrander, *GS4* 440.
- 17 Archief RJS, Derde Afdeling, Brieven ingekomen bij de Agent der Buitenlandse Betrekkingen Maarten van der Goes van R.J. Schimmelpenninck te Parijs, 1798-1802; No. 59, 1799: brief R.J. Schimmelpenninck aan Maarten van der Goes, d.d. 31.05.1799.
- 18 NA 2.01.08, 212, Agent van Buitenlandse Betrekkingen aan Agent van Marine, d.d. 01.07.1799 no. 186. Reeds de volgende dag besloot het Uitvoerend Bewind middelen ter beschikking te stellen om 'een goede correspondentie in de meeste zeehavens van Engeland te onderhouden om te worden onderricht over de oogenmerken van de vijand', NA, Uitvoerend Bewind, inv. 460.
- 19 Colenbrander, *GS3* 41. Zie ook het commentaar van de Pruisische zaakgelastigde Bielfeld, in *GS3* 201.
- 20 NA 2.01.08, 120, Agent van Buitenlandse Betrekkingen aan Uitvoerend Bewind, d.d. 03.07.1799, no. 192.
- 21 NA 2.01.08, 212, R.J. Schimmelpenninck aan Agent van Buitenlandse Betrekkingen, d.d. 28.06.1799, en NA 2.01.08, 120, Agent aan Schimmelpenninck, d.d. 12.07.1799, no. 201. Het anonieme pamflet is bewaard in NA 2.21.005.39, Archief I.A. Gogel, inv. 3.
- 22 *Journal des Hommes libres de tous les pays ou Le Républicain*, no. 37, 7 Thermidor An 7 (25.07.1799) en no. 40, 10 Thermidor An 7 (28.07.1799).
- 23 Archief RJS, Derde Afdeling, Brieven ingekomen bij de Agent der Buitenlandse Betrekkingen Maarten van der Goes van R.J. Schimmelpenninck te Parijs, 1798-1802; No. 59, 1799: brief R.J. Schimmelpenninck aan Maarten van der Goes, d.d. 22.07.1799.
- 24 Gezant Lombard de Langres had zich het functioneel ongenoegen van het Directoire op de hals gehaald (sommigen zeiden dat hij uit de hand van Van der Goes at). Hij ontving zijn rappel op 3 juli 1799 en vertrok uit Den Haag op 4 juli. Fouché arriveerde op 11 juli, maar werd al op 24 juli teruggeroepen om minister van Politie te worden. Hij werd op 28 juli opgevolgd door Florent Guyot.

- 25 NA 2.01.08,120, Agent van Buitenlandse Betrekkingen aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 26.07.1799, no. 214; *ibidem*, inv. 212, R.J. Schimmelpenninck aan Agent van Buitenlandse Betrekkingen, d.d. 29.07.1799, no. 101; Colenbrander, *GS3* 52, Florent Guyot aan Talleyrand, d.d. 08.08.1799, hij noemde het een vreemd gevoel van veiligheid.
- 26 J.A. de Moor, 'Go to Holland and do something', in: Themanummer *Mars et Historia*, '1799-De Brits-Russische invasie in Noord-Holland', 33 (1999) 43.
- 27 De Moor, 'Go to Holland and do something', 40.
- 28 NA 2.01.08, 363, Bourdeaux aan Maarten van der Goes in cijfer, d.d. 20.07.1799. Zie ook Kubben, *Regeneration and Hegemony*, 314-316, AAE CP Prusse, 225, Louis-Guillaume Otto aan Talleyrand, d.d. 20.07.1799. De Franse gezant, Florent Guyot, meende dat de bron van dit plan gezocht moest worden in een 'concordat' – diplomatie gekonkel – in Den Haag. Hij kon er evenwel geen vinger achter krijgen (Depêche Guyot aan Reinhard, d.d. 04.08.1799, AAE CP Hollande 602).
- 29 NA 2.01.08, 363, Bourdeaux aan Maarten van der Goes in cijfer, d.d. 23.07.1799. Zie ook Colenbrander, *GS3* 207, Friedrich Wilhelm aan zijn ambassadeur in Londen Joseph Balan, d.d. 29.07.1799.
- 30 NA 2.01.08, 363, Bourdeaux aan Maarten van der Goes, d.d. 27.07.1799.
- 31 Vreede, *Geschiedenis der diplomatie*, deel 2/1, 46. Maarten van der Goes aan Bourdeaux, d.d. 23.08.1799.
- 32 NA 2.01.08, 363, Bourdeaux aan Maarten van der Goes in cijfer, d.d. 27.08.1799, no. 14.
- 33 Voor de belevenis van de overgave door Johan Hendrik Waldeck, commandant van het linesschip Gelderland, zie P.W. Waldeck, 'De Vlieter: dieptepunt in de geschiedenis van de Nederlandse zeemacht', *Tijdschrift voor Zee geschiedenis*, 18 (1999) 29-46.
- 34 W. Uitterhoeve, *Cornelis Kraijenhoff 1758-1840, een loopbaan onder vijf regeervormen* (Nijmegen 2009) 187. Bij Buiksloot werden mortieren opgesteld met de bedoeling 'om bij onverhoopte uitbarsting van oproer, de stad Amsterdam onder bedwang en gehoorzaamheid te houden'.
- 35 Schama, *Patriots and Liberators*, 392.
- 36 AAE CP Hollande 602, dépêches van Guyot aan Reinhard, d.d. 06.08.1799 en 08.08.1799.
- 37 www.dbnl.org, D. Delprat, *Journal concernant les évènements politiques de notre patrie depuis 1798-1807*, 186. Zelfs een koele geest als Gogel werd van zijn stuk gebracht, zie brief Gogel aan Wiselius, d.d. ± 08.09.1799 in Colenbrander, *GS4* 528.
- 38 NA 1.02.07, legatie Pruisen, 360, Maarten van der Goes aan Tijdelijk Zaakgelastigde Bourdeaux, d.d. 04.09.1799, no. 11.
- 39 NA 2.01.08, 212, dépêches R.J. Schimmelpenninck aan Agent Buitenlandse Betrekkingen, d.d. 20.09.1799, ook in Colenbrander, *GS4* 541-543.
- 40 Zie voor de wederwaardigheden van de Italiaanse zusterrepublicken Joris Oddens e.a. (red.), *The political Culture of the Sister Republics*.
- 41 Colenbrander, *GS3* 254, Bielfeld aan Friedrich Wilhelm III, d.d. 04.09.1799.
- 42 Colenbrander, *GS3* 262, minister van Staat Von Alvensleben aan Friedrich Wilhelm III, d.d. 10.09.1799.
- 43 Joost Rosendaal, *Bataven!*, 419-421.
- 44 NA 2.01.01.04, Uitvoerend Bewind, 460, besluit d.d. 08.09.1799. Dit besluit is de enige schriftelijk neergelegde grondslag voor het nadien handelen van Van der Goes in alle notulen van het Uitvoerend Bewind.

- 45 Colenbrander, *GS3* 260, Bielfeld aan Haugwitz, d.d. 09.09.1799.
- 46 Colenbrander, *GS3* 264, Bielfeld aan Haugwitz, d.d. 12.09.1799.
- 47 Mollerus was eerder dat jaar door de erfprins om raad gevraagd tijdens een geheime ontmoeting in Weerd (Limburg) en uitgenodigd naar het Duitse Lingen te komen waar de Oranjegezinden een hoofdkwartier hadden gevestigd. Mollerus, wiens zoon Hendrik Mello in 1795 al was uitgeweken naar Lingen, bedankte voor het vooruitzicht van ballingschap. Colenbrander, *GS4* 958, 984, 1025 en 1036.
- 48 Het is zeer wel mogelijk dat de brieven over deze periode al bij de latere uitwisseling van hun correspondentie niet meer aanwezig waren in het archief van Schimmelpenninck. Tijdens diplomatieke verhuizingen raakt nogal eens iets in het ongereede.
- 49 NA 2.21.073, 47, extract uit rapport Van Haeften aan Agent Buitenlandse Betrekkingen, d.d. 11.09.1799.
- 50 Colenbrander, *GS4* 541-545, R.J. Schimmelpenninck aan Agent van Buitenlandse Betrekkingen, d.d. 16-20.09.1799. Zie ook NA 2.01.08, 212, Van Grasveld aan Agent Buitenlandse Betrekkingen, d.d. 09.09.1799 en NA 2.01.08, 121, Agent Buitenlandse Betrekkingen aan Van Grasveld, d.d. 13.09.1799.
- 51 NA 2.21.073, 47, Wilhelm Queysen aan Maarten van der Goes, d.d. 09.09.1799.
- 52 NA 2.21.073, 47, J.A. de Vos van Steenwijk aan Maarten van der Goes, d.d. 15.09.1799.
- 53 Met dank aan drs. Heleen Pronk, die 'Mevrouw Delprat' identificeerde.
- 54 Brief Besier aan Wiselius, d.d. 28.09.1799, geciteerd in Colenbrander, *GS4* XLIX.
- 55 Delprat schreef in verdraaide hand en dikwijls met opzet met taalfouten de brieven van Van der Goes die ondertekende met Q.N., *Quem Novisti*, hetgeen betekent 'Die gij kent'.
- 56 Colenbrander, *GS4* 787, prinses Wilhelmina aan de Prins van Oranje, d.d. 25.09.1799, en *GS4* 791, Prins van Oranje aan erfprins, d.d. 27.09.1799.
- 57 Colenbrander, *GS4* 543, R.J. Schimmelpenninck aan Agent van Buitenlandse Betrekkingen, d.d. 20.09.1799.
- 58 Archief RJS, Derde Afdeling, 3c, inv.nr. 109. Brief aan Maarten van der Goes, d.d. 20.09.1799 waarin hij reageerde op diens brief van 15.09.1799.
- 59 Zie J.W. Schulte Nordholt, *Voorbeeld in de verte: de invloed van de Amerikaanse revolutie in Nederland* (Baarn 1979) 230.
- 60 NA 2.21.073, 47, kopie brief Maarten van der Goes aan J.A. de Vos van Steenwijk, d.d. 01.10.1799.
- 61 NA 2.01.08, 363, dépêche Bourdeaux aan Agent Buitenlandse Betrekkingen, d.d. 01.10.1799, no. 20.
- 62 NA 2.21.073, 47, rapport J.A. de Vos van Steenwijk aan het Uitvoerend Bewind (kopie), d.d. 13.10.1799. Opmerking Delprat in *Journal*, 190. Bourdeaux probeerde de fraaie vergezichten, die Haugwitz ook tegenover hem schetste, op papier te krijgen, maar zonder resultaat. Hij concludeerde dat neutraalverklaring wel vergeten kon worden.
- 63 AAÉ CP Hollande 603, dépêche Guyot aan Reinhard, d.d. 21.10.1799.
- 64 Archief RJS, Derde Afdeling, 3b, ii, 59, brief aan Maarten van der Goes, d.d. 18.10.1799.
- 65 AAÉ CP Hollande 603, minuut dépêche Reinhard aan Guyot, d.d. 28.09.1799.
- 66 AAÉ, Memoires et Documents Hollande 48, Instructie voor gevolmachtigd minister Deforgues, d.d. 27.09.1799.

- 67 КНА, Archief Koning Willem I, A35-VIIIc-0317, kopie brief Q.N. (= Maarten van der Goes) uit Den Haag aan Mollerus, d.d. 07.10.1799. Q.N. staat voor Quem Novisti: Die gij kent.
- 68 КНА, Archief Koning Willem I, A35-VIIIc-0317, brief H. Fagel aan Prins van Oranje, d.d. 11.10.1799 met in bijlage rapport van B. Garlicke uit Berlijn, d.d. 07.10.1799.
- 69 КНА, Archief Prinses Wilhelmina van Pruisen, A32-590, minuut van de conversatie van H. Fagel en Mollerus met Lord Grenville op 29.10.1799 over de mogelijkheid tot onderhandelingen met het Bataafs bewind over de verdrijving van de Fransen en het herstel van het Huis van Oranje, d.d. 31.10.1799.
- 70 NA 2.01.08, 113. Van der Goes stuurde op 30.08.1805 aan de Staatscommissie tot het onderzoek bij Staatsbesluit van 05.07.1805 no. 12 omschreven de instructie voor de Agent van Buitenlandse Betrekkingen die niet gedateerd is.
- 71 NA 2.21.073, 7. Beide instructies bevinden zich in het archief van Van der Goes. In de instructie van 1801 kreeg de secretaris van staat een spreekverbod met de pers opgelegd! Waarom, is niet duidelijk.
- 72 NA 2.21.073, 35, ongedateerd en ongeautoriseerd stuk getiteld 'Quaeritur'. Zie ook Kubben, *Regeneration and Hegemony*, 316.
- 73 'Projet de Neutralité' en 'Projet de Convention', zonder datum, in NA 2.21.073, 47 en Archief RJS, Derde afdeling, 3d, iii, inv.nr. 174. Schimmelpenninck tekende op zijn exemplaar aan dat het bedoeld was als achtergrondinformatie ter overtuiging van deze of gene van het nut van neutralisatie: 'Le but principal était cependant de sauver la République des suites incalculables d'une guerre à toute entrance sur son territoire.'
- 74 Delprat, *Journal*, 188. Tinne was de grootvader van de ontdekkingsreiziger Alexandrine Tinne (1835-1869).
- 75 Zie het hoofdstuk 'De leerschool'. Voor een uiteenzetting over de Deense neutraliteitspolitiek tijdens de napoleontische oorlogen zie Rasmus Glenthøj, 'The Danish State and the Napoleonic Wars', in: Ute Planert (red.), *Napoleon's Empire*, 187-189.
- 76 Een afschrift van het niet-gedateerde stuk bevindt zich in NA 2.21.073, 47. Zie ook Colenbrander, *GS4* 477, 'Points concernant la réorganisation du gouvernement de la République batave' of De Gou, *Staatsregeling 1801*, 483-489. De herkomst kon helaas niet verder onderzocht worden in een archief-De Vos van Steenwijk. Veel familiedocumenten zijn in 1945, bij het bombardement op het Huis Winderheim, verloren gegaan.
- 77 H.T. Colenbrander, *De Bataafsche Republiek* (Amsterdam 1908) 191-195; 216. Zie ook De Gou, *Staatsregeling 1801*, xiv.
- 78 Kubben, *Regeneration and Hegemony* (Tilburg 2009) 319. Dépêche Otto aan Reinhard, d.d. 04.10.1799 in AAE, CP Prusse 226.
- 79 Schama, *Patriots and Liberators*, 398. Concrete aanwijzingen in die richting ontbreken, voor zover kon worden nagegaan.
- 80 AAE CP Hollande 603, dépêche Deforgues aan Reinhard, d.d. 32.10.1799.
- 81 Colenbrander, *GS3* 279, Bielfeld aan Friedrich Wilhelm III, d.d. 14.10.1799.
- 82 Delprat, *Journal*, 181.
- 83 Vgl. Jan Postma, *Gogel*, 96.
- 84 AAE CP Hollande 603, Instructie van Reinhard aan Deforgues, d.d. 01.11.1799.
- 85 Ibidem, dépêche Deforgues aan Reinhard, d.d. 05.11.1799.
- 86 Ibidem, Miot aan Reinhard, d.d. 11.11.1799. Zie ook Colenbrander, *GS3* 98.

- 87 NA 2.01.08, 363, Agent Buitenlandse Betrekkingen aan J. Valckenaer in cijfer, d.d. 18.10.1799 en Agent Buitenlandse Betrekkingen aan Schimmelpenninck in cijfer, d.d. 18.10.1799.
- 88 Colenbrander, *GS3* 245, Bielfeld aan Friedrich Wilhelm, d.d. 14.10.1799.
- 89 NA 2.01.01.04, 460, besluit G58, d.d. 16.11.1799 (aanwezig: Van Hooff, Hoeth, Besier en Van Haersolte).
- 90 NA 2.01.08, 121, Agent Buitenlandse Betrekkingen aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 16.11.1799, no. 331.
- 91 NA 2.01.08, 212, R.J. Schimmelpenninck aan Agent Buitenlandse Betrekkingen, d.d. 29.11.1799, no. 144. De agenten werden in december 1799 in hun ambt bevestigd.
- 92 De uitdrukking is van Talleyrand.
- 93 Schama, *Patriots and Liberators*, 397.
- 94 Zie voor deze correspondentie tussen Schimmelpenninck en Van der Goes over de bilaterale betrekkingen met Frankrijk: NA 1.02.14, G39, brief R.J. Schimmelpenninck aan Agent van Buitenlandse Betrekkingen, d.d. 13.10.1798 en NA 2.01.08, 120, Agent van Buitenlandse Betrekkingen aan Uitvoerend Bewind, d.d. 04.07.1799 no. 196. De nota ging pas eind juli, nadat Schimmelpenninck zelf mikpunt was geworden van de innuendo, in verkorte vorm uit.
- 95 Vreede beoordeelde Van der Goes als volkomen onbevangen en vrij van het revolutionair schrikbeeld der herinneringen van 1787. Vreede, *Geschiedenis der diplomatie*, deel 2/1, 47.
- 96 Postma, *Gogel*, 148.

10 De houdgreep [1800-1801]

- 1 Van Sas, 'De betekenis van 1799', 15-16, zie ook *De metamorfose van Nederland*, 332.
- 2 Onder druk van Schimmelpenninck besloot het Uitvoerend Bewind de zes miljoen (in vijf termijnen) te betalen, een resultaat waarmee de ambassadeur het Bewind, en daarmee vooral zichzelf feliciteerde (NA 2.01.08, 213, dépêche R.J. Schimmelpenninck aan Agent Buitenlandse Betrekkingen, d.d. 28.01.1800, no. 8). Begin januari had het Bewind al in moeten stemmen met de betaling aan Frankrijk van drie miljoen voor de cessie van enkele enclaves ter gedeeltelijke uitvoering van art. 16 van het Haags Tractaat.
- 3 NA 2.01.08, 212, Rapport over den staat der buitenlandsche zaaken aan het Uitvoerend Bewind, d.d. 02.11.1799.
- 4 NA 2.21.073, 7, minuut ontslagaanvraag, d.d. 21.02.1800; Delprat, *Journal*, 196.
- 5 Archief RJS, Derde Afdeling, 3b, no. 58 alsmede Colenbrander, *GS4* 582, brief R.J. Schimmelpenninck aan Maarten van der Goes, d.d. 02.12.1799.
- 6 Colenbrander, *GS4* 594, brief R.J. Schimmelpenninck aan Maarten van der Goes, d.d. 10.02.1800.
- 7 Archief RJS, Derde Afdeling, 3b, 60, brief R.J. Schimmelpenninck aan Maarten van der Goes, d.d. 14.03.1800.
- 8 Vreede, *Geschiedenis der diplomatie*, deel 2/1, 149, brief J. Valckenaer aan Maarten van der Goes, d.d. 14.03.1800.
- 9 NA 2.21.073, 46, aantekening Maarten van der Goes inzake de inzet van Mollerus, d.d. 16.12.1799 alsmede het rapport van de Agent van Inwendige Politie over het gedrag van Mollerus tijdens de invasie, d.d. 13.02.1800; NA 2.01.01.04, 460, besluit Uitvoerend Bewind, d.d. 16.02.1800; Delprat, *Journal*, 198.

- 10 De Waresquiel, *Talleyrand*, 274-277.
- 11 Vgl. Johan Joor, *De Adelaar en het Lam, Onrust, opruiming en onwilligheid in Nederland ten tijde van het Koninkrijk Holland en de Inlijving bij het Franse Keizerrijk (1806-1813)* (Amsterdam 2000) 72-75.
- 12 Joor, *De Adelaar en het Lam*, 685. Zie over Napoleon en zijn Europese politiek Michael Broers, *Europe under Napoleon*.
- 13 De eerste stap van de uiteindelijke inlijving begon met de annexatie van Brabant en Zeeland in 1809.
- 14 Schroeder, *The Transformation of European Politics*, 269.
- 15 Nederland was overigens bepaald niet het enige land dat onder de Franse hegemonie aanzienlijke lasten werd opgelegd voor de oorlogsinspanning. Vgl. Andrew Roberts, *Napoleon de Grote* (Amsterdam 2015) 477-478 en Edward A. Whitcomb, *Napoleon's Diplomatic Service* (Durham N.C. 1979) 105-106.
- 16 Schama, *Patriots and Liberators*, 440; Colenbrander, *GS6* 453-456, gesprek R.J. Schimmelpenninck en Van der Goes met Napoleon, d.d. 23.07.1803.
- 17 Schama, *Patriots and Liberators*, 407.
- 18 NA 2.01.08, 122, dépêche Agent Buitenlandse Betrekkingen aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 07.02.1800, no. 144.
- 19 NA 2.01.08, 213, dépêche van R.J. Schimmelpenninck aan Agent Buitenlandse Betrekkingen, d.d. 03.02.1800, no. 2 in cijfer; Delprat, *Journal*, 196.
- 20 De Waresquiel, *Talleyrand*, 274-275.
- 21 De Gou, *Staatsregeling 1801*, xv.
- 22 Van Sas, *De metamorfose van Nederland*, 334.
- 23 NA 2.01.08, 213, dépêche R.J. Schimmelpenninck aan Agent Buitenlandse Betrekkingen, d.d. 31.12.1799, no. 155.
- 24 Colenbrander, *GS3* 137, dépêche Sémonville aan Talleyrand, d.d. 23.01.1800.
- 25 NA 2.21.073, 35, kopie van de instructie van Talleyrand aan Sémonville, d.d. 15.01.1800.
- 26 AAÉ, CP Hollande, 603, dépêche Sémonville aan Talleyrand, d.d. 14.02.1800; zie ook Colenbrander, *GS3* 144.
- 27 NA 2.21.073, 35, kopie van de brief van Talleyrand aan Maarten van der Goes, d.d. 06.02.1800.
- 28 Colenbrander, *GS3* 144-147, dépêche Sémonville aan Talleyrand, d.d. 14.02.1800.
- 29 NA 2.01.08, 213, dépêche van R.J. Schimmelpenninck aan Agent Buitenlandse Betrekkingen, d.d. 11.04.1800, no. 35.
- 30 NA 2.01.08, 213, dépêche van R.J. Schimmelpenninck aan Agent Buitenlandse Betrekkingen, d.d. 14.02.1800, no. 3 in cijfer.
- 31 Colenbrander, *GS4* 1100, brief Mollerus aan H. Fagel, d.d. 26.02.1800.
- 32 Colenbrander, *GS4* 1106, résumé gesprek Van Spaen Lord Grenville.
- 33 NA 2.01.01.04, 482, no. 17, besluit Uitvoerend Bewind, d.d. 16.04.1800.
- 34 Archief RJS, Derde Afdeling, 3b, 6o. Brief R.J. Schimmelpenninck aan Maarten van der Goes, d.d. 03.03.1800.
- 35 NA 2.21.073, 47, brief Bourdeaux aan Maarten van der Goes, d.d. 17.04.1800 en NA 2.01.08, 122 no. 415, dépêche Agent Buitenlandse Betrekkingen aan Bourdeaux, d.d. 22.04.1800.
- 36 Colenbrander, *GS3* 314-315, rapport Haugwitz aan koning Friedrich Wilhelm III en 316-317, missive koning Friedrich Wilhelm III aan zaakgelastigde Bielfeld, d.d. 19.05.1800.
- 37 Delprat, *Journal*, 216.

- 38 Colenbrander, *GS3* 293, Bielfeld aan Friedrich Wilhelm III, d.d. 12.12.1799; Archief RJS, Derde Afdeling, 3b, 6o, brief R.J. Schimmelpenninck aan Maarten van der Goes, d.d. 03.03.1800; Delprat, *Journal*, 197 en 200. Schimmelpenninck beschouwde binnen het Uitvoerend Bewind alleen Besier als waardevolle gesprekspartner over neutraliteit.
- 39 Colenbrander, *GS4* 1112, Mollerus aan H. Fagel, d.d. 12.05.1800 en *GS4* 1117, Mollerus aan H. Fagel, d.d. 28.05.1800; Delprat, *Journal*, 211. Beiden spreken over Joséphine de Bonaparte, maar zou het wellicht Joseph de Bonaparte hebben kunnen zijn, de broer met de meeste invloed op Napoleon?
- 40 Colenbrander, *GS3* 1X111, brief erfprins aan Van Spaen, d.d. 28.07.1800. Daarmee verloor de erfprins, evenals zijn ouders al eerder deden, zijn geloof in het plan.
- 41 Archief RJS, Derde Afdeling, 3b, 6o, brief R.J. Schimmelpenninck aan Maarten van der Goes, d.d. 03.03.1800.
- 42 Colenbrander, *GS4* 616, dépêche R.J. Schimmelpenninck aan Agent Buitenlandse Betrekkingen, d.d. 30.05.1800.
- 43 Colenbrander, *GS4* 617-622, besluit Uitvoerend Bewind, d.d. 05.06.1800 alsmede instructie en tekst brief aan Napoleon. Tussen 5 juni en 21 juli 1800 komt de naam De Winter niet voor in de correspondentie tussen agent en ambassadeur. Zie ook Delprat, *Journal*, 214.
- 44 Deze wijze van aanpak wijst erop dat het aanbod van smeergeld ter verwezenlijking van de neutraliteit nog steeds gold. Sémonville speelde het zo dat hij uitgebreid rapporteerde over de financieel-economische misère zoals het bewind te pas kwam, maar tegelijkertijd niet naliet tevens de onbekwaamheid van het bestuur te schetsen, daarmee de noodzaak van politieke verandering en niet van neutraliteit suggererende.
- 45 NA 2.01.08, 213, R.J. Schimmelpenninck aan Agent Buitenlandse Betrekkingen, d.d. 18.07.1800, no. 7 in cijfer. Onder meer 'Afdoende laten gevoelen, dat herstel van het Huis van Nassau [in Holland] zo wezenlijk onverenigbaar is met de geografische en morele positie van de Franse Republiek, dat het contrair aan de hierover aangegane verbintenissen zou zijn'.
- 46 NA 2.01.01.04, 482, De Winter aan Hultman, d.d. 21.07.1800 en 26.07.1800, alsmede NA 2.01.08, 213, R.J. Schimmelpenninck aan Agent Buitenlandse Betrekkingen, d.d. 21.07.1800, no. 69.
- 47 Archief RJS, Derde Afdeling, 3b, 6o, brief R.J. Schimmelpenninck aan Maarten van der Goes, d.d. 15.08.1800.
- 48 NA 2.01.08, 213, dépêches De Winter aan Agent Buitenlandse Betrekkingen, d.d. 05.09.1801 (no. 85) en 15.09.1801 (no. 90).
- 49 De Waresquiel, *Talleyrand*, 273-277.
- 50 NA 2.01.08, 122, no. 1266. Rapport over den staat der buitenlandsche zaaken, Agent van Buitenlandse Betrekkingen aan Uitvoerend Bewind, d.d. 16.12.1800.
- 51 Zie voor het verblijf van Buys in St. Petersburg: Hans van Koningsbrugge, 'Een Bataafs diplomaat in roerige tijden: De missie van Willem Buys in St. Petersburg (1801-1803)', *Groniek* 2002 (155) 243-262.
- 52 Kubben meent dat het niet kunnen accrediteren van een commissaris in Parijs een 'major misjudgement' was en dat het sluiten van de vrede op 9 februari 1801 een verrassing was voor de Bataafse Republiek (Kubben, *Regeneration and Hegemony* (Tilburg 2009) 589).
- 53 Jourdan, 'Buitenbeentje tussen de zusterrepublieken', 181-183. De behandeling door Frankrijk van de Bataafse Republiek verschilde in een aantal opzichten van

- die van de Helvetische en Italiaanse republieken. De Bataafse Republiek werd meer autonoom handelen toegestaan.
- 54 NA 1.02.14, 684, dépêche Agent van Buitenlandse Betrekkingen aan R.J. Schimmelpenninck.
- 55 Kubben, *Regeneration and Hegemony* (Tilburg 2009) 598.
- 56 De Gou, *Staatsregeling 1801*, 492.
- 57 Colenbrander, *GS3* 184, dépêche Talleyrand aan Sémonville, d.d. 06.02.1801.
- 58 Colenbrander, *GS3* 187, dépêche Sémonville aan Talleyrand, d.d. 18.02.1801; Archief RJS, Derde Afdeling, 3b, ii, 61. Brief R.J. Schimmelpenninck aan Maarten van der Goes, d.d. 13.02.1801.
- 59 Colenbrander, *GS4* 671, brief R.J. Schimmelpenninck aan Maarten van der Goes, d.d. 23.03.1801.
- 60 J.A. Sillem, *Het Leven van Mr. Johan Valckenaer (1759-1821)*, deel 2 (Amsterdam 1876) 179, noot. Brief Valckenaer aan Hugo Gevers, d.d. 05.05.1800. Gevers had Valckenaer gepolst of hij niet tot het Uitvoerend Bewind wilde toetreden om nog iets van de Bataafse revolutionaire idealen te redden. Valckenaer ging daar niet op in, omdat zijn benoeming ‘de plans, die tot renversement van het Bat. Directoire bestaan, terstond tot rijpheid zou brengen, en de explosie verhaasten, meer kan, meer mag ik daarvan niet zeggen. Zo gij daaromtrent meer begeert te weten, gaat dan eens praatzen met Maarten op de Kneuterdijk, die kan er U de explicatie van geeven.’
- 61 NA 2.21.073, 18, brief Maarten van der Goes aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 25.11.1801.
- 62 De Gou, *Staatsregeling 1801*, xv.
- 63 Vreede, *Geschiedenis der diplomatie*, deel 2/1, 149, brief J. Valckenaer aan Maarten van der Goes, d.d. 14.03.1800.
- 64 Delprat, *Journal*, 222.
- 65 Ibidem, 213.
- 66 Zie over de activiteiten van Gerard Brantsen in deze periode: Koene, *Schijn-gestalten*, 277-285.
- 67 Ibidem, 163-196.
- 68 Delprat, *Journal*, 225, 227.
- 69 Ibidem, 225, aantekening d.d. 05.11.1800.
- 70 NA 2.21.008.77, Collectie Jorissen, 76, brievenboek A.G. Besier 29.05.1797-19.10.1808, brief A.G. Besier aan S. Wiselius, d.d. 12.03.1801: ‘Van mijn gedachten over de te maken veranderingen maak ik geen geheim. Bepierking der wetgevende macht, uitbreiding der uitvoerende, verbetering van het stemrecht, vereenvoudiging in de meeste takken van het bestuur en het herstel der gewesten in de bestiering der inwendige zaken, zou ik daarstellen indien het aan mij gelaten wierde. Het laatste punt was en blijft bij mij het belangrijkste; ik kan mij maar geen waar en bestendig republicanisme zonder dat verbeelden. En ik haat het despotisme even veel of het in handen is van één mens, of van een college, of van een combinatie van colleges, behalve dat het tegenwoordig unismus ’s lands financiën meer en meer bederft.
- Aan de andere kant is niemand groter vijand van onze vorige orde van zaken dan ik. Daarin deugde noch het beheer der algemene zaken noch de consituties van de gewesten. Men moet dus tot een middenweg komen, die mijns oordeels zich vanzelf voordoet in de Amerikaanse staatsgesteldheid welke men slechts naar de bijzondere gesteldheid dezer republiek en naar hetgeen daarin is voorgevallen behoeft te wijzigen.’

- 71 Delprat, *Journal*, 235, 02.06.1801; Colenbrander, *GS4* 692, brief RJS aan Maarten van der Goes, d.d. 18.05.1801. Die ‘vreemde impuls’ zou pas in 1806 plaatshebben en het einde betekenen van het republikeinse staatsbestel in Nederland. Zie Wyger Velema, ‘Lodewijk Napoleon en het einde van de republikeinse politiek’, *De Negentiende Eeuw*, documentatieblad Werkgroep 19e eeuw, themanummer Het Koninkrijk Holland (1806-1810), 30 (2006) 3-4, 158.
- 72 Delprat vermeldt in zijn *Journal* (248) dat Van der Goes de truc met de onthoudingen had gesuggereerd; De Gou, *Staatsregeling 1801*, xxvii, citeert Thorbecke die opmerkte dat de Staatsregeling van 1798 ten onder ging door dezelfde maatregel als waardoor zij was ingevoerd. De manipulatie kreeg de bijnaam ‘arithmétique hollandaise’ en werd in 1815 herhaald (D. van der Meulen, *Koning Willem III (1817-1890)* (Amsterdam 2013) 25).
- 73 Schama, *Patriots and Liberators*, 418-420. De Wit, *Aristocratie en Democratie*, 216.
- 74 Koene, *Schijn gestalten*, 286-289.
- 75 Spaans, *Un pays absolument artificiel*, 39.
- 76 NA 2.21.073, 18, brief Maarten van der Goes aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 29.12.1801.
- 77 Schama, *Patriots and Liberators*, 425. Hendrik van der Goes trouwde in 1804 met Anna Elisabeth Bicker, dochter van de patriotse regent Jan Bernd Bicker.
- 78 NA 2.21.073, 18, brief Maarten van der Goes aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 27.11.1801.
- 79 Jacob Blauw schreef vanuit Parijs aan Wiselius dat daar het gerucht ging dat Van der Goes lid van het Staatsbewind zou worden, maar dat hij daaraan geen geloof hechtte (Colenbrander, *GS4* 708).
- 80 NA 2.21.073, 18, brief Maarten van der Goes aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 30.04.1802.
- 81 NA 2.21.073, 19, brief Johan Valckenaer vanuit Dijkenburg in Noordwijkerhout aan Maarten van der Goes, d.d. 09.12.1801. Benoeming tot Secretaris van Staat voor de Buitenlandsche Zaaken in NA 2.01.01.05, 8, besluit Staatsbewind, d.d. 01.12.1801, no. 68.

II Amiens [1802]

- 1 NA 2.01.08, 123/NA 2.01.01.04, 485, Agent Buitenlandse Betrekkingen aan het Uitvoerend Bewind, Rapport over de politieke betrekkingen en de bezwaren van het alliantietraktaat tussen de Bataafse Republiek en de Franse Republiek, d.d. 18.02.1801. Op basis hiervan redigeerde Van der Goes het stuk *Aperçu sur les rapports respectifs des deux Républiques* dat terug te vinden is in NA 2.21.073, 51.
- 2 NA 2.01.08, 123 no. 39, dépêche Agent Buitenlandse Betrekkingen aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 14.03.1801.
- 3 NA 2.21.073, 51, Note secrète et confidentielle van Sémonville aan Agent Buitenlandse Betrekkingen, d.d. 19.03.1801.
- 4 NA 2.01.08, 214, dépêche R.J. Schimmelpenninck aan Agent Buitenlandse Betrekkingen, d.d. 21.03.1801.
- 5 Kubben, *Regeneration and Hegemony* (Tilburg 2009) 602.
- 6 NA 2.01.08, 123 no. 102, dépêche Agent Buitenlandse Betrekkingen aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 24.07.1801.
- 7 NA 2.21.073, 53, notitie Maarten van der Goes over gesprek generaal Augereau met het Uitvoerend Bewind.

- 8 NA 2.01.08, 214 no. 130, verslag gesprek Tijdelijk Zaakgelastigde J.M. Smits met minister Talleyrand, d.d. 07.09.1801.
- 9 NA 2.01.08, 109, dépêche Agent Buitenlandse Betrekkingen aan Tijdelijk Zaakgelastigde J.M. Smits te Parijs, d.d. 06.10.1801.
- 10 Archief R.J. Schimmelpenninck, Derde Afdeling, 3b, ii, 61, Sémonville aan Agent Buitenlandse Betrekkingen, d.d. 12.10.1801.
- 11 NA 2.01.08, 214 no. 148, R.J. Schimmelpenninck aan Agent Buitenlandse Betrekkingen, d.d. 19.10.1801.
- 12 NA 2.01.08, 214, no. 158, dépêche R.J. Schimmelpenninck aan Agent Buitenlandse Betrekkingen, d.d. 07.11.1801.
- 13 NA 2.21.073, 18, brief Maarten van der Goes aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 11.12.1801.
- 14 Archief RJS, Derde Afdeling, 3b, ii, 61, brief R.J. Schimmelpenninck aan Maarten van der Goes over de inzet van smeergeld, d.d. 22.10.1801; NA 2.21.073, 18, brief Maarten van der Goes aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 27.10.1801 ter bevestiging daarvan.
- 15 NA 2.21.073, 51, collectie notulen geheim besogne inzake Amiens; NA 2.01.08, 363A, no. 1, Instructie Staatsbewind, d.d. 10.12.1801 aan R.J. Schimmelpenninck mede op basis van diens voorstellen.
- 16 Vreede, *Geschiedenis der diplomatie*, deel 2/1, 214.
- 17 NA 2.21.073, 18, brief Maarten van der Goes aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 29.12.1801. Dit bedrag zou dan worden afgeschreven tegen de dertig miljoen gulden schadevergoeding die de Bataafse Republiek meende te kunnen vorderen van Engeland. Het was een creatief idee, maar de Franse schuld betrof hoofdzakelijk de kosten van onderhoud van Franse krijgsgevangenen in Engeland. Frankrijk stond op het standpunt dat deze kosten internationaalrechtelijk voor rekening van de gevangennemende partij kwamen. De vlieger ging dus niet op, schreef Schimmelpenninck terug.
- 18 NA 2.01.08, 363A, dépêche R.J. Schimmelpenninck aan Agent Buitenlandse Betrekkingen, d.d. 19.12.1801.
- 19 Zoals geciteerd in Vreede, *Geschiedenis der diplomatie*, deel 2/1, 216-223.
- 20 Kubben, 'A Tale of Dwarfs and Giants', in: B. Jacobs e.a. (red.), *In the Embrace of France*, 171.
- 21 NA 2.01.08, 363A, transcript van het *Journal van het Congres te Amiens* door R.J. Schimmelpenninck. Het origineel bevindt zich in het Archief Rutger Jan Schimmelpenninck, Huis Nijenhuis; Kubben, *Regeneration and Hegemony* (Tilburg 2009) 601-618.
- 22 NA 2.21.073, 18, brief Maarten van der Goes aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 27.10.1801.
- 23 *ibidem*, brief Maarten van der Goes aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 11.12.1801.
- 24 Colenbrander, *GS4* 834, Comps aan Schimmelpenninck, d.d. 03.02.1802; 846, Talleyrand aan Schimmelpenninck, d.d. 24.02.1802; 787, Schimmelpenninck in zijn journaal, d.d. 26.02.1802. Zie ook De Waresquiël, *Talleyrand*, 292.
- 25 Archief RJS, Derde Afdeling, 4b, i, 198, brief Maarten van der Goes aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 10.03.1802.
- 26 NA 2.01.08, 363A, dépêche R.J. Schimmelpenninck aan Secretaris van Staat, d.d. 22.03.1802 – no. 7. Zie voor de tekst van de verklaring Colenbrander, *GS4* 850, noot 4.

- 27 Archief RJS, Derde Afdeling, 4b, i, 198, brief Maarten van der Goes aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 24.03.1802. Ook in Colenbrander, *GS4* 853. In het archief van het Staatsbewind is geen schriftelijke bevestiging van de genomen resolutie te vinden.
- 28 NA 2.01.08, 215, dépêche R.J. Schimmelpenninck aan Secretaris van Staat, d.d. 10.04.1802. Napoleon bedankte hem voor zijn grote, doorslaggevende diensten.
- 29 NA 2.21.073, 18, brief Maarten van der Goes aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 30.03.1802.

12 *De beproeving [1803]*

- 1 NA 2.01.08, 215, no. 42, dépêche R.J. Schimmelpenninck aan Secretaris van Staat, d.d. 23.04.1802.
- 2 NA 2.21.073, 18, brief Maarten van der Goes aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 09.07.1802.
- 3 Archief RJS, Derde Afdeling, 3b, ii, 61, brief R.J. Schimmelpenninck aan Maarten van der Goes over de inzet van smeergeld, d.d. 22.10.1801.
- 4 Jean Orioux, *Talleyrand* (Parijs 1971) 333-342. Voor de meest recente reconstructie van de relatie tussen Talleyrand en Worlée: zie De Waresquiel, *Talleyrand*, 245-252.
- 5 NA 2.21.073, 19, brief Catherine Worlée aan Maarten van der Goes, d.d. 21.08.1802.
- 6 NA 2.01.01.05, 59, Besluit Staatsbewind, d.d. 20.09.1802 no. 69. Voorstukken konden niet worden getraceerd.
- 7 Delprat, *Journal*, 279.
- 8 NA 2.21.073, 19, brief Catherine de Talleyrand-Périgord née Worlée aan Maarten van der Goes, d.d. 03.01.1803.
- 9 Archief RJS, Derde Afdeling, 3, ii, (2), 62, brief R.J. Schimmelpenninck aan Maarten van der Goes, d.d. 04.11.1802. Zie ook Colenbrander *GS6* 393. Schimmelpenninck sprak tien keer met Napoleon, Joseph Bonaparte of Talleyrand.
- 10 De voor dit soort ceremonieel benodigde middelen, zoals gala-uniformen, staatsjacht en staatsierijtuigen, waren in ongerede geraakt, los van de lage dunk die men van de nieuwbakken ambassadeur had. Van der Goes maakte dankbaar gebruik van een hint van de net aangekomen nieuwe Britse ambassadeur, zijn oude kennis Robert Liston, die zei dat als de Franse Republiek die eer te beurt viel, de vertegenwoordiger van Zijne Brittannische Majesteit op dezelfde voet ontvangen moest worden. En dat was uiteraard niet de bedoeling van Parijs (Liston was overigens 'maar' gezant).
- 11 Colenbrander, *GS6* 397, dépêche C. de Vos van Steenwijk aan Secretaris van Staat, d.d. 19.01.1803.
- 12 Vreede, *Geschiedenis der diplomatie*, deel 2/1, 311.
- 13 NA 2.21.073, 18, brief Maarten van der Goes aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 14.12.1802.
- 14 Eind 1801 had de Prins van Oranje, teleurgesteld over de nieuwe Britse houding tegenover het Huis van Oranje, Londen verlaten. Vanuit Oranienstein schreef Willem v met Kerstmis aan vooraanstaande Oranjegezinden om hen te ontslaan van hun eed van trouw aan de stadhouder. Amiens resulteerde in een schadeloosstelling en maakte voorlopig een eind aan de aanspraken van het Huis van Oranje op herstel van zijn positie in Nederland.

- 15 NA 2.21.073, 18, brief Maarten van der Goes aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 18.06.1802.
- 16 NA 2.21.073, 18, brief Maarten van der Goes aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 31.08.1802.
- 17 Colenbrander, *GS6* 366, brief Augustijn Besier aan Samuel Wiselius, d.d. 20.07.1802.
- 18 Colenbrander, *GS5* 320, dépêche Robert Liston aan Lord Hawkesbury, d.d. 30.09.1802.
- 19 Colenbrander, *GS5* 26, instructie Talleyrand aan Sémonville, d.d. 06.10.1802. NA 2.01.08, 215 no. 104, dépêche Smits aan Secretaris van Staat, d.d. 07.10.1802. Smits berichtte dat Napoleon hem persoonlijk had gezegd ernstig verstoord te zijn over het misbruik dat de omwentelingspartij van zijn naam maakte. Hij wenste geen Zwitserse toestanden in de Republiek, maar als die partij tot daden zou overgaan, zag hij zich verplicht om zich met de inwendige zaken van de Bataafse Republiek te bemoeien.
- 20 Delprat, *Journal*, 284.
- 21 Colenbrander, *GS5* 323, dépêche Robert Liston aan Lord Hawkesbury, d.d. 13.10.1802.
- 22 Sémonville ontving na het aantreden van het Staatsbewind eind 1801 een geheim maandgeld van drieduizend gulden teneinde voor het bewind gunstige rapporten naar Parijs te sturen (Vgl. Schama, *Patriots and Liberators*, 413). Van der Goes vond dat hij zijn geld op geen enkele manier waard was.
- 23 NA 2.21.073, 18, brief Maarten van der Goes aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 16.11.1802.
- 24 Mieke van Leeuwen-Canneman, *Een vriendschap in het teken van 's lands financiën, briefwisseling tussen Elias Canneman en Isaac Jan Alexander Gogel 1799-1813* (Den Haag 2009) 198. Canneman, geen bewonderaar van Van der Goes en eigenlijk ook niet van vele anderen, meende dat de overplaatsing naar Berlijn wel door zou gaan, want 'een ieder gelooft eindelijk dat hij voor niets goed is als om the's en dine's te geven "tel brille au second rang, qui s'eclipse au premier"'. Men doodverft Quarles met dit ministerie.' Brief Canneman aan Gogel, d.d. 17.11.1802.
- 25 NA 2.21.073, 7. *De Nieuwe Haagse Nederlandse Courant*, d.d. 15.12.1802.
- 26 Delprat, *Journal*, 294-295.
- 27 NA 2.21.073, 18, nota van Lord Hawkesbury, d.d. 15.03.1803, als bijlage bij brief R.J. Schimmelpenninck aan Maarten van der Goes, d.d. 25.03.1803.
- 28 NA 2.01.08, 216, dépêche Carel de Vos van Steenwijk aan Secretaris van Staat no. 9, d.d. 19.01.1803 en no. 53, d.d. 15.04.1803. NA 2.01.08, 344, dépêche R.J. Schimmelpenninck aan Secretaris van Staat no. 45, d.d. 06.05.1803.
- 29 Colenbrander, *GS5* 329, Robert Liston aan Lord Hawkesbury, d.d. 11.01.1803.
- 30 Colenbrander, *GS5* 47-51, Sémonville aan Talleyrand, d.d. 11.01.1803.
- 31 Colenbrander, *GS5* 333, Robert Liston aan Lord Hawkesbury, d.d. 09.02.1803.
- 32 NA 2.21.073, 18, brief Maarten van der Goes aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 25.01.1803. Colenbrander, *GS5* 329, 331 en 332, Robert Liston aan Lord Hawkesbury, d.d. 11.01.1803, d.d. 26.01.1803 en d.d. 05.02.1803.
- 33 NA 2.21.073, 18, brief Maarten van der Goes aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 15.03.1803; NA 2.21.073, 35, officiële mondelinge verklaring van ambassadeur Sémonville, opgetekend door Maarten van der Goes.
- 34 Ambassadeur De Vos van Steenwijk had deze lont niet geroken, hetgeen leidde tot nieuwe twijfel aan zijn bekwaamheid. Een poging hem in het voorjaar van

- 1803 af te lossen mislukte, omdat zijn beoogde opvolger, Anthony Boldewijn Gijsbert van Dedem tot de Gelder, bij Talleyrand bekendstond als intrigant en daardoor absoluut persona non grata bleek.
- 35 NA 2.21.073, 35, aantekening van Maarten van der Goes, d.d. 22.03.1803.
- 36 Colenbrander, *GS5* 336, dépêche Robert Liston aan Lord Hawkesbury, d.d. 19.03.1803.
- 37 Archief RJS, 'Projet de neutralité, ou motifs qui doivent engager la France à nous l'accorder' door J.A. Tinne, d.d. 27.03.1803.
- 38 Zie onder meer Colenbrander, *GS5* 199, dépêche Bielfeld aan koning Friedrich Wilhelm III, d.d. 17.03.1803; NA 2.21.073, 18, brief Maarten van der Goes aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 18.03.1803; NA 2.21.073, 38, verslagen van gesprekken van Maarten van der Goes met de Russische gezant Gustav graaf von Stackelberg, d.d. 21.03.1803 en 24.03.1803; NA 2.21.073, 18, brief R.J. Schimmelpenninck aan Maarten van der Goes, d.d. 08.04.1803.
- 39 Vreede, *Geschiedenis der diplomatie*, 320-321. Zie ook NA 2.21.073, 35, minuut van een opzet voor de missie-Pontoï naar Parijs met aantekeningen van Van der Goes. Ambassadeur De Vos moest een beetje in de mist gelaten worden. Van der Goes vertrouwde hém wel, maar niet al zijn medewerkers. De opvatting van Van der Goes dat de Engelsen het zenden van meer troepen als een vijandelijke daad zouden zien werd ondersteund door een bijliggende Engelse tekst.
- 40 Colenbrander, *GS5* 55-57, ambassadeur Sémonville aan minister Talleyrand, d.d. 06.04.1803. Van der Goes gebruikte ook dat argument.
- 41 NA 2.21.073, 18, brief Maarten van der Goes aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 12.04.1803.
- 42 NA 2.21.073, 18, brief R.J. Schimmelpenninck aan Maarten van der Goes, d.d. 10.05.1803.
- 43 NA 2.21.073, 18, brief Maarten van der Goes aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 13.05.1803.
- 44 NA 2.21.073, 18, brieven R.J. Schimmelpenninck aan Maarten van der Goes, d.d. 17 en 20.05.1803.
- 45 Colenbrander, *GS6* 436-440, rapport De Vos van Steenwijk, Six, Jacobson en Blanken aan Secretaris van Staat, d.d. 15.06.1803.
- 46 Schama, *Patriots and Liberators*, 442. De Bataafse Republiek kreeg het onderhoud opgelegd van 18.000 tot 20.000 man Franse troepen. Het Bataafse leger moest op een sterkte van 17.000 man gebracht worden plus 9.000 man voor de invasie van Engeland. Daarnaast moest de Republiek vijf linieschepen, vijf fregatten, honderd kanonneerboten en tweehonderdvijftig transportvaartuigen leveren voor de invasie. Voorts eiste Frankrijk dat er een hoge en betrouwbare zeeofficier werd aangesteld als verbindingsman tussen Den Haag en Parijs.
- 47 ААЕ, СР Hollande, 607, dépêche Sémonville aan Talleyrand, d.d. 19.04.1803.
- 48 NA 2.21.073, 55, verbaal gesprek deputatie met Eerste Consul, d.d. 23.07.1803, opgetekend door J.B. Bicker.
- 49 Beide verslagen, van Bicker en Van der Goes, bevinden zich in NA 2.21.073, 55 en zijn opgenomen in Colenbrander, *GS6* 449-453.
- 50 Hagen, *President van Nederland*, 135-139.
- 51 Schama, *Patriots and Liberators*, 652.
- 52 Er waren nogal wat Engelsen in Vlissingen. Velen dreven van daaruit smokkelhandel in jenever naar Engeland. Napoleon wilde alle Engelse onderdanen weg hebben uit de stad en weg van het eiland Walcheren. Wat hem betreft mochten

- zij hun desastreuze handel voortzetten vanuit een andere Zeeuwse haven (Brouwershaven).
- 53 NA 2.21.073, 55, verslag J.B. Bicker van gesprek met Napoleon, d.d. 29.07.1803.
- 54 Bicker, Brantsen en Van der Goes ontvingen later namens de keizer als dank voor hun bezoek ieder een gouden snuifdoos, rijksversierd met briljanten.
- 55 NA 2.21.073, 18, brieven Maarten van der Goes aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 25.01.1803 en 12.04.1803.
- 56 NA 2.21.073, 55, verbalen buitengewone zending naar Brussel, met bijlagen.
- 57 NA 2.21.073, 18, brief Maarten van der Goes aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 01.12.1803. Archief R.J. Schimmelpenninck, Derde Afdeling, 5b-i, inv.nr. 254, brief Johannes Bosscha aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 13.12.1803.
- 58 Zie voor zijn relaas en zijn herinneringen aan Geertruida Francisca van der Goes: NA 2.21.186, 63, dagboek D.J. de Eerens 1803, 15-17.
- 59 HCO, Zwolle, 219, Archief De Gelder, I 110, correspondentie A.B.G. van Dedem van de Gelder met G.F. van der Goes-de Eerens, 1800-1802. Met dank aan prof. dr. Reinier Baarsen voor het kunsthistorisch duiden van de Italiaanse siervoorwerpen.
- 60 NA 3.20.17, 33.
- 61 NA 2.21.073, 18, brief Maarten van der Goes aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 30.12.1803. Van der Goes ontving ook condoleances van Madame Talleyrand-Périgord. Verzoek om portret van zijn vrouw in Archief RJs, Derde Afdeling, 6, b, i, 327.

13 De omslag [1804]

- 1 NA 1.02.14, legatie Parijs, 725, dépêche Secretaris van Staat aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 23.12.1803.
- 2 NA 2.01.08, 218, dépêche van R.J. Schimmelpenninck aan Secretaris van Staat, d.d. 11.01.1804. Persoonlijke brief in Archief RJs, derde afdeling, 6, b, i, 302, R.J. Schimmelpenninck aan Maarten van der Goes, d.d. 11.01.1804. Schimmelpenninck en Van der Goes waren het eens dat het Frans beleid geheel militair was, waarvoor het civiel beleid geheel onderdeel. In de ogen van het Frans gouvernement had de Republiek geen politieke existentie, zelfs geen civiele existentie. Schimmelpenninck beschouwde Frankrijk als één groot militair kamp waarvan de Republiek een voorpost was. Briefwisseling Schimmelpenninck/Van der Goes, d.d. 04.04 en 14.04.1804, zie Colenbrander, *GS6* 500-501.
- 3 NA 2.21.073, 18, brief Maarten van der Goes aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 07.02.1804.
- 4 Ibidem, d.d. 11.02.1804.
- 5 De Wit, *Aristocratie en Democratie*.
- 6 Zie bijvoorbeeld Douglas Hurd, *Choose your weapons, the British Foreign Secretary, 200 years of argument, success and failure* (Londen 2010) 286.
- 7 De Franse regering stuurde regelmatig nota's met klachten over tekortkoming in de uitvoering van de oorlogsverplichtingen, met name wat de bijdrage van de zeemacht betrof.
- 8 Marmont op zijn beurt informeerde Napoleon die Talleyrand om rapport vroeg met de conclusie: 'Mon intention est donc d'intervenir dans les affaires de ce pays', zie Colenbrander, *GS5* xxv. De Eerste Consul was echter geen aanhanger meer van revolutionaire onruststokers, reden waarom hij Talleyrand met nadruk

- zei dat hij ook de mening van Schimmelpenninck wenste te horen. De democraten zouden zich verkijken op de steun van Napoleon.
- 9 De Wit, *Aristocratie en Democratie*, 246-251; zie ook C.H.E. de Wit, *Het Ontstaan van het Moderne Nederland 1780-1848 en zijn Geschiedschrijving* (Oirsbeek 1978) 138-143. In 1967 formuleerde J.J. Woltjer enige bezwaren tegen de evenwichtigheid van De Wits *De Strijd tussen Aristocratie en Democratie* uit 1965 en in het bijzonder tegen de complottheorie over en de rol van Van der Goes in de kwestie van het vereffeningsverdrag. De Wit reageerde daarop in deze nieuwe publicatie. Schama (*Patriots and Liberators*) liet zijn opinie nogal beïnvloeden door de visie van De Wit.
 - 10 Artikel 18 van de Vrede van Amiens: ‘La branche de la Maison de Nassau, qui était établie dans la ci-devant République des Provinces-Unies, actuellement la République Batave, y ayant fait des pertes, tant en propriétés particulières, que par le changement de Constitution adoptée dans ce Pays, il lui sera procuré une compensation équivalente pour lesdites pertes.’
 - 11 De afzonderlijke conventie luidde: ‘Il est entendu, que l’indemnité stipulée en faveur de la Maison de Nassau dans l’article 18 du present Traité, ne pourra, sous aucun rapport ni d’aucune manière être à la charge de la République batave; le Gouvernement Français se portant à cet effet garant envers la dite République.’
 - 12 De Franse onderhandelaar was generaal Pierre de Beurnonville, vertrouweling van Napoleon. De Pruisische onderhandelaar was de markies de Lucchesini.
 - 13 NA 2.01.08, 215, dépêche R.J. Schimmelpenninck aan Secretaris van Staat, d.d. 31.05.1802.
 - 14 NA 2.21.073, 18, brief Maarten van de Groes aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 01.06.1802; NA 2.01.08, 215, dépêche R.J. Schimmelpenninck aan Secretaris van Staat, d.d. 28.05.1802; NA 2.21.073, 18, brief Maarten van der Goes aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 04.06.1802.
 - 15 Op 14 juni 1803 arriveerde een Pruisische gezant (gevolmachtigd minister), Carl Heinrich von Cäsar.
 - 16 Colenbrander, *GSII* LI, brief van Friedrich Wilhelm III aan Cäsar, d.d. 29.09.1803 en dépêche Cäsar aan Friedrich Wilhelm III, d.d. 17.10.1803.
 - 17 Colenbrander, *GS5* 79-80, dépêche Sémonville aan Talleyrand, d.d. 25.11.1803.
 - 18 De Waresquiel, *Talleyrand*, 316-318; Orioux, *Talleyrand*, 397-398. Beide biografen wijzen naar Durant als de beheerder van Talleyrands smeergelden. Durant werd in 1820 Frans gezant in Den Haag.
 - 19 Colenbrander, *GS6* 745, noot 3.
 - 20 КНА, Archief Willem v, A31-2293, kopie van een notitie van Robert Fagel, d.d. 03.04.1804.
 - 21 НСО, 219.2, A.B.G. Van Dedem van de Gelder, 1 52.
 - 22 КНА, Archief Willem v, A31-2292, brief Prins van Oranje aan Rudolph van Olden in Den Haag, d.d. 09.5.1804; brief Prins van Oranje aan Maximiliaan d’Yvoy in Parijs, d.d. 09.05.1804; brief Prins van Oranje aan R. Fagel, d.d. 15.05.1804; notitie R. Fagel gedateerd april 1804. De gedelegeerden van het Huis van Oranje waren R. Van Olden, Jan Palsal Ferrand en Petrus Damen. Voor Radix de Sainte-Foy, zie Raymond Guyot, *Le Directoire et la paix de l’Europe* (Parijs 1912) 434.
 - 23 Colenbrander, *GS5* XXIX, missive van Napoleon aan Talleyrand, d.d. 20.08.1804.
 - 24 Archief RJS, Derde Afdeling, 6, b, i, 339, afschrift nota Sémonville aan Secretaris van Staat, d.d. 20.08.1804. Colenbrander, *GSII* LII, dépêche Cäsar aan Hardenberg,

- d.d. 24.08.1804. Hieruit valt af te leiden dat Cäsar van de tripotage geweten kan hebben.
- 25 KHA, Archief Willem v, A31-2292, brief D'Yvoy aan Prins van Oranje, d.d. 28.08.1804. Dit was overigens de eerste keer dat D'Yvoy in zijn correspondentie gewag maakt van Van der Goes.
- 26 NA 2.01.01.01, Archief Wetgevende Colleges, Geheime notulen Wetgevend Lichaam Bataafs Gemenebest 947, verklaring Secretaris van Staat Van der Goes, d.d. 28.08.1804. Zijn lezing komt merendeels terug in de brief van het Staatsbewind aan keizer Napoleon van 30.08.1804.
- 27 NA 2.01.08, 125, brief Secretaris van Staat aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 01.09.1804.
- 28 Colenbrander, *GS5* 237, Cäsar aan Friedrich Wilhelm III, d.d. 30.08.1804; KHA, Archief Willem v, inv. A31-2293, brief D'Yvoy aan prinses Wilhelmina, d.d. 30.08.1804. Van de zitting bestaat geen dagverhaal.
- 29 Archief RJS, idem, afschrift van de brief van het Staatsbewind aan keizer Napoleon, d.d. 30.08.1804.
- 30 Archief RJS, Derde Afdeling, 6, c, 339, afschrift van het Pro Memoria van vice-admiraal en commissaris Ver Huell gepresenteerd aan het Staatsbewind, d.d. 27.08.1804.
- 31 De Waresquiel, *Talleyrand*, 318.
- 32 NA 2.01.08, 218, brief R.J. Schimmelpenninck aan Maarten van der Goes, d.d. Nijenhuis 04.09.1804.
- 33 P.F.J.N. Barras, *Mémoires de Barras Membre du Directoire* (Parijs 1896), deel IV, 257-259. Volgens deze informatie zouden aan Franse kant Talleyrand, Sémonville, Durant en Napoleons grootmaarschalk generaal Géraud Duroc bij de tripotage betrokken zijn geweest. Aan Bataafse zijde werden genoemd Schimmelpenninck, en 'de ministers van financiën en buitenlandse zaken'. Talleyrand zou aan de affaire zeventien miljoen franc hebben overgehouden. Zie ook Hagen, *President van Nederland*, 144 en 326, noot 61.
- 34 De Wit, *Aristocratie en democratie*, 247-250; De Wit, *Het ontstaan van het moderne Nederland*, 138-143.
- 35 De Wit, *Aristocratie en democratie*, 250.
- 36 De Wit baseerde zich op een *veronderstelling* van de gezant Cäsar (Colenbrander, *GS5* 241).
- 37 Colenbrander, *GS5* 131, rapport generaal Marmont aan keizer Napoleon, d.d. november/december 1804. Volgens De Wit is dit Franse rapport echter van de hand van Talleyrand op basis van een rapport van Schimmelpenninck waar Napoleon om gevraagd had (De Wit, *Aristocratie en Democratie*, 257-258). Als leden van de staatsdeputatie naar Brussel in 1803 om Napoleon geluk te wensen met zijn benoeming tot Eerste Consul, werden Brantsen, Bicker én Van der Goes in juli 1804 benoemd in het Legioen van Eer (NA 2.01.08, 218, d.d. 20.07.1804).
- 38 Archief RJS, Derde Afdeling, 6, c, 354, brief Secretaris van Staat aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 01.09.1804; NA 2.21.073, 18, particuliere brief Maarten van der Goes aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 07.09.1804.
- 39 Constance Louise de Bosset werd geboren te Den Haag op 25 november 1775 en is aldaar overleden op 25 december 1837. Via de familie van haar moeder was zij geparenteerd aan Cornelia Martina Vlaerdingerwout, de moeder van Maarten van der Goes. De familie De Bosset vindt haar wortels in Avenches, Zwitserland, maar vestigde zich via Freiburg in Neuchâtel.

- 40 In juli had Van der Goes een artikel in het Franse staatsblad *Le Moniteur* gelezen waarin zonder veel omhaal werd gezegd dat na de vereniging van Italië met het Franse keizerrijk Zwitserland en Holland hetzelfde lot zouden ondergaan. Dat het land nog onafhankelijk was, had Holland volgens het artikel uitsluitend te danken aan de lokale omstandigheden die nog een afzonderlijk bestaan vorderden. NA 2.21.073, 18, brief Maarten van der Goes aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 17.07.1804 en 02.10.1804. Citaat uit het artikel zie Vreede, *Geschiedenis der diplomatie*, deel 2/2, 34-35.
- De brief van Van der Goes van 2 oktober is de laatste van de bewaard gebleven correspondentie met Schimmelpenninck.
- 41 NA 2.21.073, 57, afschrift verslag van de delegatie aan het Staatsbewind, d.d. 23.11.1804 (Colenbrander, *GS6* 551).
- 42 Delprat, *Journal*, 337.
- 43 Archief RJS, Tweede Afdeling, I, b, ii, 348 en 349, correspondentie R.J. Schimmelpenninck aan Catharina Schimmelpenninck-Nahuys, d.d. 23.11.1804-11.01.1805. Mevrouw Schimmelpenninck verbleef in Amsterdam, omdat haar vader was gestorven.
- 44 Prins Frederik Willem, vorst van Nassau-Weilburg (1768-1816), zoon van prinses Caroline van Oranje-Nassau, zuster van prins Willem v.
- 45 Delprat, *Journal*, 337. Van de afscheidsaudiëntie is geen officieel verslag traceerbaar.
- 46 Archief R.J. Schimmelpenninck, Tweede Afdeling, I, b, ii, 349, brief R.J. Schimmelpenninck aan Catharina Schimmelpenninck-Nahuys, d.d. 05.01.1805.

14 *De teugels ontglipt [1805-1808]*

- 1 Vreede, *Geschiedenis der diplomatie*, deel 2/2, 79.
- 2 HGA, 377 klapper op de D.T.B. 1598-1811, 312, 336 en 377.
- 3 Colenbrander, *GS6* 598, Napoleon aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 18.05.1805.
- 4 Dupont de Chaumont toonde zich tegenover Van der Goes hevig verontwaardigd dat hij niet mocht rekenen op een 'aanmoedigingspremie' uit de Bataafse staatskas, zoals zijn voorganger Sémonville die wel had genoten. Hij was maar een armlastig militair, zo betoogde hij. NA 2.21.073, 35, verslag van gesprek Maarten van der Goes met generaal Dupont de Chaumont op Oostbroek, d.d. 20.09.1805.
- 5 Colenbrander, *GS6* 608, noot 1.
- 6 HCO, Zwolle, 219, Archief De Gelder, I III, brief Maarten van der Goes aan Anthony van Dedem, d.d. 12.11.1805.
- 7 Zie bijvoorbeeld NA 2.21.073, 16, brief Gerard Brantsen aan Maarten van der Goes, d.d. 29.11.1805.
- 8 Zie hoofdstuk 10.
- 9 Vreede, *Geschiedenis der diplomatie*, deel 2/2 bijlage XIII, brief minister Talleyrand aan de raadpensionaris, d.d. 06.02.1806.
- 10 Ibidem 141, register cabinetsbesluiten, d.d. 14.02.1806.
- 11 NA 2.21.073, 16, brief G. Brantsen aan Maarten van der Goes, d.d. 12.01.1806 en 06.03.1806; Vreede, *Geschiedenis der diplomatie*, deel 2/2, 155.
- 12 NA 2.21.073, 16, notitie gevonden bij de brief van Brantsen aan Van der Goes, d.d. 17.02.1806 in antwoord op diens brief van 11.02.1806. Zie ook Vreede, *Geschiedenis der diplomatie*, deel 2/2, 307. Het volledige citaat luidt in het Frans: 'Telle est la métamorphose inattendue que quelques années produisent souvent

- dans les plus grands intérêts des peuples. Il importe alors aux peuples d'être gouvernés par des hommes qui saisissent à temps cette métamorphose et qui ne se raidissent pas contre d'anciennes idées, condamnées par des faits nouveaux.' (Antoine Ferrand, *L'Esprit de l'histoire ou Lettres politiques et morales*, Deel 4 (Parijs 1805), 351.)
- 13 NA 2.21.073, 16, brief G. Brantsen aan Maarten van der Goes, d.d. 14.02.1806.
 - 14 NA 2.21.073, 16, brief G. Brantsen aan Maarten van der Goes, d.d. 15.03.1806. Ook in Colenbrander, *GS6* 620.
 - 15 Colenbrander, *GS6* 622, brief Talleyrand aan de raadpensionaris, d.d. 17.03.1806.
 - 16 Particuliere correspondentie van Van der Goes aan Brantsen is vrijwel onvindbaar.
 - 17 Delprat, *Journal*, 331-335; NA 2.21.073, inv.nr.16, het bestaan van de briefwisseling komt regelmatig naar voren in de correspondentie van Brantsen met Van der Goes.
 - 18 Vreede, *Geschiedenis der diplomatie*, 173-175.
 - 19 Colenbrander, *GS6* 628, brief Maarten van der Goes aan G. Brantsen, d.d. 08.04.1806. De buitengewone missie bestond uit Ver Huell, Six, Van Styrum en Gogel.
 - 20 NA 2.21.073, 16, minuut Maarten van der Goes van voorwaarden waarop de komst van een Franse prins aanvaardbaar zou zijn, d.d. 02.04.1806.
 - 21 Behalve Schimmelpenninck en Goldberg, verklaarden de leden Aylva, Van Boetzelaer, Van Foreest, Van Hengst en Van Panhuys zich tegen ratificatie.
 - 22 L. Wichers, *De Regeering van Koning Lodewijk Napoleon 1806-1810* (Utrecht 1892) 22.
 - 23 A.R. Falck, *Gedenkschriften*, 42; Joor, *De Adelaar en het Lam*, 79.
 - 24 Athanase Garnier, *La Cour de Hollande sous le règne de Louis Bonaparte* (Parijs 1823) 27. Colenbrander noemt Garnier een hofbediende van lage rang (*GS11* xxv).
 - 25 Wyger Velema, 'Lodewijk Napoleon en het einde van de republikeinse politiek', in: *De Negentiende Eeuw*, documentatieblad Werkgroep 19e eeuw, themanummer Het Koninkrijk Holland (1806-1810), 30 (2006) 3-4, 154.
 - 26 Louis Bonaparte, *Documens Historiques et Réflexions sur le Gouvernement de la Hollande* (Brussel 1820) 90.
 - 27 Louis Napoleon van der Goes van Dirxland werd geboren te Loosduinen op 28 juli 1806 en gedoopt op 17 augustus 1806 door ds. D. Delprat in de Waalse kerk te Den Haag. Hij overleed op 19 maart 1885; NA 3.20.17, 26, felicitatiebrief koning Lodewijk Napoleon aan Maarten van der Goes, d.d. 31.07.1806.
 - 28 NA 2.21.073, 62, brief Lodewijk Napoleon aan minister van Buitenlandse Zaken, d.d. 26.06.1806.
 - 29 NA 2.01.08, 113, brievenboek 1805, Secretaris van Staat voor de Buitenlandse Zaken aan de Staatscommissie tot het onderzoek bij Staatsbesluit van 5 juli 1805, no. 12, d.d. 30.08.1805. Van der Goes werkte nog op de instructie van 1799. Op 9 september 1805 stelde de raadpensionaris een nieuwe instructie vast.
 - 30 NA 2.21.073, 60. Rapport sur le Département des Affaires Étrangères présenté à S.M. le Roi de Hollande le 28 Juin 1806.
 - 31 *Berigt wegens de geconstitueerde magten en aambtenaren residerende in de stad 's-Gravenhage met aanwijzing humner woonplaatsen voor het jaar 1815* (Den Haag 1815) 28-29. De zes medewerkers waren: D. Delprat, A. Le Clercq, G.J. van Maanen, F. Haagen, A. Van Lokhorst en H.D. Huygens.

- 32 NA 2.21.005.39, Archief Gogel, inv.nr. 40, brief Maarten van der Goes aan Alexander Gogel, zonder datum, juli 1806. Van der Goes kreeg een traktement van 15.000 gulden (ca. 109.000 euro), waarvan 2000 gulden (ca. 32.000 euro) werd ingehouden omdat hij vrij woonde. Daarbovenop ontving hij een representatietoelage van 15.000 gulden (NA 2.21.073, 7); Van der Goes hield tussen 1798 en 1807 rekening en verantwoording bij van de door hem in zijn functie ontvangen fondsen (NA 2.21.073, 76).
- 33 NA 2.21.073, 66, Reglement voor de Ambassadeurs, Ministers en andere Diplomatieke Agenten van Zijne Majesteit de Koning van Holland bij de onderscheidene Hoven, 13.02.1807.
- 34 NA 2.21.006.48, Collectie Falck, 55, brief minister van der Goes aan koning Lodewijk, d.d. 28.02.1807. Daarnaast bestond nog steeds een uitgebreid netwerk van consulaire posten of handelsagentschappen.
- 35 Zie over de diplomatieke carrière van Dirk van Hogendorp: R. Van Driel, 'Dirk van Hogendorp in St. Petersburg 1803-1805', in: E. Waegemans en H. van Koningsbrugge (red.), *Noord- en Zuid-Nederlanders in Rusland 1703-2003* (Groningen 2004).
- 36 De sociale herkomst van de negen mannen was als volgt. Adel: de beide Van Dedems en Van Spaen; patriciaat: Meyners, Van Westreenen van Themaat, Van Hogendorp, Brantsen; burgerlijke afkomst: Bangeman Huygens, Bosscha. Geografisch was Hollandse herkomst niet dominant: Friesland (Bosscha); Overijssel (de Van Dedems); Gelderland (Van Spaen, Brantsen); Utrecht (Van Westreenen van Themaat); Holland (Meyners, Van Hogendorp); Brabant (Bangeman Huygens). De overige posten in het buitenland werden in de notitie niet opgenomen, omdat zij op dat moment of niet bezet waren of 'slechts' consulaten waren.
- 37 Vreede, *Geschiedenis der diplomatie*, 235.
- 38 Zie over het koningschap van Lodewijk Napoleon: *De Negentiende Eeuw*, documentatieblad Werkgroep 19e eeuw, themanummer Het Koninkrijk Holland (1806-1810), 30 (2006) 3-4.
- 39 Lodewijk liet zich in 1807 vergezellen door Willem Frederik Röell, de minister-secretaris van staat, die zo goed en zo kwaad als het ging voor de onderlinge communicatie tussen koning en ministers moest zorgen. Zie A.M. Elias, *Een Minister op dienstreis, W.F. Röell in 1807 per koets door Frankrijk* (Haarlem 1978).
- 40 Joor, *De Adelaar en het Lam*, 80.
- 41 NA 2.21.073, 62, brieven van koning Lodewijk aan Maarten van der Goes, 1806-1809.
- 42 D. van der Horst, *Het leven van Anton Falck tot zijn optreden als Secretaris van Staat in 1813* (Nijmegen 1983) 171-176. Falck, *Gedenkschriften*, 47.
- 43 Zie F. Rocquain, *Napoléon Ier et Le Roi Louis, d'après les documents conservés aux archives nationales* (Parijs 1875).
- 44 Talleyrand bood op 9 augustus 1807 Napoleon zijn ontslag aan. De minister voerde aan dat hij vermoed was, maar de werkelijke reden was dat Talleyrand meende dat de keizer in zijn imperialisme te ver ging. Bovendien voelde hij zich vernederd dat Napoleon de onderhandelingen met tsaar Alexander over de vrede van Tilsit zonder hem gevoerd had. Meer in het algemeen kreeg Talleyrand steeds minder vrijheid zijn functie uit te oefenen. Zie De Waresquiel, *Talleyrand*, 372-377.

- 45 NA 2.21.073, 69, afschrift van de brief van minister Champagny in opdracht van de keizer aan G. Brantsen, d.d. 12.11.1807; Project-antwoord voor de heer Brantsen gesteld op last van de koning.
- 46 Colenbrander, *GSII* 22, keizerlijk bevel aan minister Champagny, d.d. 30.10.1807.
- 47 Colenbrander, *GSII* 16, brief Sérurier aan minister Champagny, d.d. 09.09.1807.
- 48 Correspondence de Napoleon I, no. 16829, brief Napoleon aan de viceroi van Italië, d.d. 28.08.1810, als geciteerd in Johanna W.A. Naber, *Geschiedenis van Nederland tijdens de inlijving bij Frankrijk juli 1810-november 1813* (Haarlem 1905) 57, noot 2.
- 49 Rocquain, *Napoleon Ier et le Roi Louis*, xxxiii. Lodewijk was niet het enige Bonaparte-familieelid dat zich verzette tegen de algehele blokkade. Jérôme Bonaparte deed dat met het oog op de kustgebieden van zijn koninkrijk Westfalen en zwager Joachim Murat, koning van Napels, had gelijke bezwaren tegen de blokkade. Röell vertelt in zijn dagboek van zijn reis naar Cauterets hoe hij op de kade van Bordeaux een rijkdom aan Engelse artikelen aantrof en zich trakteerde op enkele paren zijden kousen. Elias, *Een minister op dienstreis*, 57.
- 50 NA 2.21.073, 64, brief Maarten van der Goes aan koning Lodewijk, d.d. 01.09.1806.
- 51 Zie voor een verhandeling over Lodewijk Napoleon en het Continentaal Stelsel: Johan Joor, 'De huid die niet mocht zweten, het continentaal stelsel en de betekenis daarvan voor het koninkrijk Holland', *De Negentiende Eeuw*, documentatieblad Werkgroep 19e eeuw, themanummer Het Koninkrijk Holland (1806-1810), 30 (2006) 3-4, 242-254.
- 52 Jan Luiten van Zanden en Arthur van Riel, *Nederland 1780-1914, staat, instituties en economische ontwikkeling* (Amsterdam 2000) 93-95.
- 53 NA 2.21.073, 63, brief Maarten van der Goes aan koning Lodewijk, d.d. 01.12.1806.
- 54 Verdrag van Fontainebleau, d.d. 11.11.1807. De commissarissen waren W. Six, J. Goldberg en F. Van Leyden van Westbarendrecht.
- 55 In 1807 moest Van der Goes tot zijn ongenoegen, na het opstappen van minister Van Hooff (verantwoordelijk voor het opsporingsbeleid inzake inbreuken op het Continentaal Stelsel in Nederland), het ministerie van Justitie en Politie waarnemen.
- 56 Van der Horst, *Het leven van Anton Falck*, 177.

15 Een cirkel gesloten [1808-1826]

- 1 Vreede, *Geschiedenis der diplomatie*, 310-314; NA 2.21.073, 63, minuut brief Maarten van der Goes aan koning Lodewijk, d.d. 14.12.1807; brief Maarten van der Goes aan W.F. Röell, d.d. 20.12.1807.
- 2 Falck, *Gedenkschriften*, 47.
- 3 Garnier, *La Cour de Hollande*, 98.
- 4 Louis Bonaparte, *Documens historiques*, deel II, 199; NA 2.21.073, 7, ontslagbesluit, d.d. 08.01.1808.
- 5 De gemeente Loosduinen grensde in die tijd aan Den Haag langs de Beeklaan die toen ook de De la Reyweg omvatte. De ingang van Oostbroek lag aan die oude Beeklaan, thans De la Reyweg, ter hoogte van de huidige Bothastraat. De meest bekende buitenplaatsen lagen langs de Loosduinse Vaart en de weg naar Monster. Vanuit Den Haag aan de noordkant van de vaart en weg: Valkenbosch, Westerbeek, Eikenduinen, Oud-Rozenburg, Rusthoek, Narust, en Ockenburgh. Aan de zuidkant: Oostbroek, Rustenburg, Maarsrust, Groenhoven, Leyenburg,

- Westkamp, Berkendael, Kraayenstein en Madestein. Philip Jacob van der Goes bezat ook Kraayenstein en Rustenburg. Neef Hendrik Maurits van der Goes bezat Eikenduinen.
- 6 NA 2.21.073, 78, 'Annales de la seigneurie d'Oostbroek', aantekeningen betreffende het beheer en de inrichting van huize Oostbroek 1808-1810.
 - 7 *Haagsche Courant*, d.d. 25.06.1808. Van der Goes maakte later de rekening op. Voor de somma van 353 gulden werden onder meer 740 dozijn poffertjes en 48 dozijn wafels geconsumeerd, 25 zoetemelkse kazen, 1 vat best bier en 21 flessen witte wijn (NA 2.21.073, 78).
 - 8 NA 2.21.073, 77, brief Van Zuylen van Nyevelt aan Maarten van der Goes, d.d. 04.08.1808.
 - 9 O. Schutte, *De Orde van de Unie* (Zutphen 1985) 9. De andere leden van de commissie waren hofmaarschalk Philip Julius van Zuylen van Nyevelt, rijksarchivaris H. van Wijn, historicus en genealoog Willem Anne van Spaen van Hardenstein en J. Meerman, directeur-generaal van Kunsten en Wetenschappen (NA 2.21.073, 9). Zie in dit verband ook G. Sanders, 'Lodewijk Napoleon en de Orde van de Unie', in: Paul Rem en George Sanders (red.), *Lodewijk Napoleon, Aan het hof van onze eerste koning, 1806-1810* (Zutphen 2006).
 - 10 NA 2.21.073, 66, extract uit het register der besluiten van het Staats Bewind der Bataafsche Republiek, Departement van Buitenlandsche Zaken, No. 28, d.d. 22.07.1802. Zie ook George Sanders, *Het present van Staat, de gouden ketens, kettingen en medailles verleend door de Staten-Generaal 1588-1795* (Hilversum 2013) 423-431. Tegenwoordig ontvangen ambassadeurs die langer dan vier jaar in Den Haag geresideerd hebben, op basis van reciprociteit, het Ridder Grootkruis in de Orde van Oranje-Nassau.
 - 11 Het devies heeft wortels in verschillende Bijbelteksten. Aanvankelijk zou het devies luiden 'Eendracht maakt macht', maar dat was het devies van de Republiek der Verenigde Nederlanden en daarom waarschijnlijk politiek minder geschikt.
 - 12 Rocquain, *Napoleon 1er et le Roi Louis*, 103-104.
 - 13 H.T. Colenbrander, *Schimmelpenninck en Koning Lodewijk* (Amsterdam 1911) 133-134. Van der Horst, *Het leven van Anton Falck*, 172, toonde begrip voor Van der Goes. Falck had de functie van secretaris van de Orde van de Unie aangenomen, ondanks zijn republikeinse gevoelens uit loyaliteit tegenover Van der Goes en uit waardering voor dit 'blijk van welwillendheid' van zijn minister (Van der Horst, *Het leven van Anton Falck*, 171).
 - 14 Archief RJS, Tweede Afdeling, 2, i, 1079, brief R.J. Schimmelpenninck aan Maarten van der Goes, d.d. 20.02.1807.
 - 15 Archief RJS, brief C. Schimmelpenninck-Nahuys aan Maarten van der Goes, d.d. 28.05.1807.
 - 16 Falck, *Gedenkschriften*, 47.
 - 17 NA 2.21.073, 77, geheime stukken betreffende een ontwerp decreet voor de instelling van 'een constitutionele erfelijke adel' door koning Lodewijk.
 - 18 NA 2.21.073, 78, 'Annales de la seigneurie d'Oostbroek', aantekening d.d. 13.07.1810.
 - 19 Museum Kanselarij der Nederlandse Orden, RL 13706. Handschrift van Van der Goes over zijn levensloop.
 - 20 T. Landheer, *Oranje of Napoleon? De wisselvallige levensloop van Christiaan Antonij Ver Huell (1760-1832)* (Utrecht 2006) 140-141.

- 21 J. Roelevink, *Onderzoeksgids Bestuur en Administratie van de Bataafs Franse Tijd 1795-1813* (www.huygens.knaw.nl), 290.
- 22 Irene Collins, *Napoleon and his parliaments* (Londen 1979) 128.
- 23 Zie Jean-Luc Stalins, *Ordre Impérial de la Réunion* (Parijs 1958) 21-36. De orde kreeg een werkkapitaal van vijfhonderdduizend franc. Napoleon was grootmeester van de orde. Champagny en Van der Goes zouden ieder een jaargeld van twintigduizend francs krijgen. Vierentwintig Nederlanders werden benoemd tot Ridder Grootkruis (Ibidem 78).
- 24 NA 2.21.005.32, Collectie Mollerus, 31.
- 25 NA 2.21.073, 17, map correspondentie J.H. Mollerus. Helaas zijn de brieven van Van der Goes niet teruggevonden.
- 26 NA 2.21.073, 17, map correspondentie J.H. Mollerus. Brief aan Maarten van der Goes, d.d. 04.10.1812.
- 27 Zie bijvoorbeeld Jourdan, *L'Empire de Napoléon*, 200.
- 28 Otto Schutte, 'Les titres du premier empire francais en relation avec les Pays-Bas', in: *De Nederlandsche Leeuw*, 1980, 323-358. Benoeming d.d. 18.04.1813 op grond van het decreet d.d. 27.01.1813, geen diploma uitgereikt.
- 29 Archives Nationales, Parijs-Pierrefitte-sur-Seine, c/1/199, Procès-verbaux des séances des assemblées. Helaas zijn in de handelingen geen presentielijsten opgenomen. Zie ook Collins, *Napoleon and his parliaments*, 128.
- 30 Zie Joor, *De Adelaar en het Lam* en Lotte Jensen, *Verzet tegen Napoleon* (Nijmegen 2013).
- 31 NA 2.21.073, 17, map correspondentie J.H. Mollerus. Brief aan Maarten van der Goes, d.d. 08.05.1813.
- 32 NA 2.21.073, 17, map correspondentie J.H. Mollerus. Brief aan Maarten van der Goes, d.d. 08.05.1813.
- 33 Franc van der Goes (1757-1829) en Maarten van der Goes waren neven van Hendrik Maurits van der Goes (1774-1830), wethouder van Den Haag tot de inlijving. Zie voor de onderlinge familieverhoudingen in de Haagse bestuurselite H.E. van Gelder, 'Onverbeterlijke Regenten', in: *Jaarboek Die Haghe 1908* (Den Haag 1908) 261-310.
- 34 NA 2.21.073, 86, correspondentie inzake de inlijving van Adriaan van der Goes, juni-augustus 1813. Zie ook NA 2.21.114, Archief C.F. van Maanen, 242 en Colenbrander, GS 17 1614.
- 35 Aert van der Goes, *Het geslacht Van der Goes en hun wederwaardigheden*, 155-156. Adrien Charles (1791-1852) was een zoon van Franc van der Goes en de Zweedse jonkvrouwe Agathe Creutz. Zie voor de Haagse gardes d'honneur H.E. van Gelder, *'s-Gravenhage in zeven eeuwen* (Amsterdam 1937) 255-257 en C.F. Gijsberti Hodenpijl, 'De oprichting van het Corps Gardes d'honneur van het departement der monden van de maas', in: *Jaarboek Die Haghe 1905* (Den Haag 1905) 181-201.
- 36 NA 2.21.073, 17, brief J. Mollerus aan Maarten van der Goes, d.d. 08.05.1813.
NA 2.21.073, 87, Journal écrit à Auteuil dans la Maison Molière commencé le 3 mai 1813 en van het verblijf te Parijs tot 25 april 1814. Daarna van het verblijf op het Huis Ter Noot in Den Haag van 1817-1820. Het dagboekje begint met een gedetailleerde beschrijving van huis, interieur en tuinen. Van der Goes noteerde daarin ook de namen van gasten.
- 37 Hagen, *President van Nederland*, 292.
- 38 NA 2.21.073, 17, map correspondentie J.H. Mollerus. Brief aan Maarten van der Goes, d.d. 18.10.1813.

- 39 Colenbrander, *GS13* 299-300 en *GS17* 1734. Die opmerking moet in perspectief geplaatst worden. De Hollandse departementen waren voor Napoleon van eminent belang in zijn mogelijke onderhandelingen met de geallieerden. Tijdens de Slag bij Leipzig had Napoleon een gesprek met de gevangengenomen Oostenrijkse generaal Merfeldt. Daarin bracht de keizer de toekomst van Holland ter sprake. Volgens Merfeldt, die met een voorstel tot onderhandelingen werd vrijgelaten, had Napoleon oren naar een schikking inzake Holland die er ook uit zou kunnen bestaan om Lodewijk Napoleons koninkrijk te herstellen. De ouverture van Napoleon speelde Metternich in de kaart bij zijn manoeuvres om Britse steun te verwerven voor het Oostenrijkse belang te voorkomen dat Rusland en Pruisen eigen plannen ten aanzien van Polen zouden maken. Metternich liet zich tegenover zijn Britse collega Lord Aberdeen met opzet vaag uit over de exacte markering van de loop van de Rijn als toekomstige Franse noordgrens. De Nederlandse onafhankelijkheid stond daarbij overigens niet ter discussie. Evenmin de keuze of Nederland neutraal moest worden. Metternichs intrige verloor grotendeels zijn waarde door de Oranje-omwenteling van november 1813, die het spelbord geheel ten gunste van de Britten veranderde. Zie voor de zogenaamde Frankfurter voorstellen G.J. Renier, *Great Britain and the establishment of the Kingdom of the Netherlands 1813-1815* (Den Haag 1930) 94-98. Zie ook Van Sas, *Onze Natuurlijkste Bondgenoot*, 42-43.
- 40 Zie Wilfried Uittenhoeve, *1813-Haagse bluf, de korte chaos van de vrijwording* (Nijmegen 2013) 112. Zie ook J.Th.J. van den Berg en J.J. Vis, *Parlementaire Geschiedenis 1796-1946* (Amsterdam 2013) 185.
- 41 Collins, *Napoleon and his parliaments*, 130-131, citeert uit M.A. Pictet, *Journal d'un Genevois à Paris sous le Consulat* (Genève 1893); NA 2.21.073, 17, map correspondentie J.H. Mollerus. Brief aan Maarten van der Goes, d.d. 17.04.1813.
- 42 AN, C/1/200, Procès-verbaux des séances des assemblées.
- 43 Collins, *Napoleon and his parliaments*, 134.
- 44 Ibidem, 136. Zie ook Jourdan, *L'Empire de Napoléon*, 66.
- 45 NA 2.21.073, 85, briefje van de President van het Corps Législatif aan Maarten van der Goes, d.d. 31.12.1813.
- 46 AN, C/1/200.
- 47 J. Mavidal en E. Laurent, *Archives Parlementaires de 1787 à 1860, Recueil Complet des débats législatifs & politiques des chambres françaises* (Parijs 1868), deuxième série, T12, 31 maart – 1 oktober 1814 (Tome 11 gaat slechts tot 30 september 1813, er is dus helaas een hiaat) 11.
- 48 Ibidem, 18.
- 49 De website van het ING (www.resources.huygens.knaw.nl) hanteert in het Repertorium van Ambtenaren en Ambtsdragers voor alle Nederlandse gedeputeerden als datum van aftreden november 1813. De website www.parlement.com hanteert als aftredingsdatum voor vrijwel allen 4 juni 1814.
- 50 NA 2.21.073, 85, minuut van een brief van Maarten van der Goes aan de President van het Corps Législatif. Staatsraad Gogel deed dat overigens pas op 29 april.
- 51 NA 2.21.073, 85.
- 52 NA 2.21.073, 87, journal, bijgehouden in Auteuil, Parijs en Den Haag. Op 14 januari 1814 werden onder anderen vermeld: Alexander Gogel, Isaäc van Schinne (maire van 's-Gravenhage), Henricus van Roijen (patriot en lid Corps Législatif), Willem Quarles (patriot en laatste griffier Staten-Generaal), Willem Joseph van Brienen van de Groote Lindt (maire van Amsterdam) en generaal Jan Willem Janssens.

- Op 12 april 1814 dineerden onder anderen Arend de Perponcher (later lid van de Algemene Rekenkamer), Jacob Cambier (patriot en lid Corps Législatif), Johan Singendonck (burgemeester van Nijmegen), opnieuw Quarles, en Dedel. De volgende dag at Bentinck van Rhoon (Willem Gustaaf?) bij Van der Goes. Het laatste diner vond plaats op 23 april 1814. Gasten waren Von Bernstorff (zoon van?), Willem Frederik van Reede, Bentinck, Spaen, Bourdeaux en De Keller. Willem Quarles kon zich niet verenigen met de Restauratie, keerde niet terug in een openbare functie en werd ook niet in de adelstand verheven. Zie Cyp Quarles van Ufford, 'Quarles van Ufford – de achttiende eeuwse tak van de familie sedert 1751', *Quarlesiana* 30, 2012, 12-28.
- 53 Colenbrander, *GS23* 555, brief van Van Spaen van Voorstonden aan de soeverein vorst, d.d. 02.05.1814. Abbé Pradt was een merkwaardige figuur: 'vaniteux et un peu fou' volgens Waresquiel, *Talleyrand*, 420.
- 54 Henk te Velde, *Over het begrijpen van 1813, 200 jaar later*, Ketelaar-lezing 11 (Den Haag 2013) 12. En daarnaast: de haard moest wel blijven branden.
- 55 Zolang het keizerrijk niet verslagen was, waren de geallieerden het nog verre van eens over de toekomst van Europa. G.K. van Hogendorp verwelkomde in november 1813 de Prins van Oranje, maar expliciete instemming van de geallieerden met het herstel van de onafhankelijkheid van Nederland zou pas in mei 1814 plaatsvinden.
- 56 Te Velde, *Over het begrijpen van 1813*, 17-18.
- 57 Colenbrander, *GS23* 830, brief R.J. Schimmelpenninck aan G. Schimmelpenninck, d.d. 20.04.1814.
- 58 NA 2.21.073, 85.
- 59 Colenbrander, *GS23* 543, brief Hendrik van Stralen aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 23.04.1814.
- 60 NA 2.21.073, 17, map correspondentie Daniël Delprat, 1814-1815. Brieven van D. Delprat aan Maarten van der Goes, d.d. 18.04.1814, 21.04.1814 en 25.04.1814. Ook de namen van Jacob Fagel, Willem Frederik van Reede en de broers De Vos van Steenwijk vallen in deze correspondentie.
- 61 Jeroen Koch, *Koning Willem 1 1772-1843* (Amsterdam 2013) 334.
- 62 NA 3.20.17, 27, afschrift Koninklijk Besluit van 09.12.1814 no. 3. Opgenomen in de ridderschap van Holland. Akte van bewijs verleend op 26.02.1817. Bij K.B. van 03.03.1821 no. 96 werd aan Maarten van der Goes van Dirxland verleend de titel van baron bij eerstgeboorte.
- 63 T. De Nijs en J. Sillevius (red.), *Den Haag, geschiedenis van de stad, deel 3* (Zwolle 2005) 13; H.E. van Gelder, *'s-Gravenhage in zeven eeuwen*, 254.
- 64 Jan Slicher (1745-1815) was getrouwd met Louisa Adriana Geertruida van Kretschmar, dochter van Jacob van Kretschmar en Charlotta Alida Vlaerdingerwout, zuster van de moeder van Maarten en Philip Jacob van der Goes. Philip Jacob trouwde Louisa's zuster Henriette van Kretschmar. Hun ongehuwde dochter Charlotte Alida van der Goes bewoonde Oostbroek, voordat het in 1840 werd verkocht aan de Prins van Oranje, de latere koning Willem 11.
- 65 Sv.E. Veldhuijzen, 'Huis Ter Noot', in: *Jaarboek Die Haghe 1997*, 49-75. Het huis werd omstreeks 1600 gebouwd door Karel van der Noot, kapitein van de lijfwacht van prins Maurits. Van der Goes kocht het voor 20.065,16 gulden (NA 3.20.17, 37). Hij verhuurde een deel van het huis aan de latere burgemeester van Den Haag, Lodewijk Constantijn Rabo Copes van Cattenburgh.

- 66 NA 2.21.073, 17, map correspondentie Daniël Delprat, 1814-1815. Brief van D. Delprat aan Maarten van der Goes, d.d. 18.04.1814. Er zou sprake geweest zijn Van der Goes te belasten met het gezantschap te Parijs.
- 67 NA 2.21.073, 17, map correspondentie W.F. Röell. Missive van Röell aan Maarten van der Goes, d.d. 13.05.1819. Kosten verblijf Brussel: zie 3.20.17, 37. Kasboek Maarten van der Goes, na zijn overlijden in 1826 voortgezet door Constance Louise de Bosset.
- 68 NA 3.20.17, 28, diploma waarbij Maarten van der Goes van Dirxland de titel van baron bij eerstgeboorte wordt verleend (K.B. d.d. 03.03.1821, nr. 96).
- 69 Archief RJS, Tweede Afdeling, 2, a, iii, 1172, brief aan Catharina Schimmelpenninck-Nahuys van de Heer en Mevrouw van der Goes op Huis Ter Noot, 's-Gravenhage d.d. 27.02.1825.
- 70 NA 3.20.17, 35, minuut rapport van J.H. Appelius aan de Koning ter adhesie van een adres van Jhr. H.M. van der Goes, augustus 1826. Zie ook NA 2.21.073, 17, brief G.K. van Hogendorp aan Maarten van der Goes, d.d. 03.09.1820. Van Hogendorp was vermoedelijk bereid een financiële bijdrage te leveren aan de opleiding van Louis. De nalatenschap van Maarten van der Goes had een totale waarde van 104.815,60 gulden (ca. 1.124.000 euro) (NA 3.20.17, 36).
- 71 M.W. Jurriaanse, *De Nederlandse Ministers van Buitenlandse Zaken 1813-1900* (Den Haag 1974) 169-178. Louis Napoleon baron van der Goes van Dirxland werd in 1861 minister van Buitenlandse Zaken, zij het slechts twee maanden, in het kortstondige conservatief-liberale kabinet-Van Hall-Van Heemstra. Zie ook Bernard Woelderink, *Geschiedenis van de Thesaurie, Twee eeuwen Thesaurie en thesauriers van het Huis Oranje-Nassau, 1775-1975* (Hilversum 2010) 107-109.

16 De balans

- 1 NA 2.21.073, 3, Bataafs diplomatiek paspoort uitgegeven door C. Meyer en J. Blauw, gevolmachtigd ministers te Parijs in oktober 1795 ten behoeve van Maarten van der Goes, zijn echtgenote, een kamermeisje en drie bedienden voor hun reis van Parijs naar Nederland.
- 2 V. Lombard de Langres, *Les souvenirs ou Recueil de faits particuliers et d'anecdotes secrètes pour servir à l'histoire de la Révolution* (Parijs 1819) 255-265.
- 3 Falck, *Gedenkschriften*, 29.
- 4 Ibidem, 47.
- 5 Colenbrander, *GS5* 5, Champigny-Aubin aan Talleyrand, d.d. 26.06.1798; Delprat, *Journal*, 179.
- 6 Colenbrander, *GS5* 131, Talleyrand aan Napoleon, november/december 1804.
- 7 A.J.C.M. Gabriëls, *De heren als dienaren en de dienaar als heer – Het stadhouderlijk stelsel in de tweede helft van de achttiende eeuw*, Den Haag 1990.
- 8 Van Gelder, 'Onverbeterlijke Regenten', 216-306.
- 9 Colenbrander, *GS5* 320, Robert Liston aan Lord Hawkesbury, d.d. 02.10.1802; Colenbrander, *GS2* 381, Robert Barclay aan Lord Grenville, d.d. 12.08.1797.
- 10 NA 2.21.073, 18, brief Maarten van der Goes aan R.J. Schimmelpenninck, d.d. 02.10.1804.
- 11 Colenbrander, *GS13*, 27 en 42.
- 12 NA 3.20.17, 35, Appelius aan Willem I, d.d. augustus 1826.
- 13 Delprat, *Journal*, 179.
- 14 Vreede, *Geschiedenis der diplomatie*, deel 2/1 47.

- 15 H.T. Colenbrander, *De Bataafsche Republiek*, 180-181.
- 16 Van Hamel, *Nederland tusschen de Mogendheden*, 335. Smit sprak hem na.
- 17 Schama, *Patriots and Liberators*, 453, 442, 397.
- 18 Ibidem, 653; Colenbrander, *GSJ* 5, Champigny-Aubin aan Talleyrand, d.d. 26.06.1798.
- 19 SAR, 30 Huis ten Donck, 336, catalogus bibliotheek Maarten van der Goes van Dirxland.
- 20 Postma, *Gogel*, 96, een informatieve korte beschouwing over de ontwikkeling van de bestuurscultuur in de Bataafs-Franse tijd.
- 21 Postma, *Gogel*, 97.
- 22 Archives Nationales AF IV, 1831 – Document getiteld ‘PERSONNEL’, auteur onbekend; Cahier No. 2: Tableau des individus des differens partis qui ont le plus marque dans la revolution de la Republique batave jusqu’a 1806, Aristocrates et Federalistes, zoals gepubliceerd in *GSN* 366-388: ‘le grand faiseur de la Regence d’Etat’.
- 23 Matthijs Lok, *Windvanen – Napoleontische bestuurders in de Nederlandse en Franse Restauratie (1813-1820)* (Amsterdam 2009).
- 24 Ibidem, 104 n. 126.
- 25 Zie P. Geyl, *Patriotten en NSB’ers, een historische parallel* (Amsterdam 1946); Van Sas (*Metamorfose*, 345), meende dat het beladen begrip ‘collaboratie’ wellicht wel van toepassing is op de meest notoire Fransgezinden uit de inlijvingstijd. Nederlanders die in het bestuur van de ‘helvorst’ een rol hadden vervuld, werden door veel pamfletschrijvers juist geprezen omdat zij het vaderland voor erger hadden behoed (Lok, *Windvanen*, 129-130).
- 26 Colenbrander, *GSJ* 61, rapport van Sémonville aan Talleyrand, d.d. 19.04.1803. Van der Goes wordt overigens in het boek van Lok nergens opgevoerd als een exemplarische windvaan in tegenstelling tot enkele van zijn naaste collega’s uit de Bataafs-Franse tijd.
- 27 Lok onderstreept terecht de centrale rol van de eed en de begrippen ‘eer’ en ‘trouw’ in het politieke vocabulaire van de vroegnegentiende-eeuwse bestuurder (*Windvanen*, 211).
- 28 NA 3.20.17, 30, *Nederlandsche Staatscourant*, d.d. 12.07.1826.
- 29 Zie hoofdstuk 5.
- 30 De Waresquiel, *Talleyrand*, 274.
- 31 NA 2.01.08, 120, Agent van Buitenlandse Betrekkingen aan Schimmelpenninck, d.d. 10.01.1799.
- 32 Nicolson, *The Evolution of Diplomatic Method*, 51.
- 33 Te Velde, *Van regentenmentaliteit tot populisme, politieke tradities in Nederland* (Amsterdam 2010) 51.
- 34 E.H. Kossmann, *De Lage Landen, twee eeuwen Nederland en België, deel 1, 1780-1914* (Amsterdam 2012) 90.

Archiefbronnen

Gebruikte afkortingen

Archief RJS	Archief Rutger Jan Schimmelpenninck, Diepenheim
AN	Archives Nationales, Parijs Pierrefite-sur-Seine
AEÉ	Archives Affaires Étrangères, Parijs La Courneuve
GS	Gedenkstukken der Algemene Geschiedenis van Nederland van 1795 tot 1840
HCO	Historisch Centrum Overijssel, Zwolle
HGA	Haags Gemeentearchief, Den Haag
KHA	Koninklijk Huisarchief, Den Haag
NA	Nationaal Archief, Den Haag
SAR	Stadsarchief Rotterdam

Archieven

Nationaal Archief, Den Haag

- 1.01.02 Staten-Generaal
- 1.02.07 Legatie Pruisen
- 1.02.12 Legatie Denemarken
- 1.02.14 Legatie Frankrijk
- 2.01.08 Buitenlandse Zaken tot 1813
- 2.01.12 Binnenlandse Zaken 1795-1813
- 2.21.005.32 Mollerus, 31
- 2.21.005.39 Gogel, 40
- 2.21.006.48 Falck, 55
- 2.21.008.77 Jorissen, 76
- 2.21.114 C.F. van Maanen
- 2.21.073 Maarten van der Goes van Dirxland
- 2.21.158 Van Tets van Goudriaan, 69
- 2.21.183.16 Delprat
- 2.21.186 De Eerens
- 2.21.271 Vosmaer, inv. 53

2.01.01.01 Wetgevende Colleges
2.01.01.04 Uitvoerend Bewind
2.01.01.05 Staatsbewind
3.01.04.01 Staten van Holland en West-Friesland
3.02.01 Provisionele Representanten van het Volk van Holland 1795-1796
3.20.17 Van der Goes van Dirxland

Historisch Centrum Overijssel, Zwolle

0219.1 Huis De Gelder bij Wijhe

Haags Gemeentearchief

350 Oud Archief, Notulen Magistraat
377 Klapper op de D.T.B. 1598-1811
0897-01 Groote Sociëteit Haagsche Club

Stadsarchief Rotterdam

30 Huis ten Donck

Apeldoorn, Paleis Het Loo, Museum Kanselarij der Nederlandse Orden

RL 13706, Koninklijke Orde van de Unie/Maarten van der Goes van Dirxland

Archives Nationales, Parijs Pierrefite-sur-Seine

c/1/199 Procès-verbaux des séances des assemblées
c/1/200 Procès-verbaux des séances des assemblées

Archives Affaires Étrangères, Parijs La Courneuve

Correspondence Politique Hollande
Mémoires et Documents Hollande

Koninklijk Huisarchief, Den Haag

A31 Prins Willem v, 1748-1806
A32 Prinses Wilhelmina van Pruisen, 1751-1820
A35 Koning Willem I, 1772-1843

Archief Rutger Jan Schimmelpenninck, Huis Nijenhuis, Diepenheim

Derde Afdeling, Brieven ingekomen bij de Agent der Buitenlandse Betrekkingen/Secretaris van Staat voor de Buitenlandse Zaken, Maarten van der Goes, van Rutger Jan Schimmelpenninck te Parijs, 1798-1804

Gulden/Euro-omrekening

Voor de omrekening van oude Hollandse guldens naar euro's is gebruik gemaakt van de IISG Calculator (www.iisg.nl/hpw/calculate-nl.php)

Literatuur

- Aaslestad, Katharine B. en Johan Joor, *Revisiting Napoleon's continental system: local, regional and European experiences* (Basingstoke 2015).
- Abbenhuis, M., *An Age of Neutrals, Great Power Politics, 1815-1914* (Cambridge 2014).
- Aerts, R., H. de Liagre Böhl, P. de Rooy en H. te Velde (red.), *Land van kleine gebaren, Een politieke geschiedenis van Nederland 1780-1990* (Nijmegen 1999).
- Baehr, P.R., Ph.P. Everts en J.H. Leurdijk (red.), *Elite en buitenlandse politiek in Nederland* (Den Haag 1978).
- Baggerman, A. en R. Dekker, *De Wondere Wereld van Otto van Eck, een cultuur-geschiedenis van de Bataafse Revolutie* (Amsterdam 2009).
- Ballot, Charles, *Les Négociations de Lille (1797)* (Parijs 1910).
- Bas, F. de, *Prins Frederik der Nederlanden*, deel II (Schiedam 1891).
- Belissa, Marc, *Fraternité universelle et intérêt national (1713-1795), les cosmopolitiques du droit des gens* (Parijs 1998).
- Berg, J.Th. J. van den en J.J. Vis, *De eerste honderdvijftig jaar parlementaire Geschiedenis 1796-1946* (Amsterdam 2013).
- Berigt wegens de geconstitueerde magten en aambtenaren residerende in de stad 's-Gravenhage met aanwijzing hunner woonplaatsen voor het jaar 1815* ('s-Gravenhage 1815).
- Beth, J.C., *De Departementen van Algemeen Bestuur gedurende het tijdvak 1798-1907* (Groningen 1907).
- Biro, Sydney Seymour, *The German Policy of Revolutionary France 1792-1797* (Cambridge, MA 1957).
- Black, Jeremy, *British Diplomats and Diplomacy 1688-1800* (Exeter 2001).
- Boels, Henk, *Binnenlandse Zaken* (Den Haag 1993).
- Bonaparte, Louis Napoléon, *Documens historiques et réflexions sur le gouvernement de la Hollande* (Brussel 1820).
- Bonneke, G.J.M., 'Een democratische leerschool? Patriotten en Bataven 1780-1815', in: A.W.F.M. van de Sande en M.J.M. de Haan (red.), *250 jaar Orde van Vrijmetselaren* (Den Haag 2006).
- Boogman, J.C., 'Achtergronden, tendenties en tradities van het buitenlands beleid van Nederland (eind zestiende eeuw-1940)', in: J.L. Heldring (red.), *Nederlands buitenlandse politiek, heden en verleden* (Baarn 1978).

- Boogman, J.C., 'Achtergronden, tendenties en tradities van het buitenlands beleid van Nederland', in: N.C.F. van Sas (red.), *De kracht van Nederland. Internationale positie en buitenlands beleid* (Haarlem 1991).
- Boogman, J.C., *Raadpensionaris L.P. van de Spiegel: een reformistisch-conservatieve pragmaticus en idealist*, Mededelingen KNAW, afdeling Letterkunde, Nieuwe Reeks, Deel 51, no. 6 (Amsterdam 1988).
- Boom, H., *Onze man in Constantinopel. Frederik Gijsbert Baron van Dedem (1743-1820)* (Zutphen 2012).
- Brauw, W.M. de, *De Departementen van Algemeen Bestuur in Nederland sedert de omwenteling van 1795* (Utrecht 1864).
- Broers, Michael, *Europe under Napoleon 1799-1815* (Londen 1996).
- Burg, M.J. van der, *Nederland onder Franse invloed, cultuurtransfer en staatsvorming in de Napoleontische tijd, 1799-1813* (Amsterdam 2007).
- Carr, Edward H., *The Twenty Years' Crisis 1919-1939* (Londen 1946).
- Carr, John, *Voyage en Hollande dans l'été de 1806* (Parijs 1809).
- Carrère d'Encausse, Hélène, *Catherine II* (Parijs 2002).
- Carter, Alice Clare, *The Dutch Republic In Europe in the Seven Years War* (Londen 1971).
- Carter, Alice Clare, *Neutrality or Commitment, The evolution of Dutch foreign policy 1667-1795* (Londen 1975).
- Chadwick, Elizabeth, *Traditional Neutrality Revisited, Law, Theory and Case Studies* (Den Haag 2002).
- Cobban, A., *Ambassadors and Secret Agents: the Diplomacy of the First Earl of Malmesbury at The Hague* (Londen 1954).
- Colenbrander, H.T., *De Bataafsche Republiek* (Amsterdam 1908).
- Colenbrander, H.T., *De Patriottentijd hoofdzakelijk naar buitenlandse bescheiden*, 3 delen ('s-Gravenhage 1897-1899).
- Colenbrander, H.T., *Schimmelpenninck en Koning Lodewijk* (Amsterdam 1911).
- Colenbrander, H.T., *Inlijving en Opstand* (Amsterdam 1913).
- Colenbrander, H.T. (red.), *Gedenkschriften van Anton Reinhard Falck* ('s-Gravenhage 1913).
- Colenbrander, H.T. (red.), *Gedenkstukken der Algemeene geschiedenis van Nederland van 1795 tot 1840*, 10 delen, 22 banden (Den Haag 1905-1922), afgekort GS; website www.historici.nl.
- Collins, Irene, *Napoleon and his Parliaments* (Londen 1979).
- Cooper, Duff, *Talleyrand* (Londen 1971).
- Couchoud, Paul-Louis en Jean-Paul (red.), *Mémoires de Charles-Maurice de Talleyrand*, 2 delen (Parijs 1957).
- Delprat, D.H., 'Journal concernant les événements politiques de notre pays depuis 1798-1807, rédigé par Daniël Delprat', in: *Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap*, deel 13 (1892); website www.dbnl.nl.
- Ditzhuyzen, R.E. van, A.E. Kersten, A.L.M. van Zeeland en A.C. van der Zwan (red.), *Tweehonderd Jaar Ministerie van Buitenlandse Zaken* (Den Haag 1998).
- Driel, R. van, 'Dirk van Hogendorp in Sint Petersburg 1803-1805', in: E. Waegemans en H. van Koningsbrugge (red.), *Noord- en Zuid-Nederlanders in Rusland 1703-2003* (Groningen 2004).

- Duruy-Ourage, George (red.), *Mémoires de Barras Membre du Directoire* (Parijs 1895).
- Dwyer, Philip G., 'Self-interest versus the common cause: Austria, Prussia and Russia against Napoleon', in: *Journal of Strategic Studies* 31:4 (2008), 605-632.
- Ebben, Maurits en Louis Sicking, 'Nieuwe diplomatieke geschiedenis van de premoderne tijd', in: *Tijdschrift voor Geschiedenis* 127 (2014) 541-552.
- Elias, A.M., *Een Minister op dienstreis, W.F. Röell in 1807 per koets door Frankrijk* (Haarlem 1978).
- Elias, A.M. en Schölvink, P. (red.), *Volksrepresentanten en wetgevers, de politieke elite in de Bataafs-Franse tijd 1796-1810* (Amsterdam 1991).
- Englund, Steven, *Napoleon, A Political Life* (New York 2004).
- Esdaile, Charles J., *The Wars of Napoleon* (Londen 1995).
- Eyffinger, A.C.G.M. (red.), *Compendium Volkenrechtsgeschiedenis* (Deventer 1991).
- Falck, Anton Reinhard, *Gedenkschriften van Anton Reinhard Falck* ('s-Gravenhage 1913).
- Fasseur, Cees, *Indischgasten, Indische levensgeschiedenissen* (Amsterdam 1999).
- Fehrmann, C.N., *Onze vloot in de Franse tijd. De admiraals De Winter en Ver Huell* (Den Haag 1969).
- Feldbæk, Ole, 'Denmark in the Napoleonic Wars, a foreign policy surevey', in: *Scandinavian Journal of History* 26 (2001) 89-101.
- Fölting, K.P., 'Landsadvocaten en Raadpensionarissen van Holland en West-Friesland 1480-1795', in: Centraal Bureau voor Genealogie, *Jaarboek 1973*, 294-343.
- Fritschy, W., 'De financiën van de Oranjes tussen revolutie en restauratie', in: *Jaarboek Oranje-Nassau Museum* (1996), 35-65.
- Gabriëls, A.J.C.M., *De heren als dienaren en de dienaar als heer. Het stadhouderlijk stelsel in de tweede helft van de achttiende eeuw* (Den Haag 1990).
- Garnier, Athanase, *La Cour de Hollande sous le règne de Louis Bonaparte* (Parijs 1823).
- Gelder, H.E. van, *'s-Gravenhage in zeven eeuwen* (Amsterdam 1937).
- Gelder, H.E. van, 'Onverbeterlijke Regenten', in *Jaarboek Die Haghe 1908* ('s-Gravenhage 1908) 261-310.
- Geyl, P., *Patriotten en N.S.B.ers, een historische parallel* (Amsterdam 1946).
- Gijsberti Hodenpijl, C.F., 'De oprichting van het Corps Gardes d'honneur van het Departement der Monden van de Maas', in: *Jaarboek Die Haghe 1905* ('s-Gravenhage 1905) 181-201.
- Godechot, Jacques, *La Grande Nation, l'expansion révolutionnaire de la France dans le monde 1789-1799* (Parijs 1956).
- Goes, A. van der, *Het geslacht van der Goes en zijn wederwaardigheden* (Lanaken 1995).
- Gosses, I.H. en N. Japikse, *Handboek tot de Staatkundige Geschiedenis van Nederland* ('s-Gravenhage 1927).
- Gou, L. de, *De Staatsregeling van 1801, bronnen voor de totstandkoming* (Den Haag 1995).
- Gou, L. de, *Dagboek van een patriot, Journaal van Willem Hendrik Teding van Berkhout* (Den Haag 1982).

- Grab, Alexander, *Napoleon and the Transformation of Europe* (Basingstoke 2003).
- Grijzenhout, Frans, Niek van Sas en Wyger Velema (red.), *Het Bataafse Experiment* (Nijmegen 2013).
- Guyot, Raymond, *Le Directoire et la paix de l'Europe* (Parijs 1912).
- Haan, Ido de, *Politieke reconstructie, een nieuw begin in de politieke geschiedenis*, oratie, Utrecht, 12 maart 2004.
- Hagen, Edwina, *President van Nederland: Rutger Jan Schimmelpenninck (1761-1825)* (Amsterdam 2012).
- Hall, Christopher D., *British strategy in the Napoleonic War 1803-1815* (Manchester 1992).
- Hamel, J.A. van, *Nederland tussen de mogendheden* (Amsterdam 1918).
- Harris, James Howard, *Diaries and Correspondence of James Harris (1746-1820)* (Londen 1845).
- Hasselt, W.J.C. van, *Nederlandse staatsregelingen en grondwetten* (Alphen a/d Rijn 1964).
- Hellema, Duco, Bert Zeeman en Bert van der Zwan (red.), *De Nederlandse ministers van Buitenlandse Zaken in de twintigste eeuw* (Den Haag 1999).
- Hellema, D.A., *Neutraliteit en Vrijhandel, de geschiedenis van de Nederlandse buitenlandse betrekkingen* (Utrecht 2001).
- Hellema, D.A., *Nederland in de wereld: buitenlandse politiek van Nederland* (Utrecht 2010).
- Hogendorp, D.C.A. van (red.), *Mémoires du Général Dirk van Hogendorp, comte de l'empire* (Den Haag 1887).
- Horst, D. van der, *Het leven van Anton Falck tot zijn optreden als Secretaris van Staat in 1813* (Leiden 1983).
- Horst, D. van der, *Van Republiek tot Koninkrijk. De vormende jaren van Anton Reinhard Falck 1777-1813* (Amsterdam/Dieren 1985).
- Hyneman, Charles S., *The First American Neutrality, a Study of the American Understanding of Neutral Obligation During the years 1792 to 1815* (University of Illinois 1934).
- Hurd, Douglas, *Choose your weapons, the British Foreign Secretary, 200 years of argument, success and failure* (Londen 2010).
- Israel, Jonathan I., *De Republiek 1477-1806*, deel 2 (Franeker 1996).
- Jacob, Margaret C., 'Radicalism in the Dutch Enlightenment', in: M.C. Jacob en V.W.W. Mijnhardt (red.), *The Dutch Republic in the Eighteenth Century, decline, enlightenment and revolution* (New York 1992).
- Jacobs, Beatrix, Raymond Kubben en Randall Lesaffer (red.), *In the Embrace of France, The Law of Nations and Constitutional Law in the French Satellite States of the Revolutionary and Napoleonic Age (1789-1815)* (Baden-Baden 2008).
- Joor, Johan, *De Adelaar en het Lam* (Amsterdam 2000).
- Jourdan, Annie, 'Les Gaulois en Batavie: des relations diplomatiques machiavéliques', in: *Remous révolutionnaires: République batave, Armée française* (Amsterdam 1996) 91-117.

- Jourdan, Annie, *L'Empire de Napoléon* (Parijs 2000).
- Jourdan, Annie, 'Buitenbeentje tussen de zusterrepublieken', in: F. Grijzenhout, N. van Sas en W. Velema (red.), *Het Bataafse Experiment, Politiek en Cultuur rond 1800* (Nijmegen 2013).
- Jurriaanse, M.W., *De Nederlandse Ministers van Buitenlandse Zaken 1813-1900* (Den Haag 1974).
- Kinder, Hermann en Werner Hilgemann, *The Penguin Atlas of World History*, Vol.2 (Londen 2003).
- Kissinger, Henry, *Diplomacy* (New York 1994).
- Kleistra, Y., *Hollen of Stilstaan, beleidsverandering bij het Nederlandse Ministerie van Buitenlandse Zaken* (Leiden 2002).
- Kluit, M.E., *Cornelis Felix van Maanen* (Groningen 1953).
- Koch, Jeroen, *Konink Willem I, 1772-1843* (Amsterdam 2013).
- Koene, Bert, *Schijn gestalten, de levens van diplomaat en rokkenjager Gerard Brantsen (1735-1809)* (Hilversum 2013).
- Koningsbrugge, Hans van, 'Een Bataafs diplomaat in roerige tijden: De missie van Willem Buys in St. Petersburg (1801-1803)', in: *Groniek* 2002 (155) 243-262.
- Koninkrijk Holland (1806-1810), Het themanummer *De Negentiende Eeuw*, documentatieblad Werkgroep 19e eeuw, 30 (2006) 3-4.
- Kossmann, E.H., 'The crisis of the Dutch State 1780-1813: Nationalism, Federalism, Unitarism', in: J.S. Bromley en E.H. Kossmann (red.), *Britain and the Netherlands*, Vol. IV (Den Haag 1971).
- Kossmann, E.H., *Naoogst* (Amsterdam 2007).
- Kossmann, E.H., *De Lage Landen, Twee eeuwen Nederland en België, deel 1, 1780-1914* (Amsterdam 2012).
- Kubben, Raymond, *Regeneration and Hegemony, Franco-Batavian Relations in the Revolutionary Era; a legal approach 1795-1803* (Tilburg 2009).
- Kubben, Raymond, *Regeneration and Hegemony, Franco-Batavian Relations in the Revolutionary Era; a legal approach 1795-1803* (Leiden/Boston 2011).
- Landheer, T., *Oranje of Napoleon? De wisselvallige levensloop van Christiaan Antonij Ver Huell (1760-1832)* (Utrecht 2006).
- Lauterpacht, H. (ed.), *L. Oppenheim's International Law, a treatise*, 2 delen (Londen 1974).
- Leeuwen-Canneman, Mieke van (red.), *Een Vriendschap in het teken van 's lands financiën, briefwisseling tussen Elias Canneman en Isaac Jan Alexander Gogel 1799-1813* (Den Haag 2009).
- Legrand, L.D., *La Révolution Française en Hollande: la République Batave* (Parijs 1894).
- Lit, Robert van, *Groote Sociëteit 'Haagsche Club – Plaats Royaal' 260 jaar* (Den Haag 2008).
- Lok, Matthijs, *Windvanen – Napoleontische bestuurders in de Nederlandse en Franse Restauratie (1813-1820)* (Amsterdam 2009).
- Lombard de Langres, V., *Les souvenirs ou Recueil de faits particuliers et d'anecdotes secrètes pour servir à l'histoire de la Révolution* (Parijs 1819).
- Macleod, Emma Vincent, *A War of Ideas, British attitudes to the wars against revolutionary France 1792-1802* (Aldershot 1998).

- Madival, J. en E.J. Laurent (red.), *Archives Parlementaires de 1787 à 1860, Recueil complet des débats législatifs & politiques des chambres françaises* (Parijs 1868).
- Marmont, A.F.L. de (red.), *Mémoires de Marechal Marmont, Duc de Raguse 1792 à 1841* (Parijs 1857).
- Mathijssen, Marita (red.), *Boeken onder druk: censuur en persoonlijkheid in Nederland sinds de boekdrukkunst* (Amsterdam 2011).
- Mattingly, Garrett, *Renaissance Diplomacy* (Londen 1970).
- Meerkerk, E. van, *Willem v en Wilhelmina van Pruisen, de laatste stadhouders* (Amsterdam 2009).
- Meulen, Dik van der, *Koning Willem III (1817-1890)* (Amsterdam 2013).
- Meulen, W.W. van der, 'De Beteekenis van de Haagsche opstootjes in den Patriottentijd', in: *Jaarboek Die Haghe 1909* ('s-Gravenhage 1909) 79-112.
- Moor, J.A. de, "'Go to Holland and do something'", de inval vanuit Brits perspectief', in: *Mars et Historia* 33:4 (199) 35-46.
- Mori, Jennifer, *The Culture of Diplomacy, Britain in Europe 1750-1830* (Manchester 2010).
- Naber, Johanna W.A., *Overheersching en vrijwording, geschiedenis van Nederland tijdens de inlijving bij Frankrijk juli 1810-november 1813* (Haarlem 1913). *Nederland's Adelsboek*, jaargang 83 (1993) (Den Haag 1993).
- Nederlandsche Staatscourant*, uitgave van 12 juli 1826, necrologie Maarten van der Goes van Dirxland.
- Nicolson, Harold, *The Evolution of Diplomatic Method* (Londen 1954).
- Nicolson, Harold, *Diplomacy* (Oxford 1965).
- Nijs, T. de en J. Sillevius (red.), *Den Haag, geschiedenis van de stad, deel 3* (Zwolle 2005).
- Oddens, Joris, *Pioniers in schaduwbeeld. Het eerste parlement van Nederland 1796-1798* (Nijmegen 2012).
- Oddens, Joris, Mart Rutjes en Eric Jacobs (red.), *The political Culture of the Sister Republics 1794-1806: France, the Netherlands, Switzerland, and Italy* (Amsterdam 2015).
- Orieux, Jean, *Talleyrand* (Parijs 1970).
- Palmer, R.R., 'Much in little: the Dutch revolution of 1795', in: *The Journal of Modern History* 26-1 (1954) 15-35.
- Pekelder, Jacco, Remco Raben en Mathieu Segers (red.), *De wereld volgens Nederland, Nederlandse buitenlandse politiek in historisch perspectief* (Amsterdam 2015).
- Petrie, Charles, *Diplomatic History 1713-1933* (Londen 1948).
- Planert, Ute (ed.), *Napoleon's Empire, European Politics in Global Perspective* (Basingstoke 2016).
- Postma, Jan, *Alexander Gogel (1765-1821), grondlegger van de Nederlandse staat* (Hilversum 2017).
- Pronk, Heleen, 'Hofprediker Daniël Delprat en drie Oranjeprinsen. Portretten geschilderd door Jean-Baptiste van der Hulst (1790-1862)', in: *Jaarboek Oranje-Nassau 2008* (Rotterdam/Gronsveld 2008).
- Rem, Paul en George Sanders (red.), *Louis Napoléon, Premier Roi de Hollande 1806-1810* (Zutphen 2007).

- Renier, G.J., *Great Britain and the Establishment of the Kingdom of the Netherlands 1813-1815* (Den Haag 1930).
- Rocquain, F., *Napoléon Ier et Le Roi Louis, d'après les documents conservés aux archives nationales* (Parijs 1875).
- Rodger, N.A.M., *The Command of the Ocean, a naval history of Britain 1649-1815* (Londen 2006).
- Roelevink, J., *Onderzoeksgids Bestuur en Administratie van de Bataafs Franse Tijd 1795-1813* (www.huygens.knaw.nl).
- Röell, W. (red.), *Verslag van hetgeen ter gelegenheid van het verblijf des Konings te Parijs in 1809 en 1810 is voorgevallen opgemaakt door Willem Frederik Röell* (Amsterdam 1837).
- Rooy, Piet de, *Ons stijpe op de waereldkaart* (Amsterdam 2014).
- Rosendaal, Joost, 'De ooglijnen van de staat', in: R.E. van Ditzhuyzen e.a. (red.), *Twee honderd jaar Ministerie van Buitenlandse Zaken* (Den Haag 1998).
- Rosendaal, Joost, *Bataven! Nederlandse vluchtelingen in Frankrijk 1787-1795* (Nijmegen 2003).
- Rosendaal, Joost, *De Nederlandse revolutie. Vrijheid, volk en vaderland 1783-1799* (Nijmegen 2005).
- Rosendaal, Joost, 'Vrijmetselarij en Revolutie', in: Anton van de Sande en Joost Rosendaal (red.), *Een stille leerschool van deugd en goede zeden, Vrijmetselarij in Nederland in de 18e en 19e eeuw* (Hilversum 1995).
- Sanders, George, 'Lodewijk Napoleon en de Orde van de Unie', in: Paul Rem en George Sanders (red.), *Lodewijk Napoleon, Aan het hof van onze eerste koning, 1806-1810* (Zutphen 2006).
- Sanders, George, *Het present van Staat, de gouden ketens, kettingen en medailles verleend door de Staten-Generaal 1588-1795* (Hilversum 2013).
- Sas, N.C.F. van, 'Een Amsterdamse realist: Willem Frederik Röell', in: W.W. Mijnhardt e.a., *Figuren en Figuraties, acht opstellen aangeboden aan J.C. Boogman* (Groningen 1979).
- Sas, N.C.F. van, *Onze Natuurlijkste Bondgenoot, Nederland, Engeland en Europa 1813-1831* (Groningen 1985).
- Sas, N.C.F. van (red.), *De kracht van Nederland, internationale positie en buitenlands beleid in historisch perspectief* (Haarlem 1991).
- Sas, N.C.F. van, 'De betekenis van 1799', in: *Mars et Historia* 33:4 (199) 13-20.
- Sas, N.C.F. van, *De Metamorfose van Nederland, van oude orde naar moderniteit 1750-1900* (Amsterdam 2004).
- Sas, N.C.F. van, *Bataafse Terreur* (Nijmegen 2011).
- Schama, S., *Patriots and Liberators, Revolution in the Netherlands* (Londen 1977).
- Schimmelpenninck, G., *Rutger Jan Schimmelpenninck en eenige gebeurtenissen van Zijnen tijd* ('s-Gravenhage/Amsterdam 1845).
- Schneid, Frederick C., 'Kings, clients and satellites in the Napoleonic imperium', in: *Journal of Strategic Studies*, 31:4 (2008), 571-604.
- Schroeder, Paul W., *The transformation of European Politics 1763-1848* (Oxford 1994).
- Schulte Nordholt, J.W., *Voorbeeld in de verte: de invloed van de Amerikaanse revolutie in Nederland* (Baarn 1979).

- Schutte, G.J., *De Nederlandse patriotten en de koloniën, een onderzoek naar hun denkbeelden 1770-1800* (Utrecht 1974).
- Schutte, O., 'Les titres du premier empire français en relation avec les Pays-Bas', in: *De Nederlandsche Leeuw, tijdschrift voor geslacht- en wapenkunde* (1980) 323-358.
- Schutte, O., *De Orde van de Unie* (Zutphen 1985).
- Schutte, O., 'Het beleid tijdens het Koninkrijk der Nederlanden ten aanzien van de door Napoleon verleende titels', in: *Liber Amicorum Jhr. Mr. C.C. van Valkenburg* ('s-Gravenhage 1985).
- Schutte, O., *Album Promotorum van de Academie te Harderwijk* (Zutphen 1980).
- Schutte, O., *Repertoria vertegenwoordigers residerende in Nederland en in het buitenland 1584-1810* (www.resources.huysgens.knaw.nl).
- Sillem, J.A., *Het leven van Mr Johan Valckenaer (1759-1821)* 2 delen (Amsterdam 1876).
- Simms, Brendan, *The Impact of Napoleon, Prussian high politics, foreign policy and the crisis of the executive, 1797-1806* (Cambridge 1997).
- Slijkerman, Diederick, *Wonderjaren, Gijsbert Karel van Hogendorp, wegbereider van Nederland* (Amsterdam 2013).
- Smit, C., *Diplomatieke Geschiedenis van Nederland* ('s-Gravenhage 1950).
- Smit, C., *De Buitenlandsche politiek van Nederland*, deel 1 ('s-Gravenhage 1945).
- Spaans, K.W., *Un pays absolument artificiel: Beierse diplomaten over politieke en maatschappelijke veranderingen in Nederland in de Bataafs-Franse periode (1795-1810)* (Amsterdam 2005).
- Spanjaard, L., *Nederlandsche Diplomatieke en andere bescherming in den vreemde 1795-1914* (Amsterdam 1923).
- Spek, Christiaan van der, *Sous les Armes, het Hollandse leger in de Franse tijd 1806-1814* (Amsterdam 2016).
- Stal, Kees, 'Een plaets so magnifycq van gebouwen', in: Th. Wijsenbeek en E. van Blankenstein (red.), *Den Haag, Geschiedenis van de stad*, deel 2 (Zwolle 2005).
- Stalins, Jean-Luc, *Ordre Impérial de la Réunion* (Parijs 1958).
- Struik, L.A., *Oranje in ballingschap 1795-1813* (Amsterdam 2006).
- Telders, B.M., *Nederlandse onzijdigheid: grondslagen en gevolgen* ('s-Gravenhage 1939).
- Thorbecke, J.R., *Historische Schetsen* ('s-Gravenhage 1860).
- Turksma, L., *Admiraal van Napoleon, het leven van Carel Hendrik VerHuell 1764-1845* (Zutphen 1991).
- Turner, Michael J., *Pitt the Younger: a Life* (Londen 2003).
- Uitterhoeve, Wilfried, *Cornelis Kraijenhoff 1758-1840, Een loopbaan onder vijf regeervormen* (Nijmegen 2009).
- Uitterhoeve, Wilfried, *Koning, keizer, admiraal. 1810, de ondergang van het Koninkrijk Holland* (Nijmegen 2010).
- Uitterhoeve, Wilfried, *1813 – Haagse Bluf, de korte chaos van de vrijwording* (Nijmegen 2013).
- Veenbaas, Jabik, *De Verlichting als kraamkamer* (Amsterdam 2014).

- Veenendaal jr., A.J., 'Een ministerieeloos tijdperk, de buitenlandse politiek van de Republiek', in: R.E. van Ditzhuyzen e.a. (red.), *Tweehonderd Jaar Ministerie van Buitenlandse Zaken* (Den Haag 1998).
- Veer, Paul van 't, *Daendels, maarschalk van Holland* (Zeist 1963).
- Velde, Henk te, *Van regentenmentaliteit tot populisme, politieke tradities in Nederland* (Amsterdam 2010).
- Velde, Henk te, *Over het begrijpen van 1813, 200 jaar later*, Ketelaar Lezing 11, Nationaal Archief (Den Haag 2013).
- Velde, H. te en R. Aerts (red.), *De Stijl van de Burger, over Nederlandse burgerlijke cultuur vanaf de middeleeuwen* (Kampen 1998).
- Veldhuijzen, Svend E., 'Aan het eind van zijn latijn, de Haagse latijnse school in haar nadagen 1816-1838', in: *Jaarboek Die Haghe* ('s-Gravenhage 1982) 65-93.
- Veldhuijzen, Svend E., 'Huis Ter Noot', in: *Jaarboek Die Haghe* ('s-Gravenhage 1997) 49-75.
- Ver Huell, Q.M.R., *Het Leven en Karakter van Carel Hendrik Graaf Ver Huell*, deel 2 (Amsterdam 1847).
- Vlekke, B.H.M., *Evolution of the Dutch Nation* (New York 1945/1963).
- Vos van Steenwijk, A.N. de, *Het geslacht De Vos van Steenwijk in het licht van de Geschiedenis van de Drentse Adel* (Assen 1976).
- Vreede, G.W., *Geschiedenis der diplomatie van de Bataafsche Republiek, eerste deel: Van den intogt van Pichegru in Holland tot de verheffing van Bonaparte op den 18 Brumaire* (Utrecht 1863).
- Vreede, G.W., *Geschiedenis der diplomatie van de Bataafsche Republiek, tweede deel, eerste stuk: Van de landing der Engelschen en Russen in Noord-Holland tot de vredebreuk tusschen Groot-Brittannië en Frankrijk* (Utrecht 1864).
- Vreede, G.W., *Geschiedenis der diplomatie van de Bataafsche Republiek, tweede deel, tweede stuk: Van de hervatting der vijandelijkheden met Engeland tot de aftreding van Koning Lodewijk* (Utrecht 1865).
- Vries, J. de en A. Van der Woude, *Nederland 1500-1815. De eerste ronde van moderne economische groei* (Amsterdam 1991).
- Vroom, Gerard, 'Vrijmetselarij', in: Th. Wijsenbeek en E. van Blankenstein (red.), *Den Haag, Geschiedenis van de stad*, deel 2 (Zwolle 2005).
- Waldeck, P.W., 'De Vlieter: dieptepunt in de geschiedenis van de Nederlandse zeemacht', in: *Tijdschrift voor Zeegeschiedenis* 18 (1999) 29-46.
- Waresquiel, Emmanuel de, *Talleyrand, le Prince immobile* (Parijs 2006).
- Wels, C.B., *Aloofness & Neutrality, studies on Dutch Foreign Relations and Policy-making Institutions* (Utrecht 1982).
- Whitcomb, Edward A., *Napoleon's Diplomatic Service* (Durham, NC 1979).
- Wichers, L., *De Regeering van Koning Lodewijk Napoleon 1806-1810* (Utrecht 1892).
- Wijsenbeek, Th. en E. van Blankenstein (red.), *Den Haag, Geschiedenis van de stad*, deel 2 (Zwolle 2005).
- Wit, C.H.E. de, *De strijd tussen aristocratie en democratie in Nederland 1780-1848* (Heerlen 1965).
- Wit, C.H.E. de, *Het Ontstaan van het Moderne Nederland 1780-1848 en zijn Geschiedschrijving* (Oirsbeek 1978).

- Woelderink, B., *Inventaris van de archieven van stadhouder Willem v 1745-1808 en de Hofcommissie van Willem IV en Willem v 1732-1794* (Hilversum 2005).
- Woelderink, Bernard, *Geschiedenis van de Thesaurie, twee eeuwen Thesaurie en thesauriers van het Huis Oranje-Nassau, 1775-1975* (Hilversum 2010).
- Zanden, Jan Luiten van en Arthur van Riel, *Nederland 1780-1914, Staat, Instituten en economische ontwikkeling* (Amsterdam 2000).
- Zwaag, M. van der (red.), *Koning Lodewijk Napoleon & zijn Paleis op de Dam* (Amsterdam 2012).

Bijlagen

Bijlage 1

Het Haags Tractaat

Tractaat van Vrede, Vriendschap en Alliantie gesloten te Den Haag op 16 mei 1795 tussen de Franse Republiek en de Republiek der Verenigde Nederlanden.

Artikel 1

De Franse Republiek erkent de Republiek der Verenigde Nederlanden als een vrije en onafhankelijke mogendheid; zij waarborgt haar vrijheid, haar onafhankelijkheid en de vernietiging van het stadhouderschap, door de Staten-Generaal en de Staten van iedere provincie in het bijzonder gedecreteerd.

Artikel 2

Er zal tussen de Franse en de Nederlandse Republiek een eeuwige vrede, vriendschap en goede verstandhouding heersen.

Artikel 3

Er zal tussen de beide Republieken, tot het einde van de oorlog, een aanvallend en verwerend verbond bestaan tegen al haar vijanden zonder onderscheid.

Artikel 4

Dit aanvallend en verwerend verbond zal altijd tegen Engeland plaatshebben in alle gevallen, waarin een der beide Republieken met dat rijk in oorlog mocht geraken.

Artikel 5

Geen der beide Republieken zal zonder medewerking en toestemming van de andere, met Engeland vrede mogen sluiten of onderhandelen.

Artikel 6

De Franse Republiek zal met geen andere gecoaliseerde mogendheden vrede mogen sluiten, tenzij de Republiek der Verenigde Nederlanden daarin begrepen wordt.

Artikel 7

De Republiek der Verenigde Nederlanden zal voor haar aandeel gedurende deze veldtocht leveren twaalf linieschepen en achttien fregatten om voornamelijk gebruikt te worden in de Duitse, Noord- en Oostzee.

Deze strijdkrachten zullen voor een tweede veldtocht, indien deze plaatsheeft, vermeerderd worden.

De Republiek der Verenigde Nederlanden zal daarenboven, indien gevorderd, nog leveren de helft althans van de landmacht die zij op de been zal hebben.

Artikel 8

De land- en zeemacht van de Verenigde Nederlanden die uitdrukkelijk bestemd mocht worden om met die van de Franse Republiek samen te werken, zal onder de bevelen van Franse generaals gesteld worden.

Artikel 9

De verenigde militaire operaties zullen door de beide regeringen worden bepaald. Tot dat einde zal een Gedeputeerde der Staten-Generaal zitting en een volledige stem hebben in het Franse Comité met dat bestuur belast.

Artikel 10

Van dit oogenblik af keert de Republiek der Verenigde Nederlanden terug in het bezit zowel van haar zeemacht, van haar arsenalen te land en te water, als van dat gedeelte van haar artillerie, waarover de Franse Republiek niet mocht beschikt hebben.

Artikel 11

De Franse Republiek geeft insgelijks, en van nu af aan, aan de Republiek der Verenigde Nederlanden terug al het grondgebied, de landen en steden die deel uitmaken van de gemelde Republiek of daarvan afhankelijk zijn, behoudens de bedingen en uitzonderingen in de volgende artikelen bepaald.

Artikel 12

Als een rechtmatige schadeloosstelling voor de verovering der steden en landen bij het voorgaande artikel teruggegeven zondert de Franse Republiek uit:

Hollands of Staats-Vlaanderen, het gehele grondgebied gelegen aan de linkeroever van de Hont* daaronder begrepen.

Maastricht, Venlo met hetgeen daartoe behoort evenals de overige ingesloten bezittingen der Verenigde Nederlanden gelegen ten zuiden van Venlo aan beide oevers van de Maas.

Artikel 13

De stad en haven van Vlissingen zal zowel in vredes- als in oorlogstijd uitsluitend met Frans garnizoen bezet zijn, tot zolang tussen beide volken op dit stuk nadere bepalingen gemaakt worden.

* Hont of Westerschelde.

Artikel 14

De haven van Vlissingen zal met alle vrijheid voor de beide volken gemeen zijn; het gebruik ervan zal bepaald worden bij een door de twee contracterende partijen vast te stellen reglement, als aanhangsel aan dit Tractaat te hechten.

Artikel 15

In geval van vijandelijkheden van enige mogendheid die de Republiek der Verenigde Nederlanden ofwel de Franse hetzij van de kant van de Rijn of in Zeeland mocht aanvallen, zal de Franse regering Franse bezetting mogen leggen in de vestingen 's-Hertogenbosch, Grave en Bergen op Zoom.

Artikel 16

Bij de algemene vrede zal de Franse Republiek aan de Republiek der Verenigde Nederlanden in de veroverde landen die Frans eigendom zullen gebleven zijn, zulke gedeelten van landstreken afstaan als in oppervlakte overeenkomen met die, welke in artikel 12 voorbehouden zijn. Deze landstreken zullen gekozen worden in die ligging welke aan de afbakening van de wederzijdse grenzen het meest bevorderlijk kan zijn.

Artikel 17

De Franse Republiek zal voortgaan met een bepaald en door beide zijden overeen te komen aantal troepen die vestingen en plaatsen met krijgsvolk bezetten, die men voor 's Lands verdediging nuttig oordelen zal – alles evenwel niet langer dan gedurende deze oorlog.

Artikel 18

De scheepvaart op de Rijn, de Maas, de Schelde, de Hont en hun takken tot aan de zee, zal voor de beide volken, de Fransen en Bataven, vrij zijn: de Franse schepen en die van de Verenigde Nederlanden zullen zonder onderscheid en op dezelfde voorwaarden daarop varen.

Artikel 19

De Franse Republiek laat de Republiek der Verenigde Nederlanden in het genot van alle onroerende goederen van het Huis van Oranje, zelfs van de meubelen en meubilaire goederen, waarover de Franse Republiek niet mocht goedvinden te beschikken.

Artikel 20

De Republiek der Verenigde Nederlanden zal aan de Franse Republiek ter vergoeding en schadeloosstelling voor de oorlogskosten betalen honderd miljoen gulden Hollands courant, hetzij in geld of in goede wissels op buitenlanders; alles overeenkomstig de wijze van betaling door beide Republieken geregeld.

Artikel 21

De Franse Republiek zal haar goede diensten aanwenden bij die mogendheden met welke zij in onderhandeling mocht treden teneinde aan de inwoners van de Bataafse Republiek de betaling te verzekeren van de hun verschuldigde geldsommen uit hoofde van regelrechte geldleningen met gouvernementen vóór de tegenwoordige oorlog gesloten.

Artikel 22

De Republiek der Verenigde Nederlanden verbindt zich aan Franse uitgewekenen geen schuilplaats te geven, waartegen de Franse Republiek aan de uitgewekenen van de Oranjepartij insgelijks geen verblijf zal gunnen.

Artikel 23

Het huidige verbond zal geen kracht hebben dan nadat het door de contracterende partijen zal zijn geratificeerd; de ratificaties zullen te Parijs uitgewisseld worden binnen twintig dagen of zoveel eerder als mogelijk is, te rekenen vanaf heden.

Samenvatting van de geheime artikelen behorend bij het Haags Tractaat van 16 mei 1795

Artikel 1 – Betreft de levering aan Frankrijk van drie linieschepen en vier fregatten voor de duur van de oorlog, volledig gebruik gereed maar te bemannen door een Franse equipage.

Artikel 11 – Staats-Vlaanderen, Maastricht en Venlo en enclaves kunnen uitsluitend door Frankrijk en door geen andere mogendheid geannexeerd worden.

Artikel 111 – Met verwijzing naar Artikel 17 van het Tractaat zullen in de Republiek der Verenigde Nederlanden 25.000 man Franse troepen gelegerd worden, betaald, uitgerust, gekleed en gevoed, gezond ofwel ziek, door de Republiek. Deze troepenmacht kan na de vrede indien gewenst geheel of gedeeltelijk in dienst van de Republiek gelaten worden.

Artikel 1v – Nadere afspraak over de betalingstermijnen van de schadeloosstelling van honderd miljoen gulden. Vijftig miljoen zal ineens betaald moeten worden.

Artikel v – Afspraak over de betaling van tien miljoen gulden aan Franse vorderingen op de Staten-Generaal rechtstreeks gedaan vóór de ondertekening van het Tractaat.

Artikel v1 – De twee contracterende Republieken waarborgen elkaar de bezittingen die zij vóór deze oorlog in de beide Indiën en op de kusten van Afrika hadden. De havens van Kaap de Goede Hoop, Colombo en Trincomale zullen voor de Franse schepen op dezelfde voorwaarden als voor die van de Republiek der Verenigde Nederlanden worden opengesteld.

Artikel v11 – De Franse Republiek behoudt zich alle rechten op alle goederen van Franse uitgewekenen in de Verenigde Nederlanden voor welke zij op het moment van het binnenvallen van de Nederlanden had.

Bijlage 2 – Fragment genealogie geslacht Van der Goes

ADRIAAN VAN DER GOES *

(1722-1797)

x

CORNELIA MARTINA VLAERDINGERWOUT (1726-1762), *vrouwe van Dirxland*

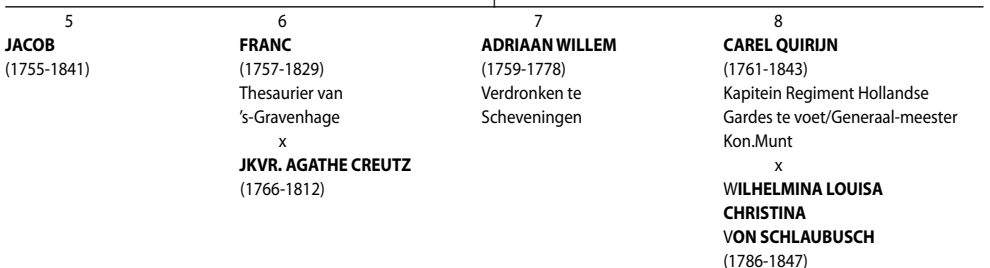

ADRIAAN VAN DER GOES

(1722-1797)

x

CORNELIA MARTINA VLAERDINGERWOUT (1726-1762), *vrouwe van Dirxland*

* Adriaan van der Goes had een jongere broer **AERT VAN DER GOES** (1741-1789) gehuwd met **ANNA LOUISA VAN PABST** (1752-1820) van wie de takken **VAN DER GOES VAN NATERS** en **VAN DER GOES** afstammen.

Over de auteur

Pieter Willem (Pim) Waldeck (Den Haag, 1947) volgde zijn gymnasium- β -opleiding aan het Vrijzinnig-Christelijk Lyceum in Den Haag. Hij studeerde Nederlands recht en volkenrecht aan de Universiteit Leiden. Zijn doctoraalscriptie ging over de vraag of het nog langer aanvaardbaar was Nederlanders in het buitenland actief kiesrecht te onthouden. Waldeck vervulde zijn dienstplicht bij de Koninklijke Marine en werd daarna diplomaat. Hij vervulde plaatsingen in Moskou, Bangkok, Kairo, Directie Integratie Europa van het ministerie van Buitenlandse Zaken, Brussel (EU) en bij de Dienst Koninklijk Huis. Nadat hij Directeur Voorlichting & Communicatie van het ministerie van Buitenlandse Zaken was geweest, werd hij Algemeen Secretaris en Grootmeester van het Huis van H.M. Koningin Beatrix. Hij beëindigde zijn loopbaan als ambassadeur van Nederland in het Verenigd Koninkrijk (2007-2012). Hij publiceerde biografische artikelen in *Mars et Historia*, *Jaarboek Die Haghe* en *Tijdschrift voor Zeegeschiedenis*. Bij zijn pensionering werd een bundel van cartoons van zijn hand over Buitenlandse Zaken en de diplomatieke dienst gepubliceerd onder de titel *Heerlijk Stereotiep!*

Illustratieverantwoording

- AKG-images x, xvii, 144, 304
Atlas van Stolk, Rotterdam i
Bibliothèque nationale de France, Parijs XXI, 145, 306
Bureau Gom (cartografie), Arnhem 16, 134, 290, 318
Collectie Brantsen van de Zyp Stichting, Arnhem xviii
Collectie familie Schimmelpenninck 182
Familiearchief Delprat vii
Gerrit Oorthuys xx
Haags Gemeentearchief viii, xxii, 42, 50, 54, 226, 276, 296, 314b
Hoe, Susanna en Derek Roebuck, *The Taking of Hong Kong: Charles and Clara Elliot in China Waters* (Richmond 1999) 66
Jaap Jongert 26
Koene, Bert, *Schijngestalten. De levens van diplomaat en rokkenjager Gerard Brantsen (1735-1809)* (Hilversum 2013) 188
Koninklijke Bibliotheek, Den Haag 124
Koninklijke Verzamelingen, Den Haag xxiii
Maritiem Museum Rotterdam 274
Metropolitan Museum of Art, New York xiv, xv
Musée de la Ville de Bruxelles-Maison du Roi xiii
Museum van de Kanselarij der Nederlandse Orden, Paleis het Loo ix, xxiv
Nationaal Archief, Den Haag 44, 62, 72, 264, 266, 270
Nederlandse Ambassade Madrid 84
Publiek domein iv
Rijksmuseum, Amsterdam iii, v, vi, xi, xvi, xix, 106, 114, 154, 200, 212, 234, 298, 300
RKD-Nederlands Instituut voor Nederlandse Kunstgeschiedenis ii, 36, 38, 86, 88, 160, 164, 314o
Swiss National Museum (LM-74766) xii

Personenregister

- Abbema, Balthasar Elias (1739-1805) 119
Andreossy, generaal Antoine-Francois (1761-1828) 241
Anduaga, José de (1751-1821) 85, 103, 113
Anethan, Francois baron de (1743-1824) 317
Appelius, Jean Henry (1767-1828) 100, 280, 317, 323, 388
Artois, Karel graaf van (1757-1836), koning Karel x 47
Augereau, generaal Charles Pierre Francois (1757-1816) 97, 189, 192, 198, 199, 204, 209, 217, 372
Balan, Joseph Wilhelm (1777-1834) 365
Bangeman Huygens, Christiaan Diede-rik Emerens Johan (1772-1857) 285, 301, 382
Barclay, Robert 85, 87, 104, 322, 356, 358, 359, 388
Barras, Paul Francois Jean Nicolas (1755-1829) 81, 97, 177, 262, 379, 395
Barthélemy, Francois Bernard (1747-1830) 81, 97
Beauharnais, generaal Eugène-Rose de (1781-1824) 197, 307
Berckel, Franco Petrus (1760-1836) 77
Bentinck van Rhoon, Willem Gustaaf, graaf (1762-1835) 363, 387
Berkhout, Willem Hendrik Teding van (1745-1808) 85, 357, 395
Bernstorff, Andreas Peter, graaf (1735-1797) iv, 33, 57-58, 60-61, 63-65, 67, 69, 73, 329, 340, 387
Berthier, maarschalk Louis Alexandre (1753-1815) 103, 250
Besier, Augustijn Gerhard (1756-1829) 146, 158, 161-163, 173-174, 176-177, 194, 208, 233, 245, 251-253, 257, 263, 366, 368, 370-371, 375
Beurnonville, generaal Pierre de Ruel, markies de (1752-1821) 98-99, 104, 109, 378
Beveren, Willem Aernout de (1749-1820) 99, 109, 219-220, 361
Beyer, Leonard de (1742-1800), burge-meester van Nijmegen 51, 352, 407
Bicker, Jan Bernd (1746-1812) 87-88, 99, 103, 107, 109-110, 241, 244, 251, 358, 372, 376-377, 379
Bielfeld, freiherr von, Pruisisch zaakge-lastigde in Den Haag 157-159, 161, 173-174, 176, 190, 196, 254, 334, 364-370, 376
Bilderdijk, Willem (1756-1831) 52, 299
Blanken, luitenant-kolonel Jan (1755-1838) 243, 376
Blauw, Jacobus (1759-1829) 28, 110, 112, 117, 360, 362, 372, 388
Bleiswijk, Pieter van (1724-1790) 25, 60, 63, 353
Bode, David Esaias (of A.H.?) 99, 150
Bonaparte, Jérôme, koning van Westfa-len (1784-1860) 383
Bonaparte, Louis Napoleon, koning van Holland (1778-1846) xix, xx, 187, 233, 280-289, 291-293, 297, 299, 300-302, 315, 320, 325, 327, 363, 372, 381-384, 386, 393, 398-399, 401, 402

- Bonaparte, Napoleon, Eerste Consul, keizer van Frankrijk (1769-1821) x, XIII, XVII, 9-II, 22, 27, 30, 32, 79, 128, 133, 135, 137, 151, 176-177, 183, 186-187, 189-193, 195, 197, 199, 201-205, 207-209, 213-214, 216-218, 221-225, 227-228, 230-231, 233, 235, 237-239, 241-247, 249, 251-253, 257-260, 262-263, 265, 267-268, 271-273, 275, 277, 278-280, 286-289, 291, 299, 302-303, 305, 307, 309-312, 315, 320, 328, 332, 334, 337, 341-343, 348-349, 363, 369-370, 374-386, 388, 394-397, 399-400
- Bonnier d'Alco, Ange-Elisabeth Antoinette (1750-1799) 97, 132
- Borch, Jan Carel van der (1734-1797) 64, 77
- Bosscha, Johannes (1767-1810) 119-120, 124, 246, 283, 286, 295, 336, 361, 377, 382
- Bosset, Constance Louise de (1775-1837) XXIV, 265-266, 357, 379, 388, 407
- Bordeaux, Pierre Etienne (1754-na 1830) 138, 142-143, 152-153, 157-158, 162, 165, 166, 172, 195-196, 284, 363-366, 369, 387
- Brantsen, Gerard (1735-1809) XVIII, 27, 77, 206-209, 219, 244, 251, 265, 267-268, 270, 272-273, 275, 277-280, 285, 287, 291, 301, 348, 371, 377, 379-383, 397
- Broek, Hans van den (geb. 1936) 7
- Bruggen, Jacob Willem van der 43, 45, 48
- Bruggen, Joan Carel Gideon van der (1753-1828) 51, 352
- Brune, generaal Guillaume (1763-1815) 145, 147-149, 151, 155, 162, 167-169, 174-175, 177, 189
- Bu(s)ch, Charles Louis, agent vredescongres Rastatt 362
- Buys, Willem Berend (1752-1832) 52, 112-113, 115, 117, 120, 203, 335-336, 359-360, 370, 397
- Byemont, Jan-Francois de, burgemeester van Den Haag 49
- Cambacérès, Jean Jacques Régis de (1753-1824) 303, 305
- Capellen tot den Pol, Joan Derk van der (1741-1784) 48
- Carnot, Lazare (1753-1823) 81, 94, 97, 128, 358
- Catharina II Aleksejevna (1729-1796), keizerin van Rusland 60, 79
- Cäsar, Carl Heinrich von, Pruisisch gezant 255-259, 378-379
- Champagny, Jean Baptiste de Nompère de, hertog van Cadore (1756-1834) 275, 287-288, 305, 383, 385
- Champigny-Aubin, Louis (1756-1847) 113, 320, 324, 334, 360, 388-389
- Chandon, Pierre Fredrik Daniël 113, 117
- Christiaan VII, (1749-1808), koning van Denemarken 57-58, 61
- Comps, Michel François Xavier de (1766-1842) 222, 373
- Cornwallis, Lord Charles (1738-1805) 222-223
- Couperus, Jan (1755-1833) 280
- Daendels, Herman Willem (1762-1818) 45, 99, 108, 112-113, 146-147, 149, 155, 175-177, 232-235, 356, 360, 401
- Damen, mr Petrus 378
- Danton, Georges (1759-1794) 147, 168
- Davout, generaal Louis Nicolas (1770-1823) 307
- De dem van de Gelder, Anthony Bolde-wijn Gijsbert van (1774-1825) 112, 115, 122, 247, 256, 273, 285, 301, 376, 377-378, 380, 394
- De dem van de Gelder, Frederik Gijsbert van (1743-1820) 138, 285, 311, 348
- Delacroix, Charles-Francois (1741-1805) 104, 108-109, 111-112, 357, 359-360
- Delprat, Daniël (1758-1841) VII, 120, 166, 171, 184, 195, 206-208, 214, 225, 229, 236-237, 267-268, 272, 277, 283, 295, 297, 313, 315-316, 320, 323, 341, 361, 365-372, 374-375, 380-381, 387, 388, 391, 394, 398
- Delprat-Humbert, Marie Anne (1736-1810) 163
- Deforgues, Francois Louis Michel Chemin des Forgues dit (1759-1840) 168, 174-176, 334, 366-367
- Does, Wigbold Johan Theodoor van der, baljuw van Den Haag 49
- Don, generaal Sir George (1756-1832) 151
- Ducange, Pierre Auguste Brahaine (?-1833) 109, 111-112

- Dumouriez, generaal Charles Francois (1739-1823)
- Dupont de Chaumont, generaal Pierre Antoine (1759-1838), Frans gezant in Den Haag 272, 288, 291, 299, 380
- Durant de Mareuil, Joseph Alexandre (1769-1855) 255-256, 378-379
- Duroc, generaal Géraud (1772-1813) 379
- Duyn van Maasdam, Adam Frans Jules Armand van der (1771-1748) 309, 315-316
- Eberstein, 99, 112
- Eck, Lambert Engelbert (1754-1803) 100
- Eerens, Dominique Jacques (de) (1781-1840) 61, 247, 354, 391
- Eerens, Geertruida Francisca (de) (1752-1803) 61-62, 246, 248, 285, 359, 377, 391, 407
- Eerens, Jacob (1710-1778) 61, 354, 391
- Eerens, Petrus Paulus (1754-1821) 61, 354, 391
- Elliot, Hugh (1752-1830) 64-67, 354
- Ermerins, Francois (1753-1840) 146, 150, 157, 158, 194, 209, 360
- Eykenbroek, Jan (1762- ?) 99, 112, 116, 323
- Fagel, Hendrik (1765-1838) 25, 56, 195, 353, 367, 369-370
- Fagel, Jacob (1766-1835) 27, 387
- Fagel, Robert (1771-1855) 256, 378
- Falck, Anton Reinhard (1777-1843) 287, 292-293, 299-301, 316, 320, 361, 381-384, 388, 391, 394-396
- Fayette, Marie-Joseph Paul Yves Roch Gilbert du Moitier, markies de la (1757-1834) 122
- Ferrand, mr Jan Pascal 378, 380
- Fokker, Johan Pieter (1755-1831) 110
- Fouché d'Otrante, Joseph (1759-1820) 151, 364
- Fouscuberte, Henri-Hippolyte Bertrand 167
- Friedrich Wilhelm III von Hohenzollern (1770-1840), koning van Pruisen 23, 141, 143, 152, 166, 173, 365, 367-370, 376, 378, 379
- Fijnje, Wibo (1750-1809) 108, 110-111, 116-117, 136
- Gateau, P.-G. 323
- Gavino, Thomas, consul te Gibraltar 1785-1795 74
- George III William Frederick (1738-1820), koning van Groot-Brittannië en Ierland 22, 69, 71, 81, 213, 239
- Gevers, Abraham (1762-1818) 99, 303
- Gevers, Hugo (1765-1852) 107-109, 371
- Godoy y Álvarez de Faria, hertog van Alcuda, Manuel de (1767-1851) 72-74, 355
- Goes, Adriaan van der (1722-1797) 36, 39, 44, 295, 322, 352-353, 355-356, 359, 385, 407
- Goes, Adriaan Willem van der (1759-1778) 352, 407
- Goes, Adrien Charles van der (1791-1852) 308, 385
- Goes, Carel Quirijn van der (1761-1843) 61, 71, 407
- Goes, Franc van der (1737-?) 68-69, 77
- Goes, Franc van der (1757-1829), stedelijk ontvanger van Den Haag 78, 308, 385
- Goes, Hendrik Maurits van der (1774-1830), wethouder van Den Haag 210, 315, 384-385
- Goes, Johanna Wilhelmina van der (1772-1795) 352
- Goes, Philip Jacob van der (1752-1832) 41, 51, 295, 315, 352, 384, 387, 407
- Goes, Daniël Adriaan Meerman van der (1748-1805) 47
- Gogel, Isaac Jan Alexander (1765-1821) VI, 74, 112-113, 115, 117, 135, 175, 181, 271, 281, 284, 289, 302, 323, 359-360, 364-365, 367-368, 375, 381, 382, 386, 389, 391, 397-398
- Gohier, Louis-Jérôme (1746-1830) 250
- Goldberg, Johannes (1763-1828) 277-278, 381, 383
- Goltz, Frederic Adriaan (1770-1849) 315
- Grand, Catherine (1761-1834) 228-229
- Grand, George François (1758-1814) 229
- Grasveld, Carel Hendrik of Charles Henri van (1766-1841) 132, 153, 156, 185, 383, 367
- Grenville, Thomas (1755-1846) 138, 152

- Grenville, William Wyndham (Lord Grenville) (1759-1834) 71, 81, 85, 89, 104, 151, 169, 195, 357-359, 367, 369, 388
- Gustaaf III (1746-1792), koning van Zweden 60
- Guyot, N. Guyot de Saint-Florent zich noemende Florent- (1755-1834) 153
- Haeften, Reinier van (1729-1800) 56, 140, 162, 353, 366
- Haer, Johan Pieter van der 43, 45, 48, 353
- Haersolte, Anthony Frederik Robbert Evert van (1756-1830) 146, 158, 161, 194, 208, 251, 258, 265, 268, 360, 369
- Hahn, Jacob George Hieronymus (1761-1822) 86-87, 96-100, 102-103, 107-110, 247, 250, 358-359
- Harris, James (1st Earl of Malmesbury) (1746-1820) 20, 79, 356-358, 396
- Hartsinck, viceadmiraal Pieter (1762-1808) 245
- Hasselt, Johannes Willem van (1752-1834) 146, 360
- Haugwitz, graaf Christian Kurt von (1752-1832) 138, 142-144, 152, 158, 161, 165, 166, 173, 196, 256, 366, 369
- Hauterive, Alexandre Maurice Blanc de Lanautte, graaf de (1754-1830) 202, 220-222
- Hawkesbury, Robert Banks Jenkinson, Lord (1770-1828) 213, 217, 222, 241, 375-376, 388
- Heeckeren van Brandsenburg, Dirk Jan baron van (1742-1796) 56, 353
- Heeckeren, Willem Frederik baron van (1758-1835) 56, 352
- Heeckeren van Brandsenburg, Walrave Robbert baron van (1749-1784) 353
- Heim, Paulus van der (1753-1823) 323
- Heppers, Catharina (1720-1786) 61
- Hessen-Kassel, prins Karel van (1744-1836) 68
- Hetteema, Hans Monse (1761-1823) 116
- Hoche, generaal Louis Lazare (1768-1797) 356
- Hochepped, Gerard Johan baron de (1742-1807) 47, 352
- Hoeth, Albert Willem (1758-1827) 158, 184, 360, 368
- Hogendorp, Diderik (Dirk) van (1761-1822) 285, 291, 301, 382, 394, 396
- Hogendorp, Gijsbert Karel van (1762-1834) 7, 309, 328, 387, 388, 400
- Hogguer, Daniël (1722-1793) 68
- Hogguer, Jan Willem (1755-1838) 27
- Hooff, Johan Frederik Rudolph van (1755-1816) 96, 99, 108-109, 117, 158, 176, 181, 184, 360, 368, 383
- Hultman, Carel Gerard (1752-1820) 146, 199, 201, 255, 256, 258-259, 370
- Irhoven van Dam, Willem (1760-1802) 208
- Jacobson, Gerrit Jan (1757-1816) 243, 376
- Jefferson, Thomas (1743-1821) 32
- Jordens, Gerrit David (1734-1803) 98
- Joubert, generaal Barthélemy Catherine (1769-1799) 104, 109, 113, 132, 363
- Karel IV (1748-1819), koning van Spanje 78, 355
- Kinckel, Heinrich August von (1747-1821) 27
- Kluit, Adriaan (1735-1807) 43, 397
- Köckritz, adjudant-generaal Karl Leopold von (1744-1821) 143
- Krajenhoff, Cornelis (1758-1840) 45, 365, 400
- Krüdener, baron Bourkhardt-Al-exis-Constantine von 203
- Langen, Stefanus Jacobus van (1758-1847) 110, 115, 136
- Leeuw, Daniël Cornelis de (1747-1834) 96, 385
- Lesné Harel van Kessel, Eduard Jacob (1757-?) 303
- Lestevenon, Mattheus (1715-1797) 56, 83, 85, 353
- Lestevenon, Willem Anne (1750-1830) 76, 83
- Letourneur, Étienne-Francois le, (1751-1817) 81, 91, 97, 357

- Leyden van Westbarendrecht, Frédéric Auguste van (1768-1821) 100, 358, 383
- Liebeherr, Bogilaus Fredericus von (1752-1821) 96
- Limburg Stirum, luitenant-generaal Leopold van (1758-1840) 309
- Liston, Sir Robert (1742-1836) 233, 236, 238-240, 322, 334, 374-376, 388
- Loder, Elias Peter Frederik (1752-?) 63
- Lodewijk xiv (1638-1715), koning van Frankrijk 17, 231, 253
- Lodewijk xvi (1754-1793), koning van Frankrijk 47, 69, 109
- Lombard de Langres, Vincent (1765-1830) 135, 138, 142, 149, 320, 334, 363-364, 388, 397
- Löwenhielm, Fredrik Adolf graaf von (1743-1810) 113
- Lucas, schout-bij-nacht Engelbertus (1747-1797) 83
- Lucchesini, Girolamo marchese de (1751-1825) 254, 256, 378
- Luns, Joseph Antoine Marie Hubert (1911-2002) 7
- Lynden, Dirk Wolter van (1761-1806) 77, 353
- Maanen, Cornelis Felix (1769-1846) 109, 302, 308, 359, 381, 385, 391, 397
- Mably, Gabriel Bonnot de (1709-1785) 70, 202, 355
- Malet, generaal Claude François de (1754-1812) 307
- Maret, Hugues Bernard (1763-1839) 81, 91, 97
- Marivault, Jerome Antoine Delacour de (1771-1846) 227, 236
- Marle, Gerard Willem van (1752-1799) 96
- Marmont, generaal Auguste Frédéric Louis Viesse de (1774-1852) 193, 195, 249, 250, 252, 257, 263, 272, 377, 379, 398
- Marselis, Theodoor van 83, 87, 100, 119, 357
- Meyer, Casparus 28, 83, 98, 99, 112, 117, 122, 131, 360, 362, 388
- Merry, Anthony (1756-1835) 217, 219
- Meyners, Gerrit Cornelis (1765-1820) 285, 382
- Midderigh, Henricus (1753-1800) 106, 110
- Miot de Mérito, André-Francois (1762-1841) 168, 176
- Molière, Jean-Baptiste Poquelin (1622-1673) 47, 308, 385
- Mollerus, Johan Hendrik (1750-1834) 160-161, 163, 165, 168-169, 171, 181, 184-185, 194-195, 206-207, 288, 303, 305, 307-309, 313, 317, 323, 366-370, 385-386, 391
- Montrichard, generaal Joseph Hélié Désiré Perruquet de (1760-1828) 231
- Murat, Joachim, koning van Napels (1767-1815) 383
- Murray, William Vans (1760-1803) 364
- Nagell van Ampsen, Anne Willem Carel van (1756-1851) 7, 27, 71, 74, 77
- Nieuwerkerke, Willem Hendrik van (±1750-1821) 73, 75, 355
- Noël, Francois Joseph-Michel (1756-1841) 83, 98, 103-104, 133, 359
- Ohsson, Abraham Constantin Mouradgea de (1779-1851) 317
- Olden, mr Rudolph van (1752-1828) 378
- Ondaatje, Pieter Philip Jurriaan Quint (1758-1818) 96
- Oranje-Nassau, Willem Frederik van (1772-1843) ix, xxii, xxiii, 22-23, 82, 141, 152, 156, 159, 167-169, 194-196, 207-209, 253-256, 258, 260, 262-263, 268, 310, 312-313, 315-317, 322, 325-326, 343, 361-362, 364, 366-367, 374, 378-380, 384, 387-388, 395, 397-398, 400, 402
- Otto, Louis-Guillaume (1753/4-1817) 153, 165, 173, 201, 213, 217, 222, 365, 367, 385
- Pagenstecher, Johannes Alexander Wynandus (1723-1796) 45
- Pasteur, Jan David (1753-1804) 85, 96, 357
- Patijn, Johan (1723-1787), burgemeester van Den Haag 49, 56, 353
- Paulus, Pieter (1753-1796) 76
- Pichegru, generaal Jean-Charles (1761-1804) 74, 401
- Pictet, Marc-Auguste (1752-1825) 310, 386

- Pierre, Abram Jacques La (1750-1837) 161, 174, 184, 186, 359
- Pitt, the Younger, William (1759-1806) 11, 20, 79-81, 89, 100, 354-355, 357-358, 400
- Pontoi, Julius F. 241, 376
- Pradt, Dominique Frédéric Dufour de, bisschop van Mechelen (1759-1837) 312, 387
- Pruisen, Frederica Sophie Wilhelmina van (1751-1820) 20, 146, 169, 366-367, 379, 392, 398
- Pijman, Gerrit Jan (1750-1839) 147, 174-175, 208, 271, 359
- Quarles, Willem (1751-1826) 75, 211, 355, 375, 386, 387
- Quesnel, Willem (1745-1817) 85
- Queysen, Willem (1754-1817) 99, 158-159, 162, 171, 219, 258, 366
- Radix de Sainte-Foy, Charles Pierre Maximilien (1736-1810) 256, 378
- Raynsford, generaal Charles (1728-1809) 74
- Rechteren, Christiaan Albrecht graaf van (1748-1801) 55, 57, 71
- Rechteren, Jacob Godefroy graaf van (1736-1831) 69
- Reede, Arend Willem baron van (1747-1815) 27, 45, 48, 51, 76
- Reede, Willem Frederik graaf van (1770-1838) 317, 387
- Régnier, hertog van Massa, Claude Ambroise, (1746-1814) 310
- Reinhard, Charles-Frédéric (1761-1837) 150, 155, 167-168, 177, 365-367
- Repelaer van Driel, Ocker (1759-1832) 27
- Reubell, Jean-Francois (1747-1807) 81, 97-98
- Révellière-Lépeaux, Louis-Marie de la, (1753-1824) 81, 97
- Roberjot, Claude (1752-1799) 132
- Robert, Hubert (1733-1808) 309
- Röell, Willem Frederik (1767-1835) 288, 293-294, 316, 323, 382-383, 388, 395, 399
- Roest, Leonardus Pieter 56
- Romanov, Paul Petrovitsj (1754-1801), keizer van Rusland 79, 190, 202-203
- Roscam, Petrus (?-1801) 45
- Ruysch, George Adriaan Willem 219
- Sandoz-Rollin, David Alphonse baron de (1740-1809) 142
- Savoie, Charles Emmanuel (1751-1819), koning van Sardinië 47
- Savoie, gravin van Artois, Marie Thérèse prinses van (1756-1805) 47
- Schimmelpenninck, Rutger Jan (1761-1825) xi, xvi, 8-9, 13-14, 31, 74, 85, 98, 115-116, 122-123, 125-126, 131, 135, 137, 138, 142-143, 145, 147, 150, 153, 161-162, 165-167, 171, 174, 176-183, 185, 187, 189, 191-199, 201, 203-205, 207-208, 210-211, 216-225, 227-233, 235-236, 239-243, 245-250, 252-253, 256-258, 261-263, 265, 267-268, 271-273, 275, 277-280, 299, 301-302, 308-309, 311, 313, 316-317, 319, 323, 326, 330, 332-338, 340-342, 347, 358, 360-361, 363-381, 384, 387-389, 391-392, 394, 396, 399
- Schimmelpenninck-Nahuys, Catharina (1765-1844) xvi, 246, 267-268, 301, 317, 380, 384, 388
- Schulte, Gerrit 122
- Sémonville, Charles-Louis Huguet de (1759-1839) 188-193, 196-197, 202, 205-206, 214-218, 220, 222-223, 231, 235-236, 238-240, 242-245, 250, 255-258, 260, 262-263, 327, 331, 334, 369-373, 375-376, 378-380, 389
- Sérurier, Louis-Barbe-Charles (1775-1860) 288, 383
- Sieyès, Abbé Emmanuel Joseph (1748-1836) 132, 142-143, 145, 150, 157, 361
- Six van Oterleek, Willem (1761-1811) 27, 243, 376, 381, 383
- Slicher, Jan (1745-1815), burgemeester van Den Haag 49, 315, 387, 407
- Smits, Jan Matthijs (1775-1819) 235, 284, 373, 375
- Spaen van Voorstonden, Alexander Diderik baron van (1779-1834) 193-196, 198, 206, 369-370
- Spaen van Voorstonden, Gerrit Carel baron van (1756-1841) 51, 285, 312, 382, 387

- Spiegel, Laurens Pieter van de (1737-1800) 11, 20-21, 23-25, 33, 60-61, 63-65, 68-70, 74, 99, 131, 160, 163, 243, 329-330, 334, 349, 354-355, 363, 394
- Spoors, Jacobus (1751-1833) 112-113, 149, 174-175, 177, 181, 184, 209, 237, 245, 251, 256, 258, 359-360
- Stackelberg, Gustav Ernst (Ottonovic) graaf von (1766-1850) 376
- Staël-Holstein, Anne-Louise Germaine barones de (1766-1817) 262
- Steenis, Johan 43, 48
- Steinmetzer, Pieter 247
- Story, schout-bij-nacht Samuel (1752-1811) 155
- Stralen, Hendrik van (1751-1822) 271, 313, 387
- Strick van Linschoten, Paulus Hubert Adrianus Jan (1769-1819) 112, 121
- Strijen-de Raedt, Cornelia Elisabeth van (1659-1745) 118, 295
- Styrum, Jan van (1757-1824) 381
- Swinden, Jean Henri van (1746-1823) 207, 209
- Tadema, Reinier Willem (1771-1812) 359
- Talleyrand-Périgord, Charles-Maurice de (1754-1838) xiv, 28, 83, 89-98, 103-104, 109, 113, 115, 122, 131, 139, 146, 149-150, 177, 186-187, 189, 191-193, 197-198, 201-202, 205, 216, 217-220, 222-223, 227-229, 231, 238, 242, 244-245, 250-251, 254-258, 260-262, 265, 273, 277-278, 280, 289, 292, 299, 311-312, 320, 340, 350, 358-360, 362-365, 368-371, 373-382, 387-389, 394, 398, 401
- Talleyrand-Périgord, Noël-Catherine (1761-1834) xv, 229, 374, 376-377
- Tinne, Johan Abraham (1742-1808) 171, 240, 367, 376
- Toulon, L. van 353
- Treillard, Jean-Baptiste (1742-1810) 97
- Valckenaer, Johan (1759-1821) 28, 110, 122, 185-186, 206, 211, 323, 355, 357, 360, 368, 371-372, 400
- Ver Huell, viceadmiraal Carel Hendrik (1764-1845) 246, 258, 260, 267, 271, 273-275, 277, 280-281, 288, 291-292, 301-302, 379, 381, 384, 395, 397, 401
- Villain XIII, Philippe Louis Marie graaf (1778-1856) 317
- Vonk, Lambertus Christoffel (1757-1846) 110
- Vos van Steenwijk, Carel de (1759-1830) 231, 236, 258, 326, 357, 367, 374-375, 387, 401
- Vos van Steenwijk, Joan Arend de (1746-1813) 83, 85, 87, 90, 92, 94, 99-100, 161-164, 167-168, 171, 180, 184, 208, 239-241, 255, 357-358, 367, 375-376, 387, 401
- Vosmaer, Arnout (1720-1799) 44, 47, 352, 391
- Vreede, Pieter (1750-1837) 29, 96, 98-99, 103, 106, 108-111, 116-117, 131, 323, 368
- Westreenen van Themaat, Pieter Hieronimus van (1768-1845) 285, 382
- Willem III van Oranje, Prins (1650-1702) 17, 372, 398
- Willem IV van Oranje, Prins (1711-1751) 37, 402
- Willigen, Franciscus Antonius van der (1738-?) 210
- Winter, viceadmiraal Johan Willem de (1761-1812) 99-100, 115, 198-202, 356, 360, 370, 395
- Wiselius, Samuel Iperusz (1769-1845) 74, 96, 163, 208, 233, 252-253, 257, 259, 323, 358, 360, 365-366, 371-372, 375
- Witbols, Michiel Hendrik (1730-1803) 85
- Witt, Johan de (1625-1672) 17
- Württemberg, hertog Frederik Willem Karel von (1754-1816) 121, 129, 203
- Yvoy, Maximiliaan Louis van Hangest baron d' (1753-1831) 255-258, 378-379
- Zastrow, Friedrich Wilhelm Christian von (1752-1830) 143, 152

